

عثمان بن محمد الحمزنی

وہ میک لہ

میروی عیلام

منڈی انٹر انٹرنیٹ
www.igra.commontada.com

لہ وہ فانی پنج مہرہ وہ تاکوشتی حسین سالی ۶۱ کوچی

پنچا چوندوی
م. خلیل احمد

وہ کیران لہ رؤسینی
علی خان

abu ali alkurdy

دەمىڭ لە
مىژوۋى ئىسلام

ماڻي له چاپدانه وهى پاريزراوه بڻو نوسينگه ى ته فسير

ناوى كتييب به عمره بهى: حقه من التاريخ مابين وفاة الرسول ﷺ إلى مقتل الحسين ﷺ سنة ٥٦ هـ
 نوسر: عوسمان محمد خميس
 ناوى كتييب به كوردى: ده ميک له ميژووى نيسلام له وهفاتي پميامبهروه ﷺ تا كوشتنى
 حوسمين ﷺ سالى ٦١ ك
 وهرگيران و له سمر نوسينى: على خان
 پيداچ ونه وهى: م. خليل احمد
 تايپ: رهزا صلاحه دين
 نه خسه سازى ناوه وهى: شوق حمد امين
 بلاوکردنه وهى: نوسينگه ى ته فسير بڻو بلاوکردنه وهى راگه يانندن/ همولير
 خست: نهوزاد كزيبى
 بهرگ: امين خلص
 نوره وسالى چاپ: دوهم ١٤٣١ هـ - ٢٠١١ ز
 تيراژ: ٣٠٠٠ دانه

له بهرپوه بهرايهتى كتيبخانه ى گشتى سليمانى ژماره ى سپاردنى ١ ١٤٧ ى سالى ٢٠٠٨ دراوهتى

التفسير

بڻو بلاوکردنه وهى و راگه يانندن

همولير- شهمقى دادكا - زير نوتيلى شيرين پالاص

ت: ٢٢٢١٦٩٥ - ٢٢٣٠٩٠٨ - ٢٥١٨١٣٨

موبایل: ٢٢ ٥١ ٤٦٠ ٠٧٥٠ - ١٣٨٧٢٩١

tafseeroffice@yahoo.com

tafseeroffice@maktoob.com

altafseer@hotmail.com

ده ميٽڪ له ميٽرو وي ئيسلام

له وه فاتي به يا مبه ره وه ﷺ تا
كوشتنى حوسهين ﷺ سالى ۱۶ك

نوسيني

عوسمان محمد خه ميس

وهر گيتپان و له سهر نوسيني

على خان

پيتدا چونه وهى

م. خليل احمد

چاپى دووم

پیشہ کی چابی دہو ۱۵۹۹

سوپاسی خوی مہزن دہ کم بہو شیوہیہی شایستہیہتی، صہلات و سہلام
لہ سہر پینمویکاری مروثایہتی کہ موحمہدی پھیامبہریہتی ﷺ، ہہروہا
لہ سہر خوٹہویستان و نازیزان و سہرخہرانی پھیامبہر ﷺ، کہ خیزان و خانہوادہ
و ہاوہلہکانیہتی -بہتاییہتی-، ٹومہتہکیہتی -بہگشتی-۔ دوا ی ٹوہ:

خوینہری سہنگین... ٹمہ چابی دووہمی کتیبی «دہمیٰک لہ میٹرووی
ئیسلام»ہ، کہ بہ تہوفیق و پشتیوانی خوی میہربان، سالیکی نہبرد چابی
یہکہمی تہواو بو -لہ مہشدا فہزل و میننہت لہ سہرہتا و کوٹایی، لہ پاش و
لہ پیشدا ہر بو خوی فہزلہخشہ، ستایشی دہکم، ولیی دہپاریمہوہ، وامان
لی بکات لہ ناست نیعمہتہکانی ٹوہ بین و بتوانین ہہقی بدہین-، وا بہ
پشتیوانی خوی میہربان چابی دووہمی دہستکاری کراو و بو زیادکراو و
ہہلہچنی کراو لہ بہرگیکی نویدا دہخریتہوہ بہردہستی خوینہرانی، بہ ہیوای
سودمہند بوون و پرکردنہوہی ٹوہ بوٹشاییہی کہ لہم ہوارہدا لہ کتیبخانہی
کوریدیدا بہدی دہکریٹ۔ سوپاس بو ہہموو ٹوہ بہرپزانہی کہ بہتیبینی و
پیشنیارہ ہونیادنہرہکانیان، چابی دووہمیان زیاتر دہولہمہندتر کرد۔ خوی
میہربان ئیخلاص بہ ہہموو لایہکمان ببہخشیٹ و تہوفیقمان بدات بو ٹوہی
خوی پیی خوٹہ۔ وصل اللہم علی محمد وآلہ، والحمد للہ رب العالمین۔

علی خان

مزگہوتی قازی موحمہد - کہلار

دروشہمہ، ۲۳ ی زیلقہعدہی حہرامی ۱۴۳۱

alikh@ba8.org

پیشہ کی ۹۵ رگیں

سوپاس بۆ خوا، سوپاس بۆ پەرستراوی ھەق، سوپاسیڭ شایستە بۆ بە
 جەلالەت و گەورەیی ئەو، بەردەوام بۆ بە بەردەوامی ئەو، قورس و سەنگین بۆ بە
 سەنگینی عەرشێ ئەو، فراوان و زۆر بۆ بە زۆری دروستکراو و وشەکانی ئەو، بە
 ژمارە ی ئەو ی بەچا و دەبینری و ئەوەشی بەچا و نابینری لەسەر سوپەرھێنەرەکانی
 قودرەتی ئەو، سوپاس بۆ ئەو خواوەی کە دڵمانی بە نووری ئیسلام ڕووناک کرد،
 تاریکی و چەوتی نەفامیی لەسەر دڵمان لا برد، سوپاس بۆ خوا لەسەر نیعمەتی
 ئیسلام، لە سەر نیعمەتی ئیمان، لەسەر نیعمەتی ئەمان، لەسەر نیعمەتی
 سوننەت، لە سەر نیعمەتی قورئان، سوپاس بۆ ئەو خواوەی، کە ھەقی سەرخست
 و دەرخست، ناھەقی لا برد و ژێر خست، سوپاس بۆ خوا ی تاک و تەنھا، تەنھا و
 تەنھا، بۆ شەریک، بۆ ڕەفیق، بۆ ھاوێ، بۆ ھاوسەر، تەنھا لە ناوہ کانیا، تەنھا
 لە سیفە تەکانیا، تەنھا لە زاتیا، تەنھا لە کرداریا، ھیچ شتێک وەکو خوا نیە و
 ھەر ئەوہ بیسەری بینا، تاکە بۆ نیاز، تاکە جۆی نیاز، بۆ نیاز بە ھەموو
 مەخلوقات، جۆی نیازی خەلڭ و کەون و کائینات، نە لە کەس بووہ و نە کەسی
 لی بووہ، زانا و ئاگادارە بەوہی بووہ و بەوہی ئەبۆ، بەوہی نەبووہ و بەوہی نابۆ،
 گەر ببوایە چۆن دەبوو، بۆ نەبووہ و بۆ نابۆ؟ بیسەر و دانا و زانا و کار لەجۆ و
 بەجۆ لە بۆ ئەوہی دەشی و لەو کاتە ی بشۆ، بیسەری ھەموو دەنگیڭ، بە ھەر
 ڕەنگیڭ، بە ھەر لوعەتێڭ، زانا بەوہی پێش ووتن چی دەلێی بە چی نیەتێڭ،
 زانا بە ھەموو نەینێہە، بەوہی حەشار دراوہ لە سنگی ھەر کەسیڭ، بینەری
 میروولە ی ڕەش، لەسەر بەردیڭکی ڕەش، لە شەویڭکی ڕەش، بیسەری خشە ی پێی،
 بەرزی و پێرۆزی و مەزنی بۆ ئەو خواوەی کە گەلایەک لە دارە کە ی بەر نابێتەوہ
 مەگەر بە ئیزن و ئاگا و زانستی ئەو نەبۆ، بەر ئەبۆ یا بەر نابۆ، شایستە ی

هەموو سوپاسىڭ، شوكرىڭ، سەنايەك، مەدحىڭ، لەھەر كاتىڭ، لە ھەر بارىڭ، لەوھى دەشى و شايستەيە بۆ ئو.

شايەتى ئەدەم - شايەتومانىڭ رزگارم كا و سوودم پى بگەيەنى لە پۇژىڭ، كە نە مال و نە سامان سوود ناگەيەنن تۆسقالىڭ، مەگەر كەسىڭ دلى سەلىم بى و لە بۆ خواى گەورە سولخا بىت چۆن سولخانىڭ - كەوا ھىچ خوايەك، پەرستراوىڭ بە ھەق شايستەي پەرستى نى يە، تەنھا اللە نەبىت، ھەر اللە شايستەي پەرستى و پوولىڭ كەردن و ھاوارىڭ كەردنە ، جگە لە ئو ھىچى تر شايستەي پەرستى نىيە. كوفر بە ھەر پەرستراوىڭى تىرى جگە لە اللە دەكەم، تەنھا ئو شايستەي پەرستىنە، ھەرچى غەيرە ئو ھەيە سەرەنجامى بۆ نەمان و فەوتان و لەناوچوونە.

سوپاس بۆ ئو خوايەى كە پىغەمبەرىڭى بە «رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ» پەوانە كرد، ھەرچى خراپى و چەوتىي و چەپەلى و گەندەلى و ھەلدىرى و ستەمى پروون كەدەو و لابرد. شايەتى ئەدەم كەوا موخەمەد بەندە و پەيامبەر و پەوانە كراوى خوايە، پەوانەى كرد لە بۆ سەرچەمى گەلان، خۆشەويستمان، نورى چاومان، بە جوانى بە ئەرکەكەى ھەستا، بە بى وچان، بە بى وەستان، بە بى كۆلدان، بە جوانى بانگەوازەكەى گەيان، خەلكى لە خەو ھەستان، تا ئو ھەبوو: نەزانى فێركرد، چەوتى راستەو ە كرد، پىسى پاكەو ە كرد، لىلى پروونەو ە كرد، تارىكى پۆشنەو ە كرد، غەم و خەفەت و پەژارە و نارەحەتى و نەھامەتى و مەينەتى و شەر و ئاشوبى لابرد - بە نەفس و مال و سامان و دايك و باوكمەو ە بە فیدای خۆى و پىبازەكەى بىم -، بەزەيى و پەحمەت لە بۆ جىھانيان، «سویند بەخوا ھىچ شتىڭ نەما لە ھەق و راستى، لەوھى سوودى بۆتان ھەبى مەگەر بۆم پروونكردوونەتەو ە

وپیّم ڀاڳه یاندوون، هیچ شتیک نہ ما له لاری و چہوتی، مہ گہر بیّدارم
 کردوونہ تہوہ لیتی وپیّم ڀاڳه یاندوون»، سہلات و سہلامی خوا لہ سہر خوی
 و خانہ وادہ و کس وکارہ پاک و بہر پزہ کانی، ہاوہ لہ مہرد و جوامیرہ کانی،
 خوشہ ویستانی خوشہ ویست، تہوانہی ئیسلام لہ سہر دہستیان گہیشہ تہو پہری
 دونیا - بہ کویریایی چاوی دوژمنانیان -، ہہروہا لہ سہر خیزان و شوینکہ وتوانی
 بہ چاک تا پوژیی دواپی، داوی تہوہ:

خوینہری سہنگین: تہم کتیبہ باس لہ ماوہیہ کی میژووی زور کورت دہکات
 کہ بریتیہ لہ وہ فاتی پیغہ مہر ﴿﴾ تا کوشتنی حوسہین ﴿﴾، دواپی
 باسکردنیکی پوختی پرووداوہ میژوویہ کانی تہو دہمہ، وہ لامی تہو شوہہ
 وگومانانہی نہ یار وگروہ لاریکان دہداتہوہ کہ ہہر لہ کونہوہ دژاہتی کومہ لی
 پژگار بوویان کردوہ، نہک بہ شوینکہ وتنی بہ لگہ و نوری خوا، بہ لکو بہ
 شوینکہ وتنی نارہزوو و ہہوا.

لہ کاتیځدا خواپی گہورہ لہ زور شوینی قورئاندا ناموژگاری پیغہ مہری خوا
 ﴿﴾ دہکات، کہ شوینی ہہوا وئارہزوو نہکہ ویت، بہ لکو شوینی تہوہ بکہ ویت کہ
 لہ لایہن خواوہ بوی دادہ بہزیت، تہنہا تہوہ پروناکی وہیدایہ تہ، ہہر ریگا
 وریبازیځ لہوہ لایدا تاریکی وسہر گہردانیہ.

زوریہ مان بیستوومانہ کہ پیغہ مہری خوا ﴿﴾ فہرموویہ تی: «تومہ تہکم
 دابہش دہبیتہ سہر حہفتاوی سی بہ شہوہ، ہہموویان لہ ئاگرن تہنہا دانہیہ کیان
 نہبیت».

جا ہہر یہک لہو گروہ لاریانہی، کہ ہہن تہلین: ئیمہ تہو کومہ لہیہین کہ
 پژگاریان دہبیت.

که واپو مروژ چۆن ههقه کهيان بناسيٽ؟

خوای گه وره له قورئاندا فيري نه وه مان ده کا که هيچ شتيك به بانگه شه
ويديعا کردن نيه، به لگو نه بيت ليکولينه وهی لی بکريت، ليکولينه وهش بريتيه
له گه ران به دواي به به لگه کاندا، که تا چهند دروستن پاشان تا چهند بو نه و
مه به ستانه ده شين.

خوای گه وره ده فهرموي: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا﴾ {المجرات: ۶} .
واته: «تهی نه وانهی باوه رتان هیناوه، نه گهر گوناهاکاريك هه واليکي بو هينان،
نه وای ليی بکولنه وه تا بوتان روون ده بيته وه».

هه وره ها خوای تهعالا کاتيک باسی بته کان «لات وعوززا ومهنات» ده کات،
به لگهی پوچه ليتي نه و بتانه به وه ده سه لميٽيت که نه و بی باوه رانه له خويانه وه
ديبه رستن وله سهر نه وه هيچ به لگه يه کيان له لايهن خواوه بو دانه به زيوه، وه
ده فهرموي: ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءٌ سَمِيَتْهُمَا أَنْتُمْ وَعَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ﴾ {النجم: ۲۳} . واته:
«نه و بتانه ههر ناوانيکي پرووتن که نيوه وياو باپيرانتان ليتان ناو، خوا هيچ
به لگه يه کی له سهر په رستراوی نه وان نه ناردو ته خواره وه».

هه وره ها کاتيک باسی ووتهی جوله که وگا وره کان ده کات که ووتويانه: (کهس
ناروا ته به هه شته وه مه گهر که سيکي جوله که يا گاور نه بيت) خوای گه وره له
وه لامياندا ده فهرموي: ﴿تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
صَادِقِينَ﴾ واته: نه مه هيوای نه وانه، پييان بلي کوا بينن به لگه کانتان نه گهر
نيوه راست ده کهن؟!

ہمروہ ہا دہ فہ رموی: ﴿أَمْ يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُمْ وَيَرْزُقُهُمْ مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَهُ مَعَ
اللَّهِ قُلْ هَكَأُوْبَرُّهِنَّ كَمَا أَنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، واتہ: ثایا خواہ کی تر ہدیہ بیجگہ لہ خوا
ہہ قہ کہ؟ نہ گہر راست تہ کہن بینن کوا بہ لگہ کانتان؟.

لہ چہ ندین شوینی تری قورئاندا خواہ گہورہ لہ سہر تہو کار و عیبادہ تانہی،
کہ موشریک و لاریکان تہیکہن داواہی بہ لگہی خواہی و راستیان لی دہ کات ،
پیان دہ لی: کوا بہ لگہ کانتان. ثایا لہ لایہن خواوہ لہ سہر تہو کارہ تان نوسراوتان
بؤ دابہ زیوہ، لہ سہر تہو نوسراوہ تہرؤن بہرپوہ و کار بہو نوسراوہ دہ کہن، کوا
بینن تہو نوسراوہ لہ کوئیہ؟!

کہواتہ قورئان فیری تہوہ مان دہ کات کہ ہہ موو شتیک بہ بہ لگہ جیگیر
بکہین و بہ بہ لگہ شہ لی بوہ شینینہوہ.

جا نوسہر ہہ ستاوہ بہ مونا قہ شہ کردنی تہو بہ لگانہی، کہ نہفس
نہ خوشہ کان تہیہیننہوہ بؤ بریندار کردنی ہاوہ لآن، تا چہند تہو بہ لگانہ راست و
دروست و صہ حیحن، پاشان تا چہند بؤ مہ بہست و مہرامہ کانی تہوان دہ شین،
ثایا بہ لگہیہ بہ دہستیانہوہ، یان بہ لگہیہ بہ سہریانہوہ؟

لہ گہل تہوہ دا خواہ گہورہ خوہی لہ قورئاندا لہ ثایہ تی شہشی سورہ تی ثالی
عیمراندا تہوہ مان بؤ پروون دہ کاتہوہ کہوا ہہندیک ثایاتی قورئان مو حکہ من و
ہہندیکی تری موتہ شابہن، جا مہ نہج و رپیازی ہہق و صہ حیح تہوہیہ تۆ
موتہ شابہیہ کان بہ مو حکہ مہ کان راقہ بکہی نہک بہ پیچہ وانہوہ، کہ تہمہ
گومرایی سہر لی شیواویہ کہ تہو گروپہ لارییانہ تی تہو تہوون.

* پرسیاریك:

ئەم كىتەبە بە گەشتى ۋەلامى تانەى شىعەكانە لە ھاۋەلان، ئەى خو كورد شىعەى تىدا نىيە - ھەشەبەت زۆر كەمە - ؟ كەۋابو بو ۋەرگىپرانى ئەم كىتەبە؟!

لە ۋەلامدا ئەلەين: سەرەتا بابەتەكە پەيوەندى بە ھاۋەلانەۋە ھەيە، پارىزەرانى قورئان و سوننەت، بۆيە بەرگىركردن لەوان بەرگىركردنە لەو قورئان و سوننەتەى كە لە پىنگەى ئەوانەۋە گەيشتۆتە دەستمان، ھەر ەك چۆن پىمان وايە تانەدان لەوان ، لە تانەدان لە دىنەۋە سەرچاۋەى گرتوۋە.

كەواتە ئەم كىتەبە بەرگىركردنە لە دىن بەبى لەبەر چاۋگرتنى ھەرشىتىكى

تر.

دواى ئەۋەش: بەللى كورد پىژەيەكى زۆركەم شىعەى تىدايە، بەلام زۆرىك لە عەلمانىەكان و خەلكى چەۋاشەكار ، بوون بە زماغالى شىعە لە قسەكردنە صەحابە و توانج لىدانىيان و برىنداركدنىيان، جارىك ناۋهينانىيان بە عەصابە، جارىك بە خوین مژ، جارىك بە چاۋ سور، جارىك بە صەددام و جارىك بە... ھتد، بەپىژەيەكى زۆر بەرچاۋ و لىرە و لەۋى، لە تەلەفزيۆن و رۆژنامە و كۆپ و كۆپوونەۋەكاندا - ئەمە جگە لەۋەى ھەموو يا زۆرىەى بەلگەكانىيان لە كىتەبى شىعەكانەۋە رۋايەت دەكەن و دەيەيننەۋە - ھەر كەسە و ھەلدەستى قسەى خوى دەكات، خەرىجى راگەيانندنە كۆپ لەسەر ھەساسترىن دەم دەبەستى كە سەردەمى پىغەمبەر ﷺ و خەلىفەكانىيەتى.

بۆيە ۋەرگىپرانى ئەم كىتەبە لەم شوينە و لەم كاتەدا، زۆر جىنى خۆيەتى و

كاتى خۆيەتى و زۆر گرنگە.

سه‌بارەت بە کاری منیش لە وەرگیرانە کەدا:

- هەرچیم بۆ ئەسڵە کە زیاد کردییت خستومەتە نیتوان ئەم دوو کەوانەوه [].
- هەر پەراوێژیکیش زیادهی خۆم بن لە خوارەوه نویسومە (وەرگیر).
- هەرچی واتا کردنیەک هی خۆم بێ نویسیومە «واتە» بۆ نوسەرە کەش نویسیومە «یانێ»، بۆ ئەوهی راقە و واتا کردنی خۆم و نوسەرە کە تیکەڵ نەبێ.
- جا لەبەر ئەوهی ناوەرۆکی کتیبە کە زۆر زانستیه، بۆیه هەولمداوه -بە پێی توانا- هەم بەو زانستیهی خۆیهوه بیهێلمەوه، هەم خۆینەریش لە ناوەرۆکە کە به‌هره‌مه‌ند بکەم، بەبێ زیاد کردن، ئەگەریش زیادم کردییت -کە ئەمەش کەم جار بووه- جیام کردۆتەوه. سه‌بارەت بەو سەرچاوانە ی سودم لیبینیون بۆ وەرگیرانە کە: - بۆ راقە ی ئایەتەکان به زۆری پشتم به پوخته‌کە ی مامۆستا مه‌لا صالح به‌ستووه، ئەمە جگە لەوهی هەر واتایەکیانم به دڵ نەبووبی، پەنام بردۆتە بەر (پامان) و ئەوهی مامۆستا هەژاری موکریانێ.
- بۆ فەرمودەش به زۆری پشتم به (فتح الباری) ئیبن حەجەر و (شەرحی صحیحی موسلیم) ی نەوهی به‌ستووه. هەندێک جاریش (عون المعبود) ی ئەبو داود و (تحفة الاحوذی) شەرحی ترمذی.
- بۆ زمانەوانیش لە فەرهنگە کوردیه‌کان سودم لە فەرهنگی دەریا و فەرهنگی شیرین بینووه، لە عەرەبیه‌کانیش (مختار الصحاح) و (معجم الوسيط) له‌گەڵ چەندین سەرچاوه‌ی تر که له شوینی خۆی ناماژەم پێکردوون.
- له‌کۆتاییدا زۆر سوپاسی مامۆستا خەلیل ئەحمەد ده‌کەم، که ئەرکی کیشا و پێداچوونه‌وه‌ی ئەم وەرگیردراوه‌ی کرد، خوای گەوره‌ پاداشتی خێری بداته‌وه، و سوپاس بۆ هەموو ئەوانه‌ی هاوکاریان کردم له وەرگیرانی ئەم بابەته.

خوتنه ږى سه نځين...

ئهمه ئهويه كه توانيومه، نهك ئهويه كه ويستوومه، داواكارم له خواى
گهوره بيكاتو تويشوروى سهفهري دريژم، له تاوان خوځم و باوكم و دايكم و
خانه واده كم خوش بښي، به په ځمى خوي په ځمى پي بكا، ئيخلاصم پي ببه خشي،
له م كارهم و له سه رجهم كاره كاني ترمدا.

هه ژاري به زه يي توين ئه پهره وردگارا! ئه وه م فيركه سودم پي ده گه يه نئ
وسوديشم پي بگه يه نه بهويه فيرم ده كه ي، هه ر خواش له مبه ست ناگاداره،
اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ
مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ كَمَا بَارَكْتَ عَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ
حَمِيدٌ مَجِيدٌ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

هه رگيږ

هه يني ۱۴۲۹/۵/۲۴ - ۲۰۰۸/۵/۳ ز

Alikhan_alkurdi@Gawab.com

پیشہ کی نوسہ

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ، نَحْمَدُهُ، وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَمَّا بَعْدُ:

فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ.

کہ بہ میٹشکمدا ہات لہ سہر ناوہا بابہ تیک بنوسم، لہ راستیدا دوو دل بوم، ہہنگاو یکم بو پیشہوہ دہناو ہہنگاوہ کھی تر بو دواوہ، لہبہر زوری تہوانہی پوچوون لہ باسکردنی تہم جوڑہ بابہ تہدا، ہہندیک جار بہرہوایی و زورجاریش بہ ناپہوایی، بی گومان تہم بابہ تہ لہ بابہ تہ ہہرہ زیندوہ کانہ، تہگہر چی کاتیکی زوریشی بہسہردا تیپہریوہ، بہلام ہہر زیندوہ لہ دہروغاندا، بو گہورہ پاگرتنی بو تہو جیلہ بی وینہ و نمونہییہ، تہو تہستیرہ مہزنانہی کہ ہہلبزیردراہوون۔

جا لہبہر تہوہی قسہی ہہق پوناکیہ و چرای پیگاہی، ولہبہر تہو فہزل و چاکہیہی تہو جیلہ پیروڑہ بہسہرمانہوہ ہہیانہ؛ پیویست بوو بہشیک لہو ہہقہیان بہسہرمانہوہ بہجی گہیہنین، چونکہ تہوان وہکو خہلکی تر نین، نہ لہ زانستیان، نہ لہ کردہوہیان کہس پیشیان نہکہوتوہ و کہسیش پییان ناگات۔ تا بہوانہ خوا - سبحانہ - دینہکھی سہرخست و بہہیزکردو دہرخست۔

ئيمه نه گهر چي باسي فزلي هاوولاني پهيامبهري خوا ﷺ ده كهين، بهلام ناليين مه عصومن، بي تاوان و ههلن، چونكه خوي گوره مه عصوميه تي تنها بو فريشته كان و پهيامبهران -عليهم السلام- قهرار داوه.

به لي، ههنديكيان ههلان كرده، له ژياني پهيامبهردا ﷺ و له دوي مردنيشي، چونكه نه وانيش ئاده ميزادن و مه عصوم نين، بهلام نه وي نه وان كيشاويانه هر له ئيش و ئازار و دهرده سهرى له پيناوي ئيمان به خوا و پهيامبهره كي و بانگواز كردن بو ديني ئيسلامي راست و ريك و ميلله تي ئيبراهيم، به جي هيشتني مال و مندا و نيشتمان، تيكوشانيان له پيناوي خوادا به مال و گيانيان، بهرگريكرديان له پيناوي پهيامبهردا ﷺ به هه مو نه وي كه هه يان بووه، ئا ئه مانه ئه و هه لانه يان له چاو چاكه گوره كانياندا وهك ده نكه بهرديك ليده كا له بهرانبهر شاخيكدا، وهك دلويه ئاويك ليده كا له بهرانبهر دهريايه كدا.

بيگومان ميژووش گرنگيه كي زوري ههيه له ژياني گه لان و ميلله تاندا، چونكه ميژوو كوله كي بووني نه و ميلله تانهيه، بهرنامه و ريبازيان به ئيستايان و به داهاتويانه وه ميژوو ديارى دهكات، هيج ميلله تيك نيه ويستي فرمانره وايي و دهسه لات به دهست گرتنى هه بي، ئيلا نه بي پهيوه ندى به رابردويه وه توند و تول بكات بو داواكردى هيز و كومهك له و رابردوه له بو بنياتناني ئيستا و سه ره رشتي كردنى ثاينده ي.

جا ميلله تيكي وهكو ميلله تي ئيسلام له پيشتره بو ئه مه وهك له ميلله تاني تر، به هو ي نه و ميژوه پرشنگدارهيه وه، كه پره له پاله وانيتي و سهروهري و

شکوہ مندی و دستکھوتی زانستی و شارسٹانیہ تی، بہرادیہک میژووی ہەر میللہ تیکی تری لہ بہرانبہردا لہ پیش چاو بچوک دہیئتہوہ۔ بہلام بہہوی لاوازی ٹومہتہ کہمانہوہ لہم پوژگارہی ٹہم پویدا - بہہوی بہرہمی دہستی نہوہ کانہوہ، خوی گہورہ نہوہی مہیمون و بہراز و تاغوت پەرستانی بہسہردا زالکردوین، ولا حول ولا قوۃ الا باللہ العلی العظیم۔

وَمَنْ يَهْنُ يَسْهَلِ الْهَوَانُ عَلَيْهِ مَا لَجْرَحٍ بِمَيِّتٍ إِسْلَامٍ^(۱)
 ہەرکس ریسوایی سہرشوپی پیڑہزایہ زامی گیانی مردو ئیش ونازاری تیایہ؟

ٹہلیم: لہم لاوازیہدا ہەر دہیئت بگہریننہوہ بو میژووی ٹومہتہ شکوہدارہ گہشاوہ کہمان؛ بو ٹہوہی وردبہونہوہمان لہ خودی خۆمان، لہ دہورویہری خۆمان ٹاسان بیٹ و بہجوانی بیبینین، شوین پیی خۆمان لہبو ٹایندہمان بدوزینہوہ، ٹہمانہش تہواو نابن بہ گہرانہوہ و وردبہونہوہمان نہبیٹ لہ میژوہ راستہقینہ کہمان، و ہەرچیش راستی نہبیٹ ہیچ نیہ۔

جا ٹہ گہر بہوردی تہماشایہ کی میژووی خۆمان بکہین، تیبینی دہکہین، کہ پاکترین و خاوینترین دہم «حقبہ»^(۲) ٹہو دہمہیہ پہیامبہری خوا ﷺ و ہاوہلہ کانی تییدا ژیاوہ، ٹہو نہوہیہی کہ ٹہرکی بلاوکردنہوہی پہیامی ئیسلامی لہسہر شان نابوو، بہراستی ٹہوانہ ہہلبرژیردراوی نیو دروستکراوہ کانی خوان لہ دوا ی پہیامبہران - علیہم السلام۔

(۱) دیوان أبو الطیب المتنبي ل ۱۶۴۔

(۲) (الحَقْبُ أَوْ الْحَقْبُ) : المدة الطويلة من الدهر. و (الحَقْبَةُ) : المدة لا وقت لها ، أَو السَّنة. انظر

«لسان الميزان» لابن منظور (۲۵۳/۳) مادة (حقب).

به پراستی ميٽرووی ئوممه تي ئيسلاميش توشي تي ئاخني و شيواندن و تيكداني زور هاتوه، به هوئی ئه و كوهمل و گروپانهی كه له سه ره تاي ئيسلامه وه دروست بوون، هه ر كوهمله و هه ولى داوه بايه خ و گرنگی خوئی زياد بكات و بهرز بكاته وه له سه ر حيسابی به رانه ره كه ی، ئه مه ش كه ليتنانيكي دروست كرد له ميٽرووی گه و ره كانی ئوممه ته كه ماندا.

له نيۆ ئوممه تا خه لكانيك ده بينی سنوری شه رعی به رزانده وه له خوشويستنی كه سايه تيه كاندا، هه بووه هاوه لی پایه به رز عه لی كورپی ئه بو تالبي ﷺ زور خوشويستوه، خوشويستنيك كه سه ری ته واو ليتيكداه، روداو و باس و هه والی ئاوها ی لیوه گيپراوه ته وه كه قبولناكري، له هه مان كاتيشدا هه ولى داوه له بايه خي ته وانی تر كه م بكاته وه، و خه لكانی تر به ده ستر پيژيكر بو سه ر مافه كانی عه لی ﷺ له قه له م بدا، به مه سته میان هه م له خو یان و هه م له عه لی كرد، ته نانه ت زياده پيژيكر دن له و هاوه له به رپژه سه ری كي شا بو وه چه كانيشی، كار گه يشته ئه وه ی بلي ن : ئيمان و دياری كراون و مه عصومن ، هه ر وه كو چو ن پيغه مبه ران مه عصومن عليهم السلام^(۱).

* ئه وه عه ليه ﷺ ئه لی: « خه لكانيك به راده يه ك خوشيان ده وي م تا ده يانباته ئاگره وه، خه لكانيكيش به راده يه ك رقيان لي م ده بی تا ده يانباته ئاگره وه»^(۲).

(۱) به لكو له (بحار الأنوار)ی مه جليسي دا (ب- ۲۳- ۲۷) و هتر، زياده پيژي له مه گه و ره ترمان پيش چاو كه وت.

(۲) أخرجه ابن أبي عاصم في (السنة) برقم (۹۸۳)، وقال العلامة الناصر الدين الألباني =

* ھەروەھا ئەلئ: «دوو کەس لەسەر من تیا ئەچن: کەسیکی زیادرۆ لە خۆشەویستەم، کەسیکی زیادرۆ لە رق لیبوونم»^(۱).

ئەم جۆرە بیرکردنەو و شیوہ زیادەرەویانەش -لەسەر راستترین بۆچون- لە دواى نیوہی (سەدەى سێیەمى کۆچیەوہ) سەریان ھەلداوہ.

بەلگەییەى ئەم راستیەش ئەوہیە: ئەو رق لیبونەى نیوان عەلى عليه السلام و ھاوہلە بەرێزەکان، کە باسى لیوہدەکەن، لە ھەوال و ریوايات و باسە صەحیحەکاندا شتى وا نابینن، بەلکو بە پیچەوانەوہ، شتانى وامان بینى، کە بەلگەن لەسەر مەزنى ئاستى خۆشویستیان لە بۆیەکترى، لەگەڵ بینینى چەندەھا پوداوى پرشنگدار لە خۆشەویستى و خۆنەویستى و براىەتى و دۆستایەتى و دلسۆزى و ئامۆزگارى و ژن و زىخوازى، بە رادەيەك کە ھەر بە ویژدانىکی شەیدای راستى، ئەوانە ببینیىت، ئەو وتە ساختە و دەلەسە دوژمناوى و رقاوى و بوغزاویانە بە درۆ دەخاتەوہ..

لەو وینە پرشنگدارانە:

* ھەر سى خەلیفە سەر راستەکە: ئەبوبەکرى صیددیق، عومەرى کورى خەتتاب، عوسمانى کورى عەففان، ھانى عەلى دەدەن لە بۆ خواستنى فاتیمە و بەشداریش دەکەن لە ئامادەکرن و شایەتیداندا:

= (اسنادە صحیح علی شرط الشیخین). وانظر (تهج البلاغة) (٤٦٩) (١٠٨/٤)، و (مناقب الامام أمير المؤمنين) (محمد بن سليمان الكوفي) (٢٨٣/٢)، و (الأمالي) للطوسي (ص ٢٥٦).
(١) المصدر السابق برقم (٩٨٤)، وقال العلامة الألباني (اسنادہ حسن).

* عه لی ﷺ ئە لی: « ئەبویه کر و عومەر هاتنه لام و وتیان: بۆ نارۆی بۆلای په یامبهری خوا ﷺ و باسیکی فاتیمه ی لا بکه ی »^(۱).

* ههروه ها ئە لی: په یامبهری خوا ﷺ پیی وتم: « هه ر ئیستا برۆ قه لغانه که ت بفرۆشه و پاره که ییم بۆ بهیینه، تا پیداو یستی مال بۆ (خۆت) و (فاتیمه) ئاماده بکه م ».

عه لی ﷺ ئە لی: منیش رۆیشتم و فرۆشتم به عوسمانی کور ی عه ففان به چوار سه د دره ه می ره شی کوچی.

کاتی که پاره که م لیوه رگرت و ئەویش قه لغانه که ی لیوه رگرت.

[عوسمان] وتی: ئایا من بۆ تۆ له قه لغانیک زیاتر ناهیتم وه تۆش بۆ من له دیره م زیاتر ناهینی؟ منیش وتم: به لی.

ئەویش وتی: ده ئەو قه لغانه دیارییه له منه وه بۆ تۆ.

منیش قه لغانه که و پاره که م هیئا و رۆیشتم بۆلای په یامبهری خوا ﷺ قه لغان و دره ه مه کانم خسته به رده ستی و باسی ئەوه ی عوسمانم بۆ کرد ، ئەویش دو عای خیری بۆ کرد، پاشان مشتیکی له دره ه مه کان گرت و بانگی ئەبویه کری کردو دای به ده ستیه وه و فهرمووی: « ئەی ئەبویه کر به م دره ه مانه هه ندی پیداو یستی مال بۆ کچه که م بکه ره »^(۲).

(۱) (أمالی) للطوسی (ص ۳۹)، (بجاریانوار) (۹۳/۴۳).

(۲) (کشف الغمه) (۳۶۹/۱)، (بجاریانوار) (۱۳۰/۴۳).

* **ئەنەس ئەلّی:** پەيامبەرى خوا ﷺ پىسى وتم: « بىرۆ بانگى ئەبويە كر وعومەر و عوسمان و عەلى و تەلحە و زوبەيرم بۆ بکہ، بە ژمارەى ئەوانىش لە پشتیوانان بانگەيشت بکہ » ئەلّی: منیش پۆيشتم و ھەمويانم بانگ کرد، دواى دانىشتن پەيامبەرى خوا ﷺ فرموى: «بە شاھيدى ئیوہ ئەوا من «فاتیمە»م لە «عەلى» مارە کرد لەسەر چوارسەد مىسقال زىو»^(۱).

* **عەلى** ﷺ **ئوم کەلسومى کچى لە عومەرى کورپى خەتاب** ﷺ **مارە دەکات، خوا لە ھەمويان پازى بى**^(۲).

* **عەلى** ﷺ **مندالەکانى بەناوى براو خۆشەويستە دىنيەکانیەوہ ناو دەنيّت:** ئەبويە کرى صديق، عومەرى کورپى خەتاب، عوسمانى کورپى عەففان^(۳)، ھەروەھا ستايشيان دەکات:

عەلى ﷺ **ئەلّی:** « بەراستى ئە من ھاوہلانئى پەيامبەرم ﷺ بينیوہ، دە بەخوا کەستان لەوان ناچن، سويند بەخوا بەھۆى دونيا نەويستیانەوہ دەیانتبينى بەيانيان سەر و قژيان شيّواو و تۆزاوى بوو ، شەوانيشيان بە شەو نوێژ و سوژدە و راوہستانەوہ زيندو دەکردەوہ، جارێک گۆنايان و جارێک نيۆ چەوانيان لەزەوى دەنا [بۆ دەربرپىنى ملکہچى و زەللىلى بۆ خواى بەرز و پیرۆز]، کە باسى ئاخیرەتيان بۆ

(۱) (کشف الغمّة) (۱/ ۳۵۸)، (بحار الأنوار) (۱۱۹/۴۳).

(۲) (فروع الکافي) کتاب النکاح، باب تزويج أم کلثوم (۳۴۶/۵)، و (فروع الکافي) کتاب الطلاق، باب المتوفى عنها زوجها (۱۲۰/۶). وقبلها البيهقي في (السنن الكبرى) (۶۳/۷)، (مصنف عبدالرزاق) (۱۶۳/۶).

(۳) أنظر كتب الأنساب (عمدة الطالب) لابن عنبه، و (الأنساب) للسمعاني.

دهكرا وهكو ئهوه وابوو بهسهر زوخالتهوه وهستابن، بههوى دريژى و زورى سوژده كانيانهوه خهويان لى نهدهكهوت، وهكو ئهوهى شتيكى رهق له نيو چاوانيان بيت و تييدا بسورپتهوه و نههيتليت بخهون و پشويهك بدهن، ههركه باسى خوابكرايه فرميسك به چاوه كانياندا دههاته خوارهوه و دهم و چاويانى تهر دهکرد ودهلهرزان و دهههزان وهكو چوون دار له رۆژى باى توند دا دهلهريتهوه»^(۱).

عهلى مندالى ههبوو بهناوى ئهبوهر و عومهر و عوسمان، ئهبوهر و عوسمانى لهگهڵ حوسهين لهپوداوى (طف)دا كوژران، بهلام عومهرىان تهمهنى زۆرتر کرد^(۲).

جا وهك له سههرهتاي كتيبهكهدا ئاماژهه پيدا، دوو دل بووم له نوسيني بابيهتيكى ئاوها، تا بۆم دهركهوت بهرژهوهندي لهوهدايه لهسهر ئاوها بابيهتيك بنوسم -ئهوندهى خوا ئاسانى كا-، ئهمهش دواى راويژيپيكردنى ههنديك لهو زانايانهى كه جيى متمانهمن، جا ئهگهر ههر رهوايهكى تييدا بوو له خواوهيه - سبحانه وتعالى-، ههر نارهوايهكىشى تييدا بوو له نهفسى خوّم و شهيتانهوهيه.

(۱) (نهج البلاغه) خطبة رقم ۹۷. جا كتيبي نهج البلاغه ئهگهر چى ئيمه پيمان وا نيه نيسهبتى بدرته پال عهلى رهزاي خواى ليبي، بهلام له روانگهى ئيلزامکردنى شيعه به كتيبهكانى خزانهوه. سهبارهت به كتيبهكانى ئههلى سوننه ئهوه پره له ستايشکردنى عهلى بو هاوهلانى = پهيامبهر صلى الله عليه وسلم به تايهت ههردوو كتيبهكهى بوخارى وموسليم، بو نمونه پروا بزان له باسى ئهبوهر و عومهردا چى دهفرموى.

(۲) (بحار الأنوار) (۷۴/۴۲)، (الشجرة الزكية في الأنساب) (۴۱۳).

لہم توڑینہ وہیہ دا باس لہ دہمیکی کورتی زور گرنگی ئەو میژوہ دور
و دریزہ مان دہ کہم، لہ وفاتکردنی پە یامبەری خواہ ۞ دەست پیدە کات، تا
سالی ۶۱ کۆچی پیروزی پە یامبەر ۞.

کتیبە کہم دابەشکردوہ بەسەر پیشەکیەک و سی بەش:

لە پیشەکیە کہ: باسی سی مەبەستی گرنگم تیدا کردوہ:

مەبەستی یە کہم: چۆنیتی خویندەنەوی میژوو.

مەبەستی دووہم: لە میژودا کتیبی کی بخوینینەوہ.

مەبەستی سییەم: دەستەواژە میژوونوسان لە شیواندنی میژوودا.

لە بەشی یە کہمدا: پروداوہ میژوویە کانم تیدا گیراوە تەوہ، ھەر لە
وەفاتکردنی پە یامبەری خواہ ۞ ھەتاوہ کو سالی شەست و یەکی کۆچی پیروزی
پە یامبەر ۞.

بە پێی توانا بەسەنەدی صەحیحەوہ باسی گرنگترین ئەو پروداوانەم کردوہ کہ
لەم ماوہیەدا رویداوہ، لە گەڵ ئاماژەکردن بە چیرۆکە ساختە و پوچەکان.

له بهشي دووهدا: باسي «عهدالهي هاوه لآم» كړوه.

به هينانه وي به لگه كاني قورټان و سوننه له سهر عهدالهيان، له گهل باسكردني گرنگرتين نهو شوبهانه ي له باره يانه وه وروژيتنراوه له گهل رونكردنه وي راستيه كان له م پرسه دا.

له بهشي سييه مدا: له م به شه دا باسي «مه سه له ي خيلافه ت» جيتشيني م كړدووه.

ههروه ها به لگه ي شيعه كانم له سهر له پيشترې عه لي ﷺ به دوور و دريژي هيناوه ته وه. به شيوازيكي زانستي زور ورد قسم له سهر كړدووه، به شيوازيك وا نازانم له بيجگه نه م كتيب به رچاوت بكه ويټ. نه مه ش له و لايه نه وه نايليم كه موعجيبې نه فسي خوم بوييتم، به لكو له و لايه وه نه يلیم: ﴿وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ﴾^(۱).

نه مه و داواكارم له خواي بهرز و به توانا نه م كړدووه يه م به پاكي و پوختي بو وه جهي خوي ليوهر گرتبيتم، انه ولي ذلك والقادر عليه. وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

عوسمان موحه ممد خه ميس

خوا له خوي و دايك و باوكي و موسلمانان خوشبيټ

(۱) واته: وباسي ناز و نيعمه ته كاني په روه ردگارت بكه و دهري بخه.

تو خوار نهی خویش و بیسمری کتیبه کانم
 به مافوقی و دانییه و پروانه نویسنه کانم
 هملیهك ده یینی سرپوشیکه به چاکی خوت
 چندین سوار جاک کهوتن و کهوتیان پونه بوو
 چندین شمشیر کول بوو به لکو کهایش بوو
 برام تاولنکار و هملکه کارین همر هموومان
 یوزش خهلکانی به ریز و جاک قبوله لایان*

* شیعه که به عاره بی :

بِاللهِ يَا قَارِئَا كَتَبِي وَسَامِعَهَا
 وَأَسْتَرْ بِطُغْفِكَ مَا تَلَقَّاهُ مِنْ خَطَا
 فَكَمْ جَوَادٍ كَبَا وَالسَّبْقُ عَادَتْهُ
 وَكُلُّنَا يَا أَخِي خَطَاءٌ ذُو زَلَلٍ
 أَسْأَلُ عَلَيْهَا رِذَاءَ الْحَكَمِ وَالْكَرَمِ
 أَوْ أَصْلَحَهُ تُثَبِّبُ إِنْ كُنْتَ ذَا فَهَمِ
 وَكَمْ حُسَامٍ نَبَا أَوْ عَادَ ذُو ثَلَمِ
 وَالْعُثْرُ يَقْبَلُهُ ذُو الْفَضْلِ وَالشِّيمِ

چهند مه به ستيكى گرنه له بهردهم ميژوودا

مه به ستي يه كه م: چۆن ميژوو بخوينينه وه؟
دوو وه م: له ميژوو دا كتيبي كي بخوينينه وه؟
مه به ستي سي يه م: ده سته واره ي
ميژو نو سان له شيوا ندين ميژو دا

رِخۆشکار

یه کیځ له گهوره ترین دروځانی میژوو، گومانی نهو گومان له دلانه یه که وائه زانن هاوه لانی په یامبهر ﷺ رقیان له یه کتر بووه و دوژمنایه تیان له ئاست یه کتر دا پنهان کردووه!!

ئای بهراستی گوماننځی پوچه، زور دووره له وهی خوی په روه ردگار له قورئاندا پروونی کردو ته وه و ده فرمویت: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ﴾ [آل عمران: ۱۱۰]. واته: (بهراستی ئیوه چاکترین نوممه تیکن بو خه لکی هیترایته دی، فرمان به چاکه ده کهن و جله وگیری له خراپه ییش ده کهن و باوه ری دامه زراو و به خوا ده هیتن). یان نه وهی که په یامبهری خوا ﷺ ده فرمویت: (خیر الناس قرن^(۱) اته: (باشترینی خه لک، خه لکانی سهرده می من).

یه کیځ له دیارده کانی نامو بوونی ئیسلام له دواى سى سهرده مه به چاک دانراوه که وه «القرون المفضلة»^(۲)، نه وه بوو که کومه لیک نووسه ر ده رکه و تن، میژوویان شیواند و ده ستکاریان کرد، راستیه کانیان گوړی و درایه تیان کرد، و گومانیان دهر د که هاوه لانی په یامبهر ﷺ براو ته با نه بوون له گه ل یه کتر دا، به سوژ و به زه یی نه بوون بو یه کتر، به لکو دوژمنی یه کتر بوون و هندیکیان

(۱) (صحيح البخاري) كتاب الشهادات، باب لا يشهد على شهادة جبر اذا شهد حديث رقم (۲۵۰۹).

(۲) سهرده می یه که م: سهرده می په یامبهر ﷺ و هاوه له کانتیتی ﷺ، پاشان سهرده می شو تکه و توان (التابعین) پاشان سهرده می شو تکه و ته ی شو تکه و توان (أتباع التابعین) دیت. (وه رگیر)

نه فريني لهوی تریان کردووه، فروفيټليان له يه کتر کردووه، دووړو بوون له گهل يه کتردا، هه نديکيان موټامهريان له هه نديکي تریان کردووه، به ستم و زور و دوژمنايه تي و ټاره زو په رستي و دونيا ويستي.

ده به خوا درويان کرد و بوختانيکي پون و درويه کي زليان هه لواسي.

له راستيدا ټه بويه کر و عومهر و عوسمان و عهلي و ته لحه و زويير و ټه بو عوبه يده و عائشه و فاطمه و باقي هاوه له بهريره کاني تریش، له وه بهريرتر و گه وره ترن که شتي ټاوهايان ليټوه شيته وه. به لکو به ني هاشم و به ني ټومهييه له وه به وه فاتر بوون بو ئيسلامه کيان و سيله ي په همه کيان و خزمایه تيه کيان، په يوه ندي نيوانيان له وه توندتر بووه، له وه زياتر يارمه تيده ري يه کتر بوون له بو کاري خير. ټه وانه ي که له سهر ده ستیان فته ي ناوچه کاني سهرزه وي کرا و گهلان به هو ي تيکو شان و بانگه وازيانه وه هاتنه نيو ئيسلامه وه. ټا ټه وانه که سيکيان تيډا نيه، ټيلا په يوه ندي خزمایه تي يان ژن و ژن خوازي له گهل به ني هاشمدا هه يه.

بشزانه، سه لمينه ري ټه وي که هاوه لاني په يامبر ﷺ باشتين خه لکيکن که مرو قايه تي له دواي په يامبرانه وه به خويهر. بينوييه تي، ټه وه هواله صه حيحانه يه که خه لکاني راستگو و عادل گيرپراويانه ته وه. ټه و پړوايه تانه شي، که ژياننامه ي هاوه لاني ده شيونن و وای ده گيرپنه وه که هاوه لاني خه لکانيکي نه فس نرم بوون، ټه وه ټه و پړوايه تانه يه که هه والخوان (پاوي)ه دروزنه دم هه لبه سته کان هه ليان به ستووه.

بيگومان ميژووي موسولمانان پيويستي به نوسينه وه يه کي سهر له نو ي هه يه، به وه رگرتني له سهر چاوه پاک و پوخته کانيه وه. به تايبه تر له و جيگايانه ي،

كە مېژۈۋەنۈسە ناموسلىمانە ھەۋالە ھەلبەستە كان نوسىۋىيە تەۋە، لە كاتىكدا دەزانىن، كە ئومەتى ئىسلامىمان دەۋلەتە نەندىن ئومەتە بە ناۋەپۇكى مېژۈۋەكەى و ھەمۈۋى بە سەنەدى چەسپاۋ لە لەناۋچۈن پاراستۈۋە.

بەراستى مېژۈۋەنۈسەنى پېشىنە چاكە كانغان دەست پېشخەريان كىرد و ئەۋەبۈۋ پېش لەناۋچۈنى ئەۋ ھەۋالەنە فرىاكەۋتن و پاراستىان. ھەر ھەۋالەك كە پېشان گەشت نوسىيە تەۋە، لە سەھىچ و سەھىف، لە گەل نامازە كىردن بە سەرچاۋەى ھەۋالەكەۋ ناۋى ھەۋالە خوانە كانى، بۇ ئەۋەى خوتنەر لە بەرچاۋ پۇشنى دا بېت لە ئاست راستى و ناراستى ئەۋ ھەۋالەنە. ئىستاش نۆرەى ئىمەى پاشىن (خلف) كە كە شوئىن پى پېشىنە چاكە كانغان ھەلگىرىن و ئەۋ كىتبانە بېالىۋىن و راست و ناراستە كانى و باش و خراپە كانى لەيەكتر جىياكەينەۋە، تا بەمە بېينە باشتىن پاشىن بۇ باشتىن پېشىن، ھەرۈەھا با ھەمۈۋ بزانن، كە لاپەرە كانى ژيانى ھاۋەلانى موحەممەد ﷺ ۋەكو دلىان وابوۋە لە بېۋەى و پاكى و پۇختى دا. بەراستى ئومەتى ئىسلامى ۋاى لىھاتۈۋە بى بەش بوۋە لە زۆرتىن چاۋگە كانى ھىزى خۇى، كە برىتىيە لە باۋەپۈۋن بە مەزىنىتى پابردۈۋى، لە كاتىكدا ئەم ئومەتە لە نەۋەى پېشىنىكن ھەرگىزا و ھەرگىز مېژۈۋە ژياننامەى لەۋان پاكىرو درەخشانىر و گەشاۋەترى بەخۇۋە نەبىنىۋە. ئەۋ كەسەشى دەيەۋى لەبارەى مېژۈۋەۋە بنوسىت؛ ئەۋ پىۋىستە لە ئاست ئەھلى ھەق و خىردا بە وىژدان و سىنە ساف بىت، شارەزايان بىت و شارەزاي مافە كانيان بىت، و لىھاتو و كارامە بىت لە جىياكىرنەۋەى ھەۋالەخوانە كان و دروستى و نادروستى ھەۋالە كاندا، دەستپاك و راستگۇ بى و بەدۋاى راستىە كاندا بگەرپىت.

مەبەستى يەكەم: چۆن ميٿوو بخوئىننەو؟

ئەبىت ميٿوو بخوئىننەو ۋەك خوئىندەو ۋە فرمودەكانى پەيامبەر ﷺ.

جا ئەگەر ئىمە بمانەوئىت فرمودەكانى پەيامبەر ﷺ بخوئىننەو، دەبىت بگەرپىن بەدوای چەسپاوى ھەوالەكە، ئايا لە پەيامبەرى خواو ھەوالى وا چەسپاو يا نە؟

ھەرگىزىش ناتوانىن راستى و چەسپاوى فرمودەكانى پەيامبەر ﷺ لە ھەلبەستە و بى بناغەكان جيا بگەينەو، ھەتا تەماشاي سەندە و دەقى ھەوالەكە نەكەين^(۱). چونكە زانايان گرنگى زۆريان بە فرمودە و

(۱) چە (سەندە): زغیرە كەسپكن پىكەو ۋە دەقى فرمودەيك.

جا لەبەر ئەو ۋە لەم كىتەبەدا پىوستىمان بە زانىنى ئەم باسە ۋە ھاشىو ەكانى زۆر دەبىت بەغونەيك - ئەوانەى باسكراون لەم كىتەبەدا - ۋەكو ئەم غونەيك:
قال البخاري في صحيحه: حدثنا الحميدي عبد الله بن الزبير، قال: حدثنا سفيان، قال: حدثنا يحيى بن سعيد الأنصاري، قال: أخبرني محمد بن إبراهيم التيمي: أنه سمع علقمة بن وقاص الليثي، يقول: سمعت عمر بن الخطاب عليه السلام على المنبر قال: سمعت رسول الله ﷺ يقول: «إنما الأعمال بالنيات، وإنما لكل امرئ ما نوى، فمن كانت هجرته إلى دنيا يصيبها، أو إلى امرأة ينكحها، فهجرته إلى ما هاجر إليه».

جا ھەر لە (قال البخاري) ۋە ھەتاو ەكو ئەو ۋە ئەلئىت: (سمعت رسول الله) پى دەگوتريت سەندە. و بە فرمودەكەى پەيامبەرى خوا ﷺ ((إنما الأعمال بالنيات..)) دەوتريت دەق (النص) و بە ھەريەك لەوانەى ناويان ھاتوو لە سەندەكەدا دەوتريت ھەوالخوان (راوى).
(مرسل) یش ئەو ە ھەوالەكە پال بدرتە پەيامبەر ۋە ﷺ بەبى ناو ەتانی سەحابەكە يان ئەو ە سەروى تابەكە.

(مُدلس) یش: بەو راو ە دەوتري كە كاتيك باسەكە دەگيرتەو تەدليس (گزی كردن يان فيلكردن يان شاردنەو) يەكى تيدا بەكار دەتني، ئيتەر يان ئەو ە يەكك لە راو ەكان كە دەزانى ضعيفە ناوى

هه والخوانه کانی داوه و به دواي فهرموده کانياندا روښتوون و پالاوتوويانه، دوايش برپاريان له سهری داوه و صهحيح و ضعيفيان له يه کتر جياکردوټه وه، نا ليره شه وه فهرموده کانيان له و شتانه پاککردوټه وه که به درووه يان به تدليسه وه^(۱) يان به ههر شتوازيکی تر خراوه ته سهری.

به لآم میژوو جياوازه، ده بينين زوریک له رپوايه ته کانی میژوو سهنه دی ههر نيه، جاري واش هه يه سهنه دی هه يه، به لآم هيچ کام له و راويانه ی که له ناو رپوايه که دا هه ن ژياننامه يان ديار نيه، هيچ به کيکيش له زانايان نابيين به باشی يان به خرابی، به مه دح و يان به زهم (جرح و تعديل) باسيانی کردیټ، جا له م حاله ته شدا برپاردان له سهر شو رپوايه ته قورسه، چونکه حال و باری هه نديک له پياواني سهنه ده که ناديارن.

که واته کاره که ليړه دا له فهرموده گرانتره، به لآم شو وه ش ناگه يه نيټ که مته رځه می تيدا بکه مين، به لکو ههر ده بیټ به جوانی ليی ووردبينه وه و بزانيں چون میژوو ه که مان وهرده گرین.

له وانه يه هه نديک بلين: خو ټه گهر ټاوها بکه مين به شيکی زوری میژوومان له ده ست دهرات ؟!

ناهينی و به سهریدا دهروا، يان شو هتا به ناشکرا نالی له فلان که سم بیستوه وه بلی (حدثنا، = أخبرنا، سمعت..). به لکو ده لی: (عن، أن، قال،..)، يان شو هتا شو که سمی ليی ده گيرپته وه ناوی به شتويه که دیني که پتي نانا سريته وه، ټمه شو شتانه ن که له م کتيبه دا پتريستان به زانينی ده بیټ. بز زیاتر پروانه کتيبه کانی زانستی فهرموده. (وه رگيپ)
(۱) بز واتای تدليس پروانه په راوتري لاپه رهی پيشوو.

لە ۋەلامدا دەلىين: نەخىر بە ۋ شىۋە نىيە تۆ تەسەۋرى دەكەى، زۆرىك لەو رىۋايەتە مېژوۋىيەنى كە پىۋىستىمان پى دەبىت - بەتايىبەت لەم تۆيۋىنەۋەماندا - ھەموۋى بەسەنەدەۋە باسكراۋن، ئىتر ئەو سەنەدانە لە خودى كىتبەكانى مېژوۋدا بىت ۋەكو مېژوۋى (تەبەرى)، يان لە كىتبەكانى فەرموودەدا بىت ۋەكو (صەحىحى بوخارى) ۋ (موسنەدى ئىمام ئەحمەد) ۋ (جامىعى تورموزى) ۋ (موصەننەفى ئىبن ئەبى شەيبە)، يان لە كىتبەكانى تەفسىردا بى، كە ھەندىك رىۋايەتى مېژوۋ بەسەنەدەۋە دەگىرنەۋە، ۋەكو: (تەفسىرى ئىبن جەرىر) ۋ (تەفسىرى ئىبن كەسىر)، يان ھەندىك جار لە كىتبە تايىبەتتە كاندائە، كە باسيان لە ماۋەيەكى تايىبەت كىرۋە، بۆ نمۇنە كىتبى (حروب الردە) ى (الكلاعى) ۋ (تارىخ خليفە بن خياط) كە پوختەيەكە.

مەبەست ئەۋەيە: گەر بمانەۋى بۆ رىۋايەتتىك لە رىۋايەتەكان سەنەدىك بدۆزىنەۋە دانامىين.

ئەگەر شى ھاتوۋ دامايىن ۋ نەمان توانى سەنەدىك بدۆزىنەۋە، ئەۋكات بىنچىنەيەكى گشتىمان ھەيە ۋ كارى پىدەكەين، بە تايىبەت لەۋەى كە لەسەردەمى ھاۋەلاندە پرويداۋە - كە بابەتى بەردەستمانە -، ئەۋ بىنچىنەيەش بىرىتە لە: ستايشكردىنى خواۋ پەيامبەرەكەى ﷺ بەسەر ھاۋەلاندە، واتە ئەۋل لە ھاۋەلاندە ەدالەتە - ۋەك دواتر باسى لىۋە دەكەين -.

ھەر رىۋايەتتىكىش تانەۋ تەشەرى تىدا بىت بۆ ھاۋەلانى پەيامبەر ﷺ چاۋىك بە سەنەدەكەيدا دەخىيىنەۋە:

- ئەگەر هاتوو سەحیح بوو، تەماشای دەکریت بۆ ڕافە کردنی ڕیوايەتە کە و ئەوەی ڕیوايەتە کە مەبەستىتى.

- بەلام ئەگەر هاتوو سەندە دەکەى ضعیف بوو یان هەر سەندەى نەبوو، ئەوا دەگەرپێنەوه بۆ ئەسلە کەى خۆمان کە بریتىيە لە: عەدالەتى هاوێلان.

کەوابوو لەکاتى خوێندەوهى مۆزودا ئەبىت بەبژارکردن و پالڤتەکردنەوه بخوێنەوه، هەرودەك چۆن فەرمودە دەخوێنەوه، بەتایبەتەر مۆزوى هاوێلانى پەيامبەر ﷺ.

شەيخولئىسلام ئىبن تەيمىيە، ئەلئىت: « ئەبىت مۆزۇ چەند بنەمايە کى گشتى (کلى) لەلا بىت، تا شتە جوزئىيەکانى بۆلا بگىرپێتەوه، بۆ ئەوەى بە زانست و دادگەريەوه قسە بکات، دواى ئەوه ئەبىت بزانىت شتە جوزئىيەکان چۆن بوون و ڕويانداه، وەگەرنا لە جوزئىيەکاندا دەکەوێتە درۆ و نەزانیەوه و لە گشتىيەکانىشدا دەکەوێتە نەزانی و سەمەوه، بەوێش خراپىيە کى گەوره دەکەوێتەوه»^(۱).

بە داخەوه؛ زۆرىك ئەمۆ سەرسامى کتیبە مۆزوويە تازە نوسراوەکان بوون، ئەو کتیبانەى کە بە زۆرى بايەخ دەدەن بە ڕازاندەوهى چىرۆکەکان، یا ناشرکردنى شىوازەکان، یا هەردووکیان پێکەوه، بەبى گۆیدانە ڕاستى و چەوتى هەوال و باس و چىرۆکەکان.

وەکو کتیبەکانى (عەباس ئەلعهقاد)^(۲).

(۱) (مجموع الفتاوى) (۱۹ / ۲۰۳) .

(۲) خاوەنى زنجیرە کتیبى (العبرىات) .

يان كىتېبە كانى (خالد موحەممەد خالد)^(۱).

يان كىتېبە كانى (تاھا حوسىن)^(۲).

يان كىتېبە كانى (جۆرجى زەيدانى گاۋر)^(۳).

يان...

جا ئەمانە كاتىك باس لە مېژوو دەكەن گرنگى بە دارشتن و رېكخستىن و
پازاندەنەۋى چىرۆكەكە دەدەن، بەبى گۆيدانە ئەۋەى كە ئايا ئەم چىرۆكە راستە يا
نە، بەلكو ھەندىكىيان مەبەستيان ناشىرىن كەردىشە، تەنھا گرنگ ئەۋەيە
چىرۆكىكى خۆشت بۆ بەيان بىكات.

ھەروەھا لەو كىتېبانەى كە پىۋىستە وريايى لى بىكرى:

۱. (الأغاني لأبي الفرج الأصفهاني): خۆى كىتېبەكە برىتتە لە دەمەتەقى و

شىعر و گۆرانى، بەلام كۆمەلىكى زۆر ھەۋالى ناپاستىشى تى ئاخىيوە.

۲. (العقدُ الفريد) لابن عبد ربه:

ئەمىش خۆى كىتېبىكى ئەدەبىيە، بەلام گەلىك ھەلەى تىدايە.

۳. (الإمامة والسياسة) كە ئەدرىتتە پال ئىبن قوتەيبە، بەلام بەدەمىيەۋە

ھەلبەستراۋە.

(۱) خاۋەنى كىتېبى (خلفاء الرسول) و (رجال حول الرسول).

(۲) خاۋەنى كىتېبى (موقعة الجمل) و (علي وبنوه) و (الفتنه الكبرى).

(۳) خاۋەنى كىتېبى (تاريخ التمدن الإسلامى).

۴. (مروج الذهب) للمسعودي: ئەم كەتیبەش سەنەدى تیدا نییه (بى سەنەدە).

ئىبن تەيمىيە: دەلى: (تارىخى مەسعودى ئەمەندە درۆى تىدايە مەگەر خوا بزانی، ئىتر چۆن پروا بکرى بە حىكايەتیکى سەنەد پچراو لە كەتیبەكدا كە ناسراو بەوێ درۆى زۆرى تىدايە)^(۱).

هەر وەها ئىبن حەجەر: ئەلى: (و كەتیبەكانى وشك هەلگەراوەن چونكە شیعەيەكى موعتەزىلى بوو)^(۲).

۵. (شرح نهج البلاغة) هى عبدولحەمىدى كورپى ئەبولحەدىدى موعتەزلى.

لە لای زانایانى جەرح و تەعدیل پیاویكى ضعیفە، تەنەت ئەگەر كەسێك تەماشایەك بکات بزانیّت بۆ ئىبن ئەبى ئەلحەدىد هەستاو بە نوسىنى ئەو كەتیبەى، خۆى بە مۆلزم دەزانیت كە لە كەتیبەكە و خاوەنەكەشى بکەویتە گومانەو؛ لەبەر ئىبن ئەلقەمى نوسىویەتى، ئەو ئىبن ئەلقەمىيە كە بوو هۆى كوشتنى (يەك ملیۆن) موسلمان لە بەغداد بە دەستى تەتارەو.

خوانسارى^(۳) لە بارەى ئەو كەتیبەى ئىبن ئەبى ئەلحەدىدەو ئەلى: (بۆ خەزىنەى كەتیبەكانى وەزىر مۆئەیدەئەلدىن موحەممەدى كورپى ئەلقەمى نووسىویەتى)^(۴).

(۱) (منهاج السنة النبوية) (۸۴/۴).

(۲) (لسان الميزان) (۵۳۲/۵) مكتب المطبوعات الاسلامية .

(۳) خوانسارى زانایەكى شیعەيە. (وەرگێڕ)

(۴) (روضات الجنات) للخوانساري (۲۰/۵ - ۲۱).

تەنانهت زۆریك له زانایانی شیعهش سەرزنشتی خاوهن کتیبه که و کتیبه کهش ده کهن؛ ئەوەتا میرزا حەیبوللای خوئی - وەسفی ئیبن ئەبی ئەلحەدید - ئەکات و ئەلّی: (کەسیکی نا شارەزا و نا کارامە بووه... و پەئی خراپ بووه و دید و بۆچونی بی بازار بووه... ئەو کابرایە مله جوړیی زۆری کردووه... ئەو کابرایە خەلکیکی زۆری گومرا کردووه و خۆیشی پئی وێلا کردووه)^(۱).

سەبارەت بە کتیبه کهشی؛ میرزا وەسفی زۆری کردووه، لەو وەسفانە: (لاشەیه کی بی پۆح... زۆر دەسوړی بە دەور توێک بە بی باسکردنی کرۆک... زۆر سودی نییه... بەراستی جوړه تەئویلاتیکی دووری وای تێدایە تەبیعت پئی تێک دەچی و گوی حەز لە بیستنی ناکا).

۶. (تاریخ الیعقوبی): ئەمەش کتیبیکە هەر هەمووی مۆرسەلە^(۲) سەندی تێدا نییه و خاوەنە کهشی تۆمەتبارە.

(۱-۲) انظر (منهاج البراعة شرح نهج البلاغة) للميرزا حبيب الله الخوئي (۱/۱۴) طبعة دار احیاء التراث العربی - بیروت.
(۲) بۆ زانینی مرسل پروانه (۲۸) پەرۆتیزی (۱).

مه به سستی دووه مه: له میژوو د کتیبی کی بخوینینه وه؟

* که وابوو کتیبی کی بخوینینه وه؟

وه لآمه که ی ته وه یه: گهر ده توانی و سهرت له سه نه د ده رته چیت و بو ت بژار ده کریت؛ ئەوا کتیبه که ی ئیمامی ته بهری بخویننه وه، به راستی کتیبه که ی کۆله که ی ته وانه یه له سهر میژوو ده نووسن.

ئه گهریش ناتوانی و بو ت جیا ناکریتته وه ئەوا ته مانه بخویننه وه:

(البداية و النهاية) ی ئین که سیر.

(تاریخ الإسلام) ی زه هه بی.

(العَوَاصِمُ مِنَ الْقَوَاصِمِ) ی ته بو به کر ئین ته له عه ره بی، به راستی له باشت رینی ته و کتیبانه یه که باس له م فه تره یه بکات^(۱).

هه روه ها له و کتیبه به سووده میژوانه ی که له م باره یه وه نو س را ون، ته گهر چی کورت و پوختن به لآم هه ر به سو دن، وه کو:

۱. (مرویات أبي مخنف في تاريخ الطبري) ی دکتۆر یه حیا ئیبراهیم یه حیا.

۲. (الخلافة الراشدة والدولة الأموية من فتح الباري) ی دکتۆر یه حیا ئیبراهیم یه حیا.

۳. (تحقیق مواقف الصحابه من الفتن) ی دکتۆر موحه مه د ته محه زۆن.

۴. (عصر الخلافة الراشدة) ی دکتۆر ته کره م ضیاء ته له عومه ری.

(۱) به تاییه ت نه وه ی که محب الدین الخطیب ته حقیقی کردوه. (وه رگێر)

۵. (مرويات خلافة المعاوية في تاريخ الطبري) ي خالد غهيس.
۶. (الطبقات الكبرى) ي ئين ساعد، كتيبيكى زور گرنگه، چونكه نوسهر به سهنده وه رپوايه ت ده گيړتته وه.
۷. (تاريخ خليفة بن خياط) كتيبيكى پوخته و گرنگيه كى زورى به سهند دانا وه.
۸. (تاريخ المدينة) ي ئين شهييه، نه ميس ديسان وه كتيبيكى سهنداره.
۹. (أحداث وأحاديث فتنة الهرج) ي دكتور عه بدولعه زيز دخان.
۱۰. (أخطاء يجب أن تصحح من التاريخ) ي دكتور جه مال عه بدولهادى و دكتور وه فاء جومعه.

* له كاتى خويندنه وهى كتيبه ميٿوويه كاندا له چى ووريا بين؟

كاتيك كتيبه ميٿوويه كان ده خوينينه وه ده بيت وورياى ته وه بين ئيمهش له گهل بوجوونى نووسه ردا لار نه بينه وه؛ چونكه ته بيت ته ماشاى بنچينهى رپوايه ته كه بكهين نهك بوجوونى نووسه ره كه، ده بيت به ويژدان و ئينسافه وه بخوينينه وه. هه روه ها له كاتى خويندنه وهى ميٿووى هاوه لاني په يامبه ردا ﷺ ته بيت ته م دوو شته بزائين:

يه كه ميان: ته بيت ته وه بزائين، كه هاوه لاني په يامبه ر ﷺ باشتين كه سن له دواى په يامبه ران -عليهم السلام- چونكه خواى په روه رداگار مه دحى كردوون، و پيغه مبه رى خواش ﷺ مه دحى كردوون، و له چهندين فرموده دا ته وهى پروون كردوته وه كه ته وان باشتين كه سن له دواى په يامبه ران -عليهم السلام-.

دوۋەميان: دەپىت بزانين ھاۋەلانى پەيامبەرى خوا ﷺ مەعصوم نين.

بەللى ئىمە ئەللىن ئىجماعيان عىصمەتى ھەيە، چونكە پەيامبەرى خوا ﷺ ھەۋالى پىداوين: ھەرگىز ھەموو ئوممەتە كەي لەسەر گومرايى كۆنابنەۋە^(۱)، كەۋاتە ئەۋان لەۋە مەعصومن كە ھەر ھەموۋيان لەسەر گومرايى كۆبىنەۋە، بەلام ۋەكو تاك نەخىر مەعصوم نين، چونكە مەعصومىيەت تەنھا بۇ پەيامبەران ۋ فرىشتەكانە، جگە لەۋان بىروامان بە مەعصومىيەتى ھىچ كەسىڭكى تر نىيە.

جا لەم كىتەبەماندا ھەۋلئەدەين بەۋپەرى تىكۆشانەۋە بۇ جيا كىردنەۋەى راستىيەكان ۋ روحيەكان، خۆشەۋىستىمان بۇ ھاۋەلانى پەيامبەر ﷺ ھەرگىز نەبۋە ۋ نە ئەپىتە ھۆكارىك بۇ شاردنەۋە ۋ پشتگوى خستنى راستىيەكان، عەيىبىش لەمەدا نابىنين، ئەمەش دۋاى پىرس ۋ پراۋىژمان بەۋ زانا ۋ مامۇستايانەمان، كە جىيى متمانەمان.

ئەللىم: ھىچ عەيىبىك نابىنين لەۋەى مەرۇڭ رۆپچىت لەم جۆرە باسانەدا، بەلكو عەيىب ئەۋەيە مەرۇڭ رۆپچىت بە نەزانىنەۋە يا بە نىيەت خراپىيەۋە، يان بە ھەردوۋكىانەۋە پىكەۋە، بەلام گەر ھاتوۋ رۆچۈنەكە بە زانين ۋ دادگەرىي ۋ ئىنساف ۋ لەخوا ترسىيەۋە بوۋ، ئەۋەندەى بۆم دەر كەۋتوۋە ھىچ رىگىرىك نىيە لە نەكردنى.

(۱) أخرجه أحمد في (مسنده) من طريق أبي بصرة الغفاري، (۳۹۶/۶) رقم (۲۶۶۸۲). وأخرجه ابن ماجه -كتاب الفتن- باب السواد الأعظم (۳۶۷/۲) حديث رقم (۳۹۹۸). وابن أبي عاصم في (السنة) -باب ما ذكر من أمر النبي بلزوم الجماعة (ص ۳۹ رقم ۸۰) من حديث أنس بن مالك. وصححه الشيخ الألباني في صحيح السنن.

که واته: ټه بیت هاوہ لآن به باشتین که س بزانی، به لآم ټه بی بشزانی که مه عصومیش نین. ټه ودهش که له هه ندیکیانوه وه شاوہ ته وه هه له یه (خطأ) هه نهک (خطیئة)^(۱) ټهم دووانهش دوو شتی جیاوازن. جا ههر ریوایه ټیکت بیینی تانه و ته شهری ددها له هاوہ لیک، نه زوو به ریهرچی بده ره وه، نه راسته وخو قبولی بکه، تا ته ماشای ریوایه ته که ده کهین، ټه گهر سه نه ده که صحیح بوو ټهوا لهو به شه یه که ټهوان پاریزرا و(معصوم) نین له هه له وکورتی، وه کو ههر مروقیکی تر هه له ده کهن، خو ټه گهریش سه نه ده که ضعیف بوو، ټهوا ههر له سهر ټه صله که بیینه وه، که ټهوان باشتین که سن له دوا ی په یامبه ران -عليهم الصلاة والسلام-.

سه بارات به مه مدحی خوا ی مه زن بو هاوہ لآن، ټه و فهرمايشته ی په روه رد گاره، که ټه فهرموی: ﴿تَحَمَّدُ رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَزَجٍ أُخْرِجَ سَطْرُهُ فَنَازَرَهُ فَأَسْتَغْلَظَ فَاَسْتَوَىٰ عَلَىٰ سَوْقَيْهِ يَعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ [التح: ۲۹].

واته: (موحه ممد نیردراوی خوا یه، ټهوانه شی له گهلیدان زور توندو تیژن به ران بهر بی باوه ران و، به به زه یی ومیهره بانن به رامبه ر به یه کتری، ده یان بینیت، خهریکی کړنوش و سوژده بردن، هیوایان به ده سته یینیانی فزل و به هره و په زامه ندی خوا یه، نیشانه یان وا به ناوچاویانه وه له ټه نجمی سوژده بردنیان و عیباده ت کردنیان، ټه مه نمونه وه سفیانه له ته وراتدا، نمونه شیان له ټینجیلدا وه کو

(۱) (خطأ): هه له که ی به ټه نقه ست نه کردوه، به لآم (خطیئة) هه له که ی به ټه نقه ست کردوه. بړوانه (النهاية في غريب الحديث) باب الخاء مع الطاء. (الصحيح) مادة خطأ، و غيرهم. (وه رگړي)

پروە كىڭ وايە تازە چەكەرەى كوردبى و سەوز بوو بىت، ئەنجا چەكەرەكەى بەھىز كوردبى و قايم بووبى و لەسەر لاسكەكەى پىڭ و قىچ پراوەستابى، ئەوئەندە جوان بى جوتيارەكانى سەرسام كوردبى، ئەم وەسفە بۆ ئەوئەى خە كافرانى پى داخ لەدل بك^(۱) جا خە بەلئىنى داوہ بەوانەيان باوہريان هیناوە و كردهوہى چاكەيان ئەنجام داوہ، بە لىخوشبوون و پاداشتى گەورە). لەم ئايەتەدا خە پەرورەدگار مەدحى سەرجه مى ھاوہلانى پەيامبەرى خە ﷺ دەكات، كەواتە ئەصل لە ھاوہلانىدا - پەزەى خەيان لىبىت - مەدح كەرنە. ھەر وەھا پەيامبەرى خە ﷺ دەفەر موى: «لاتسبوا أصحابي، فلو أن أحدكم أنفق مثل أحدٍ ذهباً ما بلغ مدٌ أحدِهِمْ ولا نصيفُهُ»^(۲).

واتە: (جۆين و قسە بە ھاوہلانم مەلئىن، [سۆيئەد بەوہى نەفسى منى بەدەستە]^(۳) ئەگەر يەككىكتان بە ئەندازەى كىوى ئوحد زىر بىەخشى ناگاتە مشتىكى ئەوان بەلكو نىوہ مشتىكىشان). ئەوہ وەسف و مەدحى پەيامبەرى خە ﷺ بۆ ھاوہلەكانى خە پەزەى خەيان لىبى.

(۱) جا ئىمامى مالىك: ئەم ئايەتەى كەردۆتە بەلگە لەسەر كافەر بوونى ئەوانەى كە رەيان لە ھاوہلانە - پەزەى خەيان لىبى - دەلى: چۆنكە رەيان لە ھاوہلانە، ھەر كەسەيكىش رەقى لە ھاوہلان بىت بەپىنى ئەم ئايەتە كافەرە، كۆمەلەك لە زانايانىش لەگەل ئەم بۆچوونەى ئىمامى مالە دان. بىروانە تەفسىرى ئىبن كئىر بەرگى ۷ ل ۲۸۰. ھەر وەھا بىروانە: صب العذاب على من سب الأصحاب للأكوسي. (وەرگىر)

(۲) متفق عليه: (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب لو كنت متخذاً خليلاً، حديث (۳۶۷۳)، (مسلم) فضائل الصحابة، باب تحريم سب الصحابة ﷺ، حديث (۲۵۴۰).

(۳) ئەوہى نىوان ھەردو كەوانە كە زىادەى خۆمن و لە عەرەبىيەكەدا ئەم لەفزەى رىوايەت نەكردوہ، بەلام زىادەيەكى صەحىحە. (وەرگىر)

-إِنْ شَاءَ اللَّهُ- له باسى (عهداله تى هاوه لاند) به تىرو تەسەلى باسى لىوہ دەكەين.

ئەبو موخەممەدى قەحتانى لە (نونىە كەى) خۇيدا ئەللى:

لَا تَقْبَلَنَّ مِنَ التَّوَارِخِ كُلِّ مَا جَمَعَ الرُّوَاةُ وَخَطَّ كُلُّ بَنَانٍ
ارُوَ الْحَدِيثَ الْمُنتَقَى عَنْ أَهْلِهِ سَيِّمًا ذَوِي الْأَحْلَامِ وَالْأَسْنَانِ
كَابْنِ الْمُسَيَّبِ وَالْعَلَاءِ وَمَالِكٍ وَاللَّيْثِ وَالزُّهْرِيِّ أَوْ سُفْيَانَ^(۱)

يانى: ئەگەر ميژوويەكى راستت دەوى، ئەو ميژوويە كە ئەمانە و
هاوشىوہ كانيان رىوايە تى دەكەن لە متمانە پىكراوہ كانەوہ (وہكو سەعیدی كورى
موسەيب و عەلاء و مالىك و لەيس و زوهرى و سفیان و ھتد...)، نەك ئەوہى
زۆرىك لەوانەى، كە تانەو تەشەر لە سىرەتنامەى هاوہ لاند دەدەن ئەيلتىن:
(بەراستى ميژوومان رەش و تارىك و لىئە)!!

نەخىر بە دلئىايىوہ وا نىە. ئىمە ميژوومان سىپى وپاكە، جوانە، خاوينە،
مرؤف چىژ لە خویندەنەوہى وەردەگريت.

* ھەركەسىكىش زىاترى دەويت، با بگەرپتەوہ بو كتيبە ميژوويە كان:

وہكو (تارىخ الأمم و الملوك) كە بە (ميژووى تەبەرى) ناسراوہ.

يان (البدایة والنهاية) ى ئىبن كەسىر.

(۱) (نونية القحطاني) الآيات (۱۷۹ - ۱۸۱).

يان (تارىخ الإسلام) ى زەھەبى.

وباقى كتيبه ميژوويه متمانه پيكراره كاني تريش.

جا (ميژووه كهى ئيمامى تەبەرى) بە گەنگەرتەين كتيبي ميژووى ئيسلامى دادەنریت، زۆر جاريش خەلك له ئەمەوه رپوايه ت دەكەن، هەم ئەهلى سوننەت و هەم ئەهلى بیدەعیش رپوايه تەكاني دەگێرێنەوه و بە بەلگەى دەهیننەوه، باشە تۆ بلیتی هۆی چی بێ ميژووه كهى تەبەرى دەخریتە پيش هەموو ميژووه كاني ترهوه؟!

«ميژووى تەبەرى» يش پيش دەخریت لەبەر زۆر شت لەوانه:

١. نزىكى سەردەمى ئيمامى تەبەرى لەو رواداوانه.

٢. ئيمامى تەبەرى بەسەندەد رپوايه تەكان دەگێریتەوه.

٣. گەورەبى ئيمامى تەبەرى و پايه زانستيه كهى^(١).

٤. زۆر بهى كتيبه ميژوويه كاني تر لەويانەوه وهەرگرتووه.

كهوابوو، هەر كه ويستان له ميژوودا شتيك بخوینينهوه، ئەوا با راستەخۆ برۆين بۆ لای ئيمامى تەبەرى -رحمه الله-، بەلام هەر وهك وتم، هەم ئەهلى

(١) تەبەرى: ناوى موحەممەدى كورې جەريرى كورې يەزیدە، (ئەبو جەعفەرى تەبەرى) پى دەلێن، موفەسیر و موحەدیس (فەرمودەناس) و ميژوونوس و شارەزا و ئوصولييه كى زۆر بەناوبانگە، پيشهوايه كى موحتههيدە له سالى (٢٢٤ هـ) له (تەبرستان) له دايك بووه و له سالى (٣١٠ هـ) كۆچى دواى كردووه، له كتيبه كاني: (تارىخ الامم والملوك) و (جامع البيان في تأويل آي القرآن). ئيمامى زەھەبى ئەلئى: (كان ثقة حافظاً، رأساً في التفسير، إماماً في الفقه والاجماع والاختلاف، علامة في التاريخ وأيام الناس، عارفاً بالقرأت و غير ذلك) ت.و (سير أعلام النبلاء) (٢٧٠/١٤).

سووننه شت له ميټرووه كهيوه ودرده گرن، هم نه هلي بیده عیش بهه مان شیوه
نه وهی لی دهبه ن که ړیکه له گهل مه زه به به کیهان، ئیدی چوڼ هم دوو شته
بگوځینین؟!

نه وهی ئیمامی ته بهری: له باقی ميټروونووسانی تر جیا ده کاته وه نه وهیه -
وه کو باسم کرد- قسه ناکات مه گهر به سه نه د نه بیت، جا نه هلي سوننه سه نه ده
صه حیحه کانی ته بهری ودرده گرن، به لام نه هلي بیده ع صحیح و راست و چعیف
و درده گرن، گرنګ نه وهیه له گهل هه واو ثاره زووی نه واندا بگوځی. که ناوهابوو
پیویسته شیواز و ړیباز (منهج) ی ئیمامی ته بهری بزاین له نویسینه وهی
«ميټرووه کهیدا».

✽ مه نهجی ئیمامی ته بهری له نویسینه وهی ميټرووه کهیدا:

به راستی ئیمامی ته بهری -رحمه الله- بیخه م و ناسوده مان ده کات له م
مه سه له یه دا، به و پیشه کیه ی که بو کتیبه که ی نویسیویه تی، خوژګه نه وانیه نه و
ميټرووه ده خویننه وه نه و پیشه کیه ش بخویننه وه^(۱).

ئیمامی ته بهری -رحمه الله- له پیشه کی میټرووه کهیدا ده لیت:

«با نه و که سه ی هم کتیبه مان ده خویننه وه بزانیټ، هه موو نه و شتانه ی
لیړه دا باسم کردوون و به مه رجم گرتوون لیړه دا بینو سمه وه، ته نها پشتم
به ستوره به و هه والانه ی که ریواتکراون و باسم کردوون، له گهل نه و
فهرمودانه ی که پالم داون به خاوه نه کانیانه وه، جا هم کتیبه م هدر هه والیکي

(۱) به لکو پیویسته هه موو که سیك، که کتیبك ده خویننه وه پیشر پیشه کی کتیبه که
بخویننه وه، بو نه وهی ناګاداری نه و ړیباز و شیوازه بیت که نووسر گرتویه تیه بهر.

تێدا بێت کە لەوانەى پێش خۆمانەوه ڕیوايه تمان کردووه و ئەبێتە جێى ناره‌زىي خۆنەرى و بێزاري بيسەرى، لەبەر ئەوەى ئەو ڕیوايه تانە نە صەحیح و نە هیچ واتایە کیشیان لە هەقیقەت و واقعیدا هەیه، جا با بزانی‌ت ئەوه لەلایەن ئێمەوه نەبووه، بە‌لكو لەلایەن هەندێك لە هەوالخوانەکانەوه هاتووه، کاری ئێمە تەنها گواستەنەوى ئەوانە بووه بەو شیوهى بۆمان گوازاوه‌تەوه و بە دەستمان گە‌یشتووه»^(١).

وا ئەزانم ئیمامى تەبەرى بەم پێشەکیە کتیبەکەى بەرپرسيارىتى دەخاته ئەستۆى تۆى خۆنەر!!

ئەوه تا پێت ئەلێ: ئەگەر لەم کتیبەمدا هەوالێکت بىنى پێى ناره‌زى بوويت و بەناماقولت زانى، ئەوه تەماشای ئەوانە بکە وایانەوه ڕیوايه تمان کردووه، بەرپرسيارىتى لە ئەستۆى ئەودایە، لەسەر مە ناوى ئەوانە بەهێنم بۆیان گێراومە‌تەوه، ئەگەر جێى متمانه بوون قبولی کە وەگەرنا قبولی مەکە.

ئەم کارەش زۆریه‌ی فەرمووده‌ناسەکان پێى هەستان، هەر بۆیه کە دەگەرپێتەوه بۆ کتیبەکانى فەرمووده بێجگە لەهەردوو (صەحیحى بوخارى و موسلیم) نەبێت کە پەیمانیان داوه جگە لە صحیح ڕیوايه ت نەکەن.

بۆ نمونە کە بگەرپێتەوه بۆ: (جامع الترمذی)، یان (سنن أبی داود)، یان (الدارالقطنی)، یان (الدارمی)، یان (مسند أحمد) و... کتیبەکانى تریش، دەبینیت تەنها سەنەدەکە باس دەکەن و بە مەرجیان نەگرتووه تەنها صەحیحەکان

(١) (مقدمة تاريخ الطبري) (ص ٥).

دەرهېئىن، تەنھا باسى سەنەدە كەيان كەردووە، بۆيە پىويستە برۆيت تەماشای سەنەدە كە بكەى، گەر سەنەدە كە صەحيح بوو قبولى بكە، وە گەرنا نەخىر.

ليژەشدا تەبەرى پەيمانى نەداوە تەنھا ھەوالە پاستەكان بگيرتتەو، تەنھا پەيمانى ئەوئى داوە ناوئى ئەو كەسانە بهيئىت كە ھەوالەكانيان ليۆ دەگيرتتەو.

ئىبن ھەجرىش -رحمە اللہ- باسى ئەم مەنھەجە دەكات، كاتىك ئاماژە بە رېياز و مەنھەجى زۆرىيە كۆنەكان دەكات، ئەلئى: (زۆرىيە فەرمودەنەسەكانى سەردەمى كۆن، لە ساللەكانى دوو سەد بەرەو سەرەو، كە بە سەنەدەو بەسى فەرمودەيەكان كەردووە، وايان زانیوہ ئىتر ئەركى سەرشانى خۆيان بەجى ھىئاوہ و بەرپرسيارىتيان لەسەر نەماوہ)^(۱).

كەوابو ھىچ بەرپرسيارىيەتيەك لە ئەستۆئى ئىمامى تەبەرىدا -رحمە اللہ- نەماوہ.

جا ئىمامى تەبەرى لە كتيبي ميژووہ كەيدا، زۆر جار لە پياويكەوہ رىوايەت دەكات كە ناوئى لوطى كورپى يەحيايە و كونيەكەى (ئەبو ميخنەفە).

ئەم لوطى كورپى يەحيايە، تەبەرى رحمە اللہ (بىنچ سەدو ھەشتا و ھەوت) رىوايەتى لى دەگيرتتەو.

(۱) (لسان الميزان) (۱۲۸/۴) ترجمة الطبراني صاحب المعاجم الثلاثة.

نهم رپوايه تانه ش له وه فاتكردني په يامبهري خواوه ده ست پيډه كات
هه تا خيلافه تي يه زيد، نه مه ش نه و ماوه يه يه كه له م كتيبه ماندا باسي ليوه
ده كه ين، له گرن گرينيان :

١. سه قيفه ي به ني ساعيده.

٢. چيرؤكي شورا.

٣. هه مو نه و شتانه ي كه خه وارج به هؤيه وه هه ستان و كردiane سهر
عوسمان .

٤. كوشتني عوسمان.

٥. خيلافه تي عه لي .

٦. جهنگي جه مه ل.

٧. جهنگي صفين.

٨. ته حكيم.

٩. جهنگي نه هره وان.

١٠. خيلافه تي موعاويه .

١١. كوشتني حوسين .

له هر يه كيكي نهم روداوانه دا رپوايه تيكي نه بي ميخنه ف هه يه، هر نهم
رپوايه تانه شن كه نه هلي بیده ع پشتي پي ده به ستن و بايه خي پيډه ده ن.

ئەم ئەبو مىخنفە، ئىبن موعىن لە بارەيەو دەلى: (لیس بشي ۶) هیچ نییه .

ئەبو حاتم دەلى: (متروك الحديث) فەرموودەکانى واز لى ھىتراوہ .
جاریكى تر ھەر لەبارەى ئەمەوہ پرسیارى لىکرا، ئەوہبوو دەستى
پاتەکان و وتى :
(بۆ کەس ھەيە پرسیار لە بارەى ئەوہوہ بکا) [پتویست بە پرسیارکردن
ناکات].

دارە قوتنىش ئەلى: (ضعیفه).

ئىبن حىببان ئەلى: (يروي الموضوعات عن الثقات) فەرموودە
ھەلبەستراوہکان لە خەلکانى سىقەوہ دەگىریتەوہ .
زەھەبىش ئەلى: (إخباري تالف، لا يوثق به)^(۱).

بۆيە ئەگەر «مېټرووى تەبەرى» ت کردەوہ و رىوايەتیکت بىنى تانە و
تەشەرى دەدا لە ھاوہلانى پەيامبەر ﷺ و بىنىت لە ئەبو مىخنفەوہ
رىوايەتى کردوہ، ئەوا پتویستە وەلای نى!

لەبەرچى؟ لەبەر ئەوہى رىوايەتى ئەبو مىخنفە!

ئەم ئەبو مىخنفەش، بىدعە و درۆکردن و زۆرى رىوايەتکردنى لە خۆیدا
کوکردۆتەوہ .

(۱) (الجرح والتعديل) (۷/۱۸۲)، (ميزان الاعتدال) (۳/۴۱۹)، (لسان الميزان) (۴/۴۹۲).

كەواتە مويىتە دىيىڭى زۆر درۆزنى زۆر پىوايە تەكەرە!!

جا ئەبو مېخنەف خۆى بەتەنھا نىيە، بەلكو ئەم ناودارتىننىيە، وەگەرنا ھى
ترىش ھەن ئەمسالى: (واقىدى)^(١) كە وازلىيھىنراو (متروك) ە و تۆمە تبارىشە،
راستە مېژوو ناسىڭى گەورە و حافزە و زانايە لەبوارى مېژوودا، بەلام جىيى
متمانە نىيە. سىيەم: (سەيفى كورپى عومەرى تەمىمى)^(٢)، بەھەمان شىوہ
ئەمىش مېژووناسىڭى ناسراوہ، بەلام وازلىيھىنراو (متروك) ە و تۆمە تبارە.

(ئەلكەلبى) ىش^(٣) بەھەمان شىوہ، درۆزنىڭى بەناوبانگە، بۆيە پىويستە
مرۆڤ ھەمىشە بە دواى پىوايەتى ئەمانە و ھاوشىوہ كانىاندا بگەپى و تەئكىدىيان
لىبكاتەوہ.

(١) (سیر أعلام النبلاء) (١٧٢/٩).

(٢) أنظر ترجمته في (میزان الاعتدال) (٢٥٥/٢)، و (تهذيب التهذيب) (٢٩٥/٤).

(٣) ترجمة (محمد بن السائب الكلبي) في (میزان الاعتدال) (٥٥٦/٣).

مه به ستي سينيهم: ده سته وازه ي ميٿو و نوسان له شيواندي ميٿودا؟

١. هه لبه ستن و درۆ كردن:

له خويانه وه چيروكيك هه لده به ستن، بۆ غونه وه كو چۆن چيروكيكيان له سهر دايكه عائيشه هه لبه سته - په زاي خوي ليبي- كه كاتيڪ هه والي كوشتني عهلي ﷺ يان پيداوه [له خو شيان] سوژده ي شوكر ي بوخوا بردووه.

ئهم چيروكهش درۆيه [و ئه سلي نيه] ^(١).

٢. زياده خستنه سهر رووداوه كان يان لي كه م كردنه وه ي به مه به ستي

تيكدان و شيواندن:

ليره دا پيده چي بنچينه ي رووداوه كه راست بيت وه كو رووداي (سه قيفه)، جا رووداي (سه قيفه) راسته و لهويدا كو بوونه وه له نيوان ئه بويه كر و عومهر و ئه بو عويه يده له لايه ك و حو بابي كور ي مونزير و سه عدي كور ي عوساده و هه نديكي تري پشتيوانان له لايه كي تره وه روويداوه.

به لام ئه وان هاتوون كو مه لي شتي وايان خستوته سهر ي - كه دوا جار باسي

ليوه ده كه ين - ويستوويانه ئه و راستيه بشيويئن.

(١) أبو الفرج الاصبهاني له كتيبتي (الأغاني) (ص ٥٥) هينايه تي، جا ئهم ئه بولفه ره جه، شيعيه و تۆمه تبار به درۆ كردن، ههروه كو له باسي ژيانيدا هاتوه له (تاريخ بغداد) و (الميزان) يشدا، ههروه ها تيجانيش - كه خۆي كردووه به شيعه - له كتيبتي: (فاسألوا أهل الذكر) (ص ٩٧) هينايه تي و نه يووتوه له كو يوه هينايه تي و كي پويابه تي كردووه.

۳. لیکن دانه وه (تأویل) ی پوچ و نابه جی بۆ پرووداوه کان:

به وهی هه ولده دات ته ئویلیکی پوچ و نابه جیتی وا بۆ پرووداوه که بدوزیتته وه که له گهل هه واو ناره زو و بیروبوچوونی خویی و نهو مه زه بهی له سه ریتی بگوئجی.

۴. ده رختنی عه یبه و هه له کان:

لیره شدا پیده جیت چیرۆکه که [یان باسه که یان پرووداوه که] راست بیټ، به لام له هه ر کوئییه که هه له یه که یا عه یبه یه کی تیډا بیټ، ته رکیزی له سه ر ده کا و ده ری ده خا، له هه مان کاتدا لایه نه چاکه کانی ده شاریتته وه.

۵. دروستکردنی شیعر بۆ پشتگیری کردنی پرووداوه میژووییه کان:

یه کیکیان هه لده سی و شیعریک دهنوسی و، پاشان دهیداته پال ته میری ئیمانداران عه لی، یا دایکی ئیمانداران عایشه، یا زویه ر یان ته لحه ره زای خوا له هه موویان بی، له سه ر تانه و ته شه ر دان له هاوه لان، هه روه کو چون شیعریکیان داوه ته پال ئین عه بباس ب، که له باره ی دایکی ئیماندارانه وه و وتویه تی:

تَبَغَّلَتْ تَجَمَّلَتْ وَلَوْ شِئْتَ تَفَيَّلَتْ^(۱)

۶. دانانی کتیب و نامه ی ساخته کراو:

هه روه که -إن شاء الله- دواپی له چیرۆکی کوشتنی عوسماندا دیته پیشمان، کاتی که چه ندین نامه به ناویه وه ساخته کرا، هه روه ها چه ندینی تریش به ناوی

(۱) واته سواری هیستر بووی پاشان خوشتر، نه گهر به وهی سواری فیلیش ده بی، یانی: بۆ شه ر

و ناژاوه نانه وه.

عائشه وه ساخته کرابوو، چه ندینی تر به ناوی عهلی و ته لحه و زوبهیره وه ﷺ ساخته کراوه.

ئه مه بیجگه لهو کتیبانهی ده نوسرین و ساخته ده کرین، وه کو کتیبی (نهج البلاغه) که دراوه ته پال عهلی کورپی ئه بو تالب ﷺ، یان کتیبی (الإمامة والسیاسة) که دراوه ته پال ئین قوته بیه^(۱).

۷. قۆستنه وهی هاوشیوهی ناوه کان:

بو نمونه دوو ئین جهریر ههیه:

یه کهم: موحه ممدی کورپی جهریری کورپی یه زیده، که (ئه بو جه عفه ری ته بهری) پی ده لئین، پیشه وایه که له پیشه وایانی ئه هلی سوونه.

دووهم: موحه ممدی کورپی جهریری کورپی رۆسته مه، ئه میش ههر (ئه بو جه عفه ری ته بهری) پی ده لئین، پیشه وایه که له پیشه وایانی شیعه^(۲).

ئه رۆن کتیبه کانی ئین جهریره شیعه که ده ده نه پال ئین جهریره سونیه که، له وانه کتیبی: (دلائل الامامة الواضحة ونور المعجزات)، هه ردو کیشیان له هه مان سالی ۳۱۰ ک وه فاتیان کردوو.

ههروه ها ئین حه جهریش دوانن:

یه که میان: ئه جمه دی کورپی عهلی کورپی حه جهری عه سقه لانیه، که یه کی که له پیشه وایانی فهرموده.

(۱) أنظر: مقدمة تأویل مشکل القرآن لابن قتیبة تحقیق سید أحمد صقر ص ۳۲. و(مقدمة

المیسر والقداح) لابن قتیبة تحقیق محب الدین الخطیب.

(۲) (لسان المیزان) فی ترجمة محمد بن جریر بن رستم (۲۹/۷).

دوۋەمىيان: ئەھمەدى كۆرى ھەجەرى ھەيتەمىيە، پېشەۋايە لە فېقھدا بەلام
لە فەرمودەدا لېھاتوۋ نىيە، ھەروھە چەندىن ھەلەى دىيارى ھەيە، وچەندىن
رەخنى لەسەرە.

بۆيە ئەرۆن ئەو فەرمودانەى ھەيتەمى بە ھەجەرى دانائە دەيدەنە پال
عەسقىلانى.

* كەى رېبازى لىكۆلېنەۋە لای ئەھلى سوننە دەستى پىكرد؟^(۱)

لەگەل كەوتنەۋەى فېتنە دەستى پىكرد، ھەروھە كۆ شۆپنكەۋتۈى پايدەبەرر
پېشەۋا (مۇھەممەدى كۆرى سىرىن) - رەھمەت و رەزاي خۇاى لىبى - ئەلئىت:

(ھەرگىز پىرىارى سەنەدىان نەدەكرد، بەلام كە فېتنە كەۋتەۋە، ئەيانوۋت:
كۈا لە كىتتان بېستۈۋە؟! ناۋى ئەو پىاۋانە بىنن كە لىۋەيتان بېستۈۋن؟

ئىتر تەماشا دەكرا گەر ئەھلى سوننە بۋايە فەرمودەكانيان ۋەردەگىرا،
ئەگەرىش ئەھلى بېدەع بۋايە لىي ۋەرنەدەگىرا)^(۲).

چۈنكە ئەھل ۋايە ھەمۇ كەسىك جىيى مەمانەيە؛ جا ئىبن سىرىنىش لە
گەۋرە تابەيەكانە، گەشتۆتە ژيانى ھاۋەلان، لەگەل گەۋرە و بچۈكى تابەيەكاندا
ژياۋە. مەبەستىش لە فېتنە لىرەدا دەر كەۋتەنى گروپە گومراكانە لە كۆتايى
خىلافتى عوسمان.

(۱) مەبەست لە رېبازى لىكۆلېنەۋە: لىكۆلېنەۋەيە لە سەرچاۋەى ھەۋال و فەرمودەكان و
صحيح و زەئىفى، ھەروھە گىرگى دان بە راۋىەكان و لەۋەى كە دەيگىرپنەۋە، ئەمەش بۆ پاراستنى
فەرمودەكانى پەيامبەر ﷺ لە درۆى درۆزان و تى ئاخنى ناھەزان و ھەزى ئەھلى ھەۋا و
ئارەزوبازان. (ۋەرگىر)

(۲) مقدمة (صحيح مسلم) (۱/۱۵)، باب بيان أن الإنسان من الدين.

* زهروره تي ليكولینه وه له گیرانه وهی ههواله کاندای:

خوای پهروه ردگار له قورئاندا دهستوریکی زیږینی بو داناوین، کهم کهس ههستی پی دهکات، که بریتیه له ئایه تی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِمَهَلَةٍ فَتُصْحُوا عَلَىٰ مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ﴾ [الحجرات: ۶].

واته: (تهی ئهوانه ی باوه رتان هیناوه، ئه گهر گوناهاکاریک ههوالیکی بو هینان، ئهوا لی بکولنه وه تا بو تان پروون ده بیته وه، نه وه زیان به خه لکی بگه یهن به نه زانیه وه، ئه وسا په شیمان بنه وه لهو کاره ی، که کردوتانه).

به مهش گه ران به دوا ی راست و دروستی ههواله کان پیویست بو.

* * *

بہندی یہ کہم

رووہ میڑویہ کان لہوہ فاتی
یہ یامبہرہوہ ﷺ تا سالی ۱۶ک

رِیخۆ شکار

هاتنی په یامبهړ

له پوژي دوو شه مه له دوو زده ی رپيغولنه وه لد^(۱) خوی په روه دگار منهت و نیعمه تی خوی رشت به سهر هه موو مروځایه تی دا، به له دایکبوونی سهرور و رینوویکاری مروځایه ت^(۲)، موحه مده دی کوری عه بدوللای کوری عه بدولموته لیبی هاشیمی قوره یشی، به هه تیوی هاته دنیاوه، دوی شهش سال یه تیمی باوک و دایکیش بوو، له سکی دایکدا بوو باوکی وهفاتی کرد، که ته مه نی گه یشته شهش سال دایکیشی وهفاتی کرد، نیر دوی ئه وان عه بدولموته لیبی باپیری به ختوی کرد، ئه ویش دوی دوو سال وهفاتی کرد، ئینجا ئه بو تالبی مامی ئه رکی به خپوکردنی گرته ئه ستو.

که ته مه نی گه یشته چل سالی خوی په روه دگار به مژده دهر و ترسینه روه وانه ی کرد، ئه میس هه ستا به گه یاندنی په یامه که به جوانترین شپوه، ئه وه ی په روه دگار فرمانی پیکرد ده ست به جی گه یاندی، بو ئه وه ی خه لک له تاریکيه وه دهر به یینیت بو پوناکی، ئه وه بوو گه ووه دهم سپیه کانی قه ومه که ی هه ستان به دژایه تی کردن و نازاردانی خوی و شوین که وتوه کانی. به لام هه ر خه لکانیک شوینی که وتن، دنیا یان فروشت و دواړوژیان کړی، به مال و گیانیان جیهادیان له پیناوی خوا کرد و خودا و په یامبهړه که یان سه رخست: ﴿لَلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ﴾ [الحنر: ۸].

(۱) لیره دا جیاوازی هیه له باره ی دیاریکردنی پوژي له دایکبوونی په یامبهړ.

(۲) په یامبهړی خوا ده فرموت: «أنا سيد ولد آدم يوم القيامة ولا فخر»، رواه أحمد

(۲/۳) وابن ماجه برقم (۴۳۰۸) وصحه الألباني في صحيح السنن.

واته: بۆ ئهو كۆچبهره ههژارانهي له مال و ساماني خويان دوور خراونه ته وه و دهركرون و به ته ماي پاداشت و ره زابووني خوان، خواو پهيامبهره كه ي سهرده خهن، بهراستي ئا ئهوانه راستگۆن.

به دريژايي سيازده سال ههر بهرده وام بوو له سهه بانگه وازه كه ي، تا ئه وه بوو پهروه ردگار -عز وجل- فهرماني پيكره به كوچكره بۆ مهدينه. ئه وه بوو ئه وه شاره ي مونه وه و روناك كرده وه، هاوه لكانيشي له گه ليدا كوچيان كرد، مال و مندا ل و لانكه ي خويان به جي هيشت، هه موو ئه مانه يان ته نها له پيناوي خوادا -عز وجل- ده كرد. دوايي كه گه يشته مهدينه خه لكه كه ي جتيان كرده وه و سهريان خستن و پشتيان گرتن، دژايه تي هه موو دنيايان كرد له بهر ريزگرتن له پهيامبهر ﴿، باوه شيان بۆ كوچبه رانيش كرده وه، به مال و سامانيانه وه، ته نانه ت به خيزانه كانيشيانه وه، ئه وه ئه نصاريه ي دوو ژني هه بوايه دههات بۆ لاي موهاجيره كه و پتي دهووت: (ههركاميان ت دهوي من ته لاقى دهدهم و له بوخوت ماره ي كه) ^(۱).

﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُخْجَلُونَ مِنْ حَاجَرٍ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ الْمُقْلِحُونَ﴾

[العشر: ۹].

واته: (و ئهوانه ي كه پيشت مال و لانكه ي خويان ئاماده كرد بۆ پيشوازي له كوچبه ران كرده يان به نكه ي باوه ر، ئه وه ي كوچ بكات بۆلايان خوشيان دهويت وه له دل و دهرونياندا هيج هه سوديه كي تي دا نيه له سهه ر ئه وه ي، كه به شي كوچبه ران دراوه -له فزل و پله و پايه-، و خو نه ويستي ده كه ن و باوي ئه وان ده ده ن به سهه ر

خۆياندا ئەگەر چى خۆشيان موحتاجبن و پێويستيان پێى بى^(۱)، هەر كەس يەكيش خۆى لە پێژدى و پەزىلى پياريزت، بەراستى هەر ئەوانن سەرفازان).

پەيامبەرى خوا ﷺ هەر بەردەوام و كۆلنەدەر بوو لە بانگەوازه كەيدا، ئەو بوو هەموو دوورگەى گرتهوه، تا ئەو پۆژه مەزنە هات و خاى گەوره تىيدا مەككەى پيرۆزى لە بۆ پەيامبەرەكەى ﷺ فەتح كرد و دانىشتوانەكەى هاتنە نێو ئىسلامهوه، بەدواى ئەو سەرجهم دوورگەى عەرەبى ملكەچى پەيامبەرى خوا بوون ﷺ.

دواى يەست و سى سال لە بانگەوازو تىكۆشان، ئەو قەدەرە حەقىقەتە هات، هەروەكو خوا -سبحانه- لەبارەيەوه دەفەرموى: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أُنْقِلْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ [آل عمران: ۱۴۴]. واتە: (موحەممەد تەنھا پەيامبەرىكەو (نەمر نيسەو) بىگومان لە پيش ئەو پەيامبەرانى تر رابوردوون -هەروەكو چۆن ئەوان مردن ئەميش دەمرى-، جا ئەگەر وەفاتى كرد ياخود كوژرا، پاشگەز دەبنەوه؟ جا هەر كەس هەلگەپێتەوه، ئەو هەرگيز هيج زيانێك بەخوا ناگەيەنى، خوا بە زووبى پاداشتى سوپاسگوزاران دەداتەوه).

وەكو وا بێت هەموو دونيا تاريك هەلگەرا بێت لە بۆ ئەم روداوه گەورهيه، ئەى چۆن وا نەبێت؟ لە كاتێكدا پەيامبەر ﷺ دەفەرمويت: ((إِذَا أُصِيبَ أَحَدُكُمْ

(۱) ھۆكاری دابەزینی ئەم بەشەى ئەم نایەتە لە لە صحیحى بوخارى دا ھاتوو و چیرۆكى زۆر بە پێژو پر وانە، وینەيەكى جوانى ئەو ئەنصارىانە پيشان دەدات كە بەردەوام وابوون هەروەكو خاى پەروەدرگار باسيان دەكات. بۆ دەقى ھۆى دابەزینەكە بڕوانە كتيبەكانى تەفسیر لە رافە كردنى ئەو نایەتەى سورەتى حەشر. (وەرگێت)

مصيبة، فليذكر مصيبتَه بِي، فإنها أعظمُ المصائبِ^(۱) واته: (گەر يەككىكتان تووشى موسيبه تىك هات، ئەوا با موسيبه تەكەى بە من بەراورد بىكات، بەراستى گەرەترىن موسيبه تىك، مردنى منە)، بە دۇنيايىيەو لەو پۇژەوۋى پەرورەدگار دروستكراوہ كانى دروستكردوہ، ھەرگىز جيھان كارەساتى لەو گەرەترى بەخۆو نەديوہ.

ئەوہ فاتىمەى كچى پەيامبەر ﷺ، كە باوكى وەفاتى كرد ھاوارى كرد: «يا أبتاه، أجا ب رِباً دَعاه، يا أبتاه، في جَنَّةِ الْفِرْدَوْسِ مَأواه، يا أبتاه، إلی جَبْرِیل نُنْعاه»^(۲). واته: (ئەى باوكە گيان، داواى پەرورەدگارى وەلام دايەوہ، ئەى باوكە گيان، فیردەوس مەنزىلگایەتى، ئەى باوكە گيان، سەرەخۆشى ئەو لای جویرەئیل دەكەین).

ئەوہش ئەنەسى كورى مالیکە ﷺ ئەلئى: (ئەو پۇژەى كە پەيامبەرى خوا ھاتە مەدینەوہ ھەموو شتىك تىیدا پۇشن بوویەوہ، بەلام ئەو پۇژەى كە وەفاتى كرد ھەموو شتىك تىیدا تارىك و خامۇش بوویەوہ، ھىشتا دەستمان لەپەيامبەرى خوا ﷺ ھەلنەگرتبوو، خەرىكى ناشتنى بووین و لە ناشتنى نەبوینەوہ، رق و بىزمان لە دلى خۆمان دەھاتەوہ - كە ھەلیدەگرین و بەدەستى خۆمان دەینیژین-^(۳).

(۱) الطبقات الكبرى (۲/۲۷۵)، وصحه العلامة الالباني في (سلسلة الأحاديث الصحيحة)

رقم (۱۱۰۶).

(۲) (صحيح البخاري) كتاب المغازي، باب مرض النبي ﷺ ووفاته، الحديث (۴۶۶۲).

(۳) (سنن الترمذي) كتاب المناقب عن رسول الله ﷺ، باب فضل النبي ﷺ، حديث

(۳۶۱۸). (ابن ماجه) كتاب الجنائز، باب وفاة النبي ﷺ، حديث (۱۶۳۱). [وصحه الالباني]

ئەوھش ئەبۇبەكرە - لەدوای وەفاتكردنى خۆشەويست ﷺ - بە عومەر دەلى: با برۆين سەردانىكى ئوم ئەيمەين بىكەين، وەك چۆن پەيامبەر صلى الله عليه واله وسلم سەردانى دەکرد^(۱)، ھەر كە گەشتەنە لای دەستى كرده گریان، ئەوانیش وتیان: بۆ دەگريت؟! ئەوھى لای خوايە باشتە بۆ پەيامبەرەكەى ﷺ. ئەویش وتى: بۆ ئەوھ ناگریم، كە نەزانم ئەوھى لای خوايە باشتە بۆ پەيامبەرەكەى ﷺ، بەلام ئەگریم لەبەر ئەوھى ئیتەر وەحى لە ئاسمانەوھ پىچرا، ئەوھبوو ھەردوكيانى كرد بە گریانەوھ و دەستیان كرد بە گریان^(۲).

ئا بەم شىۋەيە روھى پاك و موبارەكى فرى بۆلای پەرورەدگارى و دینەكەى خوای گەورەش ھەر مایەوھ.

(۱) پەيامبەرى خوا ﷺ ھەتا لە ژياندا بوو زۆر سەردانى دەکرد، بۆيە جېنشېنەكەى لەسەر سوننەتى مامۇستا و سەرورەكەى دەروات و سېلەى پەھمى ئەو بەجى دىنىت، وەكو چۆن كاتىك كە باوكىك دەمرىت كورەكانى ئەرپۆن سەردانى ئەو ھاورپى و دۆستانەى باوكيان دەكەن، كە تا باوكيان لە دونيا بووھ خۆشى وىستوون و سەردانى كردوون، ئەمانىش وەكو شوتىكەوتەيدەكى دلسۆز سەردانى خۆشەويستەنى خۆشەويستەكەيان دەكەن. (وەرگىز)

(۲) (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، الحديث (۲۴۵۴).

بہشی یہ کہم

خیلا فہتی ٹہ میری ٹیمانداران
ٹہ بو بہ کری سدیق ﷺ لہ سالتی ۱۱ بو سارک

رېځه شکار

دواى بلاوبونه وهى وه فاتى په يامبهړ ﷺ، نه بويه كړى صديق ﷺ له سُنْحه وه^(۱) گه راپيه وه، پاشان پرووى په يامبهړى ﷺ هه لدايه وه و نيوچه وانى موباره كى ماچ كرد و وتى: (دايك ويايم به قوربانتي بى به مردويتى و به زيندويتى هه ر بونت خو شه).

دا پيوشيه وه و پاشان سهركه و ته سه ر مينبهړ و وتى: (ههركه س موحه ممدى ﷺ ده په رست، نهوا بيگومان موحه ممد ﷺ وه فاتى كرد، هه ر كه سيكيش خواى ده په رست، نهوا بيگومان خوا هه ر زيندووه و نامرى).

خواى گه و ره ده فهر مويت: ﴿وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ﴾ [آل عمران: ۱۴۴]. نيتر خه لك پر قورگيان بوو له گريان، نه وه بوو هاوه لان ده رچوون بو سه ر

(۱) له نزيكى مه دينه يه و مالى خيترانه كى ترى نه بويه كړ: (حه بيبه ي كچى خاريجه) له نيره دا بوو. و دواى نوژى به يانى، كه په يامبهړى خوا ﷺ حالى هه نديك چاك بوويه وه و هه موو پيى دلخوش بوون، و په يامبهړى خوا ﷺ فهر مانيدا، له سه ر به ركه تى خوا سوپاكه ي نوسامه به رى بكه مويت، نه بويه كرش هات و فهر مووى: نه ي په يامبهړى خوا ﷺ نه مړو ر ژوى كچى خاريجيه و توش له خوا به زياد حالت چاك بووه، جا نيزن نه فهر موون؟ نه و يش ر ټگى پيدا. نيبن كه سير ده لى سالمى كورى عوبيد (مه ولاى نه بو حوزه يفه نه وهى كه په يامبهړى خوا ﷺ له باره يه وه ده فهر مويت: (قورنان له چوار كه سه وه و ره رگرن: ...يه كيكيان سالمى مه ولاى نه بو حوزه يفه) رويشت به دواى نه بويه كړ و ناگادارى كرده وه. پروانه: (البداية والنهاية)... (وه رگي)

شه قامه کان و ئەم ئایه ته یان دوو باره ده کرده وه. ئەنەس دەلنی: (وه کو ئەوهی هەرگیز ئەم ئایه ته مان نه بیستییت لهو کاته دا نه بییت)^(۱)

قورئان له سهرده می په یامبه ره ﷺ و پیش وه فاتکردنی کامل بووه، له گهل ئەوه شدا ئەو ئایه ته به شیوه یه كه دهر كه وت وه کو ئەوهی تازه بیستییتیان و له وه و پیش نه یان بیستییت، له دهره نجامی گه وره یی و سهختی ئەو موسیبه ته، که مردنی په یامبه ری خوایه ﷺ.

ئینجا عه بباسی کوری عه بدولموته لیب و عه لی کوری ئەبو تالب و فەزلئ کوری عه بباس و هه ندیکي تریش، ههستان به شۆردن و کفن کردنی په یامبه ری خوا ❀، به شکو نوژی له سه ر بکری و بنیژی (به دایکم و باوکمه وه به قوربانی بم ❀)، بۆیه ش ئەوانه خه ریکی کفن کردن و شردنی بوون، چونکه عه بباس مامه یه تی و فەزل و عه لیش ناموزاین، هه ر بۆیه ئەوان له پیشترن بۆ په یامبه ری خوا ❀.

باسی یه کهم

سه قیفه‌ی^(۱) به‌نی ساعیده

له‌و ماوه‌یه‌ی که عه‌لی و عه‌باس و فه‌زل، سه‌رقالی ئاماده‌کردنی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ بوون، هه‌ندیك له پشتیوانان له سه‌قیفه‌ی به‌نی ساعیده کۆبوونه‌وه، جا من سه‌ره‌تا ریوایه‌ته‌که‌ی (میژووی ته‌به‌ری) ده‌گیژمه‌وه، که ریوایه‌تی ئه‌بو میخنه‌فه درۆزنه‌که‌یه، دوا‌ی ئه‌وه ریوایه‌ته‌که‌ی ئیمامی بوخاریش ده‌گیژمه‌وه و پاشان به‌راوردیکی هه‌ردوکیان ده‌که‌ین، له‌ بۆ ده‌رخستنی ئه‌و زیادانه‌ی که ئه‌بو میخنه‌ف خستویه‌تیه سه‌ری.

ته‌نانه‌ت له‌وه ده‌چیت زۆریك له‌و زیادانه لای زۆریه‌مان تا ئیستا کۆمه‌له شتیکی ته‌واو وبی عه‌یب (مُسَلَّم) بن، هه‌روه‌ك له‌ باسی شورا و ته‌حکیمیشدا نمونه‌ی تری له‌ شیوه‌ی ئه‌مه‌مان دیته‌ پێش -إن شاء الله-.

ئیمامی ته‌به‌ری -رحمه الله- ده‌لی: هیشامی کورپی موحه‌مه‌د بۆی گیژپاینه‌وه، له‌ ئه‌بو میخنه‌فه‌وه، وتی: عه‌بدوللای کورپی عه‌بدولرحمانی کورپی ئه‌بی عه‌مره‌ی ئه‌نصاری بۆی گیژامه‌وه: کاتیك که په‌یامبه‌ری خوا ﷺ وه‌فاتی کرد، پشتیوانه‌کان له‌ سه‌قیفه‌ی به‌نی ساعیده کۆبوونه‌وه و وتیان: دوا‌ی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ ئه‌مکاره ده‌ده‌ینه ده‌ست سه‌عدی کورپی عوباده، یه‌کیکیان هه‌ستا و وتی: به‌شمشیره‌کانتان هه‌موو عه‌ره‌ب ملی بۆ که‌چ کردن، په‌یامبه‌ریش ﷺ وه‌فاتی کرد و له‌ ده‌ستان رازی بوو، خه‌لك به‌ ئیوه ئاسوه‌ده‌ن، له‌

(۱) سه‌قیفه: شوینی کۆبوونه‌ویه‌یان بووه، وه‌کو شوینی دانیشه‌نه‌کانی ئیستا.

پیش خه لکی تر ئەم کاره زهوت بکهن، ئەوه بو هەر هه مووی په زامه نديان له ناست ده رپری و وتیان: بۆچونه کهت جیی خۆیه تی! یه کیکیان وتی: ئەگەر کوچه ره قور هیشیه کان رازی نه بوون؛ ئەوا ئەلێن: ئەمیریك له ئیمه و ئەمیریك له ئیوه! سه عدی کورپی عوباده گوتی: ئەمه سه ره تای لاوازی و کزبونه^(١).

که هه واله که گه یشته عومهری کورپی خه تتاب^(٢)، کهوا هه ندی له پشتیوانان له سه قیفه ی به نی ساعیده کوپونه ته وه و ئەلێن: ئەمیریك له ئیمه و ئەمیریك له ئیوه، ئەوه بوو رۆیشت بۆ لای ئەبویه کر و هه واله که ی پی راگه یاند و وتی: برا پشتیوانه کاغان کوپونه ته وه و ئاوا ئەلێن، به ریکه وه با برۆین بۆلایان.

هه ردوکیان رۆیشتن و له رینگادا ئەبوعوبه یده یان بینی، وتیان: له گه لمان که وه، به هه رسیکیانه وه رۆیشتن بۆلای پشتیوانان.

عومهر ئەلی: له دلێ خۆما قسه یه کم ناماده کردبوو له وی به یانی کهم، به لام که ویستم قسه بکهم، ئەبویه کر ناماژهی بۆکردم که بیده نگ بم، ئیتر ئەبویه کر دهستی به قسه کرد، سوپاس و ستایشی خوای کرد و پاشان وتی: خوای گه وه موحه مه دی ﴿﴾ په وانه کرد.. پاشان ووتاریکی درێژی ئەبویه کر باس ده کات، له وهشی باسی کردوه: موهاجیرین له پیشتن بۆ خیلافهت.

حوبابی کورپی مونزیر وتی: ئەی کۆمه لی پشتیوانان! ئەم کاره له دهستی خۆتان ده رمه کهن، خه لک له ژیر به یداخ و سیبه ری ئیوه دایه، هیچ بویریک ناویری

(١) مه به ستی: له سه ره تاوه باسی چی ده کرا و نیستا باسی چی ده کری؟ سه ره تا: با کاره که زهوت بکهین! نیستا: ئەمیریك له ئیمه و ئەمیریك له ئەوان؟! ئەمه سه ره تای ته نازوله. (وه رگێر).

(٢) یه کیک له پشتیوانان هه والی پێداوو.

پيچەوانەتان بکات، خەلگى ئەو ئەکەن کە لە ئیووە دەردەچى، ئیو خاوەن دەسلەت و پارەن، شان و شوکەتتان هەيه، ئەگەر ئەوئى لىيان داوا دەکەن هەر پيى رازى نەبوون شارىيان پي چۆل بکەن، ئەم کارانە بگرنە دەست و بەسەریانەو بن، دە بەخوا ئیو شایستەترن بۆ ئەم پۆستە وە کە لە ئەوان، ئەوانەشى کە سەریان دانەنەواند هەر بە شمشیرە کانتان سەریان بۆ دین دانواند، منیش شیاوترم لە غەیری خۆم بۆ ئەم کارە.

لەو کاتە عومەر و ئەبوعوبەیدە بە ئەبوبەکرىان ووت: دەستت بێنە با بەیعتت بەینی، کاتیک رۆیشتنە پيشهوه بۆ ئەوئى بەیعتى لىوەرگرن، بەشیری کورپی سەعد پيشی هەردووکیان کەوت و بەیعتى لىوەرگرت، پاشان ئوسەیدی کورپی حُضیر کە یەکیک بوو لە دەم سپی و پساو ماقولان هەستا و وتی: «دە بەخوا ئەگەر خەزرج یە کجار ئەم کارە بە دەست بگرت هەتا هەتایە بەهۆیەو فەزلیان دەبیّت بەسەرتانەو»^(١). سەعدیش گوتی: دە بەخوا تانە هەستام هەبوايە، کە تانام نیە، ئەوا گویت لە نەرەئى شیرینم دەبوو بەشیوێهە کە خۆت و هاوڕێکانیشتی بریندار بکردایە، کە وای لىهات، سویند بى بەخوا! ئەبى بگيرمهوه بۆ نيو ئەو خەلگەئى کە تیاياندا سەرشۆر بووى نە ک سەربەرز، هەلگرن لەم جیگایە. ئەوانیش هەلیان گرت و بردیانەو مالهەئى، چەند رۆژیکى پيچوو، پاشان وتی: بەخوا هەتا تیر لە تیردانە کەم بیّت تیرتان تیدەگرم، و نوکی رمه کەم رەنگ دەکەم - تیر دەکەم -، هەتا هیژ لە گیانم بى بە شمشیرە کەم لىتان دەکوژم، بە خاووخیزان و ئەوئى گوێرایەلم بیّت لە هۆزە کەم

(١) یانى ئوسەیدی خودەیر حەسودى بە سەعدى کورپی عوبادە بردووە کە لە هۆزى خەزرجە.

لەگەڵتان دەجەنگم. ئیتر دواى ئەو ھەفتای ھەفتای ٦١ تاسالێ، نە ھەجى
لەگەڵدا نەدەکردن، ھەروا ماھە ھەفتا ئەبویەکر و ھەفتای ٦١ تاسالێ^(١).

ئەمە ڕیوايەتە کەى ئەبو میخەف بوو دەریارەى چیرۆکی سەقیفە،
ئێستاش ڕیوايەتە کەى ئیمامى بوخارى دەگێڕینەو لەسەر ھەمان ڕوداو و
دوارجایش بەراوردێک دەکەین :

ئیمامى بوخارى دەلێ: ئیسماعیلى کورپى عەبدوللا بۆى گێڕاينەو، وتى:
سولەيمانى کورپى بىلال بۆى گێڕاينەو، لە ھیشامى کورپى عوروەو، وتى:
عوروەى کورپى زوبەير بۆى گێڕامەو، لە عائیشەى خێزانى پەيامبەر ھو ھەفتا،
فەرمووى: کاتێک پەيامبەرى خوا ھەفتاى کرد... پشتیانانیش لە لای
سەعدى کورپى عوبادە لە سەقیفەى بەنى ساعیدە کۆبونەو و وتیان: ئەمیرێک لە
ئێمە و ئەمیرێک لە ئێو.

ئەبویەکر و عومەر و ئەبوعوبەیدە ڕۆشتن بۆلایان، عومەر ویستى قسە
بکات، بەلام ئەبویەکر ئاماژەى بۆ کرد کە بێدەنگ بێت، عومەر دەلێ: سوێند
بەخوا ھیچ مەبەستێکم نەبوو تەنھا ئەو نەبێت کە ھەندى قسەم ئامادە کردبوو
بەلامەو جوان بوو، ترسام ئەبویەکر باسى نەکات، ئەو بوو ئەبویەکر بەشیوازى
زۆر ڕەوان دەستى کرد بە قسەکردن، لە ووتەکانیدا وتى: ئەمیر لە ئێمە دەبێت و
وەزیر لە ئێو. بەلام حووبابى کورپى موزیر ھەستا و وتى: نەبەخوا، ئەمیرێک لە
ئێمە دەبێت و ئەمیرێک لە ئێو^(٢). ئەبویەکر وتى: نەخیر، ئەمیرایەتى لە ئێمە

(١) (تارىخ الطبرى) (٤٥٥/٢) بتصرف لظولھا.

(٢) ئێبن ئەلتین دەلێ: «بۆيە پشتیانان وایان دەگوت: «ئەمیرێک لە ئێمە و ئەمیرێک لە
ئێو»، چونکە ھەرگیز ناو عەزەب و باو نەبوو لە غەیری ھۆزە کەى خۆیان بێتە کاربەدەستیان،

دەبی و وزیرایەتی لە ئێوە، ئەوان -مەبەستی قورەیشە- مایان لە ناوەندی عەرەبدایە، بەهێزترین و خۆشەویستین نەسەبیان هەیە لە ناو عەرەبدا، ئەو عومەر و ئەبو عوبەیدەییە بەیعت بەدەن بە یەکیکیان، عومەر ئەلی: بەلکو بەیعت بەتۆ دەدەین، تۆ گەورەمانی، و باشتینمانی، و خۆشەویستینمانی لای پیامبەری خوا ﷺ، پاشان عومەر دەستی گرت و بەیعتی پێدا و خەلکیش بەیعتیان پێدا، یەکیک لەوێوە وتی: سەعدی کۆری عوبادەتان کوشت، عومەر وتی: خوا بیکوژی^(١).

ئەمە رپوایەتەکی ئیمامی بوخاریە، هەرۆک دەبینین کورتە و پوختە، و ئا ئەمەییە هەقیقەتی سەقیفە، ئەوێ ئەبو میخنف زیادی کردووە (کە سەدی کۆری عوبادە و تووێەتی: کوشتارتان لە گەڵ دەکەم، جومعه و جەماعەتی لە گەڵ

جا کاتیک ئەمان ئەو فرمودەیان بەیریان هێنانەو «قریش ولایة هذا الأمر» «کاربەدەستی ئەم دینە بە دەست قورەیش دەبی»، پەشیمان بونەووە گوێڕایەڵ بوون». فتح الباری لابن حجر. (وەرگێڕ) (١) (صحيح البخاري) کتاب فضائل الصحابة، باب لو كنت متخذاً خليلاً، الحديث (٣٦٦٧) - (٣٦٦٨).

* ئین حەجەر ئەلی: «ووتی: «یەکیک لەوێوە وتی: سەعدی کۆری عوبادەتان کوشت»، یانی: خەریکن دەیکوژن، ووتراویشیە: کینایەییە بۆ پشتگوێ خستن و سەرشۆڕی. بەلام ئەوێ لە رپوایەتەکی موسای کۆری عوقبە لە ئین شەهابووە هاتوووە رەددی ئەم رایە دەداتەو، کە دەلی: یەکیک لە پشتیانان وتی: سەعدی کۆری عوبادەش بەیلتەووە پێی پیا مەنین [فرامۆشی مەکن]. عومەر وتی: بیکوژن، خوا بیکوژت». بەلی، عومەر لەو فرمانەیی مەبەستی کوشتنی راستەقینە نەبوو، سەبارەت بەوێ کە ئەلی: «خوا بیکوژت»، مەبەست: دوعا لی کردن، هەرۆک لە زمانی عەرەبدا مەشهورە، ئەم نایەتەش لە بۆ هەمان مەبەستە ﴿قَتَلَ الْإِنْسَانَ مَا أَكْفَرَهُ﴾. جا لەسەر بۆچوونی یەکەم: بریتیە لە پشتگوێ خستن و ئیهمال کردنی. لە فرمودەکی مالکیشدا هاتوووە: «پێم ووت -لەو کاتە تورە بووم-، خوا ئەو سەعدە بکوژی بەراستی شەڕخێ و ئاژاوە گێرە» ت.و، الفتحة (٣/٣٨٤) دار الفکر.

نډه كړدن، حه جى له گهل نډه كړدن، حو يابى كورې مونزير هه ستاوه و بهر په رچى
 نه بويه كړى داوه ته وه) و زياته كانى تريش؛ هيچ كاميان راست نين و نه چه سپاون.

نه وهى كه دياره چيرؤكى سه قيفه خوئى نه گه يشتؤته نيوسه عات، كه چى
 ده بينيت چؤن نه و رپوايه ته له وه زؤر تره كه رويداوه.

سه باره ت به سه دى كورې عوياده؛ نه وه تا نه حمه د له موسنه ده كهيدا له
 حومه يدى كورې عه بدولپه حمانه وه رپوايه ت ده كات، كه ووتويه تى: ... پاشان
 نه بويه كړ قسه ي كرد، له سهر فزلى پشتيوانان هيچ نه ما باسى نه كات له قورئان
 وله فهرموده كانى په يامبهردا ﴿ .

ئينجا وتى: «خؤتان ئاگادارن په يامبهري خوا ﴿ فهرموويه تى: نه گهر
 خه لك شيو -رنگا- يهك بگرن و پشتيوانان شيوئكى تر، من شيوه كه ي پشتيوانان
 هه لده بؤيرم، ئه ي سه عد تو ئاگادارى و دانيشتبوى كه په يامبهري خوا ﴿
 فهرمووى: «قريش ولاة هذا الأمر، فبر الناس تبعا لبرهم وفاجرهم تبعا
 لفاجرهم»^(١) قورده يش كاربه ده ستانى ئهم دينهن، نه وه بوو سه عد وتى: راست
 ده كهيت، وه زير له ئيمه ده بيت و ئهمير له ئيؤه».

(١) له زياته ده كه ي تر دا هاتووه (ما أقاموا الدين) واته: (هه تا ياساكانى دينيان به جه پئنا).
 بروانه: فيض القدير. ههروه ها ئين حه جه ر له فتح البارى دا ده لئى: رنگاكانى ئهم فهرموده يه (قريش
 ولاة هذا الأمر) م كؤ كړ دنه وه گه يشته تزكه ي چل سه حابى. بو ئهم ووتيه م هينايه وه چونه كه
 هه نديك ئهم فهرموده يه يان پئ هزم ناكړى. (وه رگيپ)

ئەم رىوايەتە ئىمامى ئەحمەد لە موسنەدە كەى خۆى دا بەسەنەدىكى
 صحيحى مۇرسەل رىوايەتى كەدووه، لە رىگەى حومەيدى كۆرى عەبدولرەحمانى
 كۆرى عەوفەوه -رەحمەت و رەزاي خاى لىبى^(١).

ئەم رىوايەتە ئەگەر چى مۇرسەلىشە، بەلام ھەر لە رىوايەتە كەى ئەو ئەبو
 مېخنەفە درۆزنە بەھىزترە.

(١) بۆ زانىنى مۇرسەل بىروانە ل ٢٨، پەروائىزى (١).

باسی د ٩٥٥ م

ټه بویه کری صدیق ﷺ له چهند د یریکدا

* ناوی:

ناوی عه بدوللای کورپی عوسمانی کورپی عامری کورپی عه مری کورپی که عبی
کورپی سه عدی کورپی ته یی کورپی مورپه ی کورپی که عبی کورپی لوئه ی کورپی
غالیبی کورپی فهر^(۱). فهریش قورپه یشه.

عه لی کورپی ټه بو تالب ﷺ ده لی: «ان الله أنزل اسم أبي بكر من السماء
الصدیق» واته: خوی گه وره ناوی ټه بو به کری له ناسمانه وه به راستگو (صدیق)
دابه زانده وه^(۲).

* موسولمان بوونی :

له ټه بی دهر دانه وه ده لی: (له لای په یامبه ری خوا ﷺ دانیشتبوم،
ټه بویه کر به ره و پومان هات و لایه کی کراسه که ی هه لکر دبو هه تا هه ردو و
ټه ژنوکانی دهر که وت، په یامبه ری خوا ﷺ فهرمووی: (بیگومان ټه م برایه تان
ده مه قالیکی کردوه)، ټه وه بوو هات و سه لامی کرد و وتی: (ټه ی په یامبه ری
خوا ﷺ شتیك له نیوان من و کورپی خه تابدا پرویدابوو، توورپه یم کرد، به لام
دواچار په شیمان بوومه وه و داوی لیبوردنم لیکرد، پازی نه بوو، ټه وه تا

(۱) (معرفة الصحابة) لأبي نعیم (۱ / ۱۵۰).

(۲) (أخرجه الطبراني في المعجم الكبير) (۱ / ۵۵)، وذكره الحافظ بن حجر في (الفتح) (۷ / ۱۱)

وقال: (رجاله ثقات).

هاتوومه ته خزمه تي ئيوه، په يامبهړ ﷺ فرمووي: (خوا ليټ خوڅ بي ئه ي
 نه بويه کر (سي جار).

دوايي عومهر په شيمان بويه وه و پويشتبوو بومال نه بويه کر و پرسياړي
 کړدبوو، نه بويه کر له وييه؟ گوتبويان: نه خير، ټينجا هاتبوو بولاي په يامبهري خوا
 ﷺ، که هات په يامبهړ ﷺ تورپه بوو و دم وچاوي موباره کي له تورپيدا گوړا،
 که نه بويه کر به و شيويه بيني، دلي بو عومهر سوتا و وتي: (نه ي په يامبهري
 خوا ﷺ به خوا خه تاي من بوو) (دوو جار) ^(۱).

ټينجا په يامبهړ ﷺ فرمووي: (نه من خوا په وانه ي کړدم، ووتتان درو
 ده کات، به لام نه بويه کر وتي راست ده کات، به خوي و ماليه وه يارمه تي دام و
 هاوکاري کړدم، ټيتر واز له هاوريکه م دينن بوم). (دوو جار نه مه ي فرموو)، ټيتر
 دواي نه وه که س نازاري نه ده دا ^(۲).

ههروها له عه ماري کوري ياسره وه ده لي: (نه من په يامبهري خوام
 ﷺ بينيووه، که سي له گه لدا نه بوو ته نها پينج بنده و دوو ئافره ت و نه بويه کر
 نه بيت) ^(۳).

(۱) له هه قيغه تيشدا هه روايه يه که م جار له نه بويه کړوه بووه، نه م نه وي توپره کړدوه،
 ههروه له چيرکه که دا دياره. (وه رگي).

(۲) (صحيح البخاري) کتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي لو كنت متخذاً خليلاً،
 حديث (۳۶۶۱).

(۳) (صحيح البخاري) کتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي ﷺ (سدا الأبواب)، حديث
 (۳۶۵۴).

* کوچکردنی :

له نه بویه کړه وه ﷺ ده لى: له گهل په یامبه رى خوا بووم ﷺ له ناو نه شکه و ته که دا، سهرم بهرز کرده وه بینیم نه وه پټى قور هیشیه کانه، وتم: نهى په یامبه رى خوا ﷺ هه نديکيان سه يريکي خوار بکا ده مانينى، فه رموى: (بى د هنگ به نهى نه بویه کړ، دووان خوا سييه میان بيت؟^(۱)

* خيزانه کانی و منداله کانی:

- قه تيله ی کچی عه بدولعوززا، که عه بدوللا و نه سمای لى بووه.
- نوم رومانی کينانيه، که عائیشه و عه بدولپه جمانی لى بووه.
- نه سمائی کچی عومه یسی خه پعه می. که موحه ممدی لى بووه.
- حه بیهی کچی خاريجه، نه میس نوم که لسومی لى بووه.

* له فزله کانی:

نه بو هورهیره ﷺ ده لى: گویم له په یامبه رى خوا بووم ﷺ ده یفه رموو: (هه رکه سى جوتیک له هه ر شتى له شته کان له پیناوى خوادا ببه خشى، نه وه له ده رگا کانی به هشته وه بانگ ده کړى: نهى به ندهى خوا نه مه خیره !! جا نه گهر له نویژ گهران بى، نهوا له ده رگای نویژ وه بانگ ده کړى، نه گهر له تیکوشه ران بى له ده رگای جیهاده وه بانگ ده کړیت، نه گهر له سه ده قه خوازان (زه کات) بى، نه وه

(۱) (صحيح البخاري) كتاب مناقب الأنصار، باب هجرة النبي ح وأصحابه إلى المدينة، حديث (۳۹۲۲). و (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، حديث (۲۳۸۱).

له ده رگای سه ده قهوه بانگ ده کړی وه هر که سيڼک له رږژوان بې ټه وه له ده رگای رپه يانه وه بانگ ده کړی).

ټه بويه کر وتی: (ټه وهی بانگ ده کړیت لهو ده رگایانه وه چ پټويستی به وهيه^(۱) پاشان وتی: (ټه ی په يامبه ری خوا ﷺ هيه له هه موو ده رگا کانيه وه بانگ بکړیت؟) فهرمووی: (به لئی ټه ی ټه بويه کر هيوام وايه يه کيڼک بی لهو که سانه^(۲))

له ټه نه سی کورې ماليکه وه ﷺ ده فهرموي: (په يامبه ری خوا ﷺ له گه ل ټه بويه کر و عومهر و عوسمان، سهر که وته سهر کيوی ټوحد، کي ټه که هاته له رزين، ټه وه بوو په يامبه ری خوا ﷺ فهرمووی: (پاوه سته جيگير به ټه ی ټوحد، ټو ته نها په يامبه ريڼک و صديقڼک و دوو شه هيدت له سهره)^(۳))

له عه مری کورې عاصه وه؛ دواي ټه وهی که په يامبه ری خوا ﷺ کر دبووی به فهرمانده ی سهر سوپای (ذات السلاسل)، ټه لئی: هاتم بولای په يامبه ری خوا ﷺ وعه رزم کرد: (قوربان خو شه ويسترين که س له لای ټو کييه ؟)

(۱) يانی ټه گهر يه کيڼک ته نها خاوه ن يه ک سيفت لهو سيفه تانه بيت، له ده رگای ټه و سيفه ته وه بانگ بکړیت، ټيتر پټويستی به وه نيه له ده رگا کانی تره وه بانگ بکړی، گرنګ ټه وهيه پرواته به هه شته وه. (وه رگير)

(۲) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول لو كنت متخذاً خليلاً، حديث (۳۶۷۵). وأخرجه (مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل أبي بكر الصديق من حديث أبي هريرة حديث (۲۴۱۷).

(۳) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول لو كنت متخذاً خليلاً، حديث (۳۶۷۵). وأخرجه (مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل أبي بكر الصديق من حديث أبي هريرة حديث (۲۴۱۷).

فرمووی: (عائیشه)، وتم: (له پیاوان)؟

فرمووی: (باوکی)، وتم: (پاشان کی)؟

فرمووی: (عومهری کورې خه تتاب)، و پاشان ناوی چه نندین پیاوی تری هین^(۱)

✽ زانستی:

له نه بو سه عیدی خودریه وه ﷺ ده لئ: (په یامبه ری خوا ﷺ ووتاریکی بو خه لکی خوینده وه و) پاشان فرمووی: (له راستیدا خوا به ننده یه کی سرپشک (مُخَيَّر) کرده له نیوان دنیا و نه وهی لای خو به تی، جا نه و به ننده یه نه وهی له لای خوا ی هه لبارد).

ده لئ: (نه بویه کر دهستی کرد به گریان). نیمه ش سهیرمان له گریانه کی هات، په یامبه ری خوا ﷺ باس له به ننده یه ک ده کات که موخه یه ر کراوه ! [دوای زانیمان] نه و به ننده یه ی سرپشک کرابو خودی په یامبه ری خوا بوو ﷺ، چونکه نه بویه کر پی وین. دوای نه وه په یامبه ری خوا ﷺ فرمووی:

(به راستی تاکه که سیټ که زور به خشنده و چاک بووی له گه لمد له هاورپیه تی و مالتیدا نه بویه کره^(۲)، و نه گهر جگه له په روه ردگارم

(۱) متفق علیه: (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول لو كنت متخذاً خليلاً، حديث (۳۶۶۲). و (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أبي بكر الصديق، حديث (۲۴۸۴).

(۲) دهقه عمره بیه که نه لئ (إن آمن الناس عليّ) به لام نیمامی نه وهی بهو شتیه یه رافه ی ده کات که له سه ره وه واتام کرده وه. (وهرگتیر)

هه ټېژار د بایه به (خلیل) ی^(۱) خۆم، ټهوه ټه بویه کرم هه ټډه بژارد، به ټام برا و دۆستی دینیه، ویا هیچ دهر گایه ک له مزگه وتدا به کراوه یی نه مینیتته وه و بیه ستری، تنهها دهر گاکه ی ټه بویه کر نه بی^(۲).

✽ په یوه ستری به په یامبه ره وه ۞:

له عه بدوللای کورې زوبه یره وه ټه ټی: (پرسپارم کرد له عه بدوللای کورې عه مری کورې عاص ب له باره ی سه ختترین ټه شکه فجه دانیک که موشریکه کان به سهر په یامبه ری خویان ۞ هینابی؟ ټه ویش فهرمووی: (په یامبه ری خوا ۞ نویژی ده کرد، عوقبه ی کورې ټه بی موعیتم بینی پویشیت بۆلای، کراسیکی خسته ملی زور به توندی جهراندی هه تا خه ریک بوو بخنکی، ټه وه بوو ټه بویه کر هات و پالی پیوه نا و په یامبه ری ۞ لی دوور خسته وه، وتی: (أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ)، واته: (پیاویک ده کوژن هه موو

(۱) (حبیب) واته خوښه ویست، به ټام (خلیل) پله یه کی له خوښه ویست زیاتره، به لکو ټه بویه ری پله ی خوښه ویستیه، واته: (زور خوښه ویست) نه ک خوښه ویستی په تی. جا شیخی عوسه یین ده فهرمووی: (ټه وه ی مه لا کان ده لیټن موحه مده حه بیبوللایه هه ټه یه، چونکه موحه مده خلیل الله یه، نه ک حبیب الله). له شهوانی ره مه زاندا لای خوښان له دوا ی نویژی ته راویح ماموستا ومه لای مزگه وته کان له په یامبه ر ټیرا هیمدا ۞ ده لیټن خلیل الله، به ټام له په یامبه ر موحه مده دا ۞ ده لیټن حبیب الله، ټه مه ش وه کو رووم کردوه وه به و شیوه یه نییه، ټومیده وارم راست بکر ټته وه، خو ټه گهر لا بری ټه و باشتر چونکه زیاده یه، و باشترین به رنامه به رنامه ی موحه مده ۞. (وه رگیر).

(۲) (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي ۞ (سدوا الأبواب)، حديث

تاوانیکی ئوہیہ ئه لیت تهنہا الله پەروردگامه، و به لگه و نیشانهی تهواوی له پەروردگار تانهوه بۆهیناون^(۱).

* ئاماژه کانی په یامبهر ﴿﴾ بۆ جینشینکردنی:

۱. له ئه بی موسای ئه شعهریهوه ﴿﴾ ده لێ: (په یامبهری خوا ﴿﴾ نه خوش کهوت، که حالێ خراپ بوو، فهرمووی: ((مُرُوا أَبَا بَكْرٍ فَلْيُصَلِّ بِالنَّاسِ))، واته: (بلین به ئه بویه کر با ئه نوێژ به خه لکی بکات).

عائیشه وه وتی: (ئه ی په یامبهری خوا ﴿﴾ ئه و پیاویکی دلنه رمه، که پرواته شوینه که ی تۆ ئیتر ناتوانی نوێژ به خه لکی بکات).

په یامبهری خوا ﴿﴾ فهرمووی: (بلین به ئه بویه کر نوێژ به خه لکی بکات)، عائیشه ش هه مان قسه ی دووباره کرده وه، ئه ویش فهرمووی: (بلین به ئه بویه کر نوێژ به خه لکی بکات، به راستی ئیوه هاوه له کانی یوسفن)، بۆیه که سیک چوو بۆلای و هه والی پێدا، ئه وه بوو تا وه فاتی په یامبهری خوا ﴿﴾ نوێژی به خه لکی ده کرد^(۲).

۲. له جوبهیری کوپی موعیمه وه ده لێ: (ئافره تیک هاته خزمه تی په یامبهری خوا ﴿﴾، ئه ویش فرمانی پیکرد که سهردانی بکاته وه)، ئافره ته کهش

(۱) (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي ﴿﴾ ((لو كنت متخذاً خليلاً))، حديث (۳۶۷۸).

(۲) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب الأذان، باب أهل العلم والفضل أحق بالإمامة، حديث (۶۷۸). (صحيح مسلم) كتاب الصلاة، باب استخلاف الامام اذا عرض له عذر، حديث (۴۲۰).

وتی: (ئەي ئەگەر هاتم و تۆ نەبووی -مەبەستی مردن بوو- (فەرمووی ﷺ): ((ان لم تجدینی فأتی أبابکر)) ئەگەر من نەبووم بپرۆ بۆلای ئەبوبەک^(۱). له عایشەوﷺ دەلی: (پەيامبەری خواﷺ له نەخۆشیە کەیدا پی و تم: (بانگی ئەبوبەکری باوکت و براکەتم بۆ بکە، تا نوسراویک بۆ بنوسم ؛ ئە من دەترسم خوازیاران ئاوات بخوازن و هەندیک بلین: ئە من شایستە ترم، وە خوا و باوەرداران رازی نابن بە ئەبوبکر نەبیّت^(۲))

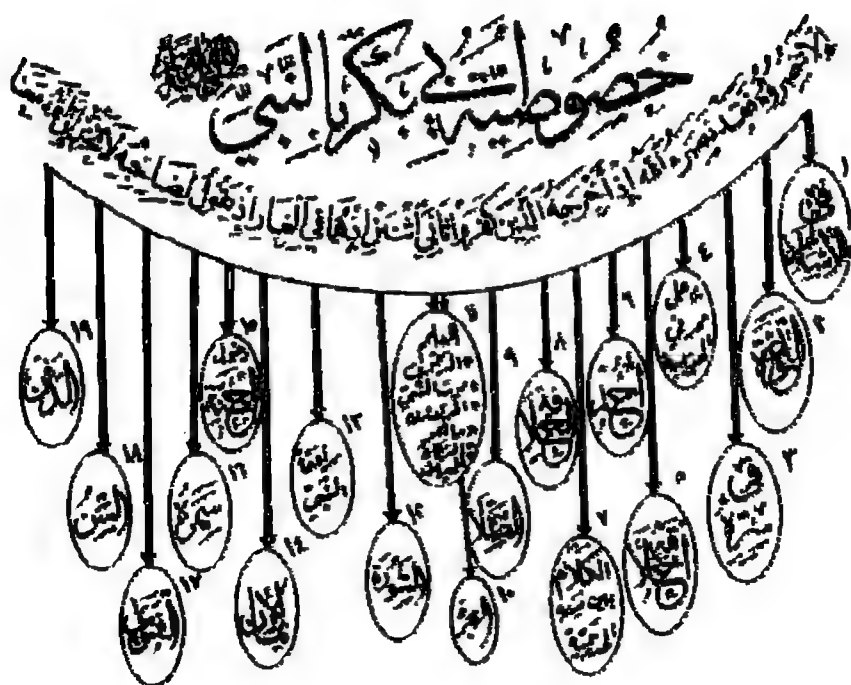
تایبەتمەندییەکانی ئەبوبەکر بە پەيامبەری خواﷺ:

له راستیدا ئەبوبەکر چەندین تایبەتمەندی بە پەيامبەری خواﷺ هەیە، کە پیویستی بە درێژە پێدان و قسە لەسەر کردنە، بەلام ئیمە لەبەر کورتی لەم شەجەرە یەدا دەیگوشییرین^(۳)

(۱) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول لو كنت متخذا خليلا، حديث(۳۶۵۹). (مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل أبي بكر الصديق، حديث (۲۳۸۶).

(۲) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب المرض، باب ما رخص للمريض أن يقول اني وجع، حديث (۵۶۶۶). (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، حديث (۲۳۸۷).

(۳) راجع في الكلام على خصائص أبي بكر ﷺ بالنبي ﷺ: ((الروض الأنيق في اثبات امامة أبي بكر الصديق)) لابن زنجويه، مخطوط، و أيضا: (فضائل الصحابة) للإمام أحمد، و (فضائل أبي بكر الصديق) للعشاري، و (تحفة الصديق في فضائل أبي بكر الصديق) لأبي القاسم علي بن بلبان المقدسي.

* وه فاتي نه بويه كړي ښه:

له مانگي جمادى دووه مې سالى سيازدهى كوچى، نه بويه كړ نه خوښ كهوت،
نه خوښى مردن، پاشان نارې هه تيه كانى مردن پړوى تيكرد، جا (دايكى ئيمانداران)
عائيشه كچى له لادا بوو ووتى:

لعمرك ما يغنى الشراء عن الفتى إذا حشرت يوما وضاق بها الصدر
پاره و مال قازانچ به كهس ناگهي نهى

كه هه ناسه سوارده بى و سنگى ته سك ده بى

نه ویش سهرى بهرز كرده وه و وتى: نهى بو نالئى: ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ
ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ﴾ [۱۹:۵].

پييان ووت: (نهى نه پړوين پزیشك بينين؟)

وتى: (پزیشكه كه بينيمى، پيى وتم: (انى فعال لما اريد) ويستم له هدرچيه ك
بى نه نجامى ددهم، (مه به ستي له پزیشك: خوايه - سبحانه وتعالى-) ^(۱)

پاشان روحي ته تسليمى په روهردگارى كرد، دونيای به جى هيشته بهر وه به
هه شتيك كه پانتاييه كه پانتايى ئه رز و ناسمانه، هه روهك په يامبه رى خوا ﷺ
مژده پيدا بوو، دوايش هه ر له ته نيشته نه وه وه ﷺ ناشتيان.

* * *

(۱) انظر: (الطبقات الكبرى) لابن سعد (۱۹۸/۳) ذكر وصية أبي بكر.

باسی سییه م

گرنګترین رووداوه کانی خيلافه تی نه بویه کری صیددق ﷺ:

په یامبهري خوا ❀، سوپاکه ی ئوسامه ی کورې زهیدی پڼکخستبوو بؤ هیرش بردنه سهر پڼمه کان له شام، به لام پیش نهوه ی سوپاکه به پڼکخه ویت، په یامبهري خوا ❀ وه فاتی کرد، هاوه لان دوو دل بوون له ناردنی سوپاکه، چونکه ترسی مه دینه یان هه بوو، به تایبته دواي هه والی پاشگهز بوونهوه ی زورپکی عه ربه کان، به لام نه بویه کر ههر سوور بوو له سهر ناردنی سوپاکه، وتی: (سویند به خوا سوپایه ک هه لئاوه شینمه وه په یامبهري خوا ❀ گری داییت، نه گهر بالنده به سهرمانه وه بی، درنده دهوری مه دینه بدا، ته نانه ت نه گهر سه گه کان قاچی دایکانی ئیمانداریش بګرن، ههر سوپاکه ی ئوسامه ده نیرم، پاشان فرمانی کرد با پاسه وانان له ده ورویه ری مه دینه دا بن). له راستی دا ده رکردنی نهو سوپایه لهو ساته وه خته دا به رژه وهندی زوری تیدابوو، نهوه بوو سوپاکه به لای ههر ناوچه یه ک له ناوچه ی عه ربه نشینه کان تیده پهری، ترس و بیم دایده گرتن وده یان ووت: (ئهمانه له ههر قه ومیکه وه ده رچوویتن، دیاره توکمه و پشت قایم). نهوه بوو بؤ ماوه ی چل پوژ مانه وه، هندی تر نه لیتن: حه فتا پوژ. پاشان به ده ست پری و سه لامه تی گه پرانه وه).

عائیشه ل ده لی: (ههر که په یامبهري خوا ❀ وه فاتی کرد ده غه لی و نیفاق ده رکه وت، وعه ربه هه لگه پرانه وه، جوله که و گاوه کان سهریان بهرز بوویه وه، ئیتر موسلمانان وه کو رانی خویشیاو له باران له شه ویکي پر سه رما و سوله یان

لې ټاټبوو ! به هوی وه فاتې په يامبهړه که يانه وه ﷺ، تا ټه وه بوو خواي گه وړه له سهر ټه بويه کر کويکردنه وه، به راستي ټه ودي به سهر ټه بويه کر هات ټه گهر به سهر ټه و کيوه ټوکمانه بهاتايه ده پړو خانن، جا سويند بي به خوا له هيچ شتي کدا جياوازيان نه ده بوو ټيلا باوکم راي په سهند و به هيژ هي ټه و بوو، [پاشان باسي عومهرې کردو وتي] وه هر که سينک کوره که ي خهتابي بينيايه ده يزاني که هر بو يارمه تي ئيسلام دروستکراوه ! سويند به خوا پياويکي په له کار بوو له کاري دروست، بي وينه بوو، بو هم موو کارټک هاو کارټکي ټاماده کردبوو).

۱. کوشتاري هه لگه پراوه کان و زه کات نه ده ره کان:

ټه و به کر سوور بوو له سهر کوشتاري هه لگه پراوه کان و زه کات نه ده ره کان، له راستيدا لم باره يه وه هاوه لان قسه يان له گهل کرد و داوايان ليکرد ده سته برداري کوشتاري هه لگه پراوه کان بيت له بهر مه دينه و دانيشتوانه که ي، به لام قايل نه بوو، ټينجا له باره ي زه کات نه ده ره کانيش قسه يان له گهل کرد که وازيان لي بيني و بي دهنگ بي تا ټيمان له دلتيان دامه زراو ده بي، دوايي خويان زه کات ده دن^(۱)، ديسان قايل نه بوو. له ټه و هوره يره وه ټه لي عومهرې کورې خهتاب به ټه بويه کري ووت: چون له گهل ټه و خه لکه ده جهنگي له کاتي کدا په يامبهړي خوا ﷺ ده يفهرموو: (فرمانم پيکراوه له گهل خه لکدا بجهنگم هه تا ده لټين: لا اله الا الله وان محمدا رسول الله هيچ په رستراويکي به هه ق نييه الله نه بي، و موحه مه د

(۱) چونکه تازه موسلمان بوو بوون، هيشتا ټيمان له دلتيان نه چه سپا بوو، ټه و نه دي نه برد په يامبهړي خوا ح وه فاتې کرد. (وهرگير)

نیردراوی خوایه، نه گهر نه مه یان ووت شهوا خوین و مالیان له من پاریزراو ده بیټ، مه گهر به مافی لا إله إلا الله^(۱).

نه بویه کر وتی: (سوتند به خوا به رخو له یه ک، له ریوایه تیکی ترده (عقال) یتک^(۲) به په یامبه ری خوایان ﷺ دابیټ و به منی نه دهن له گه لیان ده جه نگم، به راستی زه کات له مافی مال و سامانه، جا به خوا هه رکه سیك جیاوازی بخاته نیوان نویژ و زه کاته وه کوشتاری ده که م، عومهر ده لی: تیر زانیم نه بویه کر له سهر هه که؛ خوا دلی نه بویه کری ناره زومه ند کردوه بو جه نگین^(۳).

نه لیم: نه وه تا خوا سبجانه ده فهرموی: ﴿ فَإِذَا أَسْلَخَ الْأَشْهُرَ الْحُرُمَ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَخْصِرُوهُمْ وَأَقْعِدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَحِيمٌ ﴾ [البقرة: ۱۹۰]، واته: (نه گهر مانگه هه رامه کان^(۴) ته و او بیون، شهوا له ههر شوینیک شهو موشریکانه تان ده سته که وت بیان کوژن، و (به دیل) بیان گرن، ده وریان لیبگرن و له هه موو شوین و جیگایه ک بو سه یان بو

(۱) واته: مه گهر شتیک بکن ده رچون بیټ له مافه کانی لا إله إلا الله محمد رسول الله. له گه وهره ترین مافه کانی لا إله إلا الله ش، نویژ کردن و زه کات دانه... هه وه ک ثین قهیم له کتیبی (الصلاة وحکم تارکها) ده فهرموی: نه مه سه ریاری نه وهی له زیاده که ک له بوخاری و موسیلمدا هاتوه له هه دیسه که ی ثین عومهر ده فهرمویټ: «...وأقاموا الصلاة وآتوا الزكاة». (وه رگتی)

(۲) شهو په ته یه وا حوشتی پی ده به ستریت ته وه.

(۳) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب الاعتصام، باب الاقتداء بسنن رسول الله ﷺ، رقم (۷۲۸۴ — ۷۲۸۵). (صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب الأمر بقتال الناس حتى يقول لا إله إلا الله محمد رسول الله...، حديث (۲۰).

(۴) مانگه هه رامه کان بریتین له: (زو القعه، زو الحیججه، موهرهم، ره جه ب).

دانین و بۆیان دانیشن، جا ئەگەر پەشیمان بوونەوه و نوێژیان بەرپاکرد و زەکاتیان دەرھێنا، ئەوا ڕێیان بەرەللا کەن، بەراستی خوا لێ بووردهی میهره بانه).

* جا زۆریک له عەرب لەدوای وفاتکردنی پەيامبەری خوا ﷺ هەلگەرانەوه:

- خێلی ئەسەد و غەتەفان هەلگەرانەوه، بە ڕابەری تۆلەبجەي ئەسەدی.

- و کینده و دەرویهری هەلگەرانەوه، بە ڕابەری ئەشعەسی کۆری قەیسی کیندی.

- و بەهەمان شیوه مەزحەج و دەرویهری هەلگەرانەوه، بە ڕابەری ئەسودەدی عونسی.

- هەروەها خێلی حەنیفە هەلگەرانەوه، بە ڕابەرایەتی موسەیلەمەي درۆزن.

- و خێلی سولەیم هەلگەرانەوه، بە ڕابەری (فوجائەت).

- و خێلی تەمیم لەگەڵ (سەجاحی تەغلبیە) دا هەلگەرانەوه.

و هەشبوو هەلگەرانەبوو، تەنها زەکاتی نەدەدا، هەروەکو هەندیکیان ئەبیوت :

أَطَعْنَا رَسُولَ اللَّهِ مَا كَانَ وَسْطَنَا فَيَا لِعِبَادِ اللَّهِ مَا بَالُ أَبِي بَكْرٍ
أَيُّورِثُهَا بَكْرًا إِذَا مَاتَ بَعْدَهُ وَتِلْكَ لَعْمَرُ اللَّهِ قَاصِمَةُ الظُّهْرِ
گوێرايهل بووین تا بوو پەيامبەر بەس ئەي عالم چیتي ئەبوێه کر
دوای مردنی ئەبوێه کرە میراتگر؟ دە بەخوا ئەمەیه شوێی سەر

پاشان نه بویه کر خالدي کرد به سهر کرده و ئالاکهي دابه ده ستيه وه، که بپرات بۆ توله يچه ي نه سه دي، نه گهر له ویشه وه بۆي لوا بپرات بۆ ماليکي کوري نوهيره له (به تاح).

- ئينجا عيکريمه ي کوري نه بو جه هليشي کرد به فرمانده، فرماني پيدا بپرات بۆ موسه يله مه ي درۆزن، پاشان شوره جيلي کوري حه سه نه شي به دوا دا نارد.

- ههروه ها خالدي کوري سه عيدي کوري عاصي کرد به فرمانده، پهوانه ي ده ورويه ري شامي کرد.

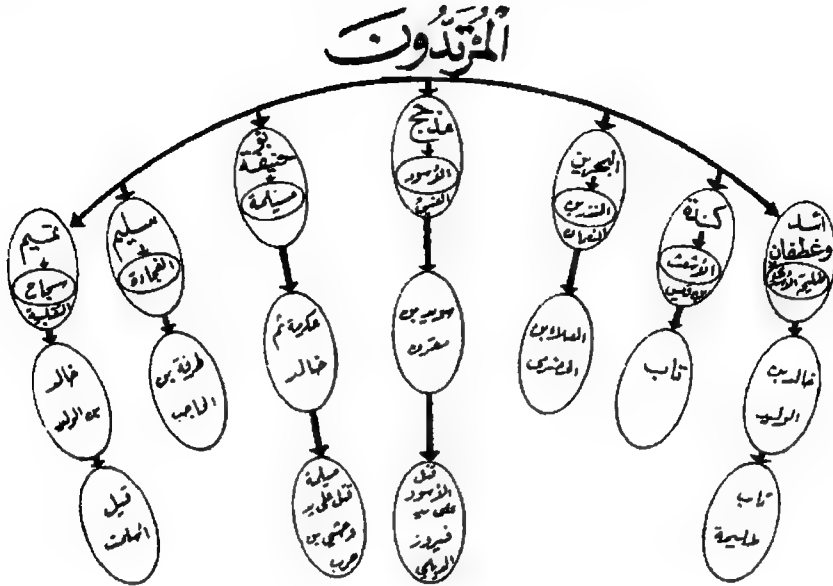
- ههروه ها عه مري کوري عاصي کرد به فرمانده، پهوانه ي ناوچه کاني قوزاعه و وهديعه و حارس ي کرد.

- عه لائي کوري حه زره ميشي کرد به فرمانده، پهوانه ي به حره يني کر^(۱)

- ههروه ها حوزه يفه ي کوري مو حصيني غه ته فاني کرد به فرمانده، و پهوانه ي خه لکي (دبا) و (به عرفجه) و (هه رسمه ي) کرد.

- ههروه ها ته رفه ي کوري حاجيبي کرد به فرمانده و پهوانه ي (به ني سوله يم و نهوانه ي له ده ورويه رياندان له ههوازن) کرد.

ههروه ها سه ويدي کوري موقه ريني شي کرد به فرمانده، پهوانه ي (تيهامه) ي کرد له يه مه ن.

پاشان ئه بویکری صدیق گه راپه وه بۆ مه دینه، بۆ هه ریه کیکیان نوسراویکی

نووسی، ئه مه ش نوسخه که یه تی:

(بسم الله الرحمن الرحيم، له ئه بویه کری جینشیننی په یامبه ره وه ﷺ، بۆ ئه وه که سه ی ئه م نوسراوه ی به ده ست ده گات، له خه واس و عه وام، له سه ر ئیسلامه که ی ماوه ته وه یان هه لگه راپه وته وه، سه لام له وه ی شوینی هیدایه ت که وتوه و له دوای هیدایه ت و هو دا نه گه راپه وته وه بۆ گو مپایی و هه وا، ئه من سوپاسی ئه وه خوا یه ده که م که هیچ خوا یه ک نیه ته نها ئه وه نه ییت. شایه تی ئه ده م که وا هیچ خوا یه ک به هه ق شایسته ی په رستن نیه ته نها الله نه ییت، ته نها یه و هیچ ها وه لیکی نیه، وشایه تی ئه ده م موحه مده به نده و په یامبه ری خوا یه، هه رچی هیناییت دانی پیاده نیین، وهه رکه سیش نه یه ویّت به کافری ده زانین و جیهادی له گه ل ده که یین، دوای ئه وه: بیگومان خوا لا به هه ق له لایه ن خۆیه وه په یامبه ریکی بۆ خه لکی

په وانه کرد، به مژده ده و ترسینه و بانگه وازکار بولای خوا، به چرایه کی
 پوښنکه روه. به لکو ناگاداری زیندوه کان بکاته ووه هه قیش له لای کافران پرون و
 ناشکرا بیته ووه، نه وېوو خوی گه ووه پښمونی نه وې کرد که وه لای دایه ووه،
 وپه یامبهری خواش ﷺ له گهل نه ووه جهنگا که پستی لیکردو وه لای نه دایه ووه،
 تا هه موو هاتنه نیو نیسلامه ووه، به خوشی یا به ناخوشی. دوی نه ووه خوا لا
 په یامبهره که ی ﷺ برده ووه، دوی نه ووه به جوانی فرمانه کانی خوی به جیهینا و
 ناموژگاری نومته که ی کرد، نه ووه له سهری بوو به جیتی هینا، خوا - سبحانه
 و تعالی - نه و پراستی ی بو موسولمان پرون کردو ته ووه له قورئاندا، وه ک ده فهرمو ی:
 ﴿ إِنَّكَ مِيتٌ وَإِنَّهُمْ مِيتُونَ ﴾ {الزمر: ۳۰}. (به پراستی تو ده مریت و نه وانیس ده مرن).
 هه روه ها ده فهرمو ی: ﴿ وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ مَتَ فَهُمْ أَلْخُلْدُونَ ﴾ {الانبیاء:
 ۳۴}. واته: (نیمه له پیش تو بریاری ژبانی هه میشه یی و نه مریان بو که س
 نه داوه، جا نه گهر تو مریت، نه و نه وانه دوی تو ژبانی نه مری و هه میشه یی
 به سهر ده بن (نه خیر). هه روه ها خوی مه زن ده فهرمو ی: ﴿ وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ
 خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أُنْقِلْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَحْمِلَ اللَّهُ
 شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ ﴾ {ال عمران: ۱۴۴}. جا بویه هه رکس موحه مده ی
 ﷺ ده په رست، نه و موحه مده ﷺ به پراستی مردو ووه، هه رکس خوی ده په رست
 نه ووه خوا هه میشه زیندوه و نامریت، نه ووه و خه و نایباته ووه کار و فرمانه کانی
 خوی ده پاریت، تولهش له دوژمنانی خوی ده کاته ووه، نه ی خه لکینه نه من
 ناموژگاریتان ده که م به ته قوی خوا، به ووه خوی پی به خشیون، ده سترگرتن
 به ووه په یامبهره که تان ﷺ بوی هیناون، له سهر پښمویی نه و بن و لا مده دن
 هه روه ها ده ست بگرن به دینی خواوه لا چونکه به پراستی هه رکس خوا پښمویی
 نه کات گومپرایه، هه رکس خوا یا وهری نه بیت به پراستی نه ووه سهر شوپره،
 هه رکس شیش غیری خوی گه ووه پښویی بکا و پی نشاندا نه ووه گومپرایه. خوی

بهرز و پيرۆز ده فەرموي: ﴿وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَرُورُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ مِنْهُمْ ذَاتَ الشَّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ مِنْ يَدِ اللَّهِ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ يَجِدَ لَهُ وَلِيًّا مُرْشِدًا﴾ {الكهف: ۱۷}، واتە: (..ئەو کەسەي خوا رێنوویی بکات تەنھا ئەو رێنوویی کراوە، ئەوەشی گومرا بکات هەرگیز هیچ کەس نیه رێنوویی کەر و پشتیوانی بێت). خۆی گەورە کار و کردووە لەم دونیایەدا لە هیچ کەسیک وەرناگری تا دان بە تەواوی ئیسلامدا نەهێنێت، لە قیامەتیشدا تەوبە و بریتی لە کەس وەرناگیری. جا پێم گەشتوو هەندیکتان دۆی ئەوێ دانی بە ئیسلام ناوە، کاری پێکردووە، لە دینە کەي هەلگەراوە تەو، بەهۆی فريو خوار دنیان بە لێ بوردهیی خوا و نەزانين به رانبەر به فەرمان و شەریعە تە کەي و وەلا مەدانە وەیان بۆ شەیتان. خۆی بهرز و مەزن دە فەرموێت: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكِ أَنْجِدُوا آدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِی وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا﴾ {الكهف: ۵۰}، واتە: (وێ کاتێک بە فريشته کاغان ووت: سوژدە بەرن بۆ ئادەم، ئەوانیش هەموو سوژدەیان بۆ برد جگە لە ئیبلەس نەبێت، کە لە پێری (جنۆکەکان) بوو، بۆیە لە فەرمانی پەرورەدگاری دەرچوو، دەی ئایا ئیو شەیتان و نەوێ دە کەنە دۆست و پشتیوانی خۆتان لە جیاتی من، لە کاتێکدا ئەوان دۆژمێنی راستە قینەي ئیوێن [لە بەر باوکی ئیو شەریچی منی کرد، ئیستا ئیو گۆپرايە لێ ئەو دە کەن و شەریچی من؟!]. ئای چ گۆرپنە وە یە کێ خراب و نارەوایە بۆ سته مکاران). هەر وەها دە فەرموي: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّكُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ﴾ {فاطر: ۵}، واتە: (ئەي مەردوم دُنیا بن کە بە لێنی خوا راستە، دەی با ژيانێ ئەم دونیایە فريوتان نەدات و سەرتان لێبوە شینیت و شەیتان هەلەتان نەخە لێنی بە (ستر و بەزەیی و رەحمی خوا). ئەو هتا سوپایە کم بۆتان ناردوو، لە کۆچبەران و پشتیوانان و شوێنکەوتوو چاکەکان، فەرمانم پێ کردوو، تەنھا ئیمان بە خوا نەبێت هیچی تر لە کەس قبول نەکات، کە سیش

نه کوژئ هه تا بانگی ده کات بۆلای خوا، جا نه گهر وه لّامی دایه وه و دانسی پیدانا وکاری پیکرد، لیئ وهرده گیری و بوی ئاسان ده کری، گهر رازی نه بوو، له گه لیدا ده جهنگی، تا دیته وه ژیر سایه ی فرمانی خوا، پاشان که سیان ناهیلریته وه و له ناویان ده بات نه گهر توانی، با بیان سوتیننی و هه موویان بکوژیت، ئافره ته کانیا ن به دیل بگریت و جگه له ئیسلام هیچی تر له کهس قبول نه کات جا ههر کهس شوینی بکه ویت بۆخوی باشه، ههر که سیش قایل نه بی نهوا له ده سه لاتی خوا قوتار نابی، ههروه ها فرمانم کردوه به نیردارا وه کهم له ههر جیگایه که ئیوه ی لینیشته جین نوسراوه که ی بخوینیته وه، نه گهر له ههر جیگایه کیان بانگدهر بانگی فرموو وازیان لی بینن، نه گهر بانگیان نه فرموو، نهوا داوای نهو هیان لی بکه ن که له سه ریانه، نه گهر به جییان نه هیئا، په له هیان لی بکه ن، نه گهریش دانیان پیدانا، نهوه ی که پیویسته بۆیان ده کریت^(۱)

✽ نه سوهدی عه نسى (عه بهه له ی کوری که عب):

بانگه شه ی په یامبه رایه تی ده کرد، هیشتا په یامبه ری خوا ﷺ مابوو به جهوت سهد سه ریازه وه چوو بۆ (صنعاء) و داگیری کرد، دواتر هه موو یه مهن به تهواوه تی که وته ژیر رکیفیه وه، وای لیها ت بلّیسه ی دههات وه کو بلّیسه ی ئاگر، له ته شه نه کردندا بوو، نهوه بوو خه لکیکی زۆر له یه مهن هه لگه پانه وه، نه مهش ههر بهردهوام بوو هه تا وه فاتکردنی په یامبه ری خوا ﷺ.

تا نهوه بوو (فه یروزی ده یله می) له سه رده می نه بو به کردا کوشتی، نهو کاته ی نه سوهد خه وتبوو سه رخۆش بوو، نه میش شمشیرییکی زۆر به توندی پیاکیشا،

(۱) (البدایة والنهاية) (۶/۳۲۰).

بۆرەيەكى زۆر توندى لىۋە ھات، راستەوخۇ پاسەوانەكانى ھاتن، وتيان: ئەۋە چيە؟ ئەۋە چيە؟ خىزانەكەى -جا ئافرەتتىكى چاك بوو- وتى: (ھىچ نىيە پەيامبەر ۋەھى بۇ دى) ئەۋانئىش گەرانەۋە، پاشان موسولمانەكان لەگەل ئەۋ بى پروايانەى كە ھىشتا بەيەتتەيان پى نەدابوو، لەدەۋرى كۆشكەكەى كۆيۈنەۋە، بانگەرىك لە موسولمان ھاۋارى كرد، (شايتەى ئەدەم كەۋا موخەمەد پەيامبەرى خوايە و (عەبەلە) درۆزنە، پاشان سەرەكەى بۇ ھەۋا دان، ھاۋەلانى ئەۋسۈدە دۆران، ۋەخەلكىش كۆلان بە كۆلان دەكەۋتەنە دوايان و دەيانگرتن)^(۱).

* تۆلەيخەى ئەسەدى:

تۆلەيخەى ئەسەدى لەسەردەمى پەيامبەرى خۋادا ﷺ ھەلگەرايەۋە، دواى ۋەفاتى پەيامبەرى خوا ﷺ عويەينەى كورى ئەسەدىش لە ئىسلام ھەلگەرايەۋە ۋەھستە بە پشتىۋانى كردنى و بە ھۆزەكەى خوى ووت: (دە بەخۋا پەيامبەرىكى خىللى ئەسەدم پى خوشترە لە پەيامبەرىكى خىللى ھاشمى، ئەۋەتا موخەمەد مردوۋە، ئەۋەش تۆلەيخەى شويىنى بکەۋن، ئەۋەبوو ھەموو (بەنى فوزارە) ھۆزى شويىنى كەۋتن. جا كاتىك خالدى كورى ۋەلىد شىكستى پى ھىنان، تۆلەيخە لەگەل خىزانەكەى ھەلھات بۇ شام، بەلام دواى ماۋەيەك دووبارە گەرايەۋە بۇ ئىسلام. ۋەسەردەمى ئەبۈبەكرى صديقدا لە بۇ عومرەكردن رۆيشتە مەككە، بەلام ھەمىشە بە درىژايى تەمەنى شەرمى دەكرد ئەبۈبەكرى بىيىنى، پاشان ھاتەۋە و لەگەل خالد دا بەشدارى شەرى يەرموك و ھەندىك شەرى ترى كرد.

(۱) (البدایة والنهاية) (۳۱۵/۶).

ټېبويه کر نامه يه کی بو خالد نوسی، که پرس و ړاوېژ له کاروباری جهنگدا به ټوله يجه بکات، به لآم ههرگيز نه يکات به فهرمانده^(۱).

* ټهسه د و غهته فان:

کاتيک که وه فدی ټهسه د و غهته فان له بو (سولج) گه شته لای ټېبويه کر، ټېبويه کر سهرپشکی کردن له نيوان شهرپکی قاره مانانه ی مهردانه، يان وازهينانيکی سهرشورپکه ران^(۲) ټهوانيش وتيان: ټه ی خه ليفه ی پھامبهری خواص الله! شهر ی قاره مانانه ټه وه ټه زانين، به لآم وازهينانی سهرشورپکه رانه چيه؟ ټه ویش: وتی: چهک (حلقة^(۳) ماین (الکراع^(۴)) - هکانتان ليور ده گيری، ههروه ها واز له خه لکاننيکيش دينن که به دوای کلکی وشتره کانی خوځانه وهن، تا ټه و کاته ی خوا شتيک پيشانی خه ليفه ی پھامبهره که ی و ټيمانداران ددهات، ده يکه نه عوزريک بوټان، ههروه ها ههرچيتان له ټيمه وه ده سته و ټوه ده يده نه وه وهه رچيشمان له

(۱) ټه بؤچونه ی ټېبويه کر دانایی و ووردیني زوری ټيدايه، چونکه ټېبويه کر ده يزانی ټوله يجه شاره زایی باشی له هونه ری جهنگدا هه يه، به لآم به هوی هه لگه پرانه وه که ی و دیسان هاتنه وه ی = نه ده کرا بييت به فهرمانده يان بهرپرسی سوپای موسولمانان، بویه ته نها بو ړاوېژ سودی ليور ده گيريت.

(۲) عه ره يبه که ی (حرب مجلیه أو حطة مخزیة)، واته: جهنگيگ که له مال و حالي خوټان وه ده رتان نی (مه به ست شهر ی مهردانه و پياوانه و يه کلاکه ره وه يه)، يان خوټه ده سته وه دانتيکی سهرشورپکه رانه و زه ليلانه. (پروانه فتح الباری). (وه رگيرت).

(۳) الحلقة: به شيويه کی گشتی چه که، و تراویشه: به تاييه ت قه لغانه. لسان العرب (۶۵/۱۰).

(۴) الکراع: به چهک ټه ټين، ټه شلین: ناوتيکه چهک و ماینیش ده گرته وه. لسان العرب (۳۰۷/۸).

ئيوه دهستكه وتبيټ نادهينهوه، شايه تي ئه وهش ددهن كه كوژراوه كاني ئيمه له بههسته و كوژراوه كاني ئيوه له ئاگردي^(۱) عومهر وتي: سه بارهت بهو ووتيهت: (خويني كوژراوه كانمان ده بژيړن)، ئهوا كوژراوه كاني ئيمه له سهر فهرماني خوا كوژراون، خوئين بايان نيه.

* سه جاح و بهني ته ميم:

بهنو ته ميم له كاتي هه لگه پراوه كاندا را جياواز بوون، هه نديكيان هه لگه پراوه، هه نديكيان ته نها زه كاتي نه ددها وهه نديكيان هر له سهر ئيسلام مايه وه وهه نديكيشيان هيشتا دوودل بوون، له كاتيكا دهوان لهم حاله ياندا بوون، سه جاحي كچي حارسي ته غلبه هات بولايان^(۲)، كه گاوركي عهره بېو بانگه شه ي پهمبه رايه تي ده كرد و كومه ليك سهر يازي له هوژه كه ي خو ي و له وانه ي دواي كه وتبوون له گه لدا بوو، ئهم ئافره ته زور سوور بوو له سهر هيترشكرده سهر مه دينه، روشت بولاي بهني ته ميم و بانگي كردن بو بېروا هيټان پي، زوريه يان وه لامياندا يه وه، بويه له گه لياندا ريټكهوت كه شهر له نيوانياندا روونه دات، پاشان مالكي كوري نوه يره له سهر هيترشكرده سهر مه دينه ساردي كرده وه و هاني دا شهر له گه ل (بهني يه ربوع) و ئينجا باقي خه لكدا بكا، جاري هيترشكرده سهر مه دينه دوا بخت. ئه وه بوو سه جاح له گه ل سهر يازه كاني بهرو يه مامه به ريټكهوت بو ئه وه ي له موسه يله مه ي دروژني بسينيته وه، كه موسه يله مه بيستي وا سه جاح به ريټويه بولاي ئهم دي، ترسا، چونكه ئه و جاري

(۱) البداية والنهاية (۶/ ۳۲۳).

(۲) هه نديكيش ته لين: له بهني ته ميمه.

سەرقالی شەپری موسوڵمانانە، ئەمەش لە کاتی وردە شەپەکانی بوو لە گەڵ موسوڵمانان، لە پێش ھەلگیرسانی جەنگی یەمامە، ئەو بوو ناردی بە داوی سەجاحدا و داوی سولحی کرد ئەویش پازی بوو بە مەرگی نیوێ زەوی پێ ببەخشی.

داوی ئەو جارێکی تر ناردی بە داویدا و داوی شوکردنی لێکرد، پێی ووت: (ئەتوانی شووم پێ بکە؟! تا بە ھۆزەکەیی خۆم و خۆتەو، ھەموو عەرەب بخۆین) ئەویش وتی: بەڵێ. کاتیکیش بیستی خالد و بەریوێ، گەرایەو بۆ شوینەکەیی خۆی، لەلای (بەنی تەغلب) دا مایەو، ئەشڵین: دووبارە موسوڵمان بوو تەو^(۱)

✽ بەنی حەنیفە وجەنگی یەمامە:

ئەبویە کر خالیدی کورپی وەلیدی نارد بۆ یەمامە لە بۆ کوشتاری بەنی حەنیفە، بەلام ئەبویە کر پێش ئەوێش عیکریمەیی کورپی ئەبوجەھل و شورەحبیلی کورپی حەسەنەیی بۆ ئەوێ رەوانە کردبوو، ژمارەیی سوپاکەیی بەنی حەنیفە چل ھەزار دەبوون، کە خالد گەیشتە ئەوێ، لە پێشەو شورەحبیلی کورپی حەسەنە ولای پاست زەیدی کورپی خەتتاب ولای چەپ ئەبو حوزەیفەیی دانا.

موسوڵمان پێشکەوتن، تا بە فەرمانی خالد لەسەر گردێک کە دەپروانی بە سەر یەمامەو دابەزین، ئا لەوێ خالد سوپاکەیی پێکخست، ئالای کوچبەرانی دا بە دەست سالمی مەولای ئەبو حوزەیفەو و ئالای پشتیوانانیشی دا بە دەست سابیتی کورپی قەیسەو، داوی گەرم بوونی شەپەکە، سابیتی کورپی قەیس بۆنی

خوښی له خویدا وکفنی خوۍ کرد تا هەردوو ئەژنۆکانی زهویه کە ی هەلکەند
 رۆښسته نیویه وه، هەروا به خۆراگری مایه وه هەتا وه کو کوشتیا^(۱) وهه ندیک له
 پشتیوانان به سالمی مهولای حوزه یفه یان ووت: ناترسی له لای تۆوه بێن بۆمان؟
 ئەویش وتی: (گەر وابی ئەوه به راستی قورئان خوینیکی خراپم).

خالد رۆښست هەتا وه کو لییان تیپەر بوو پاشان گەرایه وه، له نیوان هەردوو
 پیزه که دا وهستا و داوای موباره زهی لیکردن، جا هەرکەس موباره زهی ده کرد
 مه گەر ده یکوشت، که شه په که گەرم بوو خالد پشتیوانان و کوچبه ران و
 ئەعرا بیه کانی له یه کتر جیا کرده وه هەر هۆزیکێ خسته ژیر ئالای خویه وه، بۆ
 ئەوه ی بزائن له کو ییه وه دین بۆیان، جا ئەو رۆژه موسولمانان سه بریکیان گرت،
 هەرگیز له وینه ی نه بووه. هەر بهردهوام به رهو پیشه وه ده چون بۆ نیو جەرگه ی
 دوژمن، تا پهروه ردگار له سه ر ده ستیان فه تحی کردن و بێ باوه رانیش رایان کرد
 و پشتیان هەلکرد، تا چونه شوینی که وه پیتی ده ووترا باخی مردن (حديقة الموت)،
 به نی حەنیفه باخه که یان له خو یان داخست، وهاولانیش ده وری باخه که یان دا.

به پرائی کوری مالیک وتی: (ئه ی موسولمانه کان هەلّم گرن و فریم دهنه نیو
 باخه که وه ! ئەوانیش به نوکی رمه کان یان هەلیان گرت و به سه ر په رژینی باخه که وه
 خستیانه ناو باخه که، ئەوه بوو به بهردهوامی له پیناوی ده رگای باخه که جهنگا

(۱) ئەو وتهیه ی خالدم بیر کهوته وه که به پاشای بێ باوه ره کانی ووت: ده به خوا ئیوه چۆن
 هەزتان له ژیا نی دونه یه ناو هاش ئەمانه هەزیا ن له مردنه، هەر چۆن ئیوه رانه کەن له مردن
 ئەمانیش ناو ها رانه کەن له ژیا ن. کتیه له بۆ مردن خو ی بۆن خوښکا؟ ئەمرۆ کهس پیش وهخت
 خو ی بۆن خوښ ناکا = چاوه پیتی دوا ی مردنه بۆنی خوښی لی بدریت. هەر وه که چون زۆر کهس نوێژ
 ناکا هەتا ده مریت ئینجا نوێژی له سه ر ده کریت. (وه رگینی)

هه تا کردیه وه، نیتړ موسولمانان به سهر دیوار وده رگاګانه وه رویشتنه ژووره وه بویان، ههرچی هه لگه پراوه یه مامه بوو کوشتیان، تا گه یشتنه لای موسه یله مه، وه حشی کورې هرب لیې چووه پیشه وه به ږمه کې تیگرت، پیکایی و کوشتی) ^(۱).

ژماره ی کوزراوه کانیا نزیکه ی ده هزار ده بوو، له موسولمانانیش شه سهد کهس کوزرا. به لام باقیه کې تریان په نایان برده بهر قه لاکه، نه وانه خالد ناشتی له گه لدا کردن ویانگی کردن بؤ ئیسلام نه وانیس تا دوا دانه یان موسولمان بوون. هه ندیکیانیشی به دیل گرتن، نه مهش پیش نه وه ی ږونه نیو قه لاکه وه، یه کیك لهو دیلانه نه و نافرته بوو که عه لی کورې نه بو تالب موحه مده دی لی بوو، که ناسراوه به موحه مده دی کورې حنه فی ^(۲).

* هه لگه پراوه ی خه لکی به حره یین :

خه لکی به حره یین هه لگه پراوه وه ومونزیری کورې نوعمانیان کرد به گه وره ی خویان، یه کیکیان ده یووت: نه گهر موحه مده په یامبره بوايه نه ده مرد. جا ئهم خیله که سیان له سهر ئیسلام نه مایه وه تنها دیکه نه بیت به ناوی (جواثا) ^(۳)، تاکه دیکه بوون له نیوان هه موو هه لگه پراوه کاند ا جومعه یان کرد.

(۱) بهو ږمه وه حشی، شیری خواو په یامبره کې حه مزه ی کورې عه بدولوته لیبی مامی په یامبره ی ﷺ پیکوشت وه ههر بهو ږمه سهر سه ختترین دوژمنانی خوا ی پیکوشت که موسه یله مه دی دروژن بوو.

(۲) (الطبقات الکبری) (۱۲/۳)، نافرته که ناوی خه ولې کچی جمعه فري کچی قه یسه.

(۳) جواثاء حصن لعبد القیس بالبحرین، معجم البلدان (۱۷۴/۲) و یقال جواثا و جواثا.

هه لگه راوه کان گه مارۆی (جواڤا) ياندا، زۆر ناڤه حه تيان کردن، تا ئه وه بوو
برسيه تي زۆری بۆ هينان، تا يه کيکيان -عه بدوللای کورې حزه ف- وتی:

أَلَا أُبَلِّغُ أَبَا بَكْرٍ رَسُولًا وَفَتَيَانَ الْمَدِينَةَ أَجْمَعِينَ
فَهَلْ لَكُمْ إِلَى قَوْمٍ كِرَامٍ قُعُودٍ فِي جُؤَاثَا مُحْصَرِينَ
كَأَنَّ دِمَاءَهُمْ فِي كُلِّ فَجٍّ شُعَاعُ الشَّمْسِ يَغْشَى النَّازِرِينَ
تَوَكَّلْنَا عَلَى الرَّحْمَنِ إِنَّا وَجَدْنَا النَّصْرَ لِمُتَوَكِّلِينَ

پاشان پياوڤيکيان که ناوی جارودی کورې موعه لالا بوو هه ستا وتاريکی
بۆدان، وتی: (ئه ی خه لکی عه بدولقه یس، پرسياړيکتان ليده کهم ته گهر زانيتان
وه لāmم بده نه وه و ته گهرنا وه لāmم مه ده نه وه، ته وانیش وتیان: پېرسه).

وتی: ئايا ته زانن خوا په يامبه رانی تری پيش موحه مه د په وانه کردوه؟
وتیان: به ئی.

وتی: ته زانن، يا بينيوتانه؟ وتیان: ته زانين.

وتی: باشه چيان لی هات؟ ته وانیش وتیان: مردوون.

وتی: که واته موحه مه دیش مردووه هه رووه ک چۆن ته وان مردوون، ته من
شايه تی نه ده م هيچ خوايه کی هه ق نيه ته نه ا الله نه بيت وه موحه مه د نيژدراوی
خوايه.

ته وانیش وتیان: نشهد أن لا إله إلا الله و أن محمدا رسول الله، تو گه وره و
باشتريني نيومانی وه ته وه بوو هه موويان له سه ر ئيسلام مانه وه.

پاشان ټه بویه کر عه لائی کورې حه زره می پځوانه ی به حره ین کرد، ټینجا سومامه ی کورې ټه سالی به دواډا نارد، که له سوپای هه لگه پراوه کان نزيك بوویه وه ټم دابه زی و ټه وانیش دابه زین، که شهو داهات، عه لا عگوتی له دهنگه دهنگی کی بهرز بوو له نیو سوپای هه لگه پراوه کانه وه، وتی: کی ټه پرات هه والی کی ټه وانه مان بو بیټیت؟

پیاوټک هه ستا ورپویش، ده بیټی هه میان مه ست و سه رخو شن، ټه ونده یان خوار دوت هوه ټاگیان له خو ټان نه ماوه، پیاوه که گه پرایه وه ویو ی باسکرد، ده ست به جی عه لاء له گهل سوپا که یدا که وته ری و هه میانی کوشت، هه ندی کیان نه بی ټه رچوون و رایان کرد^(۱)

۲. ناردنی خالد بو عیټاق (جهنگی ذات السلاسل):

ټه بویه کر نامه یه کی بو خالدی کورې وه لید نوی که پروا به ره و عیټاق، خالد به ره و عیټاق که وته ری، له ویش هوه (هورمز) سوپایه کی زوری بو شه پرکردن له گهل موسولمانان کو کرد بو وه، ټه وه بوو خالد به سوپا که یه وه هات وله به رانه ری فارسه کان له (کاظمه)^(۲) پراوه ستا.

دوای ټه وه خالد پیاده بوو رویشته پیشه وه له هورمز، هه ندی ک ده ستیان بو یه کتر وه شانند، ټه وه بوو خالد گرتی، پاسه وانه کانی هورمز هاتن له ترسی ټه وه ی نه وه ک خالد بیکوژی، ټه وه بوو قه عقاعی کورې عه مر هاته پیشه وه بو ټان و

(۱) أنظر (تاریخ الطبري - ذکر خبر أهل البحرين) و (البداية والنهاية) أحداث ۱۱هـ، ذکر ردة أهل البحرين.

(۲) - کازمه: ټیستا شوټی که له ولاتی کویت.

هەموويانى كوشت، ئىتر فارسەكان دۆران و موصلمانان سەرکەوتن، پاشان موصلمانان دەستيان گرت بەسەر چەك و تفاقياندا.

۳. غەزای شام:

دواى ئەوھى ئەبوبەكرى صديق لە دوورگەى عەرەبى بوویەو، پروویکردە عىراق و خالدى كۆرى وەلیدیشى بۆ ئامادەکرد و پەوانەکرد، پاشان نامەیهكى بۆ عەمرى كۆرى عاص نووسی: (ئەى ئەبو عەبدوڵلا لە راستیدا پىم خۆشە لەم کارەت لابەرم وکارىكت پى بسپىرم كە باشتر بى بۆ دونیا وئاخیرەتت، ئەگەریش ئەمەى ئىستات بەلاوہ باشترە ئەوہ شتىكى ترە).

عەمرى كۆرى عاص لە وەلامدا نووسی: (ئە من تىرىكم لە تىرەكانى ئىسلام، تۆش نیشانگر و وەشىنەرى، جا تەماشای ناپەرەتترین و ترسناکترینيان بکە ولە بۆ ئەویم بوەشىنە).

لەویۆە ئەبوبەكر دەستى کرد بە بەستنى لىواکان و دانانى فەرماندەکان، بەم شىوہیە:

۱. یەزىدى كۆرى ئەبوسوفیان، زۆربەى خەلکى لەگەلدا بوو (دیمەشق)ى خستە ئەستۆى.

۲. ئەبوعوبەیدەى كۆرى جەرپاح، (حمص)ى خستە ئەستۆى.

۳. عەمرى كۆرى عاص، (فەلەستین)ى خستە ئەستۆى.

پاشان چەند ھىزىكى ترى لە بۆ یارمەتى یەزىدى كۆرى ئەبى سوفیان پەوانەکرد، لەوانە شورەحبیلی كۆرى حەسەنە و عىكریمەى كۆرى ئەبوجەھل.

* ټو گه وره هاو لانه ی به شاریان کرد له جهنگی یه رموکدا:

ټبو عوبه یده ی کور ی جهراح، زویتری کور ی عهوام، عه بدوللای کور ی مهسعود، ټبو درداء، ټبو هورهیره، شوره حبیلی کور ی هسه نه، عه مری کور ی عاص، ټبو سوفیانی کور ی هه رب، یه زیدی کور ی ټبه سوفیان وه عیکریمه ی کور ی ټبوجهل.

* جهنگی یه رموک:

ژماره ی سوپای موسولمانان ته نه ا بیست و ههوت هه زاربوو، به لام ژماره ی سوپای گا وره کان سه د ویست هه زار ده بوو، فه رمانده کانی موسولمانان نامه یان بو ټه بویه کر نووسی و یاسی ټو پرو د او ه مه زنه یان بو کرد و داوای کو مه ک په سیان لی کرد، ټویش بو ی نووسین: کو بینه وه و بینه یه ک سه رباز، به راستی ټیوه سه ر خه رانی خوان، خواش ټه وه سه ر ده خات که ټو سه ر ده خات، ټه وه ی کوفری بکات سه رشور ی ده کات، بز ان و نا گادار ین هه رگیز به هو ی که میه وه له نمونه ی ټیوه نابریته وه، به لکو له ده رگای تا وانه کانتانه وه زه فه رتان پی ده بهن، بو یه نا گادار و یاسه وانی ټو ده رگایه بن.

پاشان ټه بویه کر ﴿﴾ وتی: ده به خوا ټه بیټ ټو گا ورانه به خال دی کور ی وه لید سه ر قا ل که م له وه سه وه سه کانی شه یتان، جا له عیړا قدا بوو نار دی به دوایدا که بگاته شام هه ر که گه یشته شام ټو ټه میری هه موویانه.

خال دیش (موسه ننا ی کور ی حاریسه) ی له جی ی خو ی دانا و به نو هه زار و پینج سه د سه رباز وه به خیرایی به ره و شام که و ته ری. جا له بهر کورت بر ی

رېنگەي ۋاي گرتە بەر، ھېچ كەس پېش ئەو پېيدا نەپۇشتىبوو، ئەو دەشتە وشكانى ۋىي ئاۋەي گرتەبەر و بەنىۋ ئەو دۆل وشىوانەدا دەپۇشت، رېنىشان دەرىكى لە گەلدا بوو ناۋى (نافىعى كوپى عومەيرى تائى) بوو.

لەبەر ئەۋەي ئەو دەشتانە زەۋىيەكى كەم ئاۋىبون، ئاۋيان پى نەما، ئەۋەبوو دەستيان كرد بە سەرپرېنى وشترەكانيان ۋەئە ئاۋەي لە گە دەيدا بوو دەياندايە مائىنەكانيان، تا لە ماۋەي پېنج رۆژدا گەشتىن. پېش رۇشتىنەكەي ئەغرايىەك پېتى وت: (ئەگەر لە رۆژى ئەۋەندەدا گەشتىتە لاي فلانە دار، خۆت ۋەئەۋەشى لە گەلدايە رزگارتان بوۋە، ۋەگەرنا لەۋكاتەدا نەگەي ئەۋە خۆت ۋەئەۋەشى لە گەلدايە لە ناۋدەچن)، ئەۋەبوو لە بەرەبەيانى ئەۋە كاتەدا گەشتىن، كە گەشتىن وتى: (لە بەيانىدا دەستخۆشى لە شەۋرەۋان دەكرى)^(۱)، دۋاجارىش ئەۋە ۋوتەيە بوو بە پەندىك.

پىاۋىك لە غەرەبە گاۋرەكان دەرچوو، بەمەبەستى سىخورى كردن بەسەر ھاۋەلانەۋە، رۇشتىتەۋە لاي سەرۆكەكەيان وتى: (ئەمن خەلكىكانىكم بىنى عابدى شەۋن وسوارچاكى رۆژن، سوئند بەخۋا ئەگەر كوپى پاشاكەيان دزى بكا دەستى دەپرن، ئەگەر زىنا بكا پەجمى دەكەن، سەرۆكى رۆمەكان پېتى ۋوت: (دە بەخۋا ئەگەر راست كەي، ھەناۋى زەۋى لە سەر زەۋى باشتەر)^(۲).

كاتىكىش خالد كەۋتەپرې، يەككىك لە غەرەبە گاۋرەكان پېتى ۋوت: (ژمارەي رۆمەكان زۆر زۆر ۋوموسولمانەكان كەمن)، خالد پېتى ۋوت: (خۋا بتكوژى بە

(۱) ھەرۋەكو ئەۋەي بلىتى: (لە قىيامەتدا دەستخۆشى لە خۋاپەرستان دەكرى). (ۋەرگىپ)

(۲) واتە مردن لە ژيان باشتەر. (ۋەرگىپ)

پۆمه‌كان ده‌مترسیڤنی؟ له‌ راستیدا سه‌ربازه‌كان به‌ سه‌ركه‌وتن زۆر ده‌بن و به‌ دۆران كه‌م ده‌بن، نه‌ك به‌ ژماه‌ی سه‌ربازه‌كان، سوێند به‌خوا چه‌زم ده‌كرد ئه‌شقه‌ر چاك بوایه‌ته‌وه‌، ئیتر با ژماره‌ی سه‌ربازه‌كانیش كه‌م بوایه‌^(١).

هەروەها کاتێک (هامان)ی سەرۆکی سوپای پۆمهکان، داوای کرد چاویکی به خالیدی کوپی وەلید بکەوی، خالد رویشت بۆلای، (هامان) پێی ووت: ئێمە دەزانین سەختی ژيان و برسیستی ئێوی گەیاندۆتە ئێره، وەرن با برۆین هەریه که وده دینارتان پێده دەم له گەڵ جل و بەرگ و خواردە مەنیدا، بە مەرجیک برۆنەوه بۆ ولاتی خۆتان، سالی داها تووش بە هەمان شیوه ئەوەندە ی ترتان بۆ دەنیرین. خالد پێی ووت: (نەخیر ئەوە ی تۆ باسی دەکە ی نە یهینا وین بۆ ئێره، بە لکو ئێمە خە لکیکی ن خوی ن دەخۆین، جا بیستوو مانە له خوینی پۆم خۆ شتر نیه، جا بۆ ئا ئەوه ها تووین. [ئین کە سیر ریوا یه تی کردوو وە سە نە دە کە ی ضعیفی تێ دایه].

دواى ئەوھ لىك جودا بوونەوھ، وداواى موبارەزەيان كرد، ئەوھبو پالەوانان دابەزىنە مەيدان، پاشان شەر دەستى پىكرد. رۆمەكان لىشاويان هينا، خاچەكانيان بەرز كردبووھوھ و دەنگىگى يىتزەجيان لىئوھ دەھات وەك ھەورەگرمە، قەشە وبەترىقەكانيا^(۲) ھانيان دەدان بۆ شەر كردن، جا ژمارە وھىزىكەيان ئەوندە زۆر بوو ھەرگىز شتى وانەبىنرابوو. موسولمانان ھىرشىكى يەك نەفەرەيان كردە

(١) ئەشقىر: ناوی ئەسپەكەيتى، كاتىككە لە عىراقەوھ ھاتىن توشى نارهەتتى ونازارى زۆر بوو.

(۲) به‌ترتیب: واته پیاوی به‌پێژ وگه‌وره، ئه‌مه‌یر، وه‌زیر، به‌رزترین پله‌ی سه‌ربازیه له‌ نێو پرۆمه‌کاندا، به‌ کوردی ده‌توانی (سه‌رۆک) یشی پێ بلیی، هه‌روه‌کو چۆن به‌ عه‌ره‌بی ده‌توانی (قاند) ی پێ بلیی، به‌لام لێ‌ده‌دا به‌ مانای فهرمانده‌ی جه‌نگ ها‌توه‌. (وه‌رگێڕ)

سهر پښه كان، پښه كان خويان پيښه گيرا وپه رش وېلاوېوونه وه وړايان كرد، شه پر كه كوټايي هات به سهر كه وتني موسولمانان و سهر كوټكر دني پښه كان.

* چەند هه لويستېكي جواميرانه

عيكريمه ي كورې ته بوجه هل له شهري يه رموكدا ههستا و وتي: (ته من چەندين جار له دژي تهو په يامبهري خوايه ﷺ وهستاوم وشه پرم كردووه، ته مېرؤ له ترسي نيوه رانه كه م؟! پاشان هاواري كرد: (كي له سهر مردن به يعه تم پيښه دا؟!، ته وه بوو حارسى كورې هيشامى مامى و ضيراري كورې ته زور، له گهل چوار سهد سوارچاك كه له گه لئاندا بوو به يعه تيان پيدا، زور به غيره ته وه جهنگان ته وه بوو زور به تيان كوژران.

ميڅوو نووسان باسى ته وه ده كه ن كه كاتيڅ زامدار كراون، داواى ناويان كردووه، ته وانيش هه نديك ناويان هيناو، ته وه بوو ههر يه كه يان له خوي ده گرته وه ونه يده خوارد و دهيدا به براكه ي تري، تا هه موويان وه فاتيان كرد و كه سيان ناوه كه يان نه خواردووه^(۱).

(۱) تهو ي شايه نى ناماژه پيكر دني بيت له م جهنگه دا نافرته تاني موسولمان به شداريان كرد و پوټيكي جواميرانه يان نواند و ژماره يه كي باشيان له پښه كان كوشت، ته نانه ت هه ركه سيك له موسولمانان راي بكر دايه به ربه رچيان ده دايه وه و ده يانگوت: نيښه به جي ديلن بؤ ته م علوجانه *؟ كه ناو هايان ده كرد، ته وانيش خويان پي نه ده گيرا و ده گه رانه وه بؤ شه پر كه. له وانه ي به شداريان كرد: خهوله ي كچي ته زور و خهوله ي كچي سه عله به ي نه نساري و كه عوبي كچي مالكي كورې عاصم و سه لمي كچي هاشم و نيعه ي كچي فهياز و هيندي كچي عوتبه ي كورې په يعه و له بناي كچي جهريري حومه ريه و عوفه ريه ي كچي غيفار و سه عيده ي كچي عاصمي خه و لاني... هتد، ته مه ش مشتېكه له خرماني هه لويسته جواميرانه كاني نافرته تاني موسولمان.

* علوجيش: به بي باوهري غه ربه عمره ب ده وتري. (وه رگير)

هه‌روه‌ها موسولمانان که نیسه‌ی (یوحه‌ننا) یان کرد به دووبه‌شه‌وه، به‌شیکیان کرد به (مزگه‌وت) و به‌شه‌که‌ی تریان کرد به (که‌نیسه)، ئه‌و مزگه‌وته‌ش ئه‌م‌پرو پیی ده‌وت‌ری (مزگه‌وتی دیمه‌شق).

بهشی دووهم

خیلافهتی ئه میری ئیمانداران عوممه ری
کور ی خهتتاب رضی الله عنه له سالتی سربۆ سرك

رېځو ښکار

خيلافه تي ټه بويه كړ ﷺ دوو سال و سي مانگ دريژهي كيښا، پاشان وه فاتي
كرد و عومهرې كورې خه تابي كرد به جينشيني خويي وخه لكيش به يعه تيان
پيدا.

ټه بويه كړ، عومهرې به شياو ترين كهس ده زاني بو ټه و جينگايه، بويه ټه و
كاره ي پي سپارد، ئينجا موسلمانان به يعه تيان پيدا و بوو به خه ليفه ي خه ليفه ي
په يامبهري خوا ﷺ، ټه مهش بو ماوه ي ده سال به رده وام بوو.

* خيلافه تي عومهرې كورې خه تاب ﷺ به جوان ترين ساله كاني ته مهني
ئيسلام داده نري، له دواي ژياني په يامبهري ﷺ و ټه بويه كړ ﷺ.

* عومهر له پوژاني ټه و شهړه قورسه ي كه له شامدا پرويدا خيلافه تي گرته
دهست، ټه و كاته ي كه موسولمانان له يه رموك به رانبهر ټه و هيژه سامناكه ي پوم
پاوه ستابوون، موسولمانان له و شهړه دا سهر كه وتن، فه تحي هه ريه كه له ديمه شق
وحيمص وقينه سرين و ټه جناده ين كرا، پاشان فه تحه مه زنه كه ي (بيت
المقدس) يشي به دوا دا هات.

* واي لي هات موسولمانان به كه يفي خويان بي هيچ مه ترسيه كه له زه وي
پومه كاندا ده سورانه وه، پاشان به دواي ټه وه عه مري كورې عاص به ره و ميسر
كه وته ري و فه تحي كرد، سه عدي كورې ټه بي وه قاصيش به ره و پوژ هه لات له

ناوچه کانی (ههريمی فارس) رږښت، تهوهبوو لهویش سهرکهوتنيان به دهست هيټا وفارسه کانی تووشی زهره و زيانیکی زور کرد.

* دواي تهوه جهنگي (قادسيه)ی مهزن پويدا به فهراندهیی سهعدی کورپی تهبی وهقاص، که يه کيټک بوو له جهنگه ههره گرنگه کان، پاشان خوراسان رزگارکرا، جا فتوحات له سهردهمی عومهردا گهليټک زور بوو.

* ههروهها عومهر زور به توندی چاودتیری سهرجهم واليه کانی دهکرد له ناوچه جياجياکاندا، پرسياريانی له خهټک دهکرد، ههواليانی دهپرسی وه موحه ممدی کورپی مهسلمهی کردبووه نوينهري خوئی وههوالي واليه کانی بو دههيټا.

* ههروهها يه کيټکی تر له سياسهته کانی تهوهبوو به شهو پاسهوانی دهکرد، (چاودویری دهکرد وخهټکانی جیټی گومانی ئاشکرا دهکرد)، دهگهرا وزور بايهخی به تهمن و ئاسایشی مهدينه دهدا، ههرگيز پيښگای به هاوهټه گهوره کان نه دهدا پرږنه دهرهوی شاری مهدينه، چونکه بهردهوام له کاروباره کانيدا پرس و پراویشی پی دهکردن^(۱).

* ههروهها دادپهروهري بلاوکردهوه، تا تهوهبوو کاتيټک نيټداراوه کهی کيسرا بيینی وا تهمه تهمیری تیماندارانه و له ژيټر تهم داره خهوتووه، وتی: «حکمت

(۱) التاريخ الاسلامي (۲۱/۳)، وما بعدها.

فعدلت فأمنت فمنت»، (فەرمانپەر واییت کرد دادپەر وەر بووی بۆیە وا بۆخۆت مورتاحی و لیبی خەوتووی).

لە حوزەیفە کۆری یەمانەو ھە ئەلێ: (لە لای عومەر دانیشبووین).

- وتی: کامتان فەرمودە یەکی پەيامبەری ﷺ لەبەرە لەسەر فیتنە.

- حوزەیفە وتی: فیتنە ی مەرۆڤ لە خێزان و سامان و منال و دراوسی کە یدایە،

ئەمانەش نوێژ و ھەدەقە و فەرمان بەچاکە و جلەوگیری لە خراپە دەیانسڕیتەو.

- وتی: نا مەبەستم ئەو ھە نییە، مەبەستم ئەو فیتنە یە یە کە شەپۆل ئەدا و ھە

شەپۆلی دەریا؟

- حوزەیفە وتی: خەمت نەبێ ئە ی ئەمیری پڕواداران، لە نیوان تۆ و ئەو دا

دەرگایەکی داخراو ھە یە.

- عومەر وتی: ئەو دەرگایە دەشکی یا دەکریتەو؟

- حوزەیفە وتی: نا، بەلکو دەشکی.

- عومەر وتی: دە کەوا بوو ھە تا ھە تا یە داناخریتەو؟!

- منیش [واتە حوزەیفە] وتم: بەلێ.

بە حوزەیفە یان ووت: ئایا عومەر ئەو دەرگایە ی ئەزانی؟ وتی: بەلێ

دەیزانی، ھەر و ھە چۆن دەزانی دوا ی پۆژ شەو، چونکە ئەمن فەرمودە یە کە بۆ

گىراوه تەوھەلەئەى تىدا نىھ، جا ئىمە نەمان وىرا بېرسىن كى ئەو دەرگاىيە،
ئەوھبوو وتمانە (مەسروق) پىرسىارى لى کرد، ئەو دەرگاىيە كىيە؟ وتى: عومەرە^(۱)
ئەو دەرگاىيەش خودى عومەرە، شكاندنى دەرگاىيەش بىرىتيە لە كوشتنى
عومەر ئەو كاتەى ئەبو لوتلوئەى مەجوسى كوشتى، خوا لە پەجمەتى خۆى بە
دورى خا.

(۱) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب الفتن، باب الفتنة التي تموج كموج البحر،
ح(۷۰۹۶)، (صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب رفع الأمانة والايمان من بعض القلوب...،
ح(۲۳۱/۱۴۴).

باسی په کم

نه میری ئیمانداران عومهری کورې خه تتاب ۱۶۰۰

له چند د پړیکدا

* نه سه بی :

ناوی عومهری کومه پې خه تتابی کورې نوفه یلی کورې عه بدولعوززای کورې
ریاحی کورې عه بدوللای کورې قورگی کورې په زاحی کورې عه دی کورې
که عبی کورې لوته ی کورې غالبی کورې فهر^(۱)، فهریش قورپه یشه.

* خیزانه کانی :

۱. زهینه بی کچی مه ظعون.

۲. ملیکه ی کچی جهروهل.

۳. نوم حه کیمی کچی حارس.

۴. عاتیکه ی کچی زهید.

۵. نوم که لسومی کچی عه لی کورې نه بو تالب.

۶. جه میله ی کچی عاصم.

۷. قهریبه ی کچی نه بو نومیه یه.

(۱) (معرفة الصحابة) لأبي نعيم (۱/۱۹۰).

✽ منداله كانى:

كوږه كان: زهيدى گه وړه - زهيدى بچوك - عاصم - عه بدوللا - عه بدولره همانى
گه وړه - عه بدولره همانى ناوه راست - عه بدولره همانى بچوك - عوبه يدوللا -
عياض.

كچه كان: حه فسه - روقه ييه - زهينهب - فاتيمه.

✽ موسولمان بوونى:

عه بدوللاى كورې مه سعود ﷺ ده لى: (له و كاته وهى عومهر موسولمان
بووه ئيمه سه به رزين ^(۱) عومهر له سالى شه شه مى په يامبه رايه تيدا دواى چل
پياو و بيست و يه ك ژن بوو به موسولمان.

✽ په يوه ستى به په يامبه ره وه ﷺ:

له ئين عه باسه وه ﷺ ده لى: (دواى نه وهى عومهر خرايه سهر جيگاكه ^(۲)
خه لك ده وريان ليدا و دوعاى خيران ده كرد، منيش له وى بووم وهيشتا وه فاتى
نه كرد بوو، هيچ سهرنجى به نه ندازهى نه و پياوه رانه كي شام كه ده ستى خسته سهر
شانم، بينيم عه لى يه، دوعاى خيرى بو عومهر كرد و وتى: (به راستى جگه له تو
نه بى هيچ كه سيك نيه پيم خوش بيت به كرده وه كانيه وه بگه مه ليقاى خواى
گه وړه، جا سويند به خوا، نه من ئوميدم هه يه خوا بتخات له گه ل دوو
هاوړيكه تدا، چونكه من زور جار گويم له په يامبه رى خوا ﷺ ده بوو نه يفه رموو:

(۱) (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۸۴)، كتاب

مناقب الأنصار باب اسلام عمر (۳۸۶۳).

(۲) دواى نه وهى نه بو لوئلوئى مه جوسى ليدا.

(من و ئه بویه کرو عومهر پږیشتین، من و ئه بویه کر و عومهر چوینه ژوره وه، من و ئه بویه کر و عومهر دهر چوین^(۱)). ئه وه عه لی کورې ئه بو تالبه.

* فزله کانی :

۱. له ئه بی هورهیره وه ﷺ ده لئې: په یامبه ری خوا ❀ فرمووی: (بیگومان له ئوممه ته کانی پیش ئیوه دا خه لکانیک هه بوون (مُحَدَّث)^(۲) بوون، جا ئه گهر یه کیك له ئوممه تی مندا هه بیټ ئه وه عومهره)^(۳).

۲. له ئه بی هورهیره وه ﷺ ده لئې: له خزمه تی په یامبه ری خوا بووین ❀ فرمووی: (کاتیک خه ووتبووم، به هه شتم پیشاندر، بینیم نافرته تیک له ته نیشته کوشکیکدا ده ست نویژ ده گریټ، وتم: ئه و کوشکه هی کیسه؟ وتیان: هی عومهره. که بیرم له غیره تی عومهر کرده وه پشتم هه لکرد، عومهر دهستی کرد به گریان و فرمووی: غیره له تو ده کمه ئی په یامبه ری خوا ❀؟!)^(۴).

۳. له ئه نه سی کورې مالیکه وه ﷺ ده لئې: په یامبه ری خوا ❀ له گه ل ئه بویه کر و عومهر و عوسماندا، سه رکه و ته سه ر کیوی ئو خود، کیوه که هاته

(۱) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۸۵). (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، حديث (۲۳۸۹).

(۲) مُحَدَّثُونَ وَاَتَتْهُمُ مَلْهُمُونَ: ئه وانه ی ئیلهامیان پیږاوه و هه ق خراوته سه ر زمانیان... (وه رگړې).

(۳) (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۸۹). ولمسلم نحوه من حديث عائشة (۲۳۹۸).

(۴) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۸۰). (صحيح مسلم) فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، حديث (۲۳۹۴ - ۲۳۹۵).

له‌رزین، په‌یامبه‌ری خوا ﷺ فرمووی: (پاوه‌سته، جیگیر به‌ئهی ئوحد، ته‌ن‌ها په‌یامبه‌ریک و صدیقک و دوو شه‌هیدت له‌سه‌ره) ^(۱).

۴. له‌سه‌عدی کورې ئه‌بی وه‌قاصه‌وه ﷺ ده‌لئ: پیغه‌مه‌ری خوا ﷺ به‌ عومه‌ری فرموو: (ئهی کورې خه‌تاب واز بینه، سویند به‌وه‌ی نه‌فسی منی به‌ ده‌سته! هه‌رگیز شه‌یتان نا‌گا پی‌ت و ری‌گا (الفج) یه‌کت ^(۲)، گر‌تب‌ی ئیلا ری‌گایه‌کی تر ده‌گریته به‌ر) ^(۳).

* عومه‌ری ئیله‌ام پی‌دراو:

عومه‌ر ئه‌لئ: (ووته‌م له‌ سی شویندا ده‌قاو ده‌ق بووه له‌گه‌ل ووته‌ی په‌روه‌ردگارمدا:

۱. وتم: ئهی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ خۆزگه (مه‌قامی ئیبراهیم)ت بکر‌دایه به‌ شوینی نو‌یژ (مصلی)، ئه‌وه‌بوو ئه‌م ئایه‌ته هاته‌ خواره‌وه: ﴿وَأَنذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى﴾ ^(۴) [البقرة: ۱۲۵].

۲. هه‌روه‌ها ئایه‌تی حیج‌ابیش، وتم: (ئهی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ! چاک و خراب سه‌ر ده‌کات به‌ مال‌ه‌که‌تدا، خۆزگه فرمانت به‌ خیزانه‌کانت بکر‌دایه به‌ حیج‌اب کردن، ئه‌وه‌بوو ئایه‌تی حیج‌اب هاته‌ خواره‌وه.

(۱) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۹۷). (صحيح مسلم) فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، حديث (۲۳۹۴).
(۲) الفج: ری‌گایه‌کی فراوانه له‌ نیوان دوو شاخدا. لسان العرب (۲/۳۳۸).
(۳) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عمر، حديث (۳۶۸۳). (صحيح مسلم) فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، حديث (۲۳۹۶).
(۴) واته: (وشوینی ئیبراهیم - مقام ابراهیم - بکه‌نه جی‌گای نو‌یژ).

۳. ههروه ها خیزانه کانی په یامبه ره ﷺ لای په یامبه ره ﷺ کۆبوونه وه وهه ریه که یان دهیویست خیزانه کانی تری ته لاق بدات، منیش پیم ووتن: دلنیا بن نه گهر ئیوه ته لاق بدات نهوا په روه ردگاری له ئیوه باشتی پی ده دات، نه وه بوو نم نایه ته هاته خواره و^(۱): ﴿عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَنَّ أَنْ يُبْدِلَهُ أَزْوَاجًا خَيْرًا...﴾^(۲).

* شهید بوونی عومهر ﷺ:

نه میری ئیمانداران عومهری کورې خه تاب به ده ست نه بو لوئولوئهی مه جوسی کوژرا، کاتیک نویژی به یانی ده کرد، زه فهری پی برد و به شمشیرکی ژه هراوی دوو جار لییدا.

کاتیک عومهر بکوژه که ی خوئی ناسیه وه، فهرمووی: (سوپاس بو نهو خوایه ی که بکوژه که م که سیك نییه ته نها سوژدهیه کیشی هه بی، پی پی روبه روم بووه ستیتته وه له لای خوا -سبحانه-) ^(۳).

* * *

(۱) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب الصلاة، باب ما جاء في القبلة، حديث (۴۰۲).
(صحيح مسلم) مختصرا، كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عمر، حديث (۲۳۹۹).
(۲) واته: (دلنیا بن نه گهر ئیوه ته لاق بدات نهوا په روه ردگاری له ئیوه باشتی پی ده دات).
(۳) (مصنف ابن أبي شيبة) (۳۷۰۷۴) كتاب المغازي، باب ما جاء في خلافة عمر بن الخطاب.

باسى دەۋرى

گرنگىزىن پروداۋە كانى سەردەمى عومەرى كۆرى خەتتاب ﷺ:

* روداۋى «قادىسيە»ى موخەرەمى ۱۴ ك:

عومەر بىريارى دا خۆى ھېرش بىكاته سەر عىراق، ئەۋەبوو لە جىيى خۆى
عەلى كۆرى ئەبو تالبى دانا بەسەر مەدىنەۋە، بەلام عبدولرەھمانى كۆرى عەوف
پىيى ووت: (ئە من دەترسم ئەگەر بىشكىيى موسولمانان لە ھەموو سەر زەۋى دا
لاواز بن، جا وا بەباش ئەزانم كەسكىيى تر بىئىرى و خۆت بگەرپىتەۋە بۆ
مەدىنە).

ئەۋەبوو عومەر وياقى ھاۋەلەكانىش بۆچونەكەيان پەسەند كرد، بەلام عومەر
وتى: ئەي كىي بە باش دەزانى رەۋانەي كەين؟ وتى: شىر لە چىنگ و ھەلمەتيا،
سەعدى كۆرى ئەبى ۋەقاص، ئەۋىش رازى بوو، پاشان سەعد بە چوار ھەزار
سەرياز ۋە گوتوشيانە: شەش ھەزار سەريازەۋە بەرەو عىراق كەۋتە رى.

لەم سوپايەدا نىزىكەي سى سەد وچەند ھاۋەلىكى تىدا بوو، ھەفتايان لە
ئەھلى بەدر بوون، لەگەل زياتر لە ھەوت سەد مىندال لە مىندالانى سەحابە.
فارسەكانىش لەسەر رۆستەم رىككەۋتن و بە ھەشتا ھەزار سەريازەۋە كەۋتە رى،
ھەندىك ئەلەين زياترىش، لەگەل سى وسى فيلدا.

سەعد (رىبەي كۆرى عامرى) ۋەكو نىردراو نارد بۆلاي رۆستەم، چوۋە لاي
رۆستەم، دەبىنى ژورەكەيان بە قاللى و راخەرى زىرپىن و سەرىن و پشتى
ئاورىشمىن رازاندۆتەۋە، لەگەل ھەلۋاسىنى دوپرر و گەۋھەر، و خىلى زۆر بەنرخدا

لە گەڵ زۆر شتی تری گران بە هادا، تاجە کەشی لە سەر نا بوو، لە سەر پەختیکی
زێرین دانیشتبوو، ئەو بوو رییعی بە جلویەرگە شپە کەیی و شمشیرێک و قەلغانێک
و کورته ماینێکدا خۆی کردە ژۆرەو، دانەبەزی تا ماینە کەیی برده سەر قالێه کە،
پاشان دابەزی و هەر لەو ژۆرەدا بەستیەو، ئینجا هاتە پیشەو و هیشتا شمشیر
و قەلغان و کلاوێه کەیی سەری هەر پێو بوون و لە خۆی نە کردبوو.

وتیان: شمشیرە کەت دابنی؟

ئەویش وتی: ئە من لە خۆمەو نە هاتووم، ئێو بانگهیشتی منتان کردو،
جا ئە گەر لێدە گەرین ئاوهانە ئەو چاکە! وە گەرنا دە گەریمەو؟!

پۆستەم وتی: لێی گەرین! ئەمیش پمە کەیی دە کردە سەرینە کان و زۆریە
دراند! وتیان پێی: چی ئێو هیئاو بو ئێرە؟!

وتی: «اللّٰه بعثنا لنخرج من شاء من عبادة العباد إلى عبادة الله، ومن
ضيق الدنيا إلى سعتها، ومن جور الأديان إلى عدل الإسلام»، خوا پەوانە
کردوین بۆ ئەوێ بەندە کان لە بەندایەتی کردنی بەندە کان دەریین بۆ بەندایەتی
کردنی خوای بەندە کان و لە تەسکی دنیا بۆ فراوانیە کەیی وە لە زوڵمی دینە کان
بۆ دادپەروری ئیسلام. ئێمە بە دینە کەیی خۆی پەوانە کردو و بۆ خەلکی بۆ
ئەوێ بانگیان کەین، جا هەر کەس قبوڵی کرد ئێمەش لێی وەر دە گرین و وازی
لێدین، گەرنا لە گەلیدا دە جەنگین تا دە گەینە ئەوێ خوا بە لێنی پیداوین.
ئەوانیش وتیان: بە لێنە کەیی خوا چیه؟

وتی: بە هەشتە بۆ ئەوێ لە سەر جەنگی نیاران دە کوژری! و سەرکەوتنە بۆ

ئەوێ دە مێنی.

رۆستەم وتى: من گويم له قسەى ئىوہ بوو؟ جا دەتوانن جارى ئەمە دواىجەن،
تا ئىيمە تەماشايەك دەكەين و بزانی چى بکەين و ئىوہش ھەرۋەھا؟!

وتى: باشە! چەند رۆژتان پى خۆشە؟! رۆژىك يا دوو رۆژ؟

رۆستەم وتى: نا، بەلکو تا ئەوکاتەى پرس و پايۆژ بە خاوەن پەئى و گەورە
ودەم سىپەکانى خۆمان ئەکەين!

ئەویش وتى: پەيامبەرى خوا ﷺ بۆى داناوين لەکاتى بەيەك گەشتنمان
لەگەل دۆژمندا لە سى رۆژ زياتر چاوەرپى ئەکەين. جا بزانه بۆخۆت و بۆ ئەوانىش
برپيارى چى دەدەيت، دواى ئەو مەوعىدە يەككىك لەو سىانە ھەلبرێرە؟!

رۆستەم وتى: ئەتو گەورەيانى؟

وتى: نەخىر! بەلام موسولمانان وەکو يەك جەستە وان! بچوکیان پارێزەر و
پزگارکەرى گەورەيانە.

دواى ئەو رۆستەم، سەرۆک و کاربەدەستانى لای خۆى کۆکردەو و وتى: ئايا
قەت پياو لەمە جواميتر وقسە راسترتان بينيوه؟! ئەوانىش وتیان: پەنا بەخوا
کە مەيلت بۆلای شتى وا برۆا و واز لە دىنى خۆت بىنى بۆ ئەو سەگە، ئەتۆ
تەماشای جل و بەرگەکانىت نەکرد؟!

ئەویش وتى: خوا بتانکوژى! تەماشای جل و بەرگ مەکەن، بەلکو
تەماشای بۆچون و قسە و ھەلس و کەوت بکەن، عەرەب ھەر ئاۋھان بايەخ بە جل
و بەرگ و خواردن نادەن، بەلام پەسەن و پەچەلەك دەپارێزن و پىزى لىدەگرن.

ئين كه سیر: ده لئ: (روداوی قادسیه روداویکی مه زن بوو، هرگز شتی وا له عیږا قدا روی نه داوه، کاتیک هر دوولا به یه ك گه یشتن سه عد تووشی نه خووشی ده رده ده لاقه بوبوو، دومه لیش له لاشه ی به دركه وت، بویه نه یده توانی سواری بکات، تنها له كووشكیدا له سهر سنگ له سهر راخه ريك راكشابوو ته ماشای سوپاكه ی ده كړدو پړيكي ده خستن و پيشه وایه تی جهنگه كه ی دابوو ده ست خالدي كوري عورفوته (عرفطه)^(۱).

شهر ده ستی پيكرد، فرمانده كان ده ستیانكرد به هاندانی سهریازه كان له بؤ شهر، هر دوولا زور به توندي گیرانه یه ك و شهر پيكا دانیکی زور توند پرویدا، كومه لیک له پالنه وانانی جهنگه كه ده ستی باشیان وه شان له وانه: عه مری كوري مه عدي كه ریب، قه عقامی كوري عه مر، جه ریری كوري عه بدوللای به جه لی، خالدي كوري عورفوته، زوراری كوري خه تاب و توله یجه ی نه سه دی، شهره كه سی شه و سی پوژ دريژه ی كيشا، موسولمانه كان فیله كان و نه وانه شی به سه ریانه وه بوون هه موویان ته فروتونا كردن، هه روه ها بایه کی توند هه لیكرد، خیمه ی فارسه كانی له بن دهره ینا، نه وه بوو موسولمانان سهر كه وتن، پوستم كه وته خو ی و ویستی رابکات، به لام موسولمانان پیی گه یشتن و كوشتیان^(۲).

(۱) (البداية والنهاية) (۷/۴۴) أحداث سنة ۱۴ هـ.

(۲) (تاریخ الطبري) أحداث سنة ۱۴ هـ. و (البداية والنهاية) أحداث سنة ۱۴ هـ.

* جەنگى ئەجنادەين (۱۵ ك):

يەككە لە جەنگە يەكلايى كەرەۋەكان لە گەڭ پۆمدا. عەمرى كورى عاص بە سوپاكەيەۋە بەرەۋ ئەجنادەين كەۋتە پى و سوپاى پۆمەكانىش بە سەر كىردا يەتتى ئەرتبۆن دەرچوون.

عەمر ھەر لە ئەجنادەين مايەۋە لە ھىچ لايەكەۋە تواناى نەدەشكا بەسەر (ئەرتبۆن) دا، ھەۋالى نىزدراۋەكانىشى دىئارامى نەدەكرد، بۆيە بىر يارىدا خۆى بىرۋات، ئەۋەبوو پۆيشتە ژورەۋە بۆ لاي ئەرتەبوون و خۆى وا پىشاندا كە نىزدراۋى عەمرى كورپى عاصە، تاكو تەماشايەكى ھال و بارى ئەرتبۆن بىكا، عەمر قسەى خۆى كرد و گوئى لە قسەى ئەۋىش گرت، پاشان ئەۋەى مەبەستى بوو دەستى كەۋت و ھاتە دەرەۋە، بەلام ئەرتبۆن كەۋتە گومانەۋە لىيى و بانگى يەككە لە پاسەۋانەكانى كىردو چىپەيەكى بۆ كرد، عەمرى كورپى عاص واى زانى ئاشكرا بوۋە و فەرماندەكا بە كوشتىنى، بۆيە بە ئەرتبۆنى ووت:

ئەى ئەمىر! مەن گويم لە تۆ بوو و تۆش گويت لە مەن بوو، جا مەن يەككىم لەۋ دە كەسەى كە عومەرى كورپى خەتاب ناردوۋنى تا چاۋمان بە كاروبارەكانى عەمرى كورى عاصەۋە بى، جا پىم خۆشە بىيانھىنم و گويت لى بگىرن و گوئىان لىبگىرى، ئەرتبۆنىش وتى: باشە، بىرۆ بىيانھىنە، دووبارە بانگىكى پاسەۋانەكەى كىردەۋە و چىپەيەكى بۆ كرد، ئەۋەبوو عەمر بە بىۋەى پىزگارى بوو، بەلام ئەرتبۆن دواى زانى عەمرى كورپى عاص بوۋە، بۆيە وتى: ئەم پىاۋە فىلى لىكردم و سۆيىند بە خوا ئەمە فىلبازترىن و بلىمەت ترىن عەرەبە.

پاشان شهر له ناوچهی ئهجنادهین دهستی پیکرد و خوای گهواره سهركهوتنی بو موسولمانان نوسی، ئهرتبۆنیش چوو بو (ئیلیاء) و لهویندهری خۆی قایم کرد، (ئیلیاء) یش به (بیت المقدس) ئهئین^(١).

* فهتح کردنی بیت المقدس (١٦ ک) :

ئهبو عوبهیده به سوپای ئیسلامهوه کهوته پری و گهمارۆی (بیت المقدس)ی دا، ئهوهنده زۆری بو هیئان تا ئهوهبوو رازی بوون به ناشتهوایی بهو مهرجهی ئهمیری ئیمانداران ﷺ خۆی تهشریف ببات بو لایان^(٢).

عومهر تهشریفی گهیشته شام، ئهبو عوبهیده و ئهمیرهکانی تر، وهک خالیدی کوری وهلید و یهزیدی کوری ئهبو سوفیان چوونه پیشوازیهوه، ئهبو عوبهیده دابهزی، عومهریش دابهزی، ئهبو عوبهیده ویستی دهستی عومهر ماچ بکات، عومهریش ویستی پییهکانی ئهو ماچ بکات، ئهبو عوبهیده وازی هیئا، عومهریش وازی هیئا و کشایهوه.

پاشان کهوتنهپری، ئهوهبوو گاوارهکان دهست بهرداری (بیت المقدس) بوون، مهرجی ئهوهشی له گهئدا کردن که ئهبیّت له ماوهی سی رۆژدا رۆم نهمیئی و چۆلی بکهن، پاشان عومهر رۆیشته (بیت المقدس)هوه، لهو دههراگایهوه رۆیشته ژوورهوه که پیغهمبهری خوا ﷺ له شهوی ئیسرا و میعراج دا لیوهی رۆیشته ژوورهوه، ئهئین: کاتیك رۆشتوته ژوورهوه تهلییهی کردووه و دوو رکات نویژی

(١) (البدایة والنهاية) أحداث سنة ١٥ هـ وقعة أجنادين.

(٢) (البدایة والنهاية) (٤٤/٧).

(تحية المسجد)ى له مىحرابه كەي پىڭغەمبەرداود كىردووه. ھەروھە تىيدا نوئىزى به يانى به موسولمانان كىردووه، له پىكاتى يەكەمدا سۆرەتى (ص)ى خوئىندووه و خوئى و موسولمانانىش سۆجىدىيان تيا بىردووه، له پىكاتى دووه مىشدا سۆرەتى (بنى إسرائيل)^(۱)ى خوئىندووه، دواى ئەو ھەت بۆلاى بەرد (الصخره) كە و داواى له كەعبى ئەھبار كىرد شوئىنە كەي پىشان بەدا، كەعبە و تى: مزگەوتە كە بڭرە پىشتەو، ئەوئىش پىتى و ت: وەك جولەكەت كىرد (چاوت له جولەكە پىرى)، ئەو ھەبوو مزگەوتە كەي خىستە پىشەو ھى (بىت المقدس) ھەو - كە ئەمرو ھەمەرى پى ئەلئىن - پاشان بە ھەبا و كەواكەي دەستىكرد بە لاپردنى خوئى سەر صەخرەكە و موسولمانانىش يارمەتياندا و ئەركى گواستەو ھى باقىەكەشى سپارده خەلكى ئوردن.

جا رۆمەكان ئەو صەخرەيەيان كىردبوو زىلدان چونكە قىبلەي جولەكەكان بوو، بە رادەيەك ئافرەتانيان پارچە پەرۆى بى نوئىزيان له نىو سەرئاوى مالىەكانەو ھەنارد بۆ ئەو ھى فرى بدىتە نىو صەخرەكەو ھەكو پاداشتىك بۆ ئەو كارەي جولەكە بە زىلدان (القمامە) ھەكەيان كىرد، ئىرەش ئەو شوئىنەيە وا جولەكە لە خاچدراو ھەكەيان تىيدا لە خاچدا لە جياتى عىسا عليە السلام، جا لەبەر ئەو ھەھاتن و زىليان دەكرە سەر گوڤەكەي، بەو ھۆيەو ئەم شوئىنە ناوئا: (القمامە)، تەنانت دوايى ئەم ناو ھەرايە سەر ئەو كەنىسەيەي كە خاچەرىستان لەوئىندەر دروستيان كىرد^(۱)

(۱) واتە: سۆرەتى ئىسرا.

(۱) (البداية والنهاية) أحداث سنة ۱۶ ھ فتح بيت المقدس.

* فەتەح کردنی «تستەر و سوس» و بە دیل گرتنی هورمزان سالی ١٧ ك:

هۆکاری شەپەرە کە (یەزگورد) بوو کە هانی فارسیەکانی دەدا لە دژی عەرەب، هەتا وای لێهات فارسیەکان ئەو پەیمانانەیانە شکاند کە لە گەڵ موسولمانەکان بەستبوویان لە دواي شەپەری (قادیسیە) و شەره بچوکەکانی تر، بپاریاندا لە گەڵ موسولمانەکاندا بچەنگن، کاتیك ئەم هەواڵە گەیشتە عومەری کۆری خەتاب، فەرمانیدا بە سەعدی کۆری ئەبی وەقاص سوپایەك بنیڕیت بۆ ئەهواز لە بۆ پروپەرۆو بوونەوهی هورموزان، سەعدیش نوعمانی کۆری موقەرینی هەلبژارد، جا کاتیك نوعمان گەیشتە رامەهورمز، هورمزان لێی دەرپەری و لە گەڵیا جەنگا، ئەو هەبوو هورموزان شکاو بەرهو (تستەر) رایکرد و هەلەهات، موسولمانان بەدووی کەوتن هەتا لەویندەر گەمارۆیاندا، شەپەر گەرم بوو و کوشتاری هەردوولاش زۆربوو، موسولمانان بە بەرپائیان ووت -جا دوعا گیرابوو-^(١) : ئەهی بەرپاء ! سویند لەسەر پەرورەدگارت بچۆ، کە بیان دۆڕینیت و سەرمان بخت بە سەریان، ئەویش وتی: خواجه گیان سەرمانخە بە سەریان و منیش شەهید بکە.

ئەو هەبوو بەرپاء لەو رۆژەدا زیاتر لە سەد کەسی کوشت و پاشان خوای گەوره هورموزان و سوپاکەیی سەر شوپ کرد، بەرپادەیهك لە شارە کەیی خوشیاندا جیگەیان نەبوویهوه، جا یەکیك لە فارسیەکان داوای ئەمانی لە ئەبو موسای ئەشعەری کرد

(١) بە هۆی فەرموودە کەیی ئەنەسەوه زانراوه کە دوعای گیرایە کە ئەلێ: (پەيامبەری خوا فەرمووی: چەندین قژ گف گفینی تۆزای لە نێو دوو جل و بەرگی شەپ، کە گۆتی پێ نادری و حیسابی بۆ ناکری، ئەگەر سویند لەسەر خوای گەوره بخت بۆی جی بەجی دەکا (أخرجه الترمذي ٣٨٥٤) وقال: (حسن).

و ئەویش ئەمانیدا، ئەوەبوو شوینىكى بە موسولمانان پيشاندا كە پىنگاى چوونە ژورەوێ ئاو بوو بۆ ناو شارەكە، فەرماندەكان هانى خەلكياندا بۆ ئەو شوینە، ئەوەبوو كۆمەلێك پیاوی ئازا و جوامێر وەلامیان دایەو و لەگەڵ ئاوەكەدا پۆشستە ژورەو، ئەمەش هیشتا شەو، دواى هاتن و دەرگاوانەكانیان كوشت و دەرگاکیان كردهو، موسولمانەكان دەستیان كرد بە الله أكبر و پۆشستە ژورەو، كاتەكە نزیک نوێژی بهیانی بوویهو، موسلمانانیش سەرقالێ شەركردن بوون هەتا خۆر هەلەت و هیشتا نوێژی بهیانیان نەكردبوو.

ئەنەس ئەللی: لە فەقەى (تست)دا بەشداریم كرد لە كاتى نوێژی بهیانی بوو، بە هۆى گەرمى شەپەكەو خەلك نەیانتوانى نوێژەكانیان بكەن، كەس نوێژی نەكرد هەتا خۆر هەلەت، دواى لەگەڵ ئەبو موسادا كردمان، ئەنەس ئەللی: (ئەگەر دونیا و ئەوێشى تێیدا پێم بدرى بە قەدەر ئەو نوێژە دلخۆشم ناكا)^(۱).

هورموزان راپكرد بەرەو ناو (قەلاكە)، كۆمەلێ پیاوی پالەوان دواى كەوتن، ئەویش دەستیکرد بە تیر هاوێشتن، تا ئەوەبوو بەپاى و مەجزەئەى كورپى سەور تیریان بەر كەوت و كوشتیان، هورموزان پێى ووتن: ئە من سەد تیرم پێیە، هەر كامیكتان بێتە پێشەو لێى دەدەم، ئەگەر من سەد پیاوتان لێ بكورم ئێتر سودى دیل گرتنم چى بێت، وتیان: باشە چیت ئەوێ؟ وتی: ئەمانم بدەنێ، تا دەستم دەخەمە نێو دەستان و دەمبەن بۆ لای عومەرى كورپى خەتاب، ئەو هەر بریارێكیدا باشە، ئەوانیش رازى بوون. كاتێك رۆشتن بۆ مەدینە، چوون بۆ مال

(۱) رواه البخاري معلقا، كتاب الخوف، باب الصلاة عند مناهضة الحصون، قبيل الحديث (۹۴۵).

عومهر له مال نه بوو، پېښيان ووت: له مزگه و تدايه، کاتيک چوون بو مزگه ووت
پېښيان له گوښه يه کي مزگه و ته که دا بو خوی نوو ستووه.

هورموزان وتی: عومهر کوا؟ نه و انیش ئاماژه يان بو کرد و دهنګيان
نزم کرده وه نه و دهک به خه بهر بيته وه.

هورموزان وتی: نه دی کوا دهرگاوان؟ کوا پاسه وان؟!

نه و انیش وتیان: نه م نه په رده ی هه يه و نه پاسه وان. نه و ده بوو عومهر به هوی
دهنګيان نه وه به خه بهر هات و دانیش. وتیان: نه مه هورمزانه.

نه ویش وتی: چ به لگه يهک و چ پاساويک دینیته وه بو نه و په يمان شکانده
یهک له دواي يه کانه ت؟ هورموزان وتی: نه ترسم پیش نه و ده ی وه لامت بده مه وه
بکوزی.

وتی: نا له وه مه ترسه.

هورموزان داواي ئاوی کرد بيخواته وه، ئاويان بو هيئا، نه ویش به دهسته
له رزه وهریگرت، وتی: ده ترسم له کاتيکا ئا و ده خومه وه بمکوزی، عومهر وتی:
ترست نه بې تا ئاوه که ت نه خو یته وه. که وای ووت په رداخه که ی هه وادا و
نه بخواره وه. عومهر وتی: ئاوی بو یینن، تینویتی و کوشتنی له سر
کومه که نه وه. نه ویش وتی ئا و ناخومه وه. عومهر وتی: ده تکوزم. هورموزان وتی:
تو منت نه مين کرد له کوشتن هه تا ئاوه که ده خومه وه که چی هيشتا ئاوه که م
نه خواره و ته وه. نه نه سی کورې مالک وتی: راست ده کات نه ی نه میری ئيمانداران.

عومەر وتى: بە بەلەبى ئەى ئەنەس! ئە من ئەمانى كەسەك دەدەم كە بەراۋ و مەجزەئەى كوشتبەى؟! پاشان پرويكرەدە ھورموزان و پىى ووت: ھەلەم خەلەتاند، دە بەخوا من فرىو ناخۆم مەگەر موسولمان بىت، ئەو ھەبوۋ پاستەوخۆ ھورموزان موسولمان بوو. كە پىيان ووت: پىشتەر بۆ موسولمان نەبوۋى؟! وتى: ترسام بلىن: لە ترسى شمشىردا موسولمان بوو^(۱).

* سالى خۆلە مېشە كە «عام الرمادة»، سالى ۱۸ ك:

ئەم سالى ناۋرا بە سالى خۆلە مېشەكە، چونكە بەھۆى كەمى باران بارىنەو ەزەى رەش ھەلگەر، تاۋاى لىھات ەك خۆلە مېشى لىھات، ئەمەش بۆ ماۋەى نۆ مانگ ھەر بەردەوام بوو، ئەو ھەبوۋ ئىمامى عومەر نوسراۋىكى نووسى بۆ ئەبو موسا لە بەصرە و عەمرى كورى عاص، ئەيوۋوت: (ھاۋار و فرىاد بۆ ئومەتى موحومەد).

خەلەك ھەموو دەرچوون بۆ نوۋزە بارانە، عومەر عەباسى مامى پىغەمبەرى لەگەل خۆى ھىنا، بۆ ئەۋەى ئەو نوۋزە بارانە بە ئەلەكى بكا، عەباس ھەستا و وتارىكى بەكورتى خويند و نوۋزىكرەد و پاشان كەوتە سەر ئەژنۇكانيا ووتى: «اللهم إياك نعبد و إياك نستعين، اللهم اغفر لنا وارحمنا وارض عنا»، واتە: (خاۋىە گيان تەنھا و تەنھا تۆ دەرستىن و جگە لە تۆ ناپەرستىن، تەنھا و تەنھا داۋامى كۆمەك و مەدەد لە تۆ دەرستىن جگە لە تۆ داۋا لە كەسى تر ناكەين،

(۱) (تارىخ الطبرى) أحداث سنة ۱۷هـ، وانظر (تارىخ الاسلام) للذهبي، أحداث سنة ۲۰هـ،

خوایه گيان لیمان خوشبه و بهزهیت پیماندا بیتهوه و لیمان پازی به (پاشان
رۆیشت، که گهراڤانهوه نه گهیشتنه مال (چۆرهی ئاویان دههات)^(۱).

له ئه نهسی کۆری مالکوهه ئه لئ: کاتیک تووشی بی بارانی ببوایه،
عومهری کۆری خهتاب دهیوت: ئه ی خوایه ئیمه به پیغه مبه ره کهت لیّت
ده پارینه وه بارانت بۆ ده باراندین، وا ئیستا به مامی پیغه مبه ره کهت لیّت
ده پارینه وه^(۲)، بارانمان بۆ ببارینه، ئه لئ: ئیتر باران دهباری^(۳).

* جهنگی نه هاوهند ۲۱ ك:

موسولمانان سی هه زارن و نوعمانی کۆری موقهرین سه رکرده یانه، به لام
فارسه كان خویان قایم کردوه و ده رناچن له بۆ جهنگ. توله یه ی ئه سه دی وتی:
من وا به باش ئه زانم که کۆمه لا سه رپاز بنیترین چاویرپنه چاویان و داوی
پرویه پروو بوونه و هیان لی بکه ن و تووره یانکه ن، که ئه وان هاتنه ده ر و په لاماریاندا

(۱) (البدایة والنهاية) أحداث سنة ۱۸هـ.

(۲) ئه م چۆره ته وه سوله مه شروعه وه یچی تیدا نییه ئه وه ی که جائیزییه ئه وه تا هاوار
بکه یت به ئاماده نه بوویه کی بی توانا، ئاخه هه ندیک له سۆفیه کان ئه مه ده که نه به لگه که وا جائیزه
هاوار بکریته پیاوچاکان، ئیمه ش ئه لئین: ئه گه ر مه به ستان ئه وه یه: جائیزه هاوار به پیاوچاکیک
مردو بکریت، ئه وا ئه لئین: ئه ی بۆ هاواری نه کرده باشتیترین پیاوچاک که په یامبه ری خوایه ﷺ،
ئه گه ریش مه به ستان گۆری پیاوچاکه و هاواری لا بکه ی، دیسانه وه ئه لئین: باشتیترین و پیروزیترین گۆر
گۆری په یامبه ری خوایه ﷺ، ئه ی بۆ عومه ر نه رۆیشت بۆ لای ئه و گۆره پیروزه؟! که زۆریش لیته ی
دوو نه بووه و له پال دهستی بووه! به لکو رۆیشت بۆ لای پیاوچاکیک زیندو که عه باسی مامی
په یامبه ره ﷺ، خۆ ئه گه ر وتیان: نا مه به ستان پیاوچاکیک زیندووه، ئه وا ئیمه ش هه ر وامان
ووتوه و پیچه وانیه ی ئه وه مان نه گووتوه. (وه رگیتی).

(۳) رواه البخاري، كتاب الاستسقاء، باب سؤال الامام الاستسقاء، حديث (۱۰۱۰).

با ئەمان زوو رابكەن و بەرەو لای ئىمە بىن، كە بە دواى ئەماندا هاتن و گەيشتنە ئىمە خۆمانىش ھەر ھەموومان رائەكەين، ئىتر ئەو كاتە دلتيا ئەبن كە دۆراوين، ئىتر لە پرىكدا ئەوەندەى پى ناچى ھەر ھەموويان دىنە دەر، دواى ئەوہى كە لە ھەشارگەكانيان بە تەواوەتى ھاتنە دەر بۆيان دەگەرتىنەوہ و بە شمشىرەوہ دەكەوينە ناويان، تا بزائين خواى گەورە چى ئەكات.

خەلك بۆچونەكەيان بە باش زانى، ئەوہبوو نوعمان، قەعقاعى كورى عەمرى كرد بەئەمىرى ھىرشبەران و فەرمانى پىكردن كە برۆن بۆ شارەكە و دەوريان بدەن و ھەر كە ھاتنە دەر لە دەستيان رابكەن و ھەلبىن. قەعقاعىش چوو ئەوہى كرد، ئەوہبوو لە ھەشارگەكانيان ھاتنە دەرەوہ، ئىتر قەعقاع و ئەوہشى لەگەلیدا بوو راپايانكرد و كشانەوہ، فارسەكان ئەمەيان قۆستەوہ و كەوتنە دوايان، ئىتر ئەوہى تۆلەيە گومانى بردبوو ھاتە دى، وتيان: خۆيەتى خۆيەتى، ئىتر ھەر ھەموويان دەرچوون يەك جەنگاوەر لە شاردە نەمايەوہ، تەنيا دەرگاوانەكان نەبى، تا گەيشتنە لای سوپاكە، نوعمانىش لە ئامادە باشيدايە، ئەمەش لەبەرە بەياني پۆژى ھەينە.

خەلك ويستيان بچن بە گژياندا و شەر دەست پىبكا، بەلام نوعمان نەيھىشت و فەرمانى كرد شەرنەكەن ھەتا خۆر ئاوا دەبى، دەرەنەكان ھىور دبنەوہ، ئەو كات سەرکەوتن لەلایەن خواوہ دادەبەزىت ھەروەك پىغەمبەرى خوا ﷺ دەيکرد، بەلام ھەر پىداگىريان كرد بەشكو رازى بى و ھىرشيان بكەنە سەر، نوعمان قايل نەبوو -جا پياويكى زۆر خۆراگر و چەسپاو بوو-، ھەر كە خۆر ئاوابوو نوژى بە موسولمانان كرد و پاشان سواری ئەسپەكەى بوو -كە رەنگىكى سورى مەيلەو رەشى ھەبوو-، بە لای ھەر ئالايەكدا تىدەپەرى دەوہستا و ھانى دەدا كە خۆراگر و چەسپاو بى، ھەروەھا ئەو دەرپواتە پىشەوہ تەكبىرىك دەكا

هه موو ئاماده باش ده بن بۆ هیرش، ته کبیریکی تر ده کاته وه ئه بی هه موو به ته واهه تی ئاماده بن، که ته کبیری سییه می کرد ئه وکات له گه لیا هیرش ده ست پیده کات، پاشان گه پرایه وه شوینه که ی خزی. فارسه کانیش له ئاماده باشیه کی ته وادا بوون و ریزیان به سستبو به شیوهیه کی زۆر سامناک که هه رگیز وه کو ئه وه یان نه دیبوو، زۆربه یان وه کو زنجیر رۆیشتبوونه نیو یه که وه، درکی ئاسنینیان له دوا ی خۆیا نه وه دانا بوو بۆ ئه وه ی نه توانن بگه رینه وه یا را بکه ن.

پاشان نوعمانی کوری موقهرین الله اکبری یه که می کرد و ئالاکی له رانده وه خه لک هه مو ئاماده باش بوون، جاریکی تر الله اکبری کرد و ئالاکی له رانده وه خه لکیش جاریکی تر ئاماده باش بوونه وه پاشان ته کبیری سییه می کرد و هیرشی کرد و موسلمانانیش له گه لیا هیرشیان برد، ئالاکی نوعمان ده له ریه وه وه کو له رینه وه ی (العقاب)^(۱) له سه ر نیچه ره که ی، تا گه یشتنه یه ک و شه ر ده ستی پیکرد، شه رێک که هه رگیز له و شه رانه ی پێشوو تر شتی وا پرووی نه داوه، پروای وه ک ئه مه نه بیستراوه. پاشان خوا ی ته عالا سه رکه وتنی بۆ موسلمانان نووسی.

* وه فاتکردنی خالدی کوری وه لید ﴿﴾ ۲۱ ک:

خالد له سه ر جیگه ی مردن بوو، ئه یووت: (ده به خوا به شداری ئه وه نده و ئه وه نده جه نگم کردوه له پێشهنگی سوپاوه بووم، بستیك نییه له جهسته مدا مه گه ر شوینی شیریک یان رمیک یان تیریکی پێوه یه، که چی ئا ئه وه تا ده بینن وه کو و شتر چۆن ده مرئ لوتم بشکی له سه ر جیگا که م ده مرم، ده ک چاوی ترسنۆکان قه ت نه خه وی).

(۱) (العقاب): دالاش: مه لئکی گوشت خۆری به ناویانگه.

ھەرۋەھا ئەللى: (شەۋىك كە تىيدا برۆمە لاي بوكىك يان مژدەى منداللىكم
پىبدرىت، پىم خۆشتر نىيە لەۋەى كە لەشەۋىكى پىر سەرما و سۆلەدا لەگەل
موھاجىرىندا بەيانىان لە نىۋ دوژمن پى بكمەۋە)^(۱).

(۱) (البداية والنهاية) ذكر من مات سنة ۲۱ هـ.

بہشتی سیئہم

خیلافہتی ٹہ میری ٹیمانداران عوسمانی
کورۃ عہ ففان ﷺ لہ سالتی سر ۲ بو ۵ سرک

باسی یه کهم

عوسمان چۆن خیلافه تی گرتە دەست؟

* چیرۆکی شورا :

کاتیڤ له عومەر رضی اللہ عنہ درا، خیلافه تی خسته ئەستۆی شەش کهسه وه: عوسمانی کورێ عەففان، عەلی کورێ ئەبی تالب، تەلحە کورێ عوبەیدوللا، زوبەیری کورێ عەوام، عەبدولرەحمانی کورێ عەوف، سەعدی کورێ ئەبی وهقاص، ئەم چیرۆکی شورا یه ئیمامی بوخاری له سه حیحە کهی خویدا گیراویه تیه وه (تا بزاین میژوو زایه ناییت)، ئەوه تا ده بیینی ئیمامی بوخاری دوو قەزیه مان بۆ رپوایه ت ده کات که مش ت ومړی زۆریان له سەر کراوه.

بوخاری چیرۆکیکی دورو و درێژ له باره ی کوشتنی عومەر وه رضی اللہ عنہ رپوایه ت ده کات، تا ده گاته ئەوه ی که به عومەر رضی اللہ عنہ گوتراوه: وه سیه ت بکه ئە ی ئەمیری ئیمانداران، جینشینیک دابنێ.

ئەویش وتی: من کهس لهو کۆمه له به شیاوتر نازانم که په یامبه ری خوا ﷺ وه فاتی کردو له ده ستیان پازی بوو، پاشان ناوی عەلی و عوسمان و زوبه یر و تەلحە و سەعد و عەبدولرەحمانی کورێ عەوفی هینا.

وتی: (ئەوه عەبدوللای کورێ عومەر ئەبیته شاهی د به سەرتانه وه، هیچیشی به ده ست نییه، ئەگەر هاتوو سەعد بوو به ئەمیر، ئەوه چاکه، وه ئەگەر نا هه رکامتان بوو به ئەمیر با پشتی پی ببه ستی، ئە من له بهر بی توانایی و ناپاکی له کارم لانه بردوه) ^(۱).

(۱) چونکه عومەر سەعدی کورێ ئەبی وهقاصی له کاریه ده ستیی کوفه لا برد.

(۱) نهم پړوايه ته راستی مهسه له کهمان به تهاوتی بڼه پروون ده کاتوه کموا زویمیری کورپی عهوام رقی له عدلی نه بوه، ناخر چوڼ رقی لی دهبی له کاتیکدا زویمیر کورپی صه فیه ی پوریتی (خوشکی باوکی)، هدره ها هه لیب ژاردوه بڼه خيلافهت ههروهک له ريوايه ته کهدا روون و ناشکرايه.

پاشان پرووی کرده ئهوه که ی تریان - که عوسمان بوو - هه مان شتی پی ووت.
جا کاتی که په یمانه که ی لی وهرگرتن وتی: ئه ی عوسمان دهستم بهری، بهیعه تی
پی داو، عه لیش بهیعه تی پیدا و هه موو ئه وانه له ماله که دابون و هاتنه ژووره وه
و بهیعه تیان پیدا^(۱).

ئه مه ریوایه تی بهیعه ت پیدا نه که ی عوسمانه ههروه که له صه حیجی بوخاریدا
هاتووه.

لیره دا هه ندیک وورده کاری تر هه یه له الصحیحدا^(۲) دا هاتووه که وا
عه بدولر په همانی کورپی عه وف سی رۆژ دانیشتووه و چاوه ری کردووه و پرسى به
موهاجرین و ئه نسار کردووه. تا ئه لی: (سویند به خوا یه که مالم نه هیشتووه له
ماله کانی موهاجرین و ئه نسار مه گهر پرسیارم لی کردون، نه مبینی کهس به
عوسمان هاو تابکه ن)^(۳).

که و ابو بهیعه ت وهرگرتنه که راسته وخۆ و له خۆوه نه بووه، به لکو دوا ی
ئه وه ی په یمانی له هه ردووکیان وهرگرتووه، سی رۆژ دانیشتووه و پرس و پاو یژی
کردووه، پاشان عوسمانی هه لباردووه.

ئه وه ی جیی داخه، ده بینین کتیه میژوویه کانی سه رده م، که باس له
ژیانی هاوه لان ده که ن، پشت له ریوایه ته که ی بوخاری ده که ن و ریوایه ته

(۱) (صحیح البخاری) کتاب فچائل الصحابه، باب قصه البیعه، حدیپ (۳۷۰۰).

(۲) له زاراه ی ئه هلی عیلمدا هه رکات ئه م ئه لیفو لامه یان به وشه ی (صحیح) هه وه نا، ئه وا
به زۆری مه به ستیان صه حیجی بوخاریه یا موسلیم. (وه رگێر)

(۳) (صحیح البخاری) کتاب الاحکام، باب کیف یبایع الامام الناس، حدیث (۷۲۰۷).

درؤینه که ی ته بو میخنه ف ودرده گرن که له میژوه که ی ته به ریدا هاتوه.
ته مهش دهقه که یه تی:

کاتیک که درا له عومهری کورې خه تاب، پیی گوترا: نه ی ته میری
ئیمانداران جینشینیک دیاری بکه؟ وتی: کی دهست نیشان بکه؟ ته گهر
ته بوعبیده ی کورې جه پراح زیندوو بوايه هه لم ده بژارد، ته گهریش په روه دگارم لیی
پرسیم ته لیم: گویم له په یامبه ره که ت بووه فرمویه تی: ته مینی ته م ئومه ته یه.
هه روه ها ته گهر سالی مه ولای ته بو حوزه یفه زیندو بوايه ده مکرد به نه میر، خو
ته گهر په روه دگارم لیی پرسیم، ته لیم: گویم له په یامبه ره که ت بووه ﴿﴾
فرمویه تی: به راستی سالم خوی زور خوش ده وی. پیاویک پیی ووت: من پیت
ده لیم، عه بدوللای کورې عومهر دابنی، ته ویش فرموی: خوا بتکوژی، به خوا
له م قسه یه دا مه به ست خا نه بوو، تیا بجی، چون که سیک بکه م به خه لیفه
نه ی توانی خیزانه که ی ته لاق بدا، پیو یستیمان به کاروبارتان نییه، ستایشی
خیلافه تم نه کردوه تا هانی یه کیک له مال و منالمی بو بده م، ته گهر خیلافه ت
چاک بی، ته وابهشی خومان لی برد، ته گهریش خراب بی، خو ته مه خراپه یه که و
خاووخیزانی عومهری لی دور ده خریته وه و ده دریته مل عومهر، با خانه واده ی
عومهر یه کیکیان مو حاسه به ی له گه ل بکریت له سهر کاروباری ئومه تی مو حه مده

﴿﴾

به راستی خوم ماندو کرد و مال و مندا لیشم مه حروم کرد، خو ته گهر
رزگاریشم بی، بی چاکه و بی خراپه، ته وه به راستی دلشادم، جا سهیر ته که م،
ته گهر خه لیفه م دانا، خو ته وه له من باشتر خه لیفه ی دانا وه - مه به سستی

ټه بويه كره-، ټه گهرش وازم ليټه ټنا و كه سم ده ست نيشان نه كړد، ټهوا له من باشتر وازی ليټه ټنا -مه به سټی په يامبهري خوايه ﷺ-، به دلنيايي هوه هرگيز خوا دينی خوی زايه ناکا.

ټيتر روښتنه دهره وه، پاشان گه پانه وه، وتیان: ټه ی ټه میری ټيمانداران ټه گهر پاسپارده يه كه به جی بهیټی؟ ټه ویش فهرموی: له راستيدا دواي ټه و قسانم، دامنا بو ته ماشايه كه بكه م تا يه كيكتان بكه م به ټه میر، كه له بارترينتانه بو ټه وهی به ره وه هقتان به ریټ و ټاماژهی كړد بو عه لی، جا له خوچونیك دايگرم و ماندوی كړدم، بينیم پياويك روښتنه باخه كه يه وه و ده سټی كړد به رڼينه وهی هرچی سهوز و پيگه يشتووه و له زه وی دنا، له مه وه تيگه يشتم كه خواي گه وړه ده سه لاتی به سهر كاری خویدا ده شكیټ و منیش ده مرم، بویه نامه وی به مردوی و به زيندوی ټه مه بكیشم، من ټه و كوومه له پياوه تان له ناو به جی ديلم، كه په يامبهري خوا ﷺ له باره يانه وه ده فهرمويت: ټه هلی به هه شتن: سه عیدی كورپی زهیدی كورپی عه مری كورپی نوفه يل يه كيكه له وانه به لام من ناخه مه ريزی ټه و شه شه وه، شه ش كه سه كه بریتين له: عه لی و عوسمان هه ردوو كوره كه ی عه بد مه ناف، عه بدولپه حمان و سه عد هه ردوو لالوكه ی په يامبهري خوا ﷺ، زوبه يری كورپی عه وام كورپی پوری و حه واری په يامبهري ﷺ، ته لحه ی كورپی عوبه يدوللا، جا خه لك با يه كيك له وانه هه لبريټريټ، هه ركاميان تان ده ستنيشان كړد ټهوا چاك بن له گه ليدا و پشتی بگرن و سه ری بخه ن، هه ر شتيكيان به هه ر كه سيكتان پاسپارد با به جی بهیټی.

ديسانه وه روښتنه دهره وه، عه بباس به عه لی ووت: له گه ليان مه رو.

عہلی وتی: حہزم لہ دووبہرہ کی و جیاوازی نییہ، ئہویش وتی: کہواتہ

کاتیڤک به یانی بووه وه عومەر بانگی عه‌لی و عوسمان و سه‌عد و عه‌بدولرهمانی کورپی عه‌وف و زوبه‌یری کورپی عه‌وامی کرد، پیانی ووت: هه‌رچی چاوم گیرا بینیم ئیوه‌ن پی‌شه‌وا و دهم سپی خه‌لک، خه‌لیفه‌ش هه‌ر له ئیوه‌ ده‌بی‌ت، په‌یامبه‌ری خوا ﷺ وه‌فاتی کرد و لی‌تان رازی بوو، من له هه‌لویستی خه‌لک د‌ل‌نیام له‌ ئاست ئیوه‌ ته‌گه‌ر به‌ چه‌سپاوی بم‌ینه‌وه، به‌لام له‌ ئیوه‌ د‌ل‌نیانیم، له‌وه‌ی جیاوازی و دووبه‌ره‌کی له‌ نی‌وان‌تاندا ر‌و‌ی‌د‌ات، به‌ه‌وی ئیوه‌شه‌وه‌ دووبه‌ره‌کی بکه‌ویته‌ نی‌و خه‌لکه‌وه، هه‌ستن بر‌ۆن ب‌ۆ ژوره‌که‌ی عانی‌شه‌ و ر‌وخسه‌تی لی‌ بخ‌وازن و پاشان راوی‌زیکه‌ن و یه‌کی‌کتان هه‌لب‌ژێرن.

دواى ئەوه وتى: نا، مەرپۆنه ژووره كەى عائىشەو، بەلام نزيك بن، پاشان سەرى له زهوى دانا و خويىن به لاشهيدا دهچۆرا و تهواو لاوازى كردبوو.

[illegible]

نه گه‌یشت، نه‌وا ئیوه ئیشی خۆتان بکه‌ن. کێ ئه‌رواته شوین ته‌لحه بۆم؟ سه‌عدی کورێ ئه‌بی وه‌قاص وتی: من ده‌روم، -إن شاء الله- دیته خزمه‌ت. عومه‌ر فهرموی: ئومیدم هه‌یه -إن شاء الله- ئاماده‌بی‌ت. واشنازانم که‌س ئهم کاره به‌ده‌ست بگریت مه‌گه‌ر یه‌کیک له‌م دوو پیاوه نه‌بی‌ت: عه‌لی یان عوسمان.

ئه‌گه‌ر عوسمان بوو به‌ خه‌لیفه، ئه‌و نه‌رمونیانه، ئه‌گه‌ریش عه‌لی بوو به‌ خه‌لیفه ئه‌و گه‌مه‌چییه، شایسته‌ترینتانه که‌ به‌ره‌و ریگه‌ی هه‌قتان به‌ری‌ت.

گه‌ر هاتوو سه‌عدیان دانا، ئه‌وه به‌راستی شایسته‌یه و هه‌ر بۆخۆی کراوه، گه‌رنا با ئه‌وه‌ی داده‌نری‌ت پشتی پی‌ ببه‌ستیت، له‌ راستیدا من له‌به‌ر ناپاک‌ی ول‌اوازی له‌ کارم نه‌خستوو، ئه‌گه‌ریش پیاویکی خاوه‌ن ره‌ئی هه‌بی‌ت عه‌بدول‌پهمانی کورێ عه‌وفه، یاریده‌ریکی رێنیشاندهره له‌لایه‌ن خواوه، گو‌ی پی‌ بۆ بگرن.

پاشان به‌ ئه‌بو ته‌لحه‌ی ئه‌نساری ووت: ئه‌ی ئه‌بو ته‌لحه‌ خ‌وای به‌رز و بلند ئیسلامی به‌ ئیوه سه‌ر به‌رزکرد، جا په‌نجای پیاو له‌ ئه‌نسار هه‌لبژیره، هانیان بده تا‌کو یه‌کیک له‌ خ‌ویان هه‌لبژیرن.

به‌ میقدادی کورێ ئه‌سه‌وه‌دی ووت: ئه‌گه‌ر منتان خسته نی‌و گۆره‌وه ئه‌و شه‌ش که‌سه کۆ بکه‌ره‌وه، تا یه‌کیکیان هه‌لبژیرن.

ئینجا به‌ سه‌وه‌یی ووت: بۆ ماوه‌ی سی‌ رۆژ تۆ نو‌یژ به‌خه‌لکی بکه‌، هه‌ر کام له‌ عه‌لی و عوسمان و زوبه‌یر و سه‌عد و عه‌بدول‌پهمانی کورێ عه‌وف و ته‌لحه‌ هاتنه‌ پی‌شه‌وه، پی‌شیا‌نخه، عه‌بدول‌لای کورێ عومه‌ریش بی‌نه، به‌لام هیچی به‌ده‌ست نییه، له‌سه‌ر سه‌ریان راوه‌سته، ئه‌گه‌ر پی‌نجیان کۆبونه‌وه و له‌ سه‌ر یه‌کیکیان کۆک بوون و یه‌کیکیان رازی نه‌بوو، ملی بشکیننه‌ یان به‌ شمشیر له‌ ملیده.

نه ګر چواريان له سهر په کيکيان کۆک بوون و دووانيان پازي نه بوو، له ملي
 نهو دوانه ش بده، نه ګر سيانيان به په کيکيان پازي بوون و سيانه کهي تريان به
 په کيکي تريان پازي بوون و عه بدوللای کورې عومهر پازي، با په کيک له خويان هلبژيرن،
 به لام نه ګر به دادوهری عه بدوللای کورې عومهر پازي نه بوون، نهوا له ګل نهو
 لايه نه بن که عه بدولرهماني کورې عه وافي تيدايه، هدرچي مايه وه له وانه ي
 رازينابن به وانه ي خه لک له سهری کۆکن بيانکوژن^(۱).

منيش نه ليم: نه مه رپوايه ته کهي نه بو ميخنه ف، که چهندين شتي
 پيچه وانه ي رپوايه ته کهي بوخاري تيدايه، ههروها سهرباري چهندين زياده ي
 نه شي او و نابه جي، له وانه: هه لال کردني خويي نه وانه ي خودي عومهر
 له باره يانه وه دهلي: په يامبهړي خوا ﷺ وه فاتي کردوه و ليان پازي بووه !!

سبحان الله! عومهر ﷺ چۆن کوشتني نهو هاوه له بهرز و بهر پزان، عوسمان
 و عه لي و ته له عو زوبه ير و عه بدولرهماني کورې عه وف و سعد کورې نه بي
 وه قاص، به هه لال ده زاني، له کاتيکدا خوي نه لي: نه مانه نهو که سانه ن، که
 په يامبهړي خوا ﷺ وه فاتي کردوه و ليان پازي بووه، نا نه مه ناراستي و پوچي
 نه م رپوايه ته پيشان ده دات، دواي نه وه ش نه مه کييه جور نه ت نه کات نهو برپاره
 ته نفيز بکات؟! نه ي باشه نه کر تي جي به جي ش نه کر تي؟! له راستيدا ته نها
 درويه کي هه لبه ستراوه و هيچي تر، پاشانيش به ئامازه به لکو به راشکاوي له
 پيشتري عه لي تيدايه بؤ خيلافه ت.

* عوسمان شايسته تره بۆ خيلافهت:

دواى ئهوه خه ټك له سهر عوسمان كۆك بوون و به يعه تيان پيدا، كه باشتريـن هاوه ټى په يامبه ره ﷺ له دواى ئه بويه كر و عومهر، له بهر فرموده كه ي ئيـبن عومهر ﷺ كه ده ټى: له دواى په يامبه رى خوا ﷺ كه سمان به هاوتا و هاوشانى ئه بويه كر نه ده زانى، دواى ئه و عومهر و ئينجا عوسمان، ئيتر فه زلى كه سمان به سهر كه سدا نه ده د^(۱) كه ريوايه تيكي تر دا نه ټى: جا په يامبه رى خوايش ﷺ گوڼى ليـمان ده بوو و ئينكارى لى نه ده كړدى^(۲)

عه بدول ټاى كورى مه سعود له باره ي به يعه ت پيدانه كه ي عوسمانه وه نه ټى: (باشتريـنى كه سيكي نيومان كرا به خليفه، كه له سه رووي هه مومانه وه بو)^(۳) هه ريويه ئيمامى ئه بو ته يو ي كورى ئه بو ته يميه ي سه ختيانى و ئيمامى ته حمه د و ئيمامى دارولقوتنى ده ټين: هه ركه س عه لى بخاته پيش عوسمانه وه، ناما قولى وي پزى به ران بهر موهاجيرين و نه سار كړدوه، چونكه عه بدول پـرچانى كورى عه وف نه ټى: به خوا يه ك مالم نه هي شته وه له ماله كانى موهاجـرين و نه سار مه گهر پرسيارم لي كړدون، جا نه مبيني كه س به عوسمان هاوتا بـكه ن، هه مويان عوسمانيان به باشت ده زانى.

(۱) (صحيح البخارى) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب عثمان، حديث (۳۶۹۷).

(۲) (المعجم الكبير) للطبراني (۱۲/۱۳۱۳۲). و (السنة) للخلال ص (۳۹۸). و (السنة) لابن

أبي عاصم (۵۵۳). وقال محققه العلامة الألباني: (إسناده صحيح).

(۳) (السنة) للخلال، ص (۳۲۰).

ئهوه بوو به بهیعه تپیدانیکی گشتی بهیعه تی خیلافهت درا به عوسمانی کوری عه ففان.

ئیمامی ئه حمده دی کوری حه نبه ل: ئه لئیت: هیچ کام له خه لیفه کان بهیعه ته که بیان به ئه ندازه ی بهیعه ته که ی عوسمان جه خت له سه رکرا و نه بوو، له بهر ئه وه ی بهیعه ت پیدانه که ی به کوپای دهنگی خه لک بوو^(۱).

ئه وه شی که ئه هلی سوننه ی له سه ره ئه وه یه: هه رکه س عه لی بخاته پیش ئه بویه کر و عومه ره وه ئه وا گو مپا و موته دیعه، به لام هه رکه س عه لی بخاته پیش عوسمانه وه ئه وا به هه لدها چووه، نه به گو مپا و نه به موته دیعی نازانن، ئه مه ئه گه ر چی هه ندیک له زانایان هه ر له مه ر ئه و مه سه له یه زۆر تونلن چونکه ئه لئین: (هه رکه س عه لی بخاته پیش عوسمانه وه، وه کو ئه وه وایه بلئیت هاوه لانی پدیامبه ر ﷺ ناپاکیان له ئه مانه ته که کردووه، به وه ی رویشتون عوسمانیان پیش عه لی خستووه -رزه زای خوا له هه موویان بیّت-).

باسى دەۋرى

عوسمانى كۆرى غەففان لە چەند دېرېكدا

* ناو ورەچە ئەكى:

ناوى عوسمانى كۆرى غەففانى كۆرى ئەبىلغاسى كۆرى ئومەييەى كۆرى
عەبد شەمسى كۆرى عەبدولمەنافە، لە عەبدولمەنافدا لە گەل پەيامبەرى خوا ﷺ
بە يەك دەگەن.

دايىكى ئەپراى كچى كۆرەيزى كچى پەبىيەى.

داپەرەشى ئوم حەكىمى كچى عەبدولموتەلىبە پورى پەيامبەرە ﷺ^(۱).

* نازناو وكونيە كەى :

نازناوى (ذو النورين) لىنرا، چونكە پوقەييەى كچى پەيامبەرى خوا ﷺ
خىزانى بوو، كە ئەويش وەفاتى كرده ئوم كەلسوميشى ماره كرده^(۲).

كونيە كەى ئەبوعەبدوللا وئەبو عەمرە، ھەر زوو لەسەر دەستى ئەبويە كرى
صديق موسلمان بوو^(۳). كۆچى بۆ حەبەشە كرده و پاشانىش بۆ مەدينە.

* خىزانە كانى و مندالە كانى:

خىزانە كانى عوسمان برىتين لە:

(۱) (معرفة الصحابة) (۱/۲۳۵).

(۲) (معرفة الصحابة) (۲/۲۴۵).

(۳) (الإصابة) (۲/۴۵۵).

۱. روقه میه ی کچی په یامبه ری خوا ﷺ.
۲. نوم که لسومی کچی په یامبه ری خوا ﷺ.
۳. فاخیته ی کچی غه زوان.
۴. نوم عه مری کچی جوندوب.
۵. فاتیمه ی کچی وه لیدی کوری عه بد شه مس.
۶. نوم به نینی کچی عویهینه.
۷. ره مله ی کچی شه میه ی کوری ره بیعه.
۸. نائیله ی کچی فرافصه.

❀ مندا له کانی :

کورپه کان: عه بدوللا - عه بدوللا ی بچوک - خالد - ئه بان - عومهر -
سه عید - عه بدولمه لیک - عه مر - عه نه سه.

کچه کان: مهریم - نوم سه عید - عاتیشه - مهریم (یه کیکی تر) - نوم
به نین.

❀ فه زله کانی :

له عه بدولپه همانی کوری سه مورپه وه ئه لی: کاتیک په یامبه ری خوا ﷺ
سوپای ته نگانه (جیش العسرة) ی ناماده کرد، عوسمان هات بولای په یامبه ری
خوا ﷺ و هزار دیناری له نیو کراسه که ی بوو، پرژانديیه چاکی په یامبه ری خوا
ﷺ، په یامبه ری خواش ﷺ هم دیو و ئه و دیوی به پاره که ده کرد و ئه یفه رموو:

«ماضر عثمان ما عمل بعد يوم»^(١)، له مرووه عوسمان هه رچی بکات زیانی لێنادات، ئەمە ی هەر دووبارە دەکردهوه^(٢).

له ئەبی موسای ئەشعەر یهوه ﷺ ئەلی: (عوسمان دای له ده رگای مالی پەيامبەر ﷺ، پەيامبەری خوا ﷺ فەرموی: بیکەر دهوه و مژده ی به هه شتیشی بدهی، دوا ی به لا و موسیبه تیک که دیتە پێی)^(٣).

١. له ئەنه سه وه ﷺ ئەلی: (پەيامبەری خوا ﷺ له گەل ئەبو بکر و عومەر و عوسماندا پۆشتنه سەر کێوی ئوحد، کێوه که له ریه وه، پەيامبەری خوا ﷺ فەرموی: پاوه سته ئە ی ئوحد، تو ته نها پەيامبەر تیک و راستگو یه ک و دوو شه هیدت له سه ره)^(٤).

٢. له ئیبن عومەر وه ﷺ وتی: (روژی پەيامبەری خوا ﷺ هات بۆ لامان پێی وتین: که خه وتبووم بینیم وه کو ئەوه ی (المقالید) و (الموازین) م پێدرا،

(١) له بەر ئەمە یه هه ندیک له شیعه ئەلین - گەر بیستیت - : خوا یه که ئەوه نده پوله کی بی!! له تاوانبار یکی وه که عوسمان خۆش بی به هۆی پاره وه .. ئەوه خوا ی ئیمه نیه و نامانه وی.

(٢) أخرجه أحمد في (المسند) (٦٣/٥) ريوایه ته که که سیری کوری ئەبی که سیری خزمه تکاری عه بدولر هه مانی کوری سه موره ی تیدایه که: حال ی مجهوله، به لام ئەلبانی له (مشکاة المصابیح) دا (٦٠٦٤) به هه سه نی دانا وه.

(٣) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب المناقب، باب مناقب عثمان، حديث (٣٦٥٩)، و (صحيح مسلم) كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل عثمان بن عفان، حديث (٢٤٠٣).

(٤) (متفق عليه): (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي ﷺ ((لو كنت متخذًا خليلاً))، حديث (٣٦٧٥). و أخرجه مسلم في (صحيحه) كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل طلحة والزبير، من حديث أبي هريره (٢٤١٧).

(المقالید) بریتیه له کلیله کان، [(الموازين)یش بریتیه لهوه ی شتی پیډه پیتون]^(۱)، خرامه نیو یه کیک له تای ته رازوه که وئومه ته که شم خرایه نیو تاکه ی تر، من له ئومه ته که م سه نګین تر بووم، ئینجا ئه بویه کریان هیڼا، ئه ویش له وان سه نګین تریوو، ئینجا عومهریان هیڼا ئه ویش له وان سه نګین تریوو، ئینجا عوسمانیان هیڼا ئه ویش له وان سه نګین تریوو، پاشان بهر زکرایه وه، پیاوړیک وتی: ئه ی ئیمه له کوین؟ ! ئه ویش فرمووی: (له وین که خوټان هه لټان بژاردوه)^(۲).

* له نیشانه کانی په یامبه رایه تی :

له موپره ی کورې که عبه وه ﷺ ئه لئ: گویم له په یامبه ری خوا بوو ﷺ باسی فیتنه ی ده کرد، زور نریکی کرده وه، (وه کو ئه وه ی هاتنی ئه و سهرده مه زوری نه مابئ)، له و کاته دا پیاوړیک به ویدا تیپه ری و دهم وچاوی هه لپیچا بوو، په یامبه ر ﷺ فرمووی: (ته مه له و پوژده دا له سهر هق و هیډایه ته)، موپره ی کورې که عب ئه لئ: به دوایدا رویشتم بینیم عوسمانه^(۳).

له عائیشه وه - په زای خوی لیبئ- ئه لئ: (په یامبه ری خوا ﷺ فرمویه تی: ئه ی عوسمان ئه گهر هاتو پوژیک خوی گه وره تو ی کرد به کاریه ده ست و

(۱) ئه وه ی له نیوان ئه م دوو که وانه دایه □ زیاده ی ترن له ریوایه تی تر دا هاتوه، به لام نوسر نه یه یتان، بویه ش هیڼام زیاتر مه به ست پرون ده که نه وه. (وه رګیټ).

(۲) أخرجه أحمد في (المسند) (۷۶/۲)؛ عویدو لئای کورې مه پوانی تیډایه: که مه جهوله، به لام فرموده که شیخ أحمد شاکر به صحیحی داناوه، فرموده ی (۵۴۶۹).

(۳) أخرجه الترمذی، کتاب: المناقب، باب مناقب عثمان، حدیث (۳۷۰۴) باسناد صحیح.

مونافیه‌کان ویستیان ئەو کراسەیی که خوای گەوره له‌به‌رتی کردوه، له‌به‌رتی داکه‌ن، نه‌که‌ی به‌گوێیان بکه‌ی!)^(١).

سه‌رباری ئەو تهم و مژیه‌ی که له‌لایهن نه‌زان و درۆزن و گومپا‌کانه‌وه دروست کراوه، به‌لام له‌پراستیدا سه‌رده‌می خیلافه‌تی عوسمان به‌سه‌رده‌می زی‌پین داده‌نری‌ت له‌ماوه‌ی هه‌موو خه‌لیفه‌ راشدییه‌کاندا، له‌سه‌رده‌می ئەمدا بوو سنوری ده‌وله‌تی ئیسلامی فراوانی به‌خۆوه‌ بینی، له‌سه‌رده‌می ئەمدا باکوری ئەفریقا و ئەسکه‌نده‌ریه‌ فەتح کران و یه‌که‌مین که‌شتی گه‌لی ئیسلامیش دروست کرا، هه‌روه‌ها ئەرمینیا و ئازەربایجان فەتح کرا، هه‌روه‌ها فەتح‌کردنی هه‌ریمه‌کانی فارس له‌سه‌رده‌می ئەمدا گه‌یشه‌ کۆتایی وه‌ خۆشگوزه‌رانی و هه‌رزانی و ئەمن و ئاسایش و به‌خشین بآلی به‌سه‌ر سه‌رانسه‌ری ده‌وله‌تی ئیسلامیدا کیشا.

جا ئەم خۆشگوزه‌رانی و فتوحاته‌ به‌رده‌وام بون به‌ به‌رده‌وامی خیلافه‌تی عوسمان، بۆ ماوه‌ی دوازه‌ده‌ سال، پاشان فیتنه‌ له‌ سالی ٣٥ ک سه‌ری هه‌لدا، که‌ کۆمه‌ڵێک موجریم و سته‌مکار ده‌رچوون و به‌سته‌م و ناهه‌قی هه‌ر له‌ ماله‌که‌ی که‌ به‌پۆزوو بوو و خه‌ریکی قورئان خویندن بوو کوشتیان.

(١) سنن بن ماجه‌ المقدمه‌، باب فضائل أصحاب النبي ﷺ حدیث (١١٢).

باسی سییه م

گرنگترین روداوه کانی خیل افه تی عوسمان ﷺ

به پاستی سهرده می عوسمان پر بوو له فتوحات، ئه مه ش بو ماوه ی ده سال دريژهي کيشا، به شيويهك له ماوه ی ئه م سالانه دا توانرا سنوري دهوله تی ئيسلامی فراوان بکړيت، ههر لهو سهرده می ويدا موعاويه قوپړسی پزگار کرد، سهره تا عومهر جهنگی له پيگهي دهرياو قه دهغه کردبوو، به لام عوسمان پيگهي دا، بهو هويه وه نازهر بايجان و ئهرمه نيه و کابل و سهجستان و .. گهلي ناوچه ی تریش ففتح کران، هيژشه مه زنه کهي (ذات الصواری) يش ههر له سهرده می ئه مدا بوو.

ههروه ها گه وړه ترين فراوانبوونيك كه ئيسلام له ده مه کانی خليفه راشديه کاندا به خووه ديتبيتي، سهرده می عوسمانی کورپي عه فغان بووه ﷺ، ههروه ها هه ستا به فراوانکردنی هه ردوو مزگه وتی په يامبه ر و مالي خوا.

١. جەنگی ئەفریقا سالی ٢٧ ك^(١).

عوسمان عليه السلام فەرمانی کرد بە عەبدوللای کۆری سەعدی کۆری ئەبی سەرح، غەزای ئیفریقیە بکات، ئەگەریش هاتوو خوا ئەو دەرگایەیی بۆ کردەوه و فەتەحی کرد، ئەوا پینج یەکی پینج یەکی کەهێ پێ دەبەخشی (خمس الخمس).

ئەویش بە دە هەزار تیکۆشەرەوهوه بەرێکەوت، ئەوهبوو بە دەشت وچیاوه فەتەحی کرد، خەلکەکەیشی هەموو هاتنە نیو ئیسلامەوه، ئیتر عەبدوللای پینج یەکی پینج یەکی کەهێ بردوو و چوار بەشی پینجیەکی بۆ عوسمان پەوانە کردەوه، ئەویش لە دەستەکەوتەکی چوار بەشی پینجیەکی دابەشکردە سەر سوپاکە، هەر سواری سێ هەزاری بەر کەوت، هەزاری بۆ خۆی و دوو هەزاریشی بۆ ولاخەکی، پیادەکانیش هەزار دیناریان بەرکەوت.

٢. رودای جرجیر و بەرەپەر لە گەڵ موسولماناندا سالی ٢٧ ك:

دوای ئەوهی موسلمانان بە بیست هەزارەوه بەرەو ئەفریقا بەرێکەوتن، بە فەرماندەیی عەبدوللای کۆری ئەبی سەرح، جا ئەم سوپایە عەبدوللای کۆری عومەر و عەبدوللای کۆری زویتری تێدابوو، ئەوهبوو پادشای بەرەپەر (جرجیر) بە سەد و بیست هەزار سەربازەوه بۆ رۆیه‌پوونەوهی موسولمانان کەوتنە پێ، هەندیک ووتیانە: دوو سەد هەزار، هەردوو سوپاکە بەیەک گەشتن، ئەوهبوو بە فەرمانی (جرجیر) دەوری موسولمانان گیرا وەك خەرمانەیی مانگ، ئەو پۆژە سوپای موسولمانان کەوتە حالەتیکی زۆر سامناک و ترسناکی واوه، کە هەرگیز هاوشیوەیان نەدیوو، عەبدوللای کۆری زویتر دەلی: لە پشت ریزەکانەوه

(١) (البدایة و النهایة) (١٥٧/٧).

تەماشای پاشا كەيان (جەرجير) م دە کرد لەسەر ئەسپێك بوو، دوو كەنیزەك بوو
سەبەر پەرى تاوسیان لە بۆى ھەلدا بوو. پۆیشتەم بۆلای عەبدوللای كۆرى ئەبى
سەرح و داوام لى کرد كە چەند كەسپێك لە گەلدا بنیژیت و لە پشتهو ھەمپارێژن،
نیازی كوشتنى پاشا كەيانم ھەبە، ئەو ھەبوو چەند پیاویكى ئازای لە گەل پەوانە
كردم و ھەرمانى پێكردن كە لە پشتهو ھەمپارێژن، ئەوانیش لە پشتهو ھەمپارێژگاریان
لێكردم. بەرھە لای پاشا بەرپێكەوتم، بە نێو ریزەكاندا دەرپۆیشتەم و لێك
دەترانزاندن - وایان دەزانی پەيامپێك پێبە لە بۆ پاشا -، كە نزیك بوومەو ھە زانی
نیازی كوشتنیم ھەبە بە ئەسپەكەو ھەلھات، منیش شوینی كەوتم و پمپێك
لیدا و پاشان بە شمشیرەكەمەو ھەلەم كوتایە سەرى و كوشتەم، ئینجا سەرىم
ھەلگرت و خستە سەر نوکی پمەكە و اللھ اكبەرم كرد، بەرھەریەكان ھەركە
ئەو ھەیان بینى، ترسان و ھەلھاتن، وەكو كۆر كۆر^(۱) رایان دەكرد، ئەمانیش دوايان
دەكەوتن و بەدیليان دەگرتن، ئەو ھەبو موسولمانەكان غەنیمە و پارەبەكە زۆریان
دەست كەوت، لە گەل دیلیكى زۆردا، ئەمانە ھەمووی لە ناوچەبەك بوون پێی
دەگوترا (سبیطلە) - بە دووری دوو پۆژ لە قەیرەوانەو -، جا ئەمە بەكەمین پروودا
بوو كە عەبدوللای كۆرى زوبەیر بە ھۆبەو ھەناسرا^(۲).

(۱) كەپەوالە، بە ھەربە (القطا) ی پێ دەوترى، ھەندىكیش ھەر بە ناو ھەربەبەكەبەو
(قەتە) و (قەتەك) یشى پێ دەئێن. (وەرگێت).

(۲) (البدایة والنهاية) أحداث سنة سبع وعشرين، وقعة جرجير والبربر. وانظر: (تاریخ خلیفة
بن خیاط) ۱ / ۳۴.

۳. جەنگى «ذات الصواری» سالى ۳۱ ك:

قوستەنتىنى كوپى ھىرقل لەگەل بەربەريە كاندا پۆمى كۆكردەوہ بۆ بەگزا چۈنەوہى موسولمانان، ئەمەش لە ژمارەيەكى بى وینەدا، بەرەو لای عەبدوللای كوپى سەعدى كوپى ئەبى سەرح و ھاوہلەكانى لە شارى مەغرب بەرپەكەوتن.

ھەردوولا بەيەك گەيشتن، ئەو شەوہ پۆمەكان تا بەيانی سەرگەرمى خاچپەرستى بوون، موسولمانانىش تا بەيانی ھەر خەريكى نوپژکردن و قورئان خویندن بوون، كە رۆژ بوويەوہ عەبدوللای كوپى ئەبى سەرح تىكۆشەرەكانى ريز كرد و ئامۆژگارى كردن بە يادکردنى خواى پەرورەدگار و قورئان خویندن.

لە سەرەتادا باكە لەگەل رۆمى و بەربەريە كاندا بوو، بەلام دواجار باكەش نەما، موسلمانەكان بە رۆم و بەربەريە كانيان ووت: گەر دەتانەوى دائەبەزىنە خواری بۆ وشكايیەكە، وتیان نا! شەر دەستى پىكرد، ئەوہبوو خواى گەورە سەرکەوتنى دابەزاند بۆ موسولمانان، قوستەنتىن و سوپاكەي لەترسان ھەلھاتن، بەلام عەبدوللای كوپى ئەبى سەرحى ماوہيەك ھەر لە (ذات الصواری) دا مايەوہ، پاشان بە سەر بەرزى و دەست پرى گەپايەوہ^(۱).

۴. فراوان كردنى مزگەوتى پەيامبەر ﷺ .

۵. دروستکردنى يەكەمىن كەشتى گەلى دەريايى.

۶. دووبارە كۆكردنەوہى قورئان.

(۱) (البداية والنهاية) أحداث سنة ۳۱ هـ.

بۆ ئەم کاره چوار کهسی راسپارد: سی قورهیشی و ئەنساریهك.

قورهیشیه کان بریتی بوون له: عهبدوللای کورپی زوبهیر و سه عیدی کورپی
عاص و عهبدولپه جمانی کورپی حارس.

ئەنساریه که زهیدی کورپی سابت بوو.

که پهراو (مصحف) که کان تهواو بوون و نوسرانهوه پهوانه ی شارهکانی تر
کرا، عوسمان به تهنها پهوانه کردنی ئەو موصحهفانه وازی نههیتنا، که ئیتر ببنه
مهرجه ع بۆ خه لکی و تهواو، به لکو له گه ل ههر موصحه فی کدا زانایه کی قورئانی
خوینی پهوانه ده کرد، کهوا له سه ره ئەو موصحه فه خه لک فی ئری قورئان خویندن
بکات.

ئەوه بوو زهیدی کورپی سابتی له مه دینه دانا، عهبدوللای کورپی سائی
پهوانه ی مه که کرد، موغیره ی کورپی هیشامی بۆ شام و عامری کورپی قه یس بۆ
به سه ره و ئەبو عهبدولپه جمانی سوله می بۆ کوفه، موصحه فی شه شه می له مه دینه
له لای خۆی هیشته وه، ئەمهش ئەو موصحه فه یه که پیتی ده وتریت (موصحه فی
ئیمام).

باسى چوارەم

دەستپىكىردنى فېتنە

لە سالى ۳۴ى كۆچىدا فېتنە دەستى پىكىرد، لە و كاتەى كە ھەندىك خەلكى نەزان و بى ئەرزش وىستىيان لە عوسمانى كوپى عەففان دەرپەن، عوسمان گرتنى و لەو كارە خراپەيان ئاگادارى كوردنەو و پاشان بەرەللى كىردن، بەلام ئاراميان نەبوو، زياتر خۆيان ئامادە كىرد، جارىكى تر لە سالى ۳۵ كۆچى بە نيازى ھەجەو كەوتنە پى و ھاتنە مەدىنە و ئەمىرى ئىماندارانىان لە مالە كەى خۆيدا گەمارۆدا، پاشان دواى چل رۆژ لە گەمارۆدان شەھىدىان كىرد، لەم ماوہىدە لە ھەموو شتىك بى بەشىان كىرد بوو تەنەت لە نوژى جەماعەتەش.

ھۆكارەكانى فتنە كە:

ھۆكارى يە كەم: كە ھۆكارىكى سەرەككە، برىتە لە پىاويكى يەھودى بە ناوى عەبدوللە كوپى سەبە^(۱).

لە راستىدا ئەوانەى پىشو لە كۆندا يە كلا بوون لەوہى كە ئەم كەسايەتە بوونى ھەبوو، تەنەت تاقمىكىان بەو ناوہو ناو ناو (سەبەئەكان)، كە كۆمەللى دىد و بۆچونى تايەت بەخۆيان ھەبوو و باسيان كىردوو، بەلام لەوانەى ئىنكارى ئەم مەسەلەيان كىردوو^(۱)، پىاويكە بەناوى مورتەزا عەسكەرى، لە كىتبى (عبداللہ بن سبأ، وأساطير أخرى).

(۱) بىروانە كىتبى: (عبداللہ بن سبأ ھل ھو حقیقە أم خیال).

(۱) لەوہى كە ئىبن سەبەئە ئەسل وئەساسى نىيە و بوونى نەبوو بەلكو دروستكراو. (وەرگىي)

ههروه ها لهو كه سانهى كه ئينكارى بوونى ئين سبه ئيان كرده (تهها
 حوسن)ه، له كتيبي (على و بنوه)، ههروه ها خه لكى ترش، سبه اړهت به (تهها
 حسين) نهوه هه ره له سهر پريازه خوو گرتووه كهى خوى هيچى زياد نه كرده وه، له
 ئينكار د كړنى شته يه قينى و حاشا هه لنه گره كان، ههروه كه له كتيبه كهيدا (في
 الشعر الجاهلي)^(١) هاتووه، ئينكارى نهوه ده كات كه ئيبراهيم و ئيسماعيل عليه السلام
 كه عبه يان دروست كړدبټ و نه لټت: (قورئان بوى هيه باسى نه مه مان بو
 بكات، به لام مهرج نيه رووى دابى)، نهوه هه ره له سهر پريازى به گومان بوون له
 هه مو شتيك ده روښت.

سبه اړهت به عهسكه رى، نهوه هه وللى زورى داوه له خه لكى بشيوني، وا
 ده رنه بري كه ريگايه كى زانستى گرتو ته بهر بوو رونه كړنه وهى مه سه له كه و كه
 هه ستاوه به كو كړنه وهى هه رچى هه ديس و پړوايهت هه يه باسى ئين سبه ٤
 ده كات، پاشان لاي جيگير بووه كه هه موو پړوايه ته كان له ريگه كى سه يفى كورى
 عومره وهيه، نه م سه يفه ش دروزه، كه واته عه بدوللاى كورى سبه عوونى نيه،
 به لام نه م بوو چونه ش هه له و پوچه له چهنه رويه كه وه:

١. له لاي ئين عه ساكر هاتووه له ريگه كى عه ماري ده ني هوه له نه بى
 توفه يله وه، ههروه ها له ريگه كى شو عبه وه له سه له مه وه له زه يدى كورى وه هبه وه
 باسى ئين سبه ئى كرده وه كاتيكا هيناويانه بولاى عدلى، نه مه ش له ريگه كى
 سه يفى كورى عومره وه نيه^(١).

(١) پروانه لاپهړه ٣٤.

(١) (تاريخ دمشق) (٦/٢٩) في ترجمة عبدالله بن سبأ.

- (النوري الطبرسي)^(١).

- جگه له وانه ي که ناوم هيټاون، هي تریش زؤن، له بهر کور تېري وازم
ليټه يټان.

٣. سه باره ت به ټه هلي سونه ت: هر کاميکيان باسي ټو ده مه ي کرد بي،
ټوه ناوي ټيبن سبه ء و کاريگه ريه کاني له سهر ټو ده مه پروونکردو ټه وه، که س
ټينکاري بووني ټيبن سبه ټي نه کردو وه، ته نها نووسره شيعه کاني ټم دوايه
نه بي، له گه ل هه نديک نووسه ري سونيش، که نه زانن به وي ټه وان چيان مه رامه
له پشت ټينکار کردني ټو که سه وه.

جا ټم عه بدوللاي کوري سبه ټه، يه مه نيه کي يه هو ديه، سهره تا خو ي کرد
به موسو لمان، پاشان لايه نگري کردني عه لي ﷺ هيټا کايه وه، تاقمي
سبه ټيه کان ده ده ريټه پالي ټه وانه ي که پروايان به خوايه تي عه لي هه بو و ا،
هه روه ها هه رټه وانه بوون که هاتن بولا ي عه لي کوري ټه بو تالب و پييان وت: تو
ټه وي. ټه ويش وتي: ټه و کيټه؟! وتيان: تو خواي. ټه ويش فهرماني دا به
(قه نبر) ي خزمه تکاري چالي بکه ني و ناگري تيا به ردا، پاشان فهرموي :

لَمَّا رَأَيْتُ الْأَمْرَ أَمْرًا مُنْكَرًا أَجَجْتُ نَارِي وَدَعَوْتُ قَنْبَرًا^(١)
کاتیک که بینیم ټم کاره کاري گه نه ناگرم کردو و تم قه نبر چاليان بوکته نه

(١) في كتابه (بحار الأنوار) (٢١٠/٥١) و (١٤٦/٤٢).

ههروهها وتی: ههركهسی لهو وتهیه ی پاشگهز نه بیتهوه به ناگر دهیسوتینم، نهوهبوو زوړیکیانی سوتاند، نهوهشی که رایکرد رایکرد، عهبدوللای کورپی سبهئیش یه کیک بوو لهوانه ی رایکرد، ههنديکیش ووتویانه: کوژراوه، خوی پهروده گاریش زاناتره.

ئین سبهه ههندي له دید و بوچونی یههودی بلاوکردهوه، وهکو گهپانهوه (الرجعة)^(۲) و (الوصي)^(۳) و (ئیمامت له یهک خیزاندا دهبی) و.. هی تریش.

ودهشتهکیهکانی بهکاردههینا، نهړیشت درو و دهلهسهی بلاودهکردهوه، که عوسمان واو وایکردهوه. ههروهها خو ی و هاودهستهکانی نوسراوی ساخته (موزهوهر) یان بهناوی هاوهلهکانی پهپامبهروهه ﷺ دهنوسی، وهکو زویهیر و تهلحه و عهلی و عائیشه و... هتر، ههموویان به موری ساخته مۆر دهکرد، نهو نوسراوانهش بریتی بوون له قسهکردن به عوسمان و بیزاری دهپرین له خو ی و سیاسهتهکه ی. له کوښیدا نامیرهکانی گهپاندن نهبوونه وهکو ئیستا ههن، نهو دهشتهکیانه ههر که نهو ههوالانهیان پی دهگهیشته پروایان دهکرد، تا نهوهبوو.

(۱) نهسلهکه ی له (صحیحی بوخاری) دا هاتوه، کتاب استتابة المرتدين، باب حکم المرتد و المرتدة واستتابتهم، حدیث (۶۹۲۲)، بهلام دريژو ی چیرۆکه که ئین حجهر: له راشی نهو فرمودهیهدا باسی کردوه، ئینجا نهلی: (لهبهشی سی یه مدا نههممان ریوایهت کردوه له فرمودهکه ی (تهبو تاهیری المخلص) هوه، وسنهدهکه ی (حسن) ه.

(۲) بریتیه له زیندوو بونهوهی ههنديک له مردوان له ناخرهماندا بو سزادانی سته مکاران.. (وهرگيټر)

(۳) بهوه ی ههمو پهپامبهري وهی (وهسیهت بوکراو- پاسپیتردراو) یهکی ههبووه، وهی پیامبهريش ﷺ عهلی کورپی نه بوتالیبه ﷺ. (وهرگيټر)

چهندين ټاڙاوه گټر و دهغل چوونه پريزه وه. به کم ته من و بي ته جروبه کاني ده گوت: (پيم سهره! خه لکانتيک پروايان به گهړانه وهی عيسا هيه له ټاخزه ماندا، به لام پروايان به گهړانه وهی موحه مه د نيه، که چي خواي گه وړه نه فهرموي: ﴿إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَّادُكَ إِلَىٰ مَعَادٍ﴾ {القمر: ٨٥}، که واته موحه مه د له پيشتره بو گهړانه وه وهک له عيسا). هه وړه ها نه يوت: (هه زار په ځامبه لره پيش ټيمه وه هاتون، هه هه موويان وه صي په کيان هه بووه، وه صي موحه مه ديش عه لي يه).

نه وه بو له سه رجهم چين و توږه کاند خه لکانتيک وه لاميان دايه وه، هه نديکيان دواي نه وهی ټيگه يشتن له مه به سته چه په له کاني ټين سه به عوون به بانگه واز کار بو، به لام هينديکي تريان هه به کوږانه ده ستيان کرد به بانگه واز کردن.

له و بانگه واز که رانهی ده ستيان هه بو له بلا وکر دنه وهی بانگه واز که یدا:

غافقي کورې هه رب - عه بدولر هه جمانی کورې عه ديس نه لبه له وی - کينانهی کورې به شیر - سه ودانی کورې حيمران - عه بدوللای کورې په زیدی کورې وه رقاء - عه مری کورې حه مقی خوزاعی - حه رقصی کورې زوهه ير - حه کیمی کورې جبه له - قه تيرهی سکونی... هتر^(١).

سه به رت به ساخته کردنی نوسراوه کان، مه سروق نه لي: عايشه وتی: ليی گهړان (واته عوسمان) وه کو جلی پاک له پيسيدا به جيان هيشت، پاشان وهک به ران سهريان پری.

مەسروق پىيى ووت: ئەمە كارى تۆ بوو! تۆ بۆ خەلكت ئەنوسى و فەرمانت پىيى دەکردن له فەرمانى عوسمان دەرچن.

عائىشه وتى: نە بەو خوايهى برواداران پروايان پىيى هينناوه و بىيى باوهپان باوهپان پىيى نەهينناوه، پەشم لەسەر سىيى بۆ نەنوسىوون، هەتا ئەم ساتەى كە دانىشتووم.

ئەعمەش ئەلئى: جا خەلك واى ئەزانى نوسراوهكان لەسەر قسەى عائىشه نوسراون^(۱) كەواتە كۆمەلئىك نوسراوى ساختەى زۆر، لەسەر زمانى هاوهلاانى پەيامبەر ﷺ هەلەبەستەران، بىيى ئەوهى ئاگايان لىيى بىيت، هەرەهەموو ئەو نوسراوانە، گازندە و زەمى عوسمانى كورپى عەففانى دەکرد. ئەم عەبدووللاى كورپى سەبەئە، شوئىكەوتوى لە سەرچەم وىلايەتەكاندا هەبوو، بۆيە بەردەوام نامەيان بۆ دەنارد و ئەمىش نامەى بۆ دەناردن. هەندىكيان نامەيان بۆ هەندىكى تريان دەنارد و دەياننوسى: واليەكەمان بە فەرمانى عوسمان واى لىيى كردىن، واليەكەمان بە فەرمانى عوسمان واى لىيى كردىن، رۆيشتىن بۆ مەدينە و عوسمان واى بەسەرھىنانىن، عوسمان واى عىنا بە سەر هاوهلەكانى پەيامبەردا، نامەيەكمان لەزويپىرى كورپى عەوامەوه بۆ هاتوو، راسپاردەيەكمان لە عەلى كورپى ئەبو تالبەوه پىگەيشتوو، نوسراوئىكمان لە عائىشهوه بۆ هاتوو، چى و چىمان بۆ هاتوو، ئيتەر ئەو دەشتەكيانە كە هيچ دەربارەى دىنەكەى خوا نازانن - شتىكى كەم نەبىيى - ئەم قسانە كارى تىيى دەکردن و دليان پرى ئەبوو لە شت لە ئاست عوسمانى كورپى عەففان ﷺ.

(۱) (البداية و النهاية) (۲۰۴/۷) قال ابن كثير: (اسناده صحيح).

ھۆكارى دووھ: ئەو خوشگوزەرانى و ھەرزانى و نازونىعمەتەي كە
ئومەتى ئىسلامى لەسەردەمى عوسماندا بەخۆوھ يىنى:

خەسەنى بەصرى: دەلى: كەمجار نەبى وەگەرنا پۆژ نەبوو خىر و خىرات
بەسەر خەلگدا دابەش نەكرىت، ھەتا واى لىھات بانگدەر بانكى دەکرد: ئەي
خەلگىنە وەرن ھەنگوینەكەتان بىەن، ئەي خەلگىنە وەرن بەشەمالەكەتان
(پارەكەتان) بىەن^(۱) ئەمەش لەبەر ئەوھى جىھاد كردن لە سەردەمى عوسماندا
بەرفراوان بوو، سەرەپاى ئەمەش لە عادەتى خوشگوزەرانى و ھەرزانى، كە
ئەم جوړە شتانەي لىبەكەوتتەوھ وەكو گازندە و بۆلەبۆل و پاڙى نەبوون، ئەمەش
بە ھۆي پىنەزانىنى خەلگ و سوپاس نەكردىيان.

ھۆكارى سى يەم: جىاواڙى نيوانى سروشتى عوسمان و سروشتى عومەر:

عومەر رضي الله عنه توند بوو، بەلام عوسمان زۆر نەرمونىيان بوو، لەگەل ئەوھشدا لاواز
نەبووھ ھەروھكو زۆرىك لە خەلگ گومان ئەبەن، بەلكو نەرمونىيان بووھ، ھەر بۆيە
دەبينى كاتىك كە لە مالەكەي خۆيدا ئابلۆقەيان دا، وتى: دەزانن چى واى
لىكردن جورئەت بكەن و ھەستەن بەم كارانە؟ ھىچ واى لىنەكردن نەرم و نىيانى خۆم
نەبى.

عەبدوللای كورپى عومەر دەلى: سویند بەخوا كۆمەلە شتىكيان لە عوسمان
ئەگرت، ئەگەر عومەر بىكردبايە كەس ھىچى نەدەگوت.

كەوابوو بۆچى لە عوسمانيان گرت؟

(۱) - (تحقيق مواقف الصحابة فى الفتنة) (۳۶۰/۱).

لەبەرئەۋەى عوسمان لە خەلك خۆش دەبوو، لىيى نەدەگرتن، چاۋپۆشى دەکردن، لە ھەلە و كەم و كورتى خۆش دەبوو، عەفوى دەکردن.

ھۆكارى چوارەم: پى قورس بوونى ھەندىك لە خىلەكان بە سەرکردايەتى كەردنى قورەيش:

ئەو خىلە عەرەبانەى كە ھاتنە نىو ئىسلامەۋە، بەتايىبەت ئەو خىلانەى كە ھەندىكىان لە دىن ھەلگەرپانەۋە و پاشان بە زۆرى شمشىر و دواى شەركردن گەرپانەۋە، ھەندىكىان بە قەناعەتەۋە و ھەندىكى ترىشيان بى قەناعەت، ھەندى شتىان ھەر لە دل مابوو، ئا ئەوانە قورس بوو بە سەريانەۋە كە سەرکردايەتى كەردن ھەر لە قورەيش بى، باشە بۆ ھەر قورەيش؟ بۆيە ئىبن خەلدون دەلى: (ھەندىك لە خىلە عەرەبەكان سەرکردايەتى كەردنى قورەيش ببو شتىك لاياندا و نەفسيان پىي پازى نەدەبوو، بۆيە دەستيان كەرد بەتانە و تەشەردان لە والى و دەسەلاتدارەكان^(۱) بۆ ئەو مەبەستە نەرم و نىيانى عوسمانيان قوستانەۋە.

ئەمانە گەنگەرتىن ھۆكارەكان بوون.

ھۆكارى ترىش ھەن بوونەتە ھۆى نانەۋەى ئەم فیتنەيە بەلام لەبەر كورتەرى باسەم نەكەردن.

(۱) - (تحقيق مواقف الصحابه فى الفتنة) (۳۶۵/۱).

باسی پینجه م

ئهو شتانه ی که له عوسمانیان گرت ﷺ

به کورتی باسی ئهو شتانه ده کهم که له عوسمانیان وهرده گرت و پاشان به دریزی باسی لیوه ده کهم - إن شاء الله - :

یه کهم: خزمه کانی کردوه به والی و دهسه لاتدار.

دووه م: نه فی کردنی ئه بوزه پ بۆ ره بزه ^(١).

سییه م: پیدانی پینج یه کی ئه فریقه به مه پروانی کوری حه کهم.

چواره م: سوتاندنی سه رجهم موصحه فه کان و کۆکردنه وه ی خه لکی له سه ر

یه ک موصحه ف.

پینجه م: لیدانی ئین مسعود تا پخۆله ی ته قاندوه و لیدانی عه ماری کوری

یاسر تا په راسوه کانی شکاندوه.

شه شه م: فراوانکردنی جی له وه پری قه ده غه (الحمی).

حه وته م: ته واو کردنی نوێ له سه فه ر.

هه شته م: دواکه وتنی له جهنگی به دردا.

نۆیه م: پاکردن له جهنگی ئوحد دا.

ده یه م: ئاماده نه بوونی له به یعه تی ریزواندا.

(١) ره بزه سی پۆزه پئی له مه دینه وه دووره، له سه ر پتگی مه که مه. (جمع البلدان ٢/٢٤).

يازده يەم: نەكوشتنى عوبەيدوللاى كۆپى عومەر لە خوین بايى (قصاصى) هورموزان.

دوازده يەم: زيادکردنى بانگى دووهم لە پۆژى جومعهدا، ئەمەش نە لە سەردهمى پەيامبەرى خوا ﷺ و نە لە سەردهمى ئەبويه كر و نە لە سەردهمى عومەردا نەبوه، بەلكو ئەوان تەنها يەك بانگیان داوه.

سیازده يەم: گێرانهوى حەكەم -باوكى مەروان-، لە كاتێكدا پەيامبەرى خوا ﷺ نەفى كردبوو.

شتى تریش هەن باسم نەکردون، وەكو ئەوى ئەلین: سەرکەوتۆتە سەر پلەكانەكەى پەيامبەر ﷺ، چونکە پەيامبەر ﷺ لەسەر مینبەر لە پلەى یەكەمدا وتارى ئەدايهوه، کە ئەبويه كر هات دابهزیه سەر پلەى دووهم، کە عومەرىش هات دابهزیه سەر سییه میان، بەلام عوسمان هات سەرکەوتە سەر یەكەم پلەیان، ئەمەش هەروامایهوه هەتا ئەمپۆ، هەروها ئەلین: عومەر بە (دوڤرە) لە خەلکى ئەدا، کەچى ئەم بە عەسا و گالۆك، هەروها ئەلین: ئازارى ئەبو دەر دائى داوه کە یەکیکە لە هاوێلەکانى پەيامبەر ﷺ، لە گەل هەندى شتى تریش کە زۆریهیان درۆ و دەلهسەن و ئەسلایان نییه، وا لە خوارهوه درێژەى ئەم شتانه ڤوون دەکەینهوه :

په که میان: خزمه کانی کردوه به والی و دهسه لاتدار

ټه و خزمانه ی عوسمان ﷺ کټن که کردبوونی به والی؟

ټه و خزمانه ی عوسمان ﷺ که کردبوونی به والی :

په که میان: موعاویه یه .

دووه م: عه بدوللای کورې سه عدی کورې ټه بی سه رحه .

سییه م: وه لیدی کورې عوقبه یه .

چواره م: سه عیدی کورې عاصه .

پیڼجه م: عه بدوللای کورې عامره .

ټه م پیڼجه عوسمان کردنی به والی، هه مووشیان خزمی عوسمان، ټه وان

پیڼیان وایه ټه م کاره جیگای تانه و نه نگي یه بو عوسمان، که و ابو با ته ماشایه کی

باقی والی یه کانی تری عوسمان بکه ین ﷺ .

ټه بو موسای ټه شعری، قه عقاعی کورې عه م، جابری موزه نی، حه بیبی

کورې مه سله مه، عه بدولپه جمانی کورې خالدی کورې وه لید، ټه بو ټه عوه ری

سولله می، حه کیمی کورې سه لامه، ټه شعسه سی کورې قه یس، جه ریری کورې

عه بدوللای به جه لی، عوته بیبه ی کورې نه هه اس، مالکی کورې حه بیب، نه سیری

عه جه لی، سائیسی کورې ټه قره ع، سه عیدی کورې قه یس، سه لمانی کورې په بیعه،

خونه یسی کورې خوبه یش .

ئا ئه مانه واليه كانى عوسمانن، ئه گهر ههر به خيټراييه كيش بيت ته ماشايه كى واليه كان بكهين، ده بينين خزمه كانى عوسمان زور زور كه مترن له چاو ئه وه كانى تر، به تاييه ت ئه گهر بزائين كه په يامبهري خوا ﷺ خيټى ئومه ييه زياتر له هوزه كانى تر ده كردن به كاريه دهست و والى.

شيخ الاسلام ثين ته ييه: ئه لى: (هيچ هوزيك له هوزه كانى قوره يش نانسين به ئه ندازه ي به نى ئومه ييه په يامبهري خوا ﷺ به كاري هيټابن ويه كاريه دهستى داناييټن، ئه مهش له بهر ئه وه ي ژماره يان زوربووه و له گهل ئه وه شدا دم سپى و پايه دار بوون له نيو خه لكدا)^(۱).

له وانه ي كه په يامبهري خوا ﷺ به كاري هيټان وكردى به والى و له به نى ئومه ييه ش بون: عه تتابى كورپى ئوسه يد، ئه بو سوفيانى كورپى حه رب، خالدى كورپى سه عيد، عوسمانى كورپى سه عيد، ئه بانى كورپى سه عيد. پيټنج كه س به ژماره ي ئه وانه ي كه عوسمان ﷺ كردنى به والى.

دواى ئه وهش ئه ليين: ئه مانه ههر هه مويان له يه ك كاتدا نه كراون به والى، سه ره تا وه ليدى كورپى عوقبه ي دانا، به لام دواجار لايدا و سه عيدى كورپى عاصى له شويى دانا، كه وابه له يه ك كاتدا پيټنج نه بوون.

سه ربارى ئه وهش، عوسمان پيش ئه وه ي وه فات بكات سه عيدى كورپى عاصيشى لادا^(۱)، كه واته كاتيك عوسمان وه فاتى كرده له هه موو به نى ئومه ييه ته نها سى والى مابون، كه بريټين له: موعاويه و عه بدوللاى كورپى سه عدى كورپى

(۱) (منهاج السنة) (۱۹۲/۶).

(۱) (تاريخ الطبرى) (۴۴۵/۳).

ئا ليرەدا شتيك ھەيە پيويستە ئاماژەي بۆ بکړي، ټوئيش ټوھيە: وەليدي
کورپی عوقبە و سەعیدی کورپی عاص که عوسمان لایبردن والی بوون بەسەر
کوفەوہ! ټو کوفەيەي که عومەر سەعدي کورپی ټهبي وەقاصی تیدا دەرکرد!

تھو کوفہ یہی کہ عہلی دوعای لہ خہ لکہ کہی کردو وہ .

تہو کوفہ یہی کہ خہ لکہ کہی غہ دریان لہ حوسہینی کوری عہ لی کرد.

نہو کوفہ یہی کہ خہ لکہ کھی پھیانہ کیان شکاند لہ گہل موسلمی کوری
عہ قبل دا.

له کۆتاییدا و نهك کۆتاهه مین، ئهو کوفه یه که خه لکه که ی حوسه یینی
کوری عه لیان کوشت!

تھو کوفہ یہی کہ رۆژیک له رۆژان به هیچ والیهک رازی نه بووه.

که و ابو له کارلا بردنی ٿو والیانه له لایمن عوسمانه وه نابیتته جیڳای تانه بۆ
ٿو والیانه، به لکو جیڳای تانه و عه بیهیه بۆ ٿو شارهی که تییدا والی بوون،
دوای ٿه وهش: ٿایا ٿو والیانه شیایوی خوڤان ئیسپات کرد یا نا؟ -إن شاء الله-
دوابی، شاهیه، زانایان له سهر ٿو والیانه عوسمان دتینه وه.

هەروەها ئەلپىن: بە ھەمان شىۋە ئەلى كۆپى ئەبو تالبىش خزمەكانى خۆى
كردوۋە بە والى^(۱)، كەسپىش پەخنى لى نەگرتو، ئىمەش پەخنىمان لى نەگرتوۋە
و لىشى ناگرىن.

جا ئەو كەسەى كە ئەم پەخنىيە دەگرىت - بە والى دانانى خزمەكانى
عوسمان-، يان ئەو تا سوننىيە يا شىيەيە^(۲).

* ئەگەر شىيەيك بو، بەوۋە ۋەلامى دەدەينەو كە: ئەلى كۆپى ئەبى
تالبىش بە ھەمان شىۋە خزمەكانى خۆى كردو بەوالى، كەواتە ھەردووكيان لە
مەسەلە كەدا يەكسانن، ئەگەر بە والى دانانى خزم بەكەيتە پەخنى و گازندە بەسەر
عوسمانەو، ئەوا بە ھەمان شىۋە بە والى دانانى خزمەكانى ئەلى لەلەين خودى
ئەلى يەو، ئەبى بىيىتە پەخنى و گازندە بەسەريەو، خۆ ئەگەر ئەم كارە ھىچى
تەيدا نىيە بو ئەلى، ئەوا بە ھەمان شىۋە بو عوسمانىش ھىچى تەيدا نىيە، بەلگە
ھەموو ئەوانەى كە عوسمان كردنى بە والى، باشتەر بوون لە وانەى كە ئەلى
كردنى بە والى، جگە لە عەبدوللەى كۆپى عەبباس نەبىت.

(۱) (عەبدوللە) و (عوبەيدوللە) و (قىشم) (تەمام)... كە ھەر چوارىيان كۆپى عەباسن كردونى
بەوالى، ھەروەها زەر كۆرەكەى خۆشى: موحەممەدى كۆپى ئەبەيە كر. ھەروەها عەبدولپەھمانى كۆپى
ھوبەيرەى كۆپى ئوم ھانىنى خوشكىشى. پروانە: (تارىخ خليفە بن الخياط) (ص ۲۰۰-۲۰۱).

(۲) ئەمە راستە نەك ئەو بلىتى (يان سوننىيە يان شىيە)، چونكە ئەوان لە پەيرەوانى
سوننەن نەك خودى سوننە كە برىتييە لە كۆمەللىك بىروپوچوون.. و شىيەش بە ھەمان شىۋە نەك
شىيە.. ئەو (ى) يائە يائى نەسەبە، نىسبەتەن بو ئەو شتە، ھەروەك چۆن دەللىتى ئىسلامى، واتە
پاڤەند بە بنەماكانى تايىنى ئىسلام، جا خەلگىكى زۆر گەن تىگەيشتون، تا واى لىھاتوۋە ئىستا
دەللىتى ئىسلامى خەلگەكانىكى تايىست دەگرىتەو، ۋەگەرنا لە بنچىنەدا ھەموو موسلماننىك
ئىسلامى يە، نەك كۆمەللى موسولمان بگرىتەو بە بى ئەوانى تر. (ۋەرگىز)

* ﺑﻪﻻﻡ ﺋﻪﮔﻪﺭ ﮬﺎﺗﻮﻭ ﻛﺎﺑﺮﺍ ﺳﻮﻧﻨﻰ ﺑﻮﻭ، ﺋﻪﻭﺍ ﭘﯧﺘﻰ ﺋﻪﻟﺘﯩﻦ: ﺗﯘ ﺩﻭﻭ ﺭﯨﻨﮕﺎﺕ ﻟﻪ

ﭘﯧﺸﻪ :

ﻳﻪ ﻛﻪﻣﻴﺎﻥ: ﺋﻪﻭﻩﺗﻪ ﺑﯩﻠﯩﻨﻰ ﻋﻮﺳﻤﺎﻥ ﺑﻪ ﮬﯚﻱ ﺧﯚﺷﻪﻭﻳﺴﺘﻰ ﻭ ﺧﺰﻣﺎﻳﻪﺗﯩﻪﻭﻩ
ﻛﺮﺩﻭﻧﻰ ﺑﻪ ﻓﻪﺭﻣﺎﻥ ﺭﻭﺍ، ﺑﻪﻻﻡ ﺷﺎﻳﺎﻧﻰ ﻓﻪﺭﻣﺎﻧﺮﻩﻭﺍﻳﻪﺗﻰ ﻧﻪﺑﻮﻭﻥ.

ﺩﻭﻭﻩﻣﻴﺎﻥ: ﺋﻪﻭﻩﺗﻪ ﺑﯩﻠﯩﻨﻰ: ﻋﻮﺳﻤﺎﻥ ﷺ ﻭﺍﻱ ﺋﻪﺯﺍﻧﻰ ﺋﻪﻭﺍﻥ ﺷﺎﻳﺴﺘﻪﻱ ﺋﻪﻭ ﻛﺎﺭﻩﻥ
ﺑﯚﻳﻪ ﺋﻪﻭ ﻛﺎﺭﻩﻱ ﭘﯧﺰ ﺳﭙﺎﺭﺩﻥ. ﺟﺎ ﺋﻪﺳﻠﯩﺶ ﻭﺍﻳﻪ ﮔﻮﻣﺎﻧﻰ ﭼﺎﻛﻪ ﺑﯧﺮﻯ ﺑﻪ ﺋﻪﻣﺴﺎﻟﻰ
ﻋﻮﺳﻤﺎﻥ ﷺ، ﺩﻭﺍﻱ ﺋﻪﻣﺎﻧﻪﺵ ﺑﺎ ﺗﻪﻣﺎﺷﺎﻳﻪﻛﻰ ﺯﻳﺎﻥ ﻭ ﺭﻩﻭﺷﺘﻰ ﺋﻪﻭ ﻭﺍﻟﻴﺎﻧﻪ ﺑﻜﻪﻳﻦ
ﻛﻪ ﻋﻮﺳﻤﺎﻥ ﷺ ﺩﺍﻳﻨﺎﻭﻥ.

ﺋﻪﻣﺎﻧﻪﺵ ﺷﺎﻳﻪﺗﻰ ﺯﺍﻧﺎﻳﺎﻥ ﺑﯘ ﺋﻪﻭ ﻭﺍﻟﻴﺎﻧﻪ:

ﻳﻪ ﻛﻪﻡ: ﻣﻮﻋﺎﻭﻳﻪﻱ ﻛﻮﺭﭘﻰ ﺋﻪﺑﻮ ﺳﻔﻴﺎﻥ.

ﮬﯧﭻ ﻣﻮﺳﻮﻟﻤﺎﻧﯩﻚ ﮔﻮﻣﺎﻧﻰ ﻟﻪﻭﻩﺩﺍ ﻧﯧﻴﻪ ﻛﻪ ﻣﻮﻋﺎﻭﻳﻪﻱ ﻛﻮﺭﭘﻰ ﺋﻪﺑﻮ ﺳﻔﻴﺎﻥ ﷺ
ﻳﻪ ﻛﯩﻚ ﺑﻮﻭﻩ ﻟﻪ ﺑﺎﺷﺘﺮﯨﻦ ﻭﺍﻟﻴﻪﻛﺎﻥ، ﺗﻪﻧﺎﻧﻪﺕ ﺧﻪﻟﻜﻰ ﺷﺎﻡ ﺯﯗﺭ ﺯﯗﺭﯨﺸﻴﺎﻥ
ﺧﯚﺷﻮﻳﺴﺘﻪﻭ، ﻋﻮﻣﻪﺭﻱ ﻛﻮﺭﭘﻰ ﺧﻪﺗﺘﺎﺏ ﻛﺮﺩﺑﻮﻱ ﺑﻪ ﻭﺍﻟﻰ ﺑﻪ ﺳﻪﺭ ﺷﺎﻣﻪﻭﻩ، ﺗﻪﻧﮭﺎ
ﻛﺎﺭﯨﻚ ﻛﻪ ﻋﻮﺳﻤﺎﻥ ﻛﺮﺩﯨﻴﺘﻰ ﺋﻪﻭﻩ ﺑﻮﻭﻩ، ﻣﻮﻋﺎﻭﻳﻪﻱ ﮬﻪﺭ ﻟﻪﻭ ﺷﻮﻳﻨﻪﻱ ﺧﯚﻱ
ﮬﯧﺸﺘﯚﺗﻪﻭﻩ ﻟﻪﮔﻪﻝ ﺯﻳﺎﺩﻛﺮﺩﻧﻰ ﮬﻪﻧﺪﻯ ﻧﺎﻭﭼﻪﻱ ﺗﺮ ﺑﯘ ﺳﻪﺭ ﻭﻳﻼﻳﻪﺗﻪﻛﻪﻱ.

ﺩﻭﺍﻱ ﺋﻪﻭﻩﺵ ﻟﻪ ﺳﻪﺭﺩﻩﻣﻰ ﭘﻪﻳﺎﻣﺒﻪﺭﻱ ﺧﻮﺍﺩﺍ ﷺ ﻣﻮﻋﺎﻭﻳﻪ ﻧﻮﺳﻪﺭﻱ ﻭﻩﮬﻰ
ﺑﻮﻭﻩ، ﮬﻪﺭﻭﻩﮬﺎ ﻳﻪ ﻛﯩﻚ ﺑﻮﻭﻩ ﻟﻪ ﺑﺎﺷﺘﺮﯨﻨﻰ ﻭﺍﻟﻴﻪﻛﺎﻥ، ﻟﻪ ﻛﺎﺗﯩﻜﺪﺍ ﭘﻪﻳﺎﻣﺒﻪﺭﻱ ﺧﻮﺍ
ﷺ ﺋﻪﻟﺘﯩﺖ: «ﺧﻴﺎﺭ ﺃﻣﺘﻜﻢ ﻣﻦ ﺗﻌﺒﻮﻧﮭﻢ ﻭ ﻳﻤﺠﻮﻧﻜﻢ ﻭ ﺗﺼﻠﻮﻥ ﻋﻠﯧﮭﻢ ﻭ ﻳﺼﻠﻮﻥ
ﻋﻠﯧﻜﻢ»^(١)، ﻭﺍﺗﻪ: (ﺑﺎﺷﺘﺮﯨﻦ ﻓﻪﺭﻣﺎﻥ ﺭﻩﻭﺍﻛﺎﺗﺘﺎﻥ ﺋﻪﻭﺍﻧﻪﻥ ﻛﻪ ﺧﯚﺷﻴﺎﻥ ﺋﻪﻭﻳﻦ ﻭ

(١) (ﺻﺤﯩﺢ ﻣﺴﻠﻢ) ﻛﺘﺎﺏ ﺍﻟﺌﺎﻣﺮﻩ، ﺑﺎﺏ ﺧﻴﺎﺭ ﺍﻟﺌﻤﻪ ﻭﺷﺮﺍﺭﮬﻢ، ﺣﺪﯨﺚ (١٨٥٥).

ئەوانىش ئىۋەيان خۇش ئەۋى، ۋە پەخمەتيان لى دەكەن ۋ ئەۋانىش پەختان لى دەكەن). موعاۋىيەش ﷺ ئاۋھا بوۋە.

دوۋەم: عەبدوللەي كورپى سەعدى كورپى ئەبى سەرح.

يەككىك بوۋ لە ھاۋەلانى پەيامبەر ﷺ ، پاشان لە دىن ھەلگەرايەۋە، بەلام دۋاي ئەۋە دوۋبارە تەۋبەي كرد ۋ گەرايەۋە ۋ ھات بۆلای پەيامبەرى خوا ﷺ بەلكو بەيەتتى لىۋەرگىت، عوسمان وتى: ئەي پەيامبەرى خوا بەيەتتى لىۋەرگەر، ئەۋ تەۋبەي كردوۋە، بەلام پەيامبەرى خوا ﷺ نەيكر، عوسمانىش ھەر پەجاي لە پەيامبەرى خوا ﷺ دەكرد ۋ ھەر ۋازى نەھىنا، تا ئەۋەي پەيامبەرى خوا ﷺ دەستى درىژكرد ۋ بەيەتتى پىدا^(۱). ئەۋىش لە ھەموو ئەۋانەي پىشۋوي تەۋبەي كرد، ھەرۋەھا يەككىك بوۋە لە والىيە باشەكان، لەسەر دەستى ئەم فەتھى ئىفريقيا كرا.

زەھەبى لەبارەيەۋە دەلتى: ھىچ سنورىكى نەبەزاندوۋە، لە دۋاي موسولمان بوۋنىۋە لە سالى فەتھدا ھىچ كارىكى ۋا گەنى نەكردوۋە كە بىتتە گلەبى ۋ گازندە بەسەرەيەۋە، ھەرۋەھا پىۋاۋىكى زۆر ژىرو چاك بوۋە^(۱). ۋ ئەۋ ھەموو فتوحاتە زۆرەي لە ئىفريقىيە كرا، ھەموۋى لەسەر دەستى ئەمدا بوۋ ﷺ.

(۱) أخرجه أبو داود، كتاب الحدود، باب الحكم فى من ارتد (۴۳۵۹).

(۱) (سير أعلام النبلاء) (۳/۳۴).

سییه م: سه عیدی کوری عاص:

یه کیڅک بووه له هاوه له باشه کانی په یامبهروهوه، زهه بی له باره یهوه ده لئ: (١)
 نه میری کی بهر ټیز و زور چاک و نهرم و نیان و بهویقار بووه، خوږاگر و ژیر بووه،
 شیاوی خیلافهت بووه) (١).

چواره م: عه بدوللای کوری عامری کوری کوره یز.

نهم بوو فته تی ناوچه کانی ژیر دهسه لاتی کیسرا و خوړاسانی کرد، له سه سر
 دهستی نهم له سه رده می عوسماندا کو تایی به دهوله تی فارس هیئرا، هه روه ها
 فته تی سه جستار و کرمان و چهند ناوچه یه کی تریشی کردووه، زهه بی له
 باره یهوه نه لئ: (یه کیڅک بووه له گه وره فهرمان په روا و جوامیر و لیها توه کانی
 عه رهب) (٢).

پینجه م: وه لیدی کوری عوقبه.

له لای (شه عبی) باسی هه بی بی کوری مه سلهمه و جیهاد و فتوحاته کانی
 کرا، نه ویش وتی: نهی نه گهر وه لید و غدزا و ویلا یه ته که یتان نه بی نی؟ (١).

وه لید پینج سالی په بهق نه میری کوفه بوو هیشتا مال له که ی دهر گایه کی
 پیوه نه بوو، هه رکه س بیوی ستایه ده هات و قسه ی له گه لدا ده کرد، خه لکیش
 خوشیان نه ویست، به لام تیر هه روه کو ووتراوه: خه لکی کوفه یه تیر... (٢)

(١) (سیر أعلام النبلاء) (٣/٤٤٥).

(٢) (سیر أعلام النبلاء) (٣/٢١).

(١) (تاریخ الطبری) سنة ٣٠ هـ (٢/٦١٠).

ټهوهی له وهلید گیرا ټهم دوو شته بوو:

یه کهم: ټه ټین ټهم ټایه ته له سهر ټهو دابه زیوه: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بَنِي فَنِيئًا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا يَجْهَلُونَ فَاصْبِرُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَتَذَمِّنْ﴾. واته: (ټهی ټهوانهی باوه رتان هیناوه، ټه گهر فاسق و تاونکاریک ههوالیکي گرنگی بو هینان، په له مه کهن و سهرنج بدهن و لیی بکوټنه وه تا بوټان پروون ده بیته وه، نه وه که به نه زانی زیان بگه یه نن به خه لکیک، جا دواي په شیمان ببنه وه لهو کارهی که پیی هه ستاون).

ټهوهی که مه شهوره له کتیبه کانی ته فسیردا ټهم ټایه ته کاتیک دابه زی که په یامبه ری خوا ﷺ وه لیدی کوړی عوقبه ی نارد بو لای به نی موس ته لیق (بني المصطلق) به مه بهستی هینانی زه کاته کانیا، جا کاتی گه یشته لایان خه لکه که به ره و پرووی هاتن^(۱)، ټه ویش ترساو گه راپه وه^(۱) بو لای په یامبه ر ﷺ، وتی ټهی په یامبه ری خوا ﷺ ویستیان بمکوژن، په یامبه ری خوا ﷺ توره بوو و خالدي کوړی وه لیدی ره وانه یان کرد، به لام دواي دابه زاندي ټایه ته که، په یامبه ری خوا ﷺ فه رماني کرد لی کوټنه وه بکریټ تا مه سه له که پروون ده بیته وه، ټه وه بوو که له مه سه له که کوټنه وه وتیان: ټیمه بو کوشتنی نه هاتبوین، به لکو زه کاته کانان هینا بوو، چونکه نی رد راوه که ی په یامبه ری خوا ﷺ دواکه وت.

(۱) به مه بهستی پیشوازی له وه فدی په یامبه ر ﷺ. (وه رگیږ)

(۱) وایزانی په لاماری ټه دهن و ټه یانه وی بیکوژن. (وه رگیږ)

دوۋەم: ئەلەين بە سەرخۆشى نوڧىزى بەيانى كىردوۋە، چوار پىكەتلى كىردوۋە و پاشان سەلامى داۋەتەۋە و وتوبەتلى، زىادەتان بۆ بىكەم؟

ئەۋانېش گوتتوۋىانە: تۆ لە مېۋە زىادەلى، ئەۋەبوو پىۋىشتن بۆ لای عوسمان و سىكالاڧان لەلا كىرد، ئەۋىش بە (ھەددى) مەلى خۆر قامچى لىدا.

لە صەحىحى موسلىمىشدا ھاتوۋە كە عوسمان بە ھەددى مەلى خۆر قامچى لە ۋەلىد داۋە^(١).

سەبارەت بە يەكەمىيان: مەشھورە لەلای موفەسىرىن^(٢)، كەۋا ئايەتەكە لەبارەلى ۋەلىدەۋە دابەزىۋە، بەلام ئەمە ماناى ئەۋە ناگەيەنلى كە ۋەلىد فاسقە، چونكە خۋاى پەرۋەردگار ھوكىمىكى گىشتى داۋە بەسەر ئەۋ كەسەلى كە ھەۋال ئەھىنلى، با پەرۋەردگارېش -سبحانە- بە فاسق ناۋى ھىنابى، يانى ئىتر ھەتا ھەتايە ھەر بە فاسقى دەمىنئىتەۋە؟

خۋاى بەرز و پىرۋز دەفەر مولى: ﴿وَالَّذِينَ يَمُنُونَ بِالْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَا يَأْتُوا بِأَرْبَعَةٍ شَهْلَةٍ فَلَجِدُوهُنَّ مُمْنِينَ جَلْدَةً وَلَا نَقْبِلُوهُنَّ مُمْنَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤٢﴾﴾. واتە: (ۋەئەۋانەلى كە بوختان دەكەن بە ئافىرتانى داۋىن پاك، لە پاشان چوار شاھىت ناھىيىن، ئەۋانە ھەشتا شەلاق (قامچى) يان لىبەدن و ئىتر ھەرگىز شاھىتەيان لىۋەرمەگىرن، ئا ئەۋانە لەسنور دەرچوون وفاسقن، جگە لەۋانەلى دۋاى ئەۋە تەۋبە دەكەن و دەرگەپىنەۋە و كىردەۋەيان چاك دەكەن و چاكسازى

(١) (صحيح مسلم) كتاب الحدود، باب حد الخمر، حديث (١٧٠٧).

(٢) (أحمد) (٢٧٩/٤).

دەكەن، ئەو ییگومان خوا لە ئاست ئەو جۆرە كەسانەدا لێخۆشبوو بە بەزەییە. گریمان ئەم ئایەتە لەسەر وەلیدی كۆری عوقبە دابەزیوو، ئایا تەوێه كەردنی بۆ نییە؟!

سەبارەت بە مە ی خواردنەو كەشی، پێش هەموو شتێ، ئەوە خوا ئەزانێ كە خواردووەتی یان نا؟ ئەك صەحیحی موسلم بەدرو بۆخەمەو، بەلكو لە صەحیحی موسلم دا هاتوو كە لەسەر مە ی خواردنەو قامچی لێدراو، بەلام ئایا سابت بوو مە ی خواردبێ یان نا؟ ئەمەشتیكي ترە.

كاتێك كە وەلیدی كۆری عوقبە والی بوو بەسەر كوفەو، دوو پیاو لە خەلكی كوفە هاتن بۆ مەدینە بۆلای عوسمانی كۆری عەففان و پێیان وت: وەلیدی كۆری عوقبەمان بینى بە سەرخۆشیەو نوێژی بەیانى بۆكەردین، یەكێكیان وتی: خۆم بینیم بەسەر خۆشی، ئەو كە ی تر وتی: من بینیم مە یەكە ی هەلەهێناوە. عوسمانیش وتی: خەمەن خواردووێتەو بۆیە هەلێ دینیتهو.

عەلی كۆری ئەبو تالب و حەسەنى كۆری عەلى و عەبدوللای كۆری جەعفەریشش لەو ئامادە بوون. ئەو بوو عوسمان فەرمانیدا قامچی لە وەلید بەدرو و پاشان لە والیتی كوفەش لایەرد، بەلام هەندێك لە زانایان گومانیان لە شایەتی شایەتەكان هەیه، نە لە راستی چۆكەكە، بەلێ ئەو قامچی لێدراو هەروەكو لە صەحیحی موسلم دا هاتوو، بەلام ئایا هەردوو شایەتەكە راستگۆ بوون؟

هەركەس زانیاری زیاتری لە بارە ی مەسەلەكەو ئەو، با تەماشای كتیبی (العواصم من القواصم) بكات بە تەحقیقی (حج الدين الخطيب) لەویدا پەخنە و

تانه له هردوو شایه ته که ده گری وړونیشی نه کاته وه که هردوو شایه ته که جی متمانه نین^(۱).

گریمان نهو شایه تانه ش راستگوزین، خو هیچ نهنگی و تانه یه کی بو عوسمان تیدا نییه، به لکو هر که مه یخواردنه وه که یه کلابوویه وه، راسته وخو قامچی لیداو و له فرمانپروایی ده ریکردو، خو عوسمان هله یه کی نه کردووه؟ هره وه کو دیاره، به لکو نه مه شانازی به عوسمان، که پوښتووه قامچی له خرم و نریکیکی خوی داوه و له والیه تی ده ریکردو و پشستگیری نه کردووه، دوی نه وه ش خو وه لیدی کوری عوبه مه عصوم نییه؟ نیمه هر له سهره تای باسه که مانه وه و تمان نیمه بانگه شهی مه عصومیه ت بو هاوه لانی په یامبره ﷺ ناکهین.

له سهرده می عومهریشدا شتیکی ناوها پرویدا، نین مظعون مهی خواردووه ونه م نایه ته ی ته نیل کرد ﴿عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَءَامَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُوْحِيُ الْمُحْسِنِينَ﴾ {المائدة: ۹۳}.

به لام دواچار عومهر راستی مه سه له که ی بو پروون کرده وه و پاشان له والیتی ده ریکرد، جا نا نه وانن والیه کانی عوسمان، تاکه که سیک که نه کریت تانه ی لیبدری وه لیدی کوری عوبه یه، نه ویش هیچ تانه یه کی بو عوسمان تیدا نییه، جا نه گهر تانه یه کیش هبه ی ته نها له سهر خودی وه لیدی کوری عوبه یه.

لیگرتنی دووه: دوورخستنه وه ی نه بو زهر بو په بزه.

نهو ریوایه ته ی که له لای ته بهری و نه وانی تریشدا هاتووه، له ریگه ی سه یفی کوری عومهره وه ریوایه ت کراوه، که وا موعاویه و نه بو زهر ده مه قالیکیان بووه، نه ویش نوسراویک ده نوی بو عوسمان که نه بو زهر خه لکمان

(۱) (العواصم من القواصم) ص (۱۰۷ - ۱۰۸) الحاشیه.

لىدە وروژىنىنى، ئەۋەبوو عوسمان ناردىيە شوپىن ئەبو زەر، جا عوسمان ئاگادارى كىردەۋە و پاشان ئەبو زەر دەرچوو بۆ پەبىزە^(۱).

ئەمە رىۋايەتە كەي سەيفى كۆرى غومەرە، جا من پىشتەر ئامازەم بەۋەدا كە ئىمە رىۋايەتى سەحىحمان ھەيە قىللى بىكەين، ئا لىرەشدا رىۋايەتتىكى سەحىحى بوخارىمان ھەيە لەسەر ئەم بابەتە:

لە زەيدى كۆرى ۋە ھەبەۋە دەلى: بە پەبىزەدا تىپەپرەم، بىنىم وا ئەبو زەرى لىيە! پىم وت: ئەي ئەبو زەر ئەۋە چى تۆي گەياندە ئىرە؟ وتى: لە شام بووم، جىاۋازى كەۋتە نىۋان من و موغاۋىيە لەسەر ئەۋانەي ئالتون و زىو ھەلدەگىر و خرى دەكەن، موغاۋىيە ئەيۋوت: لەسەر ئەھلى كىتاب دابەزىۋە؟ بەلام من دەموت: لەسەر ھەردوۋولامان دابەزىۋە^(۲). ئەمە شىتتىكى لە بەنىماندا دروست كىرد، ئەۋەبوو نامەيەكى نارد بۆ عوسمان و سكالاي منى تىداكرد، كە باسى ئەۋ

(۱) (تارىخ الطبرى) (۲۳۵/۳).

(۲) مەزھەبى ئەبو زەر لە بارەي ئەۋانەي ئالتون و زىو ھەلدەگىر، مەعلومە، ئەۋ بە جانيىزى نازانىت مەرۋف لە سەروى پىۋىستى خۆيەۋە ئالتون و زىۋى ھەبىت و لەمالدا ھەلىبىگىر، بەلام جەھورى ھاۋەلان لەگەل ئەم پەئىيە نەبوون، بەلام ئىستا ئەم مەسەلەيە لە نىۋان مۇسلماناندا نىۋچە ئىجماعىتىكى لەسەرە، بەۋەي كە مەرۋف دەتۋانى ئالتون و زىۋى ھەبىت و ھەلىبىگىر، بە مەرجىك زەكاتەكەي دەرھىبىنى ھەرىيە بوخارى بەشىتتىكى كىتەبەكەي ناۋ ناۋە: (باب ما أخرج زكاته فليس بكنز) (ئەۋەي كە زەكاتەكەي بىرىت خىر كىردنەۋە نىيە)، ۋە ئەم رىۋايەتەي ھەر لەۋ بەشەدا ھىناۋە، ئەم پەئىيەش مەشھورە لە عەبدوللاي كۆرى غومەر و باقى ھاۋەلان، جا ئەبو زەر پىتى وا بوو: ھەرچەك مەرۋف لەسەرۋى پىۋىستى يەۋە بوو دەبىت بىكات بەخىر و سەدەقە و لەسەرۋى پىۋىستىيەۋە نابى ھىچ زىادەيەك لەلاي خۆي بەئىلتىيەۋە ئەگەر زەكاتىشى دەرېكات، موغاۋىيە لەمەدا پىچەۋانەي ئەۋ بوۋە.

جوړه مهسه لانه نه کهم و خه لک نه وروژینم، عوسمانیش ناردی به شوینمدا، که گه یستمه مه دینه خه لکم هه موو لی کوویه وه، وه کو نه وهی پښتر منیان نه دیتبی، منیش باسی نه وهم بو عوسمان کرد، عوسمان وتی: نه گهر ویست لیه تی، دورت بگرتایه و له شوینیک لهم نریکانه بویتایه؟ جا نه وهی منی گه یانده ئیره نا نه مه بوو، نه گهر بهنده یه کی حبه شیش بکه نه کار به ده ست به سه رمه وه نهوا ههر گوپرایه ل ده بم و سه ریچی ناکه م^(۱).

ههر بویه عوسمان کورې عه فغان نه بو زهړې دهر نه کرده بو په بزه، مو عاویه ش به بی ریژی و به سوکایه تیه وه نه یاردو ته وه بو مه دینه، هه موو نه مانه درون به ناوی نه وانه وه ده کریتی. نا نه مه چیروکه که ی نه بو زهړه له لای بوخاری، هه روه ها له لای ئین سه عدیش به سه نه دیکي (جید) هاتوه که کاتیک دهر چوه بو په بزه وتویه تی: گویم له په یامبهری خوا بوو ﷺ ده یفه رموو: «إذا بلغ البناء سلعا فاخرج منها»^(۲)، واته: (نه گهر خانوو گه یشته (سلع) نهوا له مه دینه دهر چو). جا نه مه فه رمانی په یامبهری خوا به ﷺ، هه روه ها ریوایه تکراره له په یامبهری خواوه ﷺ فه رمویه تی: (په همه تی خوا له نه بو زهړه بی، به ته نیایی ریډه کات، به ته نیایی ده مری، له قیامه تیشدا ههر به ته نیایی زیندوو ده کریته وه)^(۱).

(۱) (صحيح البخاری) كتاب الزكاة، باب ما أدى زكاته فليس بكنز، حديث (١٤٠٦).

(۲) (الطبقات) لابن سعد (٢٢٦/٤) [سلع: شاختکه له نریک مه دینه].

(۱) أخرجه الحاكم (٥٠/٣) وصححه، وقال الذهبي: (فيه إرسال، وفيه برید بن سفیان وهو

لینگرتنی سییه م: پینجیه کی دهسکه وتی ته فریقای داو ته مهروان

سابت نه بووه عوسمان شتی وای کردبی، نه گهر کاریکی واشی کردبی نه وای مه بهست پی پینجیه کی پینج یه که که یه، چونکه دهسکه وت دابهش ده کریتیه سهر پینج به شه وه، پینجیه کیان بو تیکۆشه رانه، پینج یه کیکیشی دابهش ده کریت به سهر پینج پینج یه کدا، خوای گه وره له قورئاندا باسی کردووه:

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآَبِ السَّبِيلِ إِن كُنْتُمْ أَمْنُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَرْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَفَىٰ الْأَجْمَعُونَ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ {الأنفال ۴۱}. واته: (وبزانن بیگومان هه رچیه کتان له غه نیمه دهسکه وت، نه و به راستی پینج یه کی نه و دهسکه وته بو خوا و بو په یامبهری خوا ﷺ و بو خزمانی پیغه مبهر ﷺ و بو هه تیوان و بو هه ژاران و بو ریوارانه، نه گهر ئیوه باوه رتان هیناوه به خوا و به وهی ناردومانته خواره وه بو سهر بهندهی خویمان له رۆژی جیا کردنه ودا (واته جهنگی به در)، له و رۆژی که دوو کۆمهله در بیه که جهنگان، خواش به سهر هه موو شتی کدا دهسه لات داره).

جا بهشی خوا و په یامبهر ﷺ بو پیشه وای موسلمانانه، ههر چۆنی بوی وای لی ده کا، نه وهشی که باس ده کریت نه وهیه که عوسمان به لیئنی به مهروان داوه که نه گهر فهتھی ئیفریقیه بکات نه و نه و پینج یه که یه که تاییه ته به خۆی پیی ده به خشیت، به لام ههروهک پیشتر له فهتھی ئیفریقیه دا باسمان لیوه کرد نه وهی وه کو پاداشت دا به عه بدوللای کوری ته بی سهرح له به رانه ر فهتھی ئیفریقیه.

لینگرتنی چواره م: سوتاندنی موصحه فه کان.

حوزه یفه ی کوری یه ممان نوسراویکی نارد بۆ عوسمان ﷺ کهوا خه لکی له سهر قورئان خویندن جیاوازیه کی زۆر که وتوته نیتوانیانه وه، بهو راده یه ی ترسی نه وه یان لیده کری پپی بی باوه ر بن، بویه داوای له عوسمان کرد هه موو خه لکی کۆیکاته وه له سهر یه ک شیوازی خویندنه وه (قراءة) وجاریکی تر قورئان کۆ بکاته وه^(١).

بویه عوسمانیش فهرمانی کرد جاریکی تر قورئان کۆ بکریته وه و هه موو موصحه فه کانی تر بسوتیتریت.

* نهو موصحه فانه ی که عوسمان سوتاندنی کۆمه لتي شتیان تیدا بوو له تیلاوه ی سراوه (منسوخ)، به لام هه ندیک له هاوه لان هه ر لای خوینان هیشتبویانه وه.

* هه ندیکي تری نهو موصحه فانه، ته رتیبی سوره ته کانیان له شیوه ی نهو ریزیه ندیه نه بوو که کۆتا جار جویره ئیل عهرزی په یامبهری خوای کرد ﷺ.

* به شیکی تریان، ته فسیری هه ندی له هاوه لان بۆ هه ندیک له ئایه ته کانی تیدا بوو، بویه عوسمان فهرمانی دا هه موو نهو قورئانانه بسوتیترین و ته نها یه ک قورئانی نووسیوه که هه موو قیرائه ته کانی له خو گرتبوو، به هیچ شیوه یه ک قیرائه ته سابه ته کانی له په یامبهری خواوه ﷺ هه لئه وه شانده وه.

(١) (صحيح البخاری) كتاب فضائل القرآن، باب جمع القرآن، حديث (٤٩٨٧).

هەندى له زانايان ئەلەين: بەلكو تەنها يەك قىرائەتى ھېشتەو، ئەويش ئەو قىرائەتە بوو كە بە زمانى قورەيش بوو.

ئىبن ئەلعرەبى لە بارەى كۆكردنەوہى قورئان و سوتاندنى باقى موصحفەكانى ترەوہ دەلى: (ئەمە كردهوہ چاكە ھەرە مەزنەكەى و خەسلەتە گەورەكەيەتى، بەم كارەى جياوازى بنېركرد و خواى گەورە لەسەر دەستى ئەم قورئانى پاراست)^(۱).

جا ئەمە شانازى و پىزدارىە بۆ عوسمان، بەلام ئەوان دەيكەنە تانە و بى پىزى و بەسەريەوہ:

وَمَنْ يَكُنْ ذَا فَمٍ مُّرِيضٍ يَجِدُ مُرّاً بِهِ الْمَاءَ الزُّلَالَا
ئەوہى دەمى تال و نەخۆشە ئاوى سازگارىشى پى تال و ناخۆشە

ليگرتنى پىنجەم: داويەتى لە ئىبن مسعود تا پىخۆلەكانى تەقاندوہ، ھەرەوہا داويەتى لە عەمەرى كورى ياسر ھەتا پەراسوہكانى شكاندوہ.

ئەمە درۆيە، ئەگەر پىخۆلەكانى بتەقيايە دەمرد و نەدەژيا، جا نە پىخۆلەكانى ئىبن مەسعودى تەقاندوہ و نە پەراسوہكانى عەمارىشى شكاندوہ.

(۱) (العواصم من القواصم) (ص ۸۰). [ابن عربى، ابن العربى] دوو ناوو و دوو كەسى جياوازن، (ئىبن ئەلعرەبى) ئەوہى كە ئەليف و لامەكەى پتوہيە، زاناىەكى پاىەدارى ئەھلى سووننەت و جەماعەتە، خاوەن چەندىن كىتەبى بەنرخە وەكو (جامع الأحكام القرآن) و (العواصم القواصم) ھتە... بەلام (ئىبن عەرەبى) بەبى ئەليف ولام، پياوئىكى گومراى سەرليشيواوہ، سۆفيەكان بە گەورەى پادەگرن تەنانەت شىخولئەكبەر (شىخى ھەرەگەورە) پى ئەلەين، تەنانەت ھەندىك لە زانايان بە كافرىشيان زانيوہ، جا ئاگادارىە. (وەرگىز)

لیږگرتنی شه شهم: زیاد کردنی جیلوه وړی قه دهغه

جیلوه وړی قه دهغه (حمی)^(۱) بؤ په یامبهړی خوا ۷۷۷ هه بووه، هر بویه دهغه رموی: «إِنَّمَا الْحِمَى حِمَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ»^(۲)، واته: (حمی) تنها بؤ خوا و بؤ په یامبهړی خوايه).

عومهر ۷۷۷ پاکړیځکی بؤ له وه پاندنی حوشتی صه دهغه ته رځانکړد و ناوچه یه کی دیاری کراویشی بؤ سازدان تنها حوشتی صه دهغه ی تیډا ده له وه پرا، بؤ ته وه ی قه له و بن و خه لک سود مه ندبن لییان، به لام کاتیځ که عوسمان هات و خیر و صه دهغه زور بوو، هه ستا هم پاکړه ی فراوانکړد، جا ته مه یان کردو ته تانه یه ک به سه ریوه، پییان وت: هم له وه پرا گایه ت وا فراوانت کردوه، خوا نیزنی پیدای یان درؤ به ناو خواوه ته که ی؟

ته ویش وتی: عومهر پیښ من ناوچه یه کی دیاری کراوی قه دهغه کړد و ته رځانی کړد بؤ له وه پاندنی حوشتی صه دهغه، به لام که من هاتم حوشتی صه دهغه زیاد ی کړد، بویه منیش له وه پرا که م فراوان کړد^(۱) جا توخوا ته مه په خنه یه؟!

لیږگرتنی هه وته م: نویژی سه فهری کورت نه کردو ته وه.

(۱) بریتیه له دوه وره دانی شوینیځ بؤ ته وه ی که س نه پرا ته ناویه وه. [جی له وه وړی قه دهغه، قیغه، پاکړیځی پی ده گوتی، له زارواه شه ریغه که یدا، شوینیځکه دیاری ده کړی وده کړیته له وه پرا، تنها ناو ته لی زه کات و ته وانه ی بؤ جیهاد ده برین تییدا ده له وه پرنیځ. (وه رگیږ)]

(۲) (صحيح البخاري) كتاب المساقات، باب لا حمى إلا لله و رسوله) حديث (۲۳۷۰).

(۱) أخرجه أحمد في (فضائل الصحابة) (۱/ ۴۷۰ رقم ۷۶۵) بسند صحيح.

پەيامبەرى خوا ﷺ لە سەفەردا دوو پركاتى كردووه، ئەبو بەكرىش لە سەفەردا دوو پركاتى كردووه، عومەرىش بەهەمان شێو دوو پركاتى كردووه، عوسمانىش لە سەرەتای خىلافەتەكەیدا دوو پركاتى دەکرد، بەلام دواجار بە تەواوى دەيکرد.

وەلامىش ئەوەیە: سەرەتا: ئەمە مەسەلەیهكى فیهى ئیجتىهادى یە، عوسمان ئیجتىهادى كردووه و هەلە بووه؟ كە چى بكەى؟ ئەمە ئەگەر فیهلەن هەلەى كردبى؟

بۆ ئەمە خوینی عوسمان حەلال ئەكات؟ بۆ مەگەر غەیرە پەيامبەر ﷺ كى مەعصومە؟

دواى ئەوەش، ئەم مەسەلەیه لە نێوان زانایاندا راجیاوازی لەسەرە، زۆریەى زانایان لەسەر ئەوەن كەوا كورت كردنەوێ نوێژ سوننەتێكە و باش وایە بكەى^(۱) جا گەر عوسمان شتێكى كردبى، تەنھا ئەوەیە كە وازی لە سوننەتێك هیناوه و موباحیكى كردووه، یان دەستبەردارى پوخسەت (پێپیدان)یكى شەرى بووه و عەزیمەتێكى كردووه.

بەلام بۆچى عوسمان بە تەواوەتى كردووەتى؟ وتراوه بەهۆى یەكێك لەم دوو ھۆكارەو بووه:

۱. لەبەرئەوێ خێزانى لەویدا پێكەوێناوه - ژنیكى لەویدا هیناوه - وای دەبینى لە شارەكەى خۆیدا، هەر بۆیە بە تەواوى كردووەتى و كورتى نەكردۆتەو.

(۱) ئەمەش پەنئى مالك و شافعى و ئەوزاعى و ئەحمەدە. (المغنى) (۵۴/۲).

۲. عوسمان لهو خه لکه ئه عربیانو ده ترسا که ده هاتن بو مه ککه، ئیتر گه رانه وه بو شاره که ی خوځان له وینده ریش نویژه کانیان هر به کور تکر او بی بکن، بویه به ته واوی ده یکرد، به لکو بویان پروون بکاته وه که نویژ چوار رکاته، ئیتر کامیان راسته یان له بهر چی وای کرده؟ خوا خوی ده زانی.

جا کاتیک عائیشه رضی الله عنها له سه فدردا نویژې به ته واوی ئه نجامدا، به عوروه یان ووت: باشه عائیشه بو وای کرد؟ ئه ویش وتی: ته ئویلی کرده هره وه کو چوڼ عوسمان ته ئویلی کرد، جا مه به ستمان ئه وه یه عوسمان ته ئویلی کرده وه^(۱).

لیږگرتنی هه شتم و نویم و ده یه م: له شه ری به در ئاماده نه بوو، له ئوحد رای کرد، له «بیعة الرضوان» یشدا ئاماده نه بوو.

وه لآمی نه مهش له صه حیجی بوخاری دایه: له عوسمانی کورې مه وه یبه وه ئه لئ: پیاویکی میسری هات، وتی: ئه و خه لکه کیڼ؟ وتیان: قورپه یشین، وتی: ئه ی ئه و ریش سپیه کییه قسه تان بو ده کات؟ وتیان: عه بدوللای کورې عومه ره، کابرا هات بو لای عه بدوللای کورې عومه ر و پیی وت: ئه ی ئین عومه ر پرسیاری شتیکت لی ئه کم وه لآم بدره وه.

تایا زانیوته کهوا عوسمان له ئوحد رای کرده؟ وتی: به لئ.

تایا زانیوته ئاماده ی جهنگی به در نه بووه؟ وتی: به لئ.

تایا زانیوته که له (بیعة الرضوان) دا ئاماده نه بوه؟ وتی: به لئ.

کابرا میسریه که وتی: الله اکبر، -یانی ئه و راستیه ده رکه وت، که نه یویست.

(۱) له (الكافی) ی (کوله نی) دا هاتوه (۵۲۴/۴) له ئه بی عه بدوللای جه عفری صادق وه

ووتویه تی: (کهوا له حده مهین (مه ککه و مه دینه) ته واو کردنی نویژ باشته).

به لām عه بدوللای کورپی عومهر پیی وت: وهره با بۆت پونکه مه وه: سه باره ت به را کردنی له جهنگی به در دا، ئه وه من شایه تی ئه ده م که خوای گه وه عه فوی کردوه و لیی خو شبو ه، ههروه کو خوای بهرز و پیروز ده فهرمو ی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ﴾ {آل عمران: ۱۵۵}.

سه باره ت به ئاماده نه بو نی له به در دا، به هو ی کچه که ی په یامبه ری خوا ﷺ که خیزانی بو و نه خو ش که وتبو و، ئه وه بو په یامبه ری خوا ﷺ پیی فهرمو: (ئه ی عوسمان، ئه جری که سیکت هه یه به شداری به در ی کرد بی و ده سکه وتیشی پیدا). که و ابو به فهرمانی په یامبه ری خوا ﷺ ئاماده ی جهنگ نه بو ه و بۆیه له ده سکه وتی ئه وه جهنگه به شی ئه دات.

سه باره ت به ئاماده نه بو نی له (بیعة الرضوان) دا، ئه گهر له نیو هه مو مه که که دا پیاویک له عوسمان شکو دارتر هه بوایه په یامبه ری خوا ﷺ ئه وی له جیگه ی ده نار^(۱)، که په یامبه ری خوا ﷺ ناردی و دوای ئه وه ی گه یشته مه که که (بیعة الرضوان) به ستر، په یامبه ری خوا ﷺ دهستی راستی له نیو دهستی چه پی دا

(۱) یانی په یامبه ر ﷺ ئه وه که سه ی له باتی عوسمان ده نار د، چونکه په یامبه را ﷺ عوسمانی نارد بۆلای خه لی مه که که به لکو بۆیان رو ن بکاته وه که په یامبه ر ﷺ ته نها بۆ عومره کردن هاتوه و ه یچ مه به ستیکی تری نییه، و به یعه تی ریزوانیش دوای ئه وه ی عوسمان بجیت بۆ مه که که رویدا، که ئاماده ش نه بو و چونکه به فهرمانی ره سولی خوا ﷺ رویشتبوو، ئه سلهن به یعه تی ریزوان نه به ستر، ئیلا بۆ تۆله سه ندنه وه ی عوسمان نه بی له ئه هلی مه که که، که کاتی هه وائی پیگه یشت عوسمان کوژراوه، په یامبه ری خوا ﷺ به یعه تی ریزوانی له هاوه لآن وه رگرت بۆ تۆله سه ندنه وه ی عوسمان، ئه گهر هاتوه هه وئه که راست ده رچو که کوژراوه.

لیگرتنی یازدهه‌م: عوبه‌یدوللای کورپی عومهری له به‌رانبه‌ر هورموزان
نه‌کوشته‌وه:

دوای ئەوێ ئەبو لوتلوئەێ مەجوسی عومەری کۆری خەتابی کوشت^(٢)، کە بەیانێ بوویەوێ عوبەیدوللای کۆری عومەر هەستا و پیاویکی بەناوی هورموزانەوێ کوشت -سەرەتا مەجوسی بوو بەلام دواجار موسلمان بوو- کە پێیان وت بۆ وات کرد؟ وتی: بە سێ پۆژ پێش کوشتنی عومەر لەگەڵ ئەبو لوتلوئەێ مەجوسی دا بوو و ئەو شیرەشیان پێ بوو کە عومەری پێ کۆژراوێ، بۆیە وای زانی ئەم هورموزانە هاوێشە لە کوشتنی عومەردا، بۆیە رویشت و کوشتی.

له سه عیدی کورپی موسه ییبه وه ده لئی: (کاتیك که عومهر کورژا عه بدولرپه جمانی کورپی ئه بویه کر وتی: به لای ئه بو لوئلوئهی بکورژی عومهر دا تیپهر بووم، بینیم (جوفه یینه) و (هورموزان) ی له گه لدايه، چپه چپ و ورته ورتیانه، ههرکه له ناکاو چومه سهریان وروژان (یانی ههستان)، که ههستان شمشیرکیان له بهیندا کهوت دوو سهری هه بوو، دهسکه که ی له قه ده کهیدا بوو، جا برۆن بزائن ئه و شمشیره ی وا عومهری پیکورژا چۆن بووه، ته ماشایان کرد ده بینن هه مان ئه وه یه که عه بدولرپه جمانی کورپی ئه بویه کر وه سفی کرد، ههرکه عوبه ی دوللا ئه مه ی بیست، شیریکی هه لگرت و رۆیشت، چوه لای هورموزان و پیی وت: وه ره با برۆین هه ندیک ئه سپم هه یه پیئ نشان دهم، له ریگه دا نه ختی

(١) (صحيح البخاري) كتاب: فضائل الصحابة، باب مناقب عثمان، حديث (٣٦٩٩).

(٢) (صحيح البخاري) كتاب: فضائل الصحابة، باب قصة البيعة، حديث (٣٧٠٠).

خۆى دواخت تا هورموزان پيشكهوت، ئهوهبوو شيرهكهى لى ههلكيشا،
عوبهيدوللا ئهلى: ههركه گهرمى شمشيرهكهى پيگهيشت وتى: لا إله إلا الله.

ئهلى: ههروهها جوفهينهشم بانگکرد، بهلام ئهم گاورىكى خهلكى (حيره)
بوو، ههركه شمشيرهكهى لى بهرزكردهوه، هيمای خاچى له نيوچاوانى كيشا و
پاشان كوشتى، دواى ئهوه عوبهيدوللا رۆيشت كيژۆلهيهكى ئهبو لوتلوئه -كه
بانگهشهى ئىسلامى دهکرد- كوشتى، تهنايهت عوبهيدوللا ئهيوست ههرجى
سهبى^(۱) ههيه له مهدينه بكوژيئت، ئهوهبوو موسلمانان لى به دهنگ هاتن،
كوچبهره پيشهنگهكان لى خپونهوه و ههپهشهيان ليكرد، كه بۆت نيه ئهم كاره
بكهى، ئهويش وتى: ده بهخوا دهيانكوژم و غهبرى ئهوانيش دهكوژم، تهنايهت
ئهيوست پهلامارى ههندى لهو موهاجرانهش بدا، بهلام عهمرى كورپى عاص
وازی لى نههينا و نههينا، ههتا شمشيرهكهى لىهرگرت، ههركه شمشيرهكهى
پيدا، سهعدى كورپى ئهبي وهقاص هات بۆى، ههردوكيان كрдiane سهريهكتريا و
كيشمه كيشيان بوو تا له يهكتر جياكرانهوه، دواى ئهمه ههركه لهو شهوهدا پيش
ئهوهى عوسمان وهكو خهليفه ههلبژيردى، ئهويش لهگهله عوبهيدوللادا بووى به
دهمهقال و كيشمه كيش، تا لهيهكتر جياكرانهوه، جا بهراستى ئهوپۆژهى كه
عوبهيدوللا جوفهينه و هورموزان و مندالهكهى ئهبو لوتلوئهى كوشت، خهلك بى
تاقت بوون و دنيایان لهبهركه چاوپهش بوو.

دواى كه عوسمان بوو به خهليفه، كوچبهران و پشتيوانانى كوكردهوه و پى
وتن: پيم بلين، چى ئهليين لهبارهى كوشتنى ئهم پياوهى كه له دين ترازاهه؟
ههموو كوچبهران لهسهريهك شت ريككهوتن، ئهويش هاندانى عوسمان بهلكو
بيكوژى، بهلام زۆربهى زۆرى خهلك لهگهله عوبهيدوللادا بوون، به جوفهينه و

(۱) به دىلى شهپ دهگوتى. (وهركي).

هورموزانیان ده گوت (خوا له ناویان دا): وادیاره ده تانه وی له شوین عومه کوره کەشی بنیرن؟ بهو هویه وه غه لبه غه لب و راجیاوازی په یدابوو، نیتر عه مری کوری عاص به عوسمانی وت: ئە ی ئە میری ئیمانداران، ئە م مه سه له پیش ئە وه ی تو ببیته خه لیفه پرویداوه، جاپیم باشه وازی لیبینی، نیتر خه لک دوا ی قسه کانی عه مر بلاوه یان لی کرد، عوسمانیش له ئە وهنده وهستا، پاشان خوین بایی دوو پیاو و که نیزه کەش درا^(۱).

ئا لی ره دا سی بۆ چون هه یه له بۆ نه کوشتنی عویه یدوللا له به رانه بر هورموزان:

یه که م: ئە وه یه که هورموزان له گه ل ئە بو لوئلوئ ه دا ده ستی هه بوی له کوشتنی عومه ر، هه روه ک عه بدولپه جمانی کوری ئە بویه کر بینی، ئا به مه ش موسته حه قی کوشتنه، هه روه کو عومه ر خو ی ده لی: ئە گه ر هه مو خه لکی (صه نعاء) ده ستیان هه بی له کوشتنی که سی کدا، ئە وا هه مویان له باتی ئە و که سه ده کوژم^(۱). لی ره دا خوینی هورموزان هه لال ئە بی چونکه ده ستی هه بووه له کوشتنی عومه ر.

دوو هه م: په یامبه ری خوا ﷺ ئوسامه ی کوری زه یدی نه کوشت کاتی ته ئویلی کرد، کاتیک رۆژی له یه کیك له جهنگه کاندا موشریک کی بینی موسلمانانیک ی زۆری کوشت، ئە میش په لاماریدا، کابرای موشریک هه رکه ئە می بینی له ترسا خو ی له پشت داریکا شارده وه، ئوسامه ش شمشیره که ی به رز کرده وه بیکوژیت، کابرا وتی: أشهد أن لا إله إلا الله، به لام ئوسامه وازی نه هیئا و هه ر کوشتی، جا

(۱) (الطبقات) لابن سعد (۲۵۵/۳) بسند صحیح.

(۱) (صحیح البخاری) کتاب: الدیات، باب: اذا أصاب قوم من رجل، حدیث (۶۸۹۶).

که نهم ههواله گه‌یشت به په‌یامبه‌ری خوا ﷺ، بانگی ئوسامه‌ی کرد و پیتی وت: کوشتت دواي ټه‌وی وتی لا إله إلا الله؟!

وتی: نه‌ی په‌سولی خوا له ترسی شمشیره‌که وای وت، فهرموی: دلیت شه‌ق کرد (تابزانیټ له ترسا وتی؟)، ئیتر به‌رده‌وام هر ده‌یگوته‌وه: کوشتت دواي ټه‌وی وتی: لا إله إلا الله، تاوام لیټات خوژگه‌م ده‌خواست که ټه‌و پوژه موسولمان ببوايه^(۱).

جا په‌یامبه‌ری خوا ﷺ ئوسامه‌ی نه‌کوشت له بری ټه‌و کابرایه، له‌به‌رټه‌وی ئوسامه وای لیټکدا بووه‌وه، جا ټه‌مه‌ش هه‌مان حاله‌ته بو عوسمان، عوبه‌یدوللای کورپی عومه‌ری نه‌کوشت چونکه حاله‌ته‌که‌ی وا لیټکدا بووه‌وه و تأویل کردبوو.

سییه‌م: ټه‌لین: هورمزان وه‌لی ټه‌مری نه‌بووه (خاوه‌نی نه‌بووه)، جا ههر کوژراو‌یکیش وه‌لی نه‌بی، ټه‌وا راسته‌وخو خه‌لیفه ده‌بیټه وه‌لی ټه‌مری، بویه له خوینی ټه‌و پیاوه خو‌ش بوو، هه‌ندیکی تر ټه‌لین: کورپکی هه‌بووه به‌ ناوی (القامذبان)، ټه‌و له خوینی عوبه‌یدوللا خو‌ش بووه^(۱).

(۱) متفق علیه: (صحيح البخاری) كتاب المغازی، باب بعث النبي اسامة إلى الحرات، حديث (٤٢٦٩)، (صحيح مسلم) كتاب الايمان: باب تحريم قتل الكافر بعد أن قال: لا إله إلا الله (١٥٨) (٩٦). [په‌یامبه‌ری خوا ﷺ ده‌فهرموی: ((أن الإسلام يهدم ما كان قبله)) واته بیگومان ئیسلام بوون ههرچی تاوانی پیش خو‌یه‌تی ده‌سپټه‌وه. بویه ئوسامه وا ټه‌لی. (وه‌رگټی)]

(۱) چیرۆکی ده‌سته‌لگرتنی قامذبان له خوینی عوبه‌یدوللا له تاریخی ته‌به‌ریدایه ٣/٣٠٥، به‌لام له ریځه‌ی سه‌یفی کورپی عومه‌ری که‌زابه‌ویه.

لینگری دوازدهه هم: زیاد کردنی بانگی دووه می پژی جومعه.

په یامبهري خواﷺ ده فرمويټ: «عليكم بسنتي و سنة الخلفاء الراشدين من بعدى». واته: (دهست بگرن به سوننه تي من و سوننه تي جيئشینه سر راسته کانی دواى منهوه) ^(۱).

نهم زياده يه ش له سوننه تي خليفه راشده کانه وه يه، به دنيا ييه وه عوسمان يه کيکه لهو خليفه راشديانه، جا دواى فراوان بوونی شاري مه دينه، به رژه وه ندى له وه دا بينی نهم بانگه زياد بکات بو ناگدار کرده وهی خه لکی کهوا کاتی نوژی هه ينی نزيك بوه ته وه، نهم ئيجتهاده ی کرد و سه رجه م هاوه لانیش پازی بوون له سه ري، به رده و اميش کاری پيکراوه و کهس پيچه وانهی نه کرده وه، نه له سه رده می عه لی ^(۱) و نه له سه رده می موعاويه و نه له سه رده می به نی ئومه ييه و نه له سه رده می به نی عه عباسيش، ته نانه ت تا نه مړوش کهس له موسولمانان پيچه وانهی نه مه ی نه کرده وه، هر بويه به ئيجماعی هه موو موسولمانان نهم کاره سوننه ته.

دواى نه وه ش، نهم کاره بنچينه يه کی له شهر عدا هه يه، که بانگی يه که م ^(۲) که نوژی به يانيدا، پی نه چی عوسمان قياسي له سه ر نهو بانگه کرد بی.

(۱) (سنن أبي داود): كتاب السنة، باب في لزوم في السنة، حديث (٤٦٠٧)، (سنن الترمذي): كتاب العلم، باب ما جاء في الأخذ بالسنة، حديث (٢٦٧٦).

(۱) شيخی نه لبانی له کتیبی (الأجوبة النافعة) دا (ل ۱۱) نه لی: (عه لی له کوفه دا کاری به سوننه ده کرد و بانگه که ی عوسمانی نه ده دا وه که له قورتييدا هاتووه...) (وه رگيټ).

(۲) به داخوه نه لیم: لای ئیمه نه مړو نهم سوننه ته مردوه، ته نها يه که بانگ نه دري، خوزگه همر واش بمایه ؟! پژيشتون بانگی دووه میان هیناوه ته شويئ بانگی يه که م وه له باتی له فزه کانی بانگی يه که م له فزه کانی بانگی دووه می له شويئ نه دن، واته: سوننه تانيکیان کوشتووه بيدعانيکیان به رپا کرده وه، که نه ویش خوئندنی هه ندی نه زکاره له پیش بانگدا، وه گزپینی له فزی

ليکگرتنی سيازده هم: گيړانه وي چه کم، له کاتيکدا په يامبهري خوا نه في کردبوو.

نهم بوختانهش له سي روانگه وه ولام نه ددینه وه:

يه کم: نهمه ئيسپات نه بووه و سه نه ديکي صحيحی نی يه.

دووه م: چه کم يه کيکه له وانه ي که له سالي فته دا موسولمانان بوو، يه کيک بووه له نازاد کراوه کان (الطلقاء)^(۱) و طلقا کانش شويان مه که بووه، هرگيز له مه دینه نه ژيان، باشه چون په يامبهري خوا ﷺ له مه دینه نه في ده کا و دوری ده خاته وه، له کاتيکدا نهم به هيچ شيويه ک خه لکی مه دینه نييه...؟!

سييه م: نه و نه فيه ي له شريعتی ئيسلامدا دانراوه لای نه ولايني ساليکه، هرگيز له شرعی خوا دا نه بووه که که سيک بۆ هه تا هه تايه نه في بکريت، نهمه چ تاوانيکه مروؤ پي شايسته ي نه وه بکات، بۆ هه تا هه تايه نه في بکري و له زيدي خوی دور بخريته وه؟!

جا نه في کردن سزايه کی ته ميبييه له لايه ن حاکمه وه ده سه پيئري، گريمان په يامبهري خوا ﷺ نه في کردووه و هر به نه في کراوي به دريژايي ژياني په يامبهري ﷺ ماوه ته وه، له خيلافه تي ته بويکريش به هه مان شيوه ماوه ته وه، له خيلافه تي عومهريشدا هر به نه في کراوي ماوه ته وه، ئينجا دواي نهم هه مووه

بانگی دوهم، وه به ئيجماعی زانايان کاتي بانگی يه کم، نه کاتي نوږي به يانيه، نه پوژوانيش به بانگه ئيمساکیان له سر واجب ده بی. فإنا لله وإنا إليه راجعون، ولا حول ولا قوة إلا بالله العلي العظيم. (وه رگير)

(۱) خوشه ويستی خوا که سالي فته هاته مه که وه، پي ووتن: اذهبوا فأنتم الطلقاء، برؤن نيوه نازادکرون، بويه ناوی طلقايان به سه ردا پرا. (وه رگير)

عوسمان گيړاويه تيه وه، دواي چهند سال؟ دواي زياتر له بيست و پينج سال. باشه خرابي هم كار له كوييه تي؟

همه گريمان نه گهر راست بي، كه راست نيه، دواي نه وهش په يامبه ري خوا ﷺ تكاي عوسمانی بو عه بدوللای كوري ته بي سرح قبول كړد، دواي نه وهی هه لگه پايه وه، بيگومان هه كه م كاريكي له مه گه وره تري نه كړدوه، ئيدي چوڼ په يامبه ري خوا ﷺ لهو خوش ده بي به لام له م خوش نابي!!

همه نهو ليگرتن (المآخذ) و تانانه يه له سهر عوسمان. وه ده توانين به پتي هم خسته يه ي خواره وه دابه شي بكه ين:

١٣، ٥، ٣، ٢	شتانيكي بي بنه ما
١٠، ٨، ٤	چاكه
١٢، ١١، ٧، ٦، ١	ئيجه تهاد
٩	هه لانيكي نو قم بوو وچاوپوشي ليكراو

باسى شەشەم

كوشتنى عوسمانى كورى عەففان ﷺ

دواى وروژاندنى ئەم شتانه لەسەر عوسمان، لە سالى سى و پىنجى كۆچىدا، كۆمەلە خەللىك لە بەسرەو و كۆمەلە خەللىك لە كوفەو و كۆمەلە خەللىك لە مىسرەو بەرەو مەدىنە كەوتنە پى، وایان پىشاندا كە نىازى حەجیان ھەيە، بەلام لە ژىرەو نىازى دەرچونيان ھەبوو لە عوسمان، جىاوازی ھەيە لە بارەى ژمارەيانەو، ئەلین: دوو ھەزار لە مىسر و دوو ھەزار لە كوفە و دوو ھەزار لە بەسرە بوون، ھەندىكى تر ئەلین: بەلكو ھەر ھەموویان دوو ھەزار بوون، پەئى تریش ھەنە، لە راستىدا سەر ژمىرەكى ورد نىيە تا ژمارەيان كوتومت دىارى بكا، بەلام بە ھەر حال نە لە دوو ھەزار كەمتر و نە لە شەش ھەزار زیاتر بوون.

پۆشتنە مەدىنەو، جا ئەم خەللىكانەى كە ھاتبوون ھەموویان دەم سى عەشرەتى خۆیان بوون، ھاتبوون بۆ لە كارلابردنى عوسمان، ئىتر بە ھەرەشە كردن بىيان بە ھىزى بازو، لە كۆتايى مانگى (ذى القە) دا بوو دەورى مالىكەى عوسمانىندا و فەرمانیان پىكرد خۆى واز لە خىلافەت بەيىنى، ئەم ئابلۆقەيە ھەتا ھەژدەى ذى الحجە بەردەوام بوو، كە ئەكاتە پۆژى كوشتنى عوسمان ﷺ.

ئەلین: ئابلۆقە كە چل پۆژ بەردەوام بوو، بەلام ھەندىكى تر شتى تر ئەلین، ھەرچۆنىك بى لە چل و يەك پۆژ زیاتر نەبوو.

كە لە مالىكەى خۆيدا ئابلۆقەى درا، لە نوپى جەماعەت قەدەغە كرا، تەنانت لە ئاويش، ئەو ھەبوو پىاويك لە سەرانی فیتنە كە بەرنوپى بۆ خەلك

بهرگريکردن له عوسمان، به لّام تهنانهت ئهم جهوت سهد كه سهش ههر ناگه نه ژماره ي ئهو سته مكارانه كه به لاني كه مه وه وهك گوتويانه دوو ههزار كهس بوون.

* له عهبدو لّاي كور ي عامري كور ي په بيه وه ئه لّي: له گه لّ عوسماندا بووم له ماله كهيدا، ئاگام لّي بوو وتي: جهخت ده كه مه وه له سه ر ههر كه سيك كه گو يرايه ئيم به واجب ده زاني، با ده ست هه لگري و چه كه كه ي دابني^(۱) * له ئيبين سيري نه وه ده لّي: زه يدي كور ي سابت هاته لاي عوسمان ﷺ و پي ي ووت: ئه ي ئه ميري ئيمانداران ئه وه پشتيوانه كان له بهر ده رگان، ئه لّين: ئه گه ر ئه ته وي جاري كي تر و دووباره ئه بي نه وه به ئه نصاري خوا و ئه كه وين له گه لّ ههروه كو چو ن له گه لّ په يام بهري خوا ﷺ بووين.

به لّام عوسمان وتي: به شه ر كړدن نه خي ر^(۲) * ههروه ها ئيبين عومه ريش رو يشته ژوره وه بو لاي، به ئيبين عومه ري ووت :

ئه ي كور ي عومه ر ده بيني ئه وانه چي ئه لّين؟ ! ئه لّين واز بي نه و خو ت مه ده كوشت.

ئيبين عومه ر پي ي ووت: ئه گه ر وازي لّي به يني هه تا هه تايه ده ژيت؟

وتي: نه خي ر

ئيبين عومه ر وتي: ئه گه ر وازي لّي نه هي ني له وه زياتر هه يه كه بتكو ژن؟

(۱) (المصنف) لابن أبي شيبة (۲۴/۱۵) رقم ۱۹۵۰۸) بسند صحيح.

(۲) (المصنف) لابن أبي شيبة (۲۰۵/۱۵) رقم ۱۹۵۰۹) بسند صحيح.

وتى: نه خيږ.

ئيبن عومهر وتى: نهى به ههشت و ئاگريان به دهسته؟

وتى: نه خيږ.

ئيبن عومهر وتى: كهواته من وا ئه بينم جليک که خوا له بهرتى کردوه له بهرى نه کهنى، ئيتر دواى تو ببيته عادهت (سنة)، ههركه خه لکيک خه ليفه کهيان يان فهرمانپه واکهيان به دل نه بوو لايىدهن^(۱)

❁ ههروهها عوسمان به بنده کانى خوى ووت: ههركهس چه کههى دابنى و شه پنه کات، له بهر خوا ئازادى ده کهم.

کهواته عوسمان خوى نه يهيشتووه خه لک شه پنه کات.

له گه ل نه مه شدا چوار گه نجى قورپه يشى که خه لئانه خوین کرابوون خراڼه سه ر شان و بران به هووى بهرگريکردنيان له عوسمان، ئه وانيش بريتى بوون له: هه سه نى کوپى عه لى - عه بدوللاى کوپى زويه ير - مه پروانى کوپى هه کهم - موحه مه دى کوپى حاته ب^(۲)

کى عوسمانى کوشت؟

دواى گه مارۆدانى عوسمان و ده وردانى ماله کهى، له کاتيکدا قورئانه کهى له بهرده ستدا بوو و قورئانى نه خویند کوشتيان.

(۱) أخرجه أحمد فى كتاب (فضائل الصحابة) (۴۷۳/۱ رقم ۷۶۷) بإسناد صحيح.

(۲) (الاستيعاب) لابن عبد البر بمحاشية (الاصابة) (۷۸/۳).

پرسیان له حهسه نی بهسری - که لهوسه رده مه دا ژیاوه وله گه وره تابعیه کانه - له باره ی ئهوانه ی عوسمانیان کوشت: کهس له موهاجرین وئه نصاری تیا بوو؟ ئه ویش وتی: ئهوانه کۆمه لێ یاخی و گومرا بوون له خه لکی میسر^(۱).

به لام سه رکرده کانیان ناسراون، بریتین له: کینانه ی کورپی بیشر، پۆمانی یه مان، پیاویک به ناوی جه به له، سودانی کورپی حه مپران، له گه ل پیاویکی تر له خیلێ سه دوس که به (الموت الاسود) ناسراوه.

هه ندیک ئه لێن: مالیکی کورپی ئه شته ری نه خعیش.

ئا ئه مانه سه رکردایه تی ئه و ئاژاوه یانه کرد دژ به عوسمان.

به لام کێ راسته وخۆ کوشتی؟ ئه وه به ناویانگه که پیاویکی میسری بووه به ناوی جه به له.

* له عه مه ری کچی ئه رته ئه وه ئه لێ: له و سألہی وا عوسمان کوژرا، له گه ل عانیشه دا بووم بۆ مه که که ئه پۆیشتین، دوا ی که هاتینه وه به مه دینه دا تی پهرین، ئه و قورئانه مان بین ی که کاتیک عوسمان کوژرابوو له باوه شیدا بوو، ده بینین یه که مین دلۆپی خوینه که ی که وتۆته سه ر ئه م ئایه ته: ﴿فَإِنْ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُ بِهِ فَقَدْ أَهْتَدُوا وَإِنْ نُولُوا فَأَنَّمَاهُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّعِیْغُ الْعَلِیْمُ﴾ {البقرة ۱۳۷}.

واته: (ئینجا ئه گه ر برۆیان هینا به و وینه یه ی که ئیوه برۆاتان پی هیناوه، ئه وه بیگومان پێی راستیان دۆزیه وه وه ئه گه ر پشتیان هه لکرد و نه یانویست ئه و

عەمرەى كچى ئەرته ئه ئه لى: ھەريۆيه دەيينى يە كيكيان به ريكي نە مرد^(۱).

ئەللى: منىش پىم سەير بوو، وتم: ئەي بەندەي خوا من گويم له كهس نه بووه
بهه شيوازهى تو پيارتتهوه ؟!

ئەۋىش وتى: ئاخىر ئەمەن پەيمانم بەخۇا دابوۋ بەس دەستم بىگاتە عوسمان
 زىللەيەكى پىياكىش، ئەۋەبوۋ كاتىك كە كۈشتىيان لە نىۋ جىنگە لە مالىكەى خۇى
 دانرابوۋ، خەلگ دەھاتن نوۋىيان لە سەر دەکرد، منىش خۆم كىردە ژورەۋە و وام
 پىشاندا كە بۇ نوۋىژكردن ھاتووم، كە بىنىم دەورم چۆلە و مالىكە كەسى تىدا
 نىيە، بان چاۋىم لادا و زىللەيەكم پىياكىشا، بۇ خۇى دەستم وشك بوۋ ! ئىبن سىرىن
 ئەللى: دەستىم بىنى وشك بوۋ بوۋ ۋەكو دار^(۲).

(١) أخرجه أحمد في كتاب (فضائل الصحابة) (٥٠١/١ رقم ٨١٧) وإسناده صحيح وانظر كذلك (٧٦٦/٧٦٥).

(۲) (البداية و النهایة) (۲۰۰۷)، و راپویه کانی هه موو سیقمن، جگه له (عیسای کورپی مینهال) نه بی، نه میس ئین حیبیان له (الثقات) دا هیتاویه تی، وه هه ریه ک له بوخاری له (تاریخ الکبیر) (۳۹۹/۶) و ئین نه بی حاتیم له (الجرح و التعذیل) دا (۲۸۸/۶) باسیان کردوه و لیتی بدهنگ بوون.

چۆن عوسمان ﷺ کوژرا و کەسیش له هاوه‌ڵان به‌رگری لێ نه‌کرد؟

هۆکاری یه‌که‌م :

عوسمان خۆی له‌سه‌ر ئه‌مه‌ جه‌ختی ده‌کرد و داوای لێ‌کردن شمشیره‌کانیان دابنێن و واز له‌ شه‌ر کردن بێنن، خۆی ته‌سلیمی قه‌زا و قه‌ده‌ری خوای بالا کردبوو.

ئه‌مه‌ش ئاماژه‌یه‌ بۆ دوو شت :

یه‌که‌میان: لێ‌هاتویی و زیره‌کی عوسمان.

دووهمیان: په‌جه‌ت و به‌زه‌یی عوسمان به‌ ئومه‌تی موحه‌مه‌ددا ﷺ، چونکه ئه‌یزانی ئه‌م ئه‌عرابیانه‌ گه‌مژهن و له‌ هه‌یج تێناگهن، نه‌ته‌ی خراپیان هه‌یه‌، بۆیه‌ وای ده‌بینی ئه‌گه‌ر هاوه‌ڵان پویه‌‌پریان بینه‌وه‌ خراپه‌ (مه‌فسه‌ده‌)ی زۆرتر ئه‌بێ و هه‌ک له‌ کوشتنی تاکه‌ که‌سیک، له‌وه‌ ئه‌چو هاوه‌ڵێکی زۆر بکوژرایه‌ن، ده‌ستدریژی بکرایه‌ته‌ سه‌ر ناموس و مالێشیان، بۆیه‌ ئه‌مه‌ی به‌ باش زانی که‌ ته‌نها خۆی بکوژرێت و ئه‌و هه‌موو هاوه‌ڵه‌ی په‌یامبه‌ر ﷺ به‌ کوشت نه‌دا و ئابروی مه‌دینه‌ی په‌یامبه‌ری خوا ﷺ پیاڕێزێت.

هۆکاری دووهم:

هاوه‌ڵان ژماره‌یان زۆر زۆر که‌متر بوو له‌و خه‌وارجانه‌، چونکه‌ ئه‌وکاته‌ هاوه‌ڵانی په‌یامبه‌ر ﷺ به‌سه‌ر چوار ناوچه‌دا دابه‌ش بوو بوون:

شوێنی یه‌که‌م: مه‌که‌که‌؛ له‌به‌رئه‌وه‌ی مه‌وسمه‌که‌ مه‌وسمی حه‌ج بوو، هاوه‌ڵێکی زۆر پۆشیشتبوون بۆ حه‌ج و ئاماده‌ نه‌بوون.

شۈيىنى دوۋەم: ھەندىك لە ھاۋەلان لە ناۋچەكانى تردا دەژيان، ۋەكو كوفە و بەسرەو مىسر وشام ... ھتد.

شۈيىنى سىيەم: لە جىھاددا بوون.

شۈيىنى چوارەم: ئەوانە بوون كە لە مەدىنە بوون و ھاو ژمارەى ئەو خەوارجانە نەبوون.

ھۆكارى سىيەم:

لە راستىدا ھاۋەلان منداڵەكانى خۆيان نارد بۆ بەرگرىکردن لە عوسمان، بەلام تەسەۋرىيان نەدەكرد مەسەلەكە بگاتە كوشتن، تەنھا دەيانگوت گەمارۆدان، كەللەپەقىيەكە و كۆتايى دى و ئيتەر تەۋاۋ و دەگەپنەۋە، بەلام ئەوان جورئەت بكەن و عوسمان بكوژن، ئەمە لەلای گەلىك لە ھاۋەلان قايبلى قبول نەبوو، وايندەزانى كارەكە سەر بۆ كوشتن ناكىشىت.

جا نزىكتريىنى ئەم بۆچونانە، بۆچوونى يەكەميانە كە ئەلى عوسمان خۆى نەيھىشتەۋە بەرگرى لى بگرى و شەر لەگەل ئەو خەوارجانە بگرى.

بهشی چوارهم

خیلافهتی ئهمیری ئیمانداران عهلی
کورێ ئه بو تالب رضی اللہ عنہ سالتی ۳۵ بو ۷۰ ک

باسی یہ کہم

عہلی کوری ٹہبو تالب ﷺ لہ چند دیریکدا

* ناو و پچہ لہ کی :

ناوی عہلی کوری ٹہبو تالبی کوری عہدولموتہ لیبی کوری ہاشمی کوری
عہدمہ نافہ، ٹاموڑای پھیامبہرہ ﷺ ومیردی گہورہی ٹافرہ تانی دونیایہ
(فاتیمہی کچی پھیامبہرہ ﷺ)، باوکی ہردوو کچہ زاکہی پھیامبہرہ ﷺ
حسہن و حوسہین سہلامی خویان لی بی۔ دایکی ناوی: فاتیمہی کچی ٹہسہدی
کچی ہاشمی کچی عہد مہ نافہ^(۱)، کہ یہ کہمین کہ سیکہ لہ بنہ مالہی ہاشمی لہ
ٹافرہ تیکی ہاشمی بوو بیت۔

کونیہ کہی: ٹہبولحہ سہنہ، پھیامبہرہ ﷺ کونیہی (ٹہبو توراب)یشی لیناوہ۔
ہر بہ مندالی موسولمان بووہ ولہ سہر پڑہئی مہ شہور ہشت سالان بووہ^(۲)۔

* خیزانہ کانی عہلی:

۱. فاتیمہی کچی پھیامبہری خوا ﷺ۔

۲. ٹومامہی کچی ٹہبولعاص، کہ دایکی دہ کاتہ زہینہ بی کچی پھیامبہری
خوا ﷺ، دوی وہ فاتی فاتیمہی پوری، عہلی خواستی۔

۳. خہولہی کچی جہ عفہری کوری قہیس۔

(۱) (معرفة الصحابة) (۱/۲۷۸)۔

(۲) (معرفة الصحابة) (۱/۲۷۸)۔

۴. له يلاي کچي مه سعود.

۵. نوم نلېه نيني کچي حيزام.

۶. نه سمائي کچي عوممهيس.

۷. صه هبائي کچي ره بيهه.

۸. نوم سه عيدي کچي عوروه.

* مندا له کاني :

کورپه کان: حه سه ن - حوسه ين - موحه ممه دي گه وره - عوبه يدوللا -
 نه بويه کر - عه باسي گه وره - عوسمان - جه عفهری گه وره - عه بدوللا - يه حيا
 - عه ون - عومهری گه وره - موحه ممه دي ناوه راست - موحه ممه دي بچوک.

کچه کان: زهينه بي گه وره - نوم که لسومي گه وره - روقه ييه - دايکی
 حه سه ن - ره مله ی گه وره - نوم هاني - مه يونه - زهينه بي بچوک - ره مله ی
 بچوم - نوم که لسومي بچوک - فاتيحه - نومامه - خديجه - نومو لکپرام -
 نوم سه له مه - نوم جه عفهر - جومانه - نه فيسه.

* فزله کاني عه لی :

ده توانين فزله کاني عه لی ﷺ بکهينه سي به شهوه:

۱. هه نديکي تاييه ته به خوځيه وه.

۲. هه نديکي له گهل ټال و به يتدايه.

٣. هه نديکي له گهڼ کومه لي هاوه لاندايه.

به که میان: ئەر فەزلاتەى که تاییەتن به خۆیەوه:

له‌وانه: له ئه‌بو هورهیره وه ﷺ ئه‌لى: په‌يامبه‌رى خوا ﷻ له رۆژى خه‌به‌ردا فرموى: (تالاکه ده‌ده‌مه ده‌ستى پياوێکه‌وه، خوا و په‌يامبه‌ره‌که‌ى خوشيان ده‌وێت و ئه‌ویش خوا و په‌يامبه‌ره‌که‌ى خوشده‌وێت) ^(۱).

له‌وانه: له‌عه‌ليه‌وه ئه‌لى: په‌يامبه‌رى خوا ﷺ پيى وټم: (كه‌س خوستى ناوى مه‌گه‌ر موسلمان، كه‌سيش رقى ليټ نابى مه‌گه‌ر موناڤيق) ^(۲).

له‌وانه: له سه‌عدی کورپی ئه‌بی وه‌قاصه‌وه ﷺ ئه‌لی: پێغه‌مه‌به‌ری خوا ﷺ
به‌عه‌لی فه‌رموو: (تۆ بۆ من وه‌کو هارونی بۆ موسا؟ به‌لام ئه‌ونده هه‌یه
به‌یا مه‌به‌ر دوای من نییه) (۳).

له وانه: له زهیدی کورې ټهړقه موه ټهلی: په یامبه ری خوا ﴿﴾ فرموی: (هه رکس من دوستیم ټهوا عدلیش دوستیتي) ^(۴).

(١) أخرجه البخاري: كتاب فضائل، باب مناقب علي (٣٧٠٢). و مسلم: كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل علي (٢٤٠٥).

(٢) أخرجه مسلم في كتاب الايمان، باب الدليل على أن حب الانصار و على من الايمان (٧٨).

(٣) أخرجه البخاري: كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب علي (٣٧٠٦). و مسلم في كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل علي (٢٤٠٤).

(٤) أخرجه أحمد (٣٥٠/٥) وإسناده صحيح.

دووه ميان: فەزڵەكانى ئال و بەيت - كە ئەمىش يەككە لە ئالوبەيت:-

لەوانە: لە زەيدى كۆرى ئەرقەمەو ئەلى: پەيامبەرى خوا ﷺ لە نىوان مەككە و مەدينەدا لە لای جۆگەلەيەك ووتارىكى بۆ خويندين كە پىي دەوترا (خُم)، فەرموى: (ئەي خەلکينە ئە من دوو شتى سەنگينم لە نىوانتاندا بە جى هيشتووه، يەككيان لەوەكەى تريان گەورە ترە) ئەو بوو باسى قورئانى كرد و جەختى لەسەر كردهو و پاشان فەرموى (هەروەها خانەوادەكەم، خواتان بەياد دىنمەو لە ئاست ئەهلو بەيتەكەم، خواتان بەياد دىنمەو لە ئاست ئەهلو بەيتەكەم، خواتان بەياد دىنمەو لە ئاست ئەهلو بەيتەكەم). بە زەيد ووترا: ئەي ئەهلو بەيتەكەى كين؟ ئەو شتى وتى: ئەوانەن وا خيرو سەدەقەيان لەسەر قەدەغە كرابوو، كە ئالى عەلى و ئالى عەقىل و ئالى جەعفەرو ئالى عەباسن. بە زەيد ووترا: هەمو ئەمانە ئەهلو بەيتين؟ وتى: بەلى^(۱).

لەوانە: لە عاتيشەو ئەلى: (بەرە بەيانىك پيغەمبەرى خوا ﷺ دەرچوو و بورديهەكى سوفى لەسەر شان بوو، پاشان عەلى و فاتيمە و حەسەن و حوسەيني خستە ژير كراسەكەو و ئينجا فەرموى: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ [الأحزاب: ۳۳]. واتە: (بەرپاستى ئەي (ئەهل و بەيت) پەيامبەر ﷺ خوا دەيهوى ئيوە لە هەر جۆره پيسى و گوناھيەك دوور بخاتەو و پاك و خاوينتان بکاتەو بە تەواوەتى)^(۱).

(۱) أخرجه مسلم: كتاب فضائل الصحابة، باب ما جاء في فضل علي (۲۴۰۸).

(۱) أخرجه مسلم: كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل أهل بيت النبي (۲۴۲۴).

سییه‌میان: فه‌زله‌گشتیه‌کانی:

له‌وانه: په‌یامبه‌ری خوا ﷺ ته‌فرموی: (ړاوه‌سته‌ئې حیراء تۆ‌ته‌نھا په‌یامبه‌ر، یا صدیق، یا شه‌هیدت له‌سره^(۱)).

له‌وکاته‌ش کی‌وی ئو‌خود په‌یامبه‌ری خوا ﷺ و‌ئې‌وبه‌کر و‌عومهر و‌عوسمان و‌علی و‌ته‌لحه و‌زوبه‌یر و‌سه‌عدی له‌سره‌بوو -ړه‌زای خوا له‌هه‌مویان پیټ-.

له‌وانه: له‌سه‌عیدی کورې زه‌یده‌وه‌ئې: په‌یامبه‌ری خوا ﷺ فرموی: (ده‌کس له‌به‌هه‌شتن: ئې‌وبه‌کر له‌به‌هه‌شتایه، عومهر له‌به‌هه‌شتایه، علی له‌به‌هه‌شتایه، عوسمان له‌به‌هه‌شتایه، ته‌لحه له‌به‌هه‌شتایه، زوبه‌یر له‌به‌هه‌شتایه، ئې‌وبه‌عوبه‌یده له‌به‌هه‌شتایه، عه‌بدول‌په‌جانی کورې عه‌وف له‌به‌هه‌شتایه، سه‌عد له‌به‌هه‌شتایه، هاوړ‌یکه‌تان له‌به‌هه‌شتایه^(۲)).

له‌وانه: له‌عه‌بدول‌لای کورې مه‌سعوده‌وه ﷺ ته‌ئې: په‌یامبه‌ری خوا ﷺ فرموی: (باشترینی خه‌لک، خه‌لکانی سه‌رده‌می منن، ئینجا ئه‌وانه‌ی دوا‌ی ئه‌وان، ئینجا ئه‌وانه‌ی دوا‌ی ئه‌وان^(۱)).

(۱) أخرجه مسلم: كتاب فضائل الصحابة باب فضائل طلحة والزبير (۲۴۱۷) عن أبي هريرة.

(۲) أخرجه الترمذي في كتاب المناقب، باب مناقب عبدالرحمن بن عوف (۳۷۴۸) واسناده

صحيح. ئه‌وه‌ی زه‌ید که‌ئې: وه‌هاوړ‌یکه‌تان له‌به‌هه‌شتایه، مه‌به‌ستی خویه‌تی.

(۱) صحيح البخاري كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل أصحاب النبي ح (۳۶۵۱).

ومسلم في كتاب فضائل الصحابة، باب فضل الصحابة (۲۵۳۳).

* ههروهه ها لهو شتانهی تر که عهلی تاییه تمهندی پی پیداکرد و له هاوریکانی جیا کردهوه:

جهنگی خهندهق:

له پوژی خهندهقدا دههچوو بو پویهرو بوونهوهی عهمری کوری عهبد و د، پیی ووت: ئهی عهمر تو پهیمانت به خوا داوه کهوا هه قورهیشیهک داوای یهکیک له دوو پیویستیهت لی بکا ئهوا وهلامی دهیتهوه، ئهویش وتی: بهلی. عهلی وتی: جا ئهمن بانگت دهکهه بولای خوا و پهیامبهه و بو لای ئیسلام. عهمر وتی: پیوهیستیم بهوه نییه. عهلی وتی: کهواته داوای موبارهزهه له گهل بکه. ئهویش وتی: بو ئهی کوری برام؟ بهخوا ههز ناکهه بتکوژم. عهلی پیی ووت: بهلام بهخوا من ههز دهکهه بتکوژم. ئیتر عهمر گهرم بوو و لهسهه ئهسپهکهی هاته خوارهوه و ملی لیکردهوه و داییه نیو چاویدا و پاشان هاته بهرانبهه عهلی و موبارهزهی له گهل کرد، ئهوهبوو عهلی کوشتی. جا عهمر وتی:

وَلَقَدْ بَحَحْتُ مِنَ النَّدَا ۖ لَجَمْعِهِمْ هَلْ مِنْ مُبَارِزٍ
وَوَقَفْتُ إِذْ جَبُنَ الْمُشَجَّ ۖ عُ مَوْقِفَ الْقِرْنِ الْمُنَاجِزِ
وَلِذَاكَ إِنِّي لَمْ أَزَلْ مُتَسَرِّعًا قَبْلَ الْهَزَاهِزِ
إِنَّ الشَّجَاعَةَ فِي الْفَتَى ۖ وَالْجُودَ مِنْ خَيْرِ الْغَرَائِزِ^(۱)

عهلیش وهلامی دایهوه و وتی:

(۱) (علي بن أبي طالب) للصلاحي ص ۹۹. وانظر: (البداية والنهاية) حوادث سنة ۵هـ، غزوة

لَا تَعْجَلْنَ فَقَدْ أَتَاكَ مُجِيبُ صَوْتِكَ غَيْرَ عَاجِزٍ
فِي نِيَّةٍ وَبَصِيرَةٍ وَالصَّدْقُ مَنْجَى كُلِّ فَائِزٍ
إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ أُقِيمَ عَلَيْكَ نَائِحَةَ الْجَنَائِزِ
مِنْ ضَرِيَّةٍ نَجْلَاءِ يَبْقَى ذِكْرُهَا عِنْدَ الْمَزَاهِرِ

رؤی خه ییبه ر:

مه رحه بی یه هودی هاته ده ره وه و وتی:

قَدْ عَلِمْتُ خَيْرُ أَنِّي مَرْحَبُ شَاكِي السَّلَاحِ بَطْلٌ مُجَرَّبٌ
إِذَا الْحُرُوبُ أَقْبَلَتْ تَلَهَّبُ

خه ییبه ریش نه زانی که من مه رحه بم، چه که به هیژ و به نه زموون چاو نه ترسم،
هه ره که شه پر بوو بلیسه م دی و ناترسم.

عه لیش وه لامی دایه وه و وتی:

أَنَا الَّذِي سَمَّيْتَنِي أُمِّي حَيْدَرَهُ كَلَيْثُ غَابَاتٍ كَرِيهِ الْمُنْظَرَةِ
وَفِيهِمْ بِالصَّاعِ كَيْلَ السَّنْدَرَةِ

من نه وه م دایکم ناوی لیئاوم (حه یده رم)، وه کو شی ری دارستان دیمه ن سه یرم،
دوژمن ده کوژم به زوری و تاقی نه برم^(١).

(١) أخرجه مسلم في كتاب الجهاد، باب فضل الصحابة، باب غزوة ذي قرد (١٨٠٧).

* به يعهت پيداني عهلي ﷺ:

له موحه مدهي كوري حنه فيه وه، كه كوري عهلي كوري نه بوتالبه - پره زاي
خوای ليبي-، نه لي: عهلي هات بو ماله كه ي عوسمان دواي نه وه ي كوشتيان،
رؤيشته ماله وه و ده رگا كه ي پشكو لدا، خه لك هاتن و دايان له ده رگا، وتيان:
نه وه تا نهو پياوه كوژراوه، خو نابي خه لك بي خه ليفه بن، جا كهس له تو
شايس ته تر شك نابه ين بو نه م كاره.

عهلي پيگوتن: واز له من بينن! من وه زيرتان بم باشته له وه ي نه ميرتان بم.
نه وانيش گوتيان: نه خير، به خوا كهس له تو شايس ته تر نيه بو نه م كاره،
نه ویش وتي: باشه كه هر واز ناهينن و هر نه بيت من بم، نه بي به يعهت
پيدانه كه م نهيني نه بي، نه روم بو مزگهوت، هر كهس نه يه وي به يعه تم پي بدا با
به يعهت بدا، پاشان ده رچوو بو مزگهوت و خه لك ي به يعه تيان پيدا^(۱)، پاشان
هر چي موهاجير و نه ساري له مه دينه بوو به يعه تيان پيدا.

نه لين: هه نديك له هاوه لان ناماده ي به يعهت پيدانه كه ي نه بوون وه كو
سه عدي كوري نه بي وه قاص و عه بدوللاي كوري عومهر و موحه مدهي كوري
مه سله مه و... هتر.

هه نديكي تر نه لين: به لكو له لايه ن هه مووانه وه به يعه تي پيدراوه، نه م
بوچوونه ش مه شه ورتره، چونكه سه عدي كوري نه بي وه قاص و عه بدوللاي كوري

(۱) أخرجه أحمد في (فضائل الصحابة) (۵۷۳/۲ رقم ۶۹۶)، واسناده صحيح.

عومهر و موحه مېدی کورې مه سله مه ته نها له جهنگ کردن له گه لیدا ناماده نه بوون وه گهرنا هه موویان به عه تیان پیداوه.

* عه وې کورې ئه بی جه میلله ئه لې: له خزمه تی حه سه نی به سریدا دانیش بووم جا ئه م له کاتی کوشتنی عوسماندا له مه دینه دا بووه، باسی هاوه لانی په پامېدنه کرا ﷺ، ئین جه وشه نی غه ته فانی گوتی: ئه ی ئه بو سه عید خو سوکایه تی به ئه بو موسا کرا کاتیک شوینی عه لی کهوت^(۱)، حه سه ن توړه بوو هه تا له دهم و چاوی دهر کهوت، وتی: ئه ی ئه و خه لکه شوینی کی بکه وتایه ن؟! ئه میری ئیماندارانیان به مه زلومی کوشت خه لکیش پروویان کرده باشه که یان و به یعه تیان پیدا، ئه ی ئه و خه لکه شوینی کی بکه وتایه ن؟! چه ند جاریک هه ر ئه مه ی دووباره کردوه^(۲).

جا ئه هلی سوننه ت کوړا و یه ک دهنګن له سه ر ئه وه ی که باشتړین هاوه لې په پامېدنه دواي عوسمانی کورې عه فغان ﷺ عه لی کورې ئه بو تالبه ﷺ.

* ئین ته میه: ئه لې: له ئه حه ده وه ریوایه ت کراوه ووتویه تی: هه ر که سی له خیلافه تی عه لی بی دهنګ بی و هیچی له باره وه نه لې، مویته دیعه و گومر اتره له گویدر ژه که ی مالې خویان. هه روه ها فره مانې کردووه به سه لام لینه کردن و دوور که و تنه وه لی و هجر کردنی^(۱).

(۱) مېه سستی ئه وه یه خه لک که تانه یان له ئه بی موسا ددها به هژی ئه وه یه وه شوینی عه لی که و تېوو، له کاتیکدا ئه بوایه شوینی نه که وتایه.

(۲) أخرجه أحمد في (فضائل الصحابة) (۵۷۶/۲ رقم ۹۷۶) باسناد صحيح.

(۱) (مجموع الفتاوى) (۴۳۸/۴).

هەر بۆیه ئههلی سوننهت یه کدهنگن له سههر ئهوهی که باشتین هاوهلی
 په یامبهه ﷺ ئه بویه کهه، پاشان عومه ره، به لām له دواي عومه ره جیاوازیان ههیه
 -ههروهک باسمان کرد-، که ئایا عوسمانه یان عهلی، به لām جمهوری زانایان پییان
 وایه عوسمان باشته له عهلی، له سههر ئهوهش کۆکن که عهلی کۆری ئه بو تالب
 چواره م خهلیفه ی راشیده.

باسی د ٥٩٩ م

گرنگترین روډاوه کانی خیلافه تي عه لی ﴿﴾

* جهنگی جه مه ل سالی ٣٦ ک:

کاتیک به یعت درا به عه لی کورې ته بو تالب، ته لحه و زوبه یر پوخسه تیان له عه لی ﴿﴾ خواست که برۆن بو مه که که ته ویش پوخسه تي دان، له ویدا گه یشتن به دایکه عائیشه، جا هه والي ته وهی پیگه یشتبوو که عوسمان کوزراه، هه یر له ویدا له مه که که کویونه وه و جهختیان له سه یر توله سندنه وهی عوسمان کرده وه.

پاشان یه علای کورې مونی له به سه ره وه و، عه بدوللای کورې عامر له کوفه وه هاتن و له مه که که دا کویونه وه له سه یر توله سندنه وهی عوسمان، که ته بی سه ندري.

ته وه بوو به خویان و ته وانه شی دایان که و تیبون له مه که که وه به ره وه به سه ره به یریکه وتن و به مه به سستی کوشتنی بکوړه کانی عوسمان، وایان ده بیینی که مته رخمیه کیان کردوه له ناست به رگری کردن له عوسمان ﴿﴾.

عه لیش ﴿﴾ له مه دینه دا بوو، عوسمانی کورې حونه یفی کردبوو به والی به سه ره.

هه رکه گه یشتن عوسمانی کورې حونه یف نیردراوی نارد تا بزانی: بوچی هاتوون و چیان ده وی؟

وتیان: بکوړه کانی عوسمانان ده وی.

پی ووتن: به ستن تا عه لی دی، و نه یه یشتن برۆنه نیو به سه ره وه.

دوای ئەو جەبەلە، کە یەکیکە لە بکوژەکانی عوسمان، بە ھەوت سەد کەسەو ھات بۆ شەپکردن لە گەڵیاندا، ئەو دەبوو توانیان سەریکەون بە سەریدا و زۆریکیان لێ بکوژن، بەو ھۆیەو زۆریک لە خەلکی بەسەر ھاتنە نیو ریزەکانی سوپای تەلحە و زوبەیر و عائیشەو خوا لە ھەمویان پازی بێ.

لەم کاتەدا عەلی ھەوائی ئەم شەپ و کوشتارەى نیوان عوسمانی کۆری حونەیف، کە والی عەلیە بەسەر بەسەرەو لە گەڵ تەلحە و زوبەیر و عائیشە پیگەشت، بە دە ھەزار سەربازەو لە مەدینەو بەرە و کوفە کەوتە پێ.

ئەلیرەدا بە پروونی بۆمان دەردەکەوێت کەوا عەلی کۆری ئەبو تالب دەرچوو ھە بۆ ئەوان و ئەوان دەرنەچوون لە ئەم^(۱)، ھەرگیزیش مەبەستی کوشتارکردنیان نەبوو لە گەڵ عەلی دا ھەروەک ھەندیک لایەن و ئەوانەى پێیان کاریگەرن تەسەوری دەکەن، خۆ ئەگەر مەبەستیشیان کوشتاری عەلی بوایە راستەوخۆ دەپۆشتن بۆ مەدینە، ئەک بۆ بەسەر.

جا تەلحە و زوبەیر و عائیشە و ئەوانەشی لە گەڵیاندا بوون، ھەرگیز نە خیلەفەتى عەلیان پوچەڵ کردۆتەو، نە تانە و تەشەریان لێداو، نە بە خراپ باسیان کردووە، نە بە یەتیان بە جگە لە عەلی داو، نە بۆ کوشتاری وی دەرچوون بۆ بەسەر، ئەسلەن ئەو لەو کاتەدا لە بەسەر نەبوو.

(۱) بروانە ل ۲۲۸-۲۲۹ بۆ بینینی وتەبەکی شیخ الاسلام لەم بارەو زۆر گرنگە. (وەرگێڕ)

جا هر وهك ته حنه في كورې قهيس ئه لې: دواي گه مارؤداني عوسمان گه يشتم به ته لحه و زويهير، وتم: ئه مر به چي ده فهرموون، من بزانم ده كورزيټ؟ وتيان: خوټ بگه يه نه به عه لي.

هه روه ها ئه لې: دواي كوشتني عوسمان له مه ككه دا گه يشتم به عائشه، وتم ئه مر به چي نه فهرمووي؟ وتي: خوټ بگه يه نه به عه لي^(۱).

ووتووټ و دانوستانه كاني پيش شهړه كه:

عه لي، ميقدادي كورې نه سوده و قه عقاعي كورې عه مري نارد له بو گفتوگو كردن له گه ل ته لحه و زويهيردا، نه وه بوو هه ردولا له سهر شهړنه كردن ريكيكه وتن و هه رلايه و ديد و بوچووني خوټ له مهر مه سه له كه پروون كرده وه.

ته لحه و زويهير وايان ده بيني كه نابيت دست به رداري بكورزه كاني عوسمان بن، به لام عه لي واي ده بيني كه به رزه وندي له ودها نييه ئيستا دواي بكورزه كاني عوسمان بگه ويټ؛ به لكو هه تا بارودوخه كه هيور ده بيتته وه ئينجا، جا كوشتني بكورزه كاني عوسمان هه مووي كوك بوو، جياوازيه كه له وه بوو كه ي نه مانه بكورزيټ؟ دواي ريكيكه وتن كه هه ردوو سوپا كه له خوشتري شه ودا به خوشتي سهر يان نايه وه، به لام سه به ئيه كان (كه بكورزه كاني عوسمانن) له ناخوشتري شه ودا به يان يان كرده وه، چونكه هه ردولا له سهر ئه مان ريكيكه و تبون، نه و ميټروونوسانه شي كه باسي ئه م شهړه يان كرده وه ئا ماره يان بو ئه مه كرده وه، وه كو ته به ري^(۲) و ئيبن كه سير^(۳) و ئيبن ئه سير^(۱) و ئيبن جه زم^(۲) و... هتد.

(۱) (فتح الباري) (۳۸/۱۳). وقال: (أخرج الطبري باسناد صحيح).

(۲) (تاريخ الطبري) (۵۱۷/۳).

(۳) (البدایة والنهاية) (۲۵۰۹/۷).

ئىتر سەبەئىيە كانىش كۆرەبوون لەسەر تىڭدانى ئەم رېڭكە وتىننامايە، ئەو بوو بەيانى پيش مەلابانگدان، ھەمووى خەوتبوو، كۆمەلەك لە سەبەئىيە كان ھېرشيان كرده سەر سوپاكەى تەلحە و زوبەير و چەند سەربازىڭيان لى كوشتن و رايان كرد. سوپاكەى تەلحە و تىڭگەيشتن كە سوپاكەى عەلى خىانەتيان كەردووە، بۆيە چەند سەربازىڭى ئەمانىش بەو بەرە بەيانە ھەليان كوتايە سەر سوپاكەى عەلى ﷺ، ئىتر سوپاكەى عەلىش و تىڭگەيشتن سوپاكەى تەلحە و زوبەير خىانەتيان كەردووە، ئا بەو شىوھىيە وردە شەر ھەر بەردەوام بوو تا بە تەواوەتى لە نىوەرۆدا شەر ھەلگىرسا.

ھەولە كان بۆ راگرتنى شەرەكە:

سەر كەردەى سوپاى ھەردوولا ھەولە راگرتنى شەپياندا، بەلام بى سود بوو، تەلحە ھاواری دەكرد: ئەى خەلکىنە واز بىنن! بەلام كەس گوێى بۆ نەدەگرت، تا واى لىھات وتى: ئاخ ... ئاخ، پەپولەى ئاگر و مېشولەى تەماع^(۱).

ھەروەھا عەلىش بەھەمان شىوھ رېڭى لىدەكردن، بەلام كەس وەلامى نەئەدايەو، ھەروەھا عانىشە لە رېڭەى كەعبى كورپى سەورەو قورئانىڭى نارد بەلكو شەرەكە رابگرىت، بەلام سەبەئىيە كان تىربارانيان كەردو ھەر لەوى كوشتيان. شەر ھەر وایە -پەنا بەخوا- ھەركە ھەلگىرسا، ئىتر كەس ناتوانى بىكوژىننەو.

(۱) (الكامل في التاريخ) (۳/۱۲۰).

(۲) (الفصل في الملل و الأهواء والنحل) (۴/۲۹۳).

(۳) (تاريخ خليفة بن خياط) (۱۸۲).

ټیمامی بوخاری چه ند دیږه شیعر ټکی ټیمرو ټو قهیس (امرو قیس)
ده هیئتته وه که ده لټی:

الْحَرْبُ أَوَّلُ مَا تَكُونُ فَتِيَّةٌ تَسْعَى بِزِينَتِهَا لِكُلِّ جَهْلُولٍ
حَتَّى إِذَا اشْتَغَلَتْ وَشَبَّ ضِرَامُهَا وَلَّتْ عَجُوزًا غَيْرَ ذَاتِ حَلِيلٍ
شَمَطَاءَ يُنْكِرُ لَوْنَهَا وَتَغَيَّرَتْ مَكْرُوهَةً لِلشَّمِّ وَالتَّقْيِيلِ

جھنگ سهره تاکی وه کيژوله ی جوان دوا ی خو ی ده خا چی گه مژه و نه زان
هر که گری سهند و هاته بلئسه دان ده بیته پیره ټکی بی فهر و ږه زان گران
سهرسپی وناشیرین و قیزه ون ناشی؛ نه بو بو نکر دن و نه بو ماچکر دن^(۱)

شیخ الاسلام ټین ته میه: ده لټی: فیتنه و ناشوب و به لا هر که هه لگرسا
خه لکانی ژیر گیر دین به ده ست گه مژه و نه زانه کانه وه، هر بو یه ټه و پیاوه
به ږانه ی نه یان توانی ټه و فیتنه یه خاموش بکه نه وه، عاده تی فیتنه ش هر
وابوه، وه خوا ی مه زن ده فهر موی: ﴿ وَأَتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً
وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴾ {الافعال: ٢٥}. واته: (خوتان پیا ږن له فیتنه (ناشوب
و به لا) یه که به ته نها تووشی سته مکارانتان ناییت، هه مووتان ده گریته وه،
بشزانن که به راستی ټوله و سزای خوا زور سه خته^(۲).

(۱) «صحيح البخاري»، كتاب الفتن، باب الفتن التي تموج كموج البحر، قبيل الحديث (٧٠٩٦).

(۲) (مختصر منهاج السنة) (٢٨١).

پرووداوی (جەمەل) لە سالى سى و شەشى كۆچى پويىدا، كە دەكاتە: سەرەتاي خيلافەتى عەلى عليه السلام، لە داوى نيوەرۆ دەستى پيكرى و پيش خۆرئاواوونى هەمان رۆژ كۆتايى پيهايت.

كۆمەڵەكەى عەلى عليه السلام دە هەزار كەس بوون، بەلام ئەهلى جەمەل پينج شەش هەزارىك دەبوون، ئالاکەى سوپاكەى عەلى لەگەڵ موخەممەدى كورپى عەلى كورپى ئەبو تالبدا بوو، ئالاکەى ئەهلى جەمەل لەگەڵ عەبدوللای كورپى زوبەيردا بوو.

لەم رۆژەدا موسلمانىكى زۆر كوژران، فیتنەيەك خواى گەرە شمشیرەكانمانى لىي بيئەى كرد، بۆ ئەوانيش داواى رەزامەندى وليخوشبون لە خوا ئەكەين.

كوشتنى تەلحە و زوبەير:

تەلحە و زوبەير و موخەممەدى كورپى تەلحە كوژران، زوبەير لەم جەنگە بەشداری نەكرد و تەلحەش هەروەها، لەبەر ئەوەى ئەگيرنەوه كەوا زوبەير دەگات بە عەلى، عەلى پيى دەلى: لە بىرت دى پەيامبەر صلى الله عليه وسلم فەرمووى: شەرى لەگەڵدا دەكەيت و تۆ ستمى لىدەكەى، بۆيە زوبەير پاشگەز بوويهوه و شەرى نەكرد و هەر لەو رۆژەشدا گەرايهوه^(۱). بۆيە راستيهكەى ئەويه شەرى نەكردبىت، بەلام ئايا ئەم گفتوگۆيه لە نيوان خويى و عەلى دا رويداوه؟

ئەمە خوا ئەزانى، لەبەر ئەوەى رىوايه تەكە سەنەدىكى بەهيزى نيه، بەلام لە كتيبه ميژويه كاندا بەناوبانگە.

(۱) (المصنف) لابن أبي شيبة (۲۸۳/۱۵) رقم ۱۹۶۷۴. وفيه رجل مجهول، وذكره الحافظ ابن حجر في (المطالب العلية) (۴۴۱۲).

له مېش مه شهوړتر ټه ویه که زویه یر به شداری ټم شه پړه ی نه کړدووه، به غه در کوژراوه، به ده ست پیاوټیکه وه پټی ده گوترا ټین جرموز.

* به لām ته لحه، له و کاته ی که سه رقالتی سارد کړدنه وه ی خه لکی بوو له شه پکړدن، به تیریکی ویل (بی مه به ست) کوژرا، به لām ټه وه ی مه شهوړه تیریکی مه پړوانی کوړی حه کم به یری که وتووه و داویه تی له زامیکی کون له قاجی و بوو ته هو ی مردنی.

شه پ کوټایی هات و خه لکیکی زور کوژران، به تاییه ت له به رگریکړدن له وشتره که ی عایشه، چونکه ټه و که و کو په مزیک بوو بو ټه وان، به و هو یه وه له پیناویدا خزیان ددها کوشت. بویه ه هرکه وشتره که ی دای به زه ویدا راسته خو جه نکه که وه ستایه وه و به سه رکه وتنی عه لی کوړی ټه بو تالب ﷺ کوټایی پیهات. ټه گهر چی راستر وایه بلئی که س سه رنه که وت، به لکو ئیسلام و موسلمانان له شه پدها خه سارو مهند بوون.

دوا ی شه پره که:

که شه پره که کوټایی پیهات عه لی ﷺ به نیو کوژراوه کاند دهر ویش ت، ته لحه ی کوړی عوبه یدوللای بینی، هه ئیسانه وه و داینا و ټه و خو لهی به دهم و چاویه وه بوو سپری و پاشان وتی: پیم گرانه، له ژیر ټم ئاسمانه ئا به م شیوه به پاکشوی دت بینم ټه ی ټه بو موحه ممد. پاشان ده ستی کړد به گریان ووتی: خوژکه بیست سال پیش ئیستا بر دایم^(۱).

(۱) (تاریخ دمشق) لابن عساكر - المختصر - (۲۰۷/۱۱)، (أسد الغابة) (۸۸/۳)، وقال البوصري: (رجاله ثقات)، نقله عنه الحافظ ابن حجر في (المطالب العالیة) (۲۰۲/۴) مع اختلاف یسر فی ألفاظه.

* ههروهه کاتێک عه‌لی عليه السلام موحه‌مه‌دی کوری ته‌لحه‌ی بی‌نی دیسانه‌وه ده‌ستی کرد به‌ گریان، جا ئه‌م موحه‌مه‌دی کوری ته‌لحه‌یه ناوی لی‌نرابوو (سجاده‌) (زۆر سوژده‌ به‌ر)، به‌هۆی زۆری عیباده‌ت کردنیه‌وه.

هه‌ر هه‌موو ئه‌و هاوه‌لانه‌ی له‌م شه‌ره‌دا به‌شداریان کرد، به‌ بێ هه‌لاوتی، له‌وه‌ی که‌ رویدا په‌شیمان بوونه‌وه.

ئه‌و جرموزه‌ش هاته‌ لای عه‌لی و شمشیره‌که‌ی زوبه‌یری پێبوو وتی: زوبه‌یرم کوشت، زوبه‌یرم کوشت، هه‌رکه‌ عه‌لی عليه السلام گۆیی له‌مه‌ بوو وتی: به‌راستی ئه‌م شمشیره‌ ته‌نگی و ناخۆشی زۆری له‌سه‌ر په‌یامبه‌ر صلی الله علیه و آله لا‌بردوه‌، پاشان وتی: مژده‌ی ئاگر بده‌ به‌ بکوژه‌که‌ی ئیبن سه‌فیه^(۱)، پێگه‌شی نه‌دا بی‌ته‌ ژوره‌ بۆلای^(۲)، که‌ شه‌ره‌که‌ش کو‌تایی پێهات، عه‌لی عليه السلام هه‌ستا و به‌و په‌ری پێز و شکۆه‌ عانیشه‌ی دایکی ئیماندارانی‌ب نارده‌وه‌ بۆ مه‌دینه‌ی په‌یامبه‌ر صلی الله علیه و آله، به‌و شیوه‌یه‌ی په‌یامبه‌ر صلی الله علیه و آله فرمانی پێکردبوو.

له‌ عه‌لیه‌وه‌ عليه السلام ئه‌لی: په‌یامبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله فره‌موی: (له‌ نی‌وان تۆ و عانیشه‌دا شتی‌ پو‌ته‌دات) عه‌لی وتی: ئه‌ی په‌یامبه‌ری خوا صلی الله علیه و آله بۆ ئه‌من سه‌ر شو‌ریان ده‌که‌م؟ ئه‌ویش فره‌موی: (نه‌خێر، به‌لام گه‌ر هاتوو شتیکی‌ وا‌ روویدا

(۱) سه‌فیه‌ دایکی زوبه‌یری کوری عه‌وامه‌ وکچی عه‌بدولموته‌لبه‌ وپوری په‌یامبه‌ری خوايه صلی الله علیه و آله (وه‌رگێت).

(۲) (طبقات ابن‌ سعد) (۱۰۵/۳) بسند حسن.

نموا بيگه پټنوهه بۆ ماله کهي خوي^(١)، نهویش ههستا بهوهي که په يامبهري خوا ﷺ فەرمانی پيکړدبوو.

بۆچی عهلی بکوړه کانی عوسمانی نه کوشت؟

عهلی به چاوی (مهسلهحه و مهفسه دهوه) ده پروانيه مهسه له که، نهو ده يگوت بهر ژه وهندي له وه دايه توله سه ندنه وه که دوا بخریت، نهک وازی ليته پټريت، له بهر نه مه توله سه ندنه وه کهي دوا خست، هه روکو چۆن په يامبهري خوا ﷺ له روداوی (افك)^(٢) دا نه مهی کرد، کاتيک که هه نديک خه لک قسه يان له سه ر عايشه کرد و بوهتانيان بۆ کرد.

* له ناودار تريني نه وانهي قسه يان له سه ر عايشه کرد: هه سساني کوري سابت، هه منهي کچی جه حش، ميسته حی کوري ثوپا په، سه رنا شوينه که شي عه بدوللای کوري ثوبه ي کوري سه لول بوو [تا نه وه بوو ثايه ت له بهري مه سه له که وه دابه زی و بهرانه تي دايکی ئيماندارانی راگه ياند]، په يامبهري خوا ﷺ رويشته سه ر مينبه ر و فهرمووی کي عوزرم بۆ دينيته وه [نه گه ر هه ستم به کوشتنی که سيک له سه ر نهو خراپيه ي ليی وه شاهه ته وه] که تيني خراپه و نازاری گه يشتوته خيزانه که م - مه به ستي عه بدوللای کوري ثوبه ي کوري سه لوله -،

(١) أخرجه أحمد في (المسند) (٢٩٢/٦)، قال الحافظ في (الفتح) سنه حسن (٦٠/١٣).

(٢) افك واته: درۆ هه لبه ستن، شتيك که نه سلتي نه بي، نه م روداوه به وه ده گوتري که هه نديک له مونا فقه کان بوهتانيان بۆ دايکه عايشه کرد، که داوین پيسي کردوه، به لام دواي ماويه که خواي گه وه پوي پهرش کردن و زياد له ده ثايه تي له سه ر داوین پاکی دايکی ئيمانداران دابه زانده خواره وه، نه وه ي نه يه وي زياتر بزاني روداوه که چۆن بووه و چۆن پويداوه؟ با بگه ر پټنوهه بۆ نهو سه رچاوانه ي باسيان ليوه کردوه وه کو صحيحی بوخاری و... هتد. (وه رگيتي)

سەعدى كۆپى موعاز^(۱) ھەستا و وتى: من ئەي پەيامبەرى خوا ﷺ سەرت دەخەم و عوزرت بۆ دىنمەوھ.

خۆ ئەگەر لە ئىمەي (ئەوسە) ئەوا دەيكوژىن، ئەگەريش لەبرا خەزرە خىە كاغانە و فەرمان دەفەرموى ھەر دەيكوژىن !

كەچى سەعدى كۆپى عوبادە ھەستا و ئەلامى سەعدى كۆپى موعازى دايەوھ، ئوسەيدى كۆپى خودەيرىش ھەستا و ئەلامى سەعدى كۆپى عوبادەي دايەوھ، پەيامبەرى خواش ﷺ ھەر بى دەنگى دەکردن^(۲).

ئىتر كە زانى مەسەلە كە لەوھ گەورە ترە - چونكە پيش ھاتنى پەيامبەرى خوا ﷺ بۆ مەدينە، ئەوس و خەزرەج رېككەوتن لەسەر ئەوھى ئەم عەبدوﻟﻻي كۆپى ئوبەي كۆپى سەلولە گەورە و دەم سىيان بى، بۆيە پايدەيەكى بەرزى ھەبوو لە لايان، خۆ ھەر ئەم بوو سى يەكى سوپاكەي لە جەنگى بەرددا گەرانەوھ، دەبينى پەيامبەرى خوا ﷺ لىرەدا - دەست بەردارى قامچى لىدانەكەي عەبدوﻟﻻي كۆپى ئەبى سەلول دەبىت، لەبەرچى؟! لە بۆ بەرژەوھەندى، چونكە قامچى لىدانەكەي مەفسەدە و خراپەي زۆرتى لىدەكەوتەوھ وەك لە وازلەينەنەكەي.

(۱) راستىيان نزيكتىر لە راست ئەوھيە بلىين: ئەم دەمەقائىيە لە نيوان سەعدى كۆپى عوبادە و ئوسەيدى كۆپى خودەيردا بوو، چونكە سەعدى كۆپى موعاز لە شەپرى بەنى قورەيزە وەفاتى كردوھ، چىرۆكى ئىفكيس لە غەزاي «مورەيسيع - بەنى موسەلىق» دا بوو، كە دەكەويتە دواي بەنى قورەيزەوھ.. بۆيەش وتم: نزيكتىر لە راست؟ لەبەر بوونى جىاوازي پا لەسەر ميژووئى پروداوھەكانى ئەحزاب و قورەيزە و بەنى موسەلىق.. بۆ زياتر پروانە فتح البارى (وەرگيڤ)

(۲) متفق عليه: (صحيح البخاري) كتاب المغازي، باب حديث الإفك، رقم الحديث (۴۱۴۱)، (صحيح مسلم) كتاب التوبة، باب حديث الإفك وقبول التوبة القاذف (۲۷۷۰).

* بۆيە كاتىك خىلافەت گەيشت بە موعاويە، بەھەمان شىۋە بكوژەكانى
عوسمانى نەكوشت؟! بۆ ؟ چونكە پەئى وەكو پەئى عەلى لىھات، عەلى ئەمەى
بە واقع دەبىنى، موعاويە بە نەزەرى، بەلام كە خىلافەتى گرتە دەست بە واقىعى
و عەمەلى بىنى. پاستە موعاويە ھەندىكىانى كوشت، بەلام باقىەكەيان ھەر
مانەو ھەتا سەردەمى ھەجەج لە خىلافەتى عەبدولەلىكى كورى مەرواندا، ئەو
ھەموويانى كوشت و كەسيانى نەھىشتەو.

ئەو ھى گرنگە، ئەلى نەيدەتوانى بيان كۆڭى، نەك دەسەلاتى نەبووبى، بەلكو لەبەر خاترى ئوممەت ئەمەى نەكرد.

جہنگی صیغین^(۱) سالی ۳۷ ک:

موعاویہ بے بیعتی بہ علی نہ دہدا ہتا تو لہی عوسمان نہ کریتہوہ، جا کاتیک علیؑ لہ جہنگی جہمہل بوویہوہ، وتی: ئیستا پیویستہ موعاویہ بے بیعت بدات، سو پای لہ بو شہر نامادہ کرد، یان ئہوہا بے بیعت بدات، ئہوہوو

(۱) صفین نزیکى (الرقه) ید، تەنیشەت روبارى فورات، ئیستا دەكەوئتە سوریاوہ.

عهلى به سەد ھەزار سەربازەو ھە شامەو ھە بەرە و صفین بەرپىكەوت. كە موعاويە
بىستى عەلى بەرپۆو ھەو ھە بۆ شەركردن لەگەلى، سەركەوتە سەر مینبەر و وتى: وا
عهلى لە عىراقەو ھە سوپای كۆكردۆتەو ھە و بەرپۆو ھە بۆ شەرك لەگەلتان، چى ئەلین؟
ھەمويان چەناكەيان نا بە سنگى خۆيانەو^(۱)، زولكىلاعى حىم يەرى ھەستا و
وتى: لە تۆ بریار و لە ئیمە كردار، خەلكيش ھەموو بى دەنگن.

عهلى یش ﷺ سەركەوتە سەر مینبەر و دواى ئەو ھى سوپاس و ستایشى
خواى كرد وتى: وا موعاويە لە شامەو ھە سوپای كۆكردۆتەو ھە و خۆى بۆ قايم
كردوین، چى ئەلین؟ ئەو ھەو قالە قال دەستى پىكرد و دەنگیان بەرز بویەو،
دەیانووت: ئەى ئەمىرى ئیمانداران: وابكە... ئەو بەكە، جا بە ھۆى قالە
قالەكەيانەو، عەلى ھىچى لى حالى نەبوون، ئىتر بوو بە ژاوە ژاوە و ھەراو ھور،
پاشان عەلى ﷺ دابەزى و دەيووت: إنا لله وإنا إليه راجعون^(۲).

ئەو ھە حال خەلكى شامە و ئەو ھەش حال خەلكى عىراق، خەلكى شام ھەروا
گوپرايەل و بە ئارام و تاقەت بوون، خەلكى عىراقیش ھەر خەريك فەوزا و
ئاژاوەنانەو ھەو ھەروەك باسى لێو دەكەین، ھەر ئەوانیش بوون دواجار لەگەل
عهلى دا ﷺ بە جەنگ ھاتن و كوشتیان. ئەو ھەو عەلى ﷺ لە مانگى
سەفەرى سالى سى و ھەوتى كۆچى گەيشتە صیقفین.

جا ئەم شەپانەى عەلى ﷺ ھەم جەمەل و ھەم ئەو ھى صیقفینیش بەرەئى
و ئىجتەھادى خۆى كردونى. ئەو ھەتا ئەبو داود لە سونەنەكەى خۆیدا لە قەيسى
كوپى عوبادەو ھەو پىوايەت دەكا، ئەلى بە عەلىم ﷺ ووت: باسى ئەو بەسەر

(۱) يانى خەلك سەريان داخست و كەس سەرى بەرز نەكردەو.

(۲) «تارىخ الإسلام» (ص ۵۴۰) عهد الخلفاء الراشدين.

هاتانه ی خۆتمان بۆ بکه ئایا په یامبهری خوا ﷺ رایسپارد بووی یان را و بۆچوونی خۆت بوون؟

وتی: په یامبهری خوا ﷺ هیچی پێ رانه سپاردوم، هه مووی را و بۆچوونی خۆم بوون^(۱).

ئایا موعاویه شه‌ری کورسی بوو؟^(۲)

له ئه‌بو موسلیمی خوه‌لانیه‌وه، که‌وا رۆشیتۆته لای موعاویه و پیتی ووتوه: تۆ پرکه‌به‌رایه‌تی له‌گه‌ڵ عه‌لی دا ده‌که‌ی، تۆ خۆت ئه‌که‌یته هاوشانی عه‌لی؟

موعاویه وتی: نه به‌خوا، ئه‌من باش ده‌زانم که عه‌لی باشتره و شایسته‌تره بۆ ئه‌و کاره، به‌لام ئیوه نازانن عوسمان به مه‌زلۆمی کوژرا؟! منیش کوری مامیم، داوای خۆینه‌که‌ی ئه‌که‌م، برۆن بۆلای عه‌لی و پیتی بلین: با بکوژه‌کانی عوسمان ته‌سلیم بکات، ئه‌وه منیش هه‌موو شتیکی ته‌سلیم ئه‌که‌م، ئه‌وه‌بو رۆشیتنه خزمه‌ت عه‌لی و قسه‌یان له‌گه‌ڵدا کرد، به‌لام ئه‌و ئاماده نه‌بوو بکوژه‌کان ته‌سلیم بکات^(۳).

جا موعاویه هه‌رگیز نه‌یگوتوه من خه‌لیفه‌م، مشت و مپیشی له‌گه‌ڵ عه‌لی دا هه‌رگیز له‌سه‌ر خه‌لافه‌ت نه‌بووه، بۆیه‌ش کاتیک ناکۆک که‌وتن -وه‌ک دواچار باسی لیوه ئه‌که‌ین- و مه‌سه‌له‌ی تحکیم هاته‌ پێشه‌وه، نووسی: ئه‌مه ئه‌و

(۱) أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ فِي كِتَابِ السُّنَنِ بَابُ مَا يَدُلُّ عَلَى تَرْكِ الْكَلَامِ فِي الْفِتْنَةِ ح ٤٦٦٦. [وصححه الألباني]

(۲) عه‌ره‌بیه‌که‌ی: هل نازع معاوية على الخلافة؟ به‌لام ئه‌و ته‌عبیه‌م پێ واقیعی تر و شیوا تر بوو، چونکه زۆریک ئه‌مپۆ ئه‌م ده‌سته‌واژه‌یه بۆ هۆکاری ئه‌و شه‌رانه به‌کار دێنن. (وه‌رگێڕ).

(۳) (تاریخ الاسلام) (ص ٥٤٠) عهد الخلفاء الراشدين، وسنده صحيح.

نوسراويه كه عهلى ئهميرى ئيمانداران په يمانى له موعاويهى كورپى ئه بو سوفيان وهرگرتووه له سهري، موعاويه وتى: مه نوسه ئهميرى ئيمانداران، ئه گهر به يعه تم پيټتدابه له سهري ئه وهى كه ئهميرى ئيماندارانى له گهټ نده ده جه نكام، به تنه ناوې خوم و خوت بنوسه، پاشان بهري كرد به لاي نووسه ره كه و پيى ووت: ناوې ئه و له پيشدا بنوسه، به هوې فزلى و پيشه ننگي له ئىسلامدا^(۱).

هه رگيز شهري نيوان عهلى و موعاويه شهري نيوان خليفه يه ك و خليفه يه كى تر نه بووه، به لكو هو كاري شهري كه ئه وه بووه؛ عهلى عليه السلام ده يويست موعاويه لابتات، موعاويه ش ئه وهى قبول نده ده كرد تا بكورته كاني كورپه كى مامى نه كوژرين، يان ته سليمي خودى موعاويه بكرين، مه سه له كه خيلافهت نه بووه هه روهك بلاوه.

ژماره ي سوپاكه ي عهلى سه د هه زار و ژماره ي سوپاكه ي موعاويه هه فتا هه زار ده بوو، له م شهريدا له نيو سوپاكه ي عهلى عه ماري كورپى ياسر كوژرا، په يامبهري خواش عليه السلام به عه ماري فهرمووه: «يا عمار ستقتلك الفئة الباغية»، واته: (ئى عمار كوومه له سته مكاره كه ده تكورن)^(۲).

بو ئه و مه به سته له ئه جمه دى كورپى حه نبه ليان پرسى: فهرموده ي «ستقتلك الفئة الباغية» [چى ئه لى له باره يه وه]؟ وتى: هيچى له باره وه ناليم هيچ نه وو تن

(۱) (البدایة والنهاية) (۷/۲۸۸).

(۲) (متفق عليه) صحيح البخاري، كتاب الصلاة - باب التعاون في بناء المسجد، حديث (۴۴۷)، (صحيح مسلم) كتاب الفتنة، باب لا تقوم الساعة حتى يمر الرجل بقبر الرجل...، حديث (۲۹۱۵).

بیوهی تره، نهوه نه لیم که په یامبه ری خوا ﷺ فرموویه تی: کومه له یاخی بووه که کوشتیوانه، تیر بیډهنگ بوو^(۱).

هق له گهل کیدا بوو؟

ئین حهجر نه لئ: جمهوری زانایانی نه هلی سونهت، نه لئ نه وانهی له گهل عهلی دا جهنگاون هق و صهواب بوون و له فرمودهی صه حیدا چه سپاوه نه وانهی له درئی عهلی جهنگاون یاخی بوون، له گهل نه م هق پیډانه شدا به لام له سر نه وهش یه کدهنگن کهوا کهس له وانه سرزه نشت ناکرین، به لکو نه لئ: نیجهادیان کردووه و نه یان پیکاوه^(۲).

هروه ها نه لئ: (نه هلی سونه یه کدهنگن له سر نه وهی که ناییت تانه له یهک هاوهل بدرئ، له سر نه وهی که لیان وه شاو ته وه، نه گهرچی و با لایه نه هقه که شیان بناسریت ته وه، چونکه نه وان شهریان نه کردووه مه گهر به نیجهاد نه بی [واته بؤ خوئی و له بر ههوا و ثاره زوو شهریان نه کردووه هروهک زوریک له چه واشه کاره کان ته سه وری ده کهن]^(۳).

هروه ها ته به ری: له بارهی به هیز کردنی ری بازی سرخرانی عهلی دا ﷺ نه لئ: نه گهر له کاتی رودانی هر جیوازی و ناکوکیهک له نیوان موسولماناندا، واجب وابویه که لی پابکریت و هرکه سه و بته پیته مالی خویه وه، نهوا نه سنوره کانی خوا جیببه جی ده کرا و نه خراپه به خراپه داده نرا،

(۱) (السنة) للخلال ص ٤٦٣ رقم ٧٢٢.

(۲) (فتح الباري) (٧٢/١٣).

(۳) (فتح الباري) (٢٧/١٣).

ههروهها خراپه کاره کان ريگهيان بۆ والا دهبوو بهوهی ههه حهراميك دهيانهوی
ئه نجامی بدهن^(۱).

منيش ئه ليم: به لئى ئهه قسهيه راسته ئه گهر مهسه له كهه پروون بيت، به لام
ئه گهر هاتوو مهسه له كان ئالۆز و ناروون بوون، ئهوا دوور كهوتنه وه پيوسته،
ههريويه دهبينى زۆريك به شدارى لهه شهه ده ناكهه.

كهواته شتيك كه دهبيت قه ناعه تمان پيى هه بى، ئه وهيه: ته له وه زوبه يرو
عائيشه و شوينكه وتوانيان، ههروهها عه لى و شوينكه وتوانى، به ئيجتهاد
شهريان كردوه، مهسه له كهه ئاشوب و به لا بووه، به تايبهت جهنگى جه مهل، خو بو
ئاماده كراو نه بوو و مه به ستيشيان شهه نه بوو، ئيبه ته عيه و ئيبه حه زميش ئه ليم:
جهه ورى زانايان بى دهنگى زمان گرتن لهه مهسه له يه دا به باش ده زانن.

ئيبه ته عيه: ئه لئى: ئه گهر كه سيكيش بلئى: ئه ي باشه خو عه لى يه كهه جار
ده ستى به شهه كرد؟ ئهوا پيى ئه ليم: خو يه كهه مجاريش ئه وان بوون له گوپرايه لئى
ئه وه دهه چوون و به عيه ته كيان شكاند و كرديان به سته مكار و به شدار له خو ينى
عوسمان و شايه تى درۆشيان له سهه قبول كرد^(۲).

ئه ليم: چونكه لاي خه لكى شام دهه گوباس وابوو كه عه لى به كوشتنى
عوسمان رازى بووه.

ئه مهش له بهر چوارشت له لاي خه لكى شام ره واجى پهيدا كرد:

۱. نه كوشتنى بكوژه كانى عوسمان.

(۱) (فتح الباري) (۲۷/۱۳).

(۲) (منهاج السنة) (۴/۴۱۰).

۲. جەنگی جەمەل.

۳. بە جییه‌یشتنی مه‌دینه و نیشتە جییبوونی له کوفه، که سه‌نگەر و
حه‌شارگهی بکوژەکانی عوسمان بوو.

۴. له ناو سوپاکهی عه‌لی دا خه‌لکانیک هه‌بوون تۆمه‌تباربوون به‌وه‌ی
ده‌ستیان له خوێنی عوسماندا هه‌یه.

له‌به‌ر ئەم چوار شته‌ خه‌لکی شام که‌وتنه‌ گومانه‌وه (له‌لای نه‌زانه‌کانیان)، که
عه‌لی ده‌ستی هه‌یه له کوشتنی عوسماندا ﷺ خۆی له پاستیدا هه‌رگیز ده‌ستی
عه‌لی تیدا نه‌بووه، ته‌نانه‌ت عه‌لی نه‌فره‌تی له بکوژەکانی عوسمان ده‌کرد، جا
ئه‌گەر یه‌کیک وتی: خۆ ئه‌مه‌ش به‌ ته‌نها ئه‌و کوشتاره‌ی ئه‌و له‌گه‌ڵیاندا کردی
حه‌لāl ناکات؟ ئه‌وا پێی ده‌لێن: به‌لکو بۆ ئه‌وان هه‌لāl نه‌بوو له‌گه‌ڵ عه‌لی ﷺ
بچه‌نگن، چونکه ئه‌و توانای کوشتنی بکوژەکانی عوسمانی نه‌بوو، به‌لکو ئه‌گەر
توانای ئه‌وه‌شی هه‌بوو یا نه‌یکردبێ “به‌ ته‌ئویل یان به‌ تاوانباری بێ، هه‌ر
نه‌ده‌بووه پاساو بۆ په‌رته‌وازه‌ کردنی کۆمه‌ڵی موسوڵمانان و به‌یعه‌ت پێ نه‌دانی،
به‌لکو هه‌رچۆنیک بوايه به‌یعه‌ت پێدانی عه‌لی بۆ ئیسلام و موسوڵمانان چاکتر
بوو به‌ سودتریش بوو^(۱).

ئەو هاوه‌لانه‌ی به‌شداری ئەم شه‌رانه‌یان کرد؟

ئەو هاوه‌لانه‌ی به‌شداری شه‌ری (جه‌مەل) و (صیفین) یان کرد ئەمانه‌ن:
عه‌لی، زوبه‌یر، ته‌لحه، عائیشه، کوری زوبه‌یر، هه‌سه‌ن، حوسه‌ین، عه‌مار، ئیبن
عه‌بباس، موعاویه، عه‌مری کوری عاص، قه‌یسی کوری سه‌عد، قه‌عقاعی
کوری عه‌مر، جه‌ریری کوری عه‌بدوڵلا، خوزه‌یمه‌ی کوری سابت، ئه‌بو قه‌تاده، ئه‌بو

هەيسەمى كۆرى تەيپهان، سەهلى كۆرى سەعد، جابرى كۆرى عەبدوللا، عەبدوللاى كۆرى جەعفەر، عەدى كۆرى حاتم، ئەشعەسى كۆرى قەيس، جارىەى كۆرى قودامە، فوزالەى كۆرى عوبەيد، نوعمانى كۆرى بەشير.

ئەوانەشى خۆيان گرتەو و بەشداريان نەکرد ئەمانەن: سەعدى كۆرى ئەبى وەقاص، سەعيدى كۆرى زەيد، عەبدوللاى كۆرى عومەر، موخەممەدى كۆرى مەسلەمە، ئوسامەى كۆرى زەيد، ئەبو ھورەيرە، زەيدى كۆرى سابىت، عومرانى كۆرى حوصەين، ئەنەسى كۆرى مالك، ئەبى بەكرەى سەقەفى، ئەحنەفى كۆرى قەيس، ئەبو ئەيوبى ئەنسارى، ئەبو موساى ئەشعەرى، ئەبو مەسعودى ئەنسارى، وەلىدى كۆرى عوقبە، سەعيدى كۆرى عاص، عەبدوللاى كۆرى عامر، عەبدوللاى كۆرى عەمرى كۆرى عاص، ئەبو بەرزەى ئەسلەمى، ئەھبانى كۆرى صەيفى، سەلەمەى كۆرى ئەكوع، بەلكو زۆرىەى ھاوەلان.

* چيرۆكى داوهرىکردن (تحكيم)

جەنگى صفين بە داوهرى (تحكيم) كۆتايى پيھات، يانى وازيان لەشەر ھيئا بەھۆى ئەو قورئانانەى بەسەر پرەمەكانەو بەرزكرايەو، عەلى یش ﷺ بە تەحكيم پازى بوو و گەپايەو بە كوفە، موعاويەش بۆ شام، لەسەر ئەوەى كە داوهرى كردنە كە لە پرەمەزاندا ئەنجام بەدرى، عەلى ئەبو موساى ئەشعەرى نارد و موعاويەش عەمرى كۆرى عاص.

بەلام ئەو چيرۆكەى تەحكيمە كە مەشھورە ئەوەيە: عەمرى كۆرى عاص لەگەڵ ئەبو موساى ئەشعەرى رێككەوت لەسەر لابردنى ھەريەك لە عەلى و موعاويە، ئەبو موساى ئەشعەرى سەرکەوتە سەر مینبەر و وتى: من عەلى لە خيلافەت لائەبەم ھەرودەك چۆن ئەم ئەنگوستيلەيە لە پەنجەم دائەكەم، پاشان

نهنگوستیله که ی له په نجه ی داکه ند، ئینجا عه مری کور ی عاص هه ستا و وتی: ههروه ها منیش عه لی له خیلافه ت لائهبه م ههروه کو چو ن ئه بو موسا لایبرد وه کو داکه ندنی ئه م نهنگوستیله یه ی دهستم، ههروه ها موعاویه ده هیلمه وه و جی گیری ده که م ههروه ک چو ن نهنگوستیله که م له جی گیر ده که م. ئه وه بوو بوو به قاله قال و ههرا و هوریا، ئه بو موسا به توریه یه وه رپو شته وه دهره وه و گه راپیه وه بو مه که و ئیتر نه رپو شت بو کوفه بو لای عه لی، به لام عه مری کور ی عاص گه راپیه وه شام^(۱).

ئهم چیرۆکه ساخته یه و درو یه، هو که شی ئه و ئه بو میخنه فیه که چه ندین جاره باسی ده که ین، چیرۆکه راسته قینه که به و شیوه یه یه که له ئه هلی هه ق و راستیه وه رپوایه تیان کردووه: که وا عه مری کور ی عاص له گه ل ئه بو موسا به یه ک گه یه شتن و پپی ووت: له مه ر ئه م مه سه له یه چی ئه لی؟ ئه بو موساش وتی: من ئه لیم ئه و له و که سانه یه که په یامبه ری خوا ﷺ وه فاتی کرد و لیان پازی بووه^(۲)، عه مری کور ی عاص وتی: ئه ی من و موعاویه ده خه یته کو ی؟ ئه بو موسای ئه شعده ری وتی: ئه گه ر کو مه کی لی خوا ست، ئه وه ئیوه کو مه ک

(۱) «تاریخ الطبری» (۵۱/۴)، و«الکامل فی التاریخ» (۱۶۸/۳).

وَعَمْرُو بْنُ الْعَاصِ: صَاحِبِي جَلِيلِ هَاجَرٍ طَوْعًا لَمْ يَكُنْ فِي الْمُهَاجِرِينَ نِفَاقَ لِعَدَمِ الْحَاجَةِ إِلَيْهِ، وَإِنَّمَا كَانَ النِّفَاقَ فِي أَهْلِ الْمَدِينَةِ وَذَلِكَ أَنَّ أَشْرَافَ مَكَّةَ وَكِبَرَاءَهَا كَانُوا كُفَرًا وَكَانَ الْمُؤْمِنُ يُوْذِي فَأَنَّى يَتَأَنَّى النِّفَاقَ؟! وَقَدْ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «ابْنَا الْعَاصِ مُؤْمِنَانِ عَمْرُو وَهَاشِمٌ» رَوَاهُ أَحْمَدُ (۳۰۴/۲).

(۲) مه به ستي عه لی کور ی ئه بو تالبه ﷺ.

رہ سیتان تیڈایہ، نہ گهریش به کارتان نہ هیٽنی و پیٽویستی پیٽان نہ بی، نہ وه کاری
خوا هہر بی پیٽویست بووه به ئیو^(۱).

ئیتر مه سله که به مه کوٽایی پیٽهات، بهم هه واله وه عه مری کوپی عاص
گه رایه وه بۆ لای موعاویه و نه بو موساش بۆ لای عه لی.

جا ریوایه تی یه کهم گومانی تیڈا نییه که ساخته یه له بهر سی هۆ:

یه کهم: سه نه ده که ی چه عیفه، نه بو میخنه فی دروژنی تیڈایه.

دووه م: خه لیفه ی موسولمانان، نه نه بو موسای نه شعهری و نه غهیره نه ویش
ناتوان لایبهن، چونکه لابر دنی خه لیفه له لای نه هلی سوننه هه روا بهم سانایه
نییه.

ئاخر چۆن ده کری دوو پیاو ریټکه ون له سه ر لابر دنی ته میری ئیمانداران؟
نه مه قسه یه کی راست نییه، به لکو نه وه ی له (ته حکیم) دا پرویدا نه وه یه: هه ردولا
ریټکه وتن له سه ر نه وه ی که عه لی له کوفه دا بمیټته وه و خه لیفه ی موسولمانانه
و موعاویه ش بمیټته وه وه کو نه میریټک به سه ر شامه وه، به لام شه ر و کوشتار
بوه ستیټ.

سییه م: نه و ریوایه ته صه حیه مان هه یه که باسما ن کرد.

(۱) أنظر تفصيل قصة التحكيم في كتاب (مرويات أبي مخنف في تاريخ الطبري (وقد عزاه إلى التاريخ الكبير) (۵/ ۳۹۸). وأنظر (تاريخ دمشق) (۶/ ۱۷۵) - ترجمة عمرو بن العاص رضي الله عنه.

* جهنگی نه هرهوان (سالی ٣٨ ک) :

عەلی ﴿﴾ گهراپهوه بۆ کوفه، نهوهبوو خهوارج دههچوون و (تهحکیم) یان پێ پەفز بوو و دهیانگووت: « لا حُکَمَ إِلَّا لِلَّهِ داوهری تهنها بۆ خودایه»، ئیتر دهستیان کرد به ئاژاوهگیران بهسەر عەلی یهوه ﴿﴾، تهنانهت لهناو مزگهوتیشدا ههڵدهستان و دادهنیشان دهیانگووت: لا حُکَمَ إِلَّا لِلَّهِ .. لا حُکَمَ إِلَّا لِلَّهِ، بهلام عەلی ﴿﴾ وتی: ووتیهکی رهوايه، بهلام مهبهست پیتی نارهوايه^(١)

* دواي ئهوه هاوهلی پایه بهرز عهبدوللای کورپی خهباب و خیزانه کهیان کوشت و سکیان ههڵدپی -منداڵیکیش له سکیدا بوو- له مانگی خۆیدا بوو - له مانگی نۆیه میدا بوو-، که ههوال گهیشته عەلی نێردراوی نارد بۆلایان: که بزانی کێ کوشتنی؟ تهوانیش وهلامیان دایهوه و وتیان: ههموومان کوشتمان! عەلیش ﴿﴾ به سوپایهکی ده ههزار نهفهریهوه بۆ کوشتاری خهوارج بهرهو نه هرهوان کهوته پی.

له عوبهیدوللای کورپی عیازی کورپی عهمری قاریهوه ئهلی: عهبدوللای کورپی شه دداد هات بۆلای عایشه و ئیمهش دانیشتبووین، له عیراقهوه هاتبوووه لهو شهوانه عەلی ﴿﴾ تیدا شههید کرابوو، عایشه وتی: ئهی عهبدوللای کورپی شه دداد، گهر پرسیاریکت لیبکهه به راستی وهلامم ئه دهیتهوه؟ باسی ئهوانهم بۆیکه عەلی کوشتنی؟

ئهویش وتی: جا بۆ درۆت له گهڵ بکهه؟

وتى: دەى كەواتە باسى بەسەرھاتى ئەوانەم بۆيكە.

وتى: كاتىك عەلى لەگەل موغاويەدا نوسراو كەيان نووسى و دوو داوهرە كەيان لە نىو خۇياندا كرد بە دادوهر، هەشت ھەزار لە قورئان خوینەكانى نىو خەلگ خروچيان لىكردو رۆيشتە ناوچەيەكى نزىك كوفە، پىي دەوترا (حروراء)، سەرزەنشتى عەليان دەكرد و ئەيانووت: خۆت لە جل و ناوێك دامالى كە خوا لەبەرى كردبووى و لىي نابووى، پاشانىش رۆيشتووى پىاوت كردۆتە دادوهر لە دىنى خوادا، لە كاتىكدا داوهرى تەنها بۆ خوايە.

ئەمە گەيشتە عەلى كەوا لەسەر چى سەرزەشتيان كردهووه و لىي جيا بوونەتەو، فەرمانى كرد بە بانگكەريك بانگ بكات: ھەر كەس دىتە لای ئەمىرى ئيمانداران با قورئانىكى پىي بىت، داوى ئەوھى مالەكەى پىر بوو لە خەلگى قورئان خوین، داواى قورئانىكى كرد، بۆيان ھىنا، لە بەردەستى خۆى داينا و دەستى لە قورئانەكە دەدا و دەيووت: ئەى قورئانەكە! قسە بكە بۆ خەلگى!

خەلگى بانگيان كرد و وتیان: ئەى ئەمىرى ئيمانداران داواى چى لى دەكەى؟ ئەو تەنها خویریكە لەسەر كاغەز! ئىمە قسە دەكەین بەوھى لىوھى بۆمان گىردراو تەو! چیت ئەوى بلى؟

وتى: ئەوانەتان كە خروچيان لىكردم، با قورئانى خوا حەكەمى نىوان من و ئەوان بى، خواى پاىە بەرز لە قورئاندا لە بارەى ژن و پىاوێكەو تەفەرموى: ﴿وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَأَبْعُوا حَكَمًا مِّنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا مِّنْ أَهْلِهَا إِن يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ (النساء: ۳۵). واتە: (خۆ ئەگەر ترسان لەوھى نىوان ژن و مىرد بشىوئ، ئەوا داوهرىك لە كەس و كارى پىاوەكە و داوهرىك لە كەس و كارى ژنەكە بنىرن بۆ رىكخستىيان، ئەگەر رىكخستىيان دەوى ئەوا خوا

رپړکڅستن ده خاته نيوان ژن و ميړده که وه، بى گومان خوا هه ميشه زانای ناگداره).

ئەي خۆ ئوممەتى موحەممەد ﷺ خويىنى مەزنتە و بە حورمەتتەرە لە ژن و پیاويك، پەخنەي ئەوهم ليدەگرن لە نوسراوەكەي نڤوان خۆم و موعاويەدا نووسىومە: (عەلى كورې ئەبو تالب نووسى)^(۱)، لە حودەيبىيەدا خزمەتى پەيامبەرى خوا بووين ﷺ، سوھەيلي كورې عەمر هات بۆلامان، كاتيك صولحى لەگەڵ قورەيشدا كرد، پەيامبەرى خوا ﷺ نووسى: (بسم الله الرحمن الرحيم) سوھەيل وتى: مەنووسە (بسم الله الرحمن الرحيم)، ئەويش فەرمووي: ئەي چى بنوسين؟ وتى: بنوسە: (باسمك اللهم)، پاشان پەيامبەرى خوا ﷺ فەرمووي: بنووسە (محمد رسول الله).

وتی: نه گهر بمزانیایه تۆ په یامبه‌ری خوی دوژمنایه تیم نه ده‌کردی. بۆیه نووسی: «هذا ما صالح محمد بن عبدالله قريشا»، واته: (ئه‌مه ئه‌و نوسراوه‌یه که موحه‌مه‌دی کۆپی عه‌بدوللا له‌گه‌ڵ قه‌ره‌یشدا صو‌ل‌حی له‌سه‌ر کردووه)، خودای په‌روه‌ردگاریش له‌ قورئاندا ده‌فه‌رموی: ﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَذِكْرًا﴾ {الاحزاب: ۲۱} واته: (سو‌یند به‌خوا له‌ پیغه‌مه‌ری خوادا چاک‌ترین غوونه‌ی سه‌رمه‌شقی و چاو‌ل‌یکه‌ری هه‌یه، به‌ تاییه‌ت بۆ که‌سی‌ک هه‌یوای په‌زامه‌ندی خوا و سه‌رفرازی روژی دوا‌یی بی و زۆر یادی خوا بکات).

دوايي عهلى ههستا عهبدوللاي كورپي عهباسي نارد ه لايان، منيش له گهلي
چووم، تاگه يشتينه ناوه راستي سهريازگه كه يان: ئيبنولكه واء ههستا ووتاريكي داو

(۱) مەبەستى ئەۋەدە: رەخەنەي ئەۋەي لىدەگرن، كە ناۋەكەي بە روتى، بەبى ئەمىرى ئىمانداران

وتى: ئەى قورئان خوينەكان، ئەمە عەبدوللای كۆرپى عەباسە، جا هەركەس نایناسى ئەوە من لەپىگەى قورئانەو پىنى دەناسىنم با بیناسى، ئەمە ئەو كەسەىە خودا لەبارەى خۆى و قەومەكەىەو ئەم ئايەتەى دابەزاندۆتە خوارەو: ﴿وَقَالُوا أَلَهْتُمْ خَيْرٌ مِّمَّا مَصْرُوعُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ﴾ {الزمر: ۵۸}. واتە: (و گوتیان ئایا پەرستراوەكانى ئێمە باشتەرن یان عیسا، ئەوانە غونەى عیساىان تەنها بۆ دەمبازى بۆ دەهینایتەو ئەو نەبى بە شوین هەق و راستیدا بگەرپین، بەلكو ئەوانە گەلیكى زۆر دەمەقالى كەرن).

بیگێرئەو دواو، لەسەر حوكمى قورئان لەگەلى مەكەن.

بەلام وتار بیژەكانیان هەستان و گوتیان: سویند بەخوا لەسەر حوكمى قورئان لەگەلى دادەبەزین، ئەگەر حەقیكى هینابوو و بروامان پى كرد، ئەوە شوینی دەكەوین، خۆ ئەگەر ناحەقیەكى هینابوو ئەوە ئیدەینەو نیو چاوانى^(۱).

تا سى پۆژ عەبدوللا قسەى لەگەل كردن، ئەوەبوو چوار هەزاریان پاشگەز بوونەو و تەوہیان كرد، لەگەل ئەم ئیبنولكەوائەش. دواى هەموویانى بردەو بۆ لای عەلى لە كوفە^(۲)، پاشان عەلى ناردیە دواى باقیەكەیان و وتى: خۆتان دەزانن لە نیوان ئێمە و خەلكدا چى روویدا، بۆیە لە هەر كۆیەك پیتان خوشە لەوى بن، هەتا ئومەتى موحەممەد ﷺ یەك دەگریتەو، بەلام بە مەرجیك ناییت

(۱) الله أكبر، لەو وتە جوانە، بە ئاوى ئالتون، بەلكو بە ئاوى چاوان بنوسرى، دەبەخوا زۆر كەمن بە تايبەت لەم پۆژگارە، بلى: با بزانم چیت پیتە؟ گەر هەق بوو سەر چاو و منیش ملەم لە ئاست هەق تالە موو، ناھەقیش بوو، مالى خراب سەر بە صاحیبەكەیتى! خواى مەزن بە لوتفى خۆى هەقمان پيشاندا و بمانكاتە شۆینەكوتووى و ناھەقىمان پيشان بدا و بە دوورمان بخت لیتى. (وەرگێر)

(۲) (مستدرک الحاکم) (۲/۱۵۰) ..

هیچ که سیک به ناههق بکوژن و ړینگه به کهس بگرن و زولم له هیچ زیمې (ذمي) یهک^(۱) بکهن، نه گهر نه مانه تان جی به جی کرد، نهوا له بهرانبه ردا شهرتان له گهل ناکری، خودا خوښی له خیانه تکاران نایه.

عائیشه ﷺ وتی: ئی کوری شه دداد: ئی خو دوايش شهرې له گهل کردن، نهویش وتی: ده به خوا له گهل یان به شهر نه هات هه تا ړینگه یان به خه لک گرت و خوینی ناهه قیان رشت و خوینی نه هلی زیمه شیان حه لال کرد، عائیشه وتی: توخوا ناوها بوو؟ وتی: به لای بهو خوا بهی که تاك و ته نه ایه ناو هابوو، عائیشه وتی: دهی من هیچم له باره ی نه هلی زیمه وه پینه گه یشته وه، به لکو ههر ده یانگوت: ذو الشدی ذو الشدی؟

نهویش وتی: نه من نهوم بینې و له نیو کوژراوه کاندې بوو له گهل عه لیدا رږشته سهری، عه لیش بانگی خه لکی کرد و وتی: نه مه ده ناسن؟ زوریک هات ده یووت: له مزگه وتی فلان خیل بینیم نویژی ده کرد و له مزگه وتی فلان خیل بینیم نویژی ده کرد. که سیان به لگه یه کی دی نه هیئا بو ناسینه وهی، ته نها وه نه بیئت.

عائیشه وتی: باشه عه لی چی ووت کاتیک رږشته سهری، وهک خه لکی عیراق وا نه لین؟ وتی: گویم لی بوو ده یووت: خوا و په یامبه ره که ی راستیان

(۱) ذمي نهو که سه یه که به لینی پاراستنی مال و سامان و سهر و گیانی پتدراوه و لهو پتدراوه شدا بریک سهرانه ی لیده سهری، نه مهش ده ولته ی ئیسلامی پتی هه لده سی، ته نها نه هلی = کتاب - گاور و جو - و ناگر په رست - مجوسی - ده گرتنه وه، نه شلین: بو هه موو موشریکیکه .. (وه رگیت).

فهرموو، عائيشه وتی: جگه له وه هیچی دیکهت لی نه بیست؟ وتی: خوا نه زانی نه ۴.

عائيشه ش وتی: به لئی، خوا و په یامبه ره که ی راستیان فهرموو، په حمه تی خوا له عه لی بی، هه رشتی کی سه یری ببینیایه ده یوت: خوا و په یامبه ره که ی راستیان فهرموو، نه وه تا خه لکی عیراق نه پوځ درو و ده له سه ی به ده مه وه هه لده واسن و زیاد نه خه نه سهر نه وه ی لیوه ی ده بیسن^(۱).

ژماره ی خه وارجه کان هه زار که س ده بوون، نه وه بوو هه ره موویانی کوشت، به لام سوپاکه ی عه لی ته نه چوار که س، یان وه له هه ندی ریوایه تدا هاتوه حه وتیان لی کوژراوه^(۲).

له نیوانیاندا (مُحَدَّج، ذا الثَّدِيَّة)^(۳) ی تیدا بوو، وا عه لی بینی، په یامبه ری خواش ﷺ هه والی دابوو، له کاتی کدا که موسلمانان جیاوازیه ک له نیوانیاندا یه، گروپیټک دهرده چن، زیکترین نه دوو کوومه لیه له هه قه وه کوشتاریان له گه ل ده کهن، له فهرموده یه کی ترده نه فهرموی: (ذا الثَّدِيَّة) یان تیدایه^(۱)، هه ر بویه

(۱) أخرجه أحمد في (المسند) (رقم ۶۵۶) بتحقيق أحمد شاكر، و قال (اسناد صحيح).

(۲) (البداية و النهاية) (۲۹۸/۷).

(۳) خداج، واته: ناتهاو، نوqsان، ها نه فهرموده یه ی په یامبه ری خوات ﷺ نه بیستوه، که نه فهرموی: «من صلى صلاة لم يقرأ فيها بأم القرآن فهي خداج فهي خداج غير تمام». واته: هه رکه س نوټیټک بکا و فاتیه ی تیدا نه خوټی، نه نوټه نوqsانه، نه نوټه نوqsانه، نه نوټه نوqsانه، ناتهاوه. صحیح سنن أبی داود. (وه رگټی)

(۱) (مسلم) کتاب الزکاة، باب ذکر الحوارج، الحديث (۱۰۶۴/۱۴۸) ومابعده، وانظر (صحیح البخاری) (کتاب المناقب، باب علامات النبوة حديث (۳۶۱۰).

عہلی ؑ لہ نیو کوژراوہ کاندہ بہ دوایدا گہرا ہہ تا دۆزیہوہ، کہ دۆزیہوہ
سوجدہی شوکری بوخوا برد^(۱)، چونکہ زانی لہ سہر ہہ قہ^(۲).

* * *

(۱) أخرجه أحمد في (المسند) (۱۵۴/۲ رقم ۸۴۸) بتحقيق أحمد شاكر، وقال: (إسناده صحيح).
(۲) تہ ماشای نیمامی عہلی بکہن ؑ کاتیک کوشتاری عاتیشہ وتہ لہ و زوبیر وشہوان
دہ کا پیی ناخوشہ ودہ گری -وہک بینیت-، بہ لام کہ کوشتاری خوارج دہ کا سوجدہی شوکر دہ با.

باسى سىيەم

كوشتنى ئەمىرى ئيمانداران

عەلى كورپى ئەبو تالب عليه السلام سالى ۴۰ ك

له دواى جەنگى نەھرەوان كاتىك بارودۆخە كە ھەندىك سەقامگىر بوو و كەش و ھەوا كە بۆ ماوھى دوو سالىك ئارامىيەكى بەخۆيەوھ بىنى، سىيان لە خەوارىخەكان لە مەككە كۆيونەوھ و پەيمانىيان دا كە ئەبىتت عەلى كورپى ئەبو تالب و موعاويەى كورپى ئەبوسوفيان و عەمرى كورپى عاص بكوژن.

وتيان: خۆمان لە خودا نزيك ئەكەينەوھ بە كوشتنى ئەم سىيانە (ئەمەش بۆ ئەوھى خەلك قوتارىيان بى لە دەستيان - بە گومانى خۆيان-). عەبدولرەھمانى كورپى مولجىمى ئەلمورادى وتى: من بۆ عەلى كورپى ئەبو تالب، بەركى تەمىم وتى: من بۆ موعاويە، عەمرى كورپى بەركى تەمىمىش وتى: منىش بۆ عەمرى كورپى عاص، لەسەر ئەوھش پىككەوتن كە لە دواى حەقدەى رەمەزانەوھ دەستدەكەن بە جى بەجى كردنى.

عەمر لە مىسر بوو، موعاويەش لە شام بوو و عەلى لە كوفە، ئىبن مولجىم دەستى خۆى وەشاندا، كاتىك كە عەلى كورپى ئەبو تالب دەرچوو بۆ نوێژى بەيانى، بە شمشىرى كە ھەفتەيەك ژەھرى پىوھ كەردبوو لىيدا. كاتىك كە لىيدرا وتى: ئەگەر باش بوومەوھ، ئەوھ خۆم پويە پرووى دەبمەوھ، ئەگەرەش مردم بە بەرانبەر كوشتنى من بىكوژنەوھ - قسەى لەگەل حەسەن و حوسوينا دەكەرد -. بۆيە ئىبن مولجىم وتى: نە بەخوا شتى وانابى، ئەمن يەك ھەفتە ژەھرم

پئوه کردوه. که وه فاتی کرد، هاتن بۆ ئیبن مولجیم و ههردوو دهستیان بری و ههردوو چاویان دهرهینا، بهلام ههه خوراگر بوو نارههتی نهده کرد، کاتیک که ویستیان زمانی بپرن، ترسا، وتیان: ئیستا [ئهتهوی تهوبه بکهی]؟! ئهویش وتی: نا، دهترسم ماوهیهک بژیم و زیکری خوی تیدا نهکهه! [بهلام ئهم بهسههاته سهنهدهکهی سهحیح نیه].

سبحان الله!! ئا ئهمهیه گومرایی و سههلیشیواوی ئاشکرا، پهنا به خوا، خویته وهلیهک له وهلیهکانی خوا ههلال دهکا و پاشان دهترسی ماوهیهک بری و یادی خودای تیا نهکات!

لهویشهوه (بهرك) له نوژی بهیانی دا چوو بۆ موعاویه و لییدا، پیکای بهلام نهیکوشت، چارهههریان کرد و باسی ئهوهش دهکری که دواچار ئهمه بۆیتته هوکاری نهزۆکی موعاویه. ئهوهشیان که نیازی عهمری کوری عاصی ههبوو، دههچوو بۆ نوژی، بهلام عهه مر توشی نهخوشی سکچوون هاتبوو نههات بۆ مزگهوت، ئهمیش رۆشت ئیمامهکهی کوشت، وایزانی عهمری کوری عاصه، ئیمامهکهش خارجهی کوری ئهبی ههیب بوو، هات لهناو نوژهکهدا پیایکیشا و کوشتی، خهلهکه که گرتیان، وتیان: ئهوه چیت کرد؟ وتی: پرگارتانم کرد له دهست عهمری کوری عاص! وتیان: عهمرت نهکوشت، خارجهت کوشت. ئهویش گوتی: من عهه مر ویست و خواش خاريج^(۱)، ئیتر ئهم و بهرك و عهه دلرههمانی کوری مولجیمیش کوژران^(۲).

(۱) ئهمیش دواچار بوو به پههه.

(۲) (الطبقات الکبری) (۳/۳۵)، (البداية والنهاية) (۷/۳۳۸).

باسى چوارەم

ھۆكۈرى جىاوازى نىۋان ھاۋەلان ﷺ

ئەۋەى مەشھورە: عائىشە و تەلحە و زوبەير بۆ تۆلەسەندەۋەى عوسمان دەرچونە.

بە نىسبەت موعاۋىيە شەۋە: كاتىك كە عەلى خىلافەتى گرتە دەست، ھەندىك لەو واليانەى لابرەد كە عوسمان دىنابوون، ئەۋانىش: خالدى كورپى سەئىدى كورپى عاص و موعاۋىيەى كورپى ئەبو سوفيان بوون، كە ھەۋالى لابرەنە كە گەيشتە موعاۋىيە رەفرى كرد و وتى: لەلايەن كىۋە لادەبرىم؟ وتيان: لەلايەن عەلىيەۋە.

ئەۋىش وتى: ئەى بكوژانى كورەكەى مامم لە كۆين؟ لە كۆين بكوژەكانى عوسمان؟

ئەۋانىش وتيان: جارىك بەيەت بەدە، دواجار داۋاى بكوژەكانى عوسمان بكة. وتى: نەخىر، بەلكو بكوژەكانى عوسمان تەسلىم دەكات، پاشان بەيەت دەدەم.

ئەمەش لەبەرئەۋەى موعاۋىيە ۋاى دەبىنى كە ھىز و توانايەكى لە شامدا ھەيە، ئەم ھىزەى كە ھەيەتى ھەروا بە فىرۆ نادات و لە تۆلە سەندەۋەى عوسماندا بە كارى دەھىنىت، بۆيە وتى: بەيەت نادەم ھەتا بكوژانى عوسمان نەكوژىنەۋە، عەلىش دەيووت: بەيەت بەدە، دواجار تەماشايەكى ئەو مەسەلەيەش دەكەين.

جا جياوازيه کهي نيوان عهلي و موعاويه رضي الله عنه له ودا بووه، نهو دووانه

عه‌لی وای ده‌بینی که ده‌بی پیشتر به‌یعت بدا، دواي سه‌قامگیر بوونی

موعاويہ مہسلہ کھی بہ پیچہ وانوہ دہینی، یہ کم کاریک کہ نہ بیت

بۆيە جياوازي نىوان عەلى و موعاويه جياوازي به رايتىر (أولويات) بووه،

هه‌لۆیستی هاوه‌لان له‌مه‌ر ئه‌و جه‌نگانه‌:

هاوه لان بوون به سى كومه له وه:

کۆمەڵە یە کەم: تەلحە و زوہیر و عائیشە و موعاویہ، ئەم کۆمەڵە یە و

کۆمەڵەى دووهم: عەلى و ئەوانەى لە گەڵیدا بوون، ئەم کۆمەڵەى و

چاوخساندن به مهسه لهی بکوژه کانی عوسمان.

كۆمەلەي سىيەم: لەسەر وويەو: سەعد، ئىبن عومەر، ئەبوھورەيرە،
موحەممەدى كورى مەسلەمە، ئەحنەف، ئوسامە، ئەبو بەكرەي سەقەفى، لەگەل
زۆرىيە ھاوئلان، ئەم كۆمەلەيە وا دەينى دوورگىرى بكرى لە ھەمووان.

ھۆكارى ئەم راجياوازيەش نارونى بارودۆخەكە بوو، ئەو كاتەش كاتى فیتنە
بوو، بۆيە كەس نەيتوانى لە مەسلەكە راپىننىت و راستىيەكەي بە جوانى بۆ پروون
بىتەوہ^(۱).

حافظ ئىبن حەجەر دەلى: (تەبەرى بە سەنەدىكى صحيح لە ئەحنەفى كورى
قەيسەوہ^{عليه السلام} رىوايەت دەكات، كە ئەلى: گەيشتم بە تەلحە و زوبەير - دواى
گەمارۆدانى عوسمان - وتم ئەمر بە چى دەفەرموون، من بزانم دەكوژىت؟ وتیان:
خۆت بگەيەنە بە عەلى، ھەروەھا لە مەككە دواى كوشتنى عوسمان گەيشتم بە
عائىشە و پىم ووت: ئەمر بە چى دەفەرمووى؟ ئەويش فەرمووى: خۆت بگەيەنە
بە عەلى^(۱).

ھەر بۆيە كاتىك ئەم ھاوئلانە دەرچوون بۆ جەنگى جەمەل، ئەحنەف لە
رینگادا گەيشت پىيان، وتى: دە بە خوا كوشتارتان لەگەل ناكەم و داىكى

(۱) لە جەنگى كوھىتىشدا غونەيەكى نزيك و زىندومان لەبەردەستە لەسەر راجياوازي و گرزى
بارودۆخ، لە فیتنەيەكدا كە زۆرىك لە دەستەلاتدارانى سەرگەردان كرد، چ جاي خەلكى سادە.
(۱) ئەوى كە لەم رىوايەتەدا دەرەكەوئىت، (تەلحە و زوبەير و عائىشە)، ھەرگىز قەسيان
لەسەر خىلافەتى عەلى نەبوو، لەكاتىكدا ئەوان لەسەر خىلافەت بەيەتەيان پىداوہ، وە
فەرمانىشان بە (ئەحنەف) كردووە بەيەتى پىدات، ئەوئەندە ھەيە ئەوان ئىجتەھادىيان لە زانىنى
ئەوہ كردووە كە دەبىت يەكەجار چى بكرىت و بەچى كارىك دەست پى بكن.

ئيماندارانتان لە گەڤ بى، كوشتارى يەككىش ناكەم، خۆتان فەرمانتان پيكرەم بەيەتەى بدەمى^(۱).

پيشتريش باسى ئەو فەرموودەيەى پەيامبەرى خوامان کرد ﷺ كە بە عەلى فەرموو: ئەى عەلى لە نيوان تۆ و عائيشەدا شتى پوو ئەدات، جا نەرم و نيان بە لە گەڤى، عەلى وتى: ئەى پەيامبەرى خوا ﷺ بۆ ئەمن سەر شوپريان دەكەم؟ ئەويش فەرمووى: (نەخىر، بەلام گەر هاتوو ئەو پوویدا ئەوا بيگەرپنەو بە مالهەى خۆى)^(۲).

* هەلۆيستى ئەهلى سوننەت لە ئاست عەبدولرحمانى كورى مولجيم و بكوژەكانى عوسمان و بكوژەكەى زوبەير و بكوژەكانى حوسين و هاوشيوەكانيان:

ئيمامى زەهەبى دەڤى: (ئيبن مولجيم لەلای ئيمە لەو كەسانەى كە هيوای دۆزەخى بۆ دەكرى، بەلام بە جائيز (گوڤاو)يشى دەزانين گەر خوا لىى ببوريت، حوكمى ئەويش هەروەك حوكمى بكوژەكەى عوسمان و بكوژەكەى زوبير و بكوژەكەى تەلحە و بكوژەكەى سەعدى كورى جوبەير و بكوژەكەى عەمار و

(۱) (فتح البارى) (۳۸/۱۳) وانظر (تاريخ الطبري).

(۲) رواه أحمد (۳۹۳/۶) وقال الحافظ في (الفتح) (۶۰/۱۳) سنه حسن.

بكوڙه كهى خاريجه و بكوڙه كهى حوسهينه^(۱)، هه موو ئه مانه ته به پايان لى ده كهين و رځمان لييانه له بهر خواو ئاخيره تيان ده دينه ده ست خواى گه وړه^(۲).

*** له وړو دارانهى نيوان هاوۀ لان هه ق له گۀ كيدا بووه؟**

په يامبه رى خوا ﷺ له باره ي (عه عمار) وه ده فهرمووى: (كو مۀ له ياخى بووه كه ده يكوژن)^(۳).

له باره ي (خه وار جه وه) ده فهرمووى: (له كاتى جياوازيه كى نيوان موسلماناندا، تا قميټك ده رده چن، نزيك ترين ئه و دوو كو مۀ له يه له هه قه وه كوشتاريان له گۀ ده كهن)^(۴).

جا ئه م دوو فهرمووده يه زؤر راشكاون له وهى كه وا هه ق له عه لى يه وه نزيك تره.

له رپوايه تيكي تر دا: (نزيك ترينى ئه و دوو كو مۀ له يه له هه قه وه كوشتاريان ده كهن).

هه ر دوو فهرمووده كه ئه وه ده ست نيشان ده كهن كه عه لى نزيك تر بووه له هه قه وه وه ك له بهر انبه ره كانى له (جه مه ل) و هه ر وه ها له (صفين) يشدا، به لام هه موو هه قه كهى نه پيكا، چونكه په يامبه رى خوا ﷺ ده فهرمووى: (نزيك تر له

(۱) هه موو ئه مانه يه ك حوكميان هه يه ، له ميلله تى ئيسلام به ته واوه تى ده رنا كرين ، به لام گومانى تيدا نيه كه ئه وانه فاسق و موجرين، ئيلا ئه و هيان نه بيت كه ته و بهى كر دى.

(۲) (تاريخ الاسلام) (۶۴۵)، عصر الخلفاء الراشدين فى ترجمه عبدالرحمن بن ملجم.

(۳) سبق تخريجه فى معركة صفين.

(۴) سبق تخريجه فى الكلام على معركة نهروان.

ههق)، (له پیشتېر بۆ ههق)، نهك ئهوهی به تهواوهتی لهسهر ههق بی. ئه مهش
 ره خنه نییه له عهلی عليه السلام، ته نهها بۆ رو نکر د نهوهی ئه وهیه که ئه وان ه ی خو گریان
 کرد له فیتنه که دا، ئه وان به تهواوی لهسهر ههق بوون، جا خو گرتنه وه له کوشتار
 بیوهی تر بوو بۆ عهلی، بۆیه عهلی که ته له حه ی بین ی به کوژراوی په شیمان
 بوویه وه و وتی: (خو زگه بیست سال پیشت ئیسته بمردایه م) ^(١).

ههروه ها کاتیك حه سه نی کوړی عهلی عليه السلام پاش جهنگی صفین هات و باسی
 ئه وهی بۆ عهلی کرد که پرویداوه، عهلی وتی: (سویند به خوا هه رگیز گومانم
 نه ده برد کار بگاته ئه وه) ^(٢).

هه ره موویان په شیمان بوونه وه له به شداری کردن لهو جهنگانه دا.

په یامبه ری خوا عليه السلام مه دح و سه نای حه سه ن ده کات و ئه فه رموی: (ئهم کوپهم
 گه وره و به پرتزه، به لکو خوا به هو ی ئه مه وه ناشته وای بخاته نیوان دوو کو مه لی
 موسلمانان) ^(١).

ده بینین مه دح و سه نای ده کات له بۆ ناشته وایی، به لام مه دح و سه نای
 عهلی ناکات له بهر ئه وهی له گه لیان ده جهنگیت.

مه دح و سه ناکه ی عه لیش به هو ی کوشتاری ئه هلی (نه هره وان) ه وه یه،
 بیگومان به تهواوی ههقی پیکا له کوشتاری خهوار یجدا، هه ر بۆیه کهس به

(١) سبق تخريجه في معركة الجمل.

(٢) وانظر مصنف ابن أبي شيبة باب ماجاء في صفين.

(١) (صحيح البخاري) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب الحسن والحسين، حديث

كوشتىيان دلتەنگ نەبوو، بەلكو موسلمانان دلخۆش بوون بە كوشتنى ئەھلى نەھرەوان.

تەنانەت (عەلى) كاتىك كوشتارى خەلكى نەھرەوانى كرد سوجدەى شوكرى
بۆ خودا برد، بەلام كاتىك كوشتارى ئەھلى (جەمەل)ى كرد گرىا، وه كاتىك
كوشتارى ئەھلى (صفىن)ى كرد دلتەنگ بوو.

بہشی پینجہم

خیلافہتی ٹہمیری ٹیمانداران حسہنی
کوری عہلی ﷺ لہ سالتی . سبؤ ا س ک

باسی یه کهم

حهسه نی کوری عه لی ﷺ له چەند دیریکدا:

* خیزانه کانی :

۱. خهوله ی کچی مه نزور.

۲. ئوم بیشری کچی ئه بو مه سعود.

۳. ئوم ئیسحاقی کچی ته له عه ی کوری عوبه یدوللا.

و به ناویانگه که هه سه ن زۆریکی خواستوو و زۆریکیشی ته لاق داوه^(۱).

* مندا له کانی :

کورپه کان: هه سه ن - زه ید - ته له عه - حوسه ین - عه بدوللا - ئه بویه کر -

عه بدولپه حمان - القاسم - عه مر - موحه محمد.

کچه کان: ئوم هه سه ن - ئوم عه بدوللا.

(۱) شیخ عوسمان لیره دا ده ئی: به ناویانگه. جا به ناویانگه و وا مه شهوره و زۆریک و نه لێن و .. هتد هیچی نیشانه ی چه سپاوی شته که نین، به لکو به پێچه وانه وه هه رکاتیکی نه هلی خۆی وتی: مه شهوره و ناماژه ی به صیحه ته ی نه کرد ئه وه بۆ ته مریضه.

جا ئه م مه سه له یه ش له نیو کتیبه میژوو به کاندای مه شهوره که هه سه نی کوری عه لی ﷺ ناوها بووه، به لام واش نیه، ههروهک چۆن ده یان شتی تر له کتیبه کانی ته فسیر و فیه و نه وانی تر دا مه شهوره و نه صلیشی نییه.

✽ فهزله کانی :

له ئه بی به کره وه ئه لئ: گویم له په یامبه ری خوا بوو ﷺ له سه ر مینه ره وه،
حه سه ن له ته نیشه وه بوو، جارێک ته ماشای خه لکه که ی ده کرد و جارێک
ته ماشای حه سه ن، ده یفه رموو: (ئه م کوڤه م گه وره و به پێزه، به لکو خوا بیکاته
هۆی ناشته وایی نیوان دوو کو مه لئ موسلمانان)^(١).

له ئوسامه ی کوڤی زهیده وه، کهوا په یامبه ر ﷺ خۆی و حه سه نی ده گرت و
ده یفه رموو: (ئه ی خودایه من خۆشیانم ده وئ، خودایه خۆشیانت بوئ)^(٢).

له عوقبه ی کوڤی حارسه وه ئه لئ: ئه بو به کرم بی نی، حه سه نی له ئامیز بوو
و ده یووت: باوکم به قوربانی بی، شیوه ی هه ر له په یامبه ر ده چئ و له عه لی
ناچی، عه لیش پیده که نی)^(٣).

✽ وه فاتی:

له ماوه ی خیلافه تی مو عاویه دا بوو له سالی ٤٩ ک حه سه نی کوڤی عه لی
ﷺ وه فاتی کرد.

عومه یری کوڤی ئیسه ق ئه لئ: من و براده ری کم چووین بو لای حه سه نی
کوڤی عه لی سه ردانیکی بکه ی ن، به هاوړیکه م وتی: ئه ی فلان که س به رسیارم
لیبکه؟

ئه ویش پئی ووت: هیچت لینا پرسم. پاشان هه ستا و رویشته ژوره که یه وه و
دیسانه وه هاته ده ری و وتی: ئه ی فلان که س، پرسیارم لیبکه پئش ئه وه ی روژیک

(١) البخاری: کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل الحسن و الحسين (٢٧٤٦). وانظر
(البدایة والنهایة) (٢٤٥/٧).

(٢) صحیح البخاری: کتاب فضائل الصحابة، باب ذکر أسامة ﷺ (٣٧٣٥).

(٣) صحیح البخاری: کتاب فضائل الصحابة، باب مناقب الحسن و الحسين حدیث (٣٧٥٠)

وفي باب صفة النبي ﷺ (٣٥٤٢).

بيټ نهېم تا ليټم پېرسى، ده به خوا وه چهند جار ژهر خوړ کراوم، به لام وه کو
نهمه کارى تيښه کړدووم، ليټم پېرسه.

نەوېش وتى: هيچت ليټا پرسم، ان شاء الله خوا شيفات ددهات، [نەوېجا
پرسيارت لى ده کهين].

دوايى هه ستاين و به يانييه کهى سەردانيم کړد، بينيم له سەره مەرگدايه،
حوسپن هاته لای سەرى و دانېشت، وتى: برام، پيټم بلې: کي به خواردى داي؟
وتى: بو؟ ده يکوزى؟
وتى: به لى.

نەوېش وتى: پيټ ناليټم، نه گهر نه وه بيټ که خوځم نه يناسم نه وه خواى گه وړه
تولەى سه ختړه، گهرنا سويند به خوا هەرگيز رپگا نادهم بى تاوانتيک له جياتيم
بکوزرپټ^(١).

گوتراوېشه: نه وهى که ژهره کهى پيداوه، خيزانه کهى خوى بووه (جه عدهى
کچى نه شعس) به لام ئيسپات نه بووه.

زه هه بى نه لى: (نهمه شتيكى راست نييه، نهمه کي بينى؟)^(٢).
نيبن که سيريش نه لى: (به راي منيش نهمه شتيكى راست نييه)^(٣).

(١) (الطبقات الكبرى) (ص ٣٣٥ رقم ٢٩٤) الطبقة الخامسة من الصحابة تحقيق محمد بن

صامل السلمي.

(٢) (تاريخ الاسلام) - عهد معاوية - (ص ٤٠).

(٣) (البداية و النهاية) (٤٤/٨).

باسی دوهه م

به يعه تدان به حه سه نی کورې عه لی ﷺ

دواي کوشتنی عه لی ﷺ خه لکی کوفه به يعه تيان دا به حه سه نی کورې عه لی، پاش ته واو بوونی به يعه ته که رږيشت به ره و شام، چونکه تا ئيستا نه هاتوونه ته ژير گوپرايه لي عه لی کورې ته بو تالبه وه.

✽ حه سه نی کورې عه لی صولح له گه ل موعاويه دا ده کات و موسولمانان کوډه کاته وه :

حه سه نی کورې عه لی که وته پري به لام به نيه تي ناشتیه وه، حه زی له جهنگ نه بوو، ته نانه ت حه سه ن به ده رچونی باوکيشی بو کوشتاری خه لکی شام رازی نه بوو^(۱).

له نيشانه کانی ثاره زوی صولح کردنی ته وه بوو، هه ستا به لابردي قه یسی کورې سه عدی کورې عوباده له سه رکرايه تی و دانانی عه بدوللای کورې عه بباس ب وه کو سه رکرده^(۲).

له حه سه نی به سريه وه ته لي: کاتيک که حه سه نی کورې عه لی به سوپاکه وه چوو بو لای موعاويه، عه مری کورې عاص به موعاويه ی ووت: من سوپايه ک ده بينم پشت هه لئاکات تا دوا دنکی نه برپته وه.

(۱) (مصنف عبدالرزاق) (۵/۴۶۲).

(۲) (فتح الباري) (۱۳/۶۷).

حسېنى به سړى تېلى: وه گوټم له تېبو به كره بوو تېووت: له و كاته ى كه په پامېدو خوا ﷺ وتارى ددها، حسېن هات، په پامېدو ﷺ فېرمووى: تېم كورېم گه وړه و بهرېزه، بهلكو خوا بېكاته هو ى ناشته وای نېوان دوو كۆمهلى مو سلمانان^(۱).

ههروها له زوهرېه وه دهلى: مو عاويه تو مار (سجل) ىكى نارد بو حسېن و كۆتاييه كېشى مو ر كړدبوو، كه هه رچى تېدا دنوسى بنوسه تېوه بو تو يه، عه مړى كورې عاص وتى: نا له گه لېدا ده جه نگېن، مو عاويه وتى: (جا زوهرى تېلى مو عاويه له عه مړ باشتر بووه): له سهر خويه تې تېبو عه بدوللا، تو له كوشتارى تې مانه نابېته وه هه تا به ژماره ى تې مانه له خه لكى شام نه كور رېت، ئېتر دوا ى تېو هه موو كوشتاره خېر وخوشى دونيا كوا؟

ده به خوا تې من هه رگېز نا جه نگم مه گه ر پېگه چاره يه كم نه مېنى و مه جبورېم.

مو عاويه و حسېن گه يشتنه يهك، حسېنى كورې عه لى ره زاي خوا ى لى بى وازى له خيلافه ت هېنا بو مو عاويه، ئېتر مو عاويه بوو به تېمېرى ئېمانداران، تېم ساله ش نا ورا به سالى كۆمه ل (الجماعة).

ما وه ى حوكم پرانيه كېشى (۶) مانگ بوو.

(۱) أخرجه البخارى - كتاب فضائل الصحابة - باب مناقب الحسن و الحسين، حديث

بہشی شہ شہم

خیلا فہتی ٹہ میری ٹیمانداران مو عاویہی
کوری ٹہ بوسو فیان ﷺ لہ سالی ۱۷ بؤ ۶۰ ک

باسی یه کهم

موعاویه ﷺ له چەند دیریکدا:

له سالی حەوتی کۆچیدا له (عومرە ی گێرانه وەدا (عُمرة القضاء)) موعاویه
پیش باوکی موسلمان بوو، و له فەتەحی مەککەدا موسلمان بوونی خۆی راگەیاندا^(۱)

* خیزان و مندالەکانی:

۱. مەیسونی کچی بە حەدەلی کەلبیە، (یەزید) ی لیّ بوو.

۲. فاخیتهی کچی قەرزی مونا فیە. ئەمیش (عەبدولرەحمان) و
(عەبدوللای) ی لیّ بوو.

۴. نائیلە ی کچی عومارە ی کەلبیە.

* ئەو فەرمودانە ی لە سەر فەزلی هاتوون:

۱. پەيامبەری خوا ﷺ دە فەرموی: (خوا یە پێی نیشانە و بیکە پێنیشانە
و بەهۆیە وە هیدایەت بدە)^(۲).

۲. پەيامبەری خوا ﷺ دە فەرموی: (خوا یە موعاویه فیری قورئان و ژماردن
بکە و له ئاگر بیپاریژە)^(۳).

۳. هەروەها له ئوم حەرانی کچی میلحانە وە ئەلی: رۆژیک پەيامبەری
خوا ﷺ له نزیک من خەوت، پاشان بە خەبەر هات و پێدەکەنی، منیش وتم: ئەی

(۱) (تاریخ الاسلام) للذهبي - عهد معاوية ۳۰۸.

(۲) أخرجه الترمذي، كتاب الماقيب: باب مناقب معاوية (۴۱۱۳).

(۳) أخرجه أحمد ۱۲۷/۴.

پيغه مبهري خوا ﷺ چي يه؟ فهرمووي: (خه لكانيك له ئومه ته كه م به سهر ئه م ده ريا سه وزه دا ده پۆن وه كو رۆيشتني پادشاکان به سهر راخه ره كاندا).

ئوم حه رام وتي: ئه ي په يامبهري خوا ﷺ دوعا بکه خوا له وانم بگيړي. ئه ویش دوعاي بۆ کرد، ئيتر جاري کي تر خه وته وه و هه مان کرداري دووباره کرده وه، ئه ویش هه مان پرسياړي ليکړد، ئه ویش به هه مان شيوه وه لام دايه وه، ئه ویش ديسان هه وتي: ئه ي په يامبهري خوا ﷺ دوعا بکه خوا له وانم گيړي. په يامبهري خوا ﷺ فهرمووي: تو له يه که مينه کاني (أَنْتَ مِنَ الْأَوَّلِينَ).

ئيتر کاتيك که يه که م جار موسلمانان له ريگه ي ده ريا وه غه زايان کرد، ئوم حه رام له گه ل عوباده ي کوري صامتي ميړديدا كهوت له گه ليان، کاتيك لي بوونه وه، له شام دابه زين ولاخيکيان هينا سواړي ببی، ئه وه بوو ولاخه که کوتاي به زه ويدا و مرد ^(۱).

موهه لله بي کوري ئه حمده ي ئه نده لوسي - که يه کيکه له وان ه ي بوخاريان پاته کردوه - ده لي: (ئهم فهرموده يه فزل و چاکه ي تيډايه بۆ موعاويه ي، چونکه بۆ يه که مين جار ئه وه له ريگه ي ده ريا وه غه زاي کرد) ^(۲).

* پرسياړيان له ئين موباره ک کرد له باره ي موعاويه وه؟

ئه ویش وتي: چي بلي م له باره ي پياويکه وه، په يامبهري خوا ﷺ ده يفهرموو: «سمع الله لمن حمده» موعاويه ش ده يووت: «ربنا ولك الحمد» ^(۱).

(۱) أخرجه البخاري: كتاب الجهاد والسير: باب فضل من يصرع في سبيل الله، حديث (۲۸۰۰).

(۲) (فتح الباري) (۶/۱۲۰).

(۱) (البدایة و النهایة) (۸/۱۳۰).

ههروه ها پتی گوترا: کامیان باشتن؟ ئەو یان عومهری کورې عهبدولعهزیز؟
ووتی: (خۆلێ نیو لوتی موعاویه له گهڵ په یامبهری خوادا ﷺ، چاکتر و باشته
له عومهری کورې عهبدولعهزیز)^(١).

* ههروه ها پرسیار له موعاڤای کورې عیمران کرا: کامیان باشتن؟
موعاویه یان عومهری کورې عهبدولعهزیز؟

ئەویش توپه بوو، به کابرای ووت: سه حاجی ئەکه یته تابعی؟ موعاویه
هاوه لیتی و خزمیتی، نوسه ریتی، ئەمینداری وه حیه که یه تی^(٢).

ئین موله یکه ده لێ: به ئین عه بباسیان وت: هیچت له سه ر موعاویه ی
ئهمیری ئیمانداران هه یه؟ ئەو ته نها پرکاتی نوژی و تر ده کا؟
ئەویش وتی: به راستی فه قیهه^(٣).

* حافظ ئین که سیر ئەلێ: (پاشای رۆم ته معای کرده موعاویه، ئەمه
دوای ئەوه ی موعاویه ترسانی و سه رشوپی کرد و پشتی سه ربازه کانی شکان و
وه ده ری نان، ئیتر که پاشای رۆم بینی موعاویه سه رقاله له گهڵ عه لی، له شکر
کیشی کرده سه ر هه ندیک ناوچه، موعاویه ش بۆی نووسی: ئەی له عنه شو، به و
خوایه گه ر واز نه هیینی و نه گه ر پیتته وه، ئەوا من و کورپه که ی مامم له مال و
شاره کانی خۆیشت ده رتده که ین و ئەم زهویه فراوانه ت لی ته سک ئەکه ینه وه، که

(١) (البدایة و النهایة) (٨/١٣٠).

(٢) (البدایة و النهایة) (٨/١٣٠).

(٣) (صحيح البخاری) كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب الحسن و الحسين، حديث (٣٧٦٥).

پاشاي رۆم ئه وهى بينى ترسا و وازى هيئا و دوايش هات و داواى ئاگره سستى
کرد^(۱).

* وه فاتى موعاويه رضي الله عنه:

موعاويه بوو به خهليفهئى موسلمانان و ماوهى بيست سال دريژهى كيشا
ههتا سالى شهستى كوچى.

كه سهرده ميكي سهقامگير و پر له فتوحات بوو.

* * *

باسي يه كه م

گړنگرتين روداوه كانى سهرده مى موعاويه

خيلافه تي موعاويه ي كورې ئه بو سفيان خيريك بوو بؤ موسلمانان، ماوه ي
نازاوه و كوشتار كوتايي پټهات، ههروه ها ئه و ته ماعه ي برې كه دوژمنان
هه يانبوو به گه رانه وه ي ئه و ناوچانه ي موسلمانان لييانيان بر دبوون، ئه مانه ش
به هؤي كوك بووني موسلمانان له سهر يه ك كه س، بؤيه هيژ و توانايان به روه
ده روه ئاراسته كرد و ئالاي جيهاد به رز كرايه وه و فتوحات ده ستي پيكرده وه،
ههروه ها موعاويه زؤر به چاكي له گه ل خه لكدا هه لس و كه وتي ده كرد، ئه وه ي
دوور بوو نزيكي كرده وه (ئه وه ي ره نجا بوو ناشتي كرده وه)، ته نانه ت يه ك
به ره ه لستكاري نه ما، هه ره ه مووي چوونه ژير گوپرايه لي يه وه (ته نها ده سته يه كي
كه م نه بيت له خه واريجه كان)، ههروه ها له سهرده مى موعاويه دا هاوينه ييه كان و
زستانه ييه كان ناويان ده ركرد، كه مبه ست پتي غه زاي هاوين و غه زاي زستان
بوو.

گړنگرتين كاره كانى سهرده مى خؤي.

* داناني خانويه ك بؤ دروستكردني كه شتي له ميسر سالي ٥٤ ك.

* غه زاكردني قوسته نتيينه سالي ٥٠ ك.

په يامبهري خوا ﷺ فهرموويه تي: (يه كه مين سوپايه ك له ئومه ته كه م كه
له ريگه ي ده رياوه غه زا ده كه ن بيگومان مسؤگه ريان كرده وه، و يه كه مين سوپايه ك
له ئومه ته كه م كه غه زاي شاري قه يصهر ده كه ن خوا لييان خوش بووه)^(١). له

(١) أخرجه البخاري في كتاب الجهاد: باب ما قيل في قتال الروم (٢٩٢٤).

سالى ۵۳ك جاريكى تريس غەزاي كرد و گەمارۆيدا و هەتا سالى ۵۷ك گەمارۆدانەكە دريژەي كيشا. هەروەها فەتحي (تكریت)، (رودس)، (بنزرت)، (سوسه)، (سەجستان)، (كوهستان)، (بلاد السند)يشى كرد.

* بنياتناني شاري قەيرەوان.

موعاويه عوقبەي كورپى نافعى ناردبوو بۆ ئەفرىقيه، ئەوەبوو فەتحي كرد و ناوچەكەي ديارى كرد دروست كرد، بە ھۆي ئەوہي ناوچەيەكي دارستانی چر بوو، بەردەوام پر بوو لە شير ومار وگيانلەبەراني تر وئيتر دوعاي بۆ كرد لاي خواي گەورە، ئەوەبوو ھيچي تيا نەما، ھەموويان رايان كرد، تەنانت شيرەكان بەچكەكاني خويان ھەلڤەگرت و دەيان برد^(۱).

* لە خيلافەتەوہ بۆ ميلاكەت:

كاتيك كار كەوتە دەستی موعاويه خيلافەت گۆرا بۆ مولكايەتي.

ئەبوعەبدولرەحمان سەفينەي خزمەتكارى پەيامبەري خوا ﷺ، دەلى: پەيامبەري خوا ﷺ فەرمووي: (خيلافەتي پەيامبەرايەتي سى سالى پاشان خوا مولكى خۆي دەدات بەوہي ويستی ليئەتي).

سەفينە ئەلى: (خيلافەتي ئەبو بكر دوو سال، خيلافەتي عومەر دە سال، خيلافەتي عوسمان دواز دە سال و خيلافەتي عەليش شەش سال)^(۲).

كاتيكيش دەگەرئىنەوہ بۆ كتيبە ميژوويەكان باسى ئەوہ دەكەن كە ئەبو بەكر دوو سال و سى مانگ فەرمانرەوايي كردووہ، عومەر دە سال و دوو مانگ

(۱) (تاريخ الطبري) (۲۴۰/۵).

(۲) (سن أبي داود) كتاب: السنة، باب في الخلفاء، حديث (۶۶۶). وأحمد في (مسند)

(۲۷۳/۴) بسند صحيح.

ٲيبن كه سير ئه‌لى: (حه‌سه‌ن له ره‌بيعوئه‌وه‌لى سالى چل و يه‌كدا واڙى هيئا، كه ده‌كاتة سى سالى ته‌واو له وه‌فاتى به‌يامبه‌ره‌وه ﷺ^(۱)).

که د فەر موږ: (سهره تاي دینه که تان په یامبه رایسه تی و ږه حمه ته) واته: پیښه وایه تی په یامبه ر ﷺ بو ئیمانداران و پاشان پیښه وایه تی نه بو بکر و نه غا عومهر و نه غا عوسمان، و نه غا عه لی، و نه غا حه سن، پاشان د فەر موږ: (پادشایه تی و ږه حمه ته) نه مه ش سهرده می مو عاویه یه، پاشان (مُلک أَعْمَر) که له (تعفیر) هوه هاتووه، که خوځگه وزانه له خوځدا، نه مه ش زهم و سهرزه نشته بو نه و سهرده مه، هه روه که نه لئین: (تريت يداك، ده ستت خو لاوی بیټ)، که دږی بهرزی و بلندیه، پاشان (ملك و جبروت) واته: پادشایه تی زورداري و جهور و ستم دیت، نه مه ش له دواي مو عاویه وه ده گړیته وه، ئیتر سهرده می یهزید بیټ یان سهرده مانی دواي یهزید، جگه له عومهری کوری عه بدولعه زیز.

(٢) (سنن الدارمي) كتاب الاشربة، باب ما قيل في المسكر، (١١٤/٢). رجاله ثقات إلا أنه

قليل إن مكحولاً لم يسمع من أبي ثعلبة الخشني - راوي الحديث عن أبي عبيدة -.

*** وهفاتی حەسەنى كۆپى عەلى ﷺ:**

هەر لەم ماوهیەدا و لەسالى ۴۹ ك حەسەنى كۆپى عەلى وهفاتی كرد.

*** بەیعت دەدری بە یەزیدی كۆپى موعاویە :**

لە سالى پەنج و شەشى كۆچى دا، موعاویە بریاریدا خەلكى دواى خۆى بەیعت بدەن بە یەزیدی كۆپى، ئا لیژەدا موعاویە لە رېچكەى ئەوانەى پیش خۆى لایدا، چونكە پەيامبەرى خوا ﷺ كارەكەى هەروا هیشتەوه یا ئەبویە كرى دانا، پاشان ئەبویە كر هاتوو و عومەرى دەست نیشان كرد، دواى ئەو عومەر هات و شەش كەسى دەست نیشان كرد و بەلام سەعیدى كۆپى زەیدى لیدەر كردن چونكە كۆپى مامى خۆى بوو، لەگەڵ عەبدوڵلاى كۆپى دا، دواى ئەویش عوسمان هات و كەسى دیارى نەكرد، ئینجا عەلى هات، ئەویش دیسانەوه كەسى دەست نیشان نەكرد، حەسەنىش وازى لى هیئا بو موعاویە.

بۆیە بە موعاویەیان ووت: یان ئەوەتا وازى لى بیئە، وەكو چۆن پەيامبەرى خوا ﷺ كردى، یان ئەوەتا وەك ئەبو بكرى صدیق بكە و كەسىك دابنى كە خزمى خۆت نەبى، یان وەك عومەر بكە؛ كارەكەى داىە دەست شەش كەسەوه خزمى خۆى نەبوون، یان ئەوەتا وازیئە با موسلمانان خۆیان یەكێك هەلبێژن، بەلام موعاویە رازی نەبوو ئیلا هەر دەبیئت دواى خۆى (یەزید) ی كۆپى جینشین بیئت^(۱).

(۱) رواه خلیفة بن خیاط فی طبقاته (ص ۵۲)، من طریق جویریة بنت أسماء عن أشیاخ أهل

پي ټه چي لايه نه چا که که ی هله نه بڅارد بي، له ترسي ټو شهر و ناشوبه ی له که له شورا دا ده که و ته وه، گوټراپه ټي و ټاسايش و سه قامگيريشی له و لايه نه دا ده بينيه وه که يه زیدی کورې تيډابووه^(۱) ټه مه ټه گهر واش بي ټه هر راست نييه، به لکو هق له شورا دايه.

*** هه ټويستی ټه هلی سوننه و جه ماعت له به يعه تدانه که ی يه زیدی کورې مو عاويه:**

ټه هلی سوننه و جه ماعه ټه ټين: به يعه ته که دروسته، به لام ټم به يعه ته عه ييدار ده که ن به هو ی ټم دوو شته وه:

يه که م: ټه ټين ټه مه بيدعه يه کی تازه يه، که خيلافه تي داو ته کوره که ی خوی، وه کو ټه وه ی ټيتر خيلافه ت بيټ به ويرا سته، ټه مه دوا ی ټه وه ی به شورا يا ده ستني شان کړدنی جگه له خزم بووه، ټه ی چ جای ټه وه ی نزیکيکت بي و کورپکی راسته و خوی خوتيش بي، له م پروانگه يه وه ټم مه بده ټه په دکرايه وه به بي له بهر چاوگرتنی که سه که، ټه وان ټه مه بده ټه يان په ت کړده وه کهوا کاره که بيټه ويرا سته.

دووه م: خه لکی له (يه زيد) شياوتر هه بوون بو خيلافه ت، وه کو ټين عومهر و ټين زوبه ير و ټين عه بباس و حوسه ين، جگه له مانه ش هی تر زورن.

(۱) انظر: (مقدمة ابن خلدون) فصل في ولاية العهد (ص ۱۶۶).

ئین ئه لعه ره بی ئه لی: موعاویه وازی له باشر هیئا؛ به وهی بیکا به شورا و کهس له خزمانی خوئی تیا به شدار نه کا، چ جای کوره کهی خوئی؟ به لام به یعه تیدا به کوره کهی و خه لکیش به یعه تیان پیدا بویه به یعه ته کهی شه رعیه^(۱)

سه بارهت به دید و بوچونی مویته دیعه کان، ئه وان وا ده بینن که ئیمامهت و خیلافهت ته نها له عه لی و کوره کانیدا ده بیئت، هه ربویه ئه وان به یعه ته کهی یه زید به ته نها عه ییدار ناکهن، به لکو هه موو به یعه تیئک ره تده که نه وه که نه دریت به عه لی و کوره کان، هه ره له سه ره ئه و ئه ساسه ش ئه وان به یعه ته کهی ئه بو به کر و عومه ره و عوسمان و موعاویه هه ره هه موویان به نادرست ده زانن، به بی له به رچاو گرتنی به یعه تده ره که. چونکه ئه وان ئه لیئ خیلافهت و ئیمامهت دیاریکراوه بو عه لی و کوره کان، هه تا پوژی قیامهت.

ئایا یه زید شیوا بووه بو خیلافهت یان نا؟

ئین کهسی^(۲) چیروکی عه بدوللای کورپی موتیع و هاوه له کان، ده گپرتته وه که رویشتوون بولای موحه مده دی کورپی حه نه فیه - که کورپی عه لی کورپی ئه بو تالبه و برای حه سه ن و حوسه یه نه له باوکه وه -، ویستویانه رازی بکه ن بو لابرده نی یه زید، ئه ویش قایل نه بووه، ئین موتیع وتی: یه زیدی کورپی موعاویه مه ی ده خواوه ته وه و نویت ناکات.

(۱) العواصم من القواصم ص ۲۲۸.

(۲) البداية والنهاية ۲۳۶/۸.

موحه ممدیش وتی: من نهوهم لی نه بینیه که ئیوه باسی ده کهن، نه من
پوښتومه ته لای و ماومه ته وه، بهرده وامه له سهر نویژکردن، هه ولی خیر و
چاکه ی ده دا، پرسیاری فیهی ده کرد و سوننه ته کانی جی به جی ده کرد.
وتیان: نهوه له بهر تو خوی وا ده رختووه.

موحه ممدی کورې حه نه فیهش وتی: باشه چی من ترساندی و هیوای چی
لینکړدووم؟ ئیوه هه رگیز نه وانه تان لئی بینیه که باسی لیوه ده کهن؟ نه گهر نهو
کارانه ی به پیش چاوی ئیوه وه کردیت، نهوا بینگومان ئیوه ش شهریکی وین،
نه گهریش نه وانه تان لی نه بینیه نهوا بو تان حه لال نییه شایه تی له سهر شتیک
بدن که نازان و نه تان بینیه.

نهوانیش وتیان: نهوه لای ئیمه ره وایه، گهر چی نه شمان بینیه.

موحه ممدی کورې حه نه فیهش وتی: خوا نه مه به شایه تی قبول ناکات، ئینجا
نهو فهرمایشته ی په روه ردگاری بو خویندنه وه که ده فهرموی: ﴿لَا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ
وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾ { الزعفر: ٨٦ }.

هه روه ها له یه زیده وه ده گپړنه وه که دوا ی کوشتنی حوسه ین ووتویه تی:

لَيْتَ أَشْيَاخِي بِبَدْرٍ شَهِدُوا جَزَعَ الْخَزْرَجِ مِنْ وَقَعِ الْأَسَلِ
قَدْ قَتَلْنَا الْقَرْنَ مِنْ سَادَاتِهِمْ وَعَدَلْنَاهُ بِبَدْرٍ فَأَعْتَدَلْ
وَلَعْتَ هَاشِمٌ بِالْمَلِكِ فَلَا خَبْرٌ جَاءَ وَلَا وَحْيٌ نَزَلَ^(١)

به لام نه مه ی لیوه سابت نه بووه.

(١) نقله الطبري في (تاريخه) عن المعتضد الخليفة العباسي في أحداث سنة ٢٤٨ ك.

جا ئەو فاسىقىيەى دراوہ تە پال يەزىد وەك مەى خواردنەوہ و يارىکردنى
لەگەل مەيمون و خراپەكارى و.. ھتد، ھىچيان بەسەنەدىكى صەحيح لىوہى
سابت نەبوون، بۆيە پروا بەمە ناكړى و ئەسل باشييه^(۱)، ئيتړ خوا زانا و
شارەزاترە بە حالى يەزىد، ئەمەش بەلاى ئىمەوہ گرنىگ نىيە، ئەوہ لە بەينى
خۆى و خواى خۆى داىە.

گريمان مەسەلەكە ئاوهاش بويى، خو فاسقىتى ئىماميش خروچ لىكردنى
واجب ناكات ئا بەو شىوہيەى كە پرويداوہ، وەك دواجار باسى لىوہ دەكەين.

(۱) ئەسل باشييه: واتە ئەسل لە ھەموو موستەمانىكدا باشييه، ھەتاوہكو بەلگەيەكى
صەحيح دىت لە باشيەوہ لای دەدات بۆ خراپى. نەك بە قسە و باس، بەلكو بە بەلگە، بە بەلگەى
تەنھاش نا، دەبى صحیحەكەشى لەگەلدا بى: بە بەلگەى صحیح. (وەرگىز)

بہشی جہوتہم

خیلافہتی یہزیدی کوری مو عاویہ
لہ سالتی ۳۵ بؤ. ۷۰ ک

باسی یه کهم

به یعه تدان به یه زید و ره فز کردنه وهی له لایه ن حوسه یینه وه

پاشان دهر چوونی له مه که وه به ره و کوفه

له سالی ۶۰ی کوچی و له ته مه نی ۳۴ سالی دا به یعه ت دراه به یه زیدی کوپی موعاویه، به لام حوسه یینی کوپی عه لی و عه بدوللای کوپی زوبه ییر به یعه تیان پینه دا، کاتیك داوایان لیكرا به یعه ت بده ن، عه بدوللای کوپی زوبه ییر وتی: ئەم شه و بیریککی لیده که مه وه و به یانی رای خۆمتان پی ئەلیم، وتیان: باشه، ئیتر ههر که شه و داهات له مه دینه وه به ره و مه که هه لاهات و به یعه تی نه دا.

کاتیك هاتن بۆ لای حوسه یینی کوپی عه لی، وتیان: به یعه ت بده .

وتی: من به نه یینی به یعه ت ناده م، به لکو به ئاشکرا و به پیش چاوی خه لکیه وه به یعه ت ئەده م.

وتیان: باشه، ئەویش ههر که شه و هات، به دوا ی عه بدوللای کوپی زوبه ییره وه هه لاهات.

✽ خه لکی عیراق نامه بۆ حوسه یین ده نیترن :

گه یشته خه لکی عیراق که حوسه یین به یعه تی به یه زیدی کوپی موعاویه نه داوه، ئەمانیش یه زیدی کوپی موعاویه یان ناویت، به لکو معاویه شیان ناویت، ته نها عه لی و کوپه کانی نه ییت -په زای خاویان لیبت- که سیان ناویت، ئەوه بوو ههر هه موویان نامه یان ده نارد بۆ حوسه یینی کوپی عه لی و تیتیدا ده یان نوسی: ئیمه به یعه تمان به تۆ داوه و تۆ نه ییت که سمان ناویت و به یعه تی یه زیدیش له گه ردغان نه ما به یعه ته که مان بۆتۆیه، ئیتر نوسراو و نامه کان ئەوه نده زۆر بوون

گه‌یشتنه زیاتر له پینج سهد نامه، هه‌ر هه‌مووی له خه‌لکی کوفه‌وه ده‌هات و داوايان لیده‌کرد بیٲ بو لایان.

*** حوسه ین موسلیمی کوری عه قیل دهنیریت :**

بۆ ئەو مەنبەستە حوسەینی کورپی عەلی، کورپی مامەکە ی موسلیمی کورپی
 عەقیلی کورپی ئەبوتالبی نارد بۆ هیئانی ھەوال و راستی و پروونی مەسەلەکە، کە
 موسلیمی کورپی عەقیل گەشتە کوفە دەستی کرد بە پرسیار کردن، بۆی
 دەرکەوت خەلکی یەزیدیان ناوی و حوسەینی کورپی عەلیان دەویت، دوایی لە
 مالاھەکی ھانیی کورپی عوروەدا مایەو، ئێتر خەلک کۆمەل کۆمەل و تاک تاک
 دەھاتن و بەیعیەتیان دەدا بە موسلیمی کورپی عەقیل لە جیاتی حوسەینی کورپی
 عەلی رەزای خوا لە ھەموویان پیت.

له وکاته دا نوعمانی کورپی به شیر نه میری کوفه بوو، هه رکه هه والّه که ی پیگه یشت، وا موسلیمی کورپی عه قیل له بن دهستیانه و خه لک دین و له جیاتی حوسه دین به یعه تی پیّ ده دن، وای پیشاندا که هیچی نه بیستوو و په ی به و باسه نه بردوو، کار گه یشته نه وه ی هه ندیک له ده دور و ده سته که ی چون بۆلای یه زید و هه والّه که یان پید، که خه لک به یعه ت ده دن به موسلیم و نوعمانی کورپی به شیریش خۆی که ر کردوو.

*** عوبه يدوللای کوری زیاد ده کریت به ئه میری کوفه :**

به‌وهۆی‌وه یه‌زید فه‌رمانی دا نو‌عمانی کۆری به‌شیر له‌سه‌ر کار لابری‌ت و عوبه‌یدو‌للای زیادی کرد به‌ ئه‌میری کوفه، خۆی ئه‌میری به‌سه‌ره‌ بوو کوفه‌شی خسته‌ پالی تا ئه‌م کیشه‌یه‌ چاره‌سه‌ر بکات، ئه‌وه‌بوو عوبه‌یدو‌للای کۆری زیاده‌ له‌ شه‌ودا گه‌شته‌ کوفه‌ و ده‌م و چاوی هه‌لیی‌چابوو، هه‌ر که‌ به‌لای خه‌لکی‌کدا

تيده پېري و سه لامي ليده كردن ده يانوت: وعليك السلام، ئه ي كچه زاكهي په يامبهري خوا ﷺ، وايان ده زاني حوسه ينه و به نه يني و دهم هه لپيچراوي هاتووه، ئيتر عوبه يدوللاي كوري زياد زاني مه سه له كه جديه و خه لكيش چاوه پري حوسه يني كوري عه لي ده كهن، گه پايه وه كوشكه كه ي، خزمه تكاريكي خوي نارد به لكو هه واليكي مه سه له كه بي ني و بزاني سر مه سه له كه كي به رپوه ي ده با؟

ئو ویش پوښت به و پييه ي كه ثم پياوه له ناوچه ي (حمص) هه هاتووه و سي هه زار ديناري پييه بو يارمه تيداني حوسه ين ﷺ، ئا به و شيويه ده ستي كرد به پرسيار كردن تا ماله كه ي هانيئي كوري عوروه يان پيشاندا، كه چووه ژوره موسليمي كوري عه قيلي بي ني و به يعه تي پيدا و سي هه زار ديناره كه شي پيدا، به و شيويه چه ند روژنيك سهر داني كردن هه تا به ته واوي زاني چيان به ده سته وه يه، پاشان گه پايه وه لاي عوبه يدوللاي كوري زياد و ده نگ و باسه كه ي بو گيرپايه وه.

✽ ده رچووني حوسه ين ﷺ بو كوفه :

دواي سه قامگير بووني بارودوخه كه و به يعه تداني خه لكيني زور به موسليمي كوري عه قيل، ناردی به دواي حوسه يندا كه به ري بكه وه كاروباره كه ناماده باشه، ئه وه بوو حوسه يني كوري عه لي ﷺ له روژي ته رويه دا ده رچوو به روه و كوفه، عوبه يدوللاش به و كارهي موسليمي كوري عه قيلي زاني بوو بويه گوتي: هانيئي كوري عوروه م بو بيتن، ئه وانيش هي نايان و پرسيا ري لي كرد:

موسليمي كوري عه قيل له كوييه؟ وتي: نازام.

ئو ویش بانگي (مه عقهل)ي خزمه تكاري هانيئي كرد، كه هاته ژوره وه، پتي وت: ئه مه ده ناسي؟ وتي: به لي، كه ناسيه وه په شيمان بوويه وه و زاني مه سه له كه

فیّلی عوبه یدولّای کورپی زیاد بووه، عوبه یدولّای کورپی زیاد پیّی وت: موسلیمی کورپی عه قیل له کوّیه؟!

وتی: بهو خواجه نه گهر له ژیر پیځانم بیت بهرزی ناکه مه وه، که وای ووت
عوبه یدوللای کوری زیاد پای کیښا و فرمانی دا زیندانی بکړی.

* خه لکی کوفه پشته موسلیمی کوری عه قیل بهر ددهن:

که هه‌واله‌که گه‌یشته موسلیمی کورێ عه‌قیل، به‌ چوار هه‌زار سه‌ربازه‌وه له‌ گه‌ل خه‌لکی کوفه‌دا ده‌وری کۆشکه‌که‌ی عوبه‌یدوللایاندا، جا له‌ وکاته‌دا عوبه‌یدوللا زۆریک ده‌م سپیه‌کانی کوفه‌ی له‌ لابوو، بۆیه‌ پیتی ووتن: ئه‌و خه‌لکه‌ له‌ موسلیمی کورێ عه‌قیل پاشگه‌ز بکه‌نه‌وه، به‌لێنی پاره‌ و پولیشی پێدان و هه‌ره‌شه‌ی سوپای شامی لێکردن، ئه‌وه‌بوو ئه‌و ده‌م سپیانه‌ ده‌ستیانکرد به‌ هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و پاشگه‌ز کردنه‌وه‌ی خه‌لک، ئیتر هه‌ر دایکه‌ و ده‌هات و کوره‌که‌ی خۆی نه‌برده‌وه، هه‌ر پیاو و ده‌هات و براکه‌ی خۆی نه‌برده‌وه، هه‌ر سه‌روک خێله‌ و ده‌هات و خه‌لکی پاشگه‌ز ده‌کرده‌وه، تا وای لێهات له‌ کۆی چوار هه‌زار که‌ له‌ گه‌لی بوون، ته‌نها سی که‌س مایه‌وه‌! ته‌نانه‌ت خۆی ئه‌و ڕۆژه‌ ئاوا نه‌بوو موسلیمی کورێ عه‌قیل ته‌نیا که‌وت، خه‌لک هه‌مووی رایکرد، وای لێهات به‌ ناو کۆلانه‌کانی کوفه‌دا ده‌ڕۆیشت نه‌یده‌زانی بۆ کۆی پروات، تا دای له‌ ده‌رگای مالی ئافره‌تێک له‌ خێلی (کینه‌ده) و پیتی وت: ئاوم ده‌وی؟ ئه‌ویش پیتی سه‌یر بوو، وتی: تۆ کی‌ی؟ وتی: من موسلیمی کورێ عه‌قیلم، هه‌وال و سه‌ربورده‌ی خۆی بۆ گێرایه‌وه، که‌ خه‌لک لێی هه‌لگه‌رانه‌وه‌وه‌ و سه‌ریان نه‌خستوه‌وه‌ و پشتیان داوه‌ته‌ ئاوه‌ و حوسه‌ینیش وا له‌ هاتنه‌، چونکه‌ ئه‌م ناردبویه‌ شوینیه‌ که‌ بکه‌ویته‌ری، ژنه‌که‌ برديه‌ ماله‌وه‌ و خانویه‌کی چه‌پیان هه‌بوو له‌ویتی دانا و ئاوی بۆ هینا، به‌لام کوره‌که‌ی هه‌ستا و ئیخباری کرد، شوینه‌که‌ی ووت به‌ عوبه‌یدوللای کورێ

زىياد، ئەۋىش ھەفتا پىاۋى بۆنارد و دەۋرى مائەكەيان گىرت، ھەندىك شەپرى لەگەل كىردن بەلام دۋاجار-دۋاى ئەۋەى پەيمانى نەكۈشتىنى لىۋەرگىرتن [خۆى دا بەدەستەۋە بىردىيان بۆ كۆشكى ئەمىر]-، كە رۆيشتە ژورەۋە، عوبەيدوللاى كۈپرى زىياد ھۆكارى ئەم خىروجەى لىپىرسى؟

ۋتى: بەيەتتىك لە گەردىماندايە بۆ حوسەينى كۈپرى عەلى. ئەۋىش ۋتى: بۆ مەگەر بەيەتتىكى يەزىد لە گەردىتدا نىيە؟ پاشان ۋتى: دەتكۆژم.

موسلىم ۋتى: رېگە بدە با ۋەسىەت بكەم. ۋتى: باشە ۋەسىەت بكە، چاۋى گىپرا، عومەرى كۈپرى سەعدى كۈپرى ئەبى ۋەقاصى بىنى، پىى ۋتى: تۆ نىزىكتىن كەسى منى كە بە خىزمىيەتى بە من دەگەى ۋەرە با ۋەسىەتتىك بۆ بكەم، بىردىيە سوچىكى ژورەكەۋە و پىى ۋوت كە: كەسىك بىنرېت بۆلاى حوسەين بەلكو بگەرپتەۋە، عومەرى كۈپرى سەعدىش راستەۋخۆ پىاۋىكى نارد كە بە حوسەين رابگەيەنېت كار لەكار تىرازاوە و خەلكى كوفە فىلىتان لىكردوۋە.

موسلىم لەو كاتەدا ۋوتە بەنرخە بەناۋىانگەكەى خۆى ۋوت: (بە خاۋخىزاننەۋە بگەرپتەۋە، خەلكى كوفە فرىوت نەدەن، لە راستىدا خەلكى كوفە درۆيان لەگەل تۆ ۋلەگەل منىش كىرد، درۆزنىش خاۋەن قسەى خۆى نىيە).

لە پۆژى عەرەفە موسلىمى كۈپرى عەقىل كۆژرا، حوسەينىش لە پۆژى تەروپەدا كەۋتبوۋە پى، كە دەكاتە پۆژىك پىش كۈشتىنى موسلىمى كۈپرى عەقىل.

بەرھەستى ھاوھلان لێ دەرچوونە کەى حوسەين :

زۆرىك لێ ھاوھلان ھەولياندا نەھيئلن حوسەينى كۆرى عەلى بروت، لەوانە:
عەبدووللاى كۆرى عومەر، و عەبدووللاى كۆرى عەبباس، و عەبدووللاى كۆرى
عەمرى كۆرى عاص، و ئەبو سەعیدى خودرى، و عەبدووللاى كۆرى زوبەير، و
موحەممەدى كۆرى حەنەفەيەى براى، ھەموو ئەمانە كە زانيان حوسەين نيازى
كوفەى ھەيە پرەگريان ليكرد، ئەمەش ووتەى ھەندىكيانە:

١. عەبدووللاى كۆرى عەبباس:

كە حوسەين ويستى بروت، عەبدووللاى كۆرى عەبباس پى وى: لەبەر ئەو
نەيئت خەلك گالته مان پى بكات، بە توندى دەمگرتى و نەمدەھيشت برۆى^(١).

٢. ئىبن عومەر:

شەعبى دەلى: ئىبن عومەر لێ مەككەدا بوو ھەوالى پىگەيشت كەوا
حوسەين وا بەرەو عىراق پويشتوو، بە دوورى سى پۆژە پتوہ خوئ گەيانە
حوسەين، وتى نبؤ كوى تەشريف ئەبەى؟

ئەويش وتى: بەرەو عىراق، پاشان نامەكانى خەلكى عىراقى پيشاندا و وتى:
ئەو نامە و بەيعة تەكانيانە - (فريويان دابوو رەزاي خواى لىبى-). ئىبن عومەر
وتى: مەرۆ، حوسەين قايل نەبوو.

پاشان وتى: دەى فەرمودەيەكت بۆ دەگىر مەو، جوبەرە ئىل ھاتە لای پەيامبەر ﷺ سەرپىشكى کرد لە نىوان دونیا و ئاخىرەت، پەيامبەرى خوا ﷺ ئاخىرەتى ھەلبۇارد و دونىاي نەويست، تۆش پارچە گۆشتىكى لەو (إنك بضعة منه)، دە بەخوا ھەرگىز كەستان ئەم كارە ناگرىتە دەست، خواى گەورەش ئەم كارەى لى لانەداون مەگەر بۆ خىرى خۆتان نەبى، بەلام ھەر ئامادە نەبوو بگەریتەو، عەبدوللا دەستى کردە ملی و گریا و پىی وت: (أستودعك الله من قتيل).

۳. عەبدوللاى كورى زوبەیر:

بە حوسەینی وت: بۆ كوی تەشرىف ئەبەى؟ دەپۆی بۆلای خەلكانىك باوكتیان كوشت و دایان لە براكەت ! مەرۆ^(۱)، بەلام حوسەین قايل نەبوو.

۴. ئەبو سەعیدی خودری:

وتى: ئەى ئەبو سەعید ئەمەن ئامۆزگارەت دەكەم و دلم بۆت دەسوتى، لە راستیدا پىم گەشتوو ھەوا خەلكانىك لە سەر خەرانى خۆتان لە كوفە داوات لیدەكەن برۆی بۆلایان، نەكەى برۆی، چونكە گویم لە بابت بوو لە بارەى كوفەو دەپوت: بەخوا بىزارم لىیان و رقم لىیان، ئەوانیش لە من بىزارن و رقیان لىمە و ھەرگىز وەفایان لى نابینی وە ھەركەس بەوان بباتەو ئەوا بەشىكى دۆراوى بردۆتەو، بەخوا نە عەزمیان ھەيە لە كاروباردا، نە ئارام دەگرن لە ژىر شمشىردا^(۱).

(۱) (البداية والنهاية) (۱۶۳/۸).

(۱) (البداية والنهاية) (۱۶۳/۸).

* ههروه ها لهو کهسانه ی که به حوسه ینیان ووت نه روا بو کوفه، له غهیره
صه حابه:

فه ره زده قی شاعیر، دوا ی ئه وه ی حوسه ین که وته ری گه یشته فه ره زده قی
شاعیر، پی و ت: له کو یوه؟ ئه ویش وتی: له عی راقه وه، وتی: ئه ی ده نگ و با سی
خه لکی عی راق چۆنه؟

وتی: دل یان له گه ل تۆیه و شیر ه کان یان له گه ل به نی ئوممه ییه، به مه ییش را زی
نه بو و وتی: خوا پشت و په نایه ^(١)

* حوسه ین ده گاته قادسیه:

هه والی موسلی می کو ری عه قیل له ری گه ی ئه و نی رد را وه ی که عومه ری
کو ری سه عد نار دبو وی گه یشته حوسه ین، حوسه ین ویستی بگه ری ته وه، پر سی کی
به کو ره کا نی موسلی می کو ری عه قیل کرد، ئه وان وتیان: نه به خوا نا گه ری نه وه
هه تا تۆله ی با و کمان نه که ینه وه، حوسه ینی ش ها ته سه ر ره ئی ئه وان، عو یه ی دو ل لای
کو ری زیاد دوا ی ئه وه ی به ده ر چوونی حوسه ینی زانی، فه رمانیدا به خو رری کو ری
یه زی دی ته می می که له پی شه وه به هه زار سه ریازه وه بپرا ت ری گه به حوسه ین
بگری ت، ئه وه بو له نزیک قادسیه گه یشته حوسه ین.

خو ر پی و ت: به ره و کو ی ئه ی که چه زا که ی په یامبه ری خوا؟!
وتی: به ره و عی راق.

ئەۋىش وتى: كەۋاتە بگەرپتۈە و باخوا بە تۆ گىرۆدەم نەكات، بگەرپتۈە بۆ ئەو شۈيئەنى لىۋەى ھاتوۋى، يان برۆ بۆ شام بۆلاى يەزىد، بەس بەرەو كوفە مەيە.

حوسەين قايل نەبوو و دەستى كرد بە رۆيشتن بەرەو عىراق، حورپرى كورپى يەزىدېش دەھاتە پىشپىھەو و رېتى پى نەدەدا.

حوسەين پىتى وت: لىم دووركەوہ لە بار دايكت چى.

حورپرى كورپى يەزىد وتى: دەى سوئند بەخوا ھەر عەرەبىكى تر ئەو قسەيەى بکردايە، تۆلەم لە خۆيى و دايكىشى دەكردەوہ، بەس چى بلىم دايكت گەورەى ئافرەتانى دونيايە.

کوشتنی حوسه یں

حوسهين له شوينيك وهستا پيى ده گووترا كه ربه لا (كربلاء).

وتی: کَرْبٌ وَبَلَاءٌ، سه خَلَّتِی و مهینه تی.

کاتیڤ سوپاکه‌ی عومهری کوپی سه‌عد گه‌یشت که ژماره‌یان چوار هه‌زار سه‌باز ده‌بوو، قسه‌ی له‌گه‌ل حوسه‌یندا کرد و پی‌ی ووت که له‌گه‌لیدا بپروات بو عیراق لای عوبه‌یدوللای کوپی زیاد، رازی نه‌بوو. به‌لام که بی‌نی مه‌سه‌له‌که جیددیه، به‌ عومهری کوپی سه‌عدی وټ: من سه‌رپشکت ده‌که‌م له‌ نیوان سی شتدا، په‌کیکیان له‌ بو خۆت هه‌ل‌ب‌تره. وتی: چیه؟

وتى: يان ئەوۋەتا رېڭگەم بەدى بگەرپىمەۋە، يان ئەپۈم بۆ شەغرىك^(۱) لە شەغەرەكانى موسلمانان، يان ئەپۈم بۆلاى يەزىد لە شامدا و دەستم دەخەمە نىۋ دەستى. عومەرى كۆرى سەعد وتى: باشە تۆ يە كىك بىنيرە بۆلاى يەزىد، منىش يە كىك دەنيرم بۆلاى عوبەيدوللاى كۆرى زىاد، تا بزانين چى ئەبىت، حوسەين

(۱) ناوچه سنوریه‌کانه که مه‌ترسی دزه‌کردنی لی‌وه ده‌کری، جا حوسمین پیتشیناری نموهی کرد به‌لکو بروا بۆ جیهاد کردن، به‌لام زیاد قایل نه‌بوو. (وه‌رگیز)

كەسى نەنارد، بەلام عومەرى كوپى سەعد نىردراوئىكى نارد بۆلاى عەبەيدوللانى كوپى زياد.

نىردراوھە كە گەيشت و حال و مەسەلەكەى بۆ باسكرد، كە حوسەين دەلى: لە نىوان ئەم سى شتەدا سەرپىشكتان دەكەم، ئىبن زياد پازى بوو بە ھەركام لەوانەى حوسەين ھەلى دەبۆرئىت، بەلام لەلاى عوبەيدوللانى كوپى زياد پياويك ھەبوو بەناوى (شەمرى كوپى زىلجەوشەن)، كە يەكئىك بوو لە دار و دەستەكانى ئىبن زياد، ئەو وتى: نە بەخوشتى وا نابى، ئىلا ئەبى بە حوكمى تۆ پازى بى. عوبەيدوللا بەم قەسەيەى فريوى خوارد و وتى: بەلى، ئەبىت بە حوكمى من پازى بىت^(۱).

ئەو ھەبو عوبەيدوللانى كوپى زياد ھەستا بەناردنى شەمرى كوپى زىلجەوشەن وپىي وت: بۆ ھەتا پازى دەكەيت بە حوكمى من، ئەگەر عومەرى كوپى سەعد بەمە پازى بوو باشە.

و ھەگەرنا ئەو تۆ لە جىگەى ئەو دەبىتە سەركردەى سوپا.

جا ئىبن زياد، عومەرى كوپى سەعدى بە چوار ھەزار سەربازەو ھەتامادە كەردبوو بۆ پۆيشتن بۆ ناوچەى (رەى) و پىي وت: مەسەلەكەى حوسەين تەواو بکە و پاشان لەويە بۆ بۆ رەى، بەلئىنشى پى دابوو بىكا بە والى رەى.

(۱) مەبەست لە (ئەبىت بە حوكمى من پازى بىت) واتە: دىت بۆ كوفە و لەويە خۆم بەپى دەخەم ئىتر بۆ كوفە بىت يان بۆ پىغريان دەيگەرئىنمەو بۆ مەدينە، يا بۆ ھەر كوتەك، ئەگەر كوشتنىش بى. (وەرگىز)

شه مری کورې زیلجه وشه ن کهوته ری، هه واله که گه یشته حوسهین، که هه ر
ته بیته به حوکمی عوبه یدوللای کورې زیاد پازی بیت، به ربه چی دایه وه و وتی:
(نه خیر به خوا هه رگیز به حوکمی عوبه یدوللای کورې زیاد پازی نایم).

* حوسهین ئاموژگاری سوپای کوفه ده کا و خویان بیر دینیتته وه:

ژماره ی ئه وانیه له گهل حوسهیندا بوون هه فتا و دوو سوار بوون و سوپای
کوفه ش پینج هه زار ده بوون، که هه ر دوولا به رانه ر یه ک راوه ستان، حوسهینی
کورې عه لی وتی: به خوتانا بچنه وه و مو حاسه به یه کی نه فسی خوتان بکه ن،
ده کری خه لکانی وه ک ئیه له گهل ئه مسالی مندا بجه نگی؟ من کچه زای
په یامبه ره که تانم، له کاتی کدا ئیستا هه موو سه ر زه وی کچه زای په یامبه ری کی
تیدا نییه جگه له من نه بی، په یامبه ری خوا ﷺ به من و براکه می فه رموو: (ئه م
دووانه گه وره ی گه نجانی به هه شتن)^(۱)

ئیت به رده وام هه ر هانی ده دان که واز له عوبه یدوللای کورې زیاد بینن و
بینه پال وی، ئه وه بوو سی که سیان دایانه پال حوسهین له وان هه رپری کورې
یه زیدی ته میمی سه رکرده ی پیشه کی سوپاکه ی عوبه یدوللای کورې زیاد. به
هه رپری کورې یه زیدیان وت: تو وه کو سه رکرده ی پیشه کی سوپاکه له گه لمان
هاتی، ئیستا ده رږیته پال حوسهین!!

(۱) (أخرجه الترمذي) كتاب مناقب، باب مناقب الحسن والحسين، حديث (٣٧٦٨)، وهو
ضعيف من رواية الحسين، ولكنه صحيح من رواية حذيفة و أبي سعيد وغيرهما.

ئەویش وتى: تىبابچن، سویند بە خوا ئەمن نەفسى خۆم سەرپىشك دەگەم لە نىوان بەهەشت و دۆزەخدا، دەى بە خوا هیچ شتىك بەسەر بەهەشتدا ھەلنا بژێرم، ئەگەر لەت لەت بکړیم و بسوتینریم.

دواى ئەو ھە ڕۆژى پینچ شەممە ھەردوو نوێژى نیوەرۆ و عەسرى بەجێھێنا، پێش نوێژى بۆ ھەردوو لا کرد، ھەم بە سوپاکەى عوبەیدوللاى کورپى زیاد، ھەم بەوانەى لەگەڵیدا بوون، لە پێشدا پێى ووتن: خۆتان بەرنوێژى بۆخۆتان بکەن و ئێمەش بۆ خۆمان. وتیان: نابێ، ئێمەش نوێژ لە دواى تۆو دەکەین، ئیتەر نوێژى نیوەرۆ و عەسریان لە دواى حوسەینەو کرد، کە نزیکى ئیوارە بوو، ھەو بە سوارەکانیانەو ھاتنە پێشەو، حوسەین ھەندیکیش خەوتبوو ھەرکە بینیانى وتى: ئەمە چى یە؟ وتیان: قوربان بۆ پێشەو دین، وتى: بڕۆن قسەیان لەگەڵ بکەن، بزەن چیان دەوى؟

بىست سوار ڕۆشتن، لە نىوانیاندا عەبباسى کورپى عەلى کورپى ئەبو تالبى براى حوسەینیان تێدا بوو، قسەیان لەگەڵ کردن و پرسىاریان لیکردن؟ ئەوانیش وتیان: یان ئەو ھەتا بە حوکمى عوبەیدوللاى کورپى زیاد ڕازى دەبێ یان بچەنگى.

وتیان: با بلیین بە ئەبو عەبدوللا، گەر ھەو بۆلاى حوسەین عليه السلام پێیان ووت، وتى: ئەمەشەو سەبرمان لیبگرن سبەى ھەوائتان دەدەینى، با نوێژ بکەم، حەزم لە نوێژکردنە بۆ پەروردگارى پاك و پیرۆزم، ئیتەر ئەو شەو ھەتا بەیان ھەر خەرىك نوێژ و استغفار و دوعاکردن بوو، ئەو و ئەوانەشى لەگەڵیدا بوون - ڕەزای خوا لە ھەموویان بى -.

* پرودای طه ف سالی ٦١ ک:

له بهره به یانی پوژی ههینیدا دواى نهوهى حوسهین پازی نه بوو بیته دلی ژیر دهستی عوبهیدوللای کوری زیاد، جهنگ له نیوان ههردوو لادا دهستی پیکرد، ههردوو تاکه هاوسهنگ نه بوون، بویه ههرکه هاوه له کانی حوسهین زانیان توانای ئه م سوپایه یان نییه، هه موو خه میکیان بووه پاراستنی حوسهین ﴿ﷺ﴾، نهوه بوو یهک له دواى یهک له دهوړ دهستی ده کوژران، هه تا که سیان نه مایه وه جگه له حوسهینی کوری عهلی خوئی نه ییت ﴿ﷺ﴾. عهلی کورپیشی نه خوځش بوو.

دواى نهوه حوسهین به درېژایی ئه و پوژه ههروا مایه وه، کهس نهیده وپړا پرواته پیشه وه به شکو بگه پتته وه، کهس نهیده ویست بیته هوئی کوشتنی، ئه مه ههردوهم بوو، هه تا شه مری کوری زیلجه وشه ن هات و هاواری کرد تیاچن، له بار دایکی خوټان چن، دهوړی دهن و بیکوژن، ئه وانیش هاتن و دهوړیان گرت، حوسهینیش زوړ به جوامیرانه به شمشیره که یه وه به نیوانیاندا ده پوښت، زوړیکى لییان کوشت، وه کو شیر بوو، به لام زوړی له زیره کی ده باته وه.

شه مر هاواری تیکردن: تیا بچن نهوه چاوه پروانی چین؟! په لاماری بدهن. ئه وانیش چوونه پیشه وه بوئی و کوشتیان. جا نهوه ی که حه سه نی کوری عهلی کوشت و دهستی راسته وخوئی تیا هه بوو: سینانی کوری نه نه سی نه خعی بوو، سه ری له لاشه ی کرده وه، هه ندیکیش ده لئین: شه مر بووه، خوا پروویان رهشکا.

دواى نهوه ی کوژرا سهریان برد بو عوبهیدوللای کوری زیاد له کوفه، عوبهیدوللا به و چوکلله ی که به دهسته وه بوو پیای ده کیشا و ده یخسته نیو لوتیه وه، نهوه بوو نه نه سی کوری مالک هه ستا و وتی: به خوا خراپت له گه ل

ده کم، ئه من په يامبهري خوام بيني ﷺ ماچي شويني چو کله کي توې ده کرد^(۱).

ئيراهيمي نه خعي ته لي: ته گهر له بکوژاني حوسهين ببوايه م و پاشان بخرايه مه به هه شته وه پروم نه ده هات به لاي په يامبهري خوادا ﷺ برؤم و بمينيت^(۲).

* کي له خانه واده کي حوسهين کوژا؟

* له مندا له کاني عه لي کوري ته بو تالب: حوسهين خوې، جه عفر، عه بباس، ته بويه کر، موحه ممد، عوسمان کوژا.

* له مندا له کاني حوسهين: عه بدوللا، عه لي گه وره (زه ينولعابدين نا).

* له مندا له کاني حوسهين: عه بدوللا، قاسم، ته بويه کر.

* له مندا له کاني عه قيل: جه عفر، عه بدوللا، عه بدولپه حمان، عه بدوللاي کوري موسليمي کوري عه قيل، موسليمي کوري عه قيل خويسي له کوفه کوژا.

* له مندا له کاني عه بدوللاي کوري جه عفر: عه ون، موحه ممد^(۳) هه ژده کهس بس له ئال و بهيتي په يامبهري ﷺ له م جهنگه ناهوا تايه دا کوژان.

(۱) (المعجم الكبير) للطبراني، (۵/ ۲۰۶ رقم ۵۱۰۷)، وانظر: (صحيح البخاري) (كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب الحسن والحسين حديث (۳۷۴۸)

(۲) (المعجم الكبير) للطبراني، (۳/ ۱۱۲ رقم: ۲۸۲۹) وسنده صحيح.

(۳) (تاريخ خليفة بن خياط) (ص ۲۳۴).

* ئەو پێشه کیانهی ئاماژەن بۆ کوشتنی حوسەین ﴿﴾:

لە ئوم سەلەمەو دەلی: جویرەئیل لە لای پھیامبەری خوا بوو ﴿﴾ و حوسەینیش لای من بوو، حوسەین دەستی کرد بە گریان منیش بەرمدا و ڕۆیشتە ژورەو بۆ لای پھیامبەری خوا ﴿﴾، جویرەئیل فەرمووی: ئەی موحەممەد خۆشیت دەوی؟ ئەویش فەرمووی: بەلی. فەرمووی: دەی ئومەتە کەت دەیکوژن، ئەگەریش ئەتەوی لە خۆلی ئەو شوینەت پیشان دەدەم کە تیایدا دەکوژیت، پیشانیدا، بینی شوینی کە پێی دەوتریت کەرەلا^(۱)

هەر لە ئوم سەلەمەو دەلی: گویم لە جنۆکە بوو کاتی ک حوسەین کوژرا شیوەنیان دەکرد^(۲).

بەلام ئەوێ کە ڕیوات دەکری کەوا لە ئاسمانەو خۆین باریو، یان ئەوێ دیوارەکان خۆیناوی بوون، یان بەردیک بەرز نەدەکرایەو ئیلا ژێرە کە هەر خۆین بوو، یان هەر وشتێکیان سەر بپرایە هەمووی دەبوو خۆین، ئەمانە هەر هەمووی درۆ و دەلەسە و قسە پوچن، ڕچەیه کی صەحیحی نییە نە بۆ پھیامبەری خوا ﴿﴾ نە بۆ یەکی کە لەوانە کە هاوچەرخێ ڕوداو کە بوون، تەنانهت چەیفیش نییە، تەنها درۆیه کە و بۆ وروژاندنی هەست و سۆز دەکری. ڕیوایه تانیکی سەندە پچراون^(۳) و نەگەیشتونەتە ڕوداو کە^(۴).

(۱) (فضائل الصحابة) (۷۸۲/۲) رقم ۱۳۹۱، فەرمودەیه کی مەشهوریشە بەلام لە هەموو ڕیگا کانیەو لە ئوم سەلەمەو ضعیفە.

(۲) (فضائل الصحابة) (۷۶۶/۲) رقم ۱۳۷۳) وسنده حسن.

(۳) بۆ زانینی واتای منقطع پروانه پەراویزی لاپەرە ۲۴..

(۴) راجع (البداية و النهاية)، أحداث سنة ۶۱هـ.

ههروهها له ئىبن عەباسەوه ئەلى: له خەودا پەيامبەرى خوا ﷺ بىنى، له نيوەرۆيه کدا قزى خۆلاوى و شىواو بوو، شوشەيه کى هەلده گرت خوينى تىدا بوو، وتم: ئەى پىغەمبەرى خوا ئەوه چىيه؟ فەرموى: خوينى حوسەين و هاوہلە کانىتى، لەو کاتەوه بە دوايدا ئەگەر پىم تا ئەمڕۆ. عەمار کە هەوالخوانى فەرمودە کەيه دەلت: ئەمە مان لای خۆمان لەبەرکرد، دواى بينيمان حوسەين لە هەمان ئەو رۆژەدا کوژرا^(۱) ههروهها پەيامبەرى خوا ﷺ دەفەرموى: (هەرکەس بمىنى له خەودا، ئەوا بەراستى منى بينيوه)^(۲).

جا ئىبن عەباسىش شارەزاترين کەسە بە شىوه و روخسارى موبارەكى پەيامبەرى خوا ﷺ^(۳).

سزای دونيا پيش دوارۆژ:

ئەو کەسەى وا فەرمانى کوشتنى حوسەينى کورپى عەليدا عوبەيدوللاى کورپى زياد بوو، بەلام زۆرى نەبرد يە کسەر کوشتيان، موختارى کورپى ئەبى

(۱) (فضائل الصحابة) (۷۸۸/۲ رقم ۱۲۸۰)، واسنادە صحيح.

(۲) (فضائل الصحابة) (۷۸۸/۲ رقم ۱۲۸۰)، واسنادە صحيح.

(۳) بينىنى پەيامبەرى خوا ﷺ له خەودا بە تەنها بەس نىيه، بەلكو دەبىت ئەوى له خەودا بينيوته شىوه و روخسارى هەمان شىوه و روخسارى پەيامبەرى خوا ﷺ له ژيانيدا، بەو شىوازه بىت کە له كتيبه كانى سىرەدا پروون کراوہتەوه. بۆ نمونە: كەسىك پەيامبەرى خوا ﷺ دەبينى له خەودا له شىوهى پياويكى كورته بالا، يا لەپ و لاواز، يا پيش سپى يا... ئەمە پەيامبەرى خوا ﷺ نىيه، چونكە پەيامبەرى خوا ﷺ شىوهى وا نەبووہ... نە بالاي كورت بووہ، نە لاواز بووہ، بەلكو چوار شانەيك بووہ (روح و مالم فیدای بى) تەنانەت هەموو تەلە سپیەکانى پيشى موبارەكى نەگەشتۆتە بىست تەل، جا ناگادار بە. (وەرگير)

عوبەید هەستا کوشتی و تۆلە ی حوسەینی لی سەندەوه، جا ئەم موختارە لەو کەسانەبوو کە پشتی موسلیمی کۆری عەقیلی بەردا و پاشگەز بوویەوه.

هەر بۆیە ئەم کارە بۆ خەڵکی کوفە تۆلە سەندنەوه بوو لە نەفسی خۆیان، چونکە :

یە کەم: ئەوان پشتی موسلیمی کۆری عەقیلیان بەردا، تا کوشتیان و کەسیشیان جوککە ی لیو نەهات.

دوو هەمیش: کاتی ک حوسەین دەرچوو کەسیان بەرگریان لێنەکرد، تەنها حورپری کۆری یەزیدی تەمیمی و هاو ئەلەکانی نەبیّت، بەلام خەڵکی کوفە ئەوان وازیان لێهێنا، هەر بۆیە دەبینیت سینە دەرکوتن و ئەوه دەرکەن کە دەیکەن، هەمووی بۆ سڕینەوه ی ئەو هەلە یە ی باو و باپیرانە هەر وە کە خۆیان ئەلێن^(١).

عومارە ی کۆری عومەیر ئەلێ: سەری عوبەیدوللای کۆری زیاد و دار و دەستە کەیان هێنا و لە مزگەوتە کە ی (پەحجە) دا ریز کران، دەرلێ: کە گەشتە لایان گویم لیو دەرکوت ئەوه هات، ئەوه هات، بینیم ماریکە، بەنیو سەرەکاندا دەرۆشت تا چوو نێو لوتی عوبەیدوللای کۆری زیادەوه، کەمی ک

(١) ئەو سوپای موختارە ی کە تۆلە ی حوسەینیان کردەوه ناوی خۆیان یان نابوو (التوابین) (تۆبە کاران)، وەکو دان پێدانانی ک بەو کە مترخمە یە لە ئاست حوسەین کردیان، ئەمەش سەرەتای دەرکوتنی شیعه بوو وەکو مەزەهەبیکی سیاسی، بەلام دەرکوتنی شیعه وەکو مەزەهەبیکی فیکری و فیهقی دوا ی ئەوه دەرکوت دەمی ک دوا ی روخانی دەرلەتی بەنی ئومەییە بوو.

مايهوه و پاشان هاته دەر و چوو تا ديارى نەما، پاشان ھەم وتیان: ئەو ھاتەو، ئەو ھاتەو، ھەمان کارى دووبارە يان سى بارە کردەو^(۱).

ئەمەش تۆلەيه کى خوايى بوو لەم پياوھى کردەو کە دەستىکى گەورەى ھەبوو لە کوشتنى حوسەينى کورى عەلى دا ﷺ.

ھەر و ھا لە ئەبى رەجائى عەتارەدەوھ و تويەتى: جوين بە عەلى و ئەو خانەوادە مەدەن، ئيمە ھاومالئىکى (بەلھوجين) يمان^(۲) ھەبوو وتى: ئەم فاسقە - حوسەينى کورى عەلى - نابينن خوا کوشتى، ئەبو رەجا عەلى: ئەو ھەبوو خواى گەورە سپيايە کى تووشى چاوى کرد و کوئرى کرد^(۳)

(۱) (جامع الترمذی) کتاب المناقب، باب مناقب الحسن و الحسين، حدیث (۳۷۸۰)، و اسنادە

صحیح.

(۲) ھۆزیکە لە ھۆزەکانى عەرەب.

(۳) (المعجم الكبير) (۱۱۲/۳ رقم ۲۸۳۱) وسندە صحیح.

باسی سییه م

کی حوسه یینی کوشت ﴿﴾ ؟

پیش نهوهی بکوژانی حوسه یین بناسین، وه ره با چهند سالتیک بگه ریینه وه دواوه بۆ لای عه لی و حوسه یین له گه ل شیعه که یاندا، [شیعه لیتره واته سه ره خر و لایه نگر] ^(١):

١. عه لی ﴿﴾ :

سکالا له ده ست شیعه که ی ده کات (له خه لکی کوفه) و نه لی: (له راستیا هه موو گه لیك له سته می کاریه ده ستانی ترساوه، به لام من وام لیها توه له سته می ژیر ده سته کانم ده ترسم، وتم ده رچن بۆ جهاد ده رنه چوون، وتم گوی بگرن گویتان نه گرت، به نه یینی و به ناشکرا بانگم کردن ده نگتان نه بوو، ئاموژگاریم کردن وه رتان نه گرت، بۆ ئیوه ئاماده ن به س وه نه بوو، به نده ن وه ک خاوه ن به نده ؟ حیکمه تان بۆ باس ده که م لیی راده که ن، به ئاموژگاری چاک ئاموژگاریتان ده که م بلاوه ی لیده که ن، قسه تان بۆ ده که م و هانتان ده ده م له بۆ جهادی خه لکانی زۆردار که چی ناگه مه کوژی و ته کانم سه به ئیانه ^(٢) هه رییه ک بۆ لایه ک بلاوه ی

(١) گرنگی ئەم چەند ووتانە -چی ئەوهی عەلی بـی یان ئەوانە ی حەسەن و حوسەین پەزای خوا له هەمویان بـی- له وه دایه که هه مووی ته نها له کتیبی شیعه موبته دیعه کانه وه ریوایه ت ده کات - به بـی ئەوه ی ناوی یه ک کتیبی ئەهلی سوننه بیئت، له سه روی هه موویانی شه وه کتیبی (نهج البلاغه) که پیگه ی ئەو کتیبه له نیویاندا زانراوه و شاراوه نیه، جا منیش بۆ راقه ی و ته کان پشتم به کتیبی (نهج البلاغه) به شه رچی محم د عه بده به ستوه .(وه رگێژ)

(٢) پهن دیککی عه ره ییه، بۆ په رش و بلاوی و ته فره قه ده هیتریته وه، لسان العرب (سبأ).

ليده كهن و ده گه پښه وه بۆ مه جليسى خۆتان و خۆتان له ئاموژگاريه كانتان گيل ده كهن، به ياني راستان ده كه مه وه كه چي ئيواره ده گه پښه وه بۆلام وه كو قهوس لار بوونه ته وه، راستكه ره وه وه رس بوو راستكراوه يش ياخي بوو، ئه ي ئه وان ه ي به لاشه ئاماده ن به عه قل لي ره نين، هه وه س و ئاره زو جياوازه كان، ئه ي ئه وان ه ي كه واليه كانتان به ده ستانه وه گير هاتوون، هاوړپكه تان [مه به ستي خويه تي] گوړپالي خوا ده كا و ئيوه ش سه ريپچي ده كهن، به لام هاوړپكه ي شامتان سه ريپچي خوا ده كا كه چي خه لكه كه هه ر گوړپايه لين، قه سه م به خوا حه زم نه كرد موعاويه ئيوه ي بۆم بگوړپايه ته وه به گوړپښه وه ي دينار به دره هم، ده ي له ئيوه بردياه و پياويكي له واني پيم بدايه، ئه ي خه لكى كوفه ئه من گيروده ي سي و دوواني بووم به ده ستانه وه: كه ري گوړدار، لالي قسه كهر، كوړي چاودار^(۱)، نه به ريز و دلسوز له به يه كه گه يشتن، نه براده ري سيقه ن له ناره حه تي، ده ستان به خولا چي، ئه ي هاوشيوه كاني و شتر كه چاوديره كه ي ديار نيه، تا له لايه كه وه كو يان ده كه يته وه له لاهي تره وه بلاوه ي لي ده كهن^(۲)

كاره كه به مه وه نه وه ستا ته نانه ت تو مه تي در شيان داوه پالي - په نا به خوا -.

شهريف رهزا له ئه ميري پرواداران وه عه لي ﷺ رپوايه ت ده كا كه وتويه تي:
(أما بعد: ئه ي خه لكى عيراق ئيوه وه ك زني سك پر وان، سكي پر بوو بي و

سبأ لي ره دا: زاناياني زمان جياوازيان هه يه كه له چيه وه هاتوه و وه رگراوه، ره ئي په سه ند نه وه يه واته: وه ك سه به ئيه كان كه گه لي كن له كو ندا به هؤي سه ريپچيانه وه خوا - سبحانه - له ناوي بردون = نسأل الله العافية خوا خه شم و قيني خؤي لينگرتوون و تهر و توناي كردوون و هه ري كه و بۆلايه ك بلاوه ي ليكردوه . (وه رگيږي)

(۱) ئه مه سيانه كه دواي نه وه ش دوانه كه ي تره . (وه رگيږي)

(۲) نهج البلاغه (۱/۱۸۱-۱۸۹) .

ماوهی تهواو بوو بڼی پاشان به مردویتی منډاله کهی دانابی، پاشان میړده کهی مردبڼی و ماوهی بیوه ژنیشی دریژهی کیښا بڼی، ټینجا خزمه دووره کانی میراتیان گرتبڼی، ده به خوا به ټیختیاری خوم نه هاتم بولاتان به لکو به زور هاتم، جا پیم گه یشته وه که نه لښ: عهلی درو ته کات، خوا بتان کوژیت! درو به دهم کیوه نه کهم^(۱) ز

ههروه ها نه لښ: (خوا بتان کوژیت! به راستی دلتمان پر کرد له کیم و زخوا و سنگمتان پر کرد له رق و کینه و هه ناسه متان هه مووی کرد به غم و خهفت و را و بوچونی منتان به سه ریچی و سه رکزی خوتان لی ټیک دام)^(۲).

۲. هه سه نی کوړی عه لی ﷺ :

نه لښ: (به خوا و ته زانم موعاویه له مانه بو من باشتره، و ته زانم لایه نگری منن؟ که چی ویستیان بمکوژن، شتومه که کانمیان تالان کرد، پاره و سامانه که میان برد، ده به خوا ته گهر موعاویه په میانیکم لیوه بگری که خوینمی پی بپاریزیت و نه مینم بکات له مال و خیزانه کهم تهوا باشتره له وهی بمکوژن، نه وکاته وخواخیزانه که شم له ده ست نه چیت، خو ته گهر له گهل موعاویه دا کوشتار بکه م تهوا نه وکاته ده کهن به ملما و به ناشتی ده مخنه ژیر دهستی)^(۳).

(۱) نهج البلاغة (۱/۱۱۸-۱۱۹).

(۲) نهج البلاغة (۱/۱۸۷ - ۱۸۹).

(۳) الندوة (۲۰۸/۳) و (في رحاب أهل البيت) ص (۲۷۰).

ههروهها به شیعه کهى خۆى ئەلى: (ئەى خەلکى عىراق له بهر سى شت وازم لى هينان: کوشتنى باوکم و ليدانى من و تالانکردنى شتومه که کانم)^(۱).

* غه درى خەلکى کوفه که بکوژى حوسه يين:

موحه مەدى کورپى عەلى کورپى ئەبو تالب که ناسراوه به ئىبنو لحه نه فیه، ئەمیش ئامۆژگارى حوسه يينى براى ﷺ کرد و پى و ت: برام ئەتۆ ده زانى ئەوان غه دريان له بابت و براکت کرد، جا ئە ترسم حالى تۆش وه حالى ئەوان بى و به ده ردی ئەوان برۆى^(۲).

ههروهها شاعیری به ناویانگ فه ره زده ق - کاتیک حوسه يين پرسىارى ئەو شیعه یه ی خۆى لیکرد، که ئەم له لایانه وه دیته وه - فه ره زده ق وتى: (دلیان له گه لته و شیرەکانیان له سه رته، به لام فه رمان له ئاسمانه وه داده به زیت و خوداش ئەوه ی بیهوئ ده یكات، حوسه يين وتى: (پاست ده کهى فه رمان هه ر بۆ خودایه و هه موو پۆژئ ئەو له کردنى کاریکدایه، خۆ ئە گه ر قه زای خوا به شیوه یه ک هات که ئیمه حه زمان لى ئە کرد و پى پازى بووین، ئەوا سوپاسى ده که یین له سه ر نیعمه ته کانى، هه ر ئەویش پشت و په نایه بۆ شوکرانه بژیری کردن، ئە گه ریش وا نه بوو خۆ ئە گه ر که سینک نیه تی پاست بى و به نه یینى له خوا ترس بى دوور ناکه ویته وه)^(۳).

(۱) (لقد شیعیني الحسین) ص (۲۸۳).

(۲) اللهوف لابن طاووس ص (۳۹)، عاشوراء للإحسانی ص ۱۱۵، المجالس الفاخرة لعبد الحسین ص ۷۵، منتهی الآمال ۱/ ۴۵۴، علی خطی الحسین ص ۹۶..

(۳) المجالس الفاخرة لعبد الحسین ص ۷۹، علی خطی الحسین ص ۱۰۰، لواعج الأشجان للأمين ص ۶۰، معالم المدرستين ۶۲/۳.

کاتیکیش حوسهين ﷺ قسهی له گهل کردن ناماژهی بۆ پيشينهيان کرد، که چيان به سهر باوک و براهی هیناوه، له وتاریکیدا ئه لای: (خو ته گهر ئه وه نه کهن و په یمانه که تان بشکینن و به یعه تی من له گهر دنتان لادهن، ئه وه شتیکی سهیر نییه له ئیوه، مه گهر به سهر باوک و براهم و موسلیمی کوری مامتان نه هینا، به راستی مه غرور ئه وه که سهیه به ئیوه فریو بخوات)^(۱).

۳. عه لی کوری حوسهين ناسراو به زهینولعابدین:

دائه به زیته سهر سهر خهرانیی (شیعه) که یی و سهر زه نشتیان ئه کا و ئه لای: (ئه ی خه لکینه سویندتان ئه دهم به خوا ده زانن که نوسراوتان بۆ باوکم نووسی و پاشان فیلتان لی کرد، گفت و په یمان و به یعه شتان پیدا و پاشان له گه لای به شهر هاتن و سهر شوپیتان کرد، دهک له ناویچی ئه وه کارهی وا کردوتانه، بۆ په ی خراپیتان، به چ رویه که وه ته ماشای په یامبهری خوا ده کهن ﷺ کاتیک پیتان ئه لای: (عیره تی منتان کوشت، نابرو (حورمهت) ی منتان برد، ده برۆن ئیوه له ئومه تی من نین)، ئه وه بوو دهنگی گریانی ئافره تان له هه موو لایه که وه بهرز بوویه وه وهه ندیکیان به هه ندیکي تریان دهیوت: تیاچوونه و به خوتان نازانن.

پاشان وتی: (په همه تی خوا له که سیك ناموژگاریه کانم قبول ده کات وه وه سیه ته کهم له پیناوی خوا و په یامبهر و ئه هلو به یته که ی ده پاریزی، بیگومان له پیغه مهری خوادا چاکترین نمونه ی سهرمه شقی و چاولیکه ری هه یه بۆ ئیمه).

هه ر هه مویان وتیان: ئیمه هه موومان گوپرایه ل و فرماندارین و ده ستمان به توه گرتوه و پشتت لی ناکهین و بهرنا دهین، په همه تی خوات لی بی فرمانی

(۱) معالم المدرستین ۷۱/۳ - ۷۲، معالی السبطين ۲۷۵/۱، بحر العلوم ۱۹۴، نفس المهموم ۱۷۲، خير الأصحاب ۳۹، تظلم الزهراء ۱۷۰.

خۆتمان پى بلى، ئىمە شەرىن له بۆ شەرت و ئاشتىن له بۆ ئاشتىت و دەدەين له يەزىد و تەبەرا له هەر كەسىك دەكەين ستمى لىتكردى، ئەویش وتى: ھەى ھو، ئەستەمە ئەى خىانەتكار و فېلبازىنە، بە دەست نەفسى خۆتانەو ھە گىرتان خواردو، دەتانەوئى بىنە دەم منەو ھەروەك بە دەم ھاتنەو ھاتان بۆ باوباپىرانم لەو ھەو پىش؟ نە بە پەرەردگارى و شترانى سەماكار^(۱)، بىنە كە سارىژ نەبوو تەو، دوئىنى باوكم لەگەل خانەوادەكەى كوژرا، ھەرگىز جەرگ بىنەكەى پەيامبەر و ئالوبەيتەكەى و باوكم و كورەكانى باوكم لە نەبىر ناباتەو، ھىشتا شەيدا و ھۆگريان لە زمانە چكۆلەمدايە، تاللى لە قورگ و گەرومدايە، خەم و خەفەتى لە سنگمدايە^(۲).

ھەروەھا كاتىك بە لاى خەلكى كوفەدا تىپەرى، بىنى شىوھن دەكەن و دەگىرن، ئەمىش لىيان تورە بوو وتى: (شىوھن دەكەن و دەگىرن لە پىناوى ئىمە، ئەى كى كوشتمانى؟)^(۳).

(۱) سەماكاران (الراقصات): وشتەر، چونكە وشتەر لەكاتى پىكردندا لار و لانجەيتەتى ئەللى سەما ئەكا، پاى تىش ھەيە لەسەرى. (وەرگىي)

(۲) ذكر الطبرسي هذه الخطبة في الاحتجاج (۳۲/۲) وابن طاووس في الملهوف ص ۹۲ والأمين في لواعج الأشجان ص ۱۵۸ وعباس القمي في منتهى الآمال الجزء الأول ص ۵۷۲، وحسين كوراني في رحاب كربلاء ص ۱۸۳ وعبد الرزاق المقرم في مقتل الحسين ص ۳۱۷ ومرتضى عياد في مقتل الحسين ص ۸۷ وأعادها عباس القمي في نفس المهموم ص ۳۶۰ وذكرها رضى القزويني في تظلم الزهراء ص ۲۶۲.

(۳) الملهوف ص ۸۶ نفس المهموم ۳۵۷ مقتل الحسين لمرتضى عياد ص ۸۳ ط ۴ عام ۱۹۹۶م تظلم الزهراء ص ۲۵۷.

٤. نوم که لسومی کچی عه لی ﷺ:

وتی: (ته ی خه لکی کوفه عه یبه بوټان، چیتانه بو پشتي حوسه ینتان بهردا و دوايش کوشتان، پاشان مالا که یتان تالان کرد و بردتان و نافره ته کانیتان به ديل گرت، توووشی مهینه ت و دهرده سه ریتان کرد، دهک تیاچن و دوورچن، چ نه هامه تیه که داویه له سه رتان، چ تاوانیکه هه لتان گرتووه له سه ر شانتان، چ خوینانیکتان پړان، چ ژنانیکتان دابه کوشتان، چ مندالانیکتان فهوتان، چ سامانیکتان برد به تالان، پیاوانیکتان کوشت باشتیرینی دواي په یامبهړ بوون ﷺ، سوز و بهزه یی له دلتان هه لگراوه (١).

٥. زهینه بی کچی عه لی ﷺ :

کاتیک خه لکه که پیشوازیان لیکرد به گریان وړوړووه، پی ووتن: (ده گرین وړوړوټانه؟! نا به خوا زور بگرین و کهم پیبکه نن، بهراستی عه یب و شوره ییه و نابروتان چوو، نیر هه رگیز پاکی ناکه نه وه [تازه نابروتان چوپړیا]، ناخر چوون کوشتنی وه چه ی کوټا په یامبهړ پاک ده که نه وه (٢).

له ریوايه تیکی ترده هاتووه: سه ری له که ژاوه که ی دره ینا و به خه لکی کوفه ی وت: وسب ته ی ته هلی کوفه، پیاوه کانتان ده مانکوژن و ژنه کانتان بو مان ده گرین، خوا خو ی دادوهری نیوان نیمه و نیوه یه له وړوژی دوايیدا (٣).

(١) اللهوف ص ٩١ نفس المهموم ٣٦٣ مقتل الحسين للمقرم ص ٣١٦، لواعج الاشجان ١٥٧، مقتل الحسين لمرتضى عياد ص ٨٦ تظلم الزهراء لرضي بن نبي القزويني ص ٢٦١.

(٢) مع الحسين في نهضته ص ٢٩٥ وما بعدها.

(٣) نفس المهموم ص ٣٦٥ و تظلم الزهراء ٢٦٤.

۶. جەۋاد موحەدىسى:

(ھەموو ئەم ھۆكارانە ۋاي كرد ئىمامى عەلى ئەو دوو تاللاۋەيان بە دەستەۋە بچەژى و غەدر لە ئىمامى حوسەين بکەن و ھەرۋەھا موسلىمى كورپى عەقىل بە مەزلۇمى لە نىۋو ئەۋاندا بکوژرى و حوسەين لە كەربەلاى نزيك كوفە بە تىنوبەتى ھەر بە دەست سوپاي كوفەۋە بکوژرى^(۱) ^(۲)).

۷. حوسەين كورانى :

ئەللى: (خەلكى كوفە بە ۋازھىنان و بلاۋە كردن لە حوسەين ۋازيان نەھىنا، بەلكو بەھۆى رەنگاۋرەنگى ھەلۆيستەكانيانەۋە ھەلۆيستى سىيەمىشيان بۆ پەيدا بوو، ئەۋەش بە پەلە كردنيان لە دەرچوون بۆ كەربەلا و شەپ كردن لە گەل ئىمامى حوسەين عليه السلام، لە كەربەلاش لەۋى پىشپركىيان دەكرد لە پىشاندىنى ھەلۆيستى ۋا كە لە رەزاي شەيتان و خەشمى خۋاي مېھرەبان بوو)^(۳).

* ھەرۋەھا ئەللى: (ھەلۆيستىكى تىرىش دەبينىن كە نىشانەى نىفاقى خەلكى كوفەيە، عەبدوللەي كورپى ھەۋزەى تەمىمى دىتە بەرانبەر ئىمام حوسەين ئەقىرپىنى: حوسەينتەن تىدايە؟- كە چى خەلكى كوفەشە و تا دوينى لە شىعەكەى

(۱) موسوعة عاشوراء ص ۵۹.

(۲) جواد عەدثى: زانايەكى گەۋرە ۋاۋادارىانە، ھەر لەو ۋوتانەى كە جىڭاي خۆيەتى لىرەدا نامازەى بۆ بکرى، ئەللى: (لە راستىدا ميٿوۋ شەھىدە كەۋا خەلكى كوفە مەشھورن بە غەدر و پەيمان شكاندن، ئىتر ھەر چۆنىك بى ميٿوۋى ئىسلام تىروانىنى چاك نىيە لە ئاست پەيمان و پابەندى خەلكى كوفەۋە (ھەرۋەھا حسين كورانى ومورتەزا مورتەھەرى وكازى ئىحسانى وحوسەينى نەجەفى وموحسين ئەمىن كە نووسەر ۋوتەكانيان دىنيتەۋە ھەر ھەمويان زاناي زۆر گەۋرە و ناۋادارىانن، جوان وتراۋە: لە زمانى خۆتەۋە قەرزاز بارتەكەم (من فمك أدینك). (ۋەرگىڭ).

(۳) في رحاب كربلاء ص ۶۰-۶۱.

عہلی علیہ السلام بوو پیّ نه چي له وانه ش بوو پیّ که نوسراویان بو نووسی بیّ یان له
جه ماعه تی (شه بس) بیّ- ئینجا نه لیّ: نهی حوسه ین مژده ی ناگرت لیّی^(۱).

٨. مورته زا موته هه ری :

مورته زا موته هه ری نه لیّ: (گومان له وه دا نییه که وا خه لکی کوفه شیعه ی
عہلی بوون، نه وانه شی حوسه ینیان کوشت هه شیعه ی نهو بوون)^(۲).

ههروه ها نه لیّ: (ئیمه پیشت نه وه مان سه لماند که وا نه م چیرۆکه له م
پروانگه یه وه زۆر گرنگه، ههروه ها وتمان: کوشتنی حوسه ین له لایه ن موسلمانانه وه
به لکو له لایه ن خودی شیعه وه که هیشتا په نجا سالتیک به سه ر وه فاتی
په یامبه ره وه علیہ السلام تیپه ری وه، به راستی شتیکی سهیره و مه ته لیکی سه مه ره یه و
تا بلتی سه رنج راکیشه)^(۳).

جا نه وه ی فه رمانی کر د به کوشتنی حوسه ین و پیی دلشاد بوو:
عوبه یدوللای کوری زیاد بوو.

نه وه ی دهستی له کوشتنی هه بوو: شه مری کوری زیلجه وشه ن و سینانی
کوری نه نه سی نه خعی بوون. نه م سیانه ش هه موویان لایه نگری عه لین و له
صیفینیشدا له نیو سوپاکه ی وی بوون.

٩. کازمی ئی حسائی نه جه فی :

(۱) فی رحاب کربلاء ص ٦١.

(۲) الملحه الحسینیة (١/١٢٩).

(۳) الملحه الحسینیة (٣/٩٤).

ئەلێ: (ئەو سوپایەیی که دەرچوو بۆ شەری ئیمام حوسەین -علیه السلام- سێ سەد هەزار^(۱) بوون، هەر هەموویان خەلکی کوفە بوون، نە شامیەک، نە حیجازیەک، نە هیندیەک، نە پاکستانیەک، نە سودانیەک، نە میسرێەک، نە ئیفریقیەکیان تێدا نەبوو، هەر هەموویان کوفەیی بوون، لە هۆز و عەشیرەتە جیاواژەکانەو کۆبوونەو)^(۲).

۱۰. حوسەینی کورپی ئەحمەدی بەراقی نەجەفی:

قەزوینی ئەلێ: وە لەو پەخنە و گازندانەیی که لە خەلکی کوفە دەگیرێن ئەوەیە: (ئەوان حەسەنی کورپی عەلیان -علیهما السلام- بەو دەردە برد و هەستان بە کوشتنی حوسەینی کورپی عەلی -علیه السلام- کهچی خۆیان بانگهێشتیان کردبوو)^(۳).

۱۱. موحسین ئەمین:

(پاشان بیست هەزار لە خەلکی عێراق بەیعتیان دابە حوسەین و عەدریان لێکرد و بەیعتی ئەویشیان لێگەردندا بوو، بەلام خروجیان لێکرد و کوشتیان)^(۴).

(۱) ئەم ژمارە راست نییە، بەلام لەبەر ئەمانەتی عیلمی نووسەر وەکو خۆی هیناویەتی، ئیمەش هەر لەبەر ئەمانەتی عیلمی ئەمان گۆپی. (وەرگێتی).

(۲) عاشوراء ص ۸۹.

(۳) تاریخ الكوفة ص ۱۱۳.

(۴) أعيان الشيعة ۲۶/۱.

(٢) (مستدركات علم رجال الحديث) للعلامة علي النمازي الشهرودي، مؤسسة النشر الاسلامي - ١٤٢٥هـ (٢٢٠/٤) ترجمة (٦٨٩٩).

باسى چوارەم

هەلۆيىستى خەلک لە ئاست کوشتنى حوسەين^(۱)

بىگومان کوشتنى حوسەين ﷺ لەو موسىبەتە گەورانەيە کە بەسەر
موسلماناندا هات، چونکە سەر زەوى کچەزاي پەيامبەرىكى ترى تىدا نەبوو
جگە لەو نەبى و بە مەزلومىش کوژرا -خو لە خوڤى و ئال و بەيتەكەى پازى
بى-، هەر بۆيە کوشتنەكەى بە نىسبەت موسلمانانى سەر زەويەو موسىبەتتىكى
زۆر گەورە بوو و بۆ خوڤى شەهيدى و پىزلىگرتن و پلە بەرزکردنەو و نىزىك
بوونەو بوو لە خوا، کە هەللى بژارد بۆ ئاخىرەت و نازو نىعمەتى ئەو بەهەشتە لە
جياتى ئەم دونيا سەخت و ئارەحەتە.

هەر وەها ئەللىن: خۆزگە دەرەچووبايە، بۆ ئەو مەبەستەش زۆرىك هاو لە
بەريزەكان پىگريان لىکرد، ئەم دەرچوونەى وای لەو زۆردار و زالمەنە کرد دەستيان
بچىتە خوڤى کچەزاکەى پەيامبەرى خوا ﷺ و پاشانىش بە مەزلومى شەهيدى
بکەن، بەراستى ئەوەندە شت لە کوشتنەكەى کەوتەو کە ئەگەر لە شارەكەى
خۆى دەرەچووبايە ئەوانە روى نەدەدا.

(۱) شىخ الاسلام ئىبن تەيمىيە -بە پەحەت بى- لەبارەى بکوژانى حوسەينەو ئەللى: ئەوەشى
حوسەينى کوشت، يا هاوکارى کرد، يا پازى بوو بەکوشتنى، لە عەنەتى خوا و مەلانىكەت و
هەموو خەلکى لىبى. ئەو ئىبەت تەيمىيە کە ئەهلى بىدەع بە تايبەت پافىزە زۆر زۆر رىيان لىبەتى،
وا دەزانن رقى لە ئال و بەيت بوو، بەلام بەراستى ئەو نىشانەى جەهليانە بە شىخ الاسلام، هەر لە
کۆنىشەو و تراو: الناس أعداء ما جهلوا، خەلک دوژمنى هەر شتىکن نەيناس و شارەزاي نەبن و
پەيان پى نەبردىت. (وەرگى).

به لآم کاری خوايه جل جلاله، هر چييهك خوا ته قديرى بكا ئه بى و با خه لكيش نه يه وى.

دواى ئه وساش كوشتنى حوسه ين له كوشتنى په يامبه ران مه زن تر نييه، ئه وه تا په يامبه ر يه حيا سلات و سه لامى خواى له سهر، سهر يان پرې و هيټايان كرديان به ماره يى ئافره تيكي داوین پيس، هه روه ها زه كه ر يا هه ر به كوشتن چوو و عومه ر و عوسمان و عه ليش هه ر هه موويان به كوشتن روښتن، ئه مانه هه موويان له حوسه ين باشتړن خوا له وان و له ئه ميش رازى بى، هه ر بوږيه جائيز نييه مروڅ كاتيک يادى كوشتنى حوسه ين بكات ده ست بكات به له خوډان وده م وچاو پرنين وئوانه، هه موو ئه مانه له شه ر عدا نه هى ليكراوه، ئه وه تا په يامبه رى خوا ﷺ د هه ر مويي: «لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَطَمَ الْخُدُودَ وَ شَقَّ الْجُيُوبَ»^(۱)، واته: (له ئيمه نييه ئه وهى له گوڼايى دده و سنگى دده رى).

هه روه ها د هه ر مويي: «أَنَا بَرِيءٌ مِنَ الصَّالِقَةِ وَالْحَالِقَةِ وَالشَّاقَةِ»^(۲)، واته: (من به ريم له و ئافره ته ي شيوه ن ده كا و له وهى قڅى داده رنى و له وهى له سنگى دده و دايد ه رنى).

الصالقة: ئه و ئافره ته يه به دهنكى به رز ده گرى و شيوه ن ده كا.

الحالقة: ئه و ئافره ته يه قڅى داده رنى.

الشاقة: ئه و ئافره ته يه له سنگى دده و دايد ه رنى.

(۱) (صحيح البخاري) كتاب الجنائز، باب ليس منا من شق الجيوب حديث (۱۲۹۴). و (صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب تحريم ضرب الخدود (۱۰۳).

(۲) (صحيح البخاري) (كتاب الجنائز، باب ما ينهى من الخلق عند المصيبة (۱۲۹۶). و (صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب تحريم ضرب الخدود و شق الجيوب والدعاء بدعوى الجاهلية، حديث رقم (۱۶۷/۱۴۰).

ههروهها په یامبهري خوا ﷺ ده فرمویت: «إِنَّ النَّاحَةَ إِذَا لَمْ تَتَّبْ فَإِنَّهَا تُلْبَسُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ دَرْعًا مِنْ جَرَبٍ وَسِرْيَالًا مِنْ قَطْرَانٍ»^(۱). واته: (ته گهر شیوه نکهه ته ویه نه کات، تهوا له رږژي قیامه تدا قه میسیکی گهړی و خوریان و پوڅاکیکی قه ترانی ده کریتته بهری).

بویه پیویسته له سهر موسلمان ته گهر موسیبه تیکی تاوها رپویدا، تهوه بلیت که خوا ی پابه بهرز فرموویه تی: ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ {البقرة: ۱۵۶}. واته: (تهوانه ی که هه رکات تووشی به لا و موسیبه تیکی ده بن، ده لئین: ﴿إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ نیمه هه ری خواین و سهره نجامیسمان هه ر بۆ لای ویه).

* هه لویستی خه لک له کوشتنی حوسه یین:

خه لک له کوشتنی حوسه یین ده بنه وه سی کومه له وه:

کومه له ی یه که م: وا ده یینن کوشتنی حوسه یین هه ق بووه، چونکه خروجی له پیښه وای موسلمانان کردووه و ویستوویه تی کوکی و ته بایی موسلمانان تیکی بدا^(۲). ههروهها ته لئین په یامبهري خوا ﷺ ده فرموویه تی: «هه رکه س هات و ئیوه ش پیښه وایه کی خوتان هه بوو کاروباری به رپوه ده بردن، جا ویستی

(۱) (صحيح البخاري) كتاب الجنائز، باب ما ينهى من الحلق عند المصيبة (۱۲۹۶). و (صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب تحريم ضرب الحدود وشق الجيوب والدعاء بدعوى الجاهلية، حديث رقم (۱۶۷/۱۴۰).

(۲) (عده بیه که ی ((وآردا أن يشق عصا المسلمين)) مبهست پیی: اجتماعهم وانتلافهم. انظر مختار الصحاح باب (ع ص ۱). هه نديک به (دار) ته رجومه ی ده کهن، له راستیدا ته گهر هه ر پاستیش بی له پوی زمانه وانیه وه وه ریگپرډری، ده ییت بگوتریت (گۆچان) نه ک (دار)، له بهر: یه که م/ خوی بهو مانایه دیت. دووه/ کنایه یه بۆ شکاندن ی تهو گۆچانه ی که موسلمانان پیی وه ستان. که گۆچانی ته بایی و کۆک بوونه. والله أعلم وهو الموفق. (وه ریگپرډری)

كومه له كه تان تيك بشكيني، هه كه سيك بووه بيكوژن، كائنا من كان»^(١). جا حوسه نيش ويستوييه تي كومه لي موسلمانان تيكدا و په يامبه ريش ﷺ ده فهرموي: «اقتلوه كائنا من كان» بويه كوشتنه كه ي راسته، نه مهش ووتهي (ناصبه كانه)^(٢)، كه رقيان له حوسه يني كوري عه لي كوري نه بو تالبه - پره زاي خوا له خوي و له بابي بي-.

كومه له دووهم: نه لين: حوسه يني نه و نيمامه يه كه گوړپايه لي واجب بووه و پيوست بوو كار كه ته تسليم بهم بكرايه. نه مهش قسه ي شيعه كانه.

كومه له سيته م: كه ووتهي نه هلي سوننه ت و جهماعه ته، نه لين: به مه زلومي كوژراوه، به لام كار به ده ست نه بووه واته نيمام نه بووه، وه كو خارجيه كيش نه كوژراوه، به لكو به مه زلومي كوشتيان و شه هيديان كرد هه روه كو په يامبه ريش ﷺ ده فهرموي: (حه سهن و حوسه يني گه وره ي گه نجاني به هه شتن)^(٣). هه روه ك ويستيشي بگه پريته وه، يان پروات بولاي يه زيد له شام، به لام نه وه بو ريگريان لي كرد و وازيان لي نه هينا هه تا نه بيته ديلي ژير ده ستی كوره كه ي زياد.

* دوو بيدعه ي تازه داهي تراو :

شيخ الاسلام نيين ته يميه ده لي: (دواي كوشتني حوسه يني خه لك دوو بيدعيان داهينا:

(١) (صحيح مسلم) كتاب الامارة، باب حكم من فرق امر المسلمين وهو مجتمع، حديث رقم (١٨٥٢).

(٢) الناصبه: نه وانمن كه رقيان له عه لي و خانه واده كه يه تي.

(٣) (أخرجه الترمذي) كتاب المناقب، باب مناقب الحسن والحسين حديث (٣٧٦٨).

يه كه ميان: بیدعەى غەمبارى و شیوه نكردن له پوژى عاشورادا، به له گونا دان و هاواركردن و گریان و تینویه تی و خویندنه وهى شیوه نامه و لاواندنه وه، كه ئەمانه سەرده كیشى بۆ جینو و نه فرە تکرډن له پیشینیان و تاوانباركردنى خەلكانیكى بى تاوان تەنانەت جینو به (پیشكه وتوو به كه مه كان) (السابقون الاولون) دەدریت، ههروه ها سەرگوزەشتەى كوشتنه كهى ده خوینریتته وه كه زۆریه ی درۆ و ده له سهیه، جا ئەو كه سهى كه ئەم كارەى داهیناوه مه به ستى كړدنه وهى ده رگای ناشوب و به ش به ش كړدنى ئوممەت بووه، وه گه رنا مانای چیه ئەم یاده هه موو سالتك دووباره بكړیتته وه و خوین بریژرئ و رابردو گه و ره بكړیتته وه خو پێوه ی په یوه ست بكړئ و باوش بكړیتته گۆره كان).

دوو ه ميان: بیدعەى خوڤى و شادى و دابه شكردنى شیرینی و به خشین به مندال و خیزان له پوژى كوشتنى حوسه یندا.

له كوفه دا خەلكانیك هه بوون لایه نگرى ئال و بهیت بوون له سهروى هه موویانه وه موختارى كورپى ئەبو عوبه یدى موته نه بیئى درۆزن له گەل خەلكانیكى تر دا كه رقیان له ئال و بهیت بوو له سهروى هه موویانه وه حه جاجى كورپى یوسفى سهقه فی، جا بیدعە به بیدعە چاره سه ر ناكړئ به لكو به به ریاكردنى سوننه تی په یامبه ر ده بیئت ﷺ ههروه ك خواى بالا ده فه رموى: ﴿الَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ﴾ (البقرة ۱۵۶) ^(۱).

باسی پینجهم

هه لویستی نه هلی سوننه ت له ناست یه زیدی کوری موعاویه

* هه لویستی یه زید له کوشتنی حوسه ین ﷺ:

یه زید دهستی له کوشتنی حوسه یندا نه بووه، نه مهش دیفاع کردن نییه له یه زید به لکو دیفاع کردنه له هق^(۱)، لهوهو پیشیش روغان کردهوه کی حوسه ینی کوشتووه.

یه زید که عوبه یدوللای کوری زیادی نارد بو نهوه بوو نه هیلتیت بیته کوفه وه، فرمانی کوشتنی پینه کرد، به لکو خودی حوسه ین ﷺ گومانی خیری به یه زید هه بوو کاتیک وتی: (یان نهوه تا ریگم بدن پرؤم بولای یه زید و به یعه تی بده می).

شیخ الاسلام ثین ته میه نه لی: (به ئیتفاقی نهوانه ی میژوو ده گوازنه وه یه زید فرمانی به کوشتنی حوسه ین نه کردووه، به لام بو ثین زیادی نووسی که نه هیلتیت حوسه ین ببیته والی عیراق و کاتیکیش هه والی کوشتنی حوسه ین

(۱) با خوینهری به پرتز به باشی نه مه بزانی، به لام له گهل نهوه شدا نه هلی سوننه ت و جه ماعت به هیچ شیوه یه ک خوشیان به یه زیددا نایه ت، هه روه کو له سه له فوه هاتووه و فرمانه: بو کسیک هه یه که پروای به خواو به رؤزی دوا یی هه بیت و یه زیدی خوش بویت؟! به لی نه هلی سوننه خوشیان به یه زیددا نایه ت، به لام نهوه ی هق بیت روونی ده که نه وه، چونکه هق له هر که سیک تر عه زتره، جا نه هلی سوننه نه زیاد نه لئن و نه که م، نه خوشمان نه وی و نه له عنه تی لی ده که ین، به لام نهوه ی که نووسر باسی ده کات راستیه که و نه بیت روون بکرتته وه، هق هقه و نه بیت بگورتیت، چونکه خه لکانی نه یار و ناحز له باسکردنی نه مه دا مه رام و نامانجی تران هه یه . (وه رگیر)

- به لکو باشر وایه بلتین (لا یسب ولا یحب محبة الصالحین) (م. خلیل).

گەيشتە يەزىد ناپەھەتى خۆى دەرخت و گريانىش لە ماله كەيهوه بىسترا وه
يە كىكىيانى بە دىل نەگرت و بەلكو پىزى لە ئەهل و بەيتەكەى گرت و پىگەشى
دان تا گەرانەوه شويىنى خۆيان.

ئەمما ئەو رىوايەتەنى باس لەوه دەكەن كە بى پىزى بەرانبەر ئافرەتەنى
خانەوادەى پەيامبەر ﷺ كەردوو و وەكو دىلى جەنگ براون بۆ شام و لەوئىش
بەهەمان شىو بىپىزىيان لە ئاست كراوه، ئەمانە هەر هەموو ووتەى پوچن، بەلكو
بەنى ئومەييە بەنى هاشميان زۆر بە پىزدار تەماشاشا كەردوه، تەنانت كاتىك
حەججى كورپى يوسفى سەقەفى پۆشت فەتىمەى كچى عەبدوللەى كورپى
جەعفەرى خواست، عەبدولمەلىكى كورپى مەروان ئەم كارەى قبول نەكرد و
فەرمانى كرد بە حەجج وازى لى بىنى و تەلاقىدا، جا ئەوان بەنى هاشميان
بە گەوره و گران تەماشاشا كەردوو، تەنانت هەرگىز پۆژىك لە
پۆژان هەيچ ئافرەتەى هاشمى نەكراوتە كەنيزەك^(۱) جا بۆيە ئافرەتى هاشمى لەو
ماويەدا هەميشە زۆر بەپىز و گرانەوه تەماشاشا كراوه.

يان دەگوتى سەرى حوسەين براوه بۆ يەزىد، ئەميش بە هەمان شىو
ئىسپات نەبووه، بەلكو سەرى حوسەين هەر لە لای عوبەيدوللەى بوو لە كوفە،
پاشان حوسەين نىژا و كەس شويىنەكەى نازانىت، بەلام ئەوهى مەشهورە هەر لە
كەربەلا لە شويىن كوشتنەكەى سپاردويانە.

(۱) (منهاج السنة) (۵۵۷/۴ - ۵۵۹) بتصرف.

ههروه ها - کاتيک حوسهين کوژراوه يان کاتيک کوشتاري خه لکي هه پرهي
کردوو - نهو شيعره ده دنه پالي که وتوويه تي:

لَيْتَ أَشْيَاخِي بِبَذْرٍ شَهْدُوا جَزَعَ الْخَزَرْجِ مِنْ وَقَعِ الْإِسْلَ
قَدْ قَتَلْنَا الْقَرْنَ مِنْ سَادَاتِهِمْ وَعَدَلْنَاهُ بِبَذْرِ فَاعْتَدِلْ
وَلَعْتَ هَاشِمٌ بِالْمَلِكِ فَلَا حَبْرٌ جَاءَ وَلَا وَحْيٌ نَزَلَ

ههروه ها وتوويه تي:

لَمَّا بَدَتْ تِلْكَ الْحُمُولُ وَأَشْرَفَتْ تِلْكَ الرُّؤُوسُ عَلَى رُبَى جَبْرُونِ
نَعَقَ الْغُرَابُ فَقُلْتُ نَحْ أَوْ لَا تَنْحُ وَلَعْتَ فَلَقَدْ قَضَيْتُ مِنَ النَّبِيِّ دِيُونِي حَبْرٌ جَاءَ

ئينجا نه لي [واته ئين ته ييه]: (ههردوو بۆچوونه که هه له يه، نهو پياوه
پاشايه که بووه له پاشاکاني موسلمانان و خهليفه يه که بووه له خهليفه پاشاکان نه
نه مهو نه نهوه.

سه باره ت به کوشتني حوسهين نهوا بيگومان به مه زلومي کوژرا و
شه هيدکرا ههروه که هاوشيوه کاني تري چۆن به مه زلومي کوژران و شه هيد کران،
کوشتني حوسه ينيش سه ريپچي کردني خوا و په يامبه ره بو نهو که سه ي
کوشتوويه تي يان هاوکاري کردوو يان پي پازي بووه، نه مهش کاره ساتيک بوو
تووشي موسلمانان هات به هو ي خيزاني وي و هي تريشه وه، بو خو يشي
شه هاده ت و پله به رزي و پايه بلنديه^(۱).

رېگری له نه فره تکردن له یه زید:

له وانه یه له گړنگترین ټوړوداوانه ی که له سهرده می یزید دا پرویدا بیت پرووداوی (حه پره) ^(۱) و کوشتاری عه بدوللای کوری زوبه یر و کوشتنی حوسه ینی کوری عه لی بوو بیت.

بهم هوښه وه هندیک نه فره تکردن له یه زیدی کوری موعاویه به جائیز ده زانن، هندیکی تریش به پیچه وانه وه، جا ټه وهی نه فره تکردن له یه زید به جائیز ده زانیت پیوستی به سه لماندنی سی شت هه یه :

یه که م: بیسه لمینیت کهوا فاسق بووه.

دووه م: بیسه لمینیت که ټوړو لهو فاسقیه ی تهویه ی نه کردووه، چونکه ټه گهر بی باوهر تهویه بکات خوی لیتی ودرده گریټ، چ جای فاسق؟

سییه م: بیسه لمینیت نه فره تکردن له که سیکی دیاریکراو جائیزه.

نه فره تکردن له مردوویه کی دیاریکراو جائیز نییه، که نه خوا و نه په یامبهری خوا ﷺ نه فره تیان لی نه کردیت، له په یامبهری خواوه ﷺ چه سپاوه فرمویه تی: «لَا تَسْبُوا الْأَمْوَاتَ فَإِنَّهُمْ قَدْ أَفْضَوْا إِلَى مَا قَدَّمُوا» ^(۲). واته: (جوین به مردووان مه دهن، چونکه ټه وان ټه وهی که پیشیان خستبوو پیتی گه یشتن).

جا دینی خوایش، له سهر جوین بازی به رپا نه بووه، به لکو له سهر ره وشت جوانی به رپا بووه، هر بویه جویندان له دینی خوی گه وردها به هیچ شیوه یه ک جی نایسته وه، به لکو په یامبهری خواوه ﷺ ده فرمویت: (سَبَابُ الْمُسْلِمِ فُسُوقٌ

(۱) کاتیک خه لکی مه دینه له یه زید راپهرین، یه زیدیش بهو هوښه وه سی رۆژ مه دینه ی هه لال

کرد.

(۲) (صحيح البخاري) كتاب الجنائز، باب ما ينهى عن سب الأموات، حديث (۱۳۹۳).

وَقَتَالُهُ كُفْرٌ) واته: جویندان به موسلمان فاسقیتیه و ده رچوونه له فەرمانی خوا و کوشتار له گهل کردنیشی کوفره^(۱).

[ههروهه ده فەرموي: (لَيْسَ الْمُؤْمِنُ بِالطَّعَّانِ ، وَلَا اللَّعَّانِ ، وَلَا الْفَاحِشِ ، وَلَا الْبَذِيءِ) واته: موسلمان تانه وهشینه و نه فرته وهشینه و جویندهر و زمان پیس و بهد نه ده ب نییه].

وه کو ده رده که ویت جویندان به موسلمان فاسقیتیه، جا که سیش نه یگوتوو ه یه زید له دین ده رچوو، به لکو گه وره ترینی ته وهی له سه ری ده گوتري: فاسق بووه. ته مهش ههروهه کو روتمان کرده وه بنده له سه ر سه لماندنی ته و فاسیقیتیهی که له یه زید دا هه بووه، زانینی ته وهش لای خوی بهرز و پیروژه.

ته وه تا په یامبه ری خوا ﷺ ده فەرموي: (یه که م سوپایه ک که غه زای شاری قه یسه ر ده که ن خودا لیان خو ش بووه)^(۲).

جا ته م سوپایه به سه ر کردایه تی یه زیدی کورپی مو عاویه بووه، له سالی ۴۹ ک، ده لیڼ هه ندیک له ها وه له به رتزه کانی له گه لدا بووه وه کو: ئین عومه ر و، ئین زوبه یر و، ئین عه بباس و، ته بوو ته یوب.

ئین که سیر ده لی: (به راستی یه زید هه له یه کی زور گه نی کرد کاتیک له روداوی (حه رره) دا فەرمانی کرد به ته میری سوپاکه ی موسلیمی کورپی عوقبه،

(۱) (صحيح البخاري) كتاب الايمان، باب خوف المؤمن أن يحبط عمله، حديث (۴۸)..
و(صحيح مسلم) كتاب الايمان، باب بيان قول النبي ﷺ سباب المسلم فسوق وقته كفر حديث (۶۴).

(۲) (صحيح البخاري) كتاب الجهاد، باب ما قيل في قتال الروم حديث (۲۹۲۴).

سي ٻوڙ مهدينه حلّال كا، كه بههويهوه ژمارهيه كي زور سهحابه و مندالي
سهحابه كوڙرا^(١).

جا پوختهي ووته: نهويهه دهيدينه دهست خواوه، ههروهه كو زهههبي له
بارهيهوه دهليٽ: (لا نسبه ولا نجه)^(٢)، نه جويني پيدهدهين نه خوشمان دهوي.

(١) (البداية والنهاية) (٨ / ٢٢٥) .

(٢) (سير أعلام النبلاء) (٤ / ٣٦) .

به ندی دووهم

عهد الهی هاوه لآن
-ره زای خویان لیبت-

به شی یه که م

پیناسه ی هاوه لیّتی
له روی زمانه وان ی و زار او ه ییه وه

هاوړل (صه حابى): له پروی زمانه وانیسه وه: بڼ هاورې به کاردی، مانای

تریشی هه یه که خوی له (په یوه ست بوون و ملکه چ بووندا) ده بینیته وه^(۱).

له پروی زار او ویشیه وه: نه و که سه یه گه یشت بیت په یامبه ر ﷺ و نیمانی هیئا بیت و له سه ر ئیسلام مردبې^(۲).

وبه چ هند شیوازیکى دیش پیناسه کراوه.

[چ هند تییینیه کی وورد له سه ر نه م پیناسه یه :

۱. ده بینى ده لئى: (گه یشت بیت په یامبه ر ﷺ)، نالیت په یامبه رى خواى ﷺ

بینى بیت، یان چو بیت دیده نی، گهر وای بگو تبايه نه و هاوړلانه ی نه ده گرت ه وه که نابینا بوون وه کو عه بدوللای کورې نوم مه کتوم..

۲. که ده لئیت: (نیمانی هیئا بیت)، نه و که سه ی گه یشت بیت په یامبه ر ﷺ

به لام نیمانی پى نه هیئابى، پى ناوترى صه حابى. وه کو نه بو جه هل و هتد..

۳. که نه لئى: (له سه ر ئیسلام مردبیت)، نه و که سه ی گه یشت بیت په یامبه ر

ﷺ و نیمانیشى پى هیئابى، به لام دواى هه لگه راپیت ه وه ئیتر له ژیانى په یامبه ر بى یا له دواى مردنى، نه و پى ناگوتريت صه حابى].

صه حابه، له پروی تیکه لاوی کردنیان بڼ په یامبه رى خوا ﷺ و له پروی

فه زلداریتیان ه وه لای خواى گه وړه جیاوازن - هه موویان وه کو یه ک نین-. عه داله تی

(۱) (لسان العرب) (۱/۵۱۹).

(۲) «الاصابة» (۱۰/۱).

سه حابهش له لای ته هلی سوننه وجه ماعه شتیکی جیگیره، ههروهك دوا جار ووتهی زانایانی ته هلی سوننه ی له سهر دینینه وه.

به لگه کان له سهر عه داله تی سه حابه:

خوا ی پایه به ز ده فهر موی: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ [الفتح ۱۸]. واته: (سویند به خوا بی گومان خوا رازی بوو لهو ئیماندارانه ی که له ژیر داره که دا په یمانیان پیدای، خوا زانی چی له دلپاندایه، بویه دلپایی و ئارامی بو ناردن و پاداشتیانی به سهر که وتنیکی نزیک دایه وه).

خوا ی پاک و بیگهر د له م ئایه ته دا پروونی ده کاته وه که رازی بووه لهو ئیماندارانه ی و له ژیر داره که دا به یعتیان به په یامبه ری خوا ﷺ داوه، چونکه زانیویه تی چی له نیو دلپاندایه له ئیمان و راستگو یی، بویه سه کینه و ئارامی بو ناردن، ته وه شایه تی خوا ی بالایه له سهر راستیتی ئیمانی ته وه هاوه لانه ی که له ژیر داری (بیعة الرضوان) دا په یمانیان به په یامبه ری خوا دا ﷺ.

ههروه ها له په یامبه ری خوا وه ﷺ سابت بووه که فهرموویه تی: «لا یدخل النار أحد بايع تحت الشجرة إلا صاحب الجمل الأحمر»^(۱) واته: (هیچ کهس له وانه ی به یعتیان له ژیر داره که دا ناروا ته دۆزه خوه، تنها کابرای خاوه و شتره سوره که نه بیئت).

(۱) جامع الترمذی: کتاب المناقب، باب فی فضل من بايع تحت الشجرة حديث (۳۸۶۳). وأصله في (صحيح مسلم): كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل أصحاب الشجرة أهل بيعة الرضوان رضي الله عنه حديث (۲۴۹۶).

جيددى كورې قهيس ئەمەش يەككە لەو موناڧيقانەي لەگەل پەيامبەرى
خوا ﷺ دەرچوون، ژمارەي ئەوانەي وا لە ژيەر دارەكەدا پەيمانان بە پەيامبەرى
خوادا ﷺ ھەزار و چوار سەد كەس بوون، ئەشليټن: ھەزار و پينج سەد. ھەموو
ئەمانە خوا خۆي شاھتەي بۆ داوون و دەيسەلميني كە ھەم دليان و ھەم ڤوكەشيان
و ھەكو يەكە، نيفاقيان بە ھيچ شيو ھەك تيا نيە، تاكە كەسيكيان نەبي ئەويش
پەيامبەرى خوا ﷺ باسي دەكا، كە لەگەليان بوو و پەيماني نەداو.

﴿ خَوَاي پايەبەرز دەفەر موي: ﴿ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلٍ أُولَٰئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلٍ أُولَٰئِكَ
وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴾ {الحديد ۱۰}.

واتە: ئەو ھە چیتانە كەوا ھيچ نابەخشن لە ڤيسي خوادا، خو ميراتي نيو
ئاسمانەكان و زەوي بۆ خوا دەمينيٽتەو، يەكسان نين (چون يەك نين) ئەوانەتان كە
لە پيش ڤزگاري مەككەدا مالي بەخشيو و جەنگاون، چونكە ئەوانە پلەو
پاھيان زۆر گەورە ترە لەوانەي كە دواي ڤزگاري مەككە مال و سامانان
بەخشيو و جەنگاون، بە ھەردوولا خوا بەليني بەھەشتي داو و ھە خوا ئاگادارە
بەو ھەي كە دەيكەن.

راستيتي ئەمەش ئەو فەرمايشتەي ڤەرورەدگارە كە دەفەر موي: ﴿ لَهُمْ فِيهَا
زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠١﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠٢﴾
لَا يَسْمَعُونَ حَيْثُ هُمْ وَهُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَزَعُ الْأَكْبَرُ
وَتَلْقَاهُمْ أَلَمَاتٍ كَذَٰلِكَ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴾ {الانباء ۱۰۰-۱۰۳}.

واته: (ئەو دۆزه‌خپانە لە دۆزه‌خدا هەناسەى سارد و ئاھ هەلکێشانیان بۆ هەیه، هیچ نابیست * بیگومان ئەوانەى کە پێشتر لەلایەن ئێمەوه بریار دراوه کامەرانى (چاکە هێنانە پێیان) بۆ ببیت، ئەوانە لە دۆزه‌خ دوور دەخرێنەوه * ئەوانە دەنگى بلیسە و قرچەى ئاگرى دۆزه‌خ نابیست، بەلکو ئەوان لەناو ئەو ناز و نیعمەتەى کە دلیان حەزى لێیەتى بۆ هەتا هەتایی دەمێننەوه * وه ترسە هەرە گەورەکەى قیامت غەمباریان ناکات، بەلکو فریشتەکان بە پرووى خوشەوه پیشوازیان لێدەکەن و پێیان دەلێن: ئەمە ئەو رۆژیه کە کاتى خۆى بەلێنتان پێدرابوو).

ئەمەش دیسانەوه شایەتیه‌کى ترە لە خۆای پاک و پیرۆزەوه بۆ هەموو هاوێلەکانى پەيامبەر ﷺ، هەم ئەوانەى کە پێش فەتخى مەککە مال و سامانیان بەخشیوه و جەنگاون وه هەم ئەوانەى کە دواى فەتخى مەککە مال و سامانیان بەخشیوه و جەنگاون.

* هەروەها خۆای پەرۆردگار لە باسى دابەشکردنى دەستکەوتدا دەفەرموى: ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ﴾ {العنبر ۸}. واتە: (وه بۆ ئەو کۆچبەرە هەزارانەى لە مال و سامانى خۆیان دوورخرانەوه و دەرکران و هەولێ بەهرە و پەزامەندى ئەو دێدەن و یارمەتى خواو پەيامبەرەکەى دێدەن، بەراستى ئا ئەوانە راستگۆن).

کە دەفەرموى ﴿وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا﴾ بە تەمای پاداشت و پەزاموونى خوا (باسکردنى کردارەکانى دێلە کە خۆای بەرز و پیرۆز بۆى قەرار

داون). پاشان ده فەرموی: ﴿وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحْجُونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْثِرُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ {الحشر: ۹}. واتە: (بوو ئەوانە ی که پیشتر مال و لانکە ی خوێان ئامادە کرد بو پیشوازی له کۆچبەرەکان کردیانە بئەو و بارەگای باوەر، ئەوە ی کۆچ بکات بۆلایان خوشیان دەوێت و له دل و دەرونیاندا هیچ جوژه حەسودیەکی تێدا شک نابەن لەسەر ئەوە ی که بەشی کۆچبەرەکان درا له فەزل و پلەوپایە و خۆنەویستی دەکەن و باوی ئەوان دەدەن بەسەر خوێاندا ئەگەر چی خوشیان موحتاج بن و پێویستیان پێی بێ و ئەو کەسە ی خۆی له پرژدی و پرەزلی بپاریزێت، بەراستی هەر ئەوانن سەرفرازان).

* هەر وەها خوای پەر وەر دگەر له بارە ی ئومەتی موحەمەدە وە ﷺ دە فەرموێت: ﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾ {آل عمران: ۱۱۰}. واتە: (بەراستی ئێو (موسلمانان) باشتە ی ئومەتیکن بو خەلکی هینرا بیته دی، فرمان دەدەن بە چاکە و جلەوگیری دەکەن له خراپە و باوەر ی دامەزراو بەخوا دەهینن، ئەگەر خاوەن کتیبەکان باوەریان بەینایە ئەوە چاکتر بوو بۆیان، هەیانە ئیماندارن و بەلام زۆریەیان له فرمانی خوا دەرچوون).

جا موستەحیلە ئەم ئومەتە ی که خوای گەورە له بارە یەوە فەرمو بیته: چاکترین ئومەتی که له بو خەلکی هینرا بیته دی، موستەحیلە بەو شیوایە بیت که هەندیک له گروپەکان ئەیلین: (هەر هەموو کۆچبەرەکان و پشتیوانان له دین

هه لگه پراونه ته وه ته نهها سیان نه بیته^(۱). نهوانه ی که هه موویان هه لده گه رینه وه و ته نهها سیان یان ده مینیتته وه خوی گه وره له باره یانه وه نافه رموی باشرین ئومه تیکن له بو خه لکی هینرایتته دی.

* په یامبه ری خواش ﷺ ده فهرموی: (لَا تَسُبُّوا أَصْحَابِي، فَوَ الَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ أَنَّ أَحَدَكُمْ أَنْفَقَ مِثْلَ أُحُدٍ ذَهَبًا، مَا بَلَغَ مُدًّا أَحَدِهِمْ وَلَا نَصِيفُهُ) واته: (جوین به هاوه له کانم مه دهن، سویند به وه ی نه فسی منی به دهسته گه ریه کیکتان به نه ندازه ی کیوی ئوحدو زیر ببه خشیت، ناگاته مشتیکی نهوان به لکو نیوه مشتیکیشی)^(۲)

* هه روه ها په یامبه ری خوا ﷺ ده فهرموی: (له رۆژی قیامه تدا بانگی نوح ده کریت نه ویش ده فهرموی: به لئی نه ی په روه ردگارم گویراپه لثم و له ژیر فهرمانی تۆم، خوا جل جلاله پی ده فهرموی: په یامه که ت گه یاند؟ نه ویش ده فهرموی: به لئی. که پرسیار له ئومه ته که ی نوح ده کریت: ئایا په یامه که ی پی گه یاندن؟ ده لئین: ئیمه په یامبه رمان بو نه هاتووه، نه وسات خوی په روه ردگار به نوح ده فهرموی: کی شایه تی گه یاندنی په یامه که ت بو ده دات؟ نوحیش ده فهرموی: موحه ممد و ئومه ته که ی، ئیتر نهوانیش دین و شایه تی بو نوح - علیه الصلاة والسلام - ده دهن، په یامبه ری خوا ﷺ فهرموی: نه مهش نهو فهرموده یه ی خوی بهرز و پیروزه که ده فهرموی: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ

(۱) (أصول الكافي) (۲/۲۴۴).

(۲) (صحيح البخاري: فضائل الصحابة، باب قول النبي لو كنت متخذا خليلا، حديث

(۳۶۷۳).

وَيَكُونُ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا ﴿[البقرة: ۴۳]﴾. واته: (ههروهه ها بهو شيويههش كردمانن به گهليكي ميانرهو، تا ببينه شايهت بهسهر مهردومهوه و پهيامبهريش ﷺ چوادير و شايهت بيت بهسهر نيوهوه). پاشان پهيامبهري خوا ﷺ له تهفسيري ئهم نايهتهدا فهرمووي: (الوسط: العدل) ميانرهو، ياني: دادگهر^(۱).

ههر لهو شتانهي كه بهلگهن لهسهر عهدهالهتي هاوهلاني پهيامبهري ﷺ به شيويههكي گشتي، ئهويهه كه زانايان پيى هستاون له پالفته كردني ئهو رپوايهتانهي وا هاوهلهكاني پهيامبهري ﷺ رپوايهتيان كردوه، دواي ئهو ههموه، كه چي يهك سهحابيان نه بينيوه تهنانهت تاكه درويه كيشي بهدهم پهيامبهري خواوه ﷺ كرديت، تهنانهت سهرياري دهركهوتني بيدعه له دوا دوايههكاني سهردهمي هاوهلاند، كه چي نابيني تاكه هاوهليكيش له نيو ريزي موستهديعهكان بوو بيت، ئهمهش بهلگهيه لهسهر ئهوهي كه خوا ههليبزاردوون و ههليچنيوون بو هاوهليتي پهيامبهريهكهي ﷺ^(۲).

(۱) (صحيح البخاري: كتاب التفسير، باب و كذلك جعلناكم امة وسطا، حديث (۴۴۸۷)).
(۲) عهبدوللای کورې مهسعود نه لئ: (خوای گهوره تهماشای دلئ ههموو بندهكاني کرد، بيني دلئ موحههمد چاکترين دلئ نيو بندهكانه، بويه بوخوئ ههليبژارد و ئهرکي گهياندي پهيامهكهي پي سپارد، پاشان تهماشای دلئ بندهكاني خوئ کرد بيني دلئ هاوهلهكاني باشتري دلهكاني نيو بندهكانيتي، بويه کردني به وهزيري پهيامبهريهكهي و له پیناوی دینهكهي خوین ددهنه کوشت... ت.و. رواه الامام أحمد في (مسند) (۳۷۹/۱)، وقال العلامة أحمد شاکر (اسناده صحيح). (المسند بتحقيقه رقم (۳۶۰۰)، وقال المحدث العلامة الألباني في (تخريج الطحاوية ص ۴۷۰): (حسن موقوفا، أخرجه الطيالسي و أحمد وغيرهما بسند حسن، وصححه المحاكم و وافقه الذهبي، واشتهر على الألسنة مرفوعا، وفي سنده كذاب، والصحيح وقفه، وهما مخرجان في (الضعيفة) (۵۳۲-۵۳۳)).

هەروەها پێویستە ئاگاداری شتێکی زۆر گرنگ ببین، ئەویش ئەوەیە کە هەر کەس عادل بێ ئەو ناگەیەنێ کە ئەبێ مەعصومیش بێ، ئێمە راستە ئەلێن ھاوولانی پەیامبەر ﷺ عادلن، بەلام هەرگیز نالێن مەعصومن ئەوانیش مەرۆڤن، پەیامبەری خواش ﷺ دەفرمویت: (هەموو ئادەمی زادێک زۆر هەڵە دەکات) ^(۱) جا ئەوانیش ئادەمی زادن هەڵە دەکەن و دەشپێکن، ئەگەر چی هەڵەکانیان لە دەریای چاکەکانیان نوقم بوو، پەزای خوا لە هەموویان بێ و پازیان کا.

* عەللامە ئێن عەبدولبەر: دەلێ: (هەموو ئەهلی هەقی نیو موسلمانان کە ئەهلی سوننە و جەماعەن، یە کەدەنگن لەسەر ئەوێ هەر هەموویان عادلن) ^(۲)

* ئێن حەجەری عەسقەلانی: ئەلێ: (هەموو ئەهلی سوننەت کۆکن لەسەر عادلێتی هەموویان، کەسێش پێچەوانە ی ئەمە ی نەگوتوووە تەنها هەندێک لە موبتەدیعەکان نەبێ) ^(۳).

بە هەمان شێوە: ئەلعێراقی، و جوهینی، و ئێن سەلاح، و ئێن کەسیر و ئەوانی تریش ئیجماعی موسلمانانیا هێناوەتەو لەسەر ئەوێ کە ھاوولانی پەیامبەر ﷺ هەر هەموویان عادلن ^(۴).

(۱) مسند أحمد: (۱۹۸/۳).

(۲) الاستیعاب: (۸۰/۱).

(۳) الاصابة: (۱۷۰/۱).

(۴) أنظر تفصيل ذلك في كتاب: (عدالة الصحابة رسول الله في الكتاب والسنة) باب الرابع،

مبحث: عدالة الصحابة.

* خهتییی بهغدادی دهلی: (گریمان هیچ لهو شتانهی که باسمان کرد^(۱)، نه له لایهنی خوا و نه له لایهنی په‌یامبه‌روهه ﷺ له بارهوه نه‌گوترا‌یی، ئە‌ه‌وا ئە‌و حال و باره‌ی که تییدا بوون؛ هەر له کۆچ‌کردن و جیهاد کردن و سه‌رخستنی په‌یامبه‌ر و ئیسلام و فیدا‌کردنی گیان و مال و سامان و ک‌وشتاری باوک و برا و د‌ل‌س‌و‌زیان بۆ دین و به‌ه‌یزی ئیمانیان و یه‌قینیان؛ هەر هه‌موو ئە‌مانه ئە‌وه یه‌ک‌لا ده‌که‌نه‌وه که هاوه‌لان عادلن و پاکن و، که ئە‌مانه باشت‌رینی نی‌و هه‌موو ئە‌و عادل و پا‌کانه‌ی د‌و‌ای خ‌و‌یانن که د‌ی‌ن بۆ هه‌تا هه‌تایه^(۲).

* * *

(۱) مه‌به‌ستی ئە‌و به‌ل‌گانه‌یه‌ وای با‌سی کرد‌وه که به‌ل‌گهن له‌سه‌ر عه‌داله‌تی هاوه‌لان.

(۲) (الكفاية في علم الرواية) ص ۹۶.

بہشی دووہم

کئ تانہ لہ عہد الہتی ہا وہ لآن دہ دات؟
- رہ زای خویان لی یئت -

باسی یه کهم

تانه وهشیته کان چیان دهوی له هاوهلانی موحه محمد ﷺ ؟

دهتوانین تانه وهشیته کان له هاوهلانی په یامبهر ﷺ بکهین به دوو به شهوه: بهشی یه کهم: ئەوانه‌ی تانه‌یان لیده‌دهن به هۆی شو بهیه کهوه که لییان وه شاهه تهوه - ئەوانه‌ی که پیشتر باسماں کردن -، ههروه‌ها به هۆی سه‌رلیشیواندنی زانای خراپه‌وه. بهشی دووهم: ئەوانه‌ی تانه‌یان لیده‌دهن، به هۆی ئەوه‌ی که ئەوان گوازه‌ره‌وه‌ی ئەم دینه‌ن - گوازه‌ره‌وه‌ی قورئان و سوننه‌تن - جا که متمانه‌مان به گوازه‌ره‌وه‌کانی قورئان و سوننه‌ت نه‌بوو به هه‌مان شیوه متمانه بهو شتانه‌ش ناکه‌ین که بۆمان‌ی ده‌گوازه‌وه، به هۆی بوونی ئەو ئەگه‌ره‌ی که زیادیان خست‌بیته سه‌ری یان لییان کهم کرد‌بیته‌وه، ئەمه‌ش به هۆی نا عادل‌بانه‌وه، ئا ئەمه‌یه مه‌ترسیه‌ راسته‌قینه‌که، چونکه ئەنجامی کۆتایی بریتیه له تانه‌دان له دینی خوا به هۆی نه‌بوونی متمانه به گوازه‌ره‌وه‌که‌ی. ئەبو زورعه‌ی رازی: - له چهند دپ‌رێکدا که گه‌ر به ئاوی ئالتونیش بنوسری هه‌ر زۆر نییه - ده‌لی: (ئه‌گه‌ر که سیکت بینێ تانه له هاوه‌لانی په‌یامبهر ﷺ ده‌دات ئەوه بزانه زیندیه، چونکه قورئان لای ئیمه هه‌قه و سوننه‌تیش به هه‌مان شیوه، ئەه‌ی ته‌نها گوازه‌ره‌وه‌ی قورئان و سوننه‌ته‌کان هاوه‌لانی موحه‌ممدن ﷺ، ئەوانه ده‌یان‌ه‌وی شایه‌ته‌کاغان بریندار کهن به‌لکو قورئان سوننه‌ت فه‌هل بینێ، بۆیه بریندار کردنی ئەوان په‌واتره وئا ئەوانه زیندیقن) (۱).

باسی دوه‌ه‌م

ئه‌و تاقم و گروپانه که تانه‌یان له‌عه‌داله‌تی هاوه‌لان داوه
له‌گه‌ل به‌لگه‌کانیان

ئه‌وانه‌ی تانه له‌عه‌داله‌تی هاوه‌لانی په‌یام‌بهر ﷺ دده‌ن چوار تاقمن:

تاقمی یه‌که‌م: شیعه^(۱).

تاقمی دووه‌م: خه‌وارج^(۲).

(۱) به‌گوشراوی وه‌پوختی: ئه‌وانه‌ن که زیاده‌ره‌وی ده‌که‌ن له‌خانه‌واده‌ی په‌یام‌بهر ﷺ، خیاڵه‌ت و ئیمامه‌ت ته‌نها له‌خانه‌واده به‌ریزه‌که‌ی په‌یام‌بهردا ﷺ کورته‌ه‌لدینن، فه‌زلی ئیمامی عه‌لی دده‌نه‌ سهر هه‌موو هاوه‌لاندا ﷺ. له‌ریوایه‌تی سه‌حیحه‌ترین و ناودارترین کتییان -که کافیه و خوا یاری به‌تایبه‌ت له‌نامیلکه‌یه‌کدا باسی لیه‌ ده‌که‌ین-: ئه‌بویه‌کر و عومهر و عوسمان و عایشه و هه‌فصه به‌کافر ده‌زانن، به‌لکو هه‌موویان؛ هه‌روه‌ک له‌ریواته سه‌حیحه -ناسه‌حیحه- کانی خۆیان هاتوه‌ ئه‌لی: (هاوه‌لان هه‌موویان هه‌لگه‌راونه‌ته‌وه ته‌نها سیان نه‌بی)، به‌هه‌وتیش هاتوه‌، هه‌روه‌ها قورئان به‌ده‌ستکاری کراو ده‌زانن. له‌پرووی قه‌ده‌ره‌وه دیدوب‌زچونیان وه‌کو قه‌ده‌ریه‌کان وان..

پێیان ده‌گوتریت شیعه (لایه‌نگر - پشتگیر - سه‌رخه‌ر) به‌هۆی لایه‌نگریان بو ئال و به‌هیت، پێشیان ده‌هوتریت (رافضة - ره‌فزه‌کر) چونکه ره‌فزی زه‌یدی کوپی حوسه‌ینی کوپی عه‌لی کوپی ئه‌بو تالیبیان کرد، کاتیک پێیان وت چی ده‌لتی له‌باره‌ی ئه‌بویه‌کر و عومهره‌وه؟ ئه‌ویش ستایشی کردن و وتی: ئه‌وه دوو وه‌زیره‌که‌ی باپیری منن -یانی په‌یام‌بهر ﷺ-، ئه‌وه‌بوو پشتیان تیکردو و ره‌فزیان کرد، بۆیه ناوهران رافیه‌هه‌ندیک ئه‌لین: ره‌فزه‌کر ته‌نها به‌وانه‌یان ته‌وتری، که به‌ناشکرا هاوه‌لان به‌کافر ده‌زانن و جنتیان پێ دده‌ن، ئه‌مه‌ش رای په‌سه‌نده. (وه‌رگیر)

(۲) ئه‌وانه‌ن که خروجیان کرد له‌ئیمامی عه‌لی ﷺ، هه‌رکه‌س تاوانیککی گه‌وره‌ بکات به‌کافری ده‌زانن و ئه‌لین: به‌هه‌تا هه‌تایی له‌دۆزه‌خدا ده‌میتێته‌وه، هه‌روه‌ها ده‌سه‌لاتداری فاسق به‌

تاقمى سىيەم: نه واصب^(۱).

تاقمى چوارەم: موعتەزىلە^(۲).

به لگه كانيان بو تانه دانيان له هاوه لانی په يامبەر ﷺ ئەمانەن:

يه كهەم: تاوان له هەندىك له هاوه لانی په يامبەر ﷺ وهشاهەتەوه.

دووەم: ئەلێن: هەيه له هاوه لانی به دەقى قورئان و سونەت موناڤىقه.

سىيەم: ئەلێن: كهوتمان عەدالەت ئەبى يەكسانى پله و پايه هەبى: جا مادام

لاى هەموومان يەكسانى پله و پايه نيه، ئەوا به هەمان شيوە عەدالەتیش نيه.

كافر دەزانن بۆيه خروج لێکردنى به حەلال دەزانن، هەروەها ئەمانیش ئىمامى عەلى و موعاوياً = عەمرو ئەبو موسايان به كافر دەزانى، حرورىەيشيان پى دەگوترىت - شوئىيەكە نزىك كوفە - چونكه كاتىك خروڤيان كرد له ئىمامى عەلى ﷺ دەرچوون بو ئەو جىڭايە هەروەك پىشتەر نووسەر باسى لێوه كرد. (وەرگێڕ)

(۱) پىشتەر نووسەر پىناسەى كردن.

(۲) ئەمانیش تاقمىنك شوئىيەكە وتوى (واصلى كورى عەتان) برۆايان به ناوه كانى خوا جل جلاله هەيه به لām برۆايان به سىڤاتە كانى نيه، ئەلێن: خوا زانايە و بى زانستە، حەكىمە و بى حەكىمەتە، به توانايە و بى توانين و ئەلێن قورئان دروست كراوى خوايه نەك وتە و فەرموودەى خوا، له بارەى قەدەر شەوه دەلێن مرۆڤ نازادە چى بكات دەيكات سەربەخۆ له قەزا و قەدەرى خوا به پىچەوانەى جەهەمى كەنەوه هەر بۆيه پىيان دەوترىت قەدەرىەكان، هەروەها برۆايان به كەرامات نيه، بۆيهش پىيان دەوترى (المعتزله - دووره پەرێزگر)، چونكه ئەم (واصله) له مەجلىسى حەسەنى بەصرى دادەنيشت، كاتىك حەسەن باسى ئەوى كرد كه هەركەس تاوانىكى گەوره بكات ئەوا ئىمانەكەى ناتەواوە و پىي كافر نابى، واصلى كورى عەتا وتى: نەخىر بەلكو (منزلة بين منزلتين) جىڭايەكى نىوان هەردوو مەنزىلگاكە، كه مەبەستى بەهەشت و دۆزەخە، نە دۆزەخى يە، نە بەهەشتىيە به لām دواى هەر دەخىتە دۆزەخەوه، ئىتر وازى له مەجلىسى ئىمامى حەسەن: هێنا، بۆيه ناوێران (المعتزله). (وەرگێڕ)

چوارہم: ئہ لَئِن: ہیچ بە لگە یەک نییە لە سەر عەدالەتی ھەموو ھاوہ لانی

پە یامبەر ﷺ.

خولاسە ی وە لامی ئەم بە لگە لاوازە بەم شیوە یە:

* سە بارەت بەو ی: ھە ندیک یان تاوانی کردووە !!

ئیمە باسی ئەو ھەمان کرد کە تاوان کردن زیان بە عەدالەتیان ناگە یە نیت،

بە لکو ئہ لَئِن: عادلن و مە عصوم نین.

* سە بارەت بەو ی: (ھاوہ لانی ھە یان بوو مونا فیک بوو) !!

ئە مەش راست نییە، مونا فیک بە ھاوہ لانی حساب نا کرێ، چونکە پێناسە ی

سە حا بی بریتی یە: لە ئەو کە سە ی گە یشت بیتی پە یامبەر ﷺ ئیمانی پێھێنا بی و

لە سەر ئیمانی ش مرد بی، جا مونا فیکە کان نە ئیمانیان ھێناو و نە لە سەر

ئیمانی ش مردوون، ھەر بۆ یە ئەم پێناسە نایان گرتتە وە.

* سە بارەت بەو ی کە دە لَئِن: (کە وتمان عەدالەت، ئە بی لە پلە و

پایە شدا یە کسان بن):

ئە مەش راست نییە و پێویستی ش نا کا، بە لکو ئیمە ئہ لَئِن عادلن و

ھە ندیک یان لە ھە ندیک ی تریان با شترن جا ئە بو بە کر لە ھە موو ھاوہ لانی

پە یامبەر ﷺ با شتر، ئینجا عومەر، ئینجا عوسمان، ئینجا عە لی، ئینجا باقی دە

مژدە پێ دراو کە، پاشان ئە ھە لی بە در، پاشان ئە ھە لی بە یعە ی ریزوان و ئا بە و

شیوہ یە، مە بە ست ئەوہ یە ھاوہ لانی لە پلە و پایە دا وە کو یە ک نین، ھە روە ک خوا -

سبحانہ - دە فەر موی: ﴿ وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ

مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلِ أُولَئِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلِ أُولَئِكَ وَعَدَ اللَّهُ الْحَسَنَ

وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿ (الحديد: ۱۰).

واته: ئهوه چیتانه وا هیچ نابەخشن له پټی خوادا، خو میراتی ئاسمانه کان و زهوی و ئهوهشی له نیویاندایه بو خوا ده میټیتهوه، چون یهك نین ئهوانهتان كه له پيش پزگاریی مهككه دا مالى بهخشیوه و جهنگاون، چونكه ئهوانه پلهو پایهیان زور گهوره تره لهوانه ی كه دواى پزگاریی مهككه مال و سامانیان بهخشیوه و جهنگاون، به ههردوولا خوا بهلینى بهههشتى داوه وه خوا ئاگاداره بهوهی كه ده یكه.

جا ئه گهر په یامبه ران له فەزل و پله و پایه دا وه کویهك نه بن، ههروه کو خواى گهوره ده فهرمویت: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ فَاذْكُرُوا مَا كُنْتُمْ عَلَيْهِمْ﴾ [البقرة: ۲۵۳]. واته: (ئهو په یامبه رانه ی كه باسکران پټزی هه ندیکیانمان داوه به سهر هه ندیکی تریاندا).
ئهو هاوه لانیس به هه مان شیوه وه کو یهك نین.

* سه بارهت به وهی كه ئه لێن: (به لگه یهك نییه له سهر عه داله تی هه موو هاوه لانی په یامبه ر ﷺ):

له وه پيش هه ندیک به لگه مان له قورئان و سوننهت هینایه وه له سهر عه داله تیان.

بیگومان ئه وانیش هه ندیک به لگه یان هیناوه ته وه.

به لام ئیمه پيش ئه وهی باسی ئهو به لگانه یان بکهین، باسی ئهو فهرمايشته ی خواى بهرز و پیرۆز ئه کهین كه ده فهرموى: ﴿هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَسْلَمُ تَأْوِيلُهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ﴾ {آل عمران: ۷}.

واتە: (ئەو خۆیە قورئانی ناردووەتە خوارەووە بۆت، ھێندیکى پۆشن و موھکەمن، ئەو ئایەتە بھەرەتی قورئان، ئەوانى تر ئایەتانیکن مەبەستەکانیان پۆشن نین و مۆتەشاییھن، جا ئەوانەى کە دلیاندا لاری و لادان ھەبە دواى ئەو ئایەتە قورئان دەکەون کە مۆتەشاییھ و ھاوشیۆھن، بۆ تیکدانى بیروباوەرى موسلمانان و بۆ پافەکردنى بە ئارەزوى ناپاکى خۆیان، لە ھالەتیکدا کەس پافە کردنى نازانى تەنیا خوا نەبێ، وە دامەزراوان لە زانستدا ئەلین: ئیمە بیرومان ھیناوە بە ئایەتی مۆتەشاییھ، ھەمووی لە پەرورەدگارمانەوہیە، بەراستی بیجگە لە خاوەن ژیریى و بیرەکان نەبێ بیر ناکەنەوہ لە قورئان).

جا ئەوانەى باس لە ناعەدالەتی ھاوەلان دەکەن کۆمەڵیک شوپەھیان پییە ھەم لە قورئان و ھەم لە سوننەت.

ئێستاش دەپۆینە سەر باسى ئەو گومان و شوپەھانە و بەر پەرچى دەدەینەوہ:

بەشى سىيەم

ھەندىك گومانى سەر ھاۋەلان
رەۋاندنەۋەيان

شوبهه ی یه کهم

فهرموده که ی په یامبه ر له سهر چهوز

ئه لئین: په یامبه ری خوا فهرمویه تی: (خه لکانیک دین بو لام، ده یاناسمه وه و ده مناسنه وه، پاشان به توندی له چهوزه که دوور ده خرینه وه، منیش ئه لئیم: هاوه له کانم، پیم ده گوتری: تو نازانی دوی تو چیان کرد)^(۱).

ئهم فهرموده یه چه نندین ریگا و چه نندین ریوایه تی هه یه:

له وانه: (من له سهر چهوزم چاوه ری ده کهم بزائم کی له ئیوه دی بولام، به لام خه لکانیکم لی ده برین، منیش ئه لئیم: ئهی پهروه ردگارم، له منن و له ئومه ته که ی منن، پیم ده لئین: ئایا نه تزانی دوی تو چیان کردوه؟ سویند به خوا دوی تو ئه ونده ی نه برد هه لده گهرانه وه له دینی خو یان.

ئین ئه بی موله یکه - که هه والخوانی فهرموده که یه - وتی: ئهی پهروه ردگارا په نات پی ده گرین له وه ی هه لکه ریینه وه)^(۲).

و ریوایه تی دووه م: (ئه من پیشتان ده کهوم و له پیشتانه وه له سهر چهوزه کهم، خه لکانیک دین به لام لیم ده برین، ئه لئیم: پهروه ردگارم، هاوه له کانم، هاوه له کانم، پیم ده گوتری: تو نازانی دوی تو چیان کرد)^(۳).

بو وه لامی ئهم شوبهه یه ش:

(۱) صحیح البخاری: کتاب التفسیر، باب کما بدأنا أول خلق نعيده (۴۷۴۰).

(۲) صحیح البخاری: کتاب الرقاق، باب حدیث فی المحوض (۶۵۹۳).

(۳) صحیح مسلم: کتاب الطهارة، باب استحباب اطالة الغرة حدیث (۲۴۹).

په كه م: مهبهست له هاوهل ليردا ئهو مونافيكانه ن كه له سه رده مي پيامبه ردا ﴿﴾ خويان به موسلمان پيشانداوه، ههروه كو خواي گه وړه ده فرموي: ﴿إِذَا جَاءَكَ الْمُنْفِقُونَ قَالُوا أَتَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَكَاذِبُونَ﴾ {الصفون: ۱}. واته: (ئهي پيامبه ر كاتي ك ده غه ل و دو وړه كان بينه لات، ده لين: شايه تي ده دهين كه به راستي تو پيامبه ري خوايت و خوا خوي ده زاني كه تو پيامبه ري ئه وي، خواش شايه تي ده دات كه ئهو مونافيكانه دروزن).

جا ئه مانه لهو مونافيكانه ن كه پيامبه ري خوا ﴿﴾ پي ئه زانيون، ههروه ك خواي مه زن ده فرموي: ﴿وَمَنْ حَوْلَكَ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنْفِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى الْأُنْفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَعَدَ لَهُمْ مَرْتَبٌ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابٍ عَظِيمٍ﴾ {النحه ۱۰۱}. واته: (لهو عه ربه ده شتیه كانه ي كه له ده ورو به رتاندان مونافيكاني ك هه ن وه هه ندي له خه لكي مه دينه ش له سه ر دوو پروبي راهاتوون و زرنگن لهو باره يه وه، تو نايانناسي ئيمه چاك ده يانناسين، ئه وانه دوو جار سزايان ده دهين، دواتریش ده گه ريندرينه وه بو سزايه كي گه وړه). جا ئا ئه وانه لهو مونافيكانه ن كه پيامبه ر ﴿﴾ وايد ه زاني له سه حابه كاني ئه ون، به لام واش نه بوون.

دووه م: مهبهست پييان ئه وانه ن كه له دواي وه فاتي پيامبه ري خوا ﴿﴾ هه لگه راونه ته وه، ئه وه بوو زوريك له عه ربه دواي وه فاتي پيامبه ر ﴿﴾ هه لگه رايمه وه، بويه ئا ئه مانه ن كه پيامبه ري خوا ﴿﴾ ده فرموي: (هاوه له كانم، پي ئه ده وتری: تو نازاني دواي تو چيان كرد هه ركه به جيانت هيشت دواي تو هه لگه رانه وه).

سییه م: مهبهست پی: واتای هاوه له به شیوهی گشتی، یانی: ههر کهسی هاوه لی و هاوپیته تی په یامبهری خوا ﴿﴾ کردبی با ئیمانیشی نه هیئا بی، نه مانه مانای هاوه له روی زاراویه وه نایانگریته وه، به لگهش بو نه مه نه وه یه، کاتیک سهرۆکی مونا فیه کان عه بدوللای کوری ئوبه ی کوری سه لول وتی: ﴿لَیْن رَّجَعْنَا إِلَى الْمَدِیْنَةِ لَنُخْرِجَنَّكَ الْأَعْرَضُ مِنْهَا الْأَذَلَّ﴾ [النفاقه: ۸]. واته: ههر که گه پراینه وه بو مه دینه با ده سه لاتدار و به ریزه کان، لات و بی ریزه کان وه دهرنی. نه م قسه یه یان بو عومه ر گپراهه وه، وتی: نه ی په یامبهری خوا ﴿﴾ ئیزن بده با له گه ردنی نه م مونا فیه بده م، په یامبهری خوا ﴿﴾ فهرمووی: (نا وازی لی بیته، با خه لك نه لئین موحه مه د هاوه له کانی خوی ده کوژیت) (۱).

ده بینی په یامبهری خوا ﴿﴾ ده یكات به هاوه لی خوی، نه مهش له سهر واتا زمانه وانیه که ی نه ك زاراویه که ی، چونکه عه بدوللای کوری سه لول سهرۆکی مونا فیه کان بووه وله و که سانه یه وا خوا ریسوای کرد ونیفاقه که ی ناشکرا کرد.

چواره م: پی نه چیت مهبهست له ووشه ی (هاوه له کانم) هه موو نه و که سانه بیت که هاوه لی تی په یامبهری خوا ﴿﴾ ده کهن له گرته بهری ریگا که ی په یامبه ر، نه گهر چی نه شیان بینی بیت، به لگهش بو نه مه ریوایه تی: (نومه ته که م)، یان (ته وانه نومه تی منن) ه.

سه باره ت به و ووته یه ی په یامبه ر ﴿﴾: (ده یاننا سه وه)، په یامبهری خوا ﴿﴾ خوی پونی کردۆته وه که نه م نومه ته ده ناسیته وه، وتیان: قوریان چون

(۱) صحیح البخاری: کتاب التفسیر، باب قوله ﴿سواء علیهم أستفرت لهم﴾ حدیث

دهيانناسيهوه و نه شيانت بينيوه؟ فەرموي: (به شوينه واري دهست نويژه كانيانهوه دهيانناسيهوه)^(۱).

ههروهها ئهوهي كه ئهمه پشت راست دهكاتهوه، تيگه يشتنه كه ي ئين ئه بي موله يكهيه -هه والخواني فەرموده كه - كاتيک كه ئه لیت: (خوايه گيان په نات پي ده گرین له وهی هه لگه پيښه وه) كه چي له تابعينه.

دواي ئه وهش ئهم فەرمودهيه نه خه وارج و نه نه واسب و نه موخته زيله، هيچ كام له مانه نه يان كرده ته به لگه، ته نها شيعه نه بيت، بو هه لگه پرانه وهی هاوه لانی په يامبەر ﷺ كرده يانه ته به لگه.

ئهو كات پييان دهوتری: ئه ي باشه چي عه لی و حه سەن و حوسه ين و ئه وانی تريش له ئه هل و به يتي په يامبەر ﷺ له و هاوه لانه ده رده كات؟ چي ريگره له وهی كه ئه مانيش له وانه بن وا هه لگه راونه ته وه؟

(۱) (صحيح مسلم): كتاب الطهارة، باب استحباب اطالة الغرة والتحجيل في الوضوء، حديث (۲۴۹). ئهمهش دهقه كه يتي: له ئه بي هه ره يره وه ده لي: په يامبەري خوا ﷺ هات بو گوستان و فەرموي: السلام عليكم، مالي گه لي ئيمانداران، ان شاء الله ئيمهش پيتان ده گه ين و پيم خوش بوو براكانان ببينايه) وتيان: بو ئه ي په يامبەري خوا ﷺ ئه ي ئيمه برات نين؟ فەرموي: ئيوه هاوه لي منن، براكانان ئه وانه كه هيشتا نه هاتوون، وتيان: ئه ي په يامبەري خوا ﷺ چون كه سانيك له ئوممه ته كه ت ده ناسيه وه كه هيشتا نه هاتوون، په يامبەر ﷺ فەرموي: (نايا نه گه ر پياويك ئه سپيكي هه بيت نيوجاواني سپي و له په له كاني دا سپي تي هه بيت، له نيوان كومه له ئه سپيكي ره شي زوردا نانسرينه وه؟) وتيان: به لي قوربان ده ناسرينه وه. ئه ويش فەرموي: (ده ي ئه وانش به نيوجاوا سپي و په ل سپي به شوينه واري دهست نويژه وه دين و من له پيشيانه وه له سه ر حه وزه كه م، جا خه لكانيك له حه وزه كه م به توندي دوور ده خرينه وه، هه ره كو چون حوش تري سه رليشيو او پراگه نده ده كريت، بانگيان ده كه م: ده ي وەرن، به لام پيم ده ووتريت: به راستي ئه وانه دواي گوړان. منيش ده ليم: (ئهو لاتر بچن، نه ولاتر بچن).

به لām ئیمه هه رگیز ئه وه نالین، حاشا و دوور له وان، ته نانه ت ئیمه ئه وان به ئیمام ده زانین و ئه لنین به هه شتین، ههروه کو په یامبه ری خوا ﷺ له باره ی عه لیه وه ﷺ فهرمویه تی - کاتیک له سه ر کیوی (حیراء) بوون-: جیگیر به ئه ی (حیراء) ئه وه ی له سه ر پشتی تویه په یامبه ر و صدیق و شه هیده^(۱). جا له وکاته عه لیش ﷺ له گه ل په یامبه ری خوا دا ﷺ بوو بویه له ئه هلی به هه شته.

ههروه ها له په یامبه ری خوا وه ﷺ سابت بووه که فهرمویه تی: (حه سه ن و حوسه ین گه وه ی گه نجانی به هه شتن)^(۲).

ئه گه ر په فز که ره کان وتیان: ئه بویه کر و عومه ر و ئه با عویه یده، باقی هاوه له کانی تری په یامبه ر ﷺ، له وانن که له هه وزی په یامبه ر ﷺ په را گهنده ده کرین؟ ئه وکات چی رپگرێ نه واصله کانه که بلین: عه لیش به هه مان شیوه له و که سانه یه که له هه وز دوور ده خرینه وه.

خۆ ئه گه ر ووترا: عه لی فه زله کانی باسکراون و چه سپاون؟

ئه وکات وه لām ده درینه وه: ئه ی جا فه زلی له وه زۆتر بۆ ئه بویه کر و عومه ر باسکراون و چه سپاون.

شوبه هکی دووه م

خوا ی گه وه مه دحی هه موو هاوه لانی نه کردوه

(۱) صحیح مسلم: کتاب فضائل الصحابة، باب فضائل طلحة والزیر (۲۴۱۷).

(۲) سنن الترمذی: کتاب المناقب، باب مناقب الحسن والحسین حدیث (۳۷۶۸). سنن ابن

ماجه: المقدمة باب فضل علي بن أبي طالب حدیث (۱۱۸). مسند أحمد حدیث (۱۰۶۱۶).

له سهر نهو فهرمايشته ی پوره ردگار که ده فهرموی: ﴿ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴾ [الفتح: ۲۹].

واته: (موحه ممد نيژدراوی خوايه و نهوانه شی له گهلیدان زور توند و تیژن بهران بهر بی باوه ران و به بهزه بی و میهره بانن بهرام بهر یه کتری، دهیان بینیت خه ریکی کرنوش و سوژده بردنن، هیوایان به دهسته یینانی بههره و پهزای خوايه، نیشانه یان وا به ناوچاویانه وه له نه نجامی سوژده بردنیا و عیبادهت کردنیا، جا نه مه نمونه و وه سفیانه له ته وراتدا، نمونه شیان له نینجیلدا وه کو پوه کیك (کشتو کالیک) وایه تازه چه که ره ی کردبی و سهوز بوییت، نه نجا چه که ره که ی به هیژ کردبی و قایم بووی و جا پاوه ستابی له سهر لاسکه ریک و قنجه که ی، نه وهنده جوان بی جوتیاره کانی سه رسام کردبی، نه م وه سفه بو نه وه یه خوا کافرانی پی داخ له دل بکات، جا خوا به لیئی داوه بهوانه یان باوه ریان هیئاوه و کرده وه ی چاکه یان نه نجام داوه، به لیخوشبوون و پاداشتی گه و ره).

پووکه شی ثایه ته که مه دحکردنی هاوه لانی په یام بهره ﷺ، به لام خوا ی پوره ورده گار هه ووه کو لهو ثایه ته ی که پیشت باسمان کرد ده فهرموی: ﴿ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ ءَأَمَّنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴾ [آل عمران: ۷].

جا ئەوانە پۆشیشتوون بۆ دوا ووشەکانی ئەم ئایەتە، خوا دەفەرموی: ﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ﴾. ئەلێن: ﴿مِنْهُمْ﴾ (مِنْ) لێردا بۆ: هەندیک (کەمیک)ە، کە (مِنْ) لێردا بە مانای هەندیک هاتبێت، ئەوا بەم شیوەیە لێدی (جا خوا بەلێنی داو بە هەندیکیان لەوانە باوەریان هێناوە و کردەوی چاکەیان ئەنجام داوە...)، کەواتە ئەم ئایەتە هەندیکیان دەگریتهوه و ئەوانی تریان نەخێر.

ئەمەش بۆ سەر لێ تێکدانه و درۆیه، تەنانەت هەندیکیان لەوەش زیاتر سنووری بەزاندووە و یەكدهنگی موفەسیرهکانی هێناوەتەو^(۱) کەسەر ئەوەی کە ﴿مِنْهُمْ﴾ لێردا بۆ هەندیک (کەمیک)ە، یانی: بەلێنی بەهەندیکیان... ئەمەش دیسانەوه درۆیه لە زۆر پوهوه:

یەكەمیان: (مِنْ) لێردا لەسەر رای زانایانی تەفسیر بۆ (هەندیک) بەکار نەهاتوو. بەلکو ﴿مِنْهُمْ﴾ لێردا بۆ یەكێك لەم دوو واتایە بەکار هاتوو:

واتای یەكەم: لە پەگەز و شیوەی ئەوان (هاورەگەزی و هاوشیوەیی): هەرودەکو خوا دەفەرموی: ﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأُحِلَّتْ لَكُمْ الْآَنَقَمُ إِلَّا مَا يُنْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾. واتە: -حەج ئەوەبوو کە باسکرا- جا ئەوەی سنوورەکانی خوا بپاریزێت و بە گەورەیان دابنێت پزیران لێبگریت، ئەوە چاکترە بۆی لای پەرورەدگاری، و گوشتی نازەل -مەر و بزن و مانگا و وشتەر- حەلال کراوە بۆتان جگە لەوانە کە بۆتان

(۱) (ئەم هەتدیت) للمتشیع التیجانی (۱۱۷).

باس ده كرى و قەدەغە كراوه، كەواتە خۇتان لە پىسەكان لە جوړى بته كانى
بپاريزن، هەروەها خۇتان دوور بگرن لە قسەى درۆ و هەلبەستراو و نارهوا.

جا خواى گەوره مەبەستى ئەو نىيە كەوا خۆمان لە هەندى پىسى بپاريزن
و لە هەندىكى تريشى نەخېر خۆمان بە دوور نەگرن، بەلكو خوازراوه و داوامان
لێكراوه كە خۆمان لە هەموو پىسىەكان بە دوور بگرن، بۆيە ئەو فەرمايشتەى
خوا كە دەفەرموى: ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾ واتە: خۇتان لە پىسى بە
دوور بگرن لە هاوشىۆه كانى ئەم پىسىانە.

واتاى دووهم: يان ئەو تانى (مِنْ) لێرەدا بۆ تەئكىد بى، هەروەكو ئەو
ئايەتەى كە خوا - دەفەرموى: ﴿وَنَزَّلْنَا مِنَ الْقُرْآنِ مَاهُو شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ
الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا﴾ واتە: (لەم قورئانەدا دەنيرنە خوارەو ئەو ئەو كە هۆى شىفا
و ڕەحمەت و ميهربانىيە بۆ ئيمانداران، بەلام بۆ ستمكاران هېچ زىاد ناكات
بېجگە لە خەسارەت مەندى نەييت).

ئەمە يانى ئەو نىيە كە قورئان هەندىكى شىفا بىت و هەندىكى ترى و
نەبى، هەرگيز، بەلكو قورئان هەر هەمووى شىفا و ڕەحمەتە. جا ﴿مِنْ﴾ لێرەدا
بۆ جەخت كردنەو و تەئكىد كردنەو، واتە: بە تەئكىد قورئان هەر هەمووى
شىفا و ڕەحمەتە، ئەم ئايەتەش بە هەمان شىۆه.

كەوابو ئەو ئەو كە خواى پەروردگار دەفەرموى: ﴿مِنْهُمْ﴾ واتە: لە
هاوشىۆه كانيان، يان بە واتاى: تەئكىد كردنەو لەسەريان ڕەزاي خوا لە هەموويان
بىت.

دووہ میان: دواى ئه وهش با ته ماشايه کى سياقيکى ئايه ته که بکهين، هه
 هه مووى مه دحه و هيچ سه رزه نشتيکى بو هه نديکيشيان تيدا نيه، به لکو
 مه دحى هه موويانى کردووه، ههروهك خوا خوى ده فهرموى: ﴿أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ
 بَيْنَهُمْ تَرْنَهُمْ رُكَّاعًا سَجَدًا﴾ ده بينى ته زکيهى روکeshيان ده کات به کپنووش بردن و
 رکوع بردن و ملکچ بوون، پاشان ته زکيهى هه ناويان ده کات و ده فهرموى:
 ﴿يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا﴾ واته: (هيوايان به ده سه تهينانى به هره و په زاي
 خوايه) نهك وهك ئه وهى که له بارهى مونا فقهه کانه وه ده فهرموى: ﴿إِنَّ الْمُتَّقِينَ
 يُخَدِّعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِّعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كُسَالًا يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا
 قَلِيلًا﴾ واته: (به راستى مونا فقهه کان ده يانه وي خوا بخه له تينن که چى خوا
 خه له تينه رى ئه وانه، هه کاتيکيش ههستن بو نويز به ته مبه لى و سستى
 هه لدهستن، روپامايى بو خه لك ده کهن و زور کهم يادى خوا ده کهن).

ته ماشاکه چۆن وهسفى مونا فقهه کان ده کات، ته زکيهى دل و هه ناويان
 ناکات، به لکو به دروشيان ده خاته وه، له کاتيکدا له روکeshدا له گهل ئيمانداران
 نويز ده کهن، به لام هاوه لانى په يامبه ر ﴿خودا ده فهرموى: (هيوايان
 به ده سه تهينانى فهل و په زاي خوايه).

هه بويه گووتهى: ﴿مِنْهُمْ﴾ له بو په گه زى ئه وانه، يا له بو ته تکيد
 کردنه وهيه له سه ر حال و بارى ئه وان؛ ووتهى زوريه ي موفه سيره کانه، به لکو
 ئه وهنده ي من بزائم ووتهى هه موو زانا موفه سيره کانى ئه هلى سوننه ت و

جەماعتە ۋە ھەمىيەت ۋە ئىبن جەۋزى ۋە ئىبن ئەلئەنبارى ۋە زەمەخشەرى^(۱) ۋە زەججاج ۋە عەكبەرى ۋە نىسابورى ۋە ئىبن كەسىر ۋە تەبەرى ۋە ئەۋەلى تەرىش، ھەر ھەمىيەت ۋە مانە كاتىك باسى ئەم ئايەتە دەكەن دەلىل: بە دۇنيائىيە ۋە (مِنْ) لىرەدا بۇ تەكىد كەردنە ۋە يە، يان بۇ ھەمىيەت ۋە بە ماناى (ھەندىك) بە كار نەھاتوۋە، ھەروەك ھەندىك ئىدىدىعاى دەكەن^(۲).

(۱) ھەمىيەت ئەم موفەسسىرانە لە ئەھلى سوننەت نىن، بەلكو زەمەخشەرى پىشەۋايەكە لە پىشەۋايانى موعتەزىلە ھەروەھا نەسەفىش. (م. خلیل)

(۲) وانظر (اعراب القرآن و صرفه و بيانہ) لمحمد صافي ج ۲۶/۲۵ ص ۲۷۲.

شوبهه ی سییه م

له عومره ی حوده یییه دا په یامبه ریان ﷻ تورپه کردووه

دوا نه وه ی په یامبه ری خوا ﷻ ناشته وایی حوده یییه ی له گه ل قورپه یشدا به ست و گه پرایه وه عومره ی نه کرد، فرمانی کرد به هاوه له کانی هه لسن سه ریان بتاشن و ناژه له کانیان سهر بېرن، نه وه بوو کهس وه لامی نه دایه وه، بویه په یامبه ری خوا ﷻ تورپه بوو.

خه لکانیک ده لئین: که سیك که په یامبه ری خوا ﷻ تورپه بکات مه حاله عادل بیټ.

وه لامی نه مه ش:

یه که م: باسی حال و باری هاوه لآن له حوده یییه دا:

عوروه ی کوری مه سعود به قورپه یش ده لئ: (نه ی خه لکینه، سویند به خوا چوومه ته لای پاشاکان، لای قه یسه ر لای کیسرا لای نه جاشی، ده به خوا پاشایه کم نه بینیه ده ورویه ره که ی به گه وره ی راگرن به نه دازه ی به گه وره راگرتنی هاوه لانی موچه مه د بۆ موچه مه د، ده به خوا تفیك ناکات نیلا ده که ویتنه نیو دهستی یه کیکیانه وه و ده یه ینیت به ده موچاو و لاشه ی خو ی و نه گهر فرمانیکیان پی بکات یه کسه ر ده ست پیسخه ری له جیبه جی کردنی ده کهن، نه گهریش ده ست نویژی بگرتایه وه خت بوو بکه نه شه ر له سه ر ناوی ده ست نویژه که ی، گهر قسه ی بکر دایه بی ده نگ ده بوون به نه دازه یه که نه وه نده گه وره و

شكۆدار بوو له پيش چاويان به پرى ته ماشاي نيتو چاوانييان نه ده كرد^(۱) جا بۆيه كاره كه له سهريپچى كردنى فرمانى پهيامبهري خوا ﷺ نه بووه، بهلكو له شهيداو شەوقى هاوهلان بووه بۆ حهرهمى مالى خوا و حەزيان نه كرد كه پهيامبهري خوا ﷺ رهئى بگۆرپايه، يان خواى بهرز و پيرۆز وهى دابه زاندايه و فرمانى به پهيامبهري ﷺ بگردايه كه برواته مهككهوه. له بهر نه مه دواكهوتن له جيبه جيكردى فرمانه كه پهيامبهري خوا ﷺ، بهلگه ئه مهش داناييه كه ئوم سه له مه بوو رهزاي خواى ليبي، كه كاتيک نه وهى بينى به پهيامبهري خواى ﷺ وت: تو سهري خۆت بتاشه و ئازهللى خۆت سهري بهره^(۲)

نه وه بوو پهيامبهري خوا ﷺ هاته دهره وه و سهري تاشى و ئازهلله كهى سهريپى، هەر كه نهو كارهى كرد هه موو هاوهلان ههستان و سهريانتاشى و ئازهلليان سهريپى به بي دووباره فرمان پيكرده وه، كه وابوو مه سه له كه سهريپچى كردن نه بووه هەر كه پهيامبهري خوايان ﷺ بينى سهري تاشى و ئازهلله كهى سهريپى، زانيان كاره كه ته واو بووه و دهره تيک نه ماوه ته وه بۆ پاشيمان بوونه وه، بۆيه راسته خو ههستان سهريان تاشى و ئازهلليان سهريپى و وهلامى فرمانه كهى

(۱) صحيح البخاري: كتاب الشروط، باب الشروط في الجهاد حديث (۲۷۳۱ و ۲۷۳۲).

(۲) نهو پهيامبهري خوايه ﷺ به قسهى ژن دهكات و پرسى پى دهكات، نه وهك ههنديك فرمودهى چيغ نهلى پرس به ژن بكه و به قسهى مهكه، نه مه و تهى كورده وارى خوشانه، نه مهش راستيه كهو نه بي گوتري، له رۆژيكا كه له سهري ناههت تانهى زۆر له ئىسلام دهده ريت، ئيمهيش پييان نه ليين: نهو گه وه و سهروهره كه مانه ﷺ پرسى كردوون و به قسهى كردوون، خواى تهعلاش ده فرمود: (فونهى چاوليكرى و سهرمه شقى چاك له پهيامبهردايه ﷺ له بۆ نيوه). (وه رگيتي)

خوایان دایه وه و خواش - سبحانه - ثم ثایه تهی له سهر دابه زاننده خواره وه: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ {الفتح: ۱۸}. واته: (سویند به خوا بی گومان خوا رازی بوو لهو تیماندارانهی که له ژیر داره که دا په یمانیان پیدای، خوا زانی چی له دلیاندايه، بویه سه کینه و نارامی بو ناردن و پاداشتیانی به سهر که وتنیکی نریک دایه وه). ههروه ها نهو فهرمایشته شی دابه زاننده خواره وه که ده فهرموی: ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّامًا سَاجِدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَرَرِجٍ أَخْرَجَ مِنْهُ طَبَقًا فَاسْتَخْلَفَ مَا تَسَوَّى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا﴾ {الفتح: ۲۹}.

بهو بو نه وه یه وه هه موو سوره تی فه تی دواى ناشته وایی حوده ییبه دابه زاننده خواره وه و ناوی فه تحیشی لیناوه، هه نه وه ش فه تی راسته قینه یه که خواى گه و ره بو په یامبه ره که ی ﴿﴾ نه نجامیدا.

به هه مان شیوه نه لین: ثم مه سه له یه ش ته نها شیعه ده یکه نه به لگه، نه نه و اصب و نه خه وارج و نه مو عته زیله هیچ کامیان ثم فهرمووده یه یان نه کردو ته به لگه.

به شیعه ش ده لین: باشه عه لیان له گه لدا بوو یان نا؟!

به ئیجماعی سوننه و شیعه عه لیان ﴿﴾ له گه لدا بووه، ته نانه ت نوو سراوی صولحه که ی نیوان په یامبه ر ﴿﴾ و سوه یلی کوری عه مر نهو نوو سیه وه، عه لیش

بههه مان شیوه نه ئاژه لى سهربرى نه سهرى تاشى، جا ئه وهى زهم بى بۆ هاوه لانی پهيامبهر ﷺ زه مېشه بۆ عه لى ﷺ، به لام ئيمه نه سهرزه نشتى عه لى ده كه ين و نه سهرزه نشتى هاوه لانی پهيامبهر ﷺ.

ههروه ها عه ليش ﷺ له م كاته دا فه رماني پهيامبهرى خواى ﷺ ږه تکرده وه، ئه و كاته ي پهيامبهر ﷺ پيى ووت ناوه كه ي بسريته وه، ئايا ئه ویش له سه ر ئه وکاره ي لومه ده كرى! (۱).

(۱) ئه م جوړه ووتانه ي نوسه ر، ته نها له روانگه ي جده له وه ده يه نيته وه، وه گه رنا له بېروباوه رى ئيمه دا ږق ليېوونى ئيمامى عه لى ﷺ نيشانه ي مونافيقه كانه، جا به كارهيته ي ئه م شتوازه له م جيگايه دا زه روره و هه موو ده رگايه ك له نه ياره كاني ده به ستيت، چونكه گه ر بلين ئه و كاره ي هاوه لان هه ليه به وى سهر پيچيه كيان وه ! ئه و خوي ئيمامى عه لى ﷺ سهر پيچى كړدوه، خو ئه گه ر وتيان ئه ویش هه لى كړدوه ئه و هه ر له بنه رته وه مه زه به كه ي خويان له بن دين، چونكه له بنچينه كاني مه زه به ي شيعه ي دوازه ئيمامى عه لى مه عصومه و نابى هه لى بكات ! يان ئه و ته بېته ريزى ته هلى هه قه وه، ته مه ش ئه و ئامانجه يه كه ئيمه په نجه و قه له عمانى له پيښاودا شه كه ت ده كه ين، به كورتى نووسه ر له كه و او سه لته كه ي خوي ديتسه ده ر و جلو به رگه كه ي ئه وان له به ر ده كات، به لكو جلو به رگه كه ي خويان بېينن تا بزائن تا چهنه په سه نده؟! (وه رگي)

شوبهه ی چوارمه

ئهو گومانه یان: که په پیامبه‌ری خوا ﷺ نه‌فره‌تی کردووه له‌وانه‌ی
به‌شداری سوپاکه‌ی ئوسامه ناکهن، که‌چی ئه‌بویه‌کر و عومه‌ر
به‌شداریان نه‌کردووه:

ئه‌وان ئه‌لّین: په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ سوپای ئوسامه‌ی ئاماده‌کرد، جا له‌ نیو
سوپاکه‌دا ئه‌بویه‌کر و عومه‌ر و ئه‌بوعوبه‌یده و زۆریه‌ی هاوه‌لانی تیدا بووه و
په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ فرموویه‌تی: (نه‌فره‌تی خوا له‌وه‌ی له‌گه‌ل سوپای ئوسامه‌دا
ناروات).

ئه‌وه‌بوو کاتی‌ک په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ وه‌فاتی کرد سوپاکه‌ی ئوسامه
به‌رێکه‌وت، نه‌ ئه‌بویه‌کر و نه‌ عومه‌ر له‌گه‌لیدا ده‌رنه‌چوون، ئه‌لّین: که‌وابوو له‌سه‌ر
زوویانی په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ هه‌ردووکیان نه‌فرین لی‌کراون.

وه‌لام:

یه‌که‌م: ئه‌لّین ئه‌مه‌ درۆیه، سابت نه‌بووه په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ فرموویه‌تی:
(نه‌فره‌تی خوا له‌وه‌ی له‌گه‌ل سوپای ئوسامه‌دا ناروات)، به‌لّی په‌پیامبه‌ری خوا ﷺ
سوپاکه‌ی ئوسامه‌ی ئاماده‌کردوه به‌لام نه‌فرینی نه‌کردووه له‌وه‌ی دوا بکه‌وێت
لی‌تی.

دووه‌م: ئه‌بویه‌کری صدیق ﷺ له‌ نیو سوپاکه‌ی ئوسامه‌ نه‌بووه، ئاخ‌ر چۆن له
نیو سوپاکه‌ی ئوسامه‌ بووه که‌چی له‌ولاه هه‌ر دوازه‌هه‌ر رۆژی نه‌خۆشیه‌که‌ی

پەيامبەر ﷺ پېش نوڭىزى به خەلك كىردووه؟ چۆن له گەل سوپاكە دەريده كات و ليرەشەوه فرمانى پېش نوڭىزى كىردنى پى دەكات؟

به نىسبەت عومەرەوه، بەلى ئەو له نىو سوپاكەى ئوسامە بووه، بەلام كاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ وەفاتى كرد و هيشتا سوپاكە بەرپى نەكەوتبوو، ئەبويه كر رۆيشت بۆلاى ئوسامە و ئىزنى لىخواست كه عومەر له لاى بهيلىتەوه بۆ ئەوهى له كاروبارەكانىدا پرس و راوڭىزى پىبكات.

ئەمەش له نىشانەكانى رەوشت بەرزى ئەبويه كره، وەگەرنا دەيتوانى عومەرى كورپى خەتتاب گلداتەوه بەبى رۆخسەت خواستن له ئوسامەي.

ئەویش رۆخسەتى دا و عومەر له لاى ئەبويه كرى صديق مايهوه.

ئا ئەمەيه چىرۆكى ئوسامە، نەك ئەوهى ئىدىعەى دەكەن^(۱)

(۱) انظر: (تاريخ الطبري) (۲/۴۲۹)، و(الكامل) (۲/۲۱۵)، و(البداية والنهاية) (۵/۳۰۲)

وما بعدها.

شوبھەى يېنجەم

كوشتنى مالكى كوپى نوھىرە لە لايەن خالدى كوپى وەلىدەو

كاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ وەفاتى كرد زۆرىك لە عەرەب ھەلگەرانەو،
ئەبويەكر چەند سوپايەكى نارد بۆ بەرەنگارىونەوھى ھەلگەراوھەكان، يەككە لە
فەرماندەى ئەو سوپايانە خالدى كوپى وەلىد بوو، ئەبويەكرى صديق ناردى بۆ
كوشتارى موسەيلەمەى درۆزن ئەوھى كە بانگەشەى پەيامبەرايەتى دەكرد، خالد
توانى سەرىكەوئىت بەسەرىدا لە شەرىكى زۆر گەورەدا كە پىي دەگوتىت جەنگى
(ئەلھەدىقە).

پاشان خالد ھەلى كوتايە سەر ئەو ھۆزە عەرەبانەى كە لە دىن
ھەلگەراپوونەو، ئەگەر گەرانەو بۆ دىن ئەو چاكە وە گەرنا شەرى لەگەل
دەكردن، جا لەوانەى كە خالدى كوپى وەلىد چوو بۆيان ھۆزەكەى مالكى كوپى
نوھىرە بوو، چونكە ئامادە نەبوون زەكات بە ئەبويەكرى صديق بدەن، بەلكو ھەر
نەيان دەدا.

ئەوھوو خالدى كوپى وەلىد ھاتە لايان و پىي ووتن: كوا زەكاتى
مالەكانتان؟ ئەو چىتانە وا جياوازىتان خستۆتە نىوان نوئۆ و زەكاتەو؟!

مالكى كوپى نوھىرە وتى: لە راستىدا ئىمە ئەو پارەيەمان دەدا بە
ھاوھەلەكەتان تا لە دونيا بوو ئەوھەتا مرد، ئىتر ئەبويەكر چىھەتى چى دەوى؟

خالدیش تورە بوو و وتى: بۆ ئەو ھاوھلى ئىمەيە و ھاوھلى تۆ نىيە، بۆيە
فەرمانى کرد بە ضيرارى كوپى ئەزور لە گەردنى دا.

هەندىكى تر ئەلەين: مالك شوئىنى ئەو (سەجەح) كە كەوتوو كە بانگەشەي
پەيامبەرەيەتى كەردو^(۱)

هەروەها رېوايەتيكى تر هەيە ئەلەي: دواي ئەو ھاوھلى خالە قسەي لە گەل كەردن و
رېنگرى ئەو كارەي لېكەردن و بەشيكي زۆريانى بە ديل گەرت، بە سەربازەكانى
وت: ديلەكان گەرم كەنەو، چونكە شەويكى سارد بوو، جا لە زمانى
(سەقيف) دا، پياو كە گەرم كەروە، يانى: بېكوژرە^(۲)، وا تېگەيشتن خالە
مەبەستى كوشتە، ئيتەر هەموويانيان كوشت بەبى فەرمانى خالەي كوپى وەليدا.
كام لەم سى شتە پرويدا بېت، ئەوا كوشتيان يا هەق بوو يا ئەو تا تەئويل
بوو، ئەمەش نابېتە عەيبەيەك بۆي.

سەبارەت بەو قسەيەيان كەوا: خالەي كوپى وەليد دواي ئەو ھاوھلى مالكى كوپى
نەوېرەي كوشتو، لە هەمان شەودا رۆيشتوتە لای خېزانەكەي، ئەمە درۆيە،
چونكە دواي ئەو ھاوھلى خالە كوشتارى كەردن و ئافرەتەكانيانى بە ديل گەرتن،
ئەميانى بۆخۆي گەلدايەو، ئەميش ديلي جەنگە. بەلام ئەو ھاوھلى هەر لە هەمان
شەودا رۆيشتبېتە لای يا لەبەر ژنەكەي كوشتبېت، ئەمانە هەمووي درۆن^(۳).

(۱) ئېبن طاووس يەككە لە زانايانى شيعە ئەلەي: (هۆزى تەمىم و زەيات هەلگەرانەو و
پاشان مالكى كوپى نەوېرەي يەريوعيان كەرد بە گەورەي خۆيان). پروانە كەتېبى: ((فصل الخطاب في
اثبات تحريف كتاب رب الأرباب)) ص ۱۰۵.

(۲) لە كوردى خۆشاندا يەككە يەككە بكوژى دەوترى ساردى كەردو. (وەرگېت)

(۳) انظر (البداية و النهاية) (۳۲۶/۶).

خالدی کوری وەلید ﷺ تیکۆشەری پیتی دینی خوا ئەلێ: (ئەگەر لە شەویکی پڕسەرماو سۆلەئێ سەخت بەیانی لە نیو دۆژمندا بکەمەو پیم خۆشترە لەوێ بۆکێکم بۆ بهێنن یان مژدەئێ کورێکم پێ بدەن)^(۱).

بەراستی ئەو پیاوێ یەکیکە لە فەرماندارە ھەرە گەورە و مەزنەکان، پەیامبەری خوا ﷺ لە بارەییەو دەفەرموێ: (خالد شمشیرێکە لە شمشیرەکانی خوا، لەسەر موشریکەکان ھەلیکێشاوێ)^(۲).

کاتیکیش خالد ئەم کارەئێ ئەنجامدا -کوشتنی مالکی کوری نوەیرە و ھاوڕێکانی- عومەری کوری خەتتاب بە ئەبویە کری وت: خالد لابە، شیرەکەئێ خۆئێ پێژە. ئەبویە کری وتی: (نە بە خوا شتی وانابێ!! ئەو شمشیرێکە خوا ھەلیکێشاوێ لەسەر موشریکەکان)^(۳).

خۆ ئەگەر ئەوان ئەوێ ئەبویە کری بە ناپەوا دەزانن لە نەکوشتنی بکوژەکەئێ مالکی کوری نوەیرە، ئەئێ بۆ ئەوێ عەلێ بۆ ھیچ نالێن کە بکوژەکانی عوسمانی نەکوشت، خۆ عوسمان ھاوہ لان ﷺ و خەلیفەئێ موسلمانانە، لە کاتیکی مالکی کوری نوەیرە گومان لە ئیسلام بوونەکەئێ ھەیە، بۆیە ئەگەر عەلێ ﷺ عوزری ھەبێ ئەوا ئەبویە کریش بەھەمان شیوێ عوزری ھەیە.

(۱) انظر (البداية و النهاية) (۱۱۷/۷).

(۲) (صحيح البخاري): كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب خالد بن الوليد، حديث (۳۷۵۷)، الفقرة الاولى من الحديث. والحديث رواه ابن عساكر كاملا (۱۵/۸)، وانظر سلسلة الصحيحة (۱۲۳۷). وانظر: (تاريخ الطبري) أحداث سنة ۱۱ھ ذكر البطاح وخبره، و (البداية والنهاية)، خلافة أبي بكر: فصل مقتل مالك بن نويرة.

(۳) (الكامل في التاريخ) لابن الأثير (۲/۲۴۲) بتصرف.

هەروەها كاتىك عومەرى كورې خەتتاب گەيشت بە مۆتەمىمى كورې
نۆيرەى براى مالك، پىي وت: چى ئەلئى لە بارەى براكەتەو؟
مۆتەمىم وتى :

وَكُنَّا كَنُذْمَانِيْ جَذِيْمَةً حَقْبَةً مِّنَ الدَّهْرِ حَتَّى قِيلَ: لَنْ يَتَصَدَّعَا
فَلَمَّا تَفَرَّقْنَا كَانِي وَمَالِكَا لَطُوْلُ اجْتِمَاعٍ لَمْ نَبْتَ لَيْلَةً مَعَا
ئىمە وەكو دوو ھاودەمەكەى جەزىمە

زەمانىك پىكەو بووين تا وترا جيا نابنەو

كاتىكىش جيا بووينەو وەكو ئەوئى

من ومالك شەوئىكىش پىكەو كۆنەبوئىتىنەو

عومەر وتى: دە بەخوا منىش حەزم دەکرد وەك ئەوئى تو ئاوا ھۆئىنەو دەم بۆ
زەيدى براى بگوتبايە^(۱)، مۆتەمىم وتى: ئەگەر براكەى من لەسەر ئەو بىردايە كە
براكەى تۆ لەسەرى مرد ھۆئراو دەم بۆ نەدەگوت. عومەر وتى: كەس وەك تۆ
سەرخۆشى براكەمى لىنەكردم.

جا ئەم زەيدە لە جەنگى يەمامەدا لە شەرى ھەلگەراو ەكان لەگەل بەنى
حەنەفەدا شەھىد بوو.

(۱) (الكامل في التاريخ) لابن الأثير (۲/۴۲۴).

شوبه‌ه‌ی‌ شه‌شه‌م

کوشتنی‌ حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ له‌ لایه‌ن

موعاویه‌ی‌ کوری‌ ئه‌بو‌ سوفیانه‌وه

ئه‌لێن: موعاویه‌ به‌ ناهه‌ق‌ هه‌ستاه‌ به‌ کوشتنی‌ حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ که‌ یه‌کی‌که‌ له‌ هاوه‌لانی‌ په‌یامبه‌ر ﷺ. منیش‌ ئه‌لێم: جارێ‌ حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ جیاوازی‌ هه‌یه‌ له‌وه‌ی‌ که‌ ئایا‌ سه‌حابه‌یه‌ یا‌ تابعی‌، جمهوری‌ زانایان‌ له‌سه‌ر‌ ئه‌وه‌ن‌ که‌ حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ شوێنکه‌وته‌یه‌ و‌ هاوه‌ل‌ نییه‌، ئه‌مه‌ش‌ بۆچوونی‌ بوخاری‌ و‌ ئه‌بی‌ حاتیمی‌ رازی‌ و‌ ئین‌ حیببان‌ و‌ ئین‌ سه‌عد‌ و‌ خه‌لیفه‌ی‌ کوری‌ خه‌یات‌ و‌ ئه‌وانی‌ تریشه‌، هه‌ر‌ هه‌مویان‌ و‌توویانه‌: حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ له‌ شوێنکه‌وتوو‌ان‌ بووه‌ و‌ هاوه‌ل‌ نه‌بووه‌^(۱)

بۆچی‌ موعاویه‌ حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ کوشت‌؟

حیجری‌ کوری‌ عه‌دی‌ له‌ شوێنکه‌وتوو‌انی‌ عه‌لی‌ کوری‌ ئه‌بو‌ تالب‌ بووه‌ و‌ له‌ شه‌ری‌ صیقفینیشدا‌ له‌نیۆ‌ سوپاکه‌ی‌ بووه‌، دوا‌ی‌ وازه‌ینانی‌ هه‌سه‌ن‌ له‌ بۆ‌ موعاویه‌ و‌ هیۆر‌ بوونه‌وه‌ی‌ بارودۆخه‌که‌، که‌ ناو‌را‌ سالتی‌ کۆمه‌ل‌ (الجماعة)، موعاویه‌ هه‌ستا‌ و‌ زیادی‌ کوری‌ باوکی‌ (ابن‌ أبیه‌)، یان‌ زیادی‌ کوری‌ ئه‌بو‌ سوفیان‌ - هه‌روه‌ک‌ دوا‌یی‌ باسی‌ لێوه‌ ده‌که‌ین‌ - کرد‌ به‌ والی‌ کوفه‌، حاڵی‌ خه‌لکی‌ کوفه‌ش‌ لای‌ که‌س‌ شا‌راوه‌ نییه‌، هه‌ر‌ ئه‌وان‌ عه‌لیان‌ کوشت‌ و‌ نا‌پاکیان‌ له‌ هه‌سه‌نی‌ کوری‌

کرد و غه دريان بهرام بهر حوسه يني کورې کرد و دوايش کوشتيان، له سه رده مي عومهر يشدا تانه يان له ويلايه ته که ي سه عد دا، تانه يان له ويلايه ته که ي وه لیدی کورې عوقبه دا، تانه يان له ويلايه ته که ي ئه بو موسای ئه شعري دا، به لکو همرگيز که س پازی نه کردوون مه گهر به هيژي شمشير نه بيت. جا ئه م زياده له لايه ن عه ليه وه کرابوو به والی به صره، که واته زياد له واليه کانی عه لی کورې ئه بو تالبه ^(۱). کاتيکيش موعاويه هات له سهر واليه تي به سره هيشتيه وه و کوفه شي بو زياد کرد. ئه وه بوو روژيک زياد هه ستا و ووتاري هه يني خوینده وه، ئه لّين: دريژه ي به ووتاره که داوه، حيجري کورې عه ديش هه ستاوه و وتويه تي: نويز، نويز. به لام زياد ههر به رده وام بوو له سهر ووتاره که ي، حيجري کورې عه دی هه ستا و که وته به رد تيگرتني، ئيتر شوينکه وته کانی حيجري کورې عه ديش هه ستان به به رد باران کردني، ئه ویش ههر خهريك ووتاردانه، دواي زياد هه ستا موعاويه ي له باسه که ئاگادار کرده وه، ئه ویش فه رماني کرد حيجري کورې عه دی بو به يئن و پاشان فه رماني کوشتنی دا، چونکه ده يويست ئازاوه بنيته وه ^(۲). موعاويه ش ده يويست فيتنه و ئازاوه بنېر بکات بويه فه رماني کرد بکوژريت، کاتيکيش عائيشه له موعاويه ي پرسى: بوچي حيجري کورې عه ديت کوشت؟ موعاويه وتى: واز له من و حيجر بيئن تا لای خوا به يه ک ده گه ينه وه ^(۳).

ئيمه ش ئه لّين: واز له خو يی و حيجر بيئن تا لای خوا به يه ک ده گه نه وه.

(۱) (تاريخ خليفة بن خياط) (ص ۲۰۱ - ۲۰۲).

(۲) (الاصابة ۳۱۳/۱)، (سير أعلام النبلاء ۳/۶۶ - ۶۶۳)، (البداية والنهاية ۵۲/۸).

(۳) (البداية والنهاية ۵۵/۸)، و (العواصم من القواصم) (ص ۲۲۰).

شوبھہی حہوتہم

ستہمی ئہبوبہ کر لہ میراتہ کھی فاتیمہ

ئہ لَئین: دواى وه فاتکردنى پھیامبهر ﷺ فاتیمہ هاتهلای ئہبوبہ کری صدیق و داواى میراتہ کھی پھیامبهری ﷺ لیکرد، به لَام ئہبوبہ کر ههقه کھی پینهدا.

ئہوانهئ ئهمه ده کهنه به لگه دیسانه وه شیعه کانن و، جیاوازن له ئاراسته کردنى داواکاریه کھی فاتیمه بۆ فهدهك^(۱) هه ندیکیان ئه لَئین: فهدهك میراتی پھیامبهری خوابووه ﷺ بۆ فاتیمه.

ئهوانی تر ئه لَئین: ئهمه دیاریه که پھیامبهری خوا ﷺ له رۆژی خهیهردا به خشیویتی به فاتیمه.

ئه گهر له سه ر قسهئ یه کهم بَیت - که فهدهك میراتی پھیامبهری خوا به ﷺ: ئه وه له ریوايه ته سه حیه که دا هاتووه: (دواى وه فاتکردنى پھیامبهری خوا ﷺ، فاتیمه هاتهلای ئه بوبه کر و داواى ئه و میراتهئ لیکرد که له پھیامبهری ﷺ دهیکه ویت له فهدهك و به شی پھیامبهر ﷺ له خهیه ر و شته کانی تریش، به لَام ئه بوبه کری صدیق وتی: ئه من گویم له پھیامبهری خوا ﷺ بوو دهیفه رموو: ((انا لا نُورث ما ترکناه صدقه^(۲)). واته: (له راستیدا ئیمه میراتمان نییه، ئه وه شی به جیتی دِلَین خیر و صه ده قه یه). یان «ما ترکنا صدقه^(۳). واته: (ئه وهئ به جیتی

(۱) فهدهك ناوی زهویه که پھیامبهری خوا ﷺ له یه هودییه کانی خهیه ر دهستی کهوت.

(۲) (صحیح مسلم): کتاب الجهاد والسير، باب حکم الفیء حدیث (۱۷۵۷).

(۳) (متفق علیه): (صحیح مسلم)، کتاب فرض الخمس، باب فرض الخمس، حدیث (۳۰۹۳)،

(صحیح مسلم): کتاب الجهاد والسير، باب قول النبی لانورث حدیث (۱۷۵۹).

دېلېن صەدەقەيە). يان: «ما تركنا فهو صدقة» واتە: (ئەو ھى بەجىي دەھىلېن ئائەو خىروصەدەقەيە)^(۱). بە سى رېوايەت.

ئەبۇبەكر ئاۋھاي ووت بە فاتىمە -رەزاي خوا لە ھەردو كيان بىت-، لە رېوايەتتىكى ئەجمەد شىدا ھاتوۋە ئەفەرمىۋى: «إنا معشر الأنبياء لا نُورث»^(۲)، واتە: (ئىمەى گروى پەيامبەرەن مىراتمان نىيە).

بەلام رېوايەتە كەى ھەردوۋ صەحيحە كە: «إنا لا نُورث ما تركناه صدقة» واتە: (لە راستىدا ئىمە مىراتمان نىيە، ئەو ھى بەجىي دېلېن خىر و صەدەقەيە)، بەو ھۆيەوۋە فاتىمە دلى لە ئەبۇبەكر ما -تورە بوو-.

ئىتر يان ئەو ھەتتا ئەو پىتى وا بوۋىي ئەبۇبەكر ھەلە لە فەرموۋدە كەى پەيامبەر ﷺ گە شىتوۋە، يان ئەو ھى ھەلە بىستوۋىيەتى، بەلام ئەم ئەم فەرمائىشتە گشتىيەى پەرۋەردگارى كىدە بەلگە كە دەفەرمىۋى: ﴿يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلَّذِي مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَىٰ إِن كَانَ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا يُورِثُ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُّ إِذَا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ آبَاؤُهُ فَلِأَبَائِهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأَبَائِهِ الشُّدُّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينَءَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا﴾ {النساء: ۱۱}.

واتە: (خوا ئامۇزگاريتان دەكات (مىراتى) رۆلەكانتان، بۇ نىرىك ھەيە (لە مىرات) بە وىنەى بەشى دوو مى، خۆ ئەگەر تەنھا ئافرەت بوون (دووان و) زياد

(۱) متفق عليه: (صحيح مسلم)، كتاب المناقب، باب مناقب قرابة رسول الله ح رقم (۳۷۱۲)، (صحيح مسلم): كتاب الجهاد والسير، باب قول النبي لانورث حديث (۱۷۵۸).
(۲) (مسند أحمد) (۲۵۵/۳).

لە دووان، ئەوا دوو بەش لە سێ بەشی ئەوێ مردووە بە جێی هیشتوووە بۆیان هەیه، بەلام ئەگەر یەک ئافەرەت بوو ئەوا نیوێ میراتەکی بۆ هەیه وە شەش یەک بۆ هەراکام لە دایک و باوکی مردووە هەیه لەوێ کە بە جێی هیشتوووە، ئەمە ئەگەر مردووە کە منداڵی هەبوو، بەلام ئەگەر مردووە کە منداڵی نەبوو منداڵی نەبوو دایک و باوکی میراتگری بوون، ئەوا سێ یەک بۆ دایکەکیەتی، بەلام ئەگەر چەند بڕایەکی هەبوو ئەوا شەش یەک بۆ دایکەکیەتی، ئەمە لە پاش دەرکردنی وەسیەتێک کە لە لایەن مردووەکە وەسیەتی پێ کرابی، یان دانەوێ قەزێک کە لە سەری بێت، باوکە کانتان و کۆرە کانتان نازانن کامیان بە سوودترن بۆتان، ئەو دابەشکردنە لە لایەن خواوە پێویست کراوە بۆتان، بەراستی خوا هەمیشە زانای دانایە.

لە راستیدا ئەهلی سوننە لەم مەسەلەیەدا بەدوای عوزردا ناگەرێن بۆ ئەبویەکر، بەلکو بۆ فاتیمە بەدوای عوزرێکدا دەگەرێن، چونکە ئەوان وا دەبین ئەبویەکر فەرموودەییەکی کردۆتە بەلگە خۆی لە پەیامبەری خواوە ﷺ بێستوووەتی، کە ئەبویەکر، عومەر، عوسمان، عەلی، عەباس، عەبدولڕەحمانی کۆری عەوف، سەعدی کۆری ئەبی وەقاص و زوبەیری کۆری عەوام، هەر هەموو ئەمانە فەرموودەکیان لە پەیامبەری خواوە ﷺ گیراوەتەو، کە ئێمە میراتمان نییه، ئەوێ بە جێی دیلێن سەدەقەیه.

کە فاتیمە ڕەزای خۆی لێی بەم قسەیه قایل نەبوو، ئەهلی سوننە ڕۆیشتوون بەدوای عوزرێک بگەرێن بۆ فاتیمە، نەک بۆ ئەبویەکر، چونکە ئەوان پێیان وا نییه لێرەدا ئەبویەکر هەڵەییەکی لە ئاست فاتیمە کردبێت.

هەر وەها ئەلێن: فاتیمە توورەبوو لە ئەبویەکر!!

ئيمه ش ئه ليښ: تووړه بووني فاتيمه هيچ زيانك به نه بويه كر ناگه يه نى گهر خوا ليى پازى بووبى، خواى پايه بهرز ده فهرموى: ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا﴾ {الفتح: ۱۸}.

واته: (سوښند بيت خدا پازى بوو لهو ئيماندارانهى كه له ژير داره كه دا به يعه تيان پيداي، خوا زانى چي له دلياندايه، بويه سه كينه و ئارامى دابه زانده سهرين و پاداشتيانى به سهر كه وتنيكي نزيك دايه وه).

نه بويه كړيش لهو پرژده دا له پيشه وهى نهو ئيماندارانه بوو كه به يعه تيان دا به په يامبه ر ﷺ، ههر كه سيك خواى بهرز و پيروز ليى پازى بى و په يامبه رى خوا ﷺ ليى پازى بى، تووړه بووني هيچ كه سيك زيانى پيناگه يه نيټ.

هه روه ها ئه ليښ: نه گهر ههر كه سيك خوى بخاته شوينه كه ي نه بويه كر، فاتيمه - پره زاي خواى ليبيټ - بيت بولاي و داواى ميراتى لييكات، له كاتيكد ا گوښيستي په يامبه رى خوا ﷺ بووه كه فهرموويه تى: (ميراتمان نيه)، ثايا فهرمووده ي په يامبه ر ﷺ پيش ده خات، يان پره زاي فاتيمه - پره زاي خواى ليبي - ؟
* هه روه ها له باره ي نه وهى كه فاتيمه دلى له نه بويه كر ماوه !!

نه ليښ: نه وهى دهرده كه ويټ هم دپړه [فاتيمه له نه بويه كر توړه بوو]، له زيا ده كان و پتوه لكان (ادراج) كه كاني زوهريه ^(۱) و له نه سلى رپوايه ته كه دا نيه.

(۱) نيمامى زوهري په حتمتى خواى ليبي مه شهوره بهمه، دواى گيرانه وهى فهرمووده كه يان لهو نيټو نه ده دا، قسه يه كه ده كات بى نه وهى ناماژه به وه بدات كه نه وه سهر به فهرمووده كه نيه و قسه ي خويه تى. له مه وه بؤت دهرده كه ويټ فهرمووده ي (مُدرج): برتتبه لهو زيا ده يه ي، كه = هه والخوانه كان ده يخنه سهر فهرمووده كه به ي ناماژه بؤ كردنى، به هوى راشي فهرمووده كه وه

نیستاش زیاتر و دریژ تر بهر بهرچی ئەم بەلگەیه دەدەینەوہ:

* سەبارەت بەوہی کە دەلێن: میرات بووہ!!

ئەلێن: پەيامبەری خوا ﷺ فرمویەتی: «إِنَّا لَا نُورِثُ مَا تَرَكْنَا صَدَقَةً» یانی ئەوہی بەجێی دێلێن ئەوہ صدەقەیه، لەبەر ئەو پێگایانەیی فرموودە کەدا کە لە لای موسلیم هاتووہ ئەفرموی: «ما ترکنا فهو صدقة» واتە: (ئەوہی بە جێی دێلێن ئەوہ صدەقەیه).

هەندیک دەستکاری فرموودە کەیان کردوہ و دەلێن: «ما ترکنا صدقة»، ئەو (ما) دەکەنە نەری، بە واتای: هیچ صدەقەیه کمان جێ نەهێشتووہ!!

بەلام ئەهلی سوننە لیژەدا ئەو (ما) دەکەنە «مَوْصُولَةً»، ئەمەش پێواپەتی صدیحە هەروەک لە (الصحيحین) دا هاتووہ «ما ترکنا صدقة» بە مەرفوعی^(۱)، ئەوہشی پشتگیری ئەم پێواپەتە دەکات، پێواپەتی: «ما ترکنا فهو صدقة» (ئەوہی بەجێی دێلێن ئەوہ صدەقەیه).

پەيامبەری خوا سەلات و سەلامی خۆی لەسەر بێ میراتی نییە، تەنانەت لەسەر پای راست هەموو پەيامبەرانیش میراتیان نییە.

بۆ ئەم مەبەستە ئەوان ئەو فرمایشتەیی خۆی مەزن دەکەنە بەلگە و لە بارەیی زەکەرەیاوہ دەفرموی: ﴿وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ امْرَأَتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ۖ﴾ بَرْنِي وَبَرْتُ مِنْ عَالٍ يَعْقُوبُ وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦٠﴾ واتە:

بێت یان لەبەر هەر ھۆکاریکی تر، ئێتر ئەو زیادەیه هەندیک جار لە سەرەتایە و هەندیک جار لە ناوەراست و هەندیک جار لە کۆتایی. (وەرگێڕ)

(۱) رەفعی لە روی ئیعرابەوہ ئەک لە پرووی عیلمی حەدیسەوہ. (وەرگێڕ)

(بهراستی ئەمەن له خزم و خویش و عەشیرەت دەترسم دواي مردنم (که سەرگەردان بن و پەڕەوی دینه که نه کهن) (که سیشیان به شایسته نازانم بۆ پێشه وایه تی کردن) وه خێزانه کهشم نه زۆکه (مندالی ناییت)، سا داواکارم له بهخششی خۆت به هره وهرم بکه و مندالیکی چاکم پێ ببهخشه تا میراتگری من و بنه ماله ی یه عقوب بیت و وای لیبکه ئه ی پەرورده گارا! که خۆت و خه لکیش لی پازی بن).

ده لێن: لێره دا خوا باسی میرات ده کات، جارێکی تریش باسی میرات ده کات، که له باره ی سوله یانه وه ده فەرمو ی: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَنُ دَاوُودَ وَقَالَ إِنِّي أَخَافُ الْإِنْسَانَ عِلْمَنَا مَنَظِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُ الْفَضْلُ الْمُبِينُ﴾ {سمل ۱۶}. واته: (و سوله یان بووه میراتگری داود...)

به لām ته فسیری ئەم دوو ئایه ته به م شیوه یه یه:

* سه بارت به ئایه تی یه که میان: ﴿يَرْثِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾، ته لێن:

یه کهم: بۆ پیاو چاکی کیش شیواو نییه که داوای مندال بکات له خوای گه و ره بۆ ئه وه ی بییت به واری پاره که ی به ته نها، ئیدی چۆن ئەمه به شیواو بزانی بۆ زه که ریا که په یام به ریکی به ریزه، که داوای مندال له خوای گه و ره بکات به لکو بییت به واری پاره که ی؟!

دووهم: ئه وه ی که مه شه و ره [به لکو له فەرمووده ی صه حیحا هاتووه] زه که ریا پیاو یکی هه ژار بووه و دارتاشی کردوو^(۱)، جا تو بلێی: زه که ریا چه ندی پاره و مال هه بوو بی، تا داوا له خوا بکات میراتگریکی پێ ببه خشی.

(۱) ئه وه تا له فەرمووده دا هاتووه: «کان زکریا نجارا»، واته: (زه که ریا ئیشی دارتاش بووه). رواه مسلم، کتاب الفضائل باب زکریا علیه السلام (۲۳۷۹).

به لكو له په يامبه رانی خوا ﷺ ته سلّ نه وه په كهوا مالّ و سامان لای خوځيان گل ناده نه وه، به لكو له كاری خیردا ده بيه خشنه وه.

سييهم: نه وه شی كه سیاقي ثایه ته كه مهبه ستیټی هر نه مهبه، كه ده فهرموی: ﴿يَرْثِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾، واته: (تا بیټه میراتگری من و نه وه یه عقوب). دهی نه وه كانی یه عقوب چندیك ده بن؟ هه ی هو تا بگات به یه حیا -یه حیا له كوی و نه وه كانی یه عقوب له كوی؟!-(^۱)

ثالی یه عقوب بریتین له: موسا، داوود، سوله یان، یه حیا، زه كهریا، له گهل گه له كانیاندا، ته نانه ت هه موو په یامبه ره كانی نه وه ی به نی ئیسرا ئیل له نه وه ی یه عقوب، چونكه ئیسرا ئیل یه عقوبه، نه مه چ جای باقیه كه ی تری به نی ئیسرا ئیل كه په یامبه ر نه بوون، دهی كه واته ده بی به شه میراته كه ی په یامبه ر یه حیا بكاته چهند؟

بویه په یامبه ر یه حیا بی به ش (محبوب) ده بیټ به هو ی بوونی فهرعی وارسه وه، جا گومانی تیډا نییه كه ده فهرموی: ﴿يَرْثِي وَيَرِثُ مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ ره دی نه و ووته یه نه داته وه كه نه لی: مهبه ستی میراتگری مالّ و سامان بووه. كه نه و به ته نها ناوی یه عقوبی هیناوه؛ چونكه یه عقوب په یامبه ره و زه كهریا ش به هه مان شیوه، جا بویه مهبه ستی میراتی په یامبه رایه تی و زانست و دانایی بووه [نهك مالّ و سامان].

(۱) یه حیا نه و په یامبه ره په كه خواي گه وړه ده بيه خشیت زه كهریا دواي نه وه ی كه دوعا كه ی قبول ده كا. (وهر گپ)

چوارهم: ئهو فهرمووده يه په يامبه ره ﷺ كه ده فهرموي: (ئيمه ي گروي په يامبه ران ميراتمان نيه)، يان ئه وه ي كه ده فهرموي: (ئيمه ميراتمان نيه، ئه وه ي به جي ديلن صده قه يه)، له فهرمووده ي تر دا هاتووه ^(۱): (له راستيدا په يامبه ران نه دينار و نه درهه ميان به ميراتي به جي نه هيشتووه، به لكو ته نها زانستيان به ميرات به جي هيشتووه ^(۲)).

* به لام سه باره ت به ثايه تي دووهم: ﴿وَوَرِثَ سُلَيْمَنُ دَاوُدَ﴾ واته: (و سوله يمان بووه ميراتگري داود...). ئه مهش به هه مان شيوه ميراتي مال و سامان نيه، به لكو ميراتي په يامبه رايه تي و دانايي و زانسته، له بهر دوو شت :

يه كه م: مه شهوره كه داود سه د ژن و سي سه د كه نيزه كي هه بووي، له گه ل ژماره يه كي زور منداليشدا، نير چون بهس سوله يمان نه بيته ميراتگري؟ ته نانه ت براكاني سوله يمانيش ميراتيان نه كه وي، جا به تاييه ت ناوه يناني سوله يمان له كاتيكد ا ميراتگري تري له گه لدايه زور گونجاو نيه. جا نه گهر مه به ستي ميراتي ناسايي بوايه، ئه وا باسكردني له قورشان بي سود ده بوو وه ده بووه (ده ست خستني به ده ست هاتوو) (تحصيل حاصل)، چونكه ميراتگرتني مال و سامان

(۱) يه كيك له زانا هره ناوداره كاني شيعه، به لكو ناودارترين و گه وره ترين مه رجع به اتفاق -در حال حاضر-، خاوه ني كتيبي (الحكومات الاسلاميه)، كاتيک باسی فزلي عيلم ده كات نهم فهرموده يه ديني ته وه وه صه حيح ي داده ني ت، به لام كاتيک باسی نهم مه سه له يه ده كات -مه سه له ي ميرات و فده ك و زولمي نه بويه كر له فاتيحه - نه لي نهم فهرمووده يه ضعيغه و كاري پي ناكري !!! ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾. (وه رگي).

(۲) أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ فِي «السُّنَنِ»، كِتَابُ الْعِلْمِ، بَابُ الْحَثِّ عَلَى طَلَبِ الْعِلْمِ حَدِيثُ (۳۶۴۱)،

وَأِسْنَادُهُ صَحِيحٌ..

شتیکی ئاسایی^(۱). که وابوو بیگومان خوی گه وره شتیکی تری مه به ست بووه و بویه تایبته باسی کردووه، که نه ویش میراتی پیغه مبه رایه تیه.

* سه باره ت به و گووته یه یان که ده لیت: دیاریه ک بووه په یامبه ر^ﷺ له پوژی خه یبه ردا به خشیویه تی به فاتیمه، نه وه (کاشانی) یه له ته فسیره که ی خویدا ریوایه ت ده کات که: (په یامبه ری خوا ^ﷺ دوا ی فه تحی خه یبه ر و دوا ی نه وه ی نه وه فره مایشته ی خوی گه وره دابه زیه خواره وه: ﴿وَمَا ذَا الْقَرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينُ وَابْنُ السَّبِيلِ وَلَا يُبْذَرُ بُذِيرًا﴾ {الاسراء ۲۶}، بانگی فاتیمه ی کرد و فده ده که که ی پیدا)^(۲).

با لیږدها هه نديک بوه ستين:

یه که م: نه م چیرۆکه درۆیه، نه م ئایه ته ش له وکاته ی نه وه باسی ده کات دانه به زیه وه و په یامبه ریش^ﷺ هیچی نه داوه به فاتیمه (خوا لیتی پازی بی و پازی کا)، راسته که نه وه یه که فاتیمه وه کو میرات داوا ی فده ده کی کرد بی نه ک وه کو دیاری، ئینجا فه تحی خه یبه ر له سه ره تای سالی حه وتی کوچی دا بووه، زه یبه بی کچی په یامبه ریش^ﷺ سالی هه شتی کوچی وه فاتی کردوه^(۳).

(۱) بیگومان هه ر باوکیک ده مریت مندا له کانی میراته که ی به ش ده که ن و ئیتر هیچ پیویست به هه والدان ناکات، باس بکریت و باس نه کریت میرات هه ر به ش ده کریت و وه ره سه ده بیات، جا سوله یانیش لیږدها به ئاسایی به شی خۆی ده بات، بویه ده بیته هه والدان له سه ر شتی که زانراوه و پیویست به هه والدان ناکات، بویه نه بی مه به ست پیی شتی تر بی. (وه رگنې)

(۲) (تفسیر الصافی) (۱۸۶/۳). [کاشانی زانایا یه کی شیعه مه زه به].

(۳) (سیر أعلام النبلاء) (۲۵۰/۲)، (الاصابة) (۲۰۶/۴).

ههروهه ئوم كه لسومي كچي پيغمبهر ﷺ له سالي نزي كوچيدا وهفاتي كردو^(۱).

ئاخر چون ده به خشيته فاتيحه و له ولاشه وه ئوم كه لسوم و زهينه ب بيتهش ده كا؟ ئه مه خوي له خويدا تۆمه تبار كردني په يامبهرى خوايه ﷺ به وهى كه جياوازي كردوه له نيوان مندا له كانى.

* كاتيک كه به شيرى كورى سه عدهات بۆلای په يامبهرى خوايه ﷺ و وتى: ئه ي په يامبهرى خوا باخچه يه كم به خشيوه ته كور كه م پيم خوشه ئاماده بيت (بيته شاهد).

په يامبهرى خوا ﷺ فرمووى: به هه موو مندا له كانت به خشيوه؟ وتى: نه خير.

په يامبهرى خوا ﷺ فرمووى: برۆ، من ئاماده ي سته م نايم (نامه شاهد به سهر سته مه وه)^(۲).

ده بينى ناوى لينا سته م، ئه مه ش ته نها به فه زلدا نى هه نديك له مندا له كان به سهر هه نديكى تريانه وه، ئه م په يامبهره به پريزه ﷺ ئاماده ي سته م نابيت، ئه ي خوي به ده سته ي خوي سته م ده كات؟!

هه رگيز، ئه سلهن ئيمه له كارى وا به پاكي راده گرین سه لات وسه لامى خواى له سه ربى.

(۱) (سير أعلام النبلاء) (۲/۲۵۰)، (الاصابة) (۴/۲۰۶).

(۲) (صحيح مسلم) كتاب الهبات، باب كراهة تفضيل بعض الأولاد في الهبة حديث (۱۶۲۳).

دواى هه موو ئه مانهش، ئه گهر ديارى بوويّت، يان ئه وهتا وهرى گرتوه يان
ئه وهتا وهرى نه گرتوه.

ئه گهر وهرى گرتوه چۆن دى داواى ده كات؟ ئه گهر يش وهرى نه گرتبى، خو
ديارى ئه گهر راسته خو وهرى نه گرى وه كو ئه وه وايه ههر نه درابى.

له سهر ههر كام لهم دوو ووتهيه بيّت، ميرات بى يان ديارى چونه كن و
يه كسانن، ئه وه ههر گووتهيه كى نارپكه و پوچه، راستيه كهى ئه وهيه نه ميرات
بووه و نه ديارى.

ئهم مهسه لهيه سهير له وهى دايه، دواى وه فاتى ئه بويه كرى صديق ﷺ
عومهر بوو به خليفه، پاشان عوسمان، پاشان عهلى، گرمان كرد فهدكه هى
فاتيمهيه ب ئيتر به ميرات بى يان به ديارى، ههر ده بيّت مولكى فاتيمه،
فاتيمهش دواى وه فاتى باوكى ﷺ به شەش مانگ وه فاتى كرد، كه وابوو
فهدكه كه بۆكى ده ميّنيّته وه؟

بۆ وه رهسه ده ميّنيّته وه، كه وابوو عهلى ﷺ چواريه كى بۆ ده بيّت به هۆى
بوونى فهرعى وارسه وه، حه سەن و حوسەين و زەينه ب و ئوم كه لسوميش ي
باقيان بۆ ده ميّنيّته وه، [به دهستورى] (لِلذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ) (بۆ نيّريك
ههيه له ميرات به ويّنهى بهشى دوو مى).

جا كاتيك عهلى رهزاي خواى ليّبى بوو به خليفه فهدكه كى نه دا به
مندالّه كانى، ئه گهر ئه بويه كر سته مكار بى، عومهر سته مكار بى، عوسمان
سته مكار بى؛ به هۆى گرتنه وهى فهدكه له خاوه نه كهى خو، ئهى بۆچى ئه

ھوكمه سەرناكىشيت بۆ عەلېش، چونكە ئەوئىش فەدەكى گرتۆتەۋە لە
خاۋەنەكەى خۆى و نەيداۋەتەۋە مندالەكانى فاتىمە؟!

* فەدەك خۆى سەرەتا بە دەست پەيامبەرى خواۋە بوو ﷺ، كە پەيامبەرى
خوا ﷺ ۋە فاتى كەۋتە دەست ئەبۈيەكر، پاشان كەۋتە دەست عومەر، لە
سەر دەمى عومەردا عەبباس و عەلى ھاتنە لاي و داۋايان كە بەدەستى ئەۋانەۋە
بىت ئەوئىش پىي دان، پاشان كەۋتە لاي عەلى و ھەر لاي ئەۋ مایەۋە تا ۋە فاتى
كەرد سالى ۰ءك، پاشان كەۋتە دەست ھەسەن، پاشان ھوسەين و پاشان ھەسەنى
كۆپى ھەسەن، ئەنجا عەلى كۆپى ھوسەين، پاش ئەوئىش زەيدى كۆپى ھەسەن^(۱).

* بەلام ئىمە ھەر ھەموويان پاك رادەگرين، ئەبۈيەكر و عومەر و عوسمان و
عەلى ي لەگەل ھەمو ئەۋانەى فەدەكيان بە دەستەۋە بوو ھەتا زەيدى كۆپى
ھەسەن ھەر ھەموويان پاك را دەگرين و كەسيان بە ستەمكار لە قەلەم نادەين.
جا فەدەك نە ديارى بوۋە و نە ميراتى پەيامبەر ﷺ.

دوۋەمين: چۆن پەيامبەرى خوا ﷺ لەسەر ئەۋ دونيا نەۋىستىيەى خۆيەۋە ئەۋ
ھەموو مال و سامانە بەجى دىلى؟ بەلگەى ئەمەش :

۱. فەرمۇدەكەى ئوم سەلەمە كە تىيدا ھاتوۋە: (پەيامبەرى خوا ﷺ ھاتە
ژورەۋە بۆلاى و دەم و چاۋى تىك چوۋ بوو، ئەلى: وام زانى ھى ئىش وئازارە، بۆيە
ۋتم: ئەى پەيامبەرى خوا دەبينم دەم و چاۋت گۆراۋە، ئىش و ئازارت ھەيە؟

فهرمووی: نا، به لکو ئەو حەوت دینارە ی که دوینی بۆیان هیئانین، شەومان بڕدە سەر و نەمان بەخشی^(۱).

۲. پەییامبەری خوا ﷺ وەفاتی کردووە و قەلغانەکی باریتمە بوووە لە لای یەهودیەک لە بەرانبەر سی صاع که بە قەرز لیتی وەرگرتوو^(۲).

توخوا کەسیک فەدەک و بەشی خەیبەری هەبی، قەلغانەکی دەکاتە باریتمە لە بەرانبەری چل صاع؟!

* و لە فاتیمەووە دەگیرنەووە: کە کاتیک فەدەکیان پی نەداووە، توپە بوووە و پۆیشتوووە بۆ سەر قەبرەکی باوکی و سکاڵای خۆی لا کردووە!!

ئەمە درۆیە و هەر پاست نییە، ئەسلەن شتی وا لە فاتیمە هەر ناوەشییتەووە و شیایوی ئەو نییە پەزای خوای لیبی و پازی کا، ئەوێتا خوای بەرز و پیروژ لە بارە یەعقوب ئەو بەندە سالتە ئەو پەییامبەرە بەرپێزە، دەرمووی: ﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَحْزَفٍ إِلَى اللَّهِ وَاعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ﴾^(۳) {یوسف ۸۶}.

(۱) رواه أحمد (۳۱۴/۴)

(۲) رواه البخاري: كتاب الجهاد، باب ما قيل في درع النبي ﷺ (۲۹۱۶).

(۳) واتە: (ئەمەن سکاڵای خەم و پەژارە ی خۆم هەر لای خوا دەکەم و لە لایەن خوداووە شتانیکی دەزانم نێو نایزانن).

ئەوەشى كە مەشھورە دواجار ئەبوبەكر پازى كردووە، ھەرۆك زۆرىك لە زانايان ئەمەيان لە شەعبى يەوہ بە مۇسلىكى صحيح^(١) دەرھيئاوہ، شەعبيش يەكئكە لە گەورە تابعيەكان، ئيتەر خواش زاناترە بە ھەقيقەتى مەسەلەكە.

ھەرۆھە مەشھورە: كە ئەسمائى كچى عومەيس فاتيمەى شۆردبىت، ئەسمائيش خيژانى ئەبوبەكرى صيدديقە، ئاخىر چۆن ئەكرى خيژانەكەى ئەبوبەكرى صيدديق بيشوات و ئەبوبەكر بە مردنى نەزانىت؟ راست ئەوہيە: كە بە شەو نيژراوہ و ئيزنى ئەبوبەكر نەدراوہ.

عائيشەش ھەرۆھە بەشەو نيژراوہ، تەنانەت گەورەى ھەموو مرؤفايەتى پەيامبەرى خوا ﷺ بەشەو نيژراوہ.

(١) بۆ زانىنى مرسل بىروانە ل ٢٨) پەرۆاىزى (١).

شوبهه ی لهه شته

عومەر له باره ی به یعه ته که ی ئه بویه کرده و توویه تی:

رێکهوت بووه!

ئه لێن: عومەر ﷺ له باره ی به یعه ته که ی ئه بویه کری صدیقه وه و توویه تی:
رێکهوت بووه (فَلْتَهْ) ^(۱).

ئه لێن: به لێ ئه مه راسته، له عومهر وه چه سپاوه که وای گووتوه، به لام
رێکه بدهن ته وای چیرۆکه که له سه حیحی بوخاری دا بخوینینه وه:

له ئین عه ببا سه وه ده گیرێته وه: هه وائ گه یشته عومهری کورپی خه تتاب
که و خه لکانیک ئه لێن: گهر عومهر بری ئه و به یعه ت ده دم به فلان که س و
به یعه ته که ی ئه بویه کر رێکهوت بووه (فَلْتَهْ)، که ئه م وته یه گه یشته عومهری
کورپی خه تتاب [خه لکی کۆ کرده وه و] وتی: پیم گه یشتوه هه ندیکتان و توویه تی:
به خوا ئه گهر عومهر بری به یعه ت ده دم به فلان که س، جا با که س به وه فریو
نه خوات بلێت: به یعه ته که ی ئه بویه کر هه لکه وته بووه و برا وه ته وه، ئه گهر چی
واش بووه، به لام خوا شه ر و خرا په که ی پاراست و دا یمر کانه وه، ئه نجا که سیشتان
تیدا نییه وه کو ئه بویه کر که شایسته ی ئه وه بی ت ملی بو بردیته وه ^(۲). ^(۱)

(۱) فلتة: هه لکه وت، رێکهوت، له ناکاو، یان ناماده باشی بۆ نه کراو. (وه رگێر)

(۲) به مانای: ئه و که سه ی که ئیستا پله و پایه ی له هه مووان زۆر تره هیشتا ناگاته پله و
پایه ی ئه بویه کر، جا بۆیه با که س هیوای ئه وه ی نه بی ت به یعه تی پێ بدری ت به و شیوه ی که به =
ئه بویه کر درا، له سه ره تا وه له نیو خه لکی که مدا به یعه تی پێ درا دوا جار هه مو به بی جیاوازی

پاشان باسى رۆيشتنه كەي خۆيى و ئەبويه كر دهكات بۆ سه قيفه ي بهنى ساعيده، تا ده گاته ئەوهى ئەلئى: چەند قسه يه كه م ئاماده كر دبوو ده مويست به پيش چاوى ئەبويه كره وه بيليم، هەر خۆم په چاوى زوو توپه بوونيشم ده كرد.

كه ويستم قسه بكهم، ئەبويه كر وتى: په له مه كه، ئيتى منيش حەزم نه كر توپه ي بكهم.

ئەبويه كر دهستى كرد به قسه كردن، به راستى زۆر له من نهرمتر و ئارامتر بوو، سويند به خوا شتيكى جى نه هيشت له وهى له دلئى خۆم ئاماده م كر دبوو ئيلا به باشتريشه وه عهرزى كردن، پاشان بى دهنگ بوو، پيى ووتن: هه موو ئەو چاكانه ي كه له باره ي خۆتانه وه باستان كرد بينگومان ئتوه ئەهلى ئەوه ن، به لām ئەم كار به تهنها هى قورده يشه، ئەوان له مال په چهل كه وه باشترينى عهره بن، جا من رازيم به يه كيك له م دوو پياوه -مه به ستى: عومهر و ئەبو عوبه يده ي كورى جه راحه -، به يعهت به هەر كاميكيان ئەده ن بيده ن، پاشان دهستى من و ئەبو

كه زانيان ئەبويه كره به يعه تيان پنداو كه س خۆي جيا نه كرده وه، پتيوستى به دوو باره پراوژ كرده وه نه كرد، جا ئەمه ي بۆ ئەم لوا بۆ كه سى تر دهست نادات. ئەمه مانا كه ي، به لām ئەم دپره له چييه وه هاتووه: (كهستان نييه وه كو ئەبويه كر كه شايشته ي ئەوه بيت مى بۆ بپر دپتسه وه)؟ ئبين حه جهر ئەلئى: چونكه ئەگەر كه سيك ته ماشا ي پيشپر كى كهر بكات مى دريژ ده كاته وه بزائى ئايا بۆي دهست ئەدا له كه وتنه پيشى ئەوه ي كه ده يه وى بكه وپته پيشيه وه، ئەگەر ئەوه ي نه توانى ئەوا پيى ده لئى: مى برايه وه. يان ئەوه ي: مل بۆ ته ماشا كردنى دوو پيشپر كى كار دريژ ده كر يت هه تا له بهر چاوا نامينن و وون ده بن، جا ئەم له جياتى نه بينين مل برينى به كار هينا. بروانه شهر حى ئەم هه ديسه له فتح البارى. (وه رگيپ)

(۱) واته شهرو خراپه ي به يعه ته كه، كه ئەگەر ئەوه نه كرايه پى ده چوو شهرو خراپه ي زۆرتري

لى بوايه ته وه. (وه رگيپ)

عوبەيدەى گرت و خۆيشى لە ناوەرەستمان بوو، لە پاستیدا ھىچ قسەيەكىم پى ناخۆش نەبوو ئەمەيان نەبىت، دە بەخوا ئەگەر بەدرىت لە گەردنم بەس پى تاوانبار نەبم، پىم خۆشترە لەوەى بىم بە فەرمانرەۋاى گەلىك ئەبوسەركيان تىدا بى.

عومەرىش وتى: سويند بەخوا ئىمە ھىچ شتىك لەو شتانەى كە لەو كاتەدا پىوەى سەرقال بووين بە ئەندازەى پىشەندەدارى ئەبوسەرك (سابقة أبى بكر) بەھىز نەبوو لە لامان، ترساين كە بەجىيان بىلەن و بەيەت بەكەس نەدرى دواى ئىمە برۆن بەيەت بەدەنە يەكىك لە خۆيان، ئىتر ئەو كاتە يا بەيەتەمان دەدا لەسەر ئەوەى كە پى رازى نىن، يان ئەوەى رويەرويان بوەستايەنەو، ئەوەش ھەر دەبوو شەر و ئاژاوە، بۆيە ھەر كەسىك بەيەتەى دا بە موسلمانىك بەبى پرس و راويىرى موسلمانان، با نە ئەو بەيەت بەدات و نە ئەوەى بەيەتەى پى دەدرىت رازى بىت نەوەك ھەردووکیان بە كوشتن بچن^(۱).

ئەمە چىرۆكى بەيەت پىدانەكەيە، بەلى ھەلكەوتە و لە ناكاو بوو، بەلام قسە و باسىك و چىرۆكىكى دوورى ھەيە كە بە درىزى لە باسى سەقىفەى بەنى ساعىدەدا باسەمان لىوە كرد، ئەمەش نابىتە تانە و عەيبە بەسەر عومەرى كورى خەتتابەوہ ﷺ.

(۱) صحيح البخاري: كتاب الحدود، باب رجم الحبلى من الزنى اذا احصنت، حديث (۶۸۳۰).

شوبهه ی نۆیه م

ئه و درۆیه یان که ئه لێن عومهر وتوویه تی:

په یامبه ری خوا ﷺ وړینه ده کا

ئه لێن: فهرموده که ی ئیبن عه بباس لباکه ده لێ: (کاتیك په یامبه ری خوا ﷺ له دوا ساته کانی ته مه نیدا بوو، چه ند پیاویك له خزمه تیدا بوون عومه ریان تیدا بوو، په یامبه ر ﷺ فهرمووی: هه ستن تیانوسیك بیئن نوسراویکتان بۆ ده نوسم هه رگیز گومرا نابن).

عومهر وتی: په یامبه ری خوا ﷺ ناساغه، قورئانتان لایه، کتیبه که ی خوامان به سه، ئیتر ئه وانه ی له ماله که دا بوون کردیان به غه لبه غه لب، هه ندیکیان ده یوت: بړۆنه پێشه وه با په یامبه ری خوا نوسراویکتان بۆ بنوسی که هه رگیز گومرا نه بن، هه ندیک ی تریان قسه که ی عومهر ی ده کرد، ئیتر که غه لبه غه لبه که زیادی کرد و دوو به ره کی که وته نێوانیانه وه په یامبه ری خوا ﷺ فهرمووی: (هه ستن)^(۱).

جا تانه یان له هاوه لانی پێغه مه ر ﷺ له م فهرموده یه دا له وه خۆی ده بینیته وه که پێیان وایه عومهر ووتبیستی: (په یامبه ری خوا وړینه ده کا)^(۲).

(۱) (متفق علیه): (صحيح البخاري) كتاب العلم، باب كتاب العلم حديث (۱۱۴). و (صحيح مسلم)، كتاب الوصية، حديث (۱۶۳۷)

(۲) فاسألوا أهل الذکر للمتشیع التيجاني ص (۱۴۴ - ۱۷۹) وعزاه الى البخاري كذبا

لە راستیدا ئەمە درۆیه و بە دەم عومەرەو دەکری!! عومەر ھەرگیز نەگوتو ھەمبەری خوا و پێنە دەکات، بەلکو پیاویەتە کە لە ھەردوو صەحیحە کە و ئەوانی تریشدا ھاتوو عومەر وتوویەتی: (ناساغە و ئیش و ئازاری ھەبە)، چونکە لەو کاتەدا لە نەخۆشی مردندا بوو بۆیە زۆر سەخت و بە ئیش بوو لەسەر ھەمبەری خوا . و فەرمودە کە عاتشەش ئەمە پوون کردۆتەو: کاتیک ھەمبەری خوا . لە ھۆش خۆی چوو و پاشان ھاتەو ھۆش، فەرمووی: خەلک نوێژیان کرد؟ عاتشە پێی وت: قوربان چاوەروانی جەنابتن.

پاشان ئاویان بۆ ھینا و دەستنوێژی گرت، پاشان ھەستا ویستی بپروا بۆ نوێژ دووبارە لە ھۆش خۆی چوو و کەوت، ھەم بە خەبەر ھاتەو و فەرمووی: خەلک نوێژیان کرد؟ وتیان: قوربان لە چاوەروانی تۆدان، فەرمووی: ئاوم بۆ پێنن، ئەوانیش ئاویان بۆ ھینا و دەست نوێژی شۆرد، پاشان ھەستا ویستی بپروا بۆ نوێژ دیسانەو کەوت، دایک و باجەم بە قوریانی بۆ.

کە سییەم جار کەوت و بە خەبەر ھاتەو، فەرمووی: خەلک نوێژیان کرد؟

وتیان: لە چاوەروانی تۆدان قوربان.

فەرمووی: بڵێن بە ئەبویە کە با ئەو نوێژ بە خەلکی بکات^(۱).

(۱) متفق عليه: (صحيح البخاري) كتاب الأذان، باب انما جعل الامام ليؤتم به، حديث (۶۸۷). و (صحيح مسلم)، كتاب الصلاة، باب استخلاف الامام اذا عرض له عنز، حديث (۴۱۸).

به لى له ويدا يه كيك وتوويه تى: ورينه ده كات، به لام نهك عومهر.

له عه بدوللاى كورې مه سعوده وه ﷺ ده لى: په يامبهري خوا ﷺ بينى ئيش و تايه كى زور توندى هه بوو، وتم: ئه ي په يامبهري خوا ئيش و تاكه ي گيان ت زور سه خته، ئه ویش فهرمووى: من به ئەندازه ي دوو كهس له ئيوه ئيش و تام هه يه، ئين مه سعوديش پى وت: بو ئه وه يه كه تو دووقات پاداشتت ده گات؟ فهرمووى: به لى^(۱).

وهك روښنه په يامبهري خوا ﷺ ئيش و تايه كى زور توندى هه بوو، كه عومهر يش بيستوويه تى په يامبهري خوا ﷺ ده فهرموى: هه ستن با نوسراويكتان بو بنوسم، دلى بو په يامبهري خوا ﷺ سوتاوه و وتوويه تى: په يامبهري خوا ناساغه و ئيش و نازارى هه يه، كتيبه كه ي خوامان به سه.

ئه ليم: ئه مهش ريكى ئه و تايه ته يه خواى پايه بهرز ده فهرموى: ﴿وَأَحْسَنَ الْيَوْمِ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتِمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا﴾ (المائدة: ۳).
واته: (ئهرې دینه كه م بو كامل كردن و ناز و نيعه مه تى خو م به ته واوه تى به سهر پزاندن و پرازی بووم به وه ي كه ئيسلام دينتان بيت).

په يامبهري نازيزيش ﷺ ده فهرمويت: (سویند به خوا شتيكم به جى نه هيشتووه له خوا و به هشت نزيكتان كاته وه ئيلا پيم گوتوون و بوم باسكردوون، وه هيچ شتيكم به جى نه هيشتووه له وه ي كه خوا فهرمانى پيكر دوون

(۱) متفق عليه: (صحيح البخاري) كتاب المرضى، باب أشد الناس بلاء، حديث (۵۶۴۸).

و (صحيح مسلم)، كتاب البر والصلة، باب ثواب المؤمن فيما يصيبه من مرض، حديث (۲۵۷۱).

ئىلا فەرمانم پيڭردوون و پيڭم راڭه ياندوون، وه هيچ شتيڭم به جي نه هيشووه
له وهى كه خوا نه هى ليڭردوون ئىلا منيش نه هيم ليڭردوون^(۱) كه واته شتيڭ له
ديندا نه ماوه ته وه په يامبهري خوا ﷺ رووني نه كرد بيهته وه.

كه وابهى نه نو سراوه چيه كه په يامبهري خوا ﷺ ويستويه تى بينوسيته وه؟

له عهلى كورپى نه بو تالبه وه ﷺ ته لى: له لاي په يامبهري خوا بووم ﷺ
فەرمانى پيڭردم كه (طبق) يكي^(۲) بو بينم تا شتيڭى تيدا بنوسى هه رگيز
نومه ته كهى گومرا نه بى، منيش تر سام تا طبقيك بينم گيانى دهر بچيت، بويه
وتم: نهى پيغه مهري خوا ﷺ بللى، من له بهر ده كم و به ټاگام، فهرمووى: (و
هسيه تان پى ده كم به نويز و زه كات و كه نيزه كه كانتان)^(۳).

جا نه گهر بلين: سه حابه كان سه ريڅچى فەرمانى په يامبهريان ﷺ كرده
تيانوسه كيان بو نه هيناوه.

نه وا ته لين: عهلى يه كم كه سه سه ريڅچى كرده وه، چونكه له لايه ن
په يامبهروه وه ﷺ راسته وخو فەرمان به و كراوه تيانوسيك بهيښت، بو نه يهينا؟!
جا نه گهر له بهر نه م كار ه لومهى ھاوہ لاني په يامبهريان كرد ﷺ، نه وا عهلى
ﷺ پيشتره بو نه م لومهيه!!

به لام هق نه وديه لومهى هيچ لايه ك ناكړى له بهر چنده هوپه ك:

(۱) سلسلة الأحاديث الصحيحة (۴/ ۴۱۷) تحت حديث (۹۰/۱۸).

(۲) طبق واته: كتف: كه تفيش ئيسكى خوشرد يا شهك، كه وشكه وه دهبو له سهریان

دهنوسى. (وه رگيز).

(۳) (مسند أحمد)، مسند العشرة المبشرين، مسند علي (۶۹۳).

يەكەم: ئەو ەتا خودى ەلى ﷺ لەم فەرمودەيەدا ئەلئى: ترسام تا تيانوسەكەى بۆ بهيئەم گيانى دەرجى، بۆيە وتم: ئەى پيغەمەرى خوا ﷺ بلى، من لەبەر دەكەم و ەوشيارم، ئەويش فەرموويەتى: (ەوسىەتتان دەكەم بە نويز و زەكات و كەنيزەكەكانتان). كەوابو پەيامبەرى خوا ﷺ ئەو ەى وتووە كە ويستوويەتى بنوسریتەو ە.

دوو ەم: ئەو ەى كە پەيامبەرى خوا ﷺ ويستوويەتى بنوسریتەو ە، يا واجب بوو ە يا سوننەت، جا ئەگەر وتيان: واجب بوو ە و لەو شتانەيە كە لە شەريەتدا گەياندننى واجبە، ئەوا ئەييتە تانە لە پەيامبەرى خوا ﷺ ولە بۆ ئەو خوايەش — سبحانە و تعالى — كە دەفەرموى: ﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ ئەمرو دىنەكەم بۆ كامل كردن.

خۆ ئەگەر وتيان: سوننەتە !! ئەوا ئەلئىن: ئيمەش ەر وامان ووتو ە.

سييەم: ەاو ەلەكان وەكو بەزەيى ەاتنەو ە وتوويانە با نەكریت نە وەكو سەريئچى.

شوبھہ ی دہ ی م

عومہری کوری خہ تتاب نہ ہی کردوہ لہ موعہ ی حہ ج و
موعہ ی ئافرہ تان، لہ کاتیکدا حہ لالئی، ئیتر چوئن عومہر شتیک
حہ رام دہ کات کہ خوا حہ لالئی کردوہ

یہ کہ میان: موعہ ی حہ ج:

ئہ لئین: گریان عومہر ہلہ ی کرد لہ م کارہیدا، ئہوا چی بوہ؟!
ئیمہ بانگہ شہ ی مہ عصومیہ ت بو عومہر ناکہین، بہ لکو ئہ لئین ہلہ
دہ کات وک چوئن باقی ہا وہ لہ کانی تریش ہلہ دہ کەن، ئمہ لہ کاتیکدا وامان
دانا کہ ہلہ ی کردبی.

لہ صوبہ ی کوری مہ عہدہ وہ بہ عومہری وتوہ: ئیحرام بہست بہ نیہتی
حہ ج و عومہر پیکہوہ (واتہ بہ تہ متوع)^(۱)، عومہر پیی وت: رینماییی کراوی
بو سوننہ تی پھیامبہرہ کەت)^(۲). ئہوہ تا عومہر وا دہ بینیت کہ ئمہ سوننہ تہ،
تہ نانہ ت مہ دحی کابراش دہ کا و پیگری لی ناکا، پیشی دہ لی: (رینماییی کراوی
بو سوننہ تی پھیامبہرہ کەت).

(۱) حہ جی تہ متوع: ئہوہ یہ: لہ یہ کیک لہ مانہ گہ کانی حہ جدا بہ نیہتی عومہرہ ئیحرام
دہ بہستیت، پاشان دہ وراتہ مہ ککہوہ و عومہرہ کە ی بە جی دہ ہینیت، پاشان خوی لہ ئیحرامہ کہ
دہ کاتہوہ، ئیتر ہموو شتیک ی بو حہ لال دہ بیت تا ئہو کاتہ ی حہ ج دہ کات، بہ لام سہریرینی لہ سہر
واجبہ..). موعہش: واتا خوشی و رابواردن. (وہرگیٹ)
(۲) أخرجه أحمد (۲۵/۱).

ههروهه ها له سالمهوه: پرسیار له ئیښ عومهر کړا له باره ی موعده ی حهجهوه،
 نهویش وتی نه بی بکریټ، پیان وت: تو موخاله فه ی باوکت ده که ی.

وتی: باوکم وای نه وتووه؟ نهو وتوویه تی: (عومره له حه ج جیا بکه نه وه)،
 که چی ئیوه کردوتانه به حه رام و سزاشی له سه ر ده دن، بیگومان خوا -
 حه لالی کردوه، په یامبه ریش ﷺ کاری پی کردووه، نه وان هه ر وازیان لی
 نه هینا، نهویش وتی: کتیه که ی خوا له پیشته ر بو شوینکه وتن یا عومهر؟^(۱)

که واته عومهر مه به ستی چی بووه؟ عومهر نهیده ویست مالی خوا رږڅیک له
 رږڅه کانی سال له عومره کردن چول بیټ، چونکه نه گهر وا بوايه، که خه لک
 ده رته چوون بو حه ج کردن عومره شیان له گه ل ده کرد به مهش ده گوتری (ته مه توع)،
 ئیتر دوا ی نه وه خه لک نایه ن بو مالی خوا، له به ر نه مه عومهر ویستی حه ج بکه ن
 به ئیفراد^(۲)، ئیتر دوا ی نه وه دینه وه بو عومره کردن له سه فه ریکی سه ریه خو دا
 بو نه وه ی مالی خوا چول نه بیټ.

نهم نه هیه ی عومهریش له به ر حه رامیټی کاره که نه بووه، بو چونیک بووه و
 پی و ابووه وا باشته ر، نه مهش نابیته عه یبه به سه ریه وه، ههروهه کو پیشته ر باسی
 نه وه مان کرد کاتیك صوبه ی کوری مه عبه د به ته مه توع حه جی کرد، پی وت:
 رینمایي کراوی بو سونه تی په یامبه ره که ت ﷺ.

دووه میان: موعده ی ئافره تان

ریگری کردن له موعده ی ئافره تان له خودی عه لیه وه ﷺ جیگیر بووه،
 کاتیك بیستی ئیښ عه بباس موعده ی ئافره تان به حه لال ده زانی، وتی: (له سه ر خو

(۱) (سنن البیهقی) (۵۱/۵). وقال الألبانی فی مقدمه صفة الصلاة (رجالہ ثقات).

(۲) نه مهش جوړیکی دیکه یه له جوړه کانی حه ج کردن (وه رگیږ).

به ئه كورپى عه‌بباس، به ته‌كيد پيغه‌مه‌رى خواص الله له رۆژى خه‌يبه‌ردا نه‌هى له‌وه و له گۆشتى گويدرژى مالى كرد^(۱).

ئهم فهرموده‌يه ته‌نانه‌ت له كتيبه باوه‌ر پيكراره‌كانى خوشياندا هه‌يه^(۲).

به هه‌مان شيوه فهرموده‌كه‌ى سه‌له‌مه‌ى كورپى ته‌كه‌وع ئه‌لى: (په‌يامبه‌رى خواص الله موعه‌ى قه‌ده‌غه كرد له سالى ته‌وتاسد^(۳)، [واته سالى فه‌تخى مه‌كه‌كه]، به هه‌مان شيوه فهرموده‌كه‌ى سه‌بو‌ره‌ى جو‌هه‌نيش كه ئه‌لى: (په‌يامبه‌رى خواص الله موعه‌ى له سالى فه‌تح قه‌ده‌غه كرد.^(۴) له ريو‌ايه‌تيكى تر‌دا: (من پيشتر ئيزنى موعه‌م پيدا‌بوون، به‌لام ئه‌وه خوا حه‌رامى كرد هه‌تا رۆژى قيامه‌ت)^(۵).

دواى ئه‌وه‌ش عومهر كه نه‌هى كردووه له موعه‌ه، كه‌واته عومهر چى كردووه؟ عومهر رپيگري له شتيك كردووه كه په‌يامبه‌رى خواص الله رپيگري لي‌كردووه، كه خواى پايه‌به‌رز نه‌هى لي‌كردووه هه‌ر وه‌ك ته‌فه‌رموى: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ۖ إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ۚ فَمَنْ أَتَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ۚ﴾ {المؤنوه-۷}^(۶). ده‌بينى خواى گه‌وره ناوى لي‌ناون ده‌ستدرژى كه‌ر.

(۱) (صحيح مُسْلِم)، كتاب النكاح، باب نكاح المتعة، حديث (۱۴۰۷) (۳۱).

(۲) وسائل الشيعة (۱۲/۲۱).

(۳) (صحيح مُسْلِم)، كتاب النكاح، باب نكاح المتعة، حديث (۱۴۰۵) (۱۸).

(۴) (صحيح مُسْلِم)، كتاب النكاح، باب نكاح المتعة، حديث (۱۴۰۶) (۲۰).

(۵) (صحيح مُسْلِم)، كتاب النكاح، باب نكاح المتعة، حديث (۱۴۰۶) (۲۱).

(۶) واته: -خوا جل جلاله باسى سيفات و ئاكارى نيمانداران ده‌كات- و ئه‌ونه‌ى كه پاريزه‌رى داوينى خويانن * مه‌گه‌ر بۆ خيترانى خويان يان بۆ كه‌نيزه‌كيك كه بووين به خاوه‌نيان ئه‌وه به‌راستى ئه‌وانه سه‌ره‌زه‌نشست ناكرين * جا ئه‌وه‌ى نيازى جگه له‌وه دووانه بكات * ئه‌وا ئه‌وه كه‌سانه ده‌ستدرژى كه‌رن..

ټهوان ټهو ټايله ته به بهلگه دههيننه وه که پهروه ردگاري پيرو ز ده فهرموي:
 ﴿وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَإِجْلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَُمْ أَنْ
 تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ ۚ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً
 وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا تَرْضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ۝﴾ {النساء: ۲۴}.

واته: (ههروه ها حهرام کراوه لیتان) ټهو ټافره تانه ی که میړدیان ههیه جگه
 لهوانه ی بوونه ته مولکتان (واته که نیزه که کانتان) (ټهو حوکمانه ی باسکران)
 پیو یست کراو و نوسراوی خوا به له سهرتان، جگه لهوانه ی که باسکران حه لاله
 بوټان که به مال و داراییه کانتان خوازیښی ټافره تان بکه ن، به مهرجی داوین پاک
 بن و داوین پیس نه بن^(۱)، جا ټهوه ی که له زه تان لیوه رگرتن لهو ټافره تانه ټهوا
 مارهییه که یان پی بده ن که فهرز کراوه له سهرتان، هیچ تاوانیشتان له سهر نییه
 له که مکړدنه وه ی ټهو مارهییه ی که له سهری رټیکه وتبون، به راستی خودا
 هه میسه زانای کار دروسته).

ټهو قیرائه ته ده که نه بهلگه که ده لیت: ﴿فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ مِنْهُنَّ إِلَى أَجَلٍ
 مُّسَمًّى فَاتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ فَرِيضَةً﴾. ټه لیتن: ټهم قیرائه ته موته و اتر نییه، نه له
 قیرائاتی سه بعدا ههیه و نه له قیرائاتی عه شریشدا، بهلکو قیرائه تیکی شازه
 [قیرائه تی شازیش کاری پی ناکری].

سهریاری ټهوه ش دژي فهرموده ی په یامبه ری خوا به ﷺ، ټیتر به
 فهرموده که ی عه لی بیت، یان فهرموده که ی سه له مه ی کوری ټه کوه یان
 سه بوره ی جوهه نی، یا ټهوانی تر.

(۱) له ربوایاتی خودی ټهو مویته دیعانه دا هاتوه که جائیزه و ده کری موته له گه ل داوین
 پیسیشدا بکری، که چی ټهم ټايله ته ی که ټهوان به بهلگه ی دههیننه وه، ټه فهرموي: ټه بی داوین پاک
 بی (محصن) بی، ټهمه گریان ټهم ټايله ته بهلگه بوو بویان که بهلگه نییه. (وه رگیږ)

شوبه‌ه‌ی یازده‌یه‌م

تۆمه‌تبارکردنی عائیشه و حه‌فصه به کافر بوون

ئه‌لین: له باره‌ی ئه‌م فهرموده‌یه‌ی په‌روه‌ردگاره‌وه: ﴿يَتَأْتِيَ النَّبِيَّ لِمَ تَحْرِمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبْنِي مَرَّاتٍ أَزْوَاجَكَ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَحِيمٌ ۝۱﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿۲﴾ وَإِذْ أَسَرَّ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَتْ بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضُهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَهَا بِهِ، قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِيَ الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿۳﴾ إِنْ تَوْبَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ﴿۴﴾ {التحریم ۱-۴}.

واته: (ئه‌ی په‌یامبه‌ر بۆشتیک له خۆت حه‌رام ده‌که‌یت که خوا بۆی حه‌لال کردوویت، تۆ په‌زامه‌ندی ژنه‌کانت ده‌وی له کاتی‌کدا خوا لی‌خۆش‌بوی میه‌ره‌بانه * به‌راستی خوا هه‌لوه‌شانه‌وه‌ی سوینده‌کانتانی بۆ بریارداون به که‌فاره‌تدانی خوا کارساز و دۆستی ئیوه‌یه، هه‌ر ئه‌ویش زانای کاربه‌جیه * کاتیک په‌یامبه‌ر ﷺ قسه‌یه‌کی به نه‌ینی لای هه‌ندی‌ک له خیزانه‌کانی درکاند، جا ئه‌و ژنه‌باسه‌که‌ی گه‌یانده‌هاوسه‌ره‌که‌ی، خواش په‌یامبه‌ری ﷺ ئاگادار کرد، په‌یامبه‌ر ﷺ هه‌ندی‌ک له قسه‌کانی باس کرد و بیده‌نگ بوو له هه‌ندی‌کی تری، ئه‌نجا که پیتی ووت، ژنه‌که‌ی وتی: کێ ئه‌مه‌ی پی‌گه‌یاندیت، فهرمووی: خوای زانای ئاگادار پیتی گه‌یاندم * ئه‌گه‌ر هه‌ردووکتان ئه‌ی عائیشه و حه‌فصه ده‌گه‌رینه‌وه بۆلای خوا، ئه‌وا جیتی خۆیه‌تی، چونکه به‌راستی دله‌کانتان لایدا له هه‌ق و راستی، خۆ ئه‌گه‌ر هه‌ر به‌رده‌وام بن و پشتی یه‌کتر بگرن دژ به

پەيامبەر ﷺ، چونکە بىنگومان خوا پشتگیری ئەوه، ھەروەھا جوپەرئىل و ئيماندارە چاکەکان، فریشتەکانیش لەو ھودوا پشتیوانی ئەون).

ئەلین: ﴿صَعَتْ﴾ (لایدا) واتە: (لایداوہ بۆ کوفر)، جا ئەلین: ئەمە ئایەتانیکە لە بارەى ھەردوو خێزانەکەى پەيامبەر ﷺ عائیشە و ھەفصەوہ دابەزیوہ.

ئیمەش ئەلین: لە عوبەیدی کورپی عومەیرەوہ، ئەلئى: گویم لە عائیشە بوو ئەیوت: (پەيامبەر ﷺ لە لای زەینەبى کچى جەحشى خێزانى کە کچى پوریشیتی دەمايەوہ و ھەنگوینی دەخوارد، جا من و ھەفصە ئامانەتمان دابە یەکترا کە ئەگەر پەيامبەرى خوا ﷺ ھات بۆلای ھەركامان با پێى بلێت: ئەمە چىيە ئەى پەيامبەرى خوا ﷺ بۆنى مەغافیرت^(۱) لێدى، بۆ مەغافیرت خواردوہ؟ ئەوہبوو رۆیشتە لای یەکیکیان و ئەویش ئەوہى پىگوتبوو، پەيامبەرىش ﷺ فەرمووی: قەیناکا، ھىچ نىيە لە لای زەینەبى کچى جەحش ھەنگوینم خواردوہ، ئیتر دلناباھە ناىخۆم^(۲)).

پەيامبەرى خوا ﷺ لە لای ھەفصەى کچى عومەردا بوو، پێى وت: (بۆ کەسى نەگىریتەوہ، ئیتر نارۆمەوہ) بەلام ئەم رۆیشت بۆ عائیشەى گىرايەوہ کەوا لە پلانەکەى سەرکەتوو بوو و پەيامبەرى خوا ﷺ وازی لە ھەنگوین خواردن ھىناوہ و ئیتر کارى وا ناکا، خواى پەنھانزان ئەم ئایەتەى دابەزانەدە خوارەوہ:

(۱) ناوی جوڑە دارىکە..

(۲) (صحيح البخاري): كتاب الطلاق، باب لم تحرم ما أحل الله لك (۵۲۶۷).

﴿يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَيَّنَىٰ مَرَضَاتِ أَرْوَجُكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ وَالْمَلَأَ بِكَ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ {الحریم ۱-۴}.

* ﴿إِنْ تَتُوبَا﴾ نه گهر ههردووکتان تهویه ده کهن، یانی: نه گهر تهویه ده کهن لهو کاره، که بریتیه له غیره ی ژنان و شته کانی تریش. ...

* ﴿صَغَتْ﴾ یانی: له ههق لایدا لهم کاره، چونکه کاره که ههلهیه، بهلام مالت = لایداوه، مانای کفرت = کوفری کردوه، ناگهیه نیئت، ئاخو چون له کاتی کدا تهوانه خیزانی په یامبهری خوان ﷺ، تهوان دایکی ئیمانداران، تهوانه نه که خوی په روهردگار فرمان ده کات به په یامبهه کهسیان لی ته لاق نه دات و ههروه ها فرمانی پیده کات هیچ ئافره تیک نه خاته جیگیان و ژنیان به سهردا نه هی نیئت، خوی پایه بهرز ده فرموی: ﴿لَا يَحِلُّ لَكَ الْنِسَاءُ مِنْ بَعْدُ وَلَا أَنْ تَبَدَّلَ بِهِنَّ مِنْ أَزْوَاجٍ وَلَوْ أَعْجَبَكَ حُسْنُهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَقِيبًا﴾ {الأحزاب ۵۲}، واته: (لهم ساته به دواوه هیچ ئافره تیکت بو حه لال نییه وه نه خیزانی تر بیینی له جیگیان..)، لهوه و دوا خوی دانا ریگهی ژنه یانی پیداوه، ته مهش له سهه رهئی راسترین. مه بهست تهویه: ته مه به لگهیه له سهه بوونی غیره له نیوان ئافره تاندا که شتیکی ئاساییه و خواپسکه، ته نانهت خیزانه کانی په یامبهه ﷺ دوو گروپ بوون.

ته وه تا عایشه - په زای خوی لیبی - بومان ده گیریته وه و ئه لی: خیزانه کانی په یامبهه خوا ﷺ دوو گروپ بوون، گروپیکیان عایشه و حه فصه و سه فیه و سه وده ی تییدا بووه.

گروپه کە ی تریشیان: ئوم سەله مه و باقی ئافره ته کانی تری په یامبه ر ﷺ -
 ئوم حەبیبه جوهریه، مه یونه، زهینه ب- ی تیدا بووه.)

ته نانه ت موسلمانانیش ئاگاداری خۆشه ویستی په یامبه ری خوا ﷺ بوون بۆ
 عائیشه، بۆیه هەر موسلمانانیک بیویستایه دیاریه ک بۆ په یامبه ری خوا ﷺ
 بینێ، دوا ی ده خست تا کاتی مالی عائیشه ده هات، ئەو کات خاوه ن دیاریه که
 دیاریه کە ی ده نارد بۆ ماله کە ی عائیشه. ئەمه وایکرد گروپه کە ی ئوم سەله مه
 بینه لای ئوم سەله مه و بلین: برۆ لای په یامبه ری خوا ﷺ قسه ی له گه لدا بکه با
 به خه لک بلی: هەر که سی دیاری دینێ بۆ په یامبه ری خوا ﷺ با له هەر کام له
 ماله کانی خیزانه کانیدا بوو بیهینێ.

ئوم سەله مه ش ئەمه ی گه یانده په یامبه ری خوا ﷺ، به لام په یامبه ر ﷺ
 هیچ وه لامی نه دایه وه، هاتن پرسیا ریان لیکرد، وتی: وه لامی نه داومه ته وه،
 وتیان: قسه ی له گه ل بکه، که سیره که پیتی گه یشته وه قسه ی له گه ل کرد،
 دیسانه وه وه لامی نه دایه وه، پرسیا ریان لیکرد، وتی: وه لامی نه داومه ته وه، وتیان:
 قسه ی له گه ل بکه تا وه لامت ئەداته وه، که سیره که پیتی گه یشته وه قسه ی له گه ل
 کرد، فەرمووی: له باره ی عائیشه وه نازارم مه دهن، به راستی له نیو جیگه ی هیچ
 کام له ئیوه وه حی بۆ من دانه به زیوه، ته نها عائیشه نه ییت. ئوم سەله مه وتی:
 په نا ئەگرم به خوا له نازاردانت ئە ی پیغه مبه ی خوا ﷺ.

پاشان گروپه کە ی ئوم سەله مه رۆیشتنه لای فاتیمه ل و داویان لیکرد
 برواته لای په یامبه ر ﷺ، ئەویش رۆیشت و پیتی وت: خیزانه کانت خوا دیننه
 حاجه ت که دادگەر بیت له گه ل کچه کە ی ئەبو به کر، په یامبه ری خوا ﷺ فەرمووی:

کیژۆلە کەم، ئەوەت خوشناوێت من خوشم بویت؟ وتی: بەلێ. فەرمووی: دە ئا ئەمەت خوش بوی - واتە عایشە -. فاتیمەش ل گەڕایەووە بۆلایان و باس و خواستەکی بۆ گێڕانەووە، ئەوانیش وتیان، دیسانەووە بگەڕێووە بۆلای، بەلام فاتیمە ڕەدی کردەووە.

دوای ئەو ئینجا زەینەبی کچی جەحشیان نارد، ھاتە لای پیامبەر و زۆر بە توندی و ڕەقی قسە ی کرد، وتی: خێزانە کانت خوا دیننە ڕجاکار لەوێ دادگەر بیت لە گەڵ کچە کە ی ئەبو قوحافەدا^(۱)، ئەلێ: دەنگی بەرز کردەووە و قسە ی کردە عایشە، عایشەش لە تەنیشتی پیامبەری خواوە ﷺ دانیشتووە، تەنانەت جوینیکیشی پێدا، پیامبەری خواش ﷺ تەماشای عایشە دەکا بزانی وەلامی ئەداتەووە یان نە!، ئەو بوو عایشە دەستی کرد بە قسە کردن و وەلامی زەینەبی دەدایەووە تا زەینەبی کپ کردەووە. پیامبەری خوا ﷺ تەماشایەکی عایشە ی کرد و فەرمووی: (ئەو کچی ئەبویە کرە)^(۲).

مەبەست ئەوێە ئافرەتەکانی پیامبەر ﷺ ھوێ بوون، لە نێوانیان ھەوێش شتی زۆر ڕوو دەدات، ھەروەھا ئیمە ئەلێن: بەلێ، حەفصە و عایشە ھەلەیان کردووە، بەلام بەو کردارەیان کافر نەبوون.

(۱) ئەبو قوحافە باوکی ئەبویە کرە ڕەزای خوا لە ھەردوکیان بیت.

(۲) (متفق عليه): صحيح البخاري: كتاب الهبة، باب من أهدى إلى صاحبه، حديث

(۲۵۸۱)، و (صحيح مسلم): كتاب فضائل الصحابة، باب في فضائل عائشة، حديث (۲۴۴۲).

شوبهەى دوای دەیهەم

موعاویە زیادى کردۆتە کورى خۆى

ئەلێن: موعاویە پۆشتووہ زیادى کورى باوکى کردۆتە کورى خۆى، لە پاستیدا خۆى کورى ئین عوبەیدى سەقەفیە، کەچى موعاویە پێى وتووہ: زیادى کورى ئەبو سوفيانه.

ئیمەش ئەلێن: زیاد بە هیچ شتوہەك کورى عوبەیدى سەقەفى نەبووہ، بەلکو تەنہا بە زیادى کورى باوکى و زیادى کورى سومەییە ناسراوہ تەوہ، چونکە زیاد بە زینا لە سومەییە بووہ (زیاد مندالى زینایە، بەلام هیچ زیانیکی پى ناگەيەنى چونکە تاوانى ئەمى تیدا نەبووہ)، جا لە لەسەردەمى نەفامیدا ھەندىك پیاو دەھاتنە لای سومەییە، ئەبوسوفيانى باوکى موعاویەش یەکیك بووہ لەوانە (ئەم زینایە لە سەردەمى ئىسلامدا نەبووہ لە سەردەمى نەفامیدا بووہ، جا ئەوان موشرىك بوون، خۆ زیناکردن لە ھاویەش پەیدا کردن تاوانتر نییە)، ئەم زیادە والیەك بووہ لە والیەکانى عەلى عليه السلام، پیاویكى زمان پاراو و وتارییژ و قسەزان بووہ.

باوکى موعاویە بە موعاویەى وتووہ کەوا زیاد کوریتى و لە سومەییە، کورى زینایە بەلام بە صەحیحى و لە پشتى ئەمە و ھەرگیز هیچ کەس نەبوو تەوہ زیاد کورى منە، دواى ئەوہش سومەییە مێردى نەبووہ تا بلیین (الولد للفراس وللعاهر الحجر).

واته: منداڻ بۆ سەرچیگه -میۆردی شهرعی-یه و بۆ شهرواڻ پیسیش بهرد^(۱)، جا ئەم میۆردیشی نهبووه، ئافرهتێک بووه ئەبوسوفیان له گه‌ڵیدا جووت بووه و زیادی لی بووه، موعاویه‌ش وتوویه‌تی کوپی باوکمه، کاتیکیش هه‌والی ئەوه گه‌یشه موعاویه، که ئیبن عامر ئەم کاره‌ی موعاویه‌ی پی باش نییه.

موعاویه وتی: ئەه‌ی ئیبن عامر، تۆ ئەه‌وت ووتوه له باره‌ی زیاده‌وه که ووتوته؟ به‌لام سویند به‌خوا عه‌ره‌ب باش ده‌زانێ، که من له نه‌فامیدا زۆر پێزی خۆم گرتوه، که ئیسلامیش هات زیاتری کرد و که‌می نه‌کر، جا من نه به‌زیاد زۆر بووم له که‌می‌ه‌وه ونه پیی سهره‌رز بووم له سهرکزیه‌وه، ته‌نها هه‌قیکی خۆی بووه زانیومه وله جیی خۆی دامناوه^(۲).

ئه‌وانه‌ی تانه لهم کاره‌ی موعاویه ده‌ده‌ن، له‌و پوه‌وه په‌خه‌که ده‌گرن که ئایا جائیزه بۆ میراتگر که‌س بباته‌وه سهر پشته‌ی باوکی و له میرات به‌شداری کا یان نه؟

ئه‌مه‌ش مه‌سه‌له‌یه‌کی فیه‌قی ئیجتها‌دیه، ئیمامی مالک و... هتر ناوی زیاد به: زیادی کوپی ئەبو سوفیان ئەبه‌ن.

ئا ئەمه ئەو مه‌سه‌له‌یه‌یه که موعاویه‌ی پی عه‌یبدار ده‌که‌ن ﷺ.

(۱) فهرموده‌یه‌کی صحیحه، واتا که‌ی: منداڻ بۆ ئەو میۆده‌یه، که سهرچیگه‌ی شهرعی ده‌کات له گه‌ڻ ئافره‌تی منداڻ بوو، بۆ شهرواڻ پیسه‌که‌ش به‌ردی حه‌ده‌یه، که بریتیه له حه‌دی زیناکه‌ر. وتراویشه: به‌ردی بۆ هه‌یه، مه‌به‌ستی: هه‌چی بۆ نیه، به‌ردی بۆ هه‌یه. (وه‌رگیی)

(۲) (تاریخ الطبری) (۲۱۴/۵)

پوخته

له ڪوٽايدا ئه ٿين:

گريمان ئه وانهي ڪه باسڪران يا ئه وانهي تر ڪه باس نه ڪراون سهرپيچين و له ههندي هاوه ٿي په يامبهر ﷺ وه شاونه ته وه، باشه چي ريگره له وهي خوا له وه سهرپيچيانه خوش بيت؟ بو لي خوشبونيش هوڪاري زور ههنه: سيان له لايهن خودي سهرپيچيڪهر، سيان تريش له لايهن خه لڪه وه، چوار له لايهن خواوهندي بهرزو مهزنه وه :

❖ له لايهن خودي سهرپيچي ڪه ره وه:

۱. ته وبه ڪردن: ﴿إِلَّا مَن تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ ۚ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا﴾ {الفرقان: ۷۰}. واته: (جگه له ڪه سي نه بي ته وبه ي ڪردبي و باوه پي هيٺابي و ڪارو ڪرده وهي چاڪي ڪردبي، ٿا ئه وانه خواخراپه و تاوانه ڪانيان ده ڪوريت به چاڪه).

۲. داواي لي خوشبونو ڪردن: ﴿فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا﴾ {نوح: ۱۰}. واته: (پيم ووتن: داواي لي خوشبونو ڪن له پهروهرد گارتان بهراستي پهروهرد گارتان زور لي خوشبوه).

۳. چاڪه سهرپينه ره وه ڪان «الحسنات الماحية»: ﴿إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ أَلْسِيَّاتِ﴾

{هود: ۱۱۴}.

واته: (چونڪه بهراستي ڪرده وه چاڪه ڪان ڪرده وه خراپه ڪان ده سهرپنه وه).

* له لایه ن خه لکه وه:

۴. دوعا بۆکردنی ئیمانداران:

پهروهردگاری مهزن ته فهرموی ﴿وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ﴾ (العنبر: ۱۰۰)

واته: (تهوانهش له پاش ته مانه وه (موهاجرین و ته نصار) وه هاتوون ته لێن: تهی پهروهردگارمان له ئیمه و لهو برایانه شمان که پیشکه وتوون له ئیمان هیاندا خوشبیه وه هیچ رق و کینه یه که مه خه ره دلمان ه وه ده رباره ی ئیمانداران، تهی پهروهردگارمان به راستی هه رتۆی به سۆز و میهره بانی).

۵. هه دیه کردنی کرده وه ی چاکه بۆی: په یامبهری خوا ﷺ ده فهرموی: (خوایه ته مه له بری موحه مه د و ئالی موحه مه د و له بری ته وهشی قوربانی نه کردوه له ئومه ته ی موحه مه د)^(۱).

ههروه ها فهرموده ی: (خوایه گوێرالتهم و له ژیر فهرمانتم خوایه ته مه له بری شیریمه)^(۲).

تهم مه سه له یهش خیلانی له سه ره و زۆریه ی زانایان له سه ره ته وه ن که هه دیه کردنی عیبادت سوود به مردوو ده گه یه نیت^(۳).

(۱) أخرجه أحمد ۳/۳۵۶، وإسناده حسن.

(۲) أخرجه أبو داود: کتاب الحج، باب الرجل یحج عن غیره ح ۱۸۱۱.

(۳) پای زۆری زانایان له سه ر باب ته تیک، نیشانه ی راستی و په وایه ته ی باب ته که نیه، واته: وا نیه له هه رکۆی پای جمهوری عوله ما هه بوو نیت هه قیش له ویتیه. (وه رگێت)

۶. شەفاعەتى پەيامبەرمان موحەممەد ﷺ و جگە لەویش لە پۆزى

قىامەتدا.

* له لايەن خواى تەعالاوه:

۷. ئەو موسىبەتانەى تاوان دەسپنەو لە دونیادا: پەيامبەرى خوا ﷺ

دەفەرموى: (سۆيىند بەو زاتەى گيانى منى بە دەستە) موسلمان تووشى هېچ ناپەحەتى و ماندووبى و پەژارە و خەفەت و ئازار و خەمىك نايىت، هەتا ئەگەر دېركىكىش بچەقيت بە لەشى دا ئىلا خوا بە ھۆيەو لە گوناھەكانى دەبورى^(۱).

۸. سزای گۆر: تەنانت ھەندىك جار دەبيتە پاراستن لە عەزابى ئاخىرەت،

ئەمەش بەپيى تاوانەكان.

۹. لە گۆرەپانى قىامەت: كاتى تۆلەسەندنەو نىوان موسلمانان و

ليبووردن: ﴿وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِّنْ غَلٍ﴾ {الأعراف: ۴۳}. واتە: (ھەرچى رِق و كينە ھەبوو لە دلياندا لە ئاست يەكترى، ھەموويان دەرھيئا).

۱۰. ليخوشبوونى خوا: ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ أَنْ يُشْرَكَ بِهِ، وَيَغْفِرُ مَا دُونَ ذَلِكَ لِمَنْ يَشَاءُ﴾.

واتە: (بەراستى خوا خوشنايىت گەر ھاوبەشى بۆ دابنرى، يىجگە لەو لە

ھەر گوناھيكي تر خوش ئەبى بۆ ھەر كەسيك ويستى لى بى)^(۲).

(۱) أخرجه البخاري : كتاب المرضى ، باب ما جاء في كفارة المرضى ح ۵۶۴۱ و مسلم في

كتاب البر ، باب ثواب المؤمن فيما يصيبه ح ۲۵۷۳ .

(۲) يازەدەھەم: دوعا بۆکردنى فريشتهكان (ھەلگرانى عەرش): خواى تەعالا لە سورەتى

غافردا دەفەرموى: ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ﴾

به ندي سييهم

خه ليفه ي دواي
 په يامبهري خوا ﷺ كي يه؟

رِیخۆشکار

هه‌موو ئه‌هلی سووننه‌ت و جه‌ماعه‌ت کۆکن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که جینشینی
دوای په‌یامبه‌ر ﷺ ئه‌بویه‌که‌.

به‌لام شیعە له‌مه‌دا پێچه‌وانه‌ی خه‌لکیان وتوو، ئه‌لێن: عه‌لی له‌ ئه‌بویه‌که‌
وعومه‌ر وعوسمان له‌ پێشتر بووه‌ بۆ خیلافه‌ت، و هه‌ر ئه‌ویش خه‌لیفه‌ی
پاسته‌وخۆی دوای په‌یامبه‌ر ﷺ به‌بی‌به‌ین، بۆ ئه‌مه‌ش هه‌ندێک به‌لگه‌یان له
قورئان و سوننه‌تدا هه‌ناوه‌ته‌وه‌ ئیتر ئا له‌ سه‌حیحی بوخاری و موسلمدا بی‌ت
یاخود له‌ کتیبه‌ فهرموده‌یه‌کانی تردا. جا ئه‌و به‌لگانه‌ ئیمه‌ باسی گرن‌گترینیان و
سه‌حیح‌ترینیان ده‌که‌ین و پاشان‌ پروونی ده‌که‌ینه‌وه‌ که‌ تاجه‌ند بۆ مه‌به‌ست و
مه‌رامه‌کانی ئه‌وان ده‌شێن.

هه‌روه‌ها ئه‌لێن: عه‌لی ﷺ پێویستی به‌ سنور به‌زاندن نییه‌، چونکه‌ ئه‌و
بۆخۆی زاوای په‌یامبه‌ری خوایه‌ ﷺ باشت‌ترین کچی خه‌یرانی بووه‌ که‌ فاتیمه‌ی
گه‌وره‌ی ئافره‌تانی به‌هه‌شته‌ و کورپی مامی په‌یامبه‌ری خوایه‌ ﷺ، چواره‌م
خه‌لیفه‌ی راشیدی، فه‌زل و چاکه‌کانیشی زۆر زۆرن، به‌لام مه‌سه‌له‌که‌ له
باسکردنی فه‌زله‌کانی عه‌لی دا ﷺ نییه‌، ئه‌مه‌ شتی‌که‌ و براره‌ته‌وه‌، مه‌سه‌له‌که‌
بریتییه‌ له‌ ته‌ماشاکردنی ئه‌م فه‌زلانه‌ که‌ ئایا به‌لگه‌ن بۆ له‌ پێشتری عه‌لی بۆ
خیلافه‌ت وه‌ک له‌وانه‌ی پێش‌خۆی یان نا؟

جا ده‌توانین به‌لگه‌کانی ئه‌وانه‌ی که‌ عه‌لی له‌ ئه‌بویه‌که‌ و عومه‌ر و عوسمان
له‌ پێشتر ده‌زانن بۆ خیلافه‌ت، بکه‌ین به‌ دوو به‌شه‌وه‌: نه‌قلی و عه‌قلی:

به‌شی یه‌که‌م: به‌لگه‌ نه‌قلیه‌کان.

که‌ له‌مانه‌ی خواره‌وه‌ پێکهاتوو:

۱. فهرموده که ی غه دیر
۲. فهرموده ی پوښاکه که و ټایه تی موباهه له.
۳. ټایه تی ویلایه.
۴. فهرموده ی مه نزیله.
۵. ټایه تی ذوی القربی.
۶. فهرموده ی سهقه له یین.
۷. فهرموده ی عه لی له منه و منیش له عه لیم.
۸. فهرموده ی الاثني عشر.
۹. فهرموده ی مدینه العلم.
۱۰. فهرموده ی الانذار يوم الدار.
- به شی دووه م: به لگه عه قلیه کان.
- که له مانه ی خواره وه پیکهاتووه:
۱. ټا زاترین کهس بووه له دوا ی په یامبه ری خوا وه ﷺ.
۲. زاناترین کهس بووه.
۳. نزیکترین نه سه بی هه بووه له په یامبه ری خوا وه ﷺ و زاواشی بووه.
۴. یه کهم کهس بووه موسلمان بووه.
۵. هدرگیز سوژده ی بو بت نه بردووه.

بهشی یه کهم

به لگه نه قلیه کانی ته وانه ی عه لی له
ته بو به کر و عومهر و عوسمان له پیشتر
دا ئه نین بو خیل افه له گه ل ره واندنه وه یان

باسی یه کهم

فهرموده کهی غه دیر

له زهیدی کوری ئه پقه مه وه ﷺ ئه لی: په یامبهر خوا ﷺ له نزیك ئاوێك له نیوان مه کهک و مه دینه دا که پیی دهوترا (خُم) ههستایه سه ر پی و وتاریکی دا، سوپاس و ستایشی خوی کرد و ئاموژگاری کرد و فهرمووی: (پاشان: بیدار بن ئه ی خه لکینه من مروؤقیکم و نزیکه نیروای پهروهردگارم بی بۆلام و به ده میه وه بچم و دونیا به جی بهیلم، جا من دوو شتی سه نگینتان له نیو به جی دیلم، یه که میان قورئانه کهی خوایه، که پینموونی و پروناکی تیدایه وه دهست بگرن به قورئانی خواوه و شوینی بکه ون)، ئینجا هانی خه لکیدا له سه ر دهستگرتن به قورئانه وه، پاشان فهرمووی: (و ئه هلو به یته کهم (کهس و خزماتم)، خواتان به یاد دینمه وه له ئاست ئه هلو به یته کهم، خواتان به یاد دینمه وه له ئاست ئه هلو به یته کهم، خواتان به یاد دینمه وه له ئاست ئه هلو به یته کهم).

حوصهینی کوری سه بوره به زهیدی ووت: ئه ی زهید، ئه هلو به یته کهی په یامبهر ﷺ کی؟ خیزانه کانی له ئه هل و بهیتی نین؟

وتی: خیزانه کانی له ئه هل و بهیتی وین، به لام ئه هلو به یته کهی ئه وانن که له دوی خوی خیر و صه ده قه یان له سه ر هه رامه .

پرسی: ئه ی ئه وانن کی؟

وتی: بریتین له ئالی عه لی و ئالی عه قیل و ئالی جه عفر و ئالی عه بباس.

حوصەين وتى: ھەر ھەموو ئەمانە سەدەقەيان لەسەر قەدەغە كرابوو؟ وتى: بەلى^(۱).

لە لای بىجگە موسلىم وەكو تورموزى^(۲) و ئەحمەد^(۳) و نەسائى لە (الخصائص)^(۴) و حاكەدا^(۵)، زىادەيەك ھاتووە كە پەيامبەر ﷺ فەرمويەتى: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَّ مَوْلَاهُ»، واتە: (ھەركەس من دۆستيم ئەوا با عەليش دۆستى بىت).

* ھەرودەها زىادەى تەريش ھاتوون وەك: «اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ، وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ، وَأَنْصُرْ مَنْ نَصَرَهُ، وَخُذْ مَنْ خَذَلَهُ، وَأَدِرِ الْحَقَّ مَعَهُ حَيْثُ دَارَ» (خوایە ھەركەس دۆستايەتى دەكات دۆستايەتى بكە و ھەركەس دوژمنايەتى دەكات دوژمنايەتى بكە، ھەركەس سەرى دەخات سەرى خەى، ھەركەس سەرى شوپرى دەكات سەرى شوپرى بكەى، و ھەقى لەگەڵ بسورپنە بۆ ھەر كوێيەك سوپا)، چەندىن زىادەى تەريش كە ئىستا باسكردنىان بى سوودە.

* سەبارەت بە زىادەى: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَّ مَوْلَاهُ» لە لای تورموزى و ئەحمەد و نەسائى و حاكەم و ئەوانى تەريشدا بە چەند سەنەدىكى سەحيح ھاتووە.

* بەلام زىادەكانى تر، وەك: «اللَّهُمَّ وَالِ مَنْ وَالَاهُ، وَعَادِ مَنْ عَادَاهُ» (خوایە ھەركەس دۆستايەتى دەكات دۆستايەتى بكە و ھەركەس دوژمنايەتى

(۱) (صحيح مسلم): كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل علي، حديث (۲۴۰۸).

(۲) (جامع الترمذي)، كتاب المناقب، باب مناقب علي، حديث (۳۷۱۳).

(۳) أخرجه أحمد في (المسند) (۳۴۷/۵).

(۴) (خصائص علي) (ص ۹۶، حديث ۷۹).

(۵) (المستدرک) (۱۱۰/۳).

ده كات دوژمنايه تي بكه)، هه نديك له زانايان به سه حيحى داناوه به لام پاست
ئه وهيه كه سه حيح نيه.

* به لام زيادهي: « وَأَنْصُرُ مَنْ نَصَرَهُ، وَأَخْذُلُ مَنْ خَذَلَهُ، وَأَدِرِ الْحَقَّ مَعَهُ
حَيْثُ دَارَ » (ههركهس سهري ده خات سهري خه و ههركهس سهري شوپري ده كات
سهري شوپري بكه، و ههقي له گهل بسوپرته بو ههركهس سوپرا) زيادهيه كه به
درووه نراوه به دهه پيغه مبهري خواوه ﷺ.

ئهه فهرمودهيه شيعه كان دهيكه نه به لگه بو ئه وهى كه عهلى خهليفهيه دواي
پهيامبهري ﷺ، لهو پروانگهيه وه كه ئه فهرموي: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ»،
ئهوان ئه لئىن كه پهيامبهري ئه فهرموي: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ» ياني: عهلى
خهليفهيه، چونكه وشه (المولى) به واتاي والى ديت، ئه وهش بريتيه له گه وهه
(سيد) كه ئه بيت گوپرايه لئى بكرىت، به لگه كه يان لهه پرووه وهيه.

ههروهها له عهلى يه وه ﷺ هاتووه كه له (په حبه) دا له كوفه وتوويه تي:
كى گوئى له پهيامبهري بوو ﷺ له پوژى (غهدير خُم) دا پيى وتم: «مَنْ كُنْتُ
مَوْلَاهُ فَعَلِيٌّ مَوْلَاهُ»؟ ئه وه بوو دوازه كهس بهس له ئه هلى بهدر شايه تيان بو دا^(۱).

* هو كاري گوئى ئهه ووتيهيه پهيامبهري ﷺ به عهلى:

ئهوان وا ئه زانن پهيامبهري خوا ﷺ ئه وه موو خه لگه كى لهو شوينه دا و لهو
شه قهيه گه رمايه دا ته نها بو ئه وه راگرتووه، ياني: له ناوچهيه (جوحفه) دا كه
(غهدير خُم) لئيه، ههروهها ژماره يان گه يشتوته زياتر له سه دهزار -

هەر وەھا شوئىنى جىابوونەو دەى حاجيان بوو -، جا پەيامبەرى خوا ﷺ كۆيكرىدبوونەو تەنھا بۆ ئەو دەى ئەم شتەيان بۆ پروون بىكاتەو كە برىتييە لە: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَّ مَوْلَاهُ»، لە گەل زیاد كەردنى ئەو زیادانەى كە پيشتەر باسكەران.

بەلام راست ئەو دەيە كە ھۆكارى وتنى ھەديسە كە لەبەر دووشت بوو :

يە كەم: لە بورەيدەى كورپى ھەصیبەو ﷺ دەلى: خالدى كورپى وەلید پياوئىكى نارد بۆلای پەيامبەر ﷺ بەلكو كەسيكى بۆ بنيرى بە مەبەستى بردنى پيئىنج يەك (الخمس) كە^(۱)، ئەو بوو عەلى ھات و خومسە كەى جيا كەردەو و پاشان كەنيزە كىكى لە خومسە كە ھەلبۆارد و چوو لای، بورەيدە ئەلى: لەبەر ئەو پەم لە عەلى ھەستا و رۆيشت خوئى شۆرد^(۲).

بە خالدم ووت: ئەتو سەيرى ئەمە ناكەيت؟!

دوای كە ھاتينەو بۆلای پەيامبەرى خوا ﷺ، باسە كەم بۆ گيپايەو، پەيامبەرى خوا ﷺ بە بورەيدەى فەرموو: بورەيدە ئەتو رقت لە عەليە؟ وتم:

(۱) پەيامبەرى خوا ﷺ خالدى كورپى وەلیدی نارد بۆ غەزا كەردنى (يەمەن)، دوای ئەو دەى سەركەوت ناردى بە دوای پەيامبەرى خوا ﷺ كە يەك كە بنيرت بۆ بردنى پيئىنج يەكى دەستە كەوتەكان، ئەو بوو پەيامبەر ﷺ عەلى نادر.

(۲) چونكە كاتيك عەلى ﷺ خومسە كەى جيا كەردەو، كەنيزە كىكى بۆ خوئى لى ھەلبۆارد و رۆيشتە لای، پاشان ھاتە دەرەو و خوئى شۆرد.

به لټی، فەرمووی: (رقت لی نه بی، چونکه له خومسدا لهوه زیاتریشی بۆ ههیه^(۱))
له ریوایه تیڤدا په یامبه ر ﷺ پیتی فەرمووه: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلِيَّ مَوْلَاهُ»^(۲)

دووهم: ئه بی سه عیدی خودری ﷺ بۆمان ده گیریته وه کهوا عه لی ﷺ نه یه یشتووه سواری ووشره خیرییه کان (إبل الصدقة) بن (کاتیک له یه مهن بوون) و پیاویکیشی کرد به فەرماندار به سه ریانوه و خۆی رۆیشت بۆلای په یامبه ری خوا ﷺ له مه کهه، کاتیک له رینگه دا گه یشتن پیتی، ده بی نی ئه وه ی که کرد بووی به فەرماندار رینگه ی پیداون، ئیتر که ئه وانی بی نی و وشره کانی بی نی شوینه واری سوار بوونیان پتوه دیاره، توپه بوو و سه رزه نشتی کابرای کرد.

ئهبو سه عید ئه لټی: (که گه راپانه وه باسی ئه و دهرده سه ری وته نگانه ییه مان بۆ په یامبه ری خوا ﷺ گیرایه وه که به ده ست عه لیه وه چه شتمان)، له ریوایه تی تردا هاتووه ئه لټی: (پۆشاک بووه ویستوو یانه له به ری کهن به لām عه لی نه یه یشتووه)، په یامبه ری خواش ﷺ فەرمووی: (ئهی سه عدی کوپی مالک (که ئه بوسه عیده) واز له و قسانه ت بیته له ئاست عه لی برای خۆت، ده به خوا ئه زانم که ئه و چاکی کردووه له رینگای خوا دا).

ئین که سیر ئه لټی: سه نه ده که ی (جید) ه و له سه ر مه رچی نه سائیه و به یه ه قی و... هتد ده ری هی ناوه.

(۱) (صحيح البخاري) كتاب المغازي، باب بعث علي وخالد الى اليمن، حديث (٤٣٥٠).

(۲) (جامع الترمذي) كتاب المناقب، باب مناقب علي، حديث (٣٧١٢).

هەر وەها ئىبن كەسىر ئەللى: كاتىك (وتى وتى) لە نىو سوپاكەدا لەسەر
 عەلى ﷺ زۆر بوو، بەھۆى ئەو رېنگرەى لە سواربوونى وشتەرە خىرەكان،
 هەر وەها بەھۆى ئەو پۆشاكەنى كە لىي وەرگرتنەو دوای ئەو ەى جىگرەكەى پىي
 دابوون، -والله أعلم - كاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ لە حەجەكەى گەراپەو و
 مەناسىكەكانى بەجىھىنا و بەرەو مەدىنە كەوتە رى، دايان بەلای (غەدىرى
 خُم)دا، لەوى پەيامبەرى خوا ﷺ ەستايە سەرپى و وتارىكى بۆ دان و ئەستۆ
 پاكى عەلى ﷺ راگەياندا، قەدرى بەرز نرخاند و فەزلى ئەوى بە بىر ەينانەو، بۆ
 رەواندەنەو ەى ئەو ەى لە دلى خەلكىكى زۆر دروست بوو بوو^(۱)

كەواتە: ئەمە ھۆكارى ووتنى فەرمودەكە بوو، ئەوان باسى عەليان كردووە،
 ھەر بۆيە دەبينى پەيامبەرى خوا ﷺ قسەكانى دوادەخات ەتا گەراپەو بۆ
 مەدىنە، لە مەككەدا لە پۆژانى مینادا يان لە پۆژانى عەرەفەدا باسى نەكرد
 بەلكو دوای خست بۆ دوای گەرانەو، لەبەر چى؟ لەبەر ئەو ەى ئەم مەسەلەيە
 تايبەتە بە خەلكى مەدىنەو، چونكە ئەوانەى قسەيان لەسەر عەلى ﷺ
 خەلكى مەدىنە بوون و ئەوان لە غەزاكە لەگەل عەلى بوون.

(غەدىرى خُم) یش لە جوحفەدايە نزىكەى دوو سەد و پەنجا كىلۆمەتر لە
 مەدىنەو دوورە، ئەو ەشى كە ئەللىت شوئىنى جىابوونەوى حاجيانە درۆزنە، چونكە
 شوئىنى كۆبوونەوى حاجيان مەككەيە، ھەرگىز شوئىنى جىابوونەوى حاجيان
 ناكەوئىتە دەرەوى مەككە بە دوورى دوو سەد و پەنجا كىلۆمەترەو ھەرگىز، دوای

ئەو ەش خەلکى مەككە ەەر لە مەككە دەمىننەو، خەلکى طائف دەگەرپنەو ە بو طائف، خەلکى يەمەن دەگەرپنەو بو يەمەن، خەلکى عىراق دەگەرپنەو بو عىراق، ئىتر ئا بە وشىو ە ەەر كەسێك حەجەكەى تەواو بكات دەگەرپنەو بو شوىنى خۆى، ەروەها خىلە ەرەبەكانىش بەهەمان شىو دەگەرپنەو لای بژىوى خۆيان، جا بۆيە كەس لە گەل پەيامبەردا ﷺ نەبوو تەنھا خەلکى مەدینە و ئەوانەى لەسەر رىڭاى مەدینەن نەبى، ەەر ئەمانەش بوون پەيامبەرى خوا ﷺ ووتارى بۆدان و تىيدا فەرمووى: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاً فَعَلِيَّ مَوْلَاً».

جا جىاوازى نىوان سوننە و شىعە لە تىگەيشتنى فەرمودەكەى پەيامبەرە ﷺ نەك لە جىگىر بوونەكە^(۱).

شىعە ئەلین: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاً فَعَلِيَّ مَوْلَاً»، يانى ەەر كەس من والى و فەرمانرەوايىم ئەوا عەلىش والى و فەرمانرەوايەتى، بەلام ئەهلى سوننە ئەلین: ماناى «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاً فَعَلِيَّ مَوْلَاً»، يانى: (الموالاة) كە برىتييە لە سەر خستى و خۆشويستى، كە پىچەوانەى رڤ لىبوون و دوژمنايەتە، لەبەر چەند شتىك:

يەكەم: لەبەر ئەو زىادەيەى وا ەاتوو، ئەو ەى كە وتم ەندىك لە زانايان بە صەحىحيان زانيو، كە ئەفەرموى: (اللهم وال من والاه وعاد من عاداه) واتە: (خوايە دوستانەتى ەەر كەس بكە دوستانەتى دەكات وە دوژمنايەتى ەەر كەس بكە دوژمنايەتى دەكات)، جا دوستانەتى (الموالاة) و رڤبەرايەتى (المعاداة)

(۱) واتە قسە لەو نەى كە فەرمودەكە صەحىحە يان زەعيفە، لە تىگەيشتنە لە: واتاى مەولا.

(وەرگىت)

لیږدا شهرحی و ته که ی پېشوتره که ده فرموی: «فعلي مولا»، بویه نه مه له باره ی خوشیستنی علیه ویه ﷺ.

دوهم: راوه ستانه که ی په یامبهړ ﷺ له بهر علی نه بووه، نه گهر چی علی ﷺ شایسته ی نه مه وله مهش زیاتره، به لام راوه ستانه که ی په یامبهړ ﷺ بؤ حه وانوه بووه، سه فر کردن له مه که که وه بؤ مه دینه دوور ودریژه و نریکه ی پینج بؤ حه و پوژی پیده چی، په یامبهړ ﷺ زیاتر له جاریک له و ماوه یه دا ئیسراحتی ده کرد، هروه ها په یامبهړی خوا ﷺ باسی قورثان و ثال و بهیته که ی بؤ خه لک کرد و به بیرانی هینایه وه که پیوسته ریزیان لیگیری ت و به شکو مه ند رابگیرین و شونینان بکه ون، دواى نه وه ناگاداری کردنه وه سه بارت به وه ی له گهل علی ﷺ پروید او وه و فرموی: ((مَنْ كُنْتُ مَوْلَاً فَعَلِيَ مَوْلَاً)).

سییه م: واتای وشه ی (مولا).

ثین نه سیر نه لی: «الْمَوْلَى يَقَعُ عَلَى الرَّبِّ، وَالْمَالِكِ، وَالْمُنْعِمِ، وَالنَّاصِرِ، وَالْمُحِبِّ، وَالْخَلِيفِ، وَالْعَبْدِ، وَالْمُعْتِقِ، وَابْنُ الْعَمِّ، وَالصَّهْرِ»^(۱). واته: (المولى) به مانای: په روه ردگار (په روه رده کار) و، ده سه لاتدار و، نیعمه ت به خش و، سه رخه ر و، خوشه ویست و، هاوپه یان و، بهنده و، نازاد کراو و، کوری مام و، زاواش به کاردی، هه موو نه مانه عه رب وشه ی (مولى) بؤ به کاردینى.

چواره م: فرموده که هیچ ناماژیه کی بؤ ئیمامه ت تیدا نییه، چونکه نه گهر په یامبهړی خوا ﷺ مه به ستی خیلافه ت بوايه نه و وشه یه کی به کارنده هینا نه و هه موو مانایه له خو هه لگرى که ثین نه سیر باسی کرد، نه و کاته باشت و ابو و

(۱) (النهاية في غريب الحديث والأثر) (۲۲۸/۵).

بلی: (دوای خوځم عهلی خهلیفه ی منه)، یا (دوای من عهلی ئیمامه)، یا (ته گهر مردم سه مع وتاعه تان بو عهلی کوری ته بو تالب بی)، به لام په یامبه ری خوا ﷺ هه رگیز هیچ کام له م وشه یه کلا که ره وانه ی به کار نه هیئاوه که جیاوازی ناهیلی ته گهر هه بی، به لکو ته نها فهرمووی: (خوا به دۆستایه تی هه رکه س بکه دۆستایه تی ده کات وه دۆرژمنایه تی هه رکه س بکه دۆرژمنایه تی ده کات)^(۱)

خوای پایه بهرز ده فهرمووی: ﴿فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَىٰكُمُ النَّارُ هِيَ مَوْلَاكُمْ وَبِشِّ الْمَصِيرِ﴾ {العنید: ۱۰}. واته: (جا ته مپو هیچ بریتیه ک وه رناگیری نه له ئیوه و نه له وانه ی که کوفریان کردوه، جیگه تان ئاگری دۆزه خه، نه وه دۆست و مه ولاتانه، ئای سه ره نجامی کی چهند خراپه).

ده بینی خوای گه وره جل جلاله ناوی ئاگره که ی ناوه (مولی) به هو ی توندی پیوه لکانی و یه کگرتنیه وه له گه ل بی باوه راندا -خوا په نا بدات-.

پینجه م: دۆستایه تی کردن (موالاة) وه سفی کی چه سپاو و هه می شه ییه بو عهلی، چ له ژیا نی په یامبه ردا و، چ دوای مردنی و هه روه ها دوای مردنی عه لیش ﷺ، جا عهلی هه ر دۆست و خو شه ویست و مه ولای ئیمان داران بووه له ژیا نی په یامبه ردا ﷺ و مه ولای ئیمان داران بووه له دوای وه فاتی په یامبه ر ﷺ وله دوای مردنی خو شی ﷺ هه ر مه ولای ئیمان داران بووه، ئیستاش هه ر

(۱) نوری ته بره سی که یه کیکه له گه وره زانایانی شیعه نه لی: (په یامبه ری خوا ﷺ له رۆژی غه دیردا به راشکاوی و به بی یه کلایی کردنه وه خیلافه تی دوای خو ی نه داوه عهلی، به لکو به وته یه ک ناماژه ی بو کرد که موجه له و به شداره له گه ل چن دین واتای تردا، و بو دیاریکردنی مه به ست له و فهرموده یه دا پی رستی مان به چن دین قهرینه ده ییت) ت.و، بروانه (فصل الخطاب) ۲۰۶/۲۰۵.

مەولامانە، ھەر وەك خەلىفە گەرە دەفەر مەوى: ﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ ذَاكِرُونَ﴾ [المائدة: ۵۵].

واتە: (يىگومان دۆست و پىشتىوانى ئىتە تەنھا خوا و پەيامبەرە كەبى و بىر واداران، ئەوانەى كە نوپۇزە كانيان بە پىك و پىكى بەرپا دەكەن و زەكات ئەدەن و بەردەوام مەكەچى فەرمانى خوان).

عەلىش ﷺ لە پىشە و ايانى ئىماندارانە.

شەشەم: پەيامبەرى خوا ﷺ ئەگەر مەبەستى (والى) بوایە نەیدە فەرەموو (مولى)، بەلكو دەیفەرەموو (والى)، چونكە وشەى (مولى) و وشەى (والى) دوو شتى جىاوازن.

(والى) لە (الولاية) ھە ھاتووە كە برىتتە لە (الحكم)، بەلام (مولى) لە (الولاية) ھە ھاتووە كە برىتتە لە دۆستايەتى و خوشويستى و سەرخستى، خەلىفە گەرە دەفەر مەوى: ﴿إِنْ تَوَلَّيْنَا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيلُ وَصَالِحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَائِكَةُ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ﴾ [التحریم: ۴].

واتە: (ئەگەر ھەردووكتان (ئەى عانىشە و ھەفەسە) دەگەرپنەوہ بۆلاى خوا، ئەوا جىبى خۆيەتى، چونكە بە راستى دلەكانتان لايدا لە ھەق و راستى، خۆ ئەگەر ھەر بەردەوام بن و پىشتى يەكتر بگرن لە ئاست پەيامبەر ﷺ، ئەوا يىگومان خوا پىشتىگىرى ئەو، ھەر و ھا جوبەرئىل و ئىماندارە چاكەكان، فرىشتەكانىش لەو و دوو پىشتىوانى ئەون).

(مولا) لىرەدا مەبەست خوشويستى و سەرخستى و پىشتىگىرى كەردنە.

خوای پاک و بى په له له باره ى گه له که ى ئیبراهیمه وه ﷺ ده فرموى: ﴿لَا تَكُ
أَوَّلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ﴾ {آل عمران: ۶۸}.

واته: (بیگومان نزیکترین کهس له ئیبراهیمه وه نه وانهن که وهختی خو ى
شوینی کهوتن و په پره ویان کرد، ههروه ها ئه م په یامبه ره و نه وانه ى که پروایان
هیناوه وه خوا دوستی پروادارانه).

ئه مه ماناکه ى نه و نه یه که نه وان سدرؤک و والى ئیبراهیم بووین، نه خیر
به لکو ئیبراهیم ئیمام و سهردارى نه وان بووه.

❖ ئیمامى شافعی له باره ى فرموده که ى زهیده وه نه لى: (مه به ست پیى
پشتیوانى کردن و سهرخستن ئیسلا مه ههروهک خوای پایه بهرز نه فرموى: ﴿ذَلِكَ
بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ﴾ {محمد: ۱۱}. واته: (چونکه بیگومان خوا
پشتیوانى نه وانه یه که پروایان هیناوه وه بیگومان کافرانش هیچ پشتیوانیکیان
نییه)^(۱). هه ر بویه فرموده که ئاماژه ى بو نه وه تیدا نییه که عه لى ﷺ دوا ى
په یامبه رى خوا ﷺ بیته خه لیفه، به لکو ته نها ئاماژه ى نه وه ى تیدا یه که عه لى
ﷺ دوست (وه لى) که که له وه لیه کانی خوا و پیویسته دوستایه تیمان بو ى هه بیت
که بریتیه له خوشه ویستن و سهرخستن و پشتگیری کردن.

❖ ❖ ❖

(۱) - (النهاية في غريب الحديث والأثر) (۵/۲۲۸).

باسی د ۵۹۹م

فهرموده ی کراسه که و ټایه تی موباهه له

ټهم فهرموده یه عائیشه -په زای خواى لیبى- پړوايه تی ټه کات^(۱) و ټه ټى:
 (بهره به یانیک پیغه مبهړى خوا ﷺ دهرچوو و بورده یه کی سوفی^(۲) له سهر شان
 بوو، پاشان عه لى و فاتیمه و حه سهن و حوسه ینى ی خسته ژیر کراسه که وه و
 فـــــهرمووى: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾
 {الاحزاب: ۳۳}. واته: (به پراستى ټهى ټه هل و به یتى په یامبهړ ﷺ خوا ده یه وى ټیوه له
 هر جوړه پیسى و گوناھنیک دوور بخاته وه و پاک و خاوتنتان بکاته وه به
 ته واو ه تی).

جا ټهم فهرموده یه ده که نه به لگه له سهر ټه وى که خواى په روه ردگار
 ویستویه تی له پیسى و تاوان پاکیان کاته وه، ههرچیش خوا بیه وى ټه بى،
 ټه گهریش خوا له پیسى و تاوان پاکى کردنه وه ټه وا ټه بنه مه عصوم، که بوونیش

(۱) ههروه که ټه بینیت فهرموده که دایکى ټیمانداران (عائیشه ی کچی صیددیق) -خوا له
 ههردوکیان رازی بى- پړوايه تی ده کا، جا با هر که سیکى به ویزدان بیینی که چۆن فزله کانی نال
 و به یت -په زای خویان لیبى- پړوايه تی ده کات، که چى له گه ټه مه شدا خه لگانیک که له خوا
 ناترسن به ناوى خوښوستانى نال و به یته وه تانه ی لیده ده ن؟! ټه وه ش ټیمامى موسلیمه: فهرموده که
 له صه حیحه که ی خوژدا به ژماره ی (۲۴۲۴) بۆمان پړوايه تی ده کات و نه یشارد ټه وه ههروه که
 ههندنیک بوخت به زانایانى ټه هلى سونته وه ده که ن. هر خواش پشتوپه نایه.
 (۲) له بهر ټه مه فهرموده که ناوترا فهرموده ی کراسه که.

به مه عصوم نهوا پتيويسته نهوان له پيشتري بن بو خيلافهت وهك له غهيري نهوان.
 نه مهش بانگه شهيه كي ناراسته و پووچه له زور رووه وه:

يه كه م: ثم ثايه ته كه ناسراوه به (ثايه تي پاكردنه وه) (آية التّطهير)،
 خوی له سهر خيزانه كانی په يامبه ر ﷺ دابه زيوه، ههروه كو خوا ده فهرمويت:
 ﴿يَسَاءَ النَّبِيُّ لَسْتُ كَأَحَدٍ مِنَ النَّسَاءِ إِنْ أَتَيْتُ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ
 وَقُلْنَ قَوْلًا مَعْرُوفًا ۝۳۲﴾ وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْأُولَىٰ وَأَقِمْنَ الصَّلَاةَ
 وَآتِينَ الزَّكَاةَ وَأَطِعْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ
 وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ۝۳۳﴾ وَأَذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ إِنَّ اللَّهَ
 كَانَ لَطِيفًا خَبِيرًا ﴿ {الأحزاب: ۳۳}. واته: (تهی ژنانی په يامبه ر ﷺ ئيوه وهك هيچ يهك
 له ئافره تانی ديكه نين نه گهر خوتان بپاريژن و له خوا بترسن، كه واته به خه مزه و
 نازه وه قسه مه كهن، نه وه كو نه وهی كه دلی نه خو شه بووريژيت و نيازی خراب
 بكات وقسه ی چاك و به جي بكهن وه له ماله كانی خوتاندا بميننه وه و زينهت و
 جوانی خوتان دهرمه خه ن وه كو خوده رختنی ئافره تانی نه فامی پيش ئيسلام *
 وه نويژ به ريا بكهن و زه كات بدهن و گوپرايه لی خوا و پيغه مه مبه ره كه ی بكهن،
 به راستی تهی نه هل و بهی تي په يامبه ر ﷺ خوا دهیه وی ئيوه له ههر جوړه پيسی
 و گونا هيك دوور بخاته وه و پاك و خاويستان بكاته وه به ته واوه تی * وه بيركه نه وه
 له وهی كه ده خویندریت له ماله كانتاندا له ثايه ته كانی خوا و فهرموده كانی
 په يامبه ر ﷺ و فهراموشي مه كهن، به راستی خوا ووردیینی ئاگاداره).

له راستیدا ههر كه سيك به ووردی سياقی ثم ثايه تانه ده خوینيته وه، دلنیا
 نه بيت له وهی كه نه مه تاييه ته به ئافره تانی په يامبه ره وه ﷺ.

سه‌بارت به ئه‌و فهرمایشته‌ی په‌روهر دگار: ﴿لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ﴾. که نه‌یفه‌رمووه (عَنْكُنْ)، هه‌روه‌ها فهرموویه‌تی: ﴿وَيُطَهِّرْكُمْ﴾ و نه‌یفه‌رمووه (يُطَهِّرْكُمْ)^(۱) هه‌ندیک ئه‌یکه‌نه به‌لگه و ئه‌لین مادام لیره‌دا میمی جه‌مع‌ی هیناوه ئاماره‌یه بۆ ئه‌وه‌ی که ژنه‌کانی په‌یام‌به‌ر ﷺ پاک‌کردنه‌وه نایان‌گریته‌وه، به‌لام عه‌لی و فاتیمه و حه‌سه‌ن و حوسه‌ین ی ده‌گریته‌وه به به‌لگه‌ی فهرموده‌که، ئه‌مه‌ش قسه‌یه‌کی پوچه، چونکه ئایه‌ته‌که په‌یوه‌سته به‌وه‌ی پیش‌وه‌وه، خوا‌ی گه‌وره ده‌فهرموی: ﴿وَقَرْنَ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾^(۲)، پاشان ئه‌م ئایه‌ته‌ی به دواوه هینا ﴿وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ﴾^(۳). هه‌ر هه‌موو ئه‌م ئایه‌تانه قسه‌کردنه له‌گه‌ل ژنانی په‌یام‌به‌ر ﷺ.

دووه‌م: خوا‌ی گه‌وره له باتی نونی ژنانه میمی جه‌مع‌ی هینا، چونکه ئه‌و ژنانه په‌یام‌به‌ری خواشیان له‌گه‌ل‌دا به‌شدار ده‌بی‌ت (ئاخر ئه‌و گه‌وره‌ی ئه‌هل و به‌یته)، هه‌روه‌ک خوا‌ی په‌وه‌ردگار له‌باره‌ی خیزانه‌که‌ی ئیراهیمه‌وه ده‌فهرموی: ﴿قَالُوا أَتَعْجَبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهَ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَّجِيدٌ﴾ {هود: ۷۳}.

(۱) له زمانی عه‌ره‌بیدا کۆ‌ی نیر به (م) میمی جمع ئه‌بی و جه‌مع‌ی می به (ن) نونی ژنانه .. ئه‌بی. جا خوا‌ی په‌وه‌ردگار قسه له‌گه‌ل ئافره‌تانی په‌یام‌به‌ردا ﷺ ده‌کات که‌چی ده‌فهرموی: ﴿لِيَذْهَبَ عَنْكُمُ﴾ نه‌یفه‌رمووه (عَنْكُنْ)، له کاتی‌که‌دا پاش و پیش و ته‌نانه‌ت خودی ئایه‌ته‌که‌ش قسه‌کردنه له‌گه‌ل ژنه‌کانی په‌یام‌به‌ردا ﷺ. هۆکاره‌که‌شی ئیستا نووسه‌ر روونی ده‌کاته‌وه. (وه‌رگێڕ)

(۲) واته: (وله ماله‌کانی خۆتاندا بیه‌ننه‌وه..).

(۳) واته: (ویرکه‌نه‌وه له‌وه‌ی که ده‌خۆیندریت له ماله‌کانتاندا..).

واته: (فریشته کان فهرموویان: نه تو سهرت له فهرمانی خوا سوږده مینې، په حمت و بهر که تی زوری خواتان له سهر بی نه یی ټال و بهیتی ئیبراهیم، بهراستی خوا سوپاسکراوی چاکه فراوانه).

ده فهرموئ: ﴿عَلَيْكُمْ﴾ له کاتیځدا نه وان دووانن ته نها ئیبراهیم و خیزانه که ین.

دیسانه وه خوی پایه بهرز له باره ی موساوه ده فهرموئ: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ {القصص: ٢٩}.

واته: (ئینجا کاتیځ موسا ماوه دیاریکراوه که ی ته واو کرد (ماوه ی شوانیه که) له گهل خیزانه که ی به شهو پویشتن (له مه دیه نه وه بو میصر) له دووره وه لای راستی کیوی طور ناگر و پوناکیه کی بینی، به خیزانه که ی ووت: ئا لیږدها بن، من بهراستی ناگریځ به دی ده که م، به لکو هه والیکتان بو بینم لای نه و ناگره یا چلوسکیځی ناگرتان بو بینم به لکو خوتانی پی گهرم که نه وه).

ده فهرموئ: ﴿لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ﴾ که چی ته نها ژنه که ی له گهلدا بووه.

ههروه ها وته ی خیزانه که ی عهزیز: (سزای نییه نه و که سه ی ویستیځتی خراپه له گهل خیزانه که تدا بکات جگه له... تا کوتایی ټایه ته که)، که چی مه به سستی خوځیه تی.

که خوی گه وړه ده فهرموئ: ﴿إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا﴾ لیږدها ده فهرموئ: ﴿عَنْكُمْ﴾ له بهر به شداربوونی په یامبهر خوا ﷺ له گهل ژنه کانیدا، نه که نه وه ی که عهلی و فاتیمه و حه سه ن و حوسه ین چووځیتنه ریزی نه م ټایه ته وه. عهلی و فاتیمه و حه سه ن و حوسه ین ی له ټال و

بەيتن بە دەلىلى فەرمودەى كراسەكە نەك بە ئايەتەكە، فەرمودەى كراسەكە بە بەلگەى لەسەر ئەوئەى كە عەلى و فاتىمە و حوسەن و حوسەين لە ئال و بەيتى پەيامبەرن، كاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ كراسەكەى داسەريانە و پاشان ئەمەى خویند: ﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا ﴾ كەريانى بە ئال و بەيتى خۆى.

سەيەم: واتاى ئال و بەيتى پەيامبەر ﷺ، ھەر خەزانەكانى پەيامبەر ﷺ بە تەنھا ناگريتەو، ھەر عەلى و حوسەن و حوسەين و فاتىمەش بە تەنھا ناگريتەو، بەلكو جگە ئەوانىش دەگريتەو، ھەرەك لە فەرمودەكەى زەيدى كورپى ئەرقەمدا ھاتو، لىيان پرسى: ژنەكانى بە ئەھل و بەيتى ئەژميردرى؟ وتى: ژنەكانى لە ئەھل و بەيتى، بەلام ئەھل و بەيتەكەى ئەوانەن كە خەير و صەدەقەيان لەسەر حەرام كرابوو، ئەوانىش برىتين لە (ئالى عەلى و ئالى جەعفەر و ئالى عەقىل و ئالى عەباس)، وتى: ھەموو ئەمانە صەدەقەيان لەسەر حەرام بوو؟ وتى: بەلى). كەواتە مەفھومى ئەھل و بەيتى پەيامبەر ﷺ بۆ ئەو زياتريش فراوان بووئەو.

جا ئەھل و بەيت، بە بەلگەى ئايەتەكە خەزانەكانى دەگريتەو. عەلى و فاتىمە و حوسەن و حوسەينىش بە بەلگەى فەرمودەى پۆشاكەكە و فەرمودەكەى زەيدى كورپى ئەرقەم، دەيانگريتەو.

ھەرەوھا ئالى عەباسى كورپى عەبدولموتەليب و ئالى عەقىلى كورپى ئەبو تالب و ئالى جەعفەرى كورپى ئەبو تالبىش دەگريتەو بە فەرمودەكەى زەيدى كورپى ئەرقەم.

هه موو ئا ئەمانە ئەهل و بەيتى پەيامبەرن ﷺ، بەلكو هه موو بەنى هاشم له ئەهل و بەيتى پەيامبەرن ﷺ، كه هه موو ئەوانەن وا صەدە قەيان لەسەر قەدەغە كراوه.

به بەلگەى فەرمودەكەى عەبدولموتەلىبى كورپى رەببەى كورپى حارسى كورپى عەبدولموتەلىب، ئەللى: رەببەى كورپى حارس و عەبباسى كورپى عەبدولموتەلىب دانىشتن و وتیان: بەخوا ئەگەر ئەم دوو مندالەمان (بە من^(۱) و فەزلى كورپى عەبباسیان ووت) بناردایە بۆلاى پەيامبەر ﷺ و قسەیان لەگەڵ بکردایە، بەلكو هەردووکیانی بکردایە بە بەرپرسی ئەم خیر و صەدەقانه، ئەوەیان كه لەسەربوو ئەنجامیان دەدا و لەوەش بەر خەلك دەكەوى شتىك بەر ئەمانیش دەكەوت، ئەللى: ئەوان لەم قسەو باسانەدا بوون عەلى كورپى ئەبو تالب هات و لایان وەستا، ئەوانیش باسەكەیان پى ووت، عەلى وتى: كارى وا مەكەن، بەخوا بۆتان ناكات، رەببەى چوو بە گزیدا و وتى: سویند بەخوا بۆیە وا ئەللى حەسودیمان پى ئەبەى، دە بەخوا تۆ بویته زاواى پەيامبەرى خوا ﷺ ئیمە حەسودیمان پى نەبردیت.

عەلى وتى: بیان نێرن، ئەوان رۆیشتن و عەلى بۆخۆى پالکەوت.

ئەللى: هەركە پەيامبەرى خوا ﷺ نوێژى نیوەرۆى تەواو كرد خیرا رۆیشتن بۆ هۆدەكەى، ئەللى: لەوى دانىشتن تا هات، كه هات كردیە گویمانه و فەرمووى: ئەو كەین و بەینەتان لەچیه، چیتان بە دەستەوهیه، پاشان رۆیشتە ژۆره وه و ئیمەش لە دواى، جا ئەو رۆژه لە لای زەینەبى كچى جەحشدا بوو، ئەللى:

(۱) بیژەرى: (بە من...) عەبدولموتەلىبى كورپى رەببەى، گوتراویشە: ناوى موتەللیبە.

ماناكەشى: یانى هەر يەك لە رەببەى و عەبباس كورەكانى خزان: (عەبدولموتەلىب و فەزلى) یان نارد بۆلاى پەيامبەر ﷺ بۆ ئەوەى داواى ئیشىكى لیبكەن و ببیتە یارمەتى دەر بۆ ژن هێنانیان.

ھەردوو كىمان چاۋەرپىيى يەكترمان دەكرد قسە بکەين، تا ئەو ھەبوو يەككىمان ھاتە گۆ و وتى: ئەي پەيامبەرى خوا ﷺ تۆ چاكتىنى خەلگى ولە ھەموو كەس باشتى سىلەي رەحم دەگەينى، ئەو ھەتا كاتى ژنەينانغان ھاتوۋە، بەلگە بمانكەي بە ھەرپرس بەسەر ھەندىك لەم خىر و سەدەقەنەو، ئەو ھەي خەلگى دەيكا ئىمەيش دەيكەين و لەو ھەي بەريان دەكەوئى ئىمەش بەرمان دەكەوئى، ئەلئى: بى دەنگ بوو و زۆرى پئى چوو ھەر ھىچى نەفەرموو تا ويستان قسەي لەگەلدا بکەينەو، ئەلئى: بەلام زەينەب لە پشت پەردەكەو ھە ئاماژەي بو كىردىن كە دووبارە لىي مەپرسن، ئەلئى: دواى فەرموئى: (خىر و سەدەقە بو ئالى موحەممەد نىيە، ئەمە چلگى دەستى خەلگە) ^(۱).

چوارەم: ئايەتەكە ئەو ھەي تىدا نىيە كە خاى گەورە پىسى و تاوانى لى دوور خستبىتنەو، چونكە ئەم ويستە (ارادە) يە ئىرادەيەكى شەرعىيە، ئىرادەي خۆشەويستىيە، نەك ئىرادەي قەدەرى. يانى: خوا پىي خۆشە لە پىسى و خراپى دوورتان خاتەو، جا بىگومان خاى پەروەردگار پىسى و خراپى لە فاتىمە و عەلى و ھەسەن و ھوسەين و لە خىزانەكانى پەيامبەر ﷺ و ھەروەھا لە خانەوادەي عەقىل و خانەوادەي جەعفەر و خانەوادەي عەبباسىش دوور خستۆتەو.

بەلام ويستەكە ويستى شەرعىيە، ھەر بۆيە لە خودى ئەو فەرمودەيەدا ھاتوۋە كە پەيامبەرى خوا ﷺ بە پۆشاكەكەي دايپۆشئون و فەرموئەتتى: «اللهم هؤلاء أهل بيتي، اللهم اذهب عنهم الرجس»، (پەروەردگار ئەمانە ئەھل و بەيتى منن، پەروەردگار پىسى و خراپىيان لى دوور بخەرەو) ^(۲).

(۱) (أخرجه مسلم): كتاب الزكاة، ترك استعمال آل النبي ﷺ على الصدقة برقم (۱۰۷۲).

(۲) (رواه الترمذي): كتاب المناقب، باب مناقب أهل بيت النبي ﷺ رقم (۳۷۸۷).

باشه نه گهر خوا ﷺ پيسی و خراپی لی دور خستونه ته وه، نيتر بوچی په يامبهري خوا ﷺ دوعای ليدور خستنه وهی پيسيان بو ده کات؟^(۱).

دوعاکه ی په يامبهريش ﷺ به لگه يه له سر ته وهی که وا نيراده که نيراده يه کی شهرعیه ههروهک خوی په نهانزان ده فرموی: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ لِيُثَبِّتَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنْنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الشَّهْوَاتِ أَنْ يَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا﴾^(۲) ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا﴾^(۳). واته: (خوا ده يه ويټ بوټان روڼ بکاته وه و رينموويټان بکات بو رپوشوينی تهو خواناسانه ی که له پيش نيټه وه بوون و ليتان خوش بيټ وه خوا ده يه ويټ ليتان ببوريت، به لام ته وانه ی که شوين ټاره زوه کانی خويان که ووتوون ده يانه ويټ لاتان بدن به لادانيکی گه وره * وخوا ده يه ويټ نه رکتان له سر سوک بکات چونکه ټاده می به لاواز دروست کراوه).

هه موو ټهم ويستانه ی خوی گه وره باسی ده کات هه مووی ويستی شهرعين، به لي خوا ﷺ ده يه ويټ نه رکه کان له سر هه مووان سوک بکات و خوا ﷺ ده يه ويټ له هه موو خه لک خوش بيټ، به لام ټايا له هه موو خه لک خوش بووه؟ خه لکی باوه ردار و بيټ باوه ريان تيدايه، خوا ﷺ له هه موو خه لک خوش نه بووه، ﴿هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَنُفِئَكُمْ كَافِرًا وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾^(۴). واته: (خوا تهو زاته يه که نيټه ی دروست کردوه، ټينجا هه نديکتان بيټ باوه ر و هه نديکی ترټان باوه ردارن وه خوايه بينيايه به هه ر شتيک ته نجامی ده دن).

(۱) ته نانت له لای شيعی دوازه ټيمامی دا، هه ر دوازه ټيمامه که و فاتيمه شيان له گه لدا بيټ به پاکی دروست کراون [له وه ش زياتر وه که له هه ديسه صه حيحه نا صه حيحه کانياندا هاتوه: خه لک هه موو منالي زينان (اولاد البغايا) ته نها شيعه که ی خوټان نه يټ].

پىنچەم: خەلىپە پاك و بى گەرد، دەپەوئەت پىسى لە ھەموو كەسەك و لە ھەموو ئىماندارەك دوور خاتەو.

بۆيە دەپىنى پەيامبەرى خوا ﷺ فەرمان دەكاتە موسلمان كە ئەگەر وىستى نوێژ بکات با خۆى لە شوئىنى پىس بە دوور بگريئ، خەلىپە پاك و بى گەرد دەفەرموى: ﴿وَيَا أَيُّهَا فَطَرُ﴾ {السنه: ۴}. واتە: (و پۆشاکت پاك و خاوين بکەو). ھەروەھا فەرمانى کردوو بە دەست نوێژگرتن، ھەروەھا فەرمانى کردوو بە خۆشۆردن لە کاتى لەشگرانى دا^(۱).

شەشەم: پاكکردنەو تايبەت نىيە بە عەلى و فاتىمە و حەسەن و حەسەين پەزەى خەلىپە لىبى، بەلکو بۆ جگە لەوانىشە، ھەورەك خەلىپە پەورەدگار دەفەرموى: ﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾ {البقره: ۱۰۳}. واتە: (لە مال و دارايان سەدەقە و زەكاتەك وەرگرە و بە ھۆيەو پاكىيان دەكەيتەو لە گوناھ و تاوان و دليان و پەشتيان پوخت و خاوين دەكەيت بەو مال بەخشىنە، ھەروەھا دوعاى خەلىپە بۆ بکە بەراستى دوعاى تۆ ئارامى و دلخۆشە بۆ ئەوان و خوا ھەميشە بىسەرى زانايە).

ھەروەھا دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ يَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّهُ يَأْمُرُ بِالْعَمَلِ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾ {المائده: ۶}. واتە: (ئەى

(۱) ھەروەكو لە فەرموودە سەحیحەكاندا ھاتوو نامازە بۆ ئەمەدەكەن، بڕوانە كۆتیبە فەقھیەكان، بەشەكانى (طهارة).

ئەوانەى باوەرتان ھىناو، ئەگەر ھەستان بۆ نوێژکردن ئەو دەم و چاوتان بشۆن ئىنجا دەستەكانتان تا ئانىشەكەكانتان پاشان دەستى تەر بەھىننە سەرتاندا و پىكانتان بشۆن تا ھەردوو قولى پىتان و ئەگەر لەش گران بوون ئەوا خۆتان خاوتن بکەنەو و خۆتان بشۆن و ئەگەر نەخۆش بوون يان لەسەفەردا بوون يان كەسىكتان ھاتەو لەسەر ئاويان لەگەڵ خىزانەكانتاندا جووت بوون و ئاوتان دەست نەكەوت ئەوا بە خۆلىكى پاك تەيەموم بکەن ئەو خۆلە بەھىنن بە روخسارو دەستاندا، خوا نايەوى تووشى ھىچ تەنگى و نارەحەتەكتان بکات بەلكو ئەيەوى پاكستان بکاتەو دەيەويت نىعمەت و چاكەى خۆى تەواو بکات بەسەرتانەو، بۆ ئەوئەى شوكرانە بۆير بن).

ھەر وەھا خواى گەرە دەفەرموى: ﴿إِذْ يُغَشِّيكُمُ اللَّعَاسُ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنْزِلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ﴾

{الأنفال: ١١}

واتە: (بىرکەنەو کاتىك خوا وەنەوزى بەسەرتاندا ھىنا (بۆ ئەوئەى ترس و بىمتان لەدل نەھىلى و بىيتە) دلىايى بۆتان لەلایەن پەرورەدگارەو و بارانىكىشى لە ئاسمانەو بۆ باراندن تا پاكستان بکاتەو پىي وپىسى شەيتانتان لى دوور بختەو و دلەكانتان دامەزراو و توند پەيوەست بکات پىكەو و بەو بارانە پىكانتان دامەزراو و جىگىر بکات).

جا ھەموو ئەوان كە (سى سەد و دە و قسور دەبن) - لەسەر قىياس و مەزھەبى ئەوان بى- ئەمانىش وەك ئەوان مەعصومن، چونكە خوا جل جلالە دەفەرموى: ﴿لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمُ رِجْزَ الشَّيْطَانِ﴾ (تا پاكستان بکاتەو پىي و پىسى شەيتانتان لى دوور بختەو).

هەوتەم: پاك بوونەوه لە پیسی مانای ئەو ناگەیه نیت که ئەوان خەلیفەى دوای پەيامبەر ﷺ، ئیمە دلتیاین خوای گەوره عەلى پاك کردۆتەوه لە پیسی بۆیه بووه بە (مەولای) برۆاداران، هەروەها حەسەن و حوسەین و فاتیمەش بە هەمان شیۆه، هەروەها خێزانەکانی پەيامبەرش ﷺ و خوا جل جلاله ناوی ناوان دایکانی ئیمانداران: ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُنَّ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا﴾ {الأحزاب: ٦}. واتە: (پەيامبەر ﷺ) پێشترە بە برۆاداران لە خودی خۆیان، خێزانەکانیشی دایکی برۆاداران و خزمایش لە قورئانی خوادا بۆ یەكتری لە پێشترن (میرات لە یەكتر بگرن)، لە ئیمانداران و کۆچبەرەکان، مەگەر خۆتان چاکەیهك بە دۆست و ئاشنا و خۆشەویستانتان بکەن، ئەو بریارە لە قورئاندا -یا لە لوح المحفوظدا- نووسراوه.

بە هەمان شیۆه هاوێڵانی پەيامبەر ﷺ، ئەوانیش هەر هەموویان خودا لە پیسی بە دووری گرتوون بە بەلگەى ئەو نایەتانهى که پێشتر باسمان کرد^(١) ئەوانیش دەبنە مەولای موسلمانان، دوای ئەوهش پاکبۆنەوه لە پیسی (مەعصومیەت) ناگەیه نێ، چ جایی ئیمامەت.

بە نێسبەت نایەتى موباهەلەوه که ئەفەرموی: ﴿فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ فَقُلْ تَقَالُوتُ أَنْبَاءُ نَا وَأَنْبَاءُ كُرْ وَنِسَاءُ نَا وَنِسَاءُ كُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ تَبْتَلِ فَتَجْعَل لِّعَنْتِ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ﴾ {آل عمران: ٦١}.

ئەمە بەلگەیه لەسەر فەزڵ و پلەو پایەیان و هیچ پەيوەندیەكى بە ئیمامەتەوه نیه نه له نزیک و نه له دورەوه.

(١) انظر: تفصيل الرد على هذه الشبهة في: (مختصر التحفة الاثني عشرية) ص ١٤٩.

باسى سىيەم

ئايەتى وىلايەت

بريتيه لهو فەرمايشتهى پەرورەدگار: ﴿ إِنَّا وَإِلَيْكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴾ {النساء: ۵۷}. واتە: (يىڭومان دۆست و پشتىوانى ئىيە تەنھا خوا و پەيامبەرەكەبى و برۋاداران، ئەوانەى كە نوپۇزەكانيان بە رېك و پېكى بەرپا دەكەن و زەكات ئەدەن و بەردەوام مەكەچى فەرمانى خوان).

لە تەفسىرى ئەم ئايەتەدا باسى فەرمودەيەك دەكەن لە عەلىيەو كە نوپۇزى كەردو و لە رەكوعدا بوو، جا هەژارېك هاتوو و داواى خىرى لىكەردو، گوتراويشە: داواى زەكاتى لىكەردو، عەلىش دەستى درېژ كەردو و موستىلەيەكى لە دەستدا بوو، هەژارەكە موستىلەكەى بردوو، بۆيە خواى گەورە ئەم ئايەتەى نازلەكەردە خوارەو ﴿ إِنَّا وَإِلَيْكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴾ ئەوان ئەلەين: كەس لە رەكوعدا زەكاتى نەداو جگە لە عەلى نەبى بۆيە عەلى وەلىيە و كەواتە ئەو خەلىفەيە.

بەرپەرچ دانەوئەى ئەمە لە چەند رويەكەو:

يە كەم: ئەم چىرۆكە سەنەدىكى صەحىحى نىيە و لە عەلىيەو ﷺ ئىسپات نەبوو كە موستىلەيەكى بەخشىبى لە رەكوعدا، ئەوان دەيانەوى مەدحى عەلى ﷺ بىكەن بەلام نازانن زەمى دەكەن، ئەگەر چى عەلى ﷺ پىويستى بە مەدحىك نىيە كە سابت نەبوو، ئەوئەى بۆ بەسە كە خواى گەورە و پەيامبەرى خوا ﷺ مەدحى كەردوون، خواى پاك و بى پەلە دەفەر موى: ﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴾ ①

الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿۱﴾. واتە: (بەراستی برۋاداران سەرکەوتوو و سەرفراز بوون، ئەوانەى كە لە نوێژەكانیاندا خاشع و گەردن كەچن بۆ خوا).

هەروەها پەيامبەرى خوا ﷺ دەفەرمۆى: (بە راستى لە نوێژدا مەروژ مەشغەلەتەى هەيە)^(۱).

ئەى چۆن رازى بىن بۆ يەكێكى وەك عەلى كە لە گەورە و ئىمامى خاشعەنە لە كاتى نوێژكردندا خێر بكات، ئەى نەيدەتوانى چاوەرى بكات تا نوێژەكەى تەواو بكات؟ بێگومان دەيتوانى ئەو بكات، دواى ئەوێش ئەبێ مەروژ هەرچەندى لە توانادايە هەول بەدات لە نوێژدا خاشع و گەردن كەچ بۆ خوا و شتانىكى ئاواها دوا بڤات بۆ دواى نوێژ.

دووهم: ئەصل لە زەكاتدا ئەوێە كە كابراى زەكاتدەر دەستپێشخەرى بكات بۆ دەرکردنى زەكاتى مالهەكەى، نەك ئەوێ چاوەرى بكات تا داواكەر دى، جا كامەيان باشترە ئەوێ كە كابرا پەلە بكات لە زەكاتدانەكە، يان لە مالى خوێ دابنیشیت و چاوەرى بكات بزانی كەى لە دەرگاى دەدرى ئەو كاتە زەكاتەكەى بەدات؟ بێگومان يەكەمیان باشترە.

سێيەم: عەلى ﷺ لەسەردەمى پەيامبەرى خوادا ﷺ پياوێكى هەژار و نەدار بوو، ئەوێ دەبينى مارەيەكەى فاتيمە -پەزاي خواى لىبى-، بەهۆى نەداربوو مارەيەكەى پارە نەبوو، بەلكو برىتى بوو لە تەنها قەلغانىك،

(۱) واتە: مەروژ مەشغول و سەرقالى زىكر و دوعا و قورئان خوێندن و تەسبيحات و موناجاتى خوايە، مەشغەلەتيك كە لە هەموو كارێكى دەكاتەو و دەبەرێت.

پياويكى زۆر كەم دەست بوو، جا پياويكى وەك عەلى ﷺ ئەسلەن زەكاتى لەسەر واجب نابىت بەلكو لەسەر دەمى پەيامبەرى خوادا ﷺ زەكاتى ھەر لەسەر واجب نەبوو.

چوارەم: ئەم ئايەتە مەدحى تىدا نىيە بۆ زەكاتدان لەكاتى ڤكوعدا، وەگەرنا ئەگەر وابوایە ئەوا ھەر كەسىك لە ڤكوعدا زەكاتى بدایە مەدح دەكرا و دەبوو سونەتتیکیش، چونكە خوای گەورە ستایشی كەسىك دەكات زەكات دەدا و لە ڤكوعدايە بۆیە لەكاتى زەكاتداندا ئەم كارە دەبوو سونەتتیک، جا كەسیش شتى وای نەوتوو.

پینجەم: خوای گەورە باسى (اقامة الصلاة)^(١) دەكات، نەك (أداء الصلاة)^(٢)، چونكە ئىقامەى نوێژ ھەروەك ئىبن عەبباس دەلى: (بەو شىوہیە

(١) واتە: (بەریا كردنى نوێژ) (جوان بە جیھتێنانى) (بە ڤێك و پێكى بە جیھتێنانى). (وەرگێٲى)
(٢) بەلام ئەمەیان واتە: كردنى نوێژ. ئەمەش دوو واتای دوور لە یەكن و جیاوازن، خوای گەورە جل جلالە كاتێك فەرمان دەكات بە نوێژ لە ھەر ھەموو قورئاندا ووشەى اقامە (بەریا كردن و بەرپێكى بە جیھتێنان) بەكار دێنى تەنانت لە تەنھا شوێنتیکیشدا و شەى (أداء) بەكار نەھێناو بۆ نوێژ كردن، چونكە نوێژ بۆ ئامانجێك فەرز كراوە لە (ئەدا) دا بە دەست نایە بەلكو لە بەجى ھێناندا بە دەست دى، ھەر چۆن لاشەى بى ڤۆج بى سودە بە ھەمان شىوہ نوێژى بى خشوع بى سودە، جا نوێژتێك مەژۆ دەگۆٲى كە خشوعى تىدا بىت و لە واتای وشەكان بگا و ملكەچى خوا بى تىايدا، ئەى نابىنى لە ڤۆژانى ھەينى و ڤۆژانى تریش مەزگوتەكان جەمى دى لە نوێژكەران، بەلام ھالمان ھەر وەك خزیەتى، ڤەوشتى خۆمان، مالممان، مندالممان، بازارمان، ئاكار و كردار و ڤەفتارمان، دەزانى ئەو خەلكە نوێژ بە خشوعمەو ئەكەن یان نا، لە تەراوىجى ئەم سالددا دواى سەلامدانەوى نوێژ پیاوتێك دەمى ھێنايە نزیک گۆتمەو و پێى وتم -كە ئەو خەلكە زۆرەى بىنى: ماشاء اللہ ئەم ھەموو خەلكە نوێژ دەكات بەس بۆ لە كرىن و فروشتندا قۆل پىاو ئەبڕن، منیش وتم: خالۆ گىان ئەم خەلكە ھىشتا لە كرىن و فروشتندان، نەھاتوون بۆ مەزگوت، ئەوہى كە ئەبىبىنى لاشەیانە نەك ڤوح

ئەنجامى بەدى كە پەيامبەرى خوا ﷺ بەجىي ھىناوە)، يانى: بە تەواوى لە خاوينىدا، لە بە جىيەنناندا، لە كړنوشدا، لە سوژدەدا، لە خشوعدا، لە وىردەكاندا، لە قورئان خویندندا، ئا ئەمەيە ئىقامەى نوێژ (اقامة الصلاة).

كەواتە ھۆكارى باسكردنى ركوع چىيە لە دوای باسكردنى ئىقامەى نوێژ؟

بىگومان مەبەست پىي ركوعىكى ترە.

مەبەست ملكەچىيە بۆ خواى بەرز و پىروژ.

ھەر وەك پەرورەدگارى بەرز و مەزن لە بارەى داوودەوہ -عليه السلام- دەفەر موى: ﴿وَلَقَدْ دَاوُدُ إِنَّمَا فَنَنَّهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ (ص: ٢٤). واتە: (داوود زانى كە تەنھا ئىمە تاقىمان كەردۆتەوہ بۆيە داواى لىبورى كەرد لە پەرورەدگارى كەوت بە پروودا بە سوژدەى بردنەوہ و تۆبەى كەرد).

و دليان، ھىشتا لە مزگەوتەكەش بىريان لای مامەلە و ئەم لاو ئەولايە.. «إلا ما رحم ربي نسأل الله العافية» بەلكو تەنانت خەلكانىك باسنىيان بۆ گىرپامەوہ كە كاپرا دەناسن، رۆيشتوہ = بەغداد لە مزگەوت نوێژى كەردوہ، عەگال بەسەركىش ھاتوہ و نوێژى كەردوہ، گوێى لە كابراى عەگال بەسەر دەبى ئەلئى: الحمد لله رب العالمين... ئەمىش بەخۆى ئەلئى: ئەمە ئەزانى ئەمىش نوێژ وە كوردیەوہ ئەكا. ئەم كابرايە پىش سىي بوو چەند سائە واى زانىوہ الحمد لله... كوردیە ئەك عەرەبى. ھەر وەھا پىاوئىك ھەبوو لە ئاوايى (خۆم پىاوہ كە دەناسم و خرمى خۆمە ئىستا وەفاتى كەردوہ و خوا لىي خۆش بى)، كاتىك نوێژى كەردوہ عادەتى وا بوو ھەندىك دوعاى كەردوہ بە عەرەبى، بۆيە خەلكە كە پىيان ئەووت: فلان كەس نوێژ بە عەرەبى ئەكا. (وايان زانىوہ نوێژ كوردیە). دەى كەسىك لە واتاكان نەگات چۆن بگۆرئىت، داواكارم لە خواى گەورە ھەموومان بگىرئەتەوہ بۆ سەر ئەم راستە شەقامەى ئەم پىي رازىيە. آمىن (وەرگىي)

که چی خوی داود چوو سوژده، به لام ناوی (رکوعی) لينا وهک ثاماره يهک
بو ملکه چی و زه لیلی له بو پهره ردگار.

ههروه ها خوی مهزن ده فره موی: ﴿وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ ارْكَعُوا لَا يَرْكَعُونَ﴾ {البرسات: ٤٨}.
واته: (و نه گهر پييان بگوتري کړنوش بهرن و ملکه چ بن، کړنوش نابهن و ملکه چ
نابن). نه مهش يانی: ملکه چ بن و ته سلیمی فره مانی خوی بهرز و مهزن بن.

ههروه ها له باره ی مهريه ميشه وه ده فره موی: ﴿يَمْرِمُ أَقْنِي لِرَبِّكِ وَأَسْجِدُ
وَأَرْكَعِي مَعَ الرَّاكِعِينَ﴾ {آل عمران: ٤٣}. واته: (ته ی مهريه م فره مانبهري پهره ردگار
بکه و شوژده و کړنوش بهره له گهل ته وانه ی که کړنوش ده بن)، يانی: ته ی
مهريه م ملکه چ و خاشع به بو فره مانی خوا جل جلاله، جا مهريه م ليبرابوو بو
خواپه رستی و لهو که سانه يه که نویژی جه ماعه تی له سهر واجب نييه. جا
مه بهستی خوی گه وره له م نايه ته دا نه وه نييه که باشتر وایه مروځ له کاتی
کړنوشدا زه کات بدات.

شه شه م: هوکاری دابه زینی ته م نايه ته، نه وه يه، که کاتيک به نی قه نوقاع
په يانه که ی نيوان خويان و په يامبهري خوايان ﷺ شکاند، رویشن بولای عوباده ی
کورې صامت و ويستيان بيخه ن له گهل خوياندا، به لام نه و ويلي کردن و دژايه تی
کردن و دوستايه تی خوا و په يامبهري کرد ﷺ، نه وه بوو خوی پهره رگدار ته م
نايه ته ی دابه زانده خواره وه: ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ
الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ ^(١) {المائدة: ٥٥}. يانی: حاليان نه وه يه که له هه مو ئيش و کار و

بارىكىاندا ملكەچى خواى گەورەن، بۆيە دەبىنى خوا ﷺ لە سەرەتاي ئەو ئايەتەنەو دەفەر موى: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَرَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ {المائدة: ٥١}. واتە: (ئەى ئەوانەى باوەرتان هەيئەتە جۆلەكە و گاور مەكەن دۆست و پشتیوانى خۆتان ئەوانە هەندىكيان دۆستى يەكترن، جا ئەوەتان لەوان بکاتە دۆست و پشتیوان ئەوا بەراستى ئەویش لەوانە، بىگومان خوا پىنمووى گەلى ستەمكاران ناکات).

مەبەست پىنى: عەبدوللاى كورپى ئوبەى كورپى سەلۇل، چونكە ئەو دۆست و پشتیوانى بەنى قەينوقاع بوو، كاتىكەش ناكۆكى كەوتە نىوانيان و پەيامبەرى خواو ﷺ، چوو پشتگىرى كردن و دۆستايەتى بۆ دەربەرىن و لەگەلياندا پراوەستا، تەنانت چوو لە پەيامبەرى خوا ﷺ تەكايان بۆ بکات، بەلام عوبادەى كورپى صامت تەبەراى لىكردن، بۆيە خواى بەرز و مەزن ئەم ئايەتەى ناردە خوارەو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصَرَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ﴾، ئىتر خواى گەورە دوا بەدواى ئەو بەسى سىفاتی ئىمانداران دەكات كە عوبادەى كورپى صامت و شـوئىنكەوتوانىتى ﴿إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ ذَاكِرُونَ﴾. جا ئەم ئايەتە لەسەر عوبادەى كورپى صامت ﷺ دابەزى.

هەوتەم: بىگومان هەموو كەسێك دەتوانى شتى وا بلىت. بۆ نمونە خۆشەويستانى موعاويە دەلێن لەسەر موعاويە دابەزىو و پاشان هەديسێكى هەلبەستراوى بۆ دىنن، هەروەكو غەيرە ئەوان هەستاون بە هەينانى فەرمووەدەيهكى هەلبەستراو لەسەر عەلى. بە هەمان شێو خۆشەويستانى عوسمانىش هەلدەستن و ئەلێن: لەسەر عوسمان دابەزىو و پاشان فەرمووەدەيهكى هەلبەستراوى بۆ دىنن.

ده يهه: ئەلەين ئەم ئايەتە: ﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يَقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ﴾ بۆ كورت ھەلھەينان (حصر)ە، [چونكە ئامرازی (ئاما)ی پێوەیە، كە بۆ حصر و كورت ھەلھەینانە] كە وابوو خىلافەتى ئەوانەى پێشو بەتال دەكاتەوہ كە مەبەستیان ئەبویەكر و عومەر و عوسمانە، ئیمە پێشتر ئەوہ مان پوچەلكردەوہ كە ئەمە لە بارەى عەلیەوہ ادابەزى بى، پاشان ئەگەر گریان كرد كە ئەلەيت (ئاما) بۆ حەصرە و خىلافەتى ئەبویەكر و عومەر و عوسمان پوچەل دەكاتەوہ، ئەوا بەھەمان شىوہ -ئەگەر بۆ حەصر بێت- خىلافەتى حەسەن و حوسەین و عەلى كورپى حوسەین و موھەممەدى باقر و جەعفەر و ئەوانى تەرىش پوچەل دەكاتەوہ !! [ئەمەش شتێكە ئەوان لەسەرەوہ تا پى ڕەفزی دەكەنەوہ بەلام بەبى وەلامىكى عەقلى ئاراستەكراو].

يازده يەم: ھەرگیز خۆى پاك و بى گەرد بەو ھەسەف ناکرێت كە ئەمىرە
 بەسەر بەندەكانى ھەو و پېشەوايانە، بەلكو خوا جل جلالە دروستكەر و پرۆزى دەر
 و پەرورگار و پادشايانە، دەى كەوای لێھات واتای ئايەتەكە چى لى دى؟!
 بە ھەمان شىو ھە بارەى پەيامبەرى خوا ھە ﷺ شتى وا ناوترى، ئەسلەن
 ئەو ھەو گەورە ترە شتى وای ھە بارەو بەگوترى.

باسی چوارهم

فهرموده‌ی مه‌نزیه

په‌يامبه‌ری خوا ﷺ ده‌رچوو بو غه‌زای (ته‌بوك) و ئيزنی كه‌سی نه‌دا
له‌گه‌لئ نه‌ړوا، كه‌سیش له مه‌دینه نه‌مایه‌وه جگه له‌م شه‌ش كۆمه‌له‌یه نه‌بیټ :
كۆمه‌له‌ی یه‌كه‌م: نه‌وانه‌ی په‌يامبه‌ری خوا ﷺ فهرمانی پي‌كردن به مانه‌وه.
كۆمه‌له‌ی دووه‌م: عوزرداره‌كان، له نه‌خۆش و پير و په‌كه‌وته و كه‌م نه‌ندام و
كوټرو هه‌ژار و هاوشیوه‌كانیان.
كۆمه‌له‌ی سییه‌م: ئافره‌تان.
كۆمه‌له‌ی چواره‌م: مندالان.
كۆمه‌له‌ی پینجه‌م: به‌جیماوه سه‌رپیچی كه‌ره‌كان، نه‌وانه‌ی كه سه‌رپیچی
فهرمانی په‌يامبه‌ری خویان ﷺ كرد و مانه‌وه، كه بریتی بوون له: كه‌عبی كوری
مالك و موراره‌ی كوری ره‌بیع و هیلالی كوری ئومه‌یه و له‌گه‌ل حه‌وتی تردا.
كۆمه‌له‌ی شه‌شه‌م: ده‌غه‌له‌كان (مونا‌فقه‌كان).

ته‌نها ئه‌م شه‌ش كۆمه‌له‌یه، جا عه‌لی ﷺ له كۆمه‌له‌ی یه‌كه‌مه له‌وانه‌ی كه
په‌يامبه‌ری خوا ﷺ خوی فهرمانی پي‌كردن به دانیشن و مانه‌وه له مه‌دینه‌دا،
به‌لام ده‌غه‌له‌كان ده‌ستیان كرده قسه‌كردن و وتیان: كه به عه‌لی ووتویه‌تی له

مەدینە بۆنەو ھەتھەن رەقى لە عەلى بوو^(١)، ئەم قسەىە گەيشتە عەلى ﷺ، ئەو بوو كەوتە شوین پەيامبەرى خوا ﷺ و لە رەوایەتێكى تردا: بە دەم گریانەو^(٢) ھاتو و وتی: ئەى پەيامبەرى خوا لە نۆ ژن و منال بە جێم دێلى؟!

پەيامبەرى خواش ﷺ دلى خۆش كرد و فەرمووی: (بۆ رازی نابیت تۆ بۆ من وەك ھارون بیت بۆ موسا؟ بەلام ئەوندە ھەىە پەيامبەر دواى من نییە) ^(٣).

ئەلین: كە دەفەر مووی: (بۆ رازی نابیت، تۆ بۆ من وەك ھارون بیت بۆ موسا) بەلگەىە لەسەر ئەو ھى كە عەلى خەلیفەىەى دواى پەيامبەر ﷺ، چونكە دواى ئەو ھى موسا دەرچوو بۆ لىقاي پەرورەدگارى ھارون بوو بە جێنشین، كەواتە عەلى جێنشینی دواى پەيامبەرى خواىە ﷺ.

ئەمەش قسەىەكى ناراستە لە چەند رۆیەكەو:

یەكەم: ھارون جیى موسای نەگرتۆتەو، بەلكو مەشھورە كە ھارون -علیە السلام- سالتیک پێش موسا وەفاتى كردو^(٤).

دووەم: كاتیک موسا رۆیشت بۆ لىقاي پەرورەدگارى، ھارون لە شاردا مایەو، سەرباز و سوپاشى ھەموو لە لا بوو، موسا خۆى لەگەڵ ھەندى پیاودا

(١) (مختصر تاریخ ابن عساکر) (٣٤٧/١٧).

(٢) (مختصر تاریخ ابن عساکر) (٣٤٥/١٧).

(٣) (صحيح البخاري)، كتاب فضائل الصحابة، باب مناقب علي حديث (٣٧٠٦). (صحيح مسلم)، كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل علي حديث (٢٤٠٤). دون أن تذكر تفاصيل القصة عندهما.

(٤) (تاريخ الطبري) (٣٠٤/١). (البدایة والنهاية) (٢٩٧/١).

چوو بۆ لىقاي پەروەردگارى، بەلام عەلى لە مەدىنەدا كەسى لە گەل نەمايەو
جگە لە سەرپيچى كەران و ئەوانەى خودى پەيامبەرى خوا ﷺ خۆى فەرمانى
پيكردن بە مانەو، كەوابوو دوو حالەتى جياوازه.

سَيِّهَم: پەيامبەرى خوا ﷺ تەنها دلى عەلى ﷺ داووتەو و خوش كردوو،
چونكە عەلى ھاتووە سكالاً دەكا، جا ئەگەر عەلى ﷺ نەھاتايە بۆلاى
پيغەمبەرى خوا ﷺ ئەويش ئەو قسەيەى نەدەكرد، بۆى روناكردەو كە
مەسەلە كە وا نىيە، تۆ نابەم لەبەر ئەو نىيە حەزت لىنەكەم، ئەزانى كاتىك
موسا چوو بۆ لىقاي پەروەردگارى ھارونى لە جىيى خۆى دانا و ھىچ
عەيبەيەكىشى بۆ ھارون تيا نەبوو، تۆش بەھەمان شىوہ كە دەرچووم و لەجىيى
خۆم دامناوى ھىچ عەيب و عارنىكى تىدا نىيە بۆت.

لەوانەيە ئەگەر غەيرە عەلىش ئەوہى پى بگوترايە كە بە عەلى گوترا
ئەويش ئەو سكالايەى بگردايە كە عەلى كردى دوور نەبوو پەيامبەرى خوا
ﷺ ھەمان قسەى بۆ ئەويش بگردايە، تەنها عەلىش ئەم سكالايەى كرد و غەيرە
وى نەيكرد، چونكە پەيامبەرى خوا ﷺ باقى واليەكانى ترى لە لاي ژن و منداڵ
بە تەنها بەجى نەدەھيشتن بەلكو دەيكردن بە جىنشين بەسەر پياوانيشەو، ئىنجا
عادەتى وا نەبوو ھەموو سوپاكە دەرېكات.

عەلى ﷺ كە ئەم كارەى بينى ھەستى كرد عەيبەيە بۆى، كە
دەغلەكانيش ئەو قسانەيانە كرد، كەوتە دواى پەيامبەر ﷺ و پرسىارى ئەم بە
جى ھيشتنەى لىكرد ئەويش بۆى روناكردەو كە ئەمە بەھۆى رىق لىبونەو
نەبوو، وا نىيە كە ئەو موناڤىقانە ئەيلين، ھەرەكو چۆن موسا ھارونى
بەجىھيشت منيش تۆ لە نىو خاوخىزاغدا بەجى دەيلىم.

چوارەم: لەم غەزايەدا پەيامبەرى خوا ﷺ عەلى وەكو خەلیفە بەجى نەهیشت بەسەر گشت مەدینەو، بەلكو بەتایبەتى بەسەر خانەوادەكەى خۆیەو بەجى هیشت، ھەر وەك میژونوسان باسیان کردو وەك ئیبن جەرى^(۱) وئىبن كەسى^(۲).. وھتر، كەوا والى سەر مەدینە لەو غەزايەدا موخەمەدى كورى مەسلەمە بوو نەك عەلى كورى ئەبو تالب.

پینجەم: ئاخر چۆن دەكرى ئەم هیشتنەو عەلىە ﷺ بە مەنقەبە و ریزداری تیبگەین، كە ھەركاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ لە شار دەریجى ئەوا عەلى ﷺ خەلیفەىەتى، كەچى دەبینین عەلى بە گریانەو دەكەوێتە دواى پەيامبەرى خوا ﷺ؟ ئیمە لەم واتایە تیگەیشتن بەلام عەلى ﷺ تینەگەیشت، ئەگەر بە جیھیشتنى عەلى خۆى بۆ خۆى مەنقەبە بوايە ئەوا عەلى نەدەكەوتە دواى پەيامبەر ﷺ و ئەیزانى كە ھەركات پەيامبەرى خوا ﷺ دەرچوو ئەم خلیفەى ئەو.

شەشەم: پەيامبەرى خوا ﷺ دواى عەلى خەلكى تری بەجى هیشتو و کردوێەتى بە والى، ئەو ھەتا دواى غەزای تەبوك كە پەيامبەرى خوا ﷺ دەرچوو بۆ حەجى مائىتاوايى عەلى ھەر لە یەمەن بوو لە مەدینە نەمایەو.

سەبارەت بەوێ پەيامبەر ﷺ عەلى چواندە بە ھارون !

(۱) (تاریخ الطبری) (۲/۳۶۸). بەلام ئەم ئەلى والى سەر مەدینە سىباعى كورى عەرفەتە

بوو.

(۲) (البدایة والنهاية) (۵/۷).

ئه‌لئين: په‌يامبه‌ري خوا ﷺ نه‌بويه‌كر و عومهری شويهان‌دوه به له هارون گه‌وره‌تر، له غه‌زای (به‌در) دا كاتيك پرسى (ديله‌كان) هاته پيشه‌وه په‌يامبه‌ري خوا ﷺ هات پرسى به نه‌بويه‌كر^(١) كرد، نه‌بويه‌كر واى پى باش بوو عه‌فو بكرين و بريتى (فديه) له كه‌س و كاريان وه‌ريگيريت، به‌لام عومهر ﷺ وتى بكوزرين باشته، په‌يامبه‌ري خوا ﷺ به نه‌بويه‌كرى فهرموو:

(نمونه‌ى تۆ وه‌كو نمونه‌ى ئيبراهيم وايه كاتيك فهرمووى ﴿ رَبِّ إِنِّي أَضَلَّانَ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴾ {ابراهيم: ٣٦}، واته: (نه‌ى په‌روه‌ردگارم بيگومان نه‌و بتانه زۆر له‌و خه‌لكه‌يان گومرا كردووه، جا ههر كه‌سى له پۆله‌كانم شوينم كه‌وت نه‌وه بيگومان له منه و ههركاميان سه‌رپيچى كردم بيگومان ههر تۆ لي‌بوورده‌ى مبه‌ره‌بانى).

هه‌روه‌ها نمونه‌ى تۆ وه‌كو نمونه‌ى عيسا وايه كاتيك فهرمووى: ﴿ إِن تَعِدُّهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ الْحَكِيمُ ﴾ {المائدة: ١٨}، واته: (نه‌گه‌ر سزايان بده‌ى نه‌وه بيگومان به‌نده‌ى خو‌تن، نه‌گه‌ر لي‌شيان خو‌ش ببى بيگومان ههر تۆى به‌ده‌سه‌لاتى كار دروست).

پاشان پرووى كرده عومهر و پيى فهرموو: (نه‌ى عومهر نمونه‌ى تۆش وه‌كو نمونه‌ى نوح وايه كاتيك فهرمووى: ﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْآرْضِ مِنَ الْكَافِرِينَ دَيَّارًا ﴾ {نوح: ٢٦}، واته: (نوح فهرمووى: نه‌ى په‌روه‌ردگارا هيچ كه‌سيك له بى پروايان له‌سه‌ر زه‌وى مه‌هيله).

(١) مه‌سه‌له‌ى چواندنې نه‌بويه‌كر و عومهر په‌زاي خويان لي‌بى له لايمن په‌يامبه‌ره‌وه ﷺ، فهرموده‌يه‌كى زه‌عيفه، نه‌ما راو‌يژ پي‌كردنيان فهرموده‌يه‌كى صه‌حيحه و له بوخارى دا هاتووه. (وه‌رگيټ)

هەروەها نمونەى تۆ وەكو نمونەى موسا وایە کاتێک فەرمووی: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَىٰ أَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ﴾ {يونس ٨٨} ^(١).

واتە: (وموسا فەرمووی: ئەى پەروەردگارمان بەراستی تۆ لە ژيانى دونیایادا ھۆکاری پازانەو و مال و سامانى زۆرت بەخشىە فیرعەون و کۆمەڵەکەى، بۆ ئەوێ خەڵک ڕینگای تۆ وێڵکەن، ئەى پەروەردگارا مال و سامانیان لەناو بەرە و تەفر و توانای بکە و دلەکانیان ڕەق و ڕەش بکە و ئیمان نەهێنن هەتا سزای سەخت و ئازاردەرى تۆ دەبینن)..

ئەوێتا پەيامبەر ﷺ ئەبویەکر دەشویھێنێ بە ئیبراھیم و عیسا، عومەریش دەچوینێ بە نوح و موسا، ئەمانەش لە پەيامبەرە (أولو العزم) (خۆراگرە نەبەز) سەکان و باشتەین کەسەن لە دوای پەيامبەرى خوا ﷺ و پلەشیان لە ھارون بەرزترە سەلات و سەلامى خوا لەسەر ھەمویان بێت، جا بۆیە چواندنی عەلى بە ھارون لە لایەن پەيامبەرەوہ ﷺ باشتەریا گەورە تر نییە لە چواندنی ئەبویەکر و عومەر لە لایەن پەيامبەرەوہ ﷺ بە ئیبراھیم و عیسا و موسا و نوح -عليہم السلام-.

(١) أخرجه أحمد (٣٨٣/١) ورجاله ثقات الا أبا عبيدة بن عبد الله بن مسعود لم يسمع من

أبيه.

باسى يېنجەم

ئايەتى «دَوِي الْقُرْبَى»

ئەم ئايەتە برىتتە لەو فەرمايشتەى خواى بەرز و پېرۆز كە ئەفەر موى:

﴿ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا أَشْكُرُ عَلَيْكُمْ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ﴾ {الشورى: ٢٣}. واتە: (ئەو بەخششە ئەوھىە كە خوا موژدە دەدات بە بەندەكانى ئەوانەى كە باوەرپان ھېناوہ و كردهوہ چاكەكانيان كردهوہ، (ئەى موھەمەد پېيان) بلى: داواى ھېچ پاداشتىكتان لى ناكەم لەسەر ئەم بانگەوازەم مەگەر خوشويستنى خزمایەتى وە ھەر كەس ھەر چاكەيەك بكات بۆى زياد دەكەين بە چەند بەرانبەر بەراستى خوا لىبوردەى سوپاسگوزارە).

دەلێن: پەيامبەرى خوا ﷺ فەرمانى بە خەلك كردهوہ بە خوشويستنى خزم و نزيكەكانى، تەنانت ھەندىكيان ئىجماع لەسەر ئەوہ دەھيئيتتەوہ كەوا لەسەر ئالى موھەمەد دابەزىوہ، ئەمەش راست نىيە.

فەرمودەكە بوخارى لە صحيحەكەيد^(١) دەريھيئاوہ لە ريگەى سەعیدی كۆپى جوبەيرەوہ، ئەللى: پرسیار كرا لە ئىبن عەبباس لە بارەى ئەم فەرمايشتەى

(١) كتاب التفسير: سورة الشورى، باب المودة في القرى برقم (٤٨١٨).

په روه ردگار هوه: ﴿قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ﴾. منیش وتم - واته سه عیدی کوری جوبه یر - یانی: (مه گهر خوشویستنی خزمایه تی نه بیت) ^(۱).

نوه بېو عه بدوللای کوری عه عباس ناوړی دایه وه ^(۲) و وتی: (په له ت کرد، ده به خوا تیره یه ک نییه له قورپه ش نیلا موحه ممد به خزمایه تی ده یانگاتی).

پاشان فهرمووی: مه گهر نوه په یوه ندیه خزمایه یته بیاریزن که له نیوان من و نیوه دا هدی.

خوا ی په روه ردگار له باره ی په یامبه ر که یه وه ده فهرمویت: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ﴾ {ص: ۸۶}. واته: ((ته ی موحه ممد) بلای: من له سهر گه یان دنی ثم نایینه داوای هیچ پاداشتی که له نیوه ناکه م و من لهو که سانه ش نیم که درو هه لبه ستم و زور له خو بکه م).

هه روه ها ده فهرموی: ﴿قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ فُؤُولِكُمْ﴾ {ص: ۴۷}. واته: ته ی موحه ممد بلای: من هه ر پاداشتی که لی داوا کردوون نوه بو خوتان بووه، پاداشتی من ته نها له سهر خوا یه و هه ر خوا ناگاداره به سهر هه موو شتی که وه).

(۱) ذکر الأنطاکي في کتابه (لماذا اخترت مذهب الشيعة؟) هذا الحديث وبتره هنا، ونسب كلام سعيد الى ابن عباس ص ۸۴.

(۲) سهرنجی برای خوتنه ر بو نوه راده کیشم که وای نیین عه عباس هاوه لیکي پایه به رزه ده ریایه که له زانست، په یامبه ری خوا دوغای بو کرده و دوغایشی گیرایه، که خوا ی گه وره فیری ته فسر و حکمه تی بکات، به راستی دوغاکه ی گیرابوو، هه روه ها نیین عه عباس یه کیکه له خرم و نزیکه کانی په یامبه ر (کوری مامی په یامبه ر)، که چی ثم خزمایه تیه ش نه بووه ریگری که له به رده می له ته فسر کردنی ثایه ته که به شیوه یه کی راست و صواب، بهو شیوه یه ی خوا فهرمانی پیکردوه.

ههروه ها ده فهرموی: ﴿وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ {يوسف: ١٠٤}.
 واته: (و تو ئه ی موحه ممد داوای هیچ جوړه ئه جر و پاداشتيکیان لی ناکه ی
 له سهر گه یاندنی ئه م قورثانه، ئه و قورثانه په ند و ئاموژگاريه بو جیهانیان).

ههروه ها ده فهرموی: ﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَيَّ رِبًّا سَبِيلًا﴾ {الفرقان: ٥٧}. واته: «ئهی موحه ممد بلی: من له سهر گه یاندنی ئه و په یامه
 هیچ پاداشتيکم له ئیوه ناوی، جگه له وهی که که سیک پاره و مال ببه خشیت له
 ریځای خوادا - ئه وهش ههر پاداشت نییه بو من چونکه له بو خوټانه و قازانجی
 خوټانی تیدایه».

قورثانیش هیندیکی هیندیکی تری به راست ده خاته وه و ههرگیز هیندیکی
 دژ به هیندیکی تری نییه.

ههروهك خوای گه وړه ده فهرموی: ﴿وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾ {النساء: ٨٢}. واته: (خو ئه گهر له لایه ن جگه له (الله) وه بوايه، ئه و
 بیځومان جیاوازیه کی زوړیان تیدا ده بینی).

که واته ههرگیز مومکین نییه خوای پایه بهرز له م هه موو ئایه تانه دا باسی
 ئه وه بکات په یامبه ری خوا ﷺ داوای پاداشتی لی نه کردوون وه برا
 په یامبه ره کانیشی به هه مان شیوه، که چی دواى ئه م هه مووه ئایه تی دی و ئه لی:
 به لی داوای پاداشتيکتان لیده کات که بریتیه له خویشیستنی خزمه کانی!!

پەيامبەرى خواﷺ ھەرگىز داۋاى پاداشت ناكات، ئىتر چۆن بانگەشەى ئەو دەكەن كە پەيامبەرى خواﷺ فەرمويىتى: (من تەنھا داۋاى تاكە پاداشتىكتان لى دەكەم ئەوئىش ئەوئەيە كە خزمەكانى منتان خوش بویت!! ھەرگىز.

پەيامبەر ﷺ داۋاى پاداشت ناكات بەلكو ھەموو پەيامبەرانى تىرىش بە ھىچ شىۋەيەك داۋاى پاداشتىان لە گەلەكانى خۇيان نەكردوھ.

ئەو نوحە بە گەلەكەى خۆى ئەفەرموى: ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾ { الشعراء: ۱۰۹ }^(۱).

ھود بە گەلەكەى ئەفەرموى: ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

صالح بە گەلەكەى ئەفەرموى: ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

لوط بە گەلەكەى ئەفەرموى: ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

شوعەيب بە گەلەكەى فەرموى: ﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴾

پەيامبەرمان ﷺ بەرپزترین و باشتىنى پەيامبەرمانە، بۆيە ئەو لە پىشتەرە لەوھى داۋاى پاداشت لە گەلەكەى خۆى نەكات، ئەمەش بە راستخەرەوھى فەرمايشتى ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾.

وہ واتاى (إلا) لىرەدا يان (ھەلاۋىرئىكى پەيوەستە - استثناء المتصل)ە، يان (ھەلاۋىرئىكى جيا - استثناء المنقطع)ە، يانى بە واتاى (لكن) دىت، لىرەشدا

(۱) واتە: (من داۋاى ھىچ پاداشتىكتان لى ناكەم لەسەر ئەم بانگەوازە، پاداشتى من تەنھا لەسەر پەرورەدگارى جىھانىانە).

ئەمەیان راستە، بە بەلگەى ئەو ئایەتەنەى كە ئیستا باسمان كردن، ئەویش ئەوێه كە پەيامبەرى خوا ﷺ ھەرگیز داواى پاداشت ناکا، ئا بەم شیۆه و اتای فرمايشته كەى خوا -سبحانه-: ﴿إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى﴾ دەبیته: بەلام لەگەلما چاك بن بە ھۆى ئەو خزمایەتیەى بەینمانەو، من خزم و نزیكى ئیو، لیم گەڕین با بانگەوازی خۆم بكەم، لە پەيامبەرىشەو ﷺ سابت بوو كە داواى لە قورەیش كردو وازى لى بینن بەلكو بانگەوازه كەى بكا، ئەگەر سەرکەوت ئەوا ئەوانیش لەگەلئان، خو ئەگەر كوژرا ئەوان لە خوینی پژگاریان دەبیته.

ھەروەك دیارە پەيامبەرى خوا ﷺ ھەرگیز داواى پاداشتی نەكردوو لە بو خزمان و نزیكانى.

ھەروەھا ئەگەر ئایەتەكە مەبەستى پاداشت بوایە لە بو خزمانى وى ئەوا ئەیفەرموو: (لِذِ الْقُرْبَى) یان (لِذَوِ الْقُرْبَى)، بەلام بلیت (فِي الْقُرْبَى) ئەوا صح نیه، بەلگەى ئەمەش ئەو ئایەتە وا خواى پابەرز باسى (خُمس) دەكات، دەفرموى: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسُهُ، وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِئِ السَّبِيلِ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنْزِلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ {الاحقاف: ٤١}، واتە: (و بزنان بیگومان ھەر چیه كتان لە غەنیمەت دەستكەوت، ئەوا پینجیەكى بو خوا و بو پەيامبەر و بو خزمانى پەيامبەر ﷺ و ھەتیوان و ھەژاران و ریبوارانە -چوار بەشەكەى تریشى بو تیكۆشەرانە كە لەو غەزایەدا بەشداریان كردو- ئەگەر ئیو باوەرتان ھەیه بە خوا و بەوێ ناردومانەتە خواریو بو سەر بەندەمان لە رۆژى جیاكردنەویدا (جەنگى بەدر) ئەو رۆژەى كە ھەردوو كۆمەلەكە بەرەنگارى یەك بوون وە خوا

بەسەر ھەموو شتێكدا دەسەلاتدارە). دەبینى نەیفەرموو: (في القُرْبى) بەلكو
فەرموو یەتى: (وَلِذِي الْقُرْبى).

شە یخولئیسلا م ئیبن تەیمیە: ئەلئى: (ھەموو ئەو نامۆزگاریانەى كە لە
قورئاندا ھاتووە چ لە بارەى مافى خزمانى پەيامبەر ھو بەى ﷺ، چ لە بارەى مافى
خزمانى خەلكى تر ھو بەى، لە ھەر ھەموویدا ﴿ذَوِى الْقُرْبى﴾ ی بۆ بەكار ھاتووە
لە ھیچ كامێكیاندا نەوتراو (في القُرْبى) ^(١).

ھەر ھە دەئین: شیاو نییە بۆ شانى پەيامبەر یەتى داواى پاداشت بكرى كە
ئەویش بریتى بیّت لە خویشوستانى خزمەكانى، ئەمە لە سیفاتی دنیا ویستانە.
بەرپاستى ئەم گوته یە تۆمەتبار كردنى پەيامبەرى خوا بەى ﷺ.

سەربارى ھەموو ئەمانە، ئەم ئایەتە لە سورەتى (شورى) دایە، كە مەككیە،
ئەى خۆ ھەسەن و ھەسەین جارى ئەسلەن ھەر دروست نەكراون، عەلیش ﷺ
ھیشتا فاتیمەى نەھیناوە، پەزای خوا لە ھەمویان بیّت.

[سەربارى ئەو ھەموو، گریمان وایە و ئەفەرموى: بەس ئەو ھەم لیتان دەوێت
نزیکەكانى منتان خوش بوى، ئەى ھیچ بەلگە یەكى تیدا نیە كەوا ئەوان
خەلیفەى داوای پەيامبەرن و خیلافەتى غەیرە ئەوان بەتالە، ھەر وەك ئەوان
باوەر یان پییەتى بە پشت بەستن بەم ئایەتانە و ھاویشوێ ھەمەكانى].

باسى شه شه

فهرموده‌ی سه‌قه له‌ین

فهرموده‌ی: «تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ، لَنْ تَضِلُّوا بَعْدِي أَبَدًا كِتَابُ اللَّهِ وَعِثْرَتِي»^(١). واته: (ئهوهم له نيوانتانا به جی هیشتووه که نه‌گهر ده‌ستی پی‌توه بگرن، دواى من هه‌رگیز گومرا نابن، ئه‌وه‌ش کیتابه‌که‌ی خوا و خزمه نزیکه‌کاغه)

ئهم فهرموده‌یه ده‌که‌نه به‌لگه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی که پی‌ویسته ئیمانداران ده‌ست بگرنه عیتره‌ی^(٢) په‌یامبه‌ری خواوه ﷺ، ئینجا ئه‌لین: نه‌گهر هاتوو پی‌ویست بوو ده‌ست بگیری‌ت به‌وانه‌وه، ئه‌وا ئه‌وان ده‌بی ببنه کاربه‌ده‌ست له دواى په‌یامبه‌ری خواوه ﷺ و هه‌ر ئه‌وان ده‌بی‌ت ببنه خه‌لیفه‌ی په‌یامبه‌ر ﷺ.

ئهمه‌ش به‌هه‌مان شیوه له‌چهند رویه‌که‌وه به‌رپه‌رچ ده‌دریته‌وه:

روانگه‌ی یه‌که‌م: فهرموده‌که له‌باره‌ی صیحه‌ت و جی‌گیر بوونی‌ه‌وه له په‌یامبه‌ر ﷺ قسه‌ی له‌سه‌ره، ئه‌وه‌ی که له موسلمدا فه‌رمان کردنه به ده‌ست‌گرتنه کیتابی خوا و ئاموژگاری کردن ده‌ره‌ق به ئه‌هلویه‌یت هه‌روه‌ک له فهرموده‌که‌ی

(١) رواه الترمذی: کتاب المناقب، باب مناقب أهل البيت، حدیث (٣٧٨٦). وفيه زيّد الانطاقي، وهو منكر الحديث، والحديث له أكثر من طريق مع اختلاف ألفاظه، ولا تخلو جميعها عن ضعف. [ولكن صححه الالباني].

(٢) ثيب الأثير: نه‌لّی: (عِثْرَةُ الرجل: أَحْصَى أَقَارِبِهِ. وَعِثْرَةُ النَّبِيِّ ﷺ: بَنُو عَبْدِ الْمُطَّلِب. وقيل: أهل بيته الأقرَبون وهم أولاده وعليّ وأولاده. وقيل: عِثْرَتُهُ الْأَقْرَبُونَ وَالْأَبْعَدُونَ مِنْهُمْ). انظر النهاية في غريب الحديث. (وه‌رگيتي).

زەيدى كۆرى ئەر قەم لە صحيحى مسلم دا پىشتەر باسماڭ لىۋە كەرد، ۋە سىيەتى كەرد بە قورئان و ئىنجا ھانى خەلكىدا لەسەر دەستگرتن بە قورئانەۋە، پاشان فەرموۋى: (ۋە ئەھلو بەيتە كەم، خواتان بەياد دىنمەۋە لە ئاست ئەھلو بەيتە كەم، خواتان بەياد دىنمەۋە لە ئاست ئەھلو بەيتە كەم، خواتان بەياد دىنمەۋە لە ئاست ئەھلو بەيتە كەم^(۱)).

كەواتە ئەۋەى فەرمان كراۋە بە دەست پىۋەگرتنى قورئان بوۋە، ئەمما ئەھلۋبەيتى پەيامبەر ﷺ فەرمانى كەردە بەۋەى پىزيان لى بگىرى و ئەو مافانەيان پى بدرى كە خۋاى گەۋرە پى بەخشىون.

ھەرۋەھا لە فەرمودە كەى جابريش سابت بوۋە كە پەيامبەرى ﷺ، كە لە ھەجى مائىئاۋاىي ووتارى داۋە، فەرموۋىيەتى: (بەراستى لە نىۋانتاندا شىتىكم بەجى ھىشتوۋە كە ئەگەر دەستى پىۋە بگرن گومرا نابن ئەۋىش قورئانە^(۲)).

جا ئەۋە قورئانە كە ئەگەر مەۋدە دەستى پىۋە بگىرى ھەرگىز گومرا ناپىت و باسى ئەھلۋبەيتىشى نەكەردە.

روانگەى دوۋەم: عىترەكانى پەيامبەر ﷺ كىن؟ عىترەى كەسىك برىتيە لە خانەۋادە كەى (ئەھل و بەيتە كەى)، عىترەى پەيامبەرىش ﷺ برىتيە لە ھەموو ئەۋانەى كە زەكاتيان لەسەر قەدەغە كراۋە، ئەۋانەش برىتين لە: نەۋەكانى ھاشىم، و تراۋىشە: نەۋەكانى عەبدولموتەلىبى كۆرى مەنافىش دەگرىتەۋە.

با ئىستاتە ماشايەك بەكەين بزائىن كى لە پىشتەر بەدەستگرتن بەۋانەۋە؟

(۱) صحيح مسلم: كتاب فضائل الصحابة، باب فضائل علي، (۲۴۰۸).

(۲) (صحيح مسلم): كتاب الحج، باب حجة النبي، حديث (۱۲۱۸)

سوننه يان شيعه؟

شيعه ئەسلەن ڤچه و سەنەديان بۆ پەيامبەرى خوا ﷺ نىيە، خۆشيان دان بەمەدا دەننن كە له گىڤرانهوى كتيب و رىوايه تەكانياندا سەنەديان نىيە، تەنها چەند كتيبيك بووه بينويانە تەوه، ئيتەر وتويانە: لىتوھى رىوايهت بکەن هەموى راستن^(۱).

سەبارەت بە سەنەدەكانيان: هەروەكو (حورالحاملى) و ھى تريش لە پيشەوايانى شيعه وتويانە ئەسلەن لەلای شيعه سەنەد ھەر نىيە و پشتيشى پى نابهستن^(۲).

كەوابوو ئيتەر بۆچى ئەوانەى كە لە كتيبەكانى خوياندا رىوايهتى دەكەن ئەلن ئەمە لە عيتەرى پەيامبەرەوھ ﷺ سابت بووه [كە سەنەد نەبوو بە چ ئيسپات بوو]؟ بىگومان ئىمە شوينكەوتووى راستەقینەى عيتەرى پەيامبەرىن ﷺ، كە مافەكانيان دەدەين، نە دەخەينە سەرى و نە لىتى كەم

(۱) كۆلەينى رىوايهت دەكا لە موخەمەدى كۆرى حوسەينەوھ كە وتوويهتى: پرسیارم كرد لە ئەبو جەعفەرى دووھم (موخەمەدى جەواد) وتم: قورىان شىخەكانان لە ئەبو جەعفەر و ئەبو عەبدوللاوھ رىوايهتيان كردوھ، جا لەو رۆژگارەدا (تەقىە) زۆر توند بووه، بۆيە ناچاربوون ئەو كتيبانە بشارنەوھ، ئيتەر لىيانەوھ رىوايهت نەكراوھ، بەلام دواى مردنيان كتيبەكان گەيشتۆتە دەست ئىمە؟ فەرمووى: (لىتوھى رىوايهت بکەن، ئەوھ راستە). (الكافي (۵۳/۱)).

ئەبو جەعفەرى دووھم: موخەمەدى كۆرى عەلى كۆرى موساى كۆرى جەعفەرى كۆرى موخەمەد، ئەوانەشى كە ھاتوون بۆ لای قوتابىيەكانى بوون، ئيتەر چۆن ئەو كتيبانە ھەموو صەحيح و راست دەرچوون لە كاتيكدە سەنەدەكە پچراو (منقطع)ە، بەو ھەموو پچرانە زۆرەشەوھ.

(۲) بڕوانە: كتيبي (خاتمة الوسائل - الفائدة التاسعة) لەویدا بەجوانى پرونى دەكاتەوھ كەوا دوازدە ئىمامى ھىچ سەنەدىكيان نىيە كە لەسەر ئەساسى ئەوھ رىوايهتەكان تەصحيح و [بالاوتە] بکرتن، ھەروەھا مەسەلەى سەنەد شتيكى تازە داھيتراوھ و بىدعەيە.

دەکەین، هەر وەك پەيامبەری خوا ﷺ دەفەرمویت: (له گەوره راگرتندا سنور مەبەزێنن وەك گاوریەكان عیسیایان له سنوری خۆی زیاتر گەوره كردهوه، تەنها بڵێن: بەنده و پەيامبەری خوا)^(١).

پوانگە ی سییه م: ئیمام و زانای هەموو عیترەت عەلی کورپی ئەبو تالبە ﷺ، دوا ی ئەو زانای ئومەت عەبدوللای کورپی عەباس دیت، ئەو ئیبن عەباسی که ئیمامەتی ئەبو بەکر و عومەری دەخستە پیش عەلیەو ﷺ، تەنانهت له خودی عەلیەو ﷺ سابت بووه که وتوویهتی: «أفضل الناس بعد رسول الله أبوبکر وعمر»^(٢). واتە: (باشترین کەس دوا ی پەيامبەری خوا ﷺ ئەبو بەکر و عومەر). تەنانهت لای شیعه کان له عەلیەو سابت بووه وتوویهتی: «أنا لكم وزير خير لكم مني أمير»^(٣) واتە: (ئەمن وەزیرتان بم باشترە لەو هی ئەمیرتان بم).

پوانگە ی چوارەم: ئەم فەرمودەیه هەر وەكو ئەو فەرمودەیه ی پەيامبەری خوا ﷺ، که دەفەرمویت: «ترکت فیکم ما إن تمسکت به لن تضلوا أبداً کتاب الله و سنتي»^(٤)، واتە: (ئەوهم له نێوانتاندا به جی هیشتوووه که ئەگەر دەستی پێوه بگرن هەرگیز گومرا نابن، ئەویش قورئان و سوننەتی منه). هەر وەها پەيامبەری خوا ﷺ دەفەرموی: «عَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ مِنْ بَعْدِي

(١) البخاري: كتاب أحاديث الأنبياء، باب قول الله تعالى: ﴿واذكر في الكتاب مريم﴾، حديث (٣٤٤٥).

(٢) البخاري: كتاب فضائل الصحابة، باب قول النبي لو كنت متخذاً خليلاً، حديث (٣٦٧١).

(٣) (نهج البلاغة): (ص ٩٥ - خطبة ٩٢).

(٤) (مستدرک الحاكم) (٩٣/١).

عَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ»^(١)، واته: (دهست بگرن به سوننه تي من و جينشينه سهر راسه كاني دواي منه وه، به كاكيله كاتان نهو سوننه تانه بگرن). نهو تا فهرمان دهكات به گرتني به كاكيله كان.

ههروه ها ده فهرموي: «اَقْتَدُوا بِاللَّذَيْنِ مِنْ بَعْدِي أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرُ»^(٢)، واته: (شويني دوانه كه ي پاش من بكهون نه بويه كر و عومه ر).

ههروه ها ده فهرموي: «اهْتَدُوا بِهَدْيِ عَمَّارٍ وَتَمَسَّكُوا بِعَهْدِ ابْنِ مَسْعُودٍ»^(٣)، جا هه رگيز نه م فهرمايشتانه ماناي ئيمامه تي ليوه نه فامراوه، نه مه ماناي نهويه كه نهوانه له سهر ر ينموي په يامبه ر ﷺ، بويه ئيمه ش نه لين: هه رگيزا و هه رگيز عيتره ي په يامبه ر ﷺ له سهر گومراي كو نابنه وه، به لام شوينكه وتواني عيتره تي په يامبه ر ﷺ كين؟! نه مه مان له وه و پيش روونكرده وه^(٤).

(١) (رواه أبوداود: كتاب السنة، باب لزوم السنة، حديث (٤٦٠٧). (جامع الترمذي): كتاب العلم، باب ماجاء في الأخذ بالسنة، حديث (٢٦٧٦).

(٢) (رواه الترمذي: كتاب المناقب، باب مناقب أبي بكر وعمر، حديث (٣٦٦٢). (سنن ابن ماجه): المقدمة، باب مباب فضائل أصحاب النبي ﷺ، حديث (٨٦).

(٣) (رواه الترمذي: كتاب المناقب، باب مناقب عبدالله بن مسعود، حديث (٣٨٠٥).

(٤) (بروانه: ل ٤١٩ له باسي (فهرموده ي پوزاشكه).

باسى ھەۋتەم

فەرمودەى: «عەلى لە منە و منىش لە عەلىم»

ئەلەين: پەيامبەرى خوا ﷺ فەرموئەتى: «عَلِيٍّ مِنِّي وَ أَنَا مِنْ عَلِيٍّ وَلَا يُؤَدِّي عَنِّي إِلَّا أَنَا أَوْ عَلِيٍّ»^(۱)، واتە: (عەلى لە منە و منىش لە عەلىم، كەس لە باتىم پەيمان ھەلناۋەشىننەتتەو)^(۲) مەگەر خۆم يا عەلى. بەلگەيە لەسەر ئەو ھى دوای پەيامبەر ﷺ عەلى خەلىفەيە.

وہلام :

ئەم فەرمودەيە تەوھرەكەى لەسەر ئەبو ئىسحاقى سوبەيەيە [كە يەككە لە ھەوالخوانەكان]، ئەم پياوھ مودەلىسىكى^(۳) ناودارە، لە خەلکانى لاوازەو زۆر تەدلىس دەكات، خۆى ئەگەر بە ئاشكرا باسى لىتوھ بىستەن بکا فەرمودەكەى صەحیحە بەلکو لە بەرزترینى پلەكانى صەحیحە، قسە لەوہیە كە ئەگەر بە ئاشكرا باسى لىتوھ بىستەن ئەكا ئەو ئەو كاتە فەرمودەكەى وەرناگىرى.

(۱) شرط الأول من الحديث أخرجه البخاري بلفظ: (أنت مني وأنا منك)، في كتاب الصلح، باب كيف يكتب هذا ما صالح فلان (۲۶۹۹). وأما زيادة: (ولا يؤدي عني إلا أنا أو علي) أخرجه أحمد (۱۶۴/۴). (تهذيب التهذيب) (۶۶/۸).

(۲) (عادەتى عەرەب واپوھ، ئەگەر ھاتوو پەيمان بەستنىك يان پوچەلكردنەو ھى يان صولخنىك لە نىوانىندا ھەبوايە ئەوا ئەبوايە گەورەكەيان يان كەسنىك لە خزمە نزىكەكانى بەو كارە ھەستايە، جگە لەمانە كەسى تر يان قبوڵ نەدەكرد، جا ئەو سالى پەيامبەر ﷺ ئەبويە كرى كرده پىشەوا كە ھەج بە خەلكى بكا، واى بە باش زانى عەلىش بە دوايدا رەوانە بكا بۆ ئەو ھى ئەو پەيمانى كە لە نىوان خۆيان موشرىكەكاندا ھەبوو پوچەل كاتەو و ئەو ئايەتەى سورەتى بەرائەيان بە سەردا بخویننەتتەو: ﴿إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا﴾. ھەربۆيە كاتىك گەيشت ئەبويە كر پىتى ووت: ئەمىرى يان مەئمور وتى: نا، مەئمورم). ھ. پروانە شەرحى ئەم فەرمودەيە لە (تحفة الاحوذى). (وەرگىي)

(۳) بۆ زانىنى پىتناسەى مدلس پروانە (۲۸) پەراوئىرى ژمارە (۱).

ٺهيو ئيسحاقى جهوزه جاني ده ئي: (كه سانئڪ هه بون له خه لڪي كوفه له وانهي كه مه زهه بيان چاك نه بوو - ياني شيعه - له گهل ٺهوه شدا گه وري موحه ديسه كاني كوفه بون وه كو ٺهيو ئيسحاق و ٺهه عمهش و مه نسور و زوييد و هاوده مه كاني تريشيان، زانايان به راستگويان داناون له فهرموده دا، به لام له گهل ٺهوه شدا وه ستاون لهو رپوايه تانهيان كه تدليسيان تيدا كردوه له ترسي ٺهوهي نهوه كو شويئي ليدهره يتر او صه حيح نه ييت، سه بارهت به ٺهيو ئيسحاق ٺهو له كه سانئڪه وه رپوايهت ده كا كه نه ناسراون و باسيان نه گه يشتوته زانايان جگه له ونده نه بي كه ٺهيو ئيسحاق لييان وه رپوايهت ده كا^(١).

سه رباري ٺهوهش ٺهه يين: عه لي له په يامبه ره و په يامبه ريش ﷺ له عه ليه له شويئكه وتن و سه رخستندا، بويه كاتيڪ له شهري (توحد)، جوله ييب دباري نه ما، په يامبه ري خوا ﷺ فهرمووي: «جوله ييب بدوزنه وه»، ٺهوانيش وتيان: نه مان بينيو وه، فهرمووي: (له نيو كوژراوه كان بوي بگه رين)، ٺهوه بوو دوزيانه وه، ته ماشا ده كه ن كهوتوه و كهوت له بي باوه ره كانيش له ده وري كهوتون، هه واليان دا به په يامبه ري خوا ﷺ، ٺهويش فهرمووي: (كهوتي لي كوشتن پاشان كوشتيان، جوله ييب له منه و منيش له ٺهوم)^(٢).

ههروه ها كاتيڪ په يامبه ري خوا ﷺ باسي ٺهه شعريه كاني كرد فهرمووي: (ٺهوان له منن و منيش له ٺهوانم)^(٣).

كه په يامبه ر ﷺ له باره ي عه ليشه وه ﷺ ده فهرموي: (ٺهو له منه و منيش له ٺهوم)، ٺهوه ناگه يه ني كه ٺهو خه ليفه يه دواي په يامبه ر ﷺ، به لكو ٺهه به بو

(١) (تهذيب التهذيب) (٦٦/٨)

(٢) (صحيح مسلم): كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل جلييب، حديث (٢٤٧٢).

(٣) (صحيح مسلم): كتاب فضائل الصحابة، باب من فضائل الأشعرين، حديث (٢٥٠٠).

زىادەپۇىيە لە رونکردنەوہى يەكيتى پىبازى پەيامبەر ﷺ و پىبازى عەلى،
 ھەروەھا بۆ پابەند بوونى عەلىہ ﷺ بە گوپرايەلى پەيامبەرەوہ ﷺ.
 ھەروەھا عەلى پەيوەندى خزمایەتى و ژن و ژنخوازی و شوینکەوتن و
 ھەستان بە ئەنجامدانى مافەکانى خوا و سەرخستى و پشتگیری کردنى لە گەل
 پەيامبەر ﷺ ھەيە، بۆيە ﷺ دەفەر مویت: (عەلى لە منەو منیش لە عەلىم).

* * *

باسى ھەشتەم

فەرمودەى «دوازە ئىمامەكە»

زۆر جار فەرمودەى (دوازە ئىمامەكە) دەكەنە بەلگە، كە بە چەندىن بىژە (لفظ) پىوايەت كراو ھەردوو صەحىحەكە و غەيرى ئەويشدا ھاتووہ:

- (دوازە ئەمىر دىن ھەر ھەموويان لە قورەيشن)^(١).

- (بەردەوام ئەم دىنە بەھيژە بە دريژايى حوكمى دوازە خەليفە ھەرھەمويان لە قورەيشن)^(٢).

- (بەردەوام ئەم دىنە بەھيژە و نابەزى بەدريژايى [حوكمى] دوازە پىياو)^(٣).

- (بەردەوام ئەم دىنە لەسەر پىيە و سەقامگىرە بە دريژايى ماوہى دوازە خەليفە كە حوكمتان دەكەن، ھەرھەمويان ھەموو ئومەتيان لەسەر كۆ دەبيتەوہ)^(٤).

ئەمانەى خوارەوہش پوونكردنەوہى ئەمەن:

* لە فەرمودەكەدا ھاتووہ دىن بە دريژايى ماوہى خىلافەتيان بەھيژە و پاشان ئەو بەھيژىە نامىنى، دەى بەھيژىەكە كەيە و بى ھيژىەكە كەيە؟

(١) متفق عليه: (صحيح البخاري) كتاب الأحكام، باب الاستخلاف، حديث (٧٢٢٢).

و(صحيح مسلم)، كتاب الامارة، باب الناس تبع لقریش، حديث (١٨٢١).

(٢) (صحيح مسلم)، كتاب الامارة، باب الناس تبع لقریش، حديث (١٨٢١).

(٣) (صحيح مسلم)، كتاب الامارة، باب الناس تبع لقریش، حديث (١٨٢١).

(٤) أبو داود (٤٢٧٩)، والطبراني في الكبير (١٨٤٩).

* شیعە ئەلێ: لە خیلافەتى ئەوانەى پیشودا دین ھەرگیز بەھێز نەبوو، بەلکو ھەمیشە ئىمامەکانیان خۆیان شاردۆتەو و ترسان و کاریان بە (تەقیە) کردوو، تەنانت پێیان وایە خیلافەتى ئەبویە کر و عومەر و عوسمان زۆر خراب بوو، تەنانت عدلیش ﷺ نەیتوانیوە دینە راستەکە ئاشکرا بکات، ئەویش ھەر کاری بە (تەقیە) کردوو، نەیتوانیوە قورئانە راستەکە ئاشکرا بکات و نوێژى تەراویح مەنع بکات و زەواجى مۆتەعە حەلال بکات.

* فەرمودە کە حەصرى ژمارەى ئىمامەکان ناکات، تەنھا ھەوالە کە دین لە ماوەى حوکمى ئەواندا بەھێزە.

* ویلايەتى مونتەزەر ھەتا رۆژى قیامەتە، کەوابوو کەى بەھێز ئەبێ وکەى لاواز ئەبێ؟

* فەرمايشتە کەى پەيامبەر ﷺ: (ھەرھەمويان لە قورەيشن) دوورە کە مەبەست پێى عەلى و مندالەکانى بێت، تەنانت خۆى ئەگەر بيشى فەرمويا: لە کورەکانى ئىسماعيلن، ئەوا شیعەش راستەوخۆ دەیانووت کە ئىمامەکانیان لە نەوہەکانى ئىسماعيلن.

* لە الصحيحدا ھاتوو: (لە ئومەتە کەمدا دوازدە موناڤیق ھەيە)^(١) کەوابوو عیبرەت بە ژمارە نيە. قورئان باسى پەيامبەران و پەيامەکانیشیانى کردووە کەچى باسى ئىمامەکانى نەکردووە، لە کاتی کدا -لای ئەوان- ئىمامەکان

باشتر و گرنگترن لە پەيامبەرەن [بۆ كەسێك زانیاری لەسەر كۆتیبەكانیان هەبێ ئەم پاستیەى لا پروونە].

* بۆچی عەلى عليه السلام بە پاوێژ پازى بوو، بۆچی حەسەن دەست بەردار بوو بۆ موعاویە، بۆچی حوسەین بەیەتەى بە موعاویەدا، بۆچی هەموو ئىمامەكانیان بەیەتیان بە خەلیفەكان داوە...؟

* چۆن دەكرێ عەلى دیارى كرابێ و دەقى لەسەر هاتبێ، كەچی ئەودەقانى لە عەلیەو عليه السلام دەگیردینەو پێچەوانەى ئەو، وەك لە (نهج البلاغة) هاتووە:
- (من بيمه وهزیرتان باشتره لهوهى بيمه ئەمیرتان)^(١).

- كاتێك كە عەلى عليه السلام خىلافەتى گرتە دەست یەك دەقى نەهینایەو بەلكو باسى ئەوێ كرد كە كرەویانەتە كۆلیەو: (شورا تەنها بۆ موهاجیرین و ئەنسارە كە لەسەر كەسێكیش كۆیونەو و ناویان لێنا ئىمام، ئەو خوا پێی پازیه)^(٢).

- بەبیاضى^(٣) ئەلێ: (لە پاستیدا عەلى باسى دەقى بۆ هاوێلان نەكرد) (الصراط المستقیم)

* كاتێك موحمەدى كورێ عەبدوللای كورێ حەسەن (النفس الزكية) پاپەرى، صادق رێگەى دا بە موسا و عەبدوللای كورێ برۆنە ریزیەو^(٤).

(١) (نهج البلاغة) (ص ١٣٦).

(٢) (نهج البلاغة) (ص ٣٦٧).

(٣) یەكێكە لە زانیانی شیعه، خاوەنى كۆتیبى (الصراط المستقیم إلى مستحقى التقديم). (و)

(٤) (مقاتل الطالبین) (٢٤٤).

* مەعقول نىيە ئەو ھەموو فەرمودانەى كە شىعە لە كۆتەبەكانى خۆياندا رىوايەتى دەكەن دەربارەى ئىمامەكانيان بە كۆمەل بێت يان بە تەك تەك، دوايى ئەم ھەموو ئەو رىوايەتانە وون دەبێت لە ھەوالخوونە گەورەكانى شىعە و لەو گروپانەى شىعە كە لە دواى مردنى ھەر ئىمامىكەو تا رادەيەك راجياوازيان بۆ دروست بوو، ئەمەش بەلگەيەكى يەكلاكرەوون لەسەر ئەوێ كە ئەو رىوايەتانە بەم دوايە ھەلبەستراون.

* ويلايەتى ئىمامەكان لەلای ئەوان بە نەيئە، لە رەزاو كە وتوويەتى: (ويلايەت خوا بە نەيئە بە جوپرائىلى راکەياندا، جوپرائىليش بە نەيئە گەيانديە موحەممەد، موحەممەديش بە نەيئە گەيانديە عەلى، عەليش بە نەيئە گەيانديە ئەوێ خۆى ويستی لىبوو، پاشان ئىو ئەوا ھاى بۆلوى دەكەنەو؟! كۆيە قسەيەكى بىستوو وگلى داوئەتەو^(١). (الكافي).

* وەسفەكانى دوازدە ئىمامەكە و كاتەكانيان :

- خيلافەت دەگرە دەست. - لە سەر دەمى ئەواندا ئىسلام بە ھيژ و دەسەلاتە. - خەلكى لەسەريان كۆكن.

ھيچ كامىك لە مانە تەتبىق نابنە سەر ئىمامەكانى شىعە، تەنھا لە روى ژمارەو نەيئە. ئەو ژمارەيەش دواى فەرمودەكە بانگەشەيان بۆ كردووە. ئەمە سەربارى ئەوێ ھەسەنى عەسكەرى مردووە وەچەى لى بەجى نەماوە.

(١) الكافي: كتاب الايمان والكفر، باب الكتمان (٢/٢٢٤).

باسی نوښم

فهرموده‌ی: «أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ وَعَلِيٌّ أَبُهَا»

نهم فهرموده‌یه ضعیفه، نه سهنه‌دی و نه مه‌تنی له په‌یامبه‌ره‌وه ﷺ جیگیر نابی.

* سهنه‌ده‌ک‌ه‌ی:

فهرموده‌که حاکم له ټیښ عه‌باسه‌وه ده‌ریه‌ټناوه^(۱)، له دوو ریگه‌وه :

یه که‌م: سهنه‌ده‌که ټه‌بو صه‌لتي هه‌ره‌وی (أَبُو الصَّلْتِ الْهَرَوِي) تیډایه.

ټه‌بو حاتم ټه‌لئ: لای من راستگؤ نییه.

عوقه‌یلش ټه‌لئ: رافزیه‌کی پیسه.

ټیښ عه‌دی ټه‌لئ: تۆمه‌تباره.

نه‌سائی ټه‌لئ: سيقه‌ نییه.

دوریش له یه‌حیای کوری مه‌عینه‌وه ده‌گیړټته‌وه که به سيقه‌ی داناوه.

هه‌روه‌ها ټیښ میحرز لئی ده‌گیړټته‌وه وتوویه‌تی: له‌و که‌سانه‌ نییه درؤ بکا.

دووه‌م: ټه‌مانه‌ی تیډایه:

۱. موحه‌مه‌دی کوری ټه‌حه‌مه‌دی کوری حه‌کیم. فیه‌ لین

٢. ھەسەنى كۆرى ھەم. لیس بالقوی.

٣. ئەعمەش سولەیمانی كۆرى میهران: سیقەییە بەلام ئەوەندە ھەییە مۇدکسە و لیڕەشدا عەنعەنى کردووہ یانی بە راشکاوی ئالێ بیستوومە^(١).

فەرمودە کەش زۆریەى زانایان بە لاوازیان داناوہ:

بوخارى ئەلێ: فەرمودەییە کى مونکەرە، ھیچ شیوازیکی صەحیحى نییە^(٢).

ئەبو حاتم ئەلێ: ئەسلى نییە^(٣).

ئەبو زورعە ئەلێ: چەند کەس پێى ریسوا بوون^(٤).

عوقەیلی ئەلێ: ھیچی صەحیح نییە^(٥).

ئەبن حەیبان ئەلێ: ئەمە شتیکە ئەسلى نییە^(٦).

دارولقوتنى ئەلێ: فەرمودە کە مضطریە و سابت نییە^(٧).

ئەبنولجەوزى ئەلێ: صەحیح نییە و ئەسلى نییە^(٨).

نەوہوی و زەھەبى و ئەبن تەیمیە و ئەلبانى ئەلێن: ھەلبەستراوہ^(٩).

(١) بۆ زانینى مدلس پروانە ل ٢٨ پەروائى ١.

(٢) (المقاصد الحسنة) (١٧٠).

(٣) (كشف الخفا) (٢٣٥/١).

(٤) (تاریخ بغداد) (٢٠٥/١١).

(٥) (الضعفاء الكبير) (١٥٠/٣).

(٦) (المجروحین) (١٥١/٢).

(٧) (العلل) (٢٤٧/٣).

(٨) (الموضوعات) (٣٤٩/١).

✽ مه تنه که شی:

مونکهره له بهر: زانا پیتی ناوتریت شاری زانست، چونکه شار سنورداره، به لکو پیتی دهوتریت: دهريای زانست (بهر العلوم)، ئاسمانی زانست، فهزای زانست و هاوشپوه کانی ئه مانه.

ئه گهر ئه م وتهیه ی: ده رگای شاری زانسته، له باره ی عه لیه وه سه حیح بووايه، ئه وکات عه لی ده بووه نیژراوی هه موو جیهانیان نه ک موحه ممه د.

جگه له عه لیش، زانست له پیغه مبه ری خواوه ﷺ گێژدراوه ته وه، وه کو خێزانه کانی و باقی هاوه له کانی تری، ئیتر چۆن ئه وتری: زانستی پیغه مبه ر ﷺ وه رناگیری مه گهر له رێگه ی ده رگا که یه وه نه بی که عه لیه ؟ !

✽ ✽ ✽

باسى دەیم

فەرمودەى «الإنذار يوم الدار»

ئەلێن: پێغەمبەرى خوا ﷺ ئاماژەى بۆ عەلى کردووە و وتوویەتى: (ئەمە
برامە و دەصیمە و دواى خۆم خەلیفەمە، بۆیە گوێرايەل و فەرماندارى بن)
هەر لە فەرمودە کەدا هاتووە کە چل کەس بوونە لە نەوێکانى
عەبدولموتەللیب.

وہ لām :

ئەم فەرمودەى سەنەد و مەتنى عییلەتدارە :

* سەبارەت بە سەنەدە کەى:

عەبدولغەفارى کورپى قاسمى تێدايە: کە ناسراوە بە ئەبو مەریمە مى کوفى.

ئێبن کەسیر ئەلێ: تفرد بە أبو مریم الکوفى^(١)

ئێبنو لمەدینى ئەلێ: کان یضع الحديث.

وئەبو حاتم و نەسائی ئەلێن: متروک الحديث^(١)

* مەتنە کەشى:

هەر روکەشى مەتنە کە دیارە مونکەرە لەبەر:

(١) (البداية والنهاية) (٣/٣٨).

(١) (ميزان الاعتدال) (٢/٣٢٨).

* نهوه کانی عهبدولموته لیب نه گه یشتوونه ته چل پیاو، ئه مهش ژماره یانه یه:

ئهبو تالب - ئهبو له هه ب - غه یداق - قیثم - حجل - المقوم - ضرار -
عهباس - حه مزه - عهبدولکه عبه - زویه یر - عهبدوللا - حارس.

له مانهش ته نهها چواریان گه یشتنه ناردنی په یامبه ر ئه وانیش:

حه مزه - عهباس - ئه بوتالب - ئهبو له هه ب. ئه م چواره.

سه بارهت به وه چه کانیشیان:

حه مزه: چهند مندا ئیکی بچوکی هه بووه وه چه یان لی نه بووه.

عهباس: مناله گه وره که ی فه زله، که پینج سال دوا ی ناردنی په یامبه ر ﷺ

له دایک بووه.

ئهبو تالب: چوار کور ی هه بووه بچوکه که یان عه لیه، ئه نجا: تالب، ئه نجا

عه قیل ئه نجا جه عفر.

ئهبو له هه ب: سی کور ی هه بووه: عوتبه و عوته ییه و موعه تیب.

غه یداق: وه چه ی نه بووه.

قثم: هه ر به منالی مردووه.

حجل: منالیکی هه بووه به ناوی: مه پره.

المقوم: کور ی نه بووه.

ضرار: وه چه ی نه بووه.

عەبدولکەعبە: وەچەى نەبوو.

زوبەیر: کورپىکى هەبوو بە ناوى عەبدوللّا، ئەویش وەچەى نەبوو.

حارس: حەوت کورپى هەبوو: ئەبو سوفیان - رەبیعه - نەوفل - عەبد

شەمس - عەبدوللّا - ئومەیه - عوبەیدە، ئیتر چل کوا؟

* ووتەى: (هەر کامتان یارمەتیم بدن و پشتم بگرن لەسەر ئەم کارەم،

ئەوا ئەیکەم بە براى خۆم و وەصى خۆم لە نێو ئێوه). مومکین نییه لە

پێغه مبهروه دەریچیت، چونکە تەنها بە بە دەم چوونەوى بانگەوازه کەبى و

شەیه تمان هیئان نابیتە خەلیفە، لە کاتی کدا کە زۆریک بە دەم بانگەوازه کەبەوه

چوون :

* حەمزە و جەعفەر و عوبەیدەى کورپى حارس بە دەم بانگەوازه کەبەوه

هاتن و [لەو کاتەدا] لە عەلش زیاتر دینیان سەر خستوه.

* عەلى لەو وەختەدا عومرى ٨ یا ١٠ سالان بووه.

* ئەو ووتەیهیان بە ئەبو تالب: (فەرمانى پێکردوویت کە گوێپرایەل و

فەرماندارى کورپە کەت بیت). ووتەیه کى پووجە، ئاخر ئەبو تالب رەفزی کردەوه

و لەلامى ئەسلە کە بداتەوه کە پێغه مبهره ﷺ، ئیتر چۆن دیت و لەلامى فەرعه کە

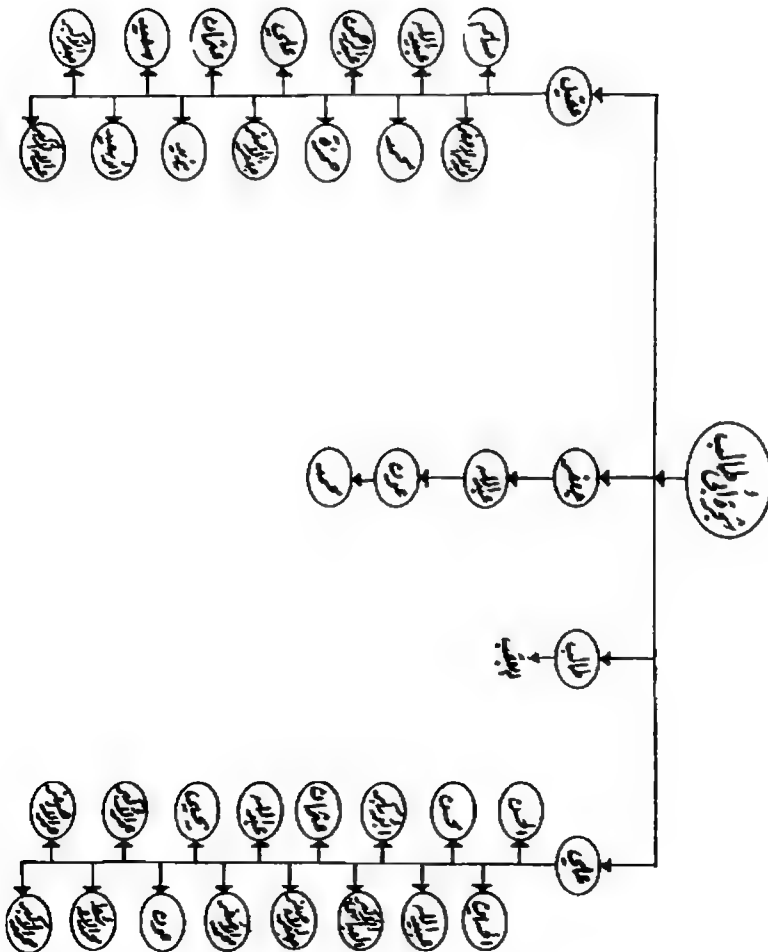
ئەداتەوه کە عەلیه، کە پێى عەبیدار دەبیت. تا رادەیه ک ئەمە گرنگترین ئەو

بەلگانهیه کە دەیهیئنەوه بۆ لە پێشتى عەلى ﷺ لە ئەبو بەکر و عومەر.

لەوانەیه بەلگەى تریش هەبن باسەم نە کردوون، لەبەر ئەوه بووه مەبەست

نایینکن -هیچ نەبى به بۆچوونى من-.

شہ جہری تہ بر تالب

بهشی دووهم

به لڼگه عه قلیه کانی نه وانده ی عه لی له
نه بوبه کر و عومهر و عوسمان له ییشت
دا ده نین بۆ خیل افهت له گه ل ره وانده وه یان

باسی یه کهم

ئازاترین کهس بووه له دوای پیغه مبهری خوا ﷺ

بیگومان علی ﷺ یه کیك بووه له هاوه له ئازا و لیها تووه کان، تهنانت ئهو شیریک بووه له شیره کانی خوا و شیریک بووه له شیره کانی خوا هه لیکیشاوه تهوه به سهر بی باوه راندا، قسه لی ره نییه، قسه له له پیشختنی نازایه تی ئه وه به سهر نازایه تی باقی هاوه لاند.

ئهم وتهیه تهواو نییه، له بهر ئه وهی نازایه تی (شجاعة) دوو واتای ههیه :

یه کهم: دل قایمی و چه سپاوی.

دووهمیان: توند شه رکردن به جهسته.

یه کهم میان بریتیه له نازایه تی.

به لām دووهمیان: بریتیه له به هیژی جهسته، ئهی جا هه موو لاشه قایمیک دل قایم نییه، به لکو پیچه وانه کهی راسته، بۆیه که سانیک ده بیینی گهر له گهل کۆمه لیکدا بی پشتیان پی قایم ده کاو زۆر ده کوژی، به لām ئه گهر خۆی به ته نها بی ده بیینی دلی ئه ترسی و ته مه ل ئه بی، له کاتی که پیاوی دلچه سپاوی واش ده بیینی که به ده سه ته کانی زۆری نه کوشتوو چه سپاوه له کاتی ترسناکدا و له پیشه بو ناره حه تی، ههر ئهم خه سه له ته شه خوازاوه بو سه رکرده و پیشه هوا و پیشه نگی جه نگه کان نه ک خه سه له تی دووهم.

په يامبهري خوا ﷺ کاملترین کس بووه لهو نازايه تيه دا که مهبهسته له پيشه واياني جهنگدا هېږي، به لام ده بيني که سيشي نه کوشتووه جگه له ئوبه کوري خه له ف نه بږي.

نه نجا عه لي و نه واني تريش له هه نديک شهر دا خوږيان ده دايه پال په يامبهري خوا^(١)، چونکه نهو له هه مويان نازاتر بووه، نه گهر چي هه مويانينش له په يامبهري خوا ﷺ زياتريان کوشتووه.

دواي په يامبهري خوا ﷺ له نازايه تيدا نه بويه کر دي، چونکه نهو نار هه تيانهي پيغه مبهري خوا ﷺ تووشي ده هات تووشي نه ميس ده بوو و به خوي له کاتي هيجر هدا په يامبهري خواي ﷺ ده پاراست، پيش نهو و دواي نهو هس به ده ست و به زماني پيغه مبهري خوا ﷺ هر پاراستووه، له شهري به دريشدا هر له گهل په يامبهري خوا دا ﷺ بوو له که پر که دا له کاتيکدا ده يزاني موشريکه کان بو په يامبهري خوا ﷺ ديڼ و مهبهستيشيان کوشتنی ويه، سه باره ت به کوشتن نهو هه نديک صه حابه هه ن وه کو خالدي کوري وه ليد و به پائي کوري مالک که له عه ليش زياتريان کوشتووه.

هه شيانه وهک نهو وان وه کو: زوبه ير و ته لحه و سه عد.

(١) روى المجلسي عن علي: أنه كان يلوذ برسول الله يوم بدر. (عهلي له جهنگي به در دا خوي ده دا پال په يامبهري خوا ﷺ) (بحار الأنوار) (٢٣٢/١٦).

باسى دووهەم

زاناترين كەس بووه

هاوهەلى زانا بهو دوو شت دەناسرێتەوه:

یەكەمیان: پێكاندنى له فەتواكانیدا.

دووهەمیان: زۆر كارپێدانى له لایەن پەيامبەرى خواوە ﷺ.

سەبارەت بە پێكاندن لە فەتوادا، يەك مەسەلەى فيقهى نیه ئەبویەكر هەلەى تیا كوردبیت، تەنانهت هاوهەلانی پەيامبەرى خوا ﷺ لە هەر شتێكدا جیاوازیان ببوايه ئەو یەكلاى دەكردهوه. لە كاتیكدا عەلى و عومەر و عوسمان و.. لە چەندین مەسەلەدا هەلەیان وتوه و پێچهوانەشیان كراوه، تەنانهت شافعی مۆتەلیبى^(١) لە كۆتییى (الأم) دا يەك بەشى تەرخانكردوهو بۆ باسكردنى خىلافى نێوان عەلى و ئىبن مەسعود. لە باسى زانستى ئەبویەكریشدا ئەمەمان روناككردهوه.

سەبارەت بە زۆر كارپێدان لە لایەن پەيامبەرهوه ﷺ، ئەوه پەيامبەرى خوا ﷺ كوردویەتى بە پێش نۆژ و هەروەها كوردویەتى بە ئەمیر بەسەر حەجەوه. هەروەها مەنسورى سەمعانى ئیجماع دینیتەوه لەسەر ئەوهى كە ئەبویەكر زانتر بووه لە عەلى^(٢).

(١) مەبەستى موحەممەدى كۆرى ئیدریسى شافعی مۆتەلیبیه، خاوەن مەزھەبى شافعی، جا بە ئەنقەست ئەللى مۆتەلیبى چونكە لەبەنى مۆتەلیبە و دەرواتهوه سەر ئال و بەیت، وەك پێیان بلى: ئەوه یەكێكە لە ئال و بەیت و واش ئەللى! ؟ (وەرگێژ)

(٢) انظر غير مأمور (منهاج السنة) (٥٠٢/٧).

باسى سىيەم

بەرەچەلەك نىكتىن كەسە له پەيامبەرەوھ ﷺ

بە نەسەب نىك بوون له پەيامبەرى خواوھ ﷺ شەرەفە، بەلام له ھەولئى مرۆڤدا نىيە ھەر بۆيە لای خوا بى سودە. (ھەرکەس کردەوھەکانى خاوى کاتەوھ پرەچەلەكى خىراى ناکاتەوھ)^(۱)، خو ئەگەر نەسەب بە تەنھا سودى ھەبوايە ئەوا ئەبۆلەھەب سودى لى دەبينى.

دواى ئەوھش عەلى ﷺ نىكتىن نەسەبى نىيە له پەيامبەرى خواوھ ﷺ، بەلکو عەباس له عەلى نىكتەر، ھەرۆھەا ھەمزە، ئەو دووانە ھەردوکیان مامى پەيامبەرن ﷺ، ھەسەن و ھوسەینیش نىکرتن، چونکە کچەزاین و ئین عەباس و جەعفەر و فەزلى کورپى عەباس و عەقیل و ئەوانى تریش له پلەى عەلى دان.

بەلام ئەگەر مەبەست ئەوھ بى کە ئەو نىكتىن نەسەبى ھەيە له پەيامبەرى خواوھ ﷺ له چاو باقى خەلیفە سەر راستەکانى تر، ئەوھ راستە، بەلام ئەمە نایتە ھۆکاریك بۆ جینشینی کردنى پەيامبەر ﷺ. دواى ئەوھش عوسمان له عەبد مەنافدا دەگاتەوھ بە پەيامبەر ﷺ. ئەبۆسەر و عومەریش له موررەى کورپى کەعبدا دەگەنەوھ پەيامبەر ﷺ.

(۱) بەشیکە له فەرمودەکەى ئەبو ھورەیرە کە موسلىم پىروايەتى کردوھ (۲۶۹۹).

باسى جوارەم

يەكەمىنيانە موسلمان بوو

ئەمە قسەيەكە و ھەندىك لە زانايان کردويانە، لە گەل يەكدەنگيان لەسەر تەمەن كورتى عەلى لە كاتى موسلمان بوونىا، ھەريۆيە ھەندى لە زانايان ئەلەين: (عەلى يەكەم منداڵ بوو موسلمان بوو، ئەبويەكر يەكەمى پياوانە لە موسلمان بووندا، خەديجە يەكەمى ئافرەتەنە لە موسلمان بووندا، بىلال يەكەمى بەندەكانە لە موسلمان بووندا).

چونكە كاتىك پەيامبەرى خوا ﷺ پەوانە كرا عەلى تەنھا ھەشت يا دە سالتىك تەمەنى بوو، جا پەيامبەر ﷺ بە موسلمان بوونى عەلى زۆر سودمەند نەبوو وەك سودمەند بوونى لە موسلمان بوونى ئەبويەكر، ئەمەش بەھۆى كەمى تەمەنيەو.

تەنانەت زۆرىك لە گەورە ھاوہلان لەسەر دەستى ئەبويەكر موسلمان بوون وەكو عوسمان و تەلحە و زوبەير و سەعد و عەبدولرەھمانى كۆرى عەوف.

باسى يېنجەم

هەرگىز سوژدەى بۆ بت نەبردووه

دوو موسلمان نىيە جىاواز بن لەوہى كە عەلى قەت سوژدەى بۆ بت نەبردووه، ئاخىر چۆن سوژدەى بۆ بت بىيات لە كاتىكدا ئەو ھەر لە منداڵىيەوہ لە مالى پەيامبەرى خوا ﷺ بووہ و گەورە بووہ، ھەرەك مەشھورە كە پىغەمەر ﷺ و عەباس و ھەمزە رۆيشتن بۆلاى ئەبو تالب بۆ ئەوہى سىيان لە منداڵەكانى يېن بۆ پەرورەدە كردن و بەخىوكردن و بژيوى دانىيان، چونكە ئەبو تالب ھەزار و كەمدەست بووہ. پەيامبەرى خوا ﷺ عەلى ھىنا ئەمەش پيش ناردنى پەيامبەرى خوا ﷺ كە لەوانەيە لەو كاتەدا عەلى ﷺ چوار سالىش تەمەنى نەبوو بى، ئەى جا ئەگەر كەسيك وا بىت كەى سوژدەى بۆ بت دەبات؟!

دواى ئەوہش ھەر عەلى ﷺ نىيە بە تەنھا سوژدەى بۆ بت نەبردبىت، ئەبويەكرى صديقش قەت باسى ئەوہ نەكراوہ بۆ تەنھا جاريكيش سوژدەى بۆ بت بردبىت. ئىبن عومەر و ئىبن عەباس و ئىبن زوبەير و ھەموو ھاوہلە بچوكەكانى تريس بە ھەمان شىوہ ھەرگىز سوژدەيان بۆ بتىك نەبردووه. تەنانت ئىمەش ھەرگىز سوژدەمان بۆ بت نەبردووه، بۆھەر كەس بەدەر لە ويست و خواستى خويشى سوژدەى بۆ بت نەبات ئەبىتە باشتر لە كەسيك كە سوژدەى بۆ بت بردبىت و پاشان تەويەى كردبى؟ خۆ عەقىل و جەغفەر و عەباس و عوبەيدەى كورى حارس سوژدەيان بۆ بتەكان برد، بەلام كە موسلمان بوون، بوون بە باشترين كەس لە لای خوا -سبحانە وتعالى-.

كۆتايى

چەند پرسىيارلىكردىكى گرنگ كە ئەيىت بكرى:

كۆمەلە پرسىيارلىكە كۆتايى ئەم بەشەى پى دىنين:

١. چى بەرچارپۆشنى ھەموو خەلكى يەككخست لە شاردنەوى مافى عەلى لە خىلافەت؟ ئەى بەرژەوئەندىان لە چىدا بوو ئەوئەيان كرد؟ ئەى دواجار چى ئەو بەرچارپۆشنىەى بۆ ھىننەوئە و دواى كوشتنى عوسمان دايانە پالى؟
٢. بۆ عەلى دواى ئەوئەى دەسەلاتى گرتە دەست، ئەحكام و ئادابەكانى ئەبوبەكر و عومەرى نەگۆرى^(١).
٣. سەرەتا موھاجىرىن و ئەنسارەكان بەرھەلستىيان لەگەل ئەبوبەكر و عومەردا كرد، پاشان وازيان ھىنا، ئەى بۆ عەلى ﷺ بەرھەلستى نەكرد؟
٤. بۆ ھەموو موسلمانان ئەبوبەكرىيان پى قبول بوو لەگەل ئەوئەى نە مژدەى ھىچى پىدا بوون نە ترساندبوويانى بە ھىچ، بە تايبەت عەشرەتىكى گەورەى واشى نەبوو بىپارىزىت، كاتىكىش رۆيشت بۆلاى پشتىوانان تەنھا عومەر و ئەبو عوبەيدەى لەگەلدا بوو.

(١) كە بىروات قورنەنە پاستەكە بەيىت و زەواجى مۆتەعە ھەلەل بىكات و ئەبوبەكر و عومەر و عوسمان و عائىشە بە كافىر بزانىت... تا كۆتايى. (وەرگىي)

٥. بۆ خه لک هه لته سان له ئه بويه کر، ئه ی بۆ عه لی ئه وه ی نه کر له کاتيکدا ئه بويه کر نه پاسه وان و نه ده رگاوان و نه عه شيره تيکي وای بووه بپاريزن و نه پاره و سامانيکي هه بووه زيمي پي بکريت.

٦. پشتيوانان ئه وان ه ی که پشتيواني خوا و په يامبهريان کرد ﷺ له پيناوی خوادا تيکۆشان به مال و نه فسيانه وه و دژايه تي هه موو عه رب به لکو هه موو جيهانيان کرد، له گه ل ئه وه ده يانزانی دوور نيه خه لک له سهريان کۆ ببنه وه، هه رگيزيش عه لی يه کيکي له پشتيوانان نه کوشتوه و نازاری يه کيکيانی نه داوه، ئيتر چی وای ليکردن ئاخيره تي خويان بفروشن به دونيا ی خه لکی تر؟

٧. هه مان شت ئه ليين له ناست کۆچه ران له گه ل عه لی ﷺ؟

٨. ئه گه ر ئه بويه کر و عومه ر سووريوونه له سه ر دوورخستنه وه ی عه لی له خيلافه ت، ئيتر بۆ عومه ر خستيه ني و راويژه که وه؟ ئه ی بۆ هه ر به رده وام نه بوو له دوورخستنه وه ی؟ ئه ی عه لی بۆ رازی بوو؟

٩. بۆ عه لی له خيلافه تي ئه بويه کر و عومه ردا هيج به ره ه لستيه کی نه کردوه، ته نانه ت به يعه تيشی پيدا و و له گه ليان کاری کرده له بۆ سه رخستنی ئايینی ئيسلام.

١٠. ئه ی به ني هاشم کوان له سه رخستنی عه لی و داواکردنی مافه کانی، سه رباری ئه و ئازايه تيه ی که پي دهناسرينه وه؟

١١. ئه بويه کر و عومه ر و عوسمان سو دی چيان له خيلافه ت بينی؟

سه‌باره‌ت به‌ ئه‌بویه‌ کر ئه‌وه‌ نه‌ سامانیکی کو‌کرده‌وه‌ و نه‌ مال و مولکیکی
 به‌جیهشت و نه‌ یه‌ك خزمیشی کرد به‌ فرمانپره‌وا، به‌ هه‌مان شیوه‌ له‌باره‌ی
 عومه‌ر و عوسمانیشه‌وه‌، ته‌نها عوسمان نه‌بی پره‌خنه‌ی ئه‌وه‌ی لیگیراوه‌ خزمه‌کانی
 کردوه‌ به‌ فرمانپره‌وا، وه‌لامی ئه‌مه‌شم عه‌رز کردن له‌ باسی خیلافه‌تی
 عوسماندا^(۱).

* * *

(۱) ده‌ستت خوش بی‌ت هه‌روه‌ها دانهری کتیه‌که‌ش، به‌راستی نوسین و وه‌رگیرانیکی به‌ ناست
 و پوخته، داواکارم له‌ خوای گه‌وره‌ خوینه‌رانی پی سودمه‌ند بکات و بمانپاریزی له‌ لادان له‌ رینگای
 راستی نیسلام و پاداشتی ده‌ره‌ینه‌ران و ماندوبوان به‌ خیر و چاکه‌ بداته‌وه‌، آمین.
 خزمه‌تکاری دینی خوا: خلیل أحمد

پیرستہ کان

﴿الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ﴾ ۳ ۳۲۰

٣٥٦	٦	﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ
٣٦١	٥١	﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ
٣٦١ ، ٣٤٨	٥٥	﴿إِنَّا وَلِيُّكُمْ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا
١٤٤	٩٣	﴿لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
٣٦٨	١١٨	﴿إِنْ قُلْتُمْ لَهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ

| سورة الأعراف |

٣٣٣	٤٣	﴿وَرَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ
-----	----	---

| سورة الأنفال |

٣٥٦	١١	﴿إِذْ يُنْفِثُكُمُ النَّعَاسُ أَمَةً مِنْهُ
١٧٩	٢٥	﴿وَأَتَقُوا يَمَنَهُ لَا تُحْسِبَنَّ الَّذِينَ
٣٧٢ ، ١٤٦	٤١	﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ

| سورة التوبة |

٦٧	٥	﴿فَإِذَا أُنْفِثَ الْبَغْرُ الْحَرُمُ
٢٨٦	١٠١	﴿وَمِمَّنْ حَوْلَكُم مِّنَ الْأَعْرَابِ مُتَفِقُونَ
٣٥٦	١٠٣	﴿خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ

| سورة يونس |

٣٦٨	٨٨	﴿وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ مَآئِيتَ فِرْعَوْنَ
-----	----	--

| سورة هود |

٣٥١	٧٣	﴿قَالُوا أَتُحْيِي بَنِي إِسْرَءِيلَ
٣٣٢	١١٤	﴿إِنَّ لِحُسْنَتِ يَدَيْهِ السَّيِّئَاتِ

| سورة يوسف |

٣١٣	٨٦	﴿قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي وَهْرَئِ
٣٧٠	١٠٤	﴿وَمَا تَشَاءُ لَهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ

| سورة ابراهيم |

﴿ رَبِّ إِنِّي نَسَلْتُ النَّاسَ كَثِيرًا مِنْ تِلْكَ ۖ ﴾ ٣٦ ٣٦٨

| سورة الإسراء |

﴿ وَمَا ذَا الْقُرْآنُ حَقًّا ۗ ﴾ ٢٦ ٣١٠

﴿ وَنُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَرَحْمَةٌ ۖ ﴾ ٨٢ ٢٩١

| سورة الكهف |

﴿ وَرَأَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ ۖ ﴾ ١٧ ٧٠

﴿ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ ۖ ﴾ ٥٠ ٧٠

| سورة مريم |

﴿ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَأَى ۖ ﴾ ٥ ٣٠٧

﴿ وَأَذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مَرْيَمَ ۖ ﴾ ١٦ ٣٧٥

| سورة الأنبياء |

﴿ وَمَا جَعَلْنَا لِشَيْءٍ مِنْ قَبْلِكَ أَتَمَّهُ ۖ ﴾ ٣٤ ٦٩

﴿ لَهُمْ فِيهَا زُفُفٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ۖ ﴾ ١٠٠ ٢٧٢

| سورة الحج |

﴿ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَتَ اللَّهِ ۖ ﴾ ٣٠ ٢٩١

| سورة المؤمنون |

﴿ قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ۖ ﴾ ١ ٣٥٨

﴿ وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزْوَاجِهِمْ حَافِظُونَ ۖ ﴾ ٥ ٣٢٤

| سورة النور |

﴿ وَالَّذِينَ بَرَأَوْا النَّاصِيَةَ ثُمَّ لَزَّ يَأْتُوا ۖ ﴾ ٤ ١٤٢

| سورة الفرقان |

﴿ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا ۖ ﴾ ٧٠ ٣٣٢

| سورة الشعراء |

٣٧٠	١٠٩	﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجَرْتُ ﴾
٣٧١	١٢٧	﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾
٣٧١	١٤٥	﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾
٣٧١	١٦٤	﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾
٣٧١	١٨٠	﴿ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ ﴾

| سورة النمل |

٣٠٨	١٦	﴿ وَوَرِثَ سُلَيْمَنُ دَاوُدَ ﴾
-----	----	---------------------------------

| سورة القصص |

٣٥٢	٢٩	﴿ فَلَمَّا فَصِنَ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ ﴾
١٣٠	٨٥	﴿ إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَأْدُكَ ﴾

| سورة الأحزاب |

٣٥٧	٦	﴿ الَّذِينَ أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ ﴾
١٩٥	٢١	﴿ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ ﴾
٣٥٠	٣٢	﴿ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّبِعُوا طَرِيقَ الَّذِينَ أَنفَكُوا بِأَمْوَالِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ﴾
٣٥٠ ، ١٧٠	٣٣	﴿ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ ﴾
٣٢٧	٥٢	﴿ لَا يَحِلُّ لَكَ الْإِسَاءُ مِنْ بَعْدِ ﴾

| سورة سبا |

٣٧٠	٤٧	﴿ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرِ فَهُوَ لَكُمْ ﴾
-----	----	---

| سورة فاطر |

٧٠	٥	﴿ يٰٓأَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا ﴾
----	---	---

| سورة ص |

٣٦٠	٢٤	﴿ وَطَنَّ دَاوُدُ أَنْفُسَهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ ﴾
٣٧٠	٨٦	﴿ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا ﴾

	سورة الزمر	
٦٩	٣٠ ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ﴾	
	سورة الشورى	
٣٦٩	٢٣ ﴿ذَلِكَ الَّذِي يُبَيِّرُ اللَّهُ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾	
	سورة الزخرف	
١٩٥	٥٨ ﴿وَقَالُوا ءَالِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ﴾	
٢٢٥	٨٦ ﴿إِلَّا مَنْ شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ﴾	
	سورة محمد	
٣٤٩	١١ ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾	
	سورة الفتح	
٢٩٤ ، ٢٧١	١٨ ﴿لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ﴾	
٣٠٦ ،		
٢٨ ، ٢٩٠ ،	٢٩ ﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ﴾	
٢٩٤		
	سورة الحجرات	
١٤١ ، ٣٩	٦ ﴿يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ فَاكْفُرُوا بِهِ﴾	
	سورة ق	
٦٤	١٩ ﴿وَجَاءَتْ سَكْرَةُ الْمَوْتِ بِالْحَقِّ﴾	
	سورة الحديد	
٢٨١ ، ٢٧٢	١٠ ﴿وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾	
٣٤٧	١٥ ﴿فَاتَّيَمُّ لَا يُؤْخَذُ بِكُمْ بِذِيَّةٍ﴾	
	سورة الحشر	
٢٧٣ ، ٤٣	٨ ﴿لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَنْجَرِينَ الَّذِينَ أَخْرَجُوا﴾	

٢٧٣ ، ٤٤	٩	﴿ وَالَّذِينَ نَبَّؤُوا النَّارَ وَالْإِيمَانَ ﴾
٢٣٢	١٠	﴿ وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ ﴾
		سورة المنافقون
٢٨٦	١	﴿ إِذَا جَاءَكَ الْمُتَّقُونَ ﴾
٢٨٧	٨	﴿ يَقُولُونَ لَنْ رَجِعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ ﴾
		سورة التحريم
٣٢٦	١	﴿ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ لِرَحْمَةٍ مِمَّا أَمَلَ اللَّهُ لَكَ ﴾
٣٤٨	٤	﴿ إِنْ نُوبًا إِلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا ﴾
٩١	٥	﴿ عَسَىٰ رَبُّهُ إِنْ طَلَقَكُمُ أَنْ يُبَدِّلَهُ ﴾
		سورة التغابن
٣٥٥	٢	﴿ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْكُمْ كَائِرٌ وَنَكَرٌ ﴾
		سورة نوح
٣٣٢	١٠	﴿ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴾
٣٦٨	٢٦	﴿ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي عَلَى الْآرِضِ ﴾
		سورة المدثر
٣٥٥	٤	﴿ وَيَبْلُوكَ طَغَفَرٌ ﴾
		سورة المرسلات
٦٣٠	٤٨	﴿ وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّقُوا لَا يَرْكَوْنَ ﴾
		سورة عبس
٥٥	١٧	﴿ قُلِ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُ ﴾
		سورة الضحى
١٣	١١	﴿ وَأَمَّا يَنْفَعِيكَ رَبُّكَ فَحَدِّثْ ﴾

٢- پېړستی فهرموده مەرفوعەکان

بەشیکی فهرموده که	راوی	لاپەرە
ئالاکە دەدەمە دەستی پیاوێکەو...	ئەبوھورەیرە	١٨٦
ئەجری کەسیکت هەیه بەشداری بەدری کردبێ...	ئەبن عومەر	١٦١
ئەشعەرەکان لە منن و منیش لە ئەوانم...	-	٣٩٦
ئەگەر خانووەکان گەیشتە (سەلم)...	ئەبو زەر	١٥٤
ئەگەر خەلک شیوێک بگرن و...	ئەبو بەکر	٥٩
ئەگەر دونیا و ئەوەشی تێیدا یە پێم بەدری بە قەدەر...	ئەنەس	١٠٨
ئەگەر شیوەنکەر تەوێە نەکات ئەوا...	-	٢٦١
ئەگەر من نەبووم بڕۆ بۆلای ئەبو بەکر...	جوبەر بن موعیم	٦٧
ئەگەر یەکیکتان تووشی موسیبەتێک هات...	-	٤٩
ئەم کۆرەم گەورە و بەرێزە بەلکو خوا بەھۆی ئەمەو...	-	٢١٧
ئەمە برا مە و وەصیمە و دوا ی خۆم خەلیفەم...	-	٤٠٤
ئەمە لەو پۆژەدا لەسەر ھەق و ھیدایەتە...	مورەی کورێ کەعب	١٢٩
ئەمەش لە جیاتی دەستی عوسمان...	ئەبن عومەر	١٦١
ئەمن پەیا مەبری خوا ^ﷺ بێنی، کەسی لە گەلدا نەبوو...	عەماری کورێ یاسر	٦٢
ئەو ئەمینی ئەم ئومەتە...	عومەر	١٢٠
ئەو لە نێوانتاندا بە جێ ھێشتوو کە ئەگەر...	زەیدی کورێ نەرقەم	٣٩٤
ئەو ئەبو بەکر بەم درھەمانە چەند پێداویستییەکی مالا...	عەلی	١٥
ئەو بوو بەرێدە رقت لە عەلیە؟	بوو بەرێدە بن الحصیب	٣٥٦
ئەو پەیا مەبری خوا بەیعتی لێوەرگەر...	-	١٤٨
ئەو خودایە من خۆشیانم دەوێ خودایە خۆشیانت بوێ	ئوسامە کورێ زەید	٢١٧

٢١٢	-	ئەى عەمار كۆمەلە سىتەمكارە كە دەتكۆزۈن..
١٢٩	عائىشە	ئەى عوسمان ئەگەر خۇاى گەورە كىردى بەكارىدەست..
٣١	ئەبۇبەكرە، ئەنەس	ئومەتە كەم ھەرگىز لەسەر گومپاى كۆنابىتتەو..
٣١٣	ئەبۇ بەكرى صدىق	ئىمە مىراتقان نىيە ئەوئى بەجىتى دىلەن سەدەقەيە..
٣١٩، ٣١٤	ئەبۇ بەكرى	ئىمەى گرۆى پەيامبەران مىراتقان نىيە..
٢١٠	ئەبۇ ھورەيرە	السلام عليكم مالى گەلى نىمانداران..
٤٠١	-	أنا مدينة العلم وعلي بابها..
٣٩٤	-	اهتدوا بهدي عمار وتمسكوا بعهد ابن مسعود.
٣١٨	-	بؤ رازى نابت تۆ بؤ من وەك ھارون..
١٤٧	-	باشترىن فەرمان رەواكانتان ئەوانەن كە..
٢١	ئىبن مەسعود	باشترىنى خەلگ خەلگەنى سەردەمى منن..
٦٧	عائىشە	بانگى ئەبۇبەكرى باوكت و براكەتم بؤ بكة..
٣٢٠	-	بانگى فاتىمەى كرد و فەدەكەكەى پىدا..
٣٣٣	عەلى	بەتەككىد پىغەمبەرى خۇا <small>ﷺ</small> لە رۆزى خەببەردا..
٣٧٤	-	بە راستى لە نوپۇدا مروژ مەشغەلەتى ھەيە..
٣٢١	نوعمانى كوپرى بشىر	بە ھەموو مىندالەكانت بەخشىوہ؟
١٢٠	-	بەراستى سالم خۇاى زۆر خۇش دەوى..
١٨٠	عائىشە	بەرە بەيانىك پىغەمبەرى خۇا <small>ﷺ</small> دەرچوو..
٣٩٧	-	بەردەوام ئەم دىنە بەھىزە بە درىزايى حوكمى..
٣٩٧	-	بەردەوام ئەم دىنە بەھىزە و نابەزى بە درىزايى..
٣٩٧	-	بەردەوام ئەم دىنە لەسەر پىيە و سەقامگىرە..
١٥	عەلى	برۆ قەلغانەكەت بفرۆشە و پارەكەسىم بؤ بەيئە..
٦٦	ئەبۇ موسا	بلىن بە ئەبۇبەكرى با ئەو نوپۇ بە خەلگى بكات..

٤٦٧		
٦٢	ئەبو بەکر	بى دەنگ بە ئەى ئەبرە کر دووان خوا سىيەمیان يىت..
٦١	ئەبو دەرداء	يىگومان ئەم برايه تان دەمه قالىکى کردووه..
١٢٨	ئەبوموسا	بيکەر هوه و مژدهى به ههشتيشى بهرى..
٣٢٣	-	پهيامبهري خوا ﷺ وفاتى کردوه و قەلغانه کەى..
١٢٤	ئەبن عومەر	پهيامبهري خوايش ﷺ گوئى ليمان دەبوو..
٦٦	ئەبو بەکر	پياويک ده کوژن له بهر ئەوهى ئەلى پەرودرگارم الله..
٢٤٨	ئوم سەلمە	جوهره ئيل له لای پهيامبهري خوا بوو ﷺ و حوسه ينيش..
٣٩٦	-	جوله ييب له منه و منيش له ئەوم..
٢٦٩	-	جوئن به مردووان مه دهن..
٢٧٩	-	جوئن به هاوه له کاتم مه دهن..
٢٦٩	-	جوئندان به موسلمان فاسقيتيه..
٦٤	ئەنەس	جيگيره ئەى ئو خود..
٢٧٩، ٢٦٣	حوسهين	هه سەن و حوسهين گه وهى گه نجاني به ههشتن..
١٥٨	-	چمى تهنها بۆ خوا و بۆ پهيامبهري خوايه..
٣٠٩	-	خالد شمشيرکە له شمشيره کاني خوا..
٢٩٣	-	خەلکانکيک دين بۆ لام دهياننا سمه وه و ده مناسنه وه..
٢٢٤	ئوم حەزم	خەلکانکيک له ئومعه ته کهم به سەر ئەم دهريا سهوزه دا..
٣٤٤	-	خوايه ئەمه له برى موحه مەد و ئالى موحه مەد..
٣٥٨	-	خوايه دۆستايه تي هەرکەس بکه دۆستايه تي ده کات..
٢٢٣	-	خوايه رتي نيشانده و بيکه رتي نيشاندهر..
٢٢٣	-	خوايه موعاويه فيري قورئان و ژماردن بکه..
٣٦٩	-	پەرودرگارا ئەمانه ئەهل و بهيتى منن..
٣٦٨	عبدال مطلب بن ربيعه	خير و صه ده قه بۆ ئالى موحه مەد نيه..

٢٢٧	سەفینە	خیلافەتی پەيامبەرایەتی سی سائە..
٣٠٢	عوروەی بن مسعود	دە بەخوا تەفیک ناکات مەگەر دەکەوتتە نێو دەستی..
١٨١	سەعیدی کۆری زەید	دە کەس لە بەهەشتن..
١٦٥	عەرباز	دەست بگرن بە سوننەتی من و سوننەتی..
٣٩٧	-	دوازدە ئەمیر دێن هەر هەموویان لە قورەیشن..
١٨٠	ئەبو هورەیرە	پاوەستە ئەو حیرا.
١٥٤	-	پەحمەتی خوا لە ئەبو زەر بی، بە تەنیایی رێدەکات..
٣١٨	-	زەکەریا ئیشی دارتاش بوو..
٢٢٨	ئەبو عوبەیدە	سەرەتای دینەکەتان پەيامبەرایەتی و پەحمەتە..
٢٠٣	عەلی	سوهەیلی کۆری عەمر هات بۆلامان..
٣٣٠	-	سوێند بەخوا شتێکم بەجێ نەهێشتوو..
١١٢	نوعمانی بن موقەررین	شەڕنەکەن هەتا خۆر ئاوا دەبی..
١٨٩	عەلی	شەپری لەگەڵدا دەکەیت و تۆ ستەمی لێدەکە..
٣٩٤	-	شوێنی دوانەکە پاش من بکەون ئەبویەکر و..
١٦	ئەنەس	چەندین قژ گۆف گۆفینی تۆزای لە نێو..
٣٩٥	-	عەلی لە منە و منیش لە عەلیم..
٦٥	ئەبن عەمر	عوقبەتی کۆری ئەبی موغیتەم بینی رۆشت بۆ..
٧١	ئەبو هورەیرە	فەرمانم پێکراوە لەگەڵ خەڵکدا بچەنگم هەتا ئەلێن..
٣٢٩	عائیشە	فەرمووی: خەڵک نوێزیان کرد؟
٦٤	عەمری کۆری عاص	فەرمووی: عائیشە..
٩٤	حوزەیفە	فیتنەتی مەرۆک لە خێزان و سامان و مەنالا و...
٦٠	عەبدوللە بن حەمید	قورەیش کاری دەستانێ ئەم دینەن..
٩٨	ئەبو هورەیرە	کاتێک خەوتبووم بەهەشتم پیشاندرا بێنیم ئافەرەتێکە..

١٢٨	ئىبن عومەر	كە خەوتبووم بىنېم وەكو ئەوھى (المقاليد) و..
١٩٧	عەلى	كەس خۇشتى ناوئى مەگەر مۇسلمان نەبى..
١٦٤	ئوسامەى كورى زىد	كوشتت دواى ئەوھى وتى لا إله إلا الله..
١٩٢	عائىشە	كى عوزرم بۆ دىنىتتەوھ..
٣٣٩	عائىشە	كىژۆلە كەم ئەوھت خۇشناوئىت مەن خۇشم بوئت؟
٩٨	ئەبى ھورەيرە	لە ئوممەتە كانى پىش ئىوھدا خەلكانىك ھەبوون..
٣٩٨	-	لە ئوممەتە كەمدا دوازە مۇنافىق ھەنە..
٢٦١	-	لە ئىمە نىيە ئەوھى لە گۆنابى دەدا..
٣٣٩	عائىشە	لە بارەى عائىشەوھ نازارم مەدەن..
٢٤٨	ئىبن عەباس	لە بەيانىمەوھ بە دوايىدا ئەگەرئىم تا ئەمىرؤ..
٤١٢	عەلى	لە جەنگى بەرددا خۇمان دەدا پال پىغەمبەرى ﷺ خوا
٢٧٩	-	لە رۆژى قىامەتدا بانگى نوح دەكرىت..
٣١٩	-	لە راستىدا پەيامبەران نە درھەم و نە دىنارىان..
٦٤	ئەبۇسەئىد خۇدرى	لە راستىدا خوا بەندەيەكى سەرىشك كىردوھ..
٣٩٣	-	لە گەورە راگرتىمدا سىنور مەبەزىنن وەك گاۋرەكان..
٢٠٦	-	لە كاتى جىاۋازىيەك كە لەنىۋان مۇسلماناندا ھەيە..
٣٣٧	عائىشە	لە لای زەينەبى كچى جەحش ھەنگوئىم خواردوھ..
١٢٧	عبدالرحمن بن سۇرە	لە مېرۋە عوسمان ھەرچى بكات زىانى لىئادات..
١٩١	عەلى	لە نىۋان تۆۋ عائىشەدا شتى روتەدات..
٣٢٩	ئىبن مەسعود	مەن بە ئەندازەى دوو كەس لە ئىوھ ئىش و تام ھەيە..
٢٦١	-	مەن بەرىم لەو ئافرەتەى شىوھن دەكا..
٣٣٤	سەبۇرەى جۈھەنى	مەن پىشتىر ئىزنى مۇتەم پىدابوون..
٢٩٣	-	مەن لە پىشتانەوھ لەسەر ھەموزەكەم..

٢٩٣	-	من له سهر ههوزم چاوه پړي ده كه م بزانم كي له نيوه..
٩٧	عهلي	من و نه بويه كر و عومهر پويشتين، من و نه بويه كر..
٣٤٥	-	موسلمان تووشى هيچ ناپه هتتى و ماندوويى..
٣٢٣	نوم سه له مه	به لكو نهو ههوت ديناره ي كه دوتنى بويان هيتاين..
٣٠٥	-	نه فرتى خوا له وه ي له گهل سوي ي توسامه دا ناروات..
٣٨٣	تيين مه سعود	غونه ي تو وه كو غونه ي تيبراهيم وايه..
١٣٠	-	ههردوو كوپه كه ي عاص تيماندارن..
٢٤٩	-	ههركه س بمبيني له خهودا نهوا به راستى..
٤١٤	-	ههركه س كردارى خاوى كاته وه په چه له كي..
٢٦٢	-	ههركه س هات نيوهش پيشه وايه كي خوتان هه بوو..
٦٣	نه بو هوره يره	ههركه سى جوتيك له هه شتى له شته كان..
٢٢٨	تيين عه باس	ههستن با نوسراوكتان بو بنوسم..
٢٨٠	-	هه موو ئاده مى زاديك زور هه له ده كات..
٢٧٥	-	هيچ كه س نارپاته دوزه خه وه له وانه ي به يعه تياندا..
٣٥٦	نه بوسه عيدي خودرى	واز بيته نه ي سه عدى كوپى مالك..
٩٨	سعدى كوپى نه بو وه قاص	واز بيته نه ي كوپى خه تاب..
٣٣١	عهلي	وه سيه تتان پي ده كه م به نويزو و زه كات و..
٢٧٠	-	يه كه م سويابه ك كه غه زاي شارى قهيسهر ده كه ن..

٣- پېړستی نښه‌ره‌گان

لاپېره	پاوی	به‌شیکي نښه‌ره‌که
١٥	عەلی	نښه‌ویه‌کر و عومەر هاتنه‌ لام و وتیان بۆ نارۆی..
٢٢٥	موعافا ئیبن عیمران	نایا صدحابی ده‌که‌یته‌ تابعی
١٩٥	موعاویه	ئە من باش ده‌زانم که‌ عەلی باشتره‌
١٠٢	ریبعی کوری عامر	ئە من له‌ خۆمه‌وه‌ نه‌هاتووم ئیوه‌ بانگه‌یشتی..
٢٨٥	نښو زورعه‌ی پازی	ئە‌گەر که‌سیکت بینی تانه‌ له‌ هاوه‌لانی په‌یامبه‌ره‌ <small>صلی الله علیه و آله</small>
٧٠	خالدی کوری وه‌لید	ئە‌گەر له‌ شه‌ویکی پر سه‌رما و سۆلگی سه‌خت
١٦٣	عومەر	ئە‌گەر هه‌موو خه‌لکی صدعا ده‌ستیان هه‌بی له‌..
١٨٦	ئە‌حنه‌ف ئیبن قه‌یس	ئە‌مر به‌ چی ده‌فه‌رموون من بزاتم ده‌کوژیت؟
٢٤٦	حوسه‌ینی کوری عەلی	ئە‌مشه‌و سه‌برمان لیڤگرن سه‌بی هه‌والتان ده‌ده‌ینی
٥٥	-	ئە‌مکاره‌ ده‌ده‌ینه‌ ده‌ست سه‌عدی کوری عوباده‌
٣٩٤	عەلی	ئە‌من وه‌زیرتان بم باشتره‌ له‌وه‌ی ئە‌میرتان بم
٢٣٨	عبیدالله ئیبن زیاد	ئە‌و خه‌لکه‌ له‌ موسلیمی کوری عه‌قیل پاشگه‌ز که‌نه‌وه‌
٥٠	ئە‌نه‌س	ئە‌و پۆژه‌ی په‌یامبه‌ری خوا هاته‌ مه‌دینه‌وه‌..
٨٩	خالدی کوری وه‌لید	ئە‌وه‌ی تۆ باسی ده‌که‌ی نه‌یه‌یناوین بۆ ئیتره‌ به‌لکو
٢٤٠	ئە‌بو سه‌عید	ئە‌ی ئە‌بو‌عه‌بدوللا من دلم بۆت ده‌سوتی
١٠٥	عه‌مری کوری عاص	ئە‌ی ئە‌میر من گویم له‌ قسه‌کانی تۆ بوو
١٨٤	حه‌سه‌نی به‌صری	ئە‌ی ئە‌و خه‌لکه‌ شوینی کی بکه‌وتایه‌ن؟
٣٤٢	موعاویه	ئە‌ی ئیبن عامر تۆ ئە‌وه‌ت ووتوه‌ له‌ باره‌ی زیاده‌وه‌
٥٠	فاتیمه‌	ئە‌ی باوکه‌ گیان، وه‌لامی داوای په‌روه‌ردگاری دایه‌وه‌
٨٤	جارودی ئیبن موعه‌لا	ئە‌ی خه‌لکی عه‌بدولقه‌یس پرسیارکتان لیده‌که‌م

٢٥٢	عہلی	نہی خەلکی عێراق ئێوہ وەک ژنی سک پر وان
٢٥٣	حەسەنی کورپی عہلی	نہی خەلکی عێراق لەبەر سی شت وازم لی هێنان
٢٥٦	أم کلثوم بنت علی	نہی خەلکی کوفہ عەبیہ بۆتان
١٨٨	موعاویہ	نہی خەلکینہ واز بێنن !
١١٠	محەمەدی حەنەفیہ	نہی خواہ ئێمہ بہ پیغەمبەرە کەت لیت دەپاراینەوہ
٢٠٢	ئەبویەکر	نہی عەبدوللای کورپی شەددا بە راستی وەلامم
١٨١	صدفیہ کچی حویہی	نہی عەمر تۆ پەیمان بە خوا داوہ کەوا
١٧٠	عوروەی کورپی زوئیر	نہی کورپی عومەر دەبینی ئەوانہ چی ئەلێن ؟ !
٣٤٦	حەری کورپی یەزید	ئیتەر چی وای لیکردوی لە من بہ ئومیدتر بی
٢٣٥	عائیشہ	ئیمہ بەیەحمان بہ تۆ داوہ و تۆ نہیئت کەسمان ناوی
٢٤٠	عومەر	استودعک اللہ من قتیل
٨٤	ئەبن عەبباس	ألا أبلغ أبابکر رسولا
٢٤٠	ژنەکی عەبەلہ	بۆ کوی تەشریف دەبە ؟
١٨٥	ئەبویەکر	بۆچی ہاتوون و چیتان دەوی ؟
٥٠	عائیشہ	با برۆین سەردانیکی ئوم ئەیمەن بکەین
١٦٩	عوسمان	با ہەر کەسی کہ گوتراپایە ئیم بہ واجب دەزانی
٣٩٣	عہلی	باشترین کەس دوای پیغەمبەری خوا ئەبویەکر ..
١٢٤	ئەبی رەجا عەتاردی	باشترینی کەسیکی نیومان کرا بہ خەلیفہ
٢١٧	عوسمان	باوکم بہ قوربانی بی شیوہی ہەر لە پیامبەر دەچی
٣٣٣	عبداللہ ئەبن حەوزہ	باوکم وای نہوتووہ ؟ ئەو وتووہتی
٢٩٣	حوسینی کورپی عہلی	بہ خاوخیزانت بگەرتنەوہ خەلکی کوفہ فریوت نہدەن
١٧٢	عہلی	بہ دەوری کەعبەدا دەسپارمەوہ بینیم پیاویک ..
٢٢٥	ئەبن موبارەک	بہ راستی فەقیہہ

١١٣	عهلى	به خوا به شدارى نهوهنده و نهوهنده جهنگم كردووه
٢٤٧	عهلى	به خوا خرابت له گهل ده كم
٢١١	خالد	به خوا كوشتارتان له گهل ناكم و دايكى نيماندارانتان..
٢٥٣	ثيين مسعود	به خوا وا نه زانم مو عاويه له مانه بو من باشتره
١١٩	عهلى	به خوا يهك مالم نه هيشتموه له ماله كانى موهاجرين
١٦	عديباس	به راستى نه من هاوه لاني پديامبهرم ﷺ بينيوه
١٦٢	زهيدى كورى نهرقم	به لاي نه بو لونلونه تپهريم بينيم جوفهينه..
٢٢٥	تهلحه	بهو خوايه گهر واز نه هينى ونه گهر پستهوه شوينى خوت
٢٥٣	عومهر	برام نه تو ده زانى خهلكى كوفه غه دريان له
٧٥	عائيشه	بسم الله الرحمن الرحيم، له نه بو به كروهه
١٦٩	على	بگهر پيننه وه، با نه م سه گه نابروم نه بات
١٦٠	عوسمان	تهنويلى كردووه ههروه كو چون عوسمان تهنويلى كرد
٢٤٥	مو عاويه	تيا بچن، من نه فسى خوم سهر پشك ده كم..
٦٩	-	پاره و مال قازانج به كهس ناگهي نهى
٥٩	ثيين عومهر	پاشان نه بو به كر قسهى كرد له سهر فه زلى پشتيوانان
٣٨٦	عبدالله كورى حزهف	په له ت كرد ده به خوا تيره يهك نيبه له قوره يش ئيلا
٧٨	ثيين زوبهير	پديامبهر وه حى بو دى
٧٩	-	پرس و راويژ له كاروبارى جهنگدا به توله يه بكه
٥٨	نه بو به كر	پشتيوانان لاي سه عدى كورى عوياده له سه قيفه
١٥٨	عوسمان	پيش من عومهر ناوچه يهكى ديارى كراوى قه ده غه كرد..
١٩٠	عهلى	پيمگرانه تا بهم شيوه به پاكشاوى ده تبينم
٢٥٠	ثيين مسعود	جوتن به عهلى و نهو خانه واده يه مه ده ن
١٥١	نه بو به كر	حه تمن خواردوويه تيه وه بويه هه لى ديني ته وه

٢٥٧	ئىبن عومەر	حوسەينتەن تەندايە ؟ ئەى حوسەين مژدەى ئاگرت لىتى
٢٥٤	مسلم ئىبن عقیل	خۆ ئەگەر ئەو نە کەن و پەیمانە کەتەن بشکینن
١٩٠	محمەدى کورپى سیرین	خۆزگە بیست سال پىش ئیستا بمرادیم
٢٢٤	ئىبن عباس	خۆلى نىو لوتى موعاویە
١٤	خالدی کورپى وەلید	خەلکانىك بەرپادەيەك خۆشیان دەویم دەیانباتە ئاگرەو
٢٥٣	ئەنەس	خو بتان کوژیت ! بەراستى دلمتان پر کرد
٨٨	ئەحنەف ئىبن قەیس	خو بتکوژی بە رۆمەکان دەمترسینى؟
٢٨٠	حەسەنى کورپى عەلى	خوای گەورە تەماشای دلى هەموو بەندەکانى کرد
٦١	عبدالرحمن بن عوف	خوای گەورە ناوی ئەبو بەکری لە ئاسمانەو
١١٠	عەلى	خوایە گیان تەنها و تەنها تۆ دەپەرستین ..
٣٥٣	عبدالرحمن بن أبوبکر	خیزانەکانى لە ئەهل و بەیتی وین
٢٢٧	سەفینە	خیلافەتى ئەبو بکر دوو سال، خیلافەتى..
٥٣	ئەبوو بەکر	دايك ويايم به قوربانت بى به مردویتی و زیندویتی
٨٧	ئەبوو بەکر	دە بەخو ئەبیەت ئەو گاوارانە بە خالدی کورپى وەلید
٧٩	عوینەى ئىبن ئەسەد	دە بەخو پەيامبەرێكى خێلى ئەسەدم پى خوشترە لە
١٠١	عبدالرحمن بن عوف	دەترسم بشکيتى موسولمانان لە هەموو سەر زەویدا
٢٥٦	زەینەبى کچى عەلى	دەگرین و پۆ رۆتانە ؟ ! نا بەخو زۆر بگرین
٢٤١	فەرەزەقى شاعیر	دلیان لە گەل تۆیە وشیرەکانیان لە گەل بەنى ئومەییە
١٤	عەلى	دوو کەس لەسەر من تیا ئەچن کەسێكى زیادرۆ
٣٠٨	خالد	دیلهکان گەرم کەنەو
١٤٠	حەسەنى بەصرى	پۆژ نەبوو خیر بەسەر خەلکدا دابەش نەکریت
٢٥٤	حوسەینی کورپى عەلى	راست دەکەى فەرمان هەر بۆ خودایە
٣٣٣، ٣٣٢	عومەر	رێنمایى کراوى بۆ سوننەتى پەيامبەرەکەت

٢٤٣	حوسهینی کوری عهلی	سه خه تهی و مهینه تی
٢٥٠	عمارهی ثین عومهیر	سهری عوبه یدوللای کوری زیادیان هیتا
١٠٠	عومهیر	سوپاس بۆ ئەو خوایه ی که بکوژه کهم که سیك نییه
٧٠	ئەبوو بەکر	سویند به خوا سوپایه که هه لئاوه شینمه وه
٧٢	ئەبوو بەکر	سویند به خوا بهرخۆله یه که، یا عقالتیک
٢١٣	عهلی	سویند به خوا هه رگیز گومانم نه ده برد کار بگاته ئەوه
١١٣	خالد	شهویتیک که تییدا برۆمه لای بوکتیک
٨٩	عکرمه بن ابی جهل	چهن دین جار له دژی په یامبه ر ^ع شهرم کردووه
٣٠٩	موتهمیم	چی نه لیتی له باره ی براکه ته وه؟
٢٢٤	ثین موبارکه	چی بلیتم له باره ی پیاویکه وه
٨٢	سالم مهولای حزیفه	گهر وابی ئەوه به راستی قورئان خوینتیکی خراپم
١٨٤	ئهممه د ثین حنبهل	گومراتره له گویندیزه که ی مالی خویان
٢٤٨	ئوم سه له مه	گویم له جنۆکه بوو شیوه نیان بۆ حوسه ین ده کرد
١٣٦	ئەبی جده عفر	عه بدوللای بن سه به و بانگه شه ی په یامبه رایه تی نه کرد
١١٧	عومهیر	عه بدوللای کوری عومهیر نه بیته چاودیز به سهرتانه وه
١٩٤	موعاویه	عهلی له عیراقه وه سوپای کۆکردۆته وه و به پێوه یه
٨٧	ئەبو بەکر	کۆبینه وه و ببنه یه که سهر باز
١٧١	حه سه نی به صری	کۆمه لئی یاخی و گومرا بوون له خه لکی میسر
١٣٧	عهلی	کاتیک بینیم ئەم کاره کارئ گهنه
٣٠٧	عائیشه	که په یامبه ری خوا وه فاتی کرد نه نسار کۆبوونه وه
٣٠٧	خالد	کوا زه کاتی ماله کانتان؟ ئەوه چیتانه وه
٨٥	عه لانی هه زره می	کی نه پروات هه والیک ی نه وانه مان بۆ بینیت؟
١١٩	عومهیر	کی ده ست نیشان بکه م؟ نه گهر نه بو عیبده ی..

۳۵۵	عەلى	كى گونى لە پەيامبەر ﷺ لە رۆژى غەدىر خومدا
۸۸	خالد	لە بەيانىدا دەستخۆشى لە شەرەوان دەكرى
۱۶۹	جەغفەرى صادق	لە حەرەمەين تەواوكردى نوێژ باشترە
۲۴۸	ئەبن عەبباس	لە خەودا پەيامبەرى خوا ﷺ يىنى
۱۲۴	ئەبن عومەر	لە دواى پەيامبەرى خوا ﷺ كەسمان بەھاوتا وھاوشانى
۱۵۳	ئەبو زەر	لە شام بووم جىاوازى كەوتە نىوان من و موعاويە
۲۳۹	ئەبن عەبباس	لەبەر ئەو نەبىت گائەمان پى بكرىت
۱۷۲	عەمرەى كچى أوطاة	لەو سائەى وا عوسمان كوژرا لە گەل عائىشەدا بووم
۹۷	عەبدوللا كورى مسعود	لەو كاتەوہى عومەر موسولمان بوو
۳۹۲	موحەممەدى جەواد	لێوہى رىوايەت بكەن ئەو نەو پاستە
۱۳۹	عائىشە	لێى گەران وەكو جلى پاك
۱۹۱	عەلى	مژدەى ناگر بە بە بكوژەكەى ئەبن صفىيە
۲۴۶	عەلى	من ئەوہم كە داىكم ناوى لىناوم شير
۲۳۵	حوسەين	من بە نەينى بەيعەت نادەم بە ناشكرا بەيعەت ئەدەم
۸۶	عەمرى كورى عاص	من تيرىكم لە تيرەكانى ئىسلام و توش..
۲۴۳	حوسەين	من سەرىشكت دەكەم لە نىوان سى شتدا
۲۱۹	عەمر	من سوپايەك دەبينم پشت ھەلناكات تا دوا دنكى
۲۰۰	عەمر	من عەلى لە خىلافەت لا ئەبەم ھەروەك چۆن
۱۱۷	عومەر	من كەس لەو كۆمەلە بەشياوتر نازانم
۱۱۱	تولەيحە	من وا بە باش ئەزانم كە كۆمەلا سەرباز بنيرين
۲۴۴	حوسەين	موحاسەبەيەكى نەفسى خۆتان بكەن
۸۳	بەرائى كورى مالىك	موسولمانەكان ھەلنم گرن و فرېم دەنە نىو باخەكەوہ !
۱۹۴	عەلى	موعاويە لە شامەوہ سوپاى كۆكردۆتەوہ و بەرئەوہ

٣٠٩	ئەبوو بەکر	نە بە خوا شتی وانابى !! ئەو شمشیریکە..
١٦٩	عوسمان	نویژ باشتەین شتییکە خەلک ئەنجامی ئەدات..
٢٣٧	ئەین زیاد	هانیئى کوپى عوروهم بۆ بێنن..
٧٠	عائیشە	هەر کە پەيامبەرى خوا ﷺ وەفاتى کرد، دەغەلئى..
٢٢٠	موعاویە	هەرچى تیدا دەنوسى بنوسە ئەو بۆ تۆیە
١٧١	عوسمان	هەرکەس چەکەکەى دابى ئەبەر خوا ئازادى دەکەم..
٥٣	ئەبوو بەکر	هەرکەس موحمەدى ﷺ دەپەرست
٢٥١	عەلى	هەموو گەلێک لە سەتەمى کاربەدەستانى ترساوہ..
٢٠٢	-	هەموومان کوشتمان !
٣٢٥	ئەین عەباس	هەوال گەیشتە عومەر کەوا خەلکانێک ئەلێن
٥٠	ئەنەس	هیشتا دەستمان لە پەيامبەرى خوا ﷺ هەلنەگرتبوو
١٢٥	أحمد بن حنبل	هیچ کام لە خەلیفەکان بەیعتەکەیان بە ئەندازەى
١٤٠	عوسمان	هیچ وا بەجورئەتى نەکردن نەرمى خۆم نەبى
١٩٦	أحمد بن حنبل	هیچی لەبارەوہ نالێم هیچ نەگووتن بۆوێ ترە
٣٩٤، ١٨٣	عەلى	واز لە من بێنن! وەزیرتان بێم باشتەر لەوہى..
١٠٦	عومەر	وہک جولەکەت کرد
٢٥٦	زەینەبى کچى عەلى	وسین ئەى ئەھلى کوفە پیاوہ کانتان دمانکوژن
٩٩	عومەر	ووتەم لە سى شویندا دەقاو دەق بووہ
٧٩	ئەبوو بەکر	یا شەریکی مەردانە، یا وازەیتانێکی سەرشوێر کەرانە
٢٣١	-	یەزیدی کوپى موعاویە مەى دەخواوہتەوہ

٤- پیپرستی سهرچاوه کان

أ- سهرچاوه سوننیه کان

- ١- أسد الغابة في معرفة الصحابة - عز الدين ابن الأثير - مكتبة الشعب - القاهرة .
- ٢- الإصابة في تمييز الصحابة - ابن حجر العسقلاني - دار الكتاب العربي - بيروت .
- ٣- أصول مذهب الشيعة د. ناصر القفازي - ط ١ - ١٤١٤ .
- ٤- إعراب القرآن وصرفه وبيانه - محمود صافي - دار الرشيد - بيروت ط ١ - ١٤١١ .
- ٥- إملاء ما مَنُّ به الرحمن - أبو البقاء العكبري - دار العلم - القاهرة .
- ٦- البداية والنهاية - ابن كثير - دار الكتب العلمية - بيروت - ط ١ - ١٤٠٣ .
- ٧- تاريخ الأمم والملوك - لابن جرير الطبري - دار الأعلمي - بيروت - ط ٥ - ١٤٠٩ .
- ٨- تاريخ بغداد - الخطيب البغدادي - دار الكتب العلمية - بيروت .
- ٩- تاريخ خليفة بن خياط - تحقيق أكرم ضياء العمري - دار طيبة - الرياض - ط ٢ - ١٤٠٥ .
- ١٠- تفسير القرآن العظيم - ابن كثير - تحقيق عبد العزيز غنيم - محمد عاشور - محمد البنا - دار الشعب - القاهرة .
- ١١- تفسير النسفي - أبو البركات النسفي - دار الكتاب العربي - بيروت ١٤١٢ .
- ١٢- تقريب التهذيب - ابن حجر العسقلاني - دائرة المعارف النظامية - حيدر آباد - الهند - ط ١ - ١٣٢٥ .
- ١٣- تهذيب الكمال - أبو الحجاج المزي - تحقيق د. بشار عواد - مؤسسة الرسالة - بيروت - ط ٢ - ١٤٠٣ .
- ١٤- التوسل أنواعه وأحكامه - محمد ناصر الدين الألباني - الدار السلفية الكويت ط ٣ - ١٤٠٥ .

- ١٥ - جامع البيان في تفسير القرآن - محمد بن جرير الطبري - دار الريان - دار الحديث القاهرة ١٤٠٧ .
- ١٦ - الجامع لأحكام القرآن - للقرطبي - دار إحياء التراث - بيروت ١٤٠٥ .
- ١٧ - جامع لبيان العلم وفصله - ابن عبد البر - المطبعة المنيرية - دار الكتب العلمية - بيروت .
- ١٨ - المخرج والتعديل - ابن أبي حاتم - دار إحياء التراث - بيروت - ط ١ ١٣٧١ .
- ١٩ - جوامع السيرة لابن حزم تحقيق إحسان عباس - إدارة إحياء السنة - باكستان .
- ٢٠ - حقيقة الشيعة - عبد الله بن عبد الله الموصلي - دار الحرمين - القاهرة ط ١ - ١٤١٢ .
- ٢١ - حلية الأولياء - أبو نعيم الأصبهاني - دار الكتاب العربي - ط ٥ - ١٤٠٧ .
- ٢٢ - دقائق التفسير - ابن تيمية تحقيق محمد الجليلد - مؤسسة علوم القرآن - دمشق - ط ٢ - ١٤٠٤ .
- ٢٣ - زاد المسير في علم التفسير - ابن الجوزي - المكتب الإسلامي - دمشق ط ٣ - ١٤٠٤ .
- ٢٤ - ضحى الإسلام - أحمد أمين - دار الكتاب العربي - بيروت - ط ١٠ .
- ٢٥ - الضعفاء الكبير - أبو جعفر العقيلي - تحقيق د. عبد المعطي قلعجي - دار الكتب العلمية - بيروت - ط ١ - ١٤٠٤ .
- ٢٦ - ضعيف الجامع الصغير - محمد ناصر الدين الألباني - المكتب الإسلامي دمشق ط ٢ - ١٣٩٩ .
- ٢٧ - الطريق إلى الجنة دار ابن المبارك للنشر والتوزيع - ط ١ - ١٤١٤ .
- ٢٨ - ظهر الإسلام أحمد أمين - دار الكتاب العربي - بيروت - ط ٥ .
- ٢٩ - العبر في خبر من غبر - شمس الدين الذهبي - تحقيق محمد بسيوني زغلول - دار الكتب العلمية - بيروت - ط ١ - ١٤٠٥ .
- ٣٠ - العقيدة الواسطية - ابن تيمية - شرح د. صالح الفوزان - مكتبة المعارف بالرياض ط ٥ ١٤١٠ .
- ٣١ - العلل الواردة في الأحاديث النبوية - علي بن عمر الدارقطني تحقيق د. محفوظ الرحم السلفي - دار طيبة - الرياض ط ١ - ١٤٠٥ .

٣٢- فتح الباري بشرح صحيح البخاري - ابن حجر العسقلاني - تحقيق محب الدين الخطيب - تعليق عبد العزيز ابن باز - المكتب السلفية - القاهرة .

٣٣- فجر الإسلام - لأحمد أمين .

٣٤- الفصل في الملل والأهواء والنحل - ابن حزم - تحقيق د. محمد إبراهيم نصر - د. عبد الرحمن عميرة - دار الجيل - بيروت .

٣٥- فضائل الصحابة - أحمد بن حنبل - تحقيق وصي الله بن محمد عباس - دار العلم - جدة - ط ١ - ١٤٠٣ .

٣٦- طبقات الشافعية الكبرى - تاج الدين السبكي - تحقيق محمود محمد الطناحي - دار إحياء الكتب العربية - القاهرة .

٣٧- الفوائد المجموعة في الأحاديث الموضوعة - الشوكاني - تحقيق عبد الرحمن المعلمي - المكتب الموضوع الإسلامي - دمشق - ط ٢ - ١٣٩٢ .

٣٨- قاعدة جلييلة في التوسل والوسيلة ابن تيمية - تحقيق ربيع بن هادي المدخلي - مكتبة لينة - دمنهور - مصر - ط ١ - ١٤٠٩ .

٣٩- القول البديع في الصلاة والسلام على الحبيب الشفييع للسخاوي - دار الكتب العلمية - بيروت - ط ٣ - ١٣٩٧ .

٤٠- الكامل في التاريخ - لابن الأثير - دار الكتاب العربي - بيروت - ط ٥ - ١٤٠٥ .

٤١- الكامل في ضعفاء الرجال - أبو أحمد ابن عدي - دار الفكر - بيروت ط ٢ - ١٤٠٥ .

٤٢- الكشف - محمود بن عمر الزمخشري - دار المعرفة - بيروت .

٤٣- لسان العرب - ابن منظور - دار صادر - بيروت .

٤٤- لسان الميزان - ابن حجر العسقلاني - مؤسسة الأعلمي - بيروت - ط ٣ - ١٤٠٦ .

٤٥- المجروحين - لابن حبان - تحقيق محمد إبراهيم زيد - توزيع دار الباز مكة المكرمة .

٤٦- مجموع الفتاوى - لابن تيمية - جمع عبد الرحمن بن محمد بن قاسم .

- ٤٧- مختصر تاريخ دمشق- ابن منظور- تحقيق روحية النحاس- دار الفكر- دمشق- ط ١- ١٤٠٤ .
- ٤٨- مختصر التحفة الأثني عشرية - شاه عبد العزيز الدهلوي - اختصار محمود شكري الألوسي - تحقيق محب الدين الخطيب - المطبعة السلفية - القاهرة ١٣٧٣ .
- ٤٩- مروج الذهب ومعادن الجوهر أبو الحسن المسعودي- تحقيق محمد محيي الدين عبد الحميد- دار المعرفة - بيروت - ١٤٠٣ .
- ٥٠- المستدرک علی الصحیحین- أبو عبد الله الحاكم - دار الكتاب العربي - بيروت .
- ٥١- مسند أحمد بن حنبل - دار الكتب العلمية - ط ٢ - ١٣٩٨ .
- ٥٢- مسند أحمد - بتحقيق أحمد شاكر - دار المعارف - القاهرة - ١٣٧٧ .
- ٥٣- المعجم الصغير - سليمان بن أحمد الطبراني - تقديم كمال يوسف الحوت - مؤسسة الكتب الثقافية - بيروت ط ١ - ١٤٠٦ .
- ٥٤- المعجم الكبير - سليمان بن أحمد الطبراني - تحقيق حمدي السلفي - ط ٢ .
- ٥٥- المغني - موفق الدين ابن قدامة - دار الفكر - بيروت - ط ١ - ١٤٠٥ .
- ٥٦- المقاصد الحسنة - السخاوي - تحقيق محمد عثمان - دار الكتاب العربي - بيروت ط ١ - ١٤٠٥ .
- ٥٧- الموافقات في أصول الشريعة - أبو إسحق الشاطبي - عناية عبد الله دراز - دار الكتاب العلمية - بيروت .
- ٥٨- ميزان الاعتدال - محمد بن أحمد الذهبي - تحقيق علي محمد البجاوي - دار المعرفة بيروت .
- ٥٩- نزهة النظر في شرح نخبة الفكر - ابن حجر العسقلاني - مكتبة طية المدينة المنورة ١٤٠٤ .
- ٦٠- النهاية في غريب الحديث - ابن الأثير - تحقيق طاهر الزاوي - مكتبة العلمية - بيروت .

ب- سهرچاوه شيعيه كان

- ٦١- بحار الأنوار - محمد باقر المجلسي - مؤسسة الوفاء - بيروت - ط ٢ - ١٤٠٣ .
- ٦٢- تفسير الصافي - الفيض الكاشاني - دار الأعلمي - بيروت .
- ٦٣- تفسير القمي - علي بن إبراهيم القمي - مطبعة النجف ١٣٨٧ .
- ٦٤- رجال الكشي - أبو عمر الكشي - تقديم أحمد السيد الحسيني .
- ٦٥- رجال النجاشي - أبو العباس النجاشي - مكتبة الداودي - قم - إيران .
- ٦٦- رسالة الإيمان ميرزا حسن الخائري الإحقاقي - مكتبة الصادق - الكويت - ط ٢ - ١٤٠٥ .
- ٦٧- الغدير في الكتاب والسنة والأدب الأميني - دار الكتاب العربي - بيروت - ط ٤ - ١٣٩٧ .
- ٦٨- فصل الخطاب في إثبات تحريف كتاب رب الأرباب حسين بن محمد تقي النوري الطبرسي بعناية محمد رضا الطباطبائي ١٢٩٨ .
- ٦٩- في ظلال التشيع - محمد بن علي الحسيني - ط ١ - ١٤٠٣ - مؤسسة الوفاء - بيروت .
- ٧٠- الكافي أبو جعفر الكليني - تحقيق علي أكبر الغفاري - دار الأضواء - بيروت - ١٤٠٥ .
- ٧١- كشف الغمة في معرفة الأئمة - أبو الفتح الأربلي - دار الأضواء - بيروت - ط ٢ - ١٤٠٥ .
- ٧٢- لماذا اخترت مذهب الشيعة ؟ - محمد مرعي الأنطاكي - ط ٣ - حلب - مؤسسة الوفاء .
- ٧٣- المراجعات - عبد الحسين الموسوي - تحقيق حسين الراضي - الدار الإسلامية - بيروت - ط ٣ - ١٤٠٦ .
- ٧٤- نهج البلاغة - دار التعارف - بيروت - ط ١ .
- ٧٥- الوافي - الفيض الكاشاني - مكتبة علي بن أبي طالب - أصفهان - إيران - ط ١ - ١٤٠٦ .
- ٧٦- وسائل الشيعة - الحر العاملي - تحقيق مؤسسة آل البيت - قم - ط ١ - ١٤٠٩ .

پی‌رستی شه‌جهره‌کان

- ۶۸ شه‌جهره‌ی تاییه‌تمندی نه‌بویه‌کر به پیام‌بره‌وه ^{صلوات} ~~صلوات~~
- ۷۴ شه‌جهره‌ی هه‌لگه‌پراوه‌کان
- ۲۶۷ شه‌جهره‌ی ره‌چه‌له‌کی حوسه‌ین و موعاویه
- ۴۰۷ شه‌جهره‌ی به‌نی هاشم
- ۴۰۸ شه‌جهره‌ی نه‌بو تالب

پیڑستی بابتہ کان

- پیشہ کی وہ رگیر ۴
- پیشہ کی نوسہ ۱۳
- چہند مہ بہ ستیکی گرنگ لہ بہ ردہم میڑودا ۲۳
- ریخوشکار ۲۵
- بہندی یہ کہم: ۵۳
- رووہ میڑویہ کان لہ وفاتی پہ یامبہ ردہ وہ صلی اللہ علیہ وسلم تا سالی ۶۱ک ۵۳
- ریخوشکار ۵۴
- بہشی یہ کہم: ۵۹
- خیلافہ تی نہ میری ٹیمانداران نہ بو بہ کری صدیق صلی اللہ علیہ وسلم سالی ۱۱ بو ۱۳ک ۵۹
- ریخوشکار ۶۰
- باسی یہ کہم: سہ قیفہ بہنی ساعیدہ ۶۲
- باسی دووہم: نہ بوہ کری صدیق صلی اللہ علیہ وسلم لہ چہند دیریکدا ۶۹
- باسی سییہم: گرنگترین روودا وہ کانی خیلافہ تی نہ بوہ کری صدیق صلی اللہ علیہ وسلم: ۸۰
- * نہ سوہ دی عہنسی (عہ بہلہ ی کوری کہ عب): ۸۸
- * تولہ یحہ ی نہ سہ دی: ۸۹
- * نہ سہ د و غہ تہ فان: ۹۰
- * سہ جاح و بہنی تہ میم: ۹۱
- * بہنی حدنیفہ وجہنگی یہ مامہ: ۹۲
- * ہلگہ پانہ وہی خہ لکی بہ حرہین : ۹۴

- * جهنگى يەرموك: ٩٨
- بەشى دووهم: ١٠٣
- خيلافەتى ئەمىرى ئيمانداران عومەرى كورپى خەتتاب عليه السلام لە سالى ١٣ بۆ ٢٣ ك ١٠٣
- رېخۆشكار ١٠٤
- باسى يەكەم: ئەمىرى ئيمانداران عومەرى كورپى خەتتاب عليه السلام لە چەند دېرېكدا ... ١٠٨
- باسى دووهم: گەنگەرين روداوەكانى سەردەمى عومەرى كورپى خەتتاب عليه السلام: ١١٣
- * روداوى (قادسيە)ى موحەپەمى ١٤ ك: ١١٣
- بەشى سىيەم ١٢٨
- خيلافەتى ئەمىرى ئيمانداران عومەرى كورپى عەففان عليه السلام سالى ١٢٨
- ٢٣ بۆ ٣٥ ك ١٢٨
- باسى يەكەم: عوسمان چۆن خيلافەتى گرتە دەست؟ ١٢٩
- * چىرۆكى شورا: ١٢٩
- باسى دووهم: عوسمانى كورپى عەففان لە چەند دېرېكدا ١٣٩
- باسى سىيەم: گەنگەرين روداوەكانى خيلافەتى عوسمان عليه السلام ١٤٤
١. جەنگى ئىفريقيا سالى ٢٧ ك: ١٤٥
٢. روداوى جرجير و بەرەپر لە گەل مەسولماناندا سالى (٢٧ ك): ١٤٥
٣. (ذات الصواری) سالى (٣١ ك): ١٤٧
٤. فراوان كەردنى مەزگەوتى پەيامبەر صلی اللہ علیہ وسلم: ١٤٧
٥. دروستكەردنى يەكەمىن كەشتى گەلى دەريايى: ١٤٧

٦. دووباره کوکردنه وهی قورئان. ١٤٧
- باسی چواره م: دهستی کردنی فیتنه. ١٤٩
- هوکاره کانی فتنه که: ١٤٩
- باسی پینجه م: نهو شتانه ی که له عوسمانیان گرت ^{بنا} ١٥٨
- نه مانه ش شایه تی زانایانن بو نهو والیان: ١٦٤
- یه که م: مو عاویه ی کوپی نه بو سفیان. ١٦٥
- دوو م: عه بدوللای کوپی سه عدی کوپی نه بی سه رح. ١٦٥
- سییه م: سه عیدی کوپی عاص: ١٦٦
- چواره م: عه بدوللای کوپی عامری کوپی کوپه یز. ١٦٦
- پینجه م: وه لیدی کوپی عوقبه. ١٦٦
- لینگرتنی یه که م:
- لینگرتنی دوو م: دوور خستنه وهی نه بو زه ر بو ره به. ١٧١
- لینگرتنی سییه م: پینج یه کی ده سکه وتی ئیفریقیای داوه ته مه روان. ١٧٣
- لینگرتنی چواره م: سوتاندنی موصحه فه کان. ١٧٤
- لینگرتنی پینجه م: داویه تی له ئین مسعود تا ریخو له کانی ته قاندوه، ههروه ها داویه تی له عه ماری کوپی یاسر هه تا په راسوه کانی شکاندوه. ١٧٦
- لینگرتنی شه شه م: زیاد کردنی جی له وه ری قه ده غه (الحمی): ١٧٦
- لینگرتنی حه وته م: نویژی سه فه ری کورت نه کردو ته وه. ١٧٧
- لینگرتنی هه شته م و نوییه م و دهیه م: له به در ئاماده نه بوو، له ئو حود رای کرد، له ١٧٨

لیگرتنی یازدهم: عوبه یدوللای کوری عومهری له بهرانبر هورموزان نه کوشته وه:

۱۸.

لیکترنی دوازدہھم: زیاد کردنی بانگی دووہمی روژی جومعه. ۱۸۴

لیکرتنی سیارده هم: گیرانه وهی حه کم، له کاتی کدا په یامبه ری ^{صلوات} ~~میر~~ نه فی کړدبو. ۱۸۵

باسی شہ شہم: کوشتنی عوسمانی کوری عہ فغان ﷺ ۱۸۸

۱۹۱ کی عوسمانی کوشت؟

بهشی چوارہم:

خیلافہ تی نہ میری نیمانداران علی کوری نہ بو تالب ﷺ لہ سالی ۱۹۷

۱۹۷..... ۳۵ یو ۴۰ کوچی

باسی یه کهم: عه‌لی کوری نه‌بو تالب عليه السلام له چهند دیریکدا ۱۹۸

۲۰۳ جهنگی خنده‌وق:

۲۰.۴: رۆژی خەبەر

* به یعت پیّدانی علی علیه السلام ۲۰۵

باسی دووهم: گرنگترین رووداوه‌کانی خیلایه‌تی عه‌لی علیه‌السلام ۲۰۸

* جہنگی جہمہل (سالۃ ۳۶): ۲۰۸

۲۱۰ ووتو ویژ و دانوستانه کانی پیش شهره که:

ههواره كان بۆ راگرتنى شهرد كه: ۲۱۱

کوشتنی تہلحہ و زوبہیر: ۲۱۳

دوای شماره که: ۲۱۴

بۆچی عەلی بکۆزەکانی عوسمانی نەکوشت؟ ۲۱۶

- ٢١٨ جهنگى صيفين (سالى ٣٧ك):
- ٢٢٠ ئايا موعاويه شەرى كورسى بوو؟
- ٢٢٤ ئەو ھاوہلانەى بەشدارى ئەم شەپانەيان كرد؟
- ٢٢٥ * چىرۆكى داوهرى كردن(تحكيم)
- ٢٢٨ * جهنگى نەهرەوان (سالى ٣٨ك):
- ٢٣٥ باسى سىيەم: كوشتنى ئەمىرى ئيمانداران عەلى كورپى ئەبو تالب عليه السلام سالى ٤٠ك
- ٢٣٧ باسى چوارەم: ھۆكارى جياوازي نىوان ھاوہلان ى
- ٢٣٨ ھەلوئىستى ھاوہلان لەمەر ئەو جەنگانە:
- ٢٤٥ بەشى پىنجەم
- ٢٤٥ خىلافەتى ئەمىرى ئيمانداران حەسەنى كورپى عەلى عليه السلام لەسالى ٤٠بۆ ٤١ك ...
- ٢٤٧ باسى يەكەم: حەسەنى كورپى عەلى عليه السلام لە چەند دىرئىكدا:
- ٢٥٠ باسى دووہەم: بەيەتدان بە حەسەنى كورپى عەلى عليه السلام
- ٢٥٢ بەشى شەشەم
- خىلافەتى ئەمىرى ئيمانداران موعاويەى كورپى ئەبوسوفيان عليه السلام لەسالى ٤١بۆ ٤٠ك
- ٢٥٢
- ٢٥٣ باسى يەكەم: موعاويه عليه السلام لە چەند دىرئىكدا:
- ٢٥٧ باسى يەكەم: گرنگەرين روداوہكانى سەردەمى موعاويە
- ٢٥٧ * غەزاكردنى قوستەنتىنيە سالى ٥٠ك.
- ٢٥٨ * بنىاتنانى شارى قەيرەوان.
- ٢٥٨ * لە خىلافەتموہ بۆ مىلاكەت:

- * وهفاتی حهسه نی کورپی عهلی ﷺ: ٢٦٠
- ههر لهم ماوهیه دا و له سائی ٤٩ك حهسه نی کورپی عهلی وهفاتی کرد. ٢٦٠
- ئایا یهزید شیاو بووه بۆ خیلافهت یان نا؟ ٢٦٢
- بهشی حهوتهم ٢٦٥
- خیلافهتی یهزیدی کورپی معاویه له سائی ٣٥بۆ ٤٠ك ٢٦٥
- باسی یه کم: به یعهتدان به یهزید و رهزکردنه وهی له لایهن حوسهینه وه ٢٦٦
- پاشان دهرچوونی له مه ککه وه بۆ کوفه ٢٦٦
- * خه لکی عیراق نامه بۆ حوسهین دهنیرن : ٢٦٦
- * حوسهین موسلیمی کورپی عهقیل دهنیرت : ٢٦٧
- * عوبهیدوللای کورپی زیاد ده کریت به نه میری کوفه : ٢٦٧
- * دهرچوونی حوسهین ﷺ بۆ کوفه : ٢٦٨
- * خه لکی کوفه پشتی موسلیمی کورپی عهقیل بهر ده دهن: ٢٦٩
١. عهبدوللای کورپی عهباس: ٢٧١
٢. ئیبن عومه ر: ٢٧١
٣. عهبدوللای کورپی زوبهیر: ٢٧٢
٤. نه بو سه عیدی خودری: ٢٧٢
- * حوسهین ده گاته قادسیه: ٢٧٣
- باسی دووهم: کوشتنی حوسهین ﷺ ٢٧٥
- * حوسهین نامۆزگاری سوپای کوفه ده کا و خویان بیر دینیتته وه: ٢٧٧
- * رووداوی طه ف(سائی ٦١ ك): ٢٧٩

- * کي له خانه واده کي حوسهين کوژرا؟ ٢٨٠
- باسي سييهه: کي حوسهيني کوشت ﷺ؟ ٢٨٥
- باسي چوارهه: هه لويستی خه لک له ئاست کوشتني حوسهين ٢٩٦
- * دوو بيدعهي تازه داهيتر او: ٢٩٩
- باسي پيښجهه: هه لويستی ته هلي سونه و جه ماعت له ئاست يه زيدي کوري
- موعاويه ٣٠١
- هه لويستی يه زيد له کوشتني حوسهين ﷺ: ٣٠١
- به ندي دووهه: عه داله تي هاوه لآن (رضي الله عنهم) ٣٠٨
- به شي يه کهم ٣٠٩
- پيښاسه ي هاوه لتي له پوي زمانه واني و زار او هيسه وه ٣٠٩
- به شي دووهه ٣١٩
- کي تانه له عه داله تي هاوه لآن ده دات؟ ٣١٩
- باسي يه کهم: تانه وه شينه کان چيان ده وي له هاوه لاني موحه محمد ﷺ؟ ٣٢٠
- باسي دووهه: نه و تا قم و گروپانه که تانه يان له عه داله تي هاوه لآن داوه له گهل
- به لگه کانيان ٣٢١
- به شي سييهه ٣٢٦
- هه نديک گوماني سه ر هاوه لآن و په واندنه وه يان ٣٢٦
- شوبه ي يه کهم: فه رموده کي په يام بهر ﷺ له سه ر حوز ٣٢٧
- شوبه ي دووهه: خوي گه و ره مه دحي هه موو هاوه لاني نه کردوه ٣٣١
- شوبه ي سييهه: له عومره ي خوده ييهه دا په يام بهر يان ﷺ تو په کردوه ٣٣٧

شوبه‌ی چاره‌م: ئەو گومانەیان: کە پەيامبەری خوا ﷺ نەفرەتی کردوووە لەوانەى بەشداری سوپاکەى ئوسامە ناکەن، کەچی ئەبویە کر و عومەر بەشداریان نەکردوووە:

٣٤١

شوبه‌ی پینجەم: کوشتنی مالکی کۆری نەویرە لە لایەن خالدى کۆری وەلیدەووە. ٣٤٣
شوبه‌ی شەشەم: جا ئەم زەیدە لە جەنگی یەمامەدا لە شەری هەلگەراوە کان لەگەڵ

بەنى حەنیفەدا شەهید بوو..... ٣٤٦

کوشتنی حیجری کۆری عەدی لە لایەن..... ٣٤٧

بۆچی موعاویە حیجری کۆری عەدی کوشت؟..... ٣٤٧

شوبه‌ی حەوتەم: سەمى ئەبویە کر لە میراتەکەى فاتیمە..... ٣٤٩

شوبه‌ی هەشتەم: عومەر لە بارەى بەیعەتەکەى ئەبویە کرەووە وتوویەتى:..... ٣٦٣

شوبه‌ی نۆیەم: ئەو درۆیەیان کە ئەلین عومەر وتوویەتى:..... ٣٦٦

پەيامبەری خوا ﷺ و پینە دەکا..... ٣٦٦

شوبه‌ی دەیەم: عومەری کۆری خەتتاب نەهى کردوووە لە مۆتەعی حەج و مۆتەعی

ئافەرەتان ئەو دووانەش دوو شتی پێیدراون، ئیتر چۆن عومەر حەلّالک حەرّام دەکات

کە خوا رینگەى پێداووە..... ٣٧١

شوبه‌ی یازدەهەم: تۆمەتبارکردنی عائیشە و حەفصە بە کافر بوون..... ٣٧٥

شوبه‌ی دوازدەهەم: موعاویە زیادى کردۆتە کۆری خۆى..... ٣٨٠

پوخته..... ٣٨٢

بەندى سییه‌م..... ٣٨٧

کى خەلیفەیه لە دواى پینەمبەرى خوا ﷺ؟..... ٣٨٧

- ٣٨٨ رېځوڅکار
- ٣٨٨ بهشی یه کهم: به لگه نه قلیه کان.
- ٣٩٠ بهشی یه کهم
- به لگه نه قلیه کانی نه وانه ی عدلی له نه بویه کرو عومرو عوسمان له پیشتتر داده نین بو
- ٣٩٠ خیل افهت له گهل ره واندنه و هیان
- ٣٩١ باسی یه کهم: فرموده کی غه دیر
- ٣٩٣ * هوکاری گوتنی نه و و ته یه یه پیامبر ﷺ به عدلی:
- ٤٠٢ باسی دووهم: فرموده ی کراسه که و ثایه تی مویا هله
- ٤١٣ باسی سییه م: ثایه تی ویلایهت
- ٤٢١ باسی چواره م: فرموده ی مه نزیله
- ٤٢٧ باسی پینجه م: ثایه تی ذوی القربی
- ٤٣٣ باسی شه شه م: فرموده ی سه قه له یین
- ٤٣٨ باسی جهوتهم: فرموده ی (عدلی له منه و منیش له عه لیم)
- ٤٤١ باسی هه شتته م: فرموده ی (دوا زده ئیمامه که)
- ٤٤٥ باسی نژیهم: فرموده ی: (أنا مدینه العلم و علی بابها)
- ٤٤٨ باسی ده یهم: فرموده ی (الإنذار یوم الدار)
- ٤٥٣ بهشی دووهم
- به لگه عه قلیه کانی نه وانه ی عدلی له نه بویه کر و عومرو عوسمان له پیشتتر داده نین بو
- ٤٥٣ خیل افهت له گهل ره واندنه و هیان
- ٤٥٤ باسی یه کهم ننازاترین کهس بووه له دوا ی پیغه مبهری خوا ﷺ

- ۴۵۶ باسی دووهم: باسی سییهه: بهر چه لئه نزیکتین که سه له په یامبه ره وه صلی الله علیه و آله ۴۵۷
 ۴۵۸ باسی چوارهه: یه که مینیا نه موسلمان بووه ۴۵۹ باسی پینجهه: هه رگیز سوژدهی بۆ بت نه بردووه ۴۶۰ کۆتاییی
 ۴۶۰ چهند پرسیارلی کردنیکی گرنه که نه ییت بکری: ۴۶۳ پیپرسته کانی کتیبه که ۴۸۸ پیپرستی شه جهره کان ۴۸۹ پیپرستی بابه ته کان

خوێندەری سەنگین: ئەم کتێبە یاسا لە هاوڕێیەکی خێزۆویی ژۆر
 کورت دەکات کە بریتییه لە وەفاتی پێغەمبەر ﷺ تا کوشتنی
 موسەین ﷺ، دواى پاسکردنیکی پێوشتی دوو داوه، میزۆوبە گانی
 ئەو دەسه، وەلاسی ئەو شوبه و گومانانەى ئەپار و گروپە لارینگان
 دەداتەوه کە هەر لە کۆڵەوه دەپەشتی کۆمەڵەى ڕزگار بووسان
 کردووه، ئەک بە شۆیتکەوتنی بەلگە و سووری خوا، بەلگە بە
 شۆیتکەوتنی تارەزوو و هەوا... تا چەند ئەو بەلگەى راست و
 دروست و صدحیح، پاشان تا چەند بۆ مەبەست و مەراسە گانی
 ئەوان دەشین، ئایا بەلگەى بە دەستیانەوه، یان بەلگەى
 بەسەریانەوه؟

ئەمە چایی دوو سی کتێبی «دەمینک لە میزۆوی ئیسلام»
 کە بە تەریق و پشتیوانی خۆی میهرەبان، بەلگەى ئەمرد چنایی
 بەکەسی تەواو بوو -لە مەشدا فەرژ و مینشەت لە سەرەتا و
 کۆتایی، ئە پاش و ئە پێشدا هەر بۆ خۆی فەزلیە خەشە...- وا بە
 پشتیوانی خۆی میهرەبان چایی دوو سی دەستکاری کراو و بۆ
 زیادکراو و هەڵچنی کراو ئە بەرگیکی نوێدا دەخوێندەوه بەرەبەستی
 خوێندەری، بە هەواى سودمەند بوون و پێکردنەوی ئەو بۆشاییەى
 کە ئەم براوەدا ئە کتێبخانەى کوردیدا بەدەى دەکریت، خۆی
 میهرەبان ئیخلاسی بە هەموو لایە کەمان بێهەشتی و تەوێقەمان
 بنات بۆ ئەوەى خۆی پێی خۆشە...

علی خان

تۆمەتەکانی ئەمە
 بەلگەى مەتەن
 عەبدو - مەحمود - دابە - زو - پەنج - شۆر - وەلى
 ت: 2518138
 موبایل: 9758445577
 www.al-talibee.com
 talibee@talibee.com

